

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HEQEDŰS KÁLMÁN, HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT,
KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC, KORNIS GYULA,
LEPOLD ANTAL, PETROVICS ELEK, RAKOVSZKY IVÁN ÉS
RAVASZ LÁSZLÓ

SZERKESZTI SZEKFŰ GYULA

X. KÖTET

1930 SZEPTEMBER—DECEMBER

BUDAPEST

A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Kiadótulajdonos:

MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

HÓMAN BÁLINT
elnök

GRATZ GUSZTÁV
alelnök

BALOGH JÓZSEF
írótitkár

Minden jogot fenntartunk

A SZOCIÁLIS PROBLÉMA A MEZŐGAZDASÁGBAN

IDŐRŐL-IDŐRE felbukkanó hírek szerint a mezőgazdasági munkás-ság társadalmi biztosításáról szóló törvényjavaslat tervezete elkészült és várja a képviselőház elé való terjesztését. Az időpont ma, a még mindig elmélyülő válságban, alig alkalmas ilyen, a mezőgazdaságra újabb nagy terhet jelentő kérdésnek tárgyalására.

Mindenki kénytelen elismerni, hogy a szociális biztosításnak az iparihoz hasonló keretek közt való megvalósítása a mezőgazdaságban a munkaadónak ma alig elviselhető megterhelést okozna. Viszont, minden egyébtől eltekintve, már csak az egyenlő elbánás elve alapján is jogos a követelés, hogy a mezőgazdaságnak szociális gondoskodásra szoruló rétegeivel a társadalom éppúgy törődjek, mint tette ezt az ipari munkásságra vonatkozóan a közelmúltban meghozott törvények által. A társadalom itt olyan kötelezettséggel áll szemben, melynek teljesítését sokáig elodázni nem lehet, mert fenyeget a veszély, hogy addig halogatjuk, amíg politikai nyomás alatt, tehát nem a kivihetőség kereteihez alkalmazkodva, hanem demagóg jelszavak által diktált ütemben kell majd teljesíteni.

Tény, hogy a mezőgazdasági munkavállalók sorsáról azokban az esetekben, amikor a társadalmi biztosításnak kellene rajtuk segíteni, eddig nem sok gondoskodás történt. Tudvalevőleg kötelező biztosítás alá csupán a gazdasági cselédek, a nem különleges munkára szerződött sommások (ha legalább egy hónapra szerződtek), a szegődményes iparosok, valamint az állandóan alkalmazott vizsgázott gépészek és gazdasági gépmunkások esnek, még pedig csakis baleset esetére. Teljesen kimaradtak tehát az egy hónapnál rövidebb ideig dolgozó napszamosok és a különleges gazdasági munkát végző idénymunkások, valamint a törpebirtokosok és törpebérlők. Senki sincs továbbá kötelezőig biztosítva betegség (kivéve a foglalkozási és következményes betegségeket), sem öregség és rokkantság esetére. Úgy horizontális, mint vertikális irányban tehát nagymérvű kiterjesztésre volna szükség. A helyzet a legtöbb külföldi országban is ilyen, vagy legalább is ilyen volt kevéssel ezelőttig. Az 1921-ben megtartott III. nemzetközi munkaügyi értekezlet ezzel a kérdéssel is foglalkozott. Ennek eredményeképpen jöttek létre azok az egyezmények, amelyek a mezőgazdasági bér munkások üzemi baleseteire, a foglalkozási betegségekre és a kötelező betegség biztosításra, továbbá az az ajánlás, amely a betegség, öregség és rokkantság esetére való biztosításra vonatkozik. Ezeket Magyarország is elfogadta és így tulajdonképpen nemzetközileg vállalt kötelezettséggel állunk szemben.

Tudvalevőleg a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, amely a kérdésnek legfőbb mozgatója, túlnyomólag az ipari munkásság képviselőiből áll és ennek megfelelően az ipari munkás helyzetének, valamint az ipari termelés természetének megfelelő szemszögből nézi ezeket a kérdéseket. Aki azonban ismeri a mezőgazdaság szervezetét, tudja, hogy ez az egyenlősítés sokszor egészen helytelen, sőt kivihetetlen következtetésekre vezet. Áll ez a társadalmi biztosítás ügyére is.

Mindenekelőtt azzal kell tisztában lenni, hogy a társadalmi biztosítás terheit az ipar át tudja hárítani az egész közgazdaságra, ellenben a mezőgazdaság azt teljes mértékben saját maga kénytelen viselni. Az ipar ugyanis szervezettségénél fogva, egészen gyenge kereslet esetétől eltekintve, minden termelési költségemelkedést bele tud kalkulálni az árakba és a felemelt árakat érvényesíteni képes. Ellenben a mezőgazdaság legfontosabb cikkeinek árát a világpiaci helyzete szabja meg, tehát ha valamely országban a társadalmi biztosítás miatt a termelés költségei megnövekednek, az árat ezeknek megfelelően feljebb tenni nem lehet, mivel a világpiac a költségemelkedésről egyszerűen nem vesz tudomást. Fokozottan áll ez kiviteli államokra, amilyen Magyarország is. Ezért nem helyes egyszerűen utalni Németországra, hogy ha annak mezőgazdasága kibírta a biztosítás terheit, nálunk sem lehet máskép. Németország agrár szempontból beviteli állam és a vámokban mindig rendelkezésére áll az eszköz a termelési költségben a belső rováására mutatózó különbözet kiegyenlítésére.

De különbség van az ipar és mezőgazdaság közt a biztosításra szoruló helyzetek tekintetében is. Ami először is a baleseteket illeti, ezek a mezőgazdasági üzemmel kapcsolatban aránytalanul ritkábban fordulnak elő, mint az iparban. A mezőgazdasági munka egészségesebb lévén, mint az ipari, a munkavállalóknak betegségből eredő veszteségei is kisebbek. Viszont igaz, hogy a mezőgazdasági munkás szokásai, lakásvi viszonyai miatt, valamint amiatt, mert orvostól, kórháztól többnyire távol él, népegészségügyi szempontból is nagy jelentősége volna őt a biztosítás által nyújtott kedvezmények révén az orvos stb. igénybevételére rászoktatni. Természetesen el kell készülni arra, hogy a kötelező betegbiztosítás itt sokkal több költséggel járna, mint az iparban, éppen azért, mert a tekintetbe jövő népréteg szétszórtan lakik, tehát több orvosra volna szükség ugyanannak az egészségügyi szolgálatnak az ellátására, mint a városokban. Ami a rokkantságot illeti, ennek időelőtti bekövetkezése is ritkább a mezőgazdaságban és hasonlóképpen az a korhatár, amikor valaki munkára képtelen öregnek minősíthető, itt későbbben következik be. Figyelembe kell venni az utóbb említett két biztosítási ágazat szempontjából különösen azt, hogy a mezőgazdasági üzem mindig képes nagyszámmal fél- és kisebb munkaerőket is alkalmazni. Ha tehát a munkavállaló akár rokkantság, akár öregség miatt korábbi munkakörét már nem is töltheti be, ez még nem jelenti azt, hogy teljesen keresetképtelenné vált. A munkaadó és munkavállaló közti viszony egészen más a mezőgazdaságban, mint az iparban, nem pusztán a rideg bérszerződésen alapul, hanem hosszú évek, évtizedek, sőt néha generációk kapcsolatán, melyből még ma sem veszték ki teljesen bizonyos patriarchális vonások a munkaadó részéről, aki

nemcsak kötelességből, hanem gyakran szíve szerint is iparkodik megrokkant cselédjéről valahogyan gondoskodni. De megvan az ipari munkással szemben a mezőgazdasági munkavállaló részére sokkal inkább az a lehetőség is, hogy élete munkájával összekuporgathat olyan vagyont, amely öreg napjaira, ha szűkösen is, ellátja.

Mindezek a szempontok együttvéve azt jelentik, hogy a mezőgazdaságban a biztosításnak az a jelentősége, mint az iparban, nincs meg. Nyilván ez az oka annak, hogy az elsősorban érdekelt néprétegek a teljes mértékű társadalmi biztosításnak reájuk való kiterjesztését tulajdonképpen ma sem sürgetik annyira, mint azt egyesek feltüntetni szeretnék. Az agrármozgalomnak a falut járó és a mezőgazdasági népesség legszegényebb rétegeivel is érintkező munkásai bizonyíthatják, hogy a töméntelen panasz közt, amely ma elhangzik, a legritkább a kötelező biztosítás hiánya miatti. Ez persze azért is érthető, mert hiszen azok, akik a biztosítás hiányát érzik, a legkevésbé vannak abban a helyzetben, hogy szomorú helyzetüknek és kívánságaiknak kifejezést adjanak. Éppen mivel a társadalom alsóbb fokain élő, kisebb intelligenciájú, bizonyos tekintetben ügyefogyott emberekről van szó, természetes az, hogy helyettük azok gondolkodnak és cselekednek, akik jobban ismerik a segítség módjait és lehetőségeit és akiknek éppen, mivel jobb helyzetben vannak, kötelességük is gondolni azokra, akik magukon segíteni nem tudnak. Ezt nyomatékosan hangsúlyozva, mégis meg kell állapítanunk, hogy az a beállítás, mintha a kérdés mielőbbi megoldását valami erős társadalmi nyomás vagy fenyegető követelődzések sürgetnék, nem felel meg a valóságnak. Azt mindenki érzi már régen, hogy a magyar társadalom itt nagy becsületbeli kötelességgel áll szemben, de a kérdésnek éppen ma, a gazdaságilag legkedvezőtlenebb időpontban ily jelentőséggel való napirendre tűzése semmi esetre sem abból ered, hogy az érdekeltek ma türelmetlenebbek volnának, mint bármikor ezelőtt, hanem abból, hogy bizonyos irányzatoknak, amelyeknek érdekük a társadalom és a politikai élet nyugtalan-ságban tartása, ennek a kérdésnek feszegetésével kiváló alkalom kínálkozik népszerűségük növelésére és politikai tőkének kovácsolására. Nagy hiba volna ezt fel nem ismerni és meg nem vizsgálni, vajjon tényleg ez-e a mezőgazdaságnak legégetőbb szociális problémája és nem kínálkozik-e a magyar társadalom részére más olyan munkaterület, ahol ugyanolyan áldozattal sokkal többet és a mai gazdasági helyzetnek megfelelőbben cselekedhet.

Közismert dolog, hogy a mezőgazdaságban hosszabb idő óta rendkívül nagy a munkanélküliség. A kérdésnek legkiválóbb szakértői, többek közt Czettler és Steuer 250.000-re becsülik azoknak a számát, akiknek az év nagyobb részében nem jut kereseti alkalom. A munkanélküliség enyhítése a mezőgazdaságra és a magyar társadalomra nézve ugyanúgy szociális probléma, mint a biztosításra szorulóknak biztosítatlansága. Ha pedig az egyiket a másikkal szembehelyezzük, könnyen beláthatjuk, hogy az előbbinek mérete és jelentősége sokkal nagyobb. A biztosításra szorulóknak egyes csoportjai, nevezetesen az öregek és rokkantak, nagyrészt olyanok, akik nem állnak minden támasz nélkül az életben, mert hiszen a leszármazók, vagy más közelrokon öregségi

várományosok részéről bizonyos segítségben részesülnek. Igaz, hogy ez a segítség gyakran csak igen kimért és igen keserves kegyelemkenyér, de a semminél mégis valamivel több. Ezzel szemben a munkanélküliek túlnyomó része olyan, aki maga a támasza a hozzátartozóknak, aki tehát nemcsak hogy egészen saját magára van utalva, hanem akinek kereset-hiányával egy sereg más egyén is a nyomorba esik. Aki betegség, vagy baleset következtében átmenetileg munkaképtelen, azon sok esetben segít munkaadója könyörületből, ha nincs is biztosítva. A munkanélkülinek ilyen munkaadója nincsen.

Így áll a két szociális baj az érdekeltek szempontjából és már itt látszik, hogy a társadalom támogatására elsősorban a munkanélküliek szorulnak. De a magyar társadalomra nézve is fontosabb és sürgősebb a munkanélküliség. Akik a szociális bajok miatt a társadalom békéjének megrendülésétől tartanak, azoknak azt is meg kell gondolniok, hogy politikai nyugtalanság szítására sokkal inkább fel lehet használni a munkához nem jutó, de gyűlésezésre, tüntetésekre, felvonulásokra annál inkább kapható munkanélkülieket, mint a betegeket vagy aggodkat. Az olyan kétségbeesett és életre-halálra menő gazdasági küzdelemben azonban, aminőt Magyarország és különösen a mezőgazdaság ma folytat, az emberiség és részvét követelményeivel legalább is egyenlő figyelmet érdemel az, amit az ország közgazdasági érdeke kíván. Végül is a szociális gondoskodás terheit a közgazdaságnak kell kitermelnie és ha ez csődöt mond, előbb-utóbb elapadnak a társadalombiztosítás erei is. Csak sajnálnunk lehet, hogy ez a megfontolás nem esett elég súllyal latba a társadalmi biztosítás legújabb nagyszabású reformjánál, vagy legalább ma nem elég erős arra, hogy a terhek csökkentése és egyidejűleg a juttatások emelése érdekében a legmesszebbmenő, szinte azt mondhatnók, a legkegyetlenebb takarékoságra vezessen a társadalmi biztosításban.

A mezőgazdasági társadalmi biztosítás reformjának előestéjén azonban még nem késő a közgazdasági szempontokat az őket megillető helyre állítani. Így nézve a dolgot, kétségtelen, hogy a munkanélküliek téltlensége munkaerőnek ki nem használását, tehát közgazdasági veszteséget jelent: e legfőbb és legmegbízhatóbb termelési tényezőben rejlő energia nyomtalanul elvész, ahelyett, hogy értékeket termelne. Ezzel szemben a biztosításra szorulókat egytől-egyig munkaképtelenek — vagy ideiglenesen, vagy véglegesen — és a biztosítás hiánya csak akkor jelent közgazdasági veszteséget, ha az átmenetileg munkaképtelenek egyrésze a kellő gondozás hiánya miatt munkaképessé többé nem válik. Ennek megfelelőleg azok az összegek, amelyeket a biztosítottaknak fizetnek ki, társadalom és nemzetpolitikai szempontból igen indokolt, sőt kötelezettségszerű teljesítések, de közgazdasági szempontból túlnyomó részben inproduktívok, mert felhasználásukkal nem történt értékek termelése. Ezzel szemben azok az összegek, amelyekkel a munkanélkülieket foglalkoztatjuk, egyrészt hasonlóképpen szociális és nemzeti csapást enyhítenek, másrészt azonban egyszersmind értéket termelhetnek a magyar közgazdaságnak, sőt kellő tervszerűséggel felhasználva olyan berendezések létesítésére vezethetnek, amelyek gazdasági teljesítőképességünket, versenyképességünket és a termelési

ágak, elsősorban a mezőgazdaság jövedelmezőségét, ezzel egyúttal szociálpolitikai teljesítőképességünket emelik.

Már az elmondottakból is kitűnik, hogy a munkanélküliség sokkal fontosabb és sürgetőbb probléma a biztosításküliségnél, akár a társadalmi, akár a nemzeti, akár a közgazdasági szempontot vesszük. Még jobban megvilágítja a két kérdés viszonylagos jelentőségét, ha a statisztikához folyamodunk. Egészen pontos számok ugyan nem állnak rendelkezésünkre, de a becsléshez kapunk annyi alapot, amennyi célunkhoz szükséges. Fogadjuk el tehát a munkanélküliek számát 250.000-ben és biztonság kedvéért tegyük fel azt az enyhébb helyzetet, hogy mindegyik az évben csak 100 napon át munkanélküli. Az évi veszteség tehát 25 millió munkanap.

A biztosításnál figyelembe jön az 1920. évi adatok szerint 225.000 gazdasági cseléd, 749.000 gazdasági munkás és napszámos, továbbá 2x6.000 öt holdon aluli kisbirtokos és kisbérlő. Ez összesen 1,190.000 kereső egyén. Ennyi volna körülbelül érdekelve a betegségi, baleseti, rokkantsági és öregségi biztosításban. Ez azonban természetesen non jelent azt, hogy ugyanennyinek volna állandóan szüksége támogatásra. Ez csak a rokkantakra és öregekre áll. Az előbbieket számát megközelítőleg sem tudhatjuk. Ami az öregeket illeti, a Magyar Statisztikai Közlemények 76. kötetében közölt életkor táblázatból kiszámíthatjuk, hogy Magyarország 65 éven felüli lakossága a 15 és 65 év közti lakosságnak 8,3%-a. Ha tehát feltesszük, hogy a fentemlített mezőgazdasági keresők 15 és 65 év közt vannak, akkor a 65 éven felüliek, akik tehát ugyanazok közül munkaképtelen öregekké váltak — ami természetesen szintén csak feltevés, de megközelítő képet mégis adhat — a 990 ezer 8,3%-ának felelnek meg. Ez jelent 82.000 öregségi biztosításra szoruló, tehát jóval kevesebbet, mint a munkanélküliek száma. Igaz, hogy egyesek véleménye szerint éppen azért kellene elsősorban az öregségi biztosítást megvalósítani, mert itt aránylag kisebb teherről van szó, nemcsak a tekintetbe jövő egyének száma miatt, hanem azért is, mert a korhatár bekövetkezése a biztosítás esedékességének egy olyan feltétele, amely mindéi kétséget kizárólag megállapítható, tehát visszaélések ki vannak zárva. Vagyis a sorrendet és az ütemet eszerint elsősorban pénzügyi, tehát gazdasági szempontok szabnák meg. Ezt csak helyeselhetjük, de akkor természetesen el kell fogadnunk azt az általános alapelvet, hogy mai helyzetünkben a mezőgazdaság szociális problémáinak megoldásánál az irányt és ütemet a közgazdasági szempontoknak kell megadniok.

Ami az átmenetileg biztosítás útján ellátandókat, vagyis a betegeket és balesetet szenvedetteket illeti, arra nézve is csak éppen a biztosítási törvényjavaslat indokolásához készült számítások szolgáltatathatnának pontos számszerű adatokat, amelyek azonban — ismeretlen okból — még nem kerültek a nyilvánosságra. Mi tehát itt is csak becslésre szorítkozhatunk, amelyhez azonban a betegségekre vonatkozólag semmi kiindulópontunk nincs és így csak a baleseti biztosítás jelentőségét közelíthetjük meg. Ez különben a legkevésbé sürgős része a reformnak, mert hiszen legégetőbb pontjai a mezőgazdasági biztosítás mai rendszerével is már rendezve vannak. Mégsem felesleges képet alkotni arról, mit jelentene annak a fentemlített összes kategóriákra való kiterjesztése.

Az Országos Gazdasági Munkáspénztár tagjai köréből 1928-ban 5706 balesetet jelentettek be. A pénztár tagjai közt nem szereplő fent felsorolt csoportbeli mezőgazdasági keresőknek figyelembe vétele végett egészítsük ki ezt a számot 10.000-re. Tehát tegyük fel, hogy egy évben ennyi baleset fordul elő a mezőgazdaságban, amit elfogadhatunk, tekintve, hogy az 5706-hoz való arány körülbelül megfelel a Pénztárnál az említett évben bejelentett 670.000 tag és az 1,190.000 itt figyelembe jövő kereső arányának. A 10.000 baleset az 1,190.000 keresőnek nincs is i%-a, tehát aránylag elenyésző töredék szorul biztosítás nyújtotta segítségre évente. Megvizsgálhatjuk még azt a kérdést is, hogy mit jelentenek a balesetek a közgazdaság részére munkaveszteségben, illetőleg az érdekelt társadalmi rétegre nézve keresetre fel nem használható munkaidőveszteségben. Az Országos Gazdasági Munkáspénztárnál az említett évben bejelentett balesetek közül 3394, vagyis az összes bejelentett balesetek 63%-a 3—14 napi munkaidőveszteséget jelentett a sérültek számára. Ezen az alapon nyugodtan vehetjük fel, hogy egy-egy baleset átlagosan a 3 és 14 nap középarányosának megfelelő, vagyis 8 napi munkaveszteséget okozott. Ez a fenti 10.000-nél jelentene 80.000 munkanapot, vagyis az 1,190.000 biztosítandó összes munkateljesítményéhez, ezt minden egyesnél 200 napban véve fel, tehát 238,000.000 munkanaphoz képest 03 ezreléket. Ezzel szemben a 250.000 munkanélküli munka, illetőleg keresetvesztése már akkor is 25,000.000 munkanapot jelent, ha egynél csak évi 100 munkanélküli napot veszünk fel. A fenti 1,190.000 kereső 238,000.000 összes munkakapacitásának ez kereken 10 százaléka.

Egyfelől a 80.000-nek és a 0.3 ezreléknek, másfelől a 25,000.000-nak és 10 százaléknak szembeállítása talán eléggé érzékelteti, mi a különbség a munkanélküliség és a biztosításnélküliség jelentősége közt az elvesztett munka, illetőleg a közgazdaság szempontjából az elmaradt munkateljesítmény szempontjából. Bőven van hely a betegségek okozta veszteségek figyelembe vételére is, s a két baj közt a távolság azok jelentősége szempontjából még mindig óriási marad.

Kétségtelen az, hogy a munkanélküliség és a szociális biztosítás rendezetlen volta nagyjából ugyanazt a mezőgazdasági népréteget sújtja. Nyugodtan tekinthetjük a két bajt egységes mezőgazdasági szociális problémának. Ez azt jelenti, hogy akár az egyiknek, akár a másiknak megoldása sikerül részben, vagy egészben, bár nem ugyanazokat az egyéneket, de ugyanazt a társadalmi csoportot karoltuk föl. A nemzeti és a társadalmi politika szempontjából pedig ez a döntő, mert hiszen ezek figyelmüket nem az egyénekre, hanem a nemzetet és a társadalmat alkotó csoportokra fordítják elsősorban. Ezért éppen a helyes szociálpolitikai köteleességérzet teszi lehetővé, hogy egyfelől a biztosítás, másfelől a munkanélküliség problémája közül, ha már mindkettőt egyszerre megoldani nincs módunkban, kiválaszthassuk azt, amely egyéb szempontokból inkább megvalósíthatónak, vagy megvalósítandónak látszik. Hogy a munkanélküliség enyhítése a különböző szempontokból mennyire előbbrevaló, azt törekednek kifejteni a fent előadottak. Ami a megvalósíthatást illeti, ebben a tekintetben nagy különbség a kettő közt nincs. Úgy az egyik, mint a másik rendkívüli

megterhelést jelent a mezőgazdaságra. Reá kell itt mutatni arra, amit csodálatosképpen még egyszer sem emeltek ki, hogy a már említett körülménynél fogva, mely szerint az ipar a terheket átháríthatja a fogyasztóközönségre, a mezőgazdaság pedig nem, a méltányos és igazságos az volna, ha a mezőgazdasági szociális biztosítás terhei nem kizárólag a mezőgazdaságra nehezednének, hanem egy részét a köz, vagyis az állam vállalná át. Csakis ez felelne meg a két termelési ág egyenlő elbánás követelményeinek. Ami a munkanélküliséget illeti, annak enyhítése úgyszintén csak az állam közbenjöttével történhet és csak másodsorban merül fel a kérdés, hogy a szükséges fedezet milyen arányban oszlik meg az ország teherviselő népe közt.

A mezőgazdasági biztosítás terheire vonatkozólag különböző ellenőrizhetetlen számok vannak forgalomban, melyek közül a legmagasabb szerint holdanként 6 pengő megterhelést okozna ez. Teljesen kizártnak tartjuk, hogy nemcsak 6, de még 3 pengőnyi terhet is rá lehetne rakni ma a mezőgazdaság vállára. De ez a kérdés ebben a gondolatmenetben nem fontos, itt inkább az érdekel bennünket, okvetlen kell-e valamit tenni sürgősen szociális téren és ha igen, hogyan.

Minden józan, a jelen sivár helyzet ismeretéből fiakadó közgazdasági latolgatás ellenére sem zárkozhatunk el annak elismerésétől, hogy valamit a szociális téren tenni minél előbb kell. Ha a különben ismert bajokat még sokáig elhanyagoljuk, olyan méreganyag gyűl össze rövidesen, amelynek a nemzet egész szervezete megadhatja az árát. Ha megfontoltan, ha lassan is, de egyszer el kell indulnunk, már csak azért is, hogy a falu szegényei ne érezzék magukat a nemzet mostoha gyermekeinek. Ha pedig azt kérdezzük, hogy melyik úton kezdjük haladni, arra a válasz a fentiekben van: azon, amely előbbre helyezi a munkanélküliség enyhítését. Bár mekkora lesz is az áldozat, melybe a szociális bajok gyógyítása kerül akár a közgazdaságnak, akár a mezőgazdaságnak, egészen bizonyos, hogy mindenki valamivel szívesebben fogja viselni, ha látja, hogy az a különben elvesző munka foglalkoztatásra, tehát értéktermelésre használtatik fel. Ami különösen a gazdaközönséget illeti, egészen bizonyos, hogy ha már e keserű pohár el nem múlhat tőle, szívesebben fogja azt vállalni, ha annak ellenében kap valamit, ami termelési és értékesítési viszonyait előmozdítja. Ha a munkanélkülieket utak, csatornák építésében, ármentesítésben, lecsapolásban és hasonlóknak foglalkoztatjuk, közvetlen ellenértékét fogja látni a hozott áldozatnak az a réteg, mely a szükséges összegeket előteremtette, tehát elsősorban a mezőgazdaság, de azon túl az egész ország.

Tekintetbe véve, hogy a mezőgazdaságnak bizonyos tényezői megbarátkoztak a biztosítás bevezetésének és az ezzel kapcsolatos terhek viselésének gondolatával és hogy a holdankénti teherre vonatkozólag forgalomba került számok közül a legalacsonyabb is meghaladja a 2 pengőt, nem jutunk légüres térbe, ha feltételezzük, hogy ennyit a mezőgazdaság előbb-utóbb mégis meg fog vonni a termelés-től szociális kötelezettségeinek teljesítésére. Ezért azonban feltétlenül joga van követelni a társadalomnak, illetőleg a közgazdaság egyéb ágainak hozzájárulását is a fentemlített indok alapján. Ha ezt a hozzájárulást a mezőgazdaság által viselt tehernek 20%-ára becsül-

jük, akkor ilyen módon (15,000.000 hold X 2 pengő, ehhez még 20%) mintegy 35 millió pengő évi összeg állna ezekre a célokra rendelkezésre. Óriási összeg ez a mai viszonyok között és még egyszer szükségesnek látszik kiemelni, hogy alapul vétele nem jelenti elfogadását, vagy javasolását, hanem egyszerűen támaszkodik a benyomásokra, melyek a kérdés körül eddig elhangzott nyilatkozatokból erednek. Ezt az összeget tehát eddigi gondolatmenetünk szerint elsősorban a munkanélküliség enyhítésére, másodsorban a biztosítás fejlesztésére kellene felhasználni.

Arra nézve, hogy a két cél közt a megoszlás hogyan történjék, irányadóul szolgálhat, ha figyelembe vesszük egyfelől a munkanélküliség mértékét, másfelől a biztosítás jelenlegi helyzetét. Minél nagyobb az előbbi, annál többre tarthat számot, viszont minél kisebb keretek közt van megvalósítva jelenleg az utóbbi, annál lényegesebb javulást jelent a helyzetben a fenti összeg aránylag kisebb részének biztosítási célokra való felhasználása.

Ami először az utóbbi szempontot illeti, az Országos Gazdasági Munkáspénztár bevétele 1928-ban munkaadói hozzájárulásból és biztosítási díjakból összesen 975.000 pengő volt. Ha tehát a 35 millióból csak 10 milliót fordítunk a biztosítás fejlesztésére, már akkor is azt a mainak tízszeres mértékére terjeszthetjük ki. Biztosításstatisztikai számítások nélkül lehetetlen mérlegelni azt, hogy e kiterjesztés milyen fokozatokban történjék. Tekintve azt, hogy jelenleg a Pénztár 100%-os rokkantság esetén havi 24 pengő segélyt fizet, legsürgősebbnek látszik ennek a segélynek felemelése. A második lépés lehetne a mai keretek közti balesetbiztosításnak kiterjesztése az összes mezőgazdasági keresőkre. A harmadik talán a kórházi ápolás ingyenessé tétele nem csupán a teljesen vagyontalanok, hanem a törpebirtokosok és törpebérlők részére is. Hiszen ezeknél néhány hetes kórházi ápolás költségei sokszor az egész vagyonkát felemésztik. Ami ezeken felül az évi 10 millióból fennmaradna, azt célszerűbb volna tartalékolni, hogy kamatoskamatával idővel oly összegre szaporodjék fel, amely mint alap lehetővé tenné, hogy a biztosításnak más ágakra való kiterjesztése esetén lényegesen kisebb mértékben kellene a díjakat emelni.

A feltételezett évi 35 millió bevételből maradna tehát 25 millió pengő a munkanélküliségre. Ebből 5 milliót levonva az igazgatási és a munka elvégzéséhez szükséges dologi kiadásokra, évenként 80.000 munkás juthatna 250 pengő keresethez. Ezzel a mezőgazdasági munkanélküliség lényegesen enyhülne.

A legutóbb elmondottakban nem a számok a fontosak, azok csak kézzel fogható példán akarják bemutatni, hogy ha már szociális terheket kell viselni a termelésnek, akkor előbb jön a munkanélküliség és csak azután a biztosítás. Ezt az álláspontot elsősorban a mezőgazdaságnak kell elfoglalnia, mert a nyugtalanság, ami a falun a munkanélküliség miatt van, elsősorban reá nézve lehet veszedelmes és mert megkívánhatja, hogy ha már mai nehéz helyzetében bizonyos terhek vállalása elkerülhetetlen, ezek úgy használtassanak fel, hogy a szociális olajcsepp ne csak sebeket enyhítsen, hanem lehetőleg a termelés gépezetének forgását is simábbá tegye.

IHRIG KAROLY

FALUFEJLESZTES NÉMETORSZÁGBAN

MEZŐGAZDASÁGGAL kapcsolatos tudományok és gyakorlati Avizsgálódások hosszú időn keresztül majdnem kizárólagosan a termelés szempontjai szerint igazodtak. A termőföld minél jobban való megmunkálásának és a minél többet való termelésnek érdekei határozták meg az elméleti kutatásokat épenúgy, mint társadalmi akciókat vagy állami intézkedéseket. A kapitalista és liberális gazdaságpolitika túlhajtásai azonban nemcsak az ipari termelés körében váltottak ki természetes és jogos reakciót; hanem a mezőgazdaság körében is olyan irányzatoknak kifejlődését segítették elő, amelyek a termelésttechnikai szempontok egyoldalúságával szemben a termelésnél az emberi munkában már nemcsak a termelés egyik tényezőjét, hanem elsősorban a dolgozó ember érdekeit vizsgálták. Amint az ipari termeléspolitikában határozottan különvált a termelésre vonatkozó vizsgálatoktól az ipari szociálpolitika, éppenúgy az agrártudományok széles mezején is elkülönült a mezőgazdasági szociálpolitika. Ez az irányzat nálunk legelőször a múlt század utolsó évtizedeiben a szövetkezeti szervezkedésben, a földművelésügyi kormányzat kisbirtokos- és munkásjóléti tevékenységében jelentkezett, amely gondoskodásának körébe természetesen azokat a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó társadalmi osztályokat vonta, amelyeknek gazdasági és szociális állapota feltűnően alacsony életszínvonalat jelentett a többi társadalmi osztályokkal szemben. Ezek pedig a kisbirtokosok és a mezőgazdasági munkások voltak.

A mezőgazdasági szociálpolitikával rokon az a mozgalom, amely a világháború után indult meg Magyarországon és amelyet újabban falufejlesztés gyűjtőnéven jelölnek. Ennek a gyakorlati irányú mozgalomnak területe sok tekintetben azonos a mezőgazdasági szociális tevékenységgel, azonban mégsem ugyanaz. Mert nemcsak agrár foglalkozású társadalmi rétegek fokozottabb gondozását veszi tekintetbe, hanem a falunak mint gazdasági, társadalmi és közigazgatási egységnek közös érdekei és törekvései képezik tevékenységének kiindulópontját. Mivel a kis- és törpebirtokosság, valamint az agrármunkásság tömegei falun élnek, elsősorban ezek életviszonyainak javítása adja meg a falufejlesztési törekvések alapját. Figyelme azonban kiterjed a falun élő tisztviselő, kisiparos és kereskedő rétegekre is és így szélesebb skálán mozog, mint a kifejezettebben mezőgazdasági szociálpolitika. Azonkívül tevékenységi köre felölel minden olyan kérdést, problémát és viszonyt, amely a faluval, a falusi életviszonyokkal a legcsekélyebb összefüggésben van, kezdve pl. a csecsemővédelemtől a falusi temetkezési egyletek alakításáig.

A falufejlesztés ilyen értelemben tehát nem külön tudományág, mint ahogy nálunk szeretnék azt feltüntetni és „falu-tan“ elnevezés alatt belőle új tudományágot konstruálni, a mindenáron való skatulyázás kényszere alatt. A falufejlesztés azonban csupán tevékenységi kör, amely számtalan elméleti és alkalmazott tudományág megállapításait és eredményeit felhasználja, azokat a falun élő társadalmi rétegek érdekeinek szolgálatára igyekszik beállítani.

A magyar falvak viszonylagos elmaradottsága, város és falu, mezőgazdaság és ipar között mind jobban és jobban fokozódó szociális és kulturális ellentétek kényszerítő hatása volt elsősorban belső megindítója a világháború után mind szélesebb és szélesebb hullámokban gyűrűző magyar falufejlesztési mozgalomnak. A tények és helyzetek megismerésén, a javítani akaráson kívül azonban a magyar falufejlesztést másodsorban igen jelentékeny hatóerővel inspirálta megindulásától kezdve az a németországi, ma már több, mint negyedszázados társadalmpolitikai tevékenység, amely a múlt század utolsó évtizedében Heinrich Sohnrey nevével és első írásaival indult el és célkitűzései, elvei ma már a német szociálpolitikában, közigazgatásban, törvényhozásban töretlen erővel érvényesülhetnek. 1894-ben jelent meg Sohnreynek, akkor még egyszerű falusi tanítónak első munkája: „Der Zug vom Lande und die soziale Revolution“; 1929-ben pedig nemcsak egész Németország, de majdnem az egész világ illetékes szakemberei és testületi egyértelmű lelkesedéssel ünnepelték a 80 éves Sohnreyt, most már egyetemi professzort, mint a mezőgazdasági és falusi szociálpolitika egyik legelső képviselőjét, a falusi népjóléti és falufejlesztési törekvések fáradhatatlan előharcosát és polihistor vezérét.

Ha a falu érdekében való ez a szociális és kulturális mozgalom Sohnrey professzor fellépése óta eltelt negyedszázad alatt nem is tudta megváltoztatni Németország nemzeti és társadalmi szempontból egyaránt egészségtelen, sőt veszélyes népesedési és népességeloszlási viszonyait, ha máról holnapra nem is tudta teljes mértékben kiegyenlíteni a német nagyváros és a német falu közötti különbségeket, — mégis nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a falusi lakosság érdekei ma már a politikai és társadalmi életben jelentős mértékben érvényesülnek, — a falusi élet sötétségét lassanként emberi művelődés és haladás világossága váltja fel és különösen: hogy Németország egyes vidékein a falusi kultúra, a falusi földművesnép gazdagsága, állapota és a falu külső képe sok tekintetben mintaszerűvé és tökéletessé alakult.

A falusi élet javítását célzó társadalmi munkára Németországban a legelső impulzust azok az ijesztő statisztikai számok adták, amelyek a német birodalom lakosságának eloszlásában, mint egészségtelen és káros tünetek jelentkeztek. A német birodalom 1871-ben, amikor még csak 41 millió lakost számlált, kifejezetten agrárország volt, lakossága túlnyomó részben mezőgazdasági jellegű falvakban lakott. A világháború kitöréséig a 2 és fél milliós kivándorlási veszteség dacára a német népesség száma 27 millióval emelkedett, ami kb. 65%-os növekedésnek felel meg. E mellett a számbeli szaporodás mellett

azonban a mezőgazdasági lakosság, amely még 1882-ben az összlakosság 40%-át tette ki, 1923-ig lassanként 23%-ra esett. Az ipari népesség arányszáma ellenben ugyanezen idő alatt 35%-ról 41% fölé, a kereskedelemmel foglalkozó lakosság pedig 97%-ról 16.9%-ra emelkedett. A lakosság ilyen nagymérvű eltolódását az ipari termelőeszközök rohamos szaporodása és különösen a kivitelre dolgozó nagyipari termelés nagymérvű kiépítése okozták, amely a népesség rohamos szaporodása mellett a nagyvárosok fejlődését, ezzel együtt pedig a falvak lakóinak fokozatos elvándorlását és városokban való letelepedését eredményezte.

Az 1871-i népszámlálás idejében a német birodalomban az összlakosság 64%-a 2000 léleknél kevesebb lakosú falvakban lakott; 1910-ben ez az arányszám már csak 40%, 1925-ben pedig csak 35.6%. A városi lakosság (községek 2000 főnél több lakossal) száma 15 millióról 40 millióra, az összlakosság 36%-áról 64%-ra emelkedett. A városi és falusi lakosság számbeli viszonya tehát 1871-gyel szemben tökéletesen megfordult. A birodalmi lakosság $\frac{2}{3}$ -a lakik ma városokban. Különösen feltűnő a nagyvárosok szaporodása (városok száz-ezren felüli lakossággal). 1871-ben 8 nagyvárosban kb. 2 millió ember lakott, a mai Berlin lakosságának éppen a fele, az 1925-ös népszámlálás már 45 nagyvárost 16.6 millió lakossal (a birodalmi össznépesség 27%-a) talált az egész birodalom területén. Ma már a nagy német birodalom területén minden negyedik német polgár nagyvárosban, minden 15-ik Berlinben lakik. A legutolsó népszámlálás óta a német nagyvárosok száma 50-re emelkedett 18 milliós népességgel, úgyhogy csak a nagyvárosok lakóinak száma ma nagyobb, mint a falusi mezőgazdasági népességé (18 millió szemben 14 millióval).

A faluról való elvándorlás, mely hazánkban is állandó jelenség, Németországban különböző okokra vezethető vissza. A stettini Mezőgazdasági Kamara legújabbán igen részletes és alapos adatgyűjtést végzett az elvándorlás okainak pontos megállapítására. Ezek szerint faluról városokba költöznek elsősorban mezőgazdasági munkások, akik a mezőgazdasági üzemekben érvényesülő munkabérek relatív alacsonyága miatt igyekeznek városi ipari üzemekben munkát és magasabb keresetet maguknak biztosítani. Másodsorban a városi élet magasabb szociális és kulturális színvonala (szórakozások, kultúr-intézmények, különösen színház, mozi, kávéház, mulatók) csábítja a falusi embert a városokba. Az eltávozások okai között jelentőségük sorrendjében szerepelnek: a szakképzés akadályai, a nehéz mezőgazdasági munka, a munkaadó részéről történt felmondás, a városi munkanélküliség esetére szóló biztosítás lehetősége, munkanélküliség, a munkaadóval és egyes, a német gazdasági üzemekben ma még fennálló antiszociális munkarendszerrel (pl. Hofgängersystem) való elégedetlenség, a lakásviszonyok, a gyermekek nevelésének és továbbképzésének a lehetősége, családi okok és politikai befolyások. Ez a felsorolás azt is bizonyítja, hogy Németországban gazdasági, kulturális és szociális viszonyok tekintetében a falu igen jelentős hátrányban áll az egyre jobban, sokszor tüneményes gyorsasággal fejlődő városi életviszonyokkal szemben. A fejlődő ipari termelés munkásigényének

centrifugális ereje törvényszerűleg vonta magához a falusi munkás- és földművestömegeket, amelyek az ipari és városi modernebb szociálpolitika következtében jobb és emberibb megélhetést találtak a kényelmesebb városi lakásokban a gyárkérmények füstje ellenére is.

Bármennyire is ipari fellendülésének és nagyvárosi kultúrájának köszönheti Németország a világgazdaságban és nemzetközi erőviszonyokban még ma is letagadhatatlanul számottevő pozícióját, a mezőgazdasággal foglalkozó falusi lakosság erővesztésével fejlődő városi gazdasági és szellemi kultúra nemzetpolitikai és népesedési szempontból kétségtelenül nemzeti veszteséget jelent. Ha a falu kárára történő, nem természetes szaporodás a városok lélekszámút növeli is, a városok születési és halálozási arányszáma Németországban ijesztő mértékben csökken, éppen a falusi lakosság kedvező születési viszonyaival szemben. Poroszországban 1000 lélekre esett születések száma:

	Községekben 2.000 lakosig	Városok 2.000 lakoson felül	Nagyvárosok 100.000 lakoson felül
1913. évben	16·16	10·16	9·7
1921. „	14·84	8·08	7·3
1925. „	12·80	5·94	4·6

Bár a születések arányszáma a falvakban is nagy mértékben csökken, a nagyvárosokban már egyenesen ijesztő méretekben maradnak el a születések. Ebben a tekintetben Németország ma már Franciaországgal egysorban áll, Berlin pedig e téren az egész világon vezet. Berlinben az utolsó években nemcsak a halálozások száma volt nagyobb, mint a születéseké, hanem a házasságkötések száma is, ami más szóval azt jelenti, hogy Németország 4 milliós fővárosában ma már egykérőlről sem lehet beszélni, mert hiszen a házasságok nagy részben terméketlenek maradnak.

A falusi lakosság számbeli csökkenése más nemzeti veszedelmet is rejt magában. A mezőgazdasággal foglalkozók városba özönlése a németországi termelésre jelent súlyos és nem pótolható veszteséget. Míg valamikor az agrártermékek terén Németország behozatalra nem szorult, ma kenyérmagvakban és más mezőgazdasági terményekben igen számottevő importtal kénytelen a hiányzó szükségleteket pótolni.

A mezőgazdaságilag művelt terület fenti okok következtében állandóan csökken Németországban. Az elvándorlás következtében előálló munkáshiány viszont a gazdákat arra kényszeríti, hogy külföldi, különösen lengyel időszakos munkásokat alkalmazzanak. 1929-ben a német mezőgazdaságban 11.400 idegen munkaerő talált alkalmazást. A lengyel vándormunkások igénytelenségük és szaporaságuk következtében különösen a keleti részeken jelentenek nagy nemzeti veszedelmet, sőt Kelet-Poroszországban a lengyelség térhódítása a német határon belül is éppen a lengyel munkások állandó alkalmazása következtében fokozatosan tart.

Ezek a, csak röviden vázolt, a németiség egységét, szellemi és testi birtokállományát egyaránt veszélyeztető jelenségek voltak azok, melyek a németországi falufejlesztési mozgalmat útjára indították és Sohnrey professzor úttörő tevékenységének indítóokai voltak. Mint

a fentiekből is kitűnik, a német falufejlesztési mozgalom nem lehetett kizárólagosan agrármozgalom, amely csupán termelési szempontok és a gazda érdekei szerint igazodik. A mozgalom vezetői hamar belátták, hogy a falusi lakosság nagy része keresetének és életszínvonalának emelésére irányuló törekvéseiben sokszor beleütközik a földbirtokos, a gazda érdekeibe, aminek legtöbbször a városba költözés a következménye. Ez pedig, mint fentebb láttuk, nemcsak az illető falura, hanem végső kihatásaiban a német nemzet egyetemére is pótolhatatlan vérvesztést jelent. Sokkal átfogóbb és az egyes foglalkozási ágak és társadalmi osztályok felett álló célokat kellett tehát a német falufejlesztési törekvéseknek kitűzniük. Ezt a célt elsősorban a falunak mint gazdasági, kulturális és társadalmi élet- és érdekközösségnek védelme és fejlesztése szolgálja, amelynek fogalmában a faluban lakó különböző foglalkozású polgárok érdekeinek kiegyenlítése, a faluközösség jólétének és fejlődésének szolgálata jelenti a mozgalom által megkívánt állami és társadalmi tevékenységet. Németországban, ahol az egyes foglalkozási ágak — a gazdákat sem véve ki — sokszor késhégyig menő osztályharcot, legtöbbször politikai ellentétek kiélezésével folytatnak egymás ellen, — abban a Németországban, ahol a falusi nép is foglalkozás szerint ma már a szétforgácsolódásig túl van szervezve, a társadalmi béke és a nemzet egyetemes érdekei szempontjából igen nagy jelentőségű a falufejlesztési mozgalom.

Ez a gondolat tükröződik annak a társadalmi egyesületnek szervezetében és munkájában, mely ennek az egész akciónak ma már 36 esztendőös hordozója. A Deutscher Verein für ländliche Wohlfahrts- und Heimatpflege képviseli ezt a faluért küzdő irányzatot az egész birodalom területén. Alapítója maga Heinrich Sohneyr volt, akinek átfogó koncepcióit a mai időkig becsületesen képviselte és a németországi agrár szervezetek egymás ellen irányuló ádáz szervező tülekedésében a falu gondolatát és érdekeit minden osztály- és pártpolitikától mentesen talán egyes-egyedül szolgálta. Szervezete ennek megfelelően talán egyike azoknak a ritka német egyesületeknek, melyekben különböző irányú és elvű vezetők helyet foglalhatnak és együtt dolgozhatnak. Választmányában pl. a szociáldemokrata irányú mezőgazdasági munkásszervezet: a Deutscher Landarbeiterverband képviselője mellett ott van a keresztény-nemzeti Verband für ländliche Arbeitnehmer, sőt a bizonyos mértékben nagybirtokos jellegű Reichslandbund kiküldötte is.

A mozgalom elsősorban a falusi agrármunkásság helyzetének javítását és a mezőgazdasági telepítés intenzívebbé tételét szorgalmazta. Mivel a mozgalom főindító oka a faluból való tömeges elvándorlás volt, — ebben az elvándorlásban pedig a mezőgazdasági munkások és földműves-családtagok szerepeltek a legnagyobb számban — természetes, hogy a falusi munkásviszonyok helyzetének javításával igyekezett az elvándorlást megakadályozni. A két hatalmas agrármunkásszövetség: a szociáldemokrata és a keresztény-nemzeti szakszervezet a munkásság megszervezésében csodálatraméltó sikereket ért el. Az új német alkotmány a földművesmunkásságnak az ipari munkássággal teljesen megegyező jogokat és szervezkedési szabadságot

adott (kedvezőbb munkabér és munkafeltételek elnyerésére irányuló szervezkedési szabadság, munkabeszüntetés joga stb.) A kötelező tarifális munkabérszerződések is sok előnyt biztosítanak a munkavállalókra nézve, a szakszervezetek támogatása azonkívül Németországban nemcsak tanácsadásban és erkölcsi védelemben merül ki, hanem a szociáldemokrata szakszervezet 250.000 és a keresztény-nemzeti szakszervezet kb. 100.000 mezőgazdasági munkástagjára jelentős anyagi segítséget is jelent. A szakszervezeteken keresztül a tagok a csecsemőkelengyétől kezdve ösztöndíjakon, életbiztosításon, ruhán, élelmiszeren keresztül koporsóig és ingyenes temetésig mindenhez hozzájuthatnak. A kerületi és községi közigazgatás jelentős részét Németországban ma már minden foglalkozási ágra, de elsősorban a munkásságra kiterjedő szociális munka és gondoskodás képezi. A munkanélküliség esetére szóló biztosítást az 1927 júl. 10.-i törvény a mezőgazdasági munkásságra is kiterjeszti. A német falusi földműves-munkásság helyzete tehát mindenképpen jobb, mint hazánkban, különösképpen akkor, ha számbavesszük, hogy a 63 milliós Németországban a mezőgazdaság munkáshiánnyal küzd, tehát a jobb falusi munkás könnyen válogathat munkaalkalmakban, míg nálunk a 8 milliós Magyarországon kb. 250.000 hivatásos mezőgazdasági munkavállaló van állandó munka nélkül.

Érdekes kísérletről számol be legújabbán a berlini birodalmi munkaközvetítő és munkanélküliség esetére szóló biztosítóintézet az 1929-i évről szóló jelentésében. Az ipari munkanélküliség és a mezőgazdasági munkáshiány közötti kiegyenlítődség érdekében az állami munkahivatalok igyekeztek ipari munkanélkülieket mezőgazdasági üzemekben alkalmazáshoz juttatni, így 1929-ben sikerült 116.000 városi ipari munkást falvakban, gazdaságokban elhelyezni. A mezőgazdasági szakkörök érthető kétkedéssel fogadták a hatósági munkaközvetítésnek ezt az egyedülálló próbálkozását, a gyakorlati gazdák is a legrosszabb véleményt adták a hivatásos ipari munkások gazdasági munkáját illetően. Természetes, hogy az akció kezdetén a városi és falusi életviszonyok különbsége, az ipari és mezőgazdasági munka eltérő természete következtében sok panasz és összezdördülés fordulhatott elő. Ezt bizonyítja az is, hogy 116.000 városi munkásból kereken 35.000 munkás már az első három héten belül régi lakóhelyére utazott vissza. Már sokkal jobb eredménnyel járt 14—18 év közötti fiatal városi munkások parasztgazdaságokban való elhelyezése. Ezek leginkább a Rajnavidék, Westfália ipari centrumaiból és nagy számban leginkább Berlinből kerültek ki és a falusi földművesek a nagy munkáshiány miatt szívesen fogadták őket családjuk körébe. 1928-ban a birodalmi munkaközvetítő hivatal 10.000 ifjúmunkást közvetített a mezőgazdaság részére és ezeknek kb. 20%-a állandóan falun telepedett meg. Városi munkaerőknek mezőgazdasági munkára nevelése és kiképzése érdekében a munkaközvetítő hatóságok külön iskoláztatást rendszeresítettek és Frankfurt a. O. melletti Fliegerhorst iskolatelepen fiatal 18—24 éves munkanélküliek rövid elméleti és gyakorlati kiképzésben részesülnek, mely őket, mint városi ipari munkásokat, mezőgazdasági munkára szoktatja és ezzel a városi életből a falusi életre való átmenetüket megkönnyíti.

Itt kell megemlékeznünk arról az érdekes és nálunk ismeretlen mozgalomról, amely hazafias és ideális indítókok alapján a városi fiatalságot akarja a falura, a mezőgazdasági munkához vezetni és ezzel a faluból való elvándorlást ellensúlyozni. Ez az ú. n. „Artemenbewegung“, amely 1924-ben indult meg és a maga szűk kereteihez képest elég tekintélyes eredményeket tudott felmutatni. A mozgalom alapja tulajdonképpen önkéntes munkaszolgálat mezőgazdasági munka alakjában. A mozgalom szervei városi, leginkább középosztálybeli ifjakat toboroznak, azokból megfelelő előképzés után munkáscsapatokat állítanak össze, amelyek nagyobb gazdaságokban olcsó munkabérért a gazdasági munkák elvégzésére vállalkoznak. Így akarják hazafias lelkesedéstől vezetve az idegen, főképpen lengyel időszakai munkásokat német területről kiszorítani, de céljuk e mellett legfőképpen az, hogy a német fiatalságot falura

vigyék, a falusi gazdasági munkát velük megszerettségük és ezáltal a német fiatalságot a nagyvárosok nemzetietlen, erkölcstelen és akaratot, ideget romboló környezetéből kimentsék. Az „artamanok“ törekvéseit eleinte mosollyal és előlegezett hitetlenséggel fogadták, 1927 nyarán azonban már 1800 beszervezett „artamanista“ dolgozott 43 nagybirtokon, sőt 700 ezek közül télen is munkahelyén maradt. A mozgalom jövőjét illetően a németországi szakemberek még komoly véleményt nem formálhattak; ahhoz az eddigi eredmények nem elégségesek. Mindenesetre kétségtelen, hogy céljaiban és törekvéseiben csak helyesíthető új mozgalommal állunk szemben, amely azonban a falu és város közötti nagy népvándorlást észrevehetően befolyásolni nem tudja.

A német falufejlesztés megindulása óta legcél tudatosabb erővel a falusi telepítési mozgalom fejlesztéséért harcolt. A falufejlesztési törekvések a telepítés kérdésében már járt úton haladhattak, hiszen Németország mai kiterjedését, a német nép zárt egységét a cél tudatos és tervszerű telepítéseknek köszönheti. Nálunk is ismeretesek az 1868-as német telepítési törvény alapján egészen a világháború végéig kitartással és pontossággal végrehajtott telepítések, melyeknek következtében Poroszország keleti részén az ú. n. „Ansiedlungskommission“ 21.749 telephelyet átlag 14.2 hektár földterülettel újonnan létesített, kb. 300 új német falut teremtett meg és 300 más régi falut és 40 várost új telepésekkel egészített ki. A világháború után a telepítés problémája sokkal időszerűbb lett, mint azelőtt. Westpreussen és Posen tartományok elvesztésével a háború előtti német telepések legnagyobb része Lengyelország uralma alá jutott, mely sietett a német telepések helyére lengyel földműveseket ültetni. A lengyel veszedelem Németország részére a határokon belül is nyílt és égető probléma maradt, elsősorban a lengyel földműves nép igénytelensége, alkalmazkodóképessége és a német földműves lakosságénál jobb és kedvezőbb születési arányszámánál fogva. Mindezek a körülmények ismételtelen felszínre vetették a telepítés kérdését, miután a német nagyipar vezetői is belátták, hogy a földműves lakosság szám- és erőbeli gyengülését a fokozott ipar nem tudja ellensúlyozni. A háború előtti telepítések nyilvánvaló eredményei a némettség vezetőit meggyőzték arról, hogy a némettség gazdasági és politikai pozícióit csakis akkor tudják visszaszerezni és továbbra is biztosítani, ha a megmaradt területeken minél több német földműves munkáját és megélhetését biztosítják, a német nép egységes tömbjének megbontására irányuló idegen terjeszkedési törekvéseknek gazdag, erős, német földművesfalvak zárt falankszjával szabnak gátat.

Az 1919 aug. 11-i „Reichssiedlungsgesetz“ az egész birodalom területére kiterjesztette a telepítési tevékenységet, az ahhoz szükséges földterületek megszerzéséhez a közhasznú telepítőtársaságok részére kisajátítási és elővásárlási jogokat biztosított. Az inflációs idők és a pénzérték állandó csökkenésével kapcsolatos pénzügyi nehézségek azonban a telepítési tevékenységet megakasztották, míg nem a birodalmi kormány 1926-ban 5 évre évi 50 millió márka hitelt biztosított a telepítések zavartalan folytatására. 1919-től 1928-ig 441.000 hektár területet vettek igénybe telepítési célokra. Ez alatt az idő alatt 12.000 új telephely létesült és 38.000 esetben történt meglévő kisgazdaságoknak területhozzápótlással való kiegészítése. Falusi kézműves és mezőgazdasági munkástelepítés 14.000 esetben történt.

A falusi földműves telepítésekre fordított olcsó állami hitelek természetesen az államra nézve jelentős kamatvesztést jelentenek. Németországban minden egyes önálló birtokkal bíró telepese család az államnak kb. 800—1000 márka évenkénti költségébe kerül. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azonban, hogy Németországban a munkanélküliek roppant száma következtében szükséges munkanélküli biztosításnál minden házasság nélküli biztosított az államnak évenként kb. 1200—1500 márkájába kerül. Ez a kiadás teljesen fogyasztói jelleggel bír, az illetőre nézve pedig még a létminimumot sem jelenti. A telepítés ellenben elsősorban új termőhelyet alkot, biztos, független új egzisztenciát teremt, amely, ha az állam pusztaszámszerű bevételeiben mint kézzelfogható többlet nem is mutatható ki közvetlenül, a nemzet életében beláthatatlan, számokban és szavakban ki nem fejezhető szellemi és anyagi javak szaporodását jelenti. Minden települő meg van még védve annak a szükségességétől, hogy a városba vándoroljon és ott vagy maga is munkanélkülivé váljon, vagy egy már foglalkoztatott munkás kenyerét vegye el. Végeredményben minden új telepessel egy munkanélkülivel lesz kevesebb.

Gazdasági téren a német falut védő mozgalom csak bizonyos aktuális kérdésekben való állásfoglalásra szorított és az egyes organizációk között kialakult munkamegosztás alapján óvakodott attól, hogy termelési és gazdaságtechnikai kérdésekben a gyakorlati cselekvés terére lépjen. Ezt a munkát a mezőgazdasági kamarák, a szakintézmények, a Bauernvereinek és a Landbundok végzik, akikkel természetesen szoros kapcsolatot tartanak fenn a falufejlesztési szervek. Teljes mértékben érvényesül ezen a téren is a németek szervezőtehetsége, amely nem engedi azt, hogy az egyes mozgalmak ugyanazokon a működési tereken egymás pontosan meghatározott köreit zavarják.

Kulturális téren már gyakorlatibb eredmények fűződnek a mozgalom nevéhez. Eltekintve attól, hogy a német, századokon keresztül zavartalanul ható művelődéspolitikája a város és falu lakosságában egyaránt bizonyos, a mi népkultúránknál sok tekintetben magasabb általános népkultúrát hozott létre, a városi és falusi lakosság között e tekintetben is jelentős különbségek állanak fenn. A kultúrpolitika előszeretettel veti magát olyan területekre, ahol az eredmények hamarabb mutatkoznak, ahol kisebb területen aránylag nagy befogadófelület áll a kulturális hatások és eszközök rendelkezésére. A város egy tömegben élő polgárságát ezért sokkal hamarabb és intenzívebben érték az öntudatos és öntudatlan kulturális behatások. A városok szellemi fejlődése már a geográfiai elhelyezkedés kedvezőbb volta miatt is megelőzte a szétszórta kis falvakban, tanyákon lakó mezőgazdasági lakosságét. A fejlődés a falu területein is figyelemmel kísérhető. A hivatalos és szabad kultúrpolitika a városban bevált és eredményeket elért intézményekkel igyekezett a falu és tanya eltérő viszonyai között is operálni. A német falufejlesztés elsősorban tehát ezt a helytelen vágányokon elindult művelődéspolitikát igyekezett a falusi helyzet különleges igényeihez hozzáidomítani. Így sikerült a száraz tanmenetek pedáns útmutatásait szolgai módon követő alsófokú nép-

oktatást falusi viszonylatban szabaddá tenni, az iskolát a falusi gyermek leikéhez és életviszonyaihoz közelebb hozni. A népoktatás a német falusi iskolákban ma már telítve van a szülőföld és honismeret elemeivel. A faluról való elvándorlásra tekintettel a népoktatás Németországban ma már igyekszik minden eszközt felhasználni arra, hogy a gyermek gondolat- és érzésvilágát a faluhoz kösse. A pedagógia és iskolapolitika új iránya: a munkaiskola-mozgalom igen jól simul ehhez a törekvéshez.

Az 1918-as összeomlás után az új német állam a 8 osztályos alsófokú iskoláztatási kötelezettségen felül a 4 éves továbbképző kötelező oktatást is bevezette, ami a német falusi kultúrpolitikának újabb problémaanyagot adott. A városokban könnyű volt a nagyszámú már meglévő specializált szakiskola segítségével a továbbképző iskolák beállítását lehetővé tenni, falun azonban sok helyen még ma is a továbbképző iskola csak papirosintézmény maradt. Itt kell rámutatnunk arra a körülményre, hogy a mintaszerű, a külföld által példaképpül vett német városi iskolaügy és a falusi iskolaügy között igen nagy űr tátong. Szerzőnek volt alkalma tanulmányútja során városokhoz közel fekvő, mezőgazdasági jellegű falvak iskoláit megtekinteni és bizony gyakran találkozott szalmafedeles, egytantermes, magyarországi viszonylatban is egészen primitívnek nevezhető iskolaépületekkel, amelyekben nemhogy a 14. évtől 18. évig tartó kötelező (?) továbbképző oktatás, de még a nyolcosztályos népoktatás, az illető tanító véleménye szerint is, teljesen lehetetlen. Így könnyen megérthető, hogy Sohnrey ez évben 4. kiadásban megjelenő falufejlesztési kézikönyvében (Wegweiser für ländliche Wohlfahrtsarbeit) mint követhető példaképet említi meg a falusi iskolákról szóló fejezetben Magyarországot, amely „in kurzer Frist vorwiegend auf dem Lande über 8500 neue Schulbauten herstellen will und davon bis Ende 1928 bereits mehr als 5x00 errichtet hat. Was in anderen Ländern möglich ist, kann in Deutschland nicht unmöglich sein. Ennek a jóleső elismerésnek értékét emeli az is, hogy Sohnrey közel 400 oldalas könyvében az egy ízben említett Svédországon kívül csupán Magyarországot említi, mint a német faluvezetők által ezen a téren követhető mintaképet.

A falusi földmives lakosság mezőgazdasági irányú kiképzését leginkább a mezőgazdasági kamarák által fenntartott különböző típusú mezőgazdasági szakiskolák végzik. Ezek tanítási módszere Németországban újabban új irányt vett fel. Az agrárválság következtében a német gazdák, akik ezelőtt szívesen küldték gyermekeiket ezekbe az iskolákba, ma már otthon tartják őket, mert munkaerejüket az otthoni gazdaság nem nélkülözheti. Az egyéni érdekekhez simulnak tehát a német mezőgazdasági iskolák, amikor a mindennapi oktatás helyett az iskola növendékeit inkább az otthoni gazdaság és háztartás munkáiban igyekezzenek támogatni. A tanítók a növendékeket személyesen keresik fel és a szülőkkel egyetértve irányítják őket otthoni munkájukban. Legfeljebb havonként egyszer jönnek össze a tanulók az iskola épületében, ahol az otthon naponként vezetett munkanapló alapján számolnak be haladásukról. Az újabb mezőgazdasági iskoláknál ma már

a költséges tangazdaság is hiányzik» az iskola inkább a szülő gazdálkodását igyekszik mintaszerűvé fejleszteni. Az új iskolákat azonkívül külsőleg és belsőleg a legegyszerűbbre tervezik (baraképületek, régi gazdaházak stb.), nehogy a fényűző és minden kényelemmel ellátott iskola és az egyszerű falusi otthon közötti különbség eltávolítsa a növendéket az otthoni háztól és a városi élet csillogását kedveltesse meg velük.

Röviden meg kell emlékeznünk az összeomlás után dán mintára tervezett népfőiskolákról is, melyek értékesen egészítik ki az általános és kötelező népoktatást. Szempontunkból különös jelentőségük azért is van» mert Németországban a 12 évig tartó kötelező iskoláztatás és a társadalom önálló, de szétágazó népművelő tevékenysége miatt egy általános, egyöntetű kulturális oktatómunka nem tudott megszületni, mint péld. hazánkban az iskolán kívüli népművelési mozgalom. Csúpan a falusi népfőiskolák terén sikerült az 1920. és 1925. évek között nagy számban alakuló német népfőiskolák vezetésében és irányításában egységet teremteni. A német népfőiskolák tanulságos példát mutatnak arra, hogy az iskolaalapítások állami szervezete nem okvetlenül szükséges, sőt a sablonoktól mentes társadalmi összefogás praktikusabb, az élethez jobban simuló iskolatípusokat hozhat létre. A német népfőiskolák alapítói egyesületek, szövetkezetek, egy-egy lelkesebb megértő földbirtokos vagy falusi vezető, sok esetben tanultabb földmíves, akik a dán népfőiskolái mozgalom német híveinek lelkes propagandája nyomán a maguk erejéből, szinte a semmiből hozták létre ezeket a bentlakással egybekapcsolt, leginkább kis falvakban vagy tanyavidékeken épített iskolákat. A német falusi népfőiskola jellegzetes „parasztiskola“ (Bauemhochschule), mert falusi földmívesekből akar falusi vezetőket képezni. Magyarországon is találunk egypár népfőiskolának nevezett ismeretterjesztő tanfolyamot, ezek azonban inkább csak külső keretekben utánozói a német falusi népfőiskoláknak. A népfőiskola ugyanis nem tanít, nem közvetít hiányzó ismereteket. Nem is mezőgazdasági szakismeretekre oktat, bár mi minden a faluval kapcsolatos intézményt csakis egyoldalú, a mezőgazdasági termelés kvantitatív emelésére irányuló ismeretközlő tartalommal tudunk elképzelni. A népfőiskolái mozgalom kifejezetten hangsúlyozza, hogy nem szakiskola. Valójában paraszti mivoltában öntudatos, szűkebb falujához és hazájához hű, földmívestársai irányítására alkalmas, német földmíves vezetőket akar nevelni; a nevelésen van tehát a hangsúly, amely a közös munka, a közös iskolacsalád, az egyszerű közös életmód útján öntudatlanul éri el célját. Hogy mennyire értékeli ma a németiség ezt az iskolatípust, azt legjobban igazolja, hogy a birodalom határain kívül eső kisebbségi sorsú német falvak lakossága nem középiskolákba, egyetemekre küldi gyermekeit, hanem a németországi népfőiskolákba. A kb. 35 német népfőiskola növendékeinek legalább fele erdélyi, bánáti, szepességi, csehországi németajkú falvakból kerül ki.

A falusi kulturális törekvésekhez hasonlóan a falu egészségügyének javítására irányuló munka is új szempontok szerint igazodik. Míg eddig a városi egészségvédelem intézményeit és berendezéseit

igyekeztek Németországban a falura átvinni és azokat kisebbített kiadásban utánozni, addig a gyakorlati tapasztalatok nyomán drága és költséges otthonok, kórházak és egyéb egészségügyi intézmények helyett az egészség védelmére, betegség esetén szükséges intézkedésekre törekszenek, falvakon és tanyavidékeken a szomszédok egészségügyi közösségét, a kölcsönös támogatást, kisegítést akarják kiépíteni. A „Gemeindeschwester“-ek és a „Landpflegerin“-ek sűrű, kiépített hálózata és az ő felvilágosító propagandamunkájuk segíti elő a falusi lakosság egészségét oltalmazó önkéntes köz munkát.

A németországi falugondozás a nagyvonalúakban érintett problémákon belül és azokon túl igazi német rendszerező képességgel foglalkozik minden részletkérdéssel, mely akármilyen kis területen is érintkezik a falusi életviszonyokkal. A sport, népfürdő, szórakozás, műkedvelés, film, rádió, sajtó, építkezés, templom, temető, tűzoltás, népviselet, népszokás, néphagyomány, zene, tánc, természetvédelem stb., stb.; a gazdasági, kulturális és szociális élet ezernyi időszere, napiproblémája: mind részletekig feldolgozott, sikertelenül vagy sikeresen szolgált munkaköre volt és lesz a német falufejlesztési tevékenységnek. Bámulatraméltó, mintául szolgáló kezdeményezéseket és falusi intézményeket lehetne itt falvaink buzdítására és a hasonló magyar mozgalomban való lemásolásra felsorakoztatni. Az önként kínálgató összehasonlításnál azonban sohasem szabad felednünk, hogy egy 63 milliós birodalom emberi és hatalmi erejével létrehozott művet vagy megvalósított gondolatot nem utánozhat minden meggondolás nélkül az a kis, megcsonkított ország, amely a maga 8 milliós, Európában idegen, maroknyi népével a lét és nemlét mérlegén vergődik. Népünk gazdasági és szellemi ereje sokkal kisebb, gyengébb és erőtlenebb, semhogya minden, Németországból átültetett intézmény terhet hosszú időn keresztül megbíma.

Ez azonban semmiesetre sem jelenti azt, hogy a magyar falufejlesztés terén ne érvényesíthessük azokat a tapasztalatokat, amelyeket a német falusi jóléti, kulturális és gazdasági berendezések, társadalmi munka és a hatósági tevékenység alapos és szakszerű tanulmányozása nyújthat. Elöttünk a magyar falvak mai válságában a megoldásra váró problémák és vajúdo kérdések egész légiója áll. A gazdasági krízis szüntelenül való emlegetése nem lehet mindig és állandóan az a jótékony fátyol, amellyel a falusi élet fejlesztésére irányuló tevékenységünk terén a munkátlanságot és tehetetlenséget takargathatjuk. A gazdasági kérdések mellett helyet kell engednünk a faluközösség egyetemes szolgálatában a szociális és kulturális célkitűzéseknek is, amelyek végeredményben nem pusztán a termelés érdekeit, hanem az emberi élet jobbá és tökéletesebbé tételét szolgálják.

RADNÓTI ISTVÁN

A TÖRTÉNELMI ÁTÉRTÉKELÉS PROBLÉMÁJA A HADTÖRTÉNELEMBEN

MINDEN történetkutató és a magyar történet lapjait komoly hallgathatta, illetve olvashatta Hóman Bálint előadását a történelmi átértékelés kérdéséről.¹ Mélyszántású gondolatokban bővelkedő fejtegetéseiben megállapítja azt, hogy a történelmi jelenségek átértékelésére kétféle okból lehet szükség: egyrészt, mert a történelmi forrásanyag az idők során bővült, másrészt, mert a történetírás régi módszere szerint fel nem ismert vagy figyelembe nem vett szempontok az új vizsgálati módszerek alkalmazása folytán ma már más megvilágításban állanak a kutató szemei előtt.

A történettudományoknak talán egy ágában sem olyan fontos az átértékelés helyes alkalmazásával való foglalkozás, mint a hadtörténelemben. A hadtörténelem részletcselekményeiből, a hadműveletek, csaták, ütközetek, várívások részletes leírásából, hadvezérek tervezéseiből, intézkedéseiből vagy kudarcaiból a jövő hadsereg katonái talán még többet tanulhatnak, mint a politikusok, nemzetgazdászok s egyéb kultúrágák történetével foglalkozó személyek az általános, nemzeti történet ismeretéből. A háború, a hadviselés lényege ma ugyanaz, mint volt Krisztus születése előtt, csak a hadműveletek alakja változott, illetve idomult a haditudomány fejlődő ágazataihoz s a korszerű műszaki vívmányokhoz. Páncélos elefántokkal, nyilazó csapatokkal, követő catapultákkal felszerelt hadseregek vezérei a múltban ugyanazokat a hibákat követték el a hadvezetés terén, mint amilyeneket elkövettek azok a vezérek, akik a puskapor feltalálása utáni, szóval modernebb harceszközökkel felszerelt seregek élén állottak s minden bizonnyal el fognak követni azok a jövő háborúban vezetésre hivatott parancsnokok is, akik tankok, repülő hadseregek segítségével igyekeznek földön, föld felett és föld alatt győzelmet aratni. A győzelem — szóval az eredmény — a hadvezér egyéniségén kívül a csapatok magatartásától, lelki és testi felkészültségének fokától és még igen sok más tényező (terep, időjárás, stb.) egymásra való hatásától, kapcsolatától függ. De az utókor bűvára vagy a laikus közönség mindezekről vajmi keveset tud és — ha régebbi hadműveletekről van szó — adatok hiányában nem is tudhat. Könnyen hajlik tehát az események vagy személyek megítélésének ama egyszerű módja felé, hogy

¹ Tartotta az Országos Kaszinóban f. é. február n-én. Nyomtatásban megjelent a Napkelet f. é. 3. számú füzetében.

kritika nélkül elfogadja a harcselekményekről egyes történetírók által, gyakran tévesen alkotott nézeteket. Ma azonban már nem elégedhetünk meg különösen hadtörténelmi események ilyen kényelmes módon való megvilágításával. Teljes mértékben osztom Hóman Bálintnak azt a megállapítását, hogy a történelmi átértékelésnek ma már nagyon is elérkezett az ideje, főleg azért, mert az utóbbi évtizedekben feltárt új és hozzáférhetővé vált okmányanyag birtokában sok mindent más színben láthatunk, mint azelőtt. A magyar hadtörténelemre különösen vonatkozik ez a megállapítás, mert a daliás magyar fegyverforgatással kapcsolatos magyar hadieseményekről — valljuk meg az igazat — vajmi keveset tudtunk eddig tárgyilagos pontossággal rekonstruálni. Régi történetíróinkat nem okolhatjuk e mulasztásért, hiszen tudjuk, hogy különlegesen magyar hadi cselekményekről múltunkban a mohácsi vész óta szinte csak olyan időszakokban beszélhetünk, amelyekben a nemzet vagy annak egyes részei a koronás király kormánya által képviselt irányzatokkal harcban állottak (kuruc felkelés, 48/49-es szabadságharc) vagy pedig, amikor különleges alkalmaknál a magyar seregek egy kis tényezőjét képezték a volt monarchia nagyobb hadműveleteinek (török hódoltság magyar végvárainak küzdelme, nemesi insurrectio, stb.). Magyar hadi dicsőségünk számtalan kiváló szereplőjének, a magyar katonákból alakult s egész Európát bekalandozott seregtestek kiváló teljesítményeinek képe rendszerint beolvadt a volt monarchia nagy hadseregének dicsőséges múltjáról alkotott történelmi összképbe. Középiskolában, katonaiskolákban hallottuk s többé-kevésbé részletesen tanultuk is Hadik András, Nádasdy, Alvinczy és más hadvezérek szereplését. Bár ezekről mindenki tudta, hogy magyar vezérek voltak, magyar csapatokat vezettek, valódi képük, valódi egyéniségük kiemelkedő vonásaival, hadvezetésben elért sikereiknek vagy balsikereiknek valódi ábrázolásával sem a magyar, sem az osztrák katonai írók nem foglalkoztak tüzetesebben. A volt monarchia hadtörténelmi eseményeinek újabb leírásánál magyar katona történetbúvárainkra az átértékelés terén itt nagyon fontos és hálás feladat vár.

A magyar nemzeti küzdelmek, tehát Bocskay, Bethlen, a Báthoryak, Thököly és Rákóczi felkelésének és a 48-as szabadságharc eseményeinek magyar szempontból való tárgyilagos hadtörténelmi feldolgozására megvolt ugyan a lehetőség, de csak korlátozott mértékben. Ezeknek a történelmi eseményeknek leírására elég forrásanyag állott itthon kutatóink rendelkezésére. De nagy hibát követ el az író, aki csatákat s hadműveleteket csupán az egyik fél fennmaradt intézkedései, jelentései alapján ír le s az ellenfél intézkedéseiről rendelkezésére álló adatokból csak azokat használja fel, amelyek előre megalkotott felfogásába beilleszthetők. Végzetes hibát követ el az is, aki az ellenfél soraiban lefolyó eseményeket csak az innenső oldalról szerzett benyomások alapján fejtegeti, a helyett, hogy azok indító okait kutatva, igyekezze magát beleélni a túlsó oldalon lefolyt körülmények ismeretébe is. A történelmi átértékelés szükségessége megköveteli, hogy az, aki az említett korszakok magyar hadtudományi vonatkozásaival komolyan akar foglalkozni, a már napvilágot látott forrásokat és hadtörténelmi munkákat csak sorvezetőkül használja s hogy a hadműveletek részletes

leírásánál az ellenséges — tehát az említett időszakokra vonatkoztatva — főleg a bécsi állami levéltárak hadműveleti eredeti okmánytárait minél alaposabban kibányássa. A magyar ember természetrajzához tartozik, hogy nem szereti, ha olyan éles tükröt tartanak szeme elé, amelyben hibáit és tévedéseit leplezetlenül kénytelen meglátni. A világháború előtti magyar közvélemény megkívánta azt, hogy a történetírók számoljanak a nemzeti hiúság kívánalmaival, amihez hozzátartozott az is, hogy lehetőleg ne ismerjék el a felkelt nemzet ellen harcolók soraiban végrehajtott — katonai szempontból említésre méltó — eredményesebb haditetteket vagy azok vezetőinek érdemeit. Pedig ilyen mértéknek alkalmazása a hadtörténelemből való okulás céljaira rendkívül káros. A katonának minden politikai elfogultságtól menten kell felismernie és elismernie a katonai erényt ellenfelében is, azért, hogy ha egyszer azonos körülmények közé kerül, hasonlóképpen cselekedhessen. De fel kell ismernie saját fajához tartozó vezéreinek botlásait és tévedéseit is, azért, hogy kellő képet alkothasson magának arról, hogy műyennek kell vagy nem kell egy magyar hadvezérnek lenni.

Mindenki tisztelettel hajlik meg Thaly Kálmán hihetetlen fáradtsággal és lelkesedéssel végzett óriási munkája előtt, aki egy egész életet szentelt II. Rákóczi Ferenc felkelésére vonatkozó adatok gyűjtésére és feldolgozására. Az ő és követőinek fáradozása nélkül ma a Rákóczi-felkelés okmányanyaga rendezetlen s nehezen hozzáférhető, a csonkország és az elszakított területek minden részében széjjelszórt irathalmaz lenne. De azt is tudjuk, hogy a felkelés eszméje iránt táplált lelkesedéstől indítatva sok eseményt és sok szereplő személynek jellemét nem azzal a tárgyilagossággal ismertette, mint azt az objektív történetírás megkövetelné. Mivel pedig II. Rákóczi Ferenc fölkelésének és hősiességének 8 esztendeje a magyar történetnek hadtörténelmileg is egységes és zárt időszaka s eseménycsoportja, az átértékelés katonai vonatkozásaival ennek az időszaknak az ismertetésénél kell a hadművészet tanulságai érdekében a legbehatóbban foglalkoznunk. A világháború előtt egy-két évtizeddel még azt tanultuk, hogy Thököly, Rákóczi, Bercsényi s a többi kuruc vezérek mind nagy katonák voltak, a legdicsőségesebb magyar hadvezérek. Thököly Imrének kalandos törökbarát politikájáról az objektív történet szemlélet Angyal Dávid nagy Thököly-életrajzában már akkor is megfelelő képet alkotott magának. Katonai rátermettségének megítélése azonban még nem esett át a történelmi átértékelés tisztítóüzén. Ma már tudjuk, hogy katonai tehetséggel, hadvezéri genialitással sajnos, sem Rákóczi, sem Bercsényi nem voltak megáldva, hiszen ezt Rákóczi emlékirataiban lépten-nyomon maga is beismeri és ismételtelen hangsúlyozza. Bercsényi kiváló szervezőerejéről tanúbizonyságot tett, főképpen a felkelés első éveiben, de hadvezér — a szó nyomatékosabb értelmében — ő sem volt.

Ha Rákóczi Ferenc Bethlen Gábor hadvezéri és államférfiúi képességeivel, Bercsényi pedig Zrínyi Miklós mély katonai elméleti tudásával rendelkezik, akkor a kuruc felkelés sokkal rövidebb idő alatt, sokkal jobban és szebben, a magyar nemzet előnyére végződött volna. Mindez azonban semmit sem von le az ő hazafias nagy erényeikből és

egyéb kiváló jellemtulajdonságaikból. A hadtörténelmi átértékelés alkalmazása tehát az ő személyüket illetően arra hivatott, hogy kellő színben világítsa meg a felkelés hadműveleteire gyakorolt befolyásukat. Ma már nyitva áll előttünk a bécsi Kriegsarchiv és a többi osztrák állami levéltár eddig zár alatt tartott anyaga is, és aki azokban búvárkodik, örömmel látja azt a bőséges forrásanyagot, amely ott a kuruc felkelés hadműveleteire vonatkozik. Az átértékelésnek lehetősége tehát itt igazán adva van s aki belemélyed ezeknek az iratoknak a tanulmányozásába, fájdalommal kénytelen azt is felismerni, hogy a kuruc hadsereg hány kitűnő alkalmat mulasztott el a császári sereg vagy egyes részeinek megsemmisítésére, csupán azért, mert vezetői nem voltak harcra termett stratégek s mert a csapatokból hiányzott sokszor az a serény resolutio és disciplina militaris, aminek szükségességét már Zrínyi Miklós is annyira hangsúlyozta. Teljesen indokolatlan, sőt hadtörténelmi okulás szempontjából egyenesen vétkes könnyelműség volna a kuruc csatákat még ma is görögütizes apotheozisok alakjában tárgyalni, mindent magasztalni, ami kuruc, mindent ócsárolni, ami labanc s e mellett elfelejteni azt, hogy a labancok soraiban küzdő hadvezérek és katonák részben mégis csak szintén magyarok voltak, akik hazájuk boldogulását más úton keresték. Hogy igazuk volt-e, annak okait kutatni nem a hadtörténelem feladata.

Egy csataleírás szerény véleményem szerint csak akkor éri el célját, ha azt magasabb katonai szempontok szerint bírálva — sine ira et studio — állítjuk össze, úgyszólván a csatatér felett, semleges, olyan ponton állva, ahonnan egyaránt bepillanthatunk a magyarok és az ellenség arcvonalába, azok mögé és ugyanazzal a távcsővel nézzük mindkét fél vitézkedését. Szolgáljon állításaim igazolására néhány rövid példa.

Thaly Kálmán az 1708 augusztus 3-iki trencsényi csatáról írt különböző tanulmányaiban és újságcikkeiben többek között Ocskay Lászlónak tulajdonítja a vereséget, aki szerinte nem tudott, mert „nem akart“ idejében a fejedelem segítségére sietni és a császáriaknak elárulta a csatát megelőző táborozás és csatarend adatait. Ha körzöt veszünk a kezünkbe, a rendelkezésre álló eredeti kuruc levelek és a bécsi Kriegsarchiv okmányai alapján is bebizonyíthatjuk, hogy Ocskaynak hajnali 2—3 óra között kellett volna elindulnia tartózkodási helyéről, hogy reggel 7 órára — amikor a csata megkezdődött — odaérhessen. Ebben az időben pedig még senkinek sem lehetett sejtelme arról, hogy csatára kerül a sor, mert Heister csapatainak éle csak hajnali 5 óra tájban érte el a kurucok utóvédjét s 7 óra tájban állott egész serege Rákóczinak sebtiben megalkotott csatarendje előtt. Ezt a csatarendet pedig Ocskay már csak azért sem árulhatta el a császáriaknak, mert a fejedelem őt már július 30-án külön feladattal átküldte a Fehérhegyeken. Azt, hogy augusztus 3-án Trencsén alatt csatára kerül a sor, sem a fejedelem, sem Bercsényi, még 2-án este sem sejhették, tehát előzetes csatarend megszervezésével nem is foglalkozhattak.

1710 február 13-án Nyitraegerszeg környékén összeütközött Esterházy Antal kuruc tábornok lovas csapata Hochberg és Dillherr császári tábornokok lovasságával. Rövid másfél óra alatt lejátszódó

rendkívül heves és változatos mozdulatokban gazdag lovasharcra került a sor, amelynek első mozzanatában a kurucok voltak előnyben, mivel Horvát kuruc őbester ezredével egy szőlőskert mögött ügyesen elrejtőzve, kellő pillanatban oldalba támadta Dillherr lovasait. Később megfordult a hadiszerecsé. Amikor pedig a kurucok sorai inogni kezdtek, közbük vágtatott Ghillányi császári őrnagy Esterházy József labanc huszárezredének egy osztályával s rövid kézitusa után a kurucokat e helyről elűzte és a küzdelmet a császáriak javára eldöntötte. Mindkét főtisztnek, Horvátnak és Ghillányinak szereplése hadtörténelmi szempontból egyformán érdekes és mulasztás volna egyik szereplését a másik rovására túlmagasztalni vagy elhallgatni.

Rákóczi Ferenc felkelésének első idejében 1703 szeptember végén Szatmár tájékán, kedvenc szenvedélyének hódolva, csupán néhány testőr kíséretében, vadászni ment és az éjét egy sűrű erdő vadászkunyhójában töltötte. A közelben állomásozó császári őrség egyik tisztje ezt megtudta, egy kisebb dragonyos osztaggal körülfogta a kunyhót s Rákóczi ablakához lépve s pisztolyát a fejedelemre szegezve, felszólította, hogy adja meg magát. Rákóczi felkapta kezéügyében fekvő karabélyát, a császári tisztet lelőtte, mire testőrei álmukból felocsúdva a dragonyosokat elkergették. Ezt a jelenetet Thaly részletesen leírja a gróf Bercsényi családról írott munkájában.¹ Felháborodással ítéli el a császári tiszt vakmerőségét, aki képes lett volna a fejedelem ellen orgyilkos módon ilyen aljas merényletet elkövetni. Pedig kétségtelen, hogy Rákóczi Ferenc és a császári sereg egymással szemben álló és egymás ellen rendszeres hadat viselő ellenfelek voltak, tehát egyik félnek bármilyen erőszakos vállalkozását a másik ellen mindaddig, amíg a háború tart, nem minősíthetjük orgyilkos támadásnak, mert a hadviselés kegyetlen szokása szerint a nyílt ütközet során való öldöklés éppoly kevésbé minősíthető merényletnek, mint a lesből, titokban végrehajtott hasonló célzatú próbálkozás. Orgyilkosságról, aljas elvetemültségről ebben az esetben csak akkor beszélhetünk, ha valaki a fejedelem környezetéből használta volna fel ezt a kínalkozó alkalmat élete ellen való merényletre.

A kurucok ellen harcoló legexponáltabb és legkiemelkedőbb magyar személyiség gróf Pálffy János tábornagy volt. Több történetírónk róla a múltban s a laikus közönség jórésze még ma is megvetéssel beszél, mint labanc vezérről. Sőt e napokban egy magas színvonalon álló napilap egy közleményében róla, kissé csúfondáros hangon, mint a „vuklis“ Pálffyról beszél. A cikk írója bizonyára nem mélyedt el gróf Pálffy János szereplésének tanulmányozásába, mert akkor tudná azt, hogy ezt a „vuklis“ Pálffyt nemcsak Bécsben tartották erősen hazafias érzésű magyarnak, de arról is meggyőződhetett volna, hogy ennek a császári hadvezérnek egész mivolta, hadviselési módja annyira kifejezetten magyaros volt, hogy objektív katonai szemmel méltán sorolhatjuk őt legjellegzetesebb magyar hadvezéreink közé. A szatmári kiegészítés körül véghezvitt érdemeit ma már minden tárgyilagos történetkutató ismeri és azt is tudja, hogy a tábornagy nem az udvar

¹ 3. kötet, 48. és 804. oldal.

kegyének keresése miatt igyekezett a nemzetet királyával kibékíteni, hanem azért, mert mint hazáját szerető magyar mélyen fájlalta nemzetének pusztulását.¹

A kurucvilág egyik, pszichológiailag igen érdekes jelensége a Rákóczihoz vagy tőle a császáriakhoz való átpártolások sűrű megismétlődése volt. Természetes, hogy az ilyen köpönyegforgatásnak indítóokai talán legtöbbször önző anyagi érdek, sértett hiúság, aljas törtetés vagy magasabb polcok, kitüntetések utáni vágyak voltak, de nagyon sok esetben olyan lelki konfliktusok is, amelyek során az illető személyek az események — talán tudatalatti — átértékelésének mérlegelése után cseréltek zászlót.

Károlyi Sándor 1703 július 7-én szétveri a kurucokat Dolhán. Amikor a bécsi udvar nem értékeli ezt a győzelmét oly nagyra, mint ő maga s ő Becsből ezért orrolva Kassára utazik, ott közelebbről szemlélve Rákóczi felkelését, belátja, hogy személyes körülményei sorsát Rákóczihoz kötik. Hozzászegődik s a kuruc felkelés egész során hűséges és ügyes embere volt a fejedelemnek és a szatmári kibékülésnek kuruc részről legérdemesebb előkészítője. Rákóczihoz való pártolásának oka tehát: az események átértékelésével párosult sértett hiúság. Másképpen áll azonban az eset Bottyán János átpártolásánál. Ő a császári lovasság egyik különösen kiváló huszárezredese volt, aki az udvar kegyében állott, nevének s a magyar huszárságnak hírt, dicsőséget szerzett. Rákóczi felkelését kezdetben parasztlázadásnak, pártütésnek tekinti és minden erejéből arra törekszik, hogy annak fegyveres kézzel is ellenálljon. Érsekújvárbán sereget toboroz a kurucok ellen és 1703 szeptember 25-én írja Koháry István gróf császári tábornoknak: „Én életem folytaig több mellettem lévő tisztekkel kész vagyok Ő Felsége szolgálatjára.”² De Magyarországon való csatározásai alatt, főleg pedig Zólyomnak a kurucok által való körülzárása után megérti Rákóczi felkelésének jelentőségét és indokoltságát s 1704 október havában meggyőződésből jelentkezik Rákóczinál szolgálat-tételre. Ennél a rendkívül jellemzilárd és minden tekintetben talán legkiválóbb kuruc vezérnél az átpártolás ténye leUdismered meggyőződés, az események idejében való felismerésének következménye volt.

A felkelés utolsó idejében mind gyakrabba váltak a Rákóczi táborából való szökések, politikusok és vezérek színváltozása és a császári táborba való átpártolása. Ezekre az indokolt átértékelés mértékét alkalmazni persze már nem lehet, mivel szándékuk végrehajtása nagyon hasonlít a süllyedő hajóról való meneküléshez. Annál nagyobbra kell értékelnünk Rákóczinál, Bercsényinél és néhány hívüknél a jellemzilárdság megnyilatkozásait, akik, bár a szatmári kiegyezés módot nyújtott nekik vagyonuk megmentésére és helyzetük javítására, ezt a kegyet elutasították, számkivetésbe mentek s ott haltak meg, mint ideáljaikhoz hű hazafiak. Személyüknek történelmi átértékelésénél

¹ Vitéz Málnási Ödön: Pálffy János gróf Magyarország nádora, megjelent a szerző kiadásában, Egerben 1929-ben.

² Archivum Rákóczianum II. kötet 110. oldal.

tehát, amennyit katonai súlyukból veszítenek, annyit kell nyemiök politikai elvhűségük és önzetlen egyéniségük kidomborításával.

A mai történettudomány felfogásában a szatmári kiegyezést, az azt megelőző majthényi fegyverletételt, valamint az 1849. évi világosi fegyverletételt komoly történetkutató már nem tekinti „árulás“ eredményének s a nemzeti gyász betetőzésének, hanem egy olyan elkerülhetetlen műtérnek, amelyen egy nagybeteg országnak felgyógyulása érdekében keresztül kellett esni. Éppen az említett fegyverletételek előtt még együtt lévő magyar hadseregek katonai helyzetének és erőállapotának kellő objektív megítélése vezet az átértékelés elvén keresztül az események és következményeik valódi megismeréséhez.

Az 1848/49-es szabadságharc katonai eseményei sok vonatkozásban szintén megkövetelik a kellő átértékelést. Középiskolákban, önképzőkori előadásokon mindig csak azt hallottuk, hogy Görgei áruoló és hogy szándékosan maradt távol a debreceni ütközetről, ennek a vereségnek tehát ő az okozója. Görgei Arthur kivételes hadvezéri egyénisége a történelmi átértékelés folyamatának jórészén már átesett, szerepét az utókor tisztázta s ennek a történelmi nézetnek betetőzéseként köszönhetjük a Kormányzó Úrnak azt az elhatározását, hogy az ő nevéől nevezte el a m. kir. honvédség egyik ezredét. A debreceni ütközethez Görgei éppen úgy nem érkezhett volna idejében, mint Ocskay Trencsénél.¹ De úgy az ő hadvezéri tevékenységének, valamint a többi szabadságharcbeli csapatvezér szereplésének jövőbeni megajzolásánál véleményem szerint nagyon is ragaszkodnunk kell az átértékelés szükségességéhez, mert csak így fogjuk kiemelni azokat a valóban kiváló, hazájukért minden áldozatra képes önzetlen egyéniségeket, amilyeneket úgy a szabadságharc alatt, mint a régi magyar történetben is — Istennek hála — szép számban találhatunk.

Elérkezett az ideje annak is, hogy a hadtörténelmi átértékelés mérlegserpenyőjére tegyük a régi magyar hadsereg kérdésének tisztázását is. A 67-es kiegyezés után az egész ország osztatlan örömmel köszöntötte az újonnan felállított magyar királyi honvédséget, mint évek óta várt reménységének, a magyar hadsereg felállításának megvalósulását, és a világháború után alakult nemzeti hadseregben az első önálló magyar hadsereget ünnepelte. Látszólag igaza volt az ország közvéleményének, de a magyar hadtörténelem könyveiben mélyebben búvárkodó történetkutató szemei előtt ez a beállítás téves, mert a magyar hadsereg, az „exercitus hungaricus“ voltaképpen nem 1867-ben és nem 1919-ben alakult, hanem Árpád vezér mögött jött be a vereckei hágón. A mohácsi vészig egységes, egyedülálló magyar haderőként szerepelt s azután is megmaradt más alakban, mint az osztrák-magyar hadseregnek egyik integráns, de kifejezetten magyar része. A magyar huszár évszázadok során világhírre tett szert, nem ruhája és elnevezése révén, hanem különlegesen magyar, kiváló harcmodoráért. A reguláris gyalogságnak őse Magyarországon pedig kezdettől fogva a magyar hajdú volt. A török hódoltság utáni osztrák császári seregben a magyar

¹ Gyalókey Jenő: A debreceni ütközetről. Hadtörténelmi Közlemények 1927. évi 1. füzet.

ősi hadszervezet alapján állították fel a magyar hajdú- és huszár-ezredeket s a magyar várak védőrségeit. Ezeket a magyar alakulatokat végleg Mária Terézia idejében oszlatták fel, de a magyar hadsereg jellegzetessége más formában továbbra is fennmaradt. A szintén ősi eredetű nemesi felkelés, mint a magyar hadseregnek egy része, törvény szerint — mint tudjuk — 1848-ig állott fenn. Az állandó hadsereg (*regulata militia*) szervezését tárgyaló 1715. évi VIII. t.-c. a magyar hadseregen belül az osztrák gyalogságtól eltérően meghagyta a hajdú elnevezést. Az állandó toborzó kerületeket Ausztriában már 1771-ben jelölték ki, Magyarországon ellenben csak 1781-ben, addig az országgyűlés határozta meg, hogy melyik ezred hol toborozzon. Ausztriában 1771-ben lépett életbe az összeíró rendszer (*Conscriptions-System*) Magyarországon csak 1849 után. Ausztriában a szolgálati kötelezettség 1802 óta 12—14 évig tartott, Magyarországon az országgyűlés csak 1827-ben mondta ezt ki, azonban *de facto* csak 1845-ben lépett életbe, addig minden katona életfogytiglan szolgált. A magyar gyalogezredek szervezete és századainak létszáma még 1848-ban is különbözött az osztrák ezredekétől. Ausztriában 1809-ben létesült a „*Landwehr*“ intézmény. Magyarországon erre nem volt szükség, helyettesítette ezt a magyar sereg alkotó részét képező nemesi *insurrectio*. A magyar ezredek ruházata és felszerelése feltűnően különbözött az osztrák ezredekétől. Érdemes felemlíteni azt is, — amit talán az országban kevesen tudnak — hogy a monarchia nagy seregének magyar részét 1742—45-ig hivatalosan is nem császári, hanem „királyi“ hadseregnek hívták és hogy a csapatok sorai előtt nem a szokott sárga, hanem a magyar címerrel ékesített zöld zászló lobogott. Mária Terézia idejében a magyar csapatok felállítására, parancsnokok kinevezésére vonatkozó legfelsőbb rendeleteket nem németül, hanem az akkori Magyarország hivatalos nyelvén, vagyis latinul szerkesztették.

Az 1683-ban felállított magyar nemzeti milícia — vagyis a magyar hadsereg — táblázatos kimutatásából¹ világosan kidomborodik ennek a seregnek kizárólagosan magyar jellege, ezt nem csupán kiegészítési területi beosztása, hanem a parancsnokok nevei is bizonyítják (Batthyány, Pálffy, Zichy, Bercsényi, Koháry, Esterházy stb.).

Ha a szakember az itt — futólagosan — felsorolt rövid adatok alaposabb tanulmányozásába belemélyed, akkor felismeri azokban azt a tényt, hogy a magyar hadsereg, ha nem is önálló alakban, de a volt osztrák hadsereg keretén belül *expressis verbis*, mint magyar ármádia, már a múlt századokban is megvolt. Sajnos, hogy az idők folyamán a közös hadsereg magyar ezredeit, amelyek pedig az előbb említett magyar hajdú- és huszár-ezredeknek voltak természetes és törvényes utódai, a közvélemény már nem tekintette tisztta magyar eredetű csapatoknak s így elhalványult a régi, de valójában megvolt „*exercitus hungaricus*“ képe. Ennek egyik oka az volt, hogy II. József idejében a magyar ezredek tisztikarát szisztematikusan cserélték ki osztrák

¹ Wrede: *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*. V. kötet. 764. oldal. Ezen török felszabadító háború alatti magyar katonaság sorsáról, melyet a bécsi kormány magyar-ellenessége a legmostohábbá tett, kiténő leírásokat adott Takáts Sándor, a török korbéli magyar hadügy legkiválóbb kutatója.

és külföldi tisztekkel, de leginkább az a körülmény, hogy az 1715. évi említett törvénycikk megalkotásánál a nemesség nem akart egyik-másik kiváltságáról lemondani. Jobbágynai felett korlátlanul rendelkezve, ellenezte azok toborzását az állandó királyi hadsereg részére s nagyobb súlyt helyezett insurrectionális jogának, mint a magyar hadseregnek épségben tartására. A régi osztrák — majd közös — hadseregek a XVII. és XVIII. században vívott harcaiban ez a magyar hadsereg vitézkedett minden harctéren. Az új történelmi munka feladata, hogy ezeknek az eseményeknek vázolásánál ne csak az egyes magyar személyek vagy csapatrészek kiváló teljesítményeit állapítsa meg, hanem az egész magyar hadsereg képét faragja ki a monarchia nagy hadseregének ama márványtömbjéből, amelybe beágyazva méltatlanul feledésbe merült.

Hangsúlyozom, hogy a hadtörténelmi átértékelésnek sem lehet célja, hogy valódi nagyságokat sárba rántsion, de a kötelező tárgyilagosság érdekében végre kell hajtunk ezt a folyamatot, mint egy talán néha kissé fájó, de szükséges műtétet. Ha ezt meg tesszük, hármast célt érünk el.

Le fog hullani az érdemtelenül viselt dicsőség koronája sok egyén fejéről, mint ez a Martinovicsokkal és Latzkovicsokkal legújabbán Mályusz Elemér műve következtében már megtörtént.

A valódi történelmi nagyságok, mint Rákóczi, Bercsényi stb., megmaradnak a nemzeti kegyelet és elismerés talapzatán, de sok felesleges sallang lehull róluk és működésüket, egyéniségüket a jövő nemzedék más köntösben, más megvilágításban, kevesebb legendás, de több emberi vonással ékesítve fogja megismerni.

Végül előtérbe jutnak s a meg nem érdemelt feledés, félreismerés árnyékából kilépnek azok a hadvezérek és katonák, akikről eddig keveset tudtunk s azok is, akik bárhol, bármilyen zászló alatt küzdöttek meggyőződésből, mindenkor magyarok, magyar vitézek s elismerésre méltó magyar katonák voltak.

MAGYAR KULTÚRFOLYTONOSSÁG

1.

Az a tíz esztendő, amely a békekötés óta eltelt, szükséges volt ahhoz, hogy veszteségeinkről pontos és megbízható listát készíthessünk. Ma már — egy évtized múltával — tisztán meg tudjuk ítélni, hogy végeredményben mit is vett el tőlünk Trianon, hogy mit veszítettünk el területben, népben, fában, sóban, ércben, kultúrában és lélekben. Pedig az elmúlt tíz esztendő ennél jóval többet is hozott, azonban erről egyelőre senki sem beszél. Nevezetesen arról van szó, hogy nem csupán elvesztett, de megmaradt javainkról és lehetőségeinkről is egy hasonló részletességgel kidolgozott leltárt kellett volna készítenünk, mert ma már egyre tisztábban látjuk a jövő fejlődés irányát. Az összeomlás követő évek a tapogatódzás jegyében teltek el. A hirtelen megváltozott élet sokkal jobban feldúlta egész valónkat, mint hogy képesek lettünk volna objektíven gondolkozni és ennek megfelelően cselekedni. A tűnő évek azonban egyre több illúziótól szabadítottak meg bennünket és egyre inkább ködmentessé tették a láthatárt. Feladatainkat ma már tisztán látjuk, de a megvalósításukhoz szükséges — s jelenleg is rendelkezésünkre álló — erőkről még nem készítettünk pontos kimutatást.² A csonkaországnak a jelenlegi határokon kívül élő magyarsághoz való viszonyát még nem állapítottuk meg azzal a részletességgel, melyet pedig ez a rendkívüli és mindennél fontosabb kérdés megérdemelt volna. Ebből a szempontból elmulasztottuk társadalmunk gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális teljesítőképességét lelküismeretes alaposággal lemérni és meghatározni. Megelégedtünk ezen a téren kormánykiküldötteink hivatalos — és más érdekek miatt is erősen korlátozott — népszövetségi szereplésével és nem gondoltuk meg, hogy miként a múltban az államnak a társadalom segítségével nem sikerült a nemzetiségi kérdést megoldani, úgy ez a jelenben sem lesz lehetséges a kisebbségi kérdést illetően.

A trianoni békeszerződés a magyarságot a csonkaországon kívül még négy — rá nézve idegen — impérium között osztotta szét, ezzel olyan változást idézett elő, melynek eredménye a politikai életet messze meghaladó területeken is csakhamar érezte hatását. Ennek megfelelően a politikai, valamint a bekövetkezett gazdasági válságon kívül

¹ Szívesen közöljük a fenti cikket, mely Ottlik László munkatársunk Uj Hungária gondolatsorába illeszkedik be s másrészt talán túlmessze fejleszti a Vitéz Nagy Ivántól Magyar Kisebbségi Intézet ebnen (Magyar Szónie, VIII. 1930, 21\$. 1.) felvetett témát, mely iránt társadalmunkban sajnálatosan csekély az érdeklődés. *A szerk.*

² L. Weis István: „A mai magyar társadalom“ bevezetését.

még egy harmadik — jelentőségében az előbbiekkal teljesen egyrangú — probléma is jelentkezett: az egységes magyar kultúra problémája. Nem a budapesti könyvkiadóknak az új határok által eredményezett üzletforgalmi csökkenésére gondolunk itt elsősorban, hanem arra a veszélyre, amellyel a magyar nyelvnek és kultúrának az utódállamokban minden nap szembe kell néznie azzal a jelentős és figyelmet érdemlő változással, amely az elszakított területeken kialakult új regionális irodalmi és kultúrközpontok létrejövele által keletkezett. Bár — amint Szekfű írja — megtanultuk „Trianon diktátuma alatt, hogy van magyarság állam nélkül is“, bár — Apponyi szavaival élve — tudjuk, hogy „... a magyar nemzet tragikuma épp abban áll, hogy ma nincs ország, mely nemzeti léte biztosságának, teljességének és fejlődési képességének megfelelő keretet szolgáltatna, mint amilyennel ezer éven át bírt“ — mégis e felismerés konzekvenciáit nem voltunk hajlandók mai napig sem levonni. Pedig a veszteségeket elkönyvelő e megállapításoknál tovább kell mennünk, ha a magyarság egységes kultúráját meg akarjuk menteni. Kutatnunk kell a jelenleg is rendelkezésünkre álló segítő eszközök után, tüzetes vizsgálat tárgyává kell tennünk az elszakított magyarság lelkében és felfogásában végbement változásokat és csonkaországi szervezkedésünket ennek megfelelően kell kiépítenünk. Mert nagy tévedés lenne azt hinni, hogy az összeomlás csak elvett tőlünk, s hogy az utódállamokban élő testvéreinken mi csonkaországiak nem tudunk semmiképpen sem segíteni. Igaz: régi gondolkozásunkkal, elveinkkel ma már nem megyünk semmire, de ez a körülmény egy pillanatig sem indokolja tétlenségünket. Az új magyar életben is vannak friss és feszítő erejű gondolatok, csak észre kell őket venni. Az összeomlásból is sarjadtak ki új erők, de ezeket céljaink szekerébe kell fognunk. Ehhez azonban elsősorban az szükséges, hogy ismerjük az utódállamok viszonyait és kisebbségeink szükségleteit. Szükséges, hogy tisztában legyünk új jelszavaik jelentőségével és súlyával, hogy céljaink hangoztatásakor ne feledkezzünk meg a bekövetkezett változásokról, mert munkánkkal csak ez esetben számíthatunk sikerre. Helyesen állítja tehát fel a tételt Ottlik László is „Új Hungaria“ felé c. cikkében, midőn a következőket írja: „Azokat a mozgó erőket..., amelyek a bizton várt fordulatot... elő fogják idézni, nem a nyugati világban, hanem itthon, saját portánkon Nagy-Hungária területén kell felkutatnunk.“

Kérdés már most, hogy a régi magyar állami épület összedőlt után, mikor mint látjuk nemcsak területi, de etnográfiai és ennek megfelelően kulturális integritásunk is jelentős csorbulást szenvedett — mik a legközelebbi feladataink? Spectator egyik cikkében ezt írja: „Tíz év alatt tizedeket éltünk meg és négy válságot, az emberit, európai, magyart és erdélyit egyaránt vészeltük át.“ Mi e két utóbbi tételt az egyetemes magyar és külön csonkaországi válsággal helyettesítjük ... De kérdés, hogy mindezek folytán az egyes kérdésekről vallott nézeteink megváltoztatása mellett átszerveztük-e életünket ezeknek az új szellemi kereteknek megfelelően? Akcióinkba bekapcsoltuk-e azokat a történelmi erők által felszínre hozott energiaforrásokat is, melyek Trianon óta túl a mai határokon napvilágra törtek?... Mint

az előzőkben már említettük, ilyen kísérletekről sajnos nem tudunk. Megállapítottuk a veszteségeket, de a segélynyújtás és kibontakozás útjait még nem kutattuk. Az egyetemes magyar kultúra szempontjából még mai napig sem állapítottuk meg a kisebbségi gondolat s a nemzetközi kisebbségi mozgalom jelentőségét és értékét, nem vizsgáltuk a kultúröncélúság és „irodalmi decentralizáció“ jelszavai mögött meghúzódó mozgalmak erejét, nem voltunk kíváncsiak a háború után életrekeltek s kisebbségeinknél oly szíves fogadtatásra talált „népi gondolat“ és politika igazi értelmére stb. stb. Pedig ezek a gondolatok és mozgalmak nem a véletlen szülöttei. Ezek mögött komoly és reális történeti erők húzódnak meg. Csonka-Magyarország magyar társadalma jól tenné, ha ezekre a jelenségekre is figyelne, mert az új magyar kibontakozás dinamikája ezekben van elrejtve. Kultúrpropagandánk csak ezeknek a gondolatoknak a szárnyán tud átrepülni a mai határokon, érdekünkben áll tehát, hogy e fogalmakat állandó vizsgálat és tanulmány alá véve addig finomítsuk és tágítsuk, míg csak az a Hungária területén élő népek közös öntudatát fel nem ébreszti.

Hogy a magyar társadalom a Rothermere-féle revíziós gondolaton túl mind a mai napig nem tudott az egyedül helyes felismerésig eljutni, annak okát egyrészt közönségünk politikai tájékozatlanságában és a magyar temperamentumnak a rendszeres és lassú társadalmi munkától való irtózásában kell keresnünk. Mert hiszen emez új faj- és nemzetmentő munkánk alapját és feltételét jelentő „neopatriota“-elméletet közönségünk a maga egészében magáévá tette, csupán ennek gyakorlati alkalmazása elől zárkozott el mind a mai napig. Eltemettük elméletben a „Cuius regio, eius natio“ gondolatát, felszámoltuk a nemzetiségi szabadságnak Eötvös által értelmezett személyes rendszerét, az 1868. évi XLIV. t.-c.-ben kifejezésre juttatott „egységes magyar nemzet“ elvét alapos revízió alá vettük és mindezek alapján lemondunk a nyelvi asszimiláció célszerűtlennek bizonyult elméletéről. De nem gondoltuk meg, hogy e szellemi átértékelést politikai és kulturális hadállásaink minél radikálisabb átépítésével kell reálissá tenni, eme új szellemi felismeréseink magukban mit sem jelentő holt vázát közéleti munkásságunknak új alapokra fektetett élő rendszerével kell mozgásba hoznunk. Mert e nélkül a legrészletesebben és legzseniálisabban kigondolt elmélet is csak élettelen betű marad, már pedig nekünk—végeredményben politikáról lévén szó — mégis csak az a célunk, hogy tömegeket hozunk mozgásba és tömegeket állítsunk be céljaink szolgálatába.

Hogy ezen a téren tisztán lássunk és biztosan cselekedhessünk, szükséges mindenekelőtt, hogy megismerkedjünk úgy a kisebbségi, mint a neopatriota politika gerincét alkotó népi gondolattal. Ennek az elméletnek — mely új alakjában a háború utáni időben kelt életre — letárgyalása kapcsán alkalmunk fog nyílni arra, hogy bemutassuk múltunk mulasztásait, érthetővé tegyük új állásfoglalásunkat és mindezeket túl rámutassunk legsürgősebb feladatainkra. Ennek az új fogalomnak tisztázása által megmutatjuk társadalmunknak azt az utat, melyre minél előbb reá kell térnie, ha a területi integritás alapját képező magyar kultúrfolytonossági gondolatot és az egyetemes magyar lélekközösség mindennél erősebb várát továbbra is meg akarja tartani kezében.

A XIX. SZÁZAD NEMZETI GONDOLATÁT a közjogi formák iránti érzék jellemezte legjobban. Természetes volt ez Nyugaton, ahol az életre hívott közjogi elméletek az egységes nemzeti államokat voltak hivatva megvalósítani, de groteszkül hatottak Keleten, hol a lakosság heterogén volta miatt az egybeolvadás helyett a szétesés erőinek szolgálatába állottak. Míg a nemzeti eszme s az ebből életre kelt egységes nemzeti állam rendszere Nyugaton az olasz és német egység megteremtésével véglegesen stabilizálta a helyzetet, addig Keleten — a magyar nemzeti újjáébredés utánzásával — az eddig meglévő keretek is meginogtak s a feltámadt nemzetiségi mozgalmak által a Dunamedencében, de különösen a Kárpátok ölen lakó népek kohézióérzete is csakhamar szertefoszlott.

A Nyugat feltétel nélküli csodálatában és utánzásában azonban nem vettük észre, hogy mi lényegesen más környezetben élünk, mint ők, tehát haladásunk érdekében más eszközök igénybevételére is vagyunk utalva. Nem láttuk meg, hogy a nyugati új nemzeti alkotmányok leglényegesebb rendelkezései nem egyebek, mint a számukra adott reális helyzet logikus leszűrődései, melyeket mi csupán külsőségekben tudunk utánozni, de semmiesetre sem lényegben. Pedig attól a pillanattól kezdve, hogy Ausztriában a szlávság jutott túlsúlyra, egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarság csupán saját és nemzetiségeinek erejére van utalva az eljövendő századokban s így a magyar jövőt az összeomlani látszó dualista kereteken kívül más pontokon is meg kellett volna próbálni stabilizálni.

Az első felismerés, mely az összeomlás okozta szellemi zűrzavarból leszűrődött, az volt, hogy szakítva eddigi merev közjogi gondolkozásunkkal, az állam alkotóelemeinek hármastételű tanát alapos revízió alá vettük. Azelőtt a „terület — nép — főhatalom“ sorrendjét tisztán formális és a mi speciális helyzetunktől független minőségben szigorúan tudományos alapon tettük vizsgálat tárgyává. Mikor aztán az összeomlás bekövetkezett, egyszerre nyilvánvalóvá vált, hogy ez a sorrend tartahatatlanságban kezdett el szilárdnak mutatkozni. Reális szempontból kezdtük vizsgálni ezt a tételt és rájöttünk, hogy a sorrendi elsőség a népet illeti a területtel szemben, mert ez az egyetlen biztos és minden változás között is szilárdnak mutatkozó fundamentum. A terület — a mai nemzeti gondolkodás mellett — csak annyiban jelent az állam kezében elidegeníthetetlen értéket, amíg azt államalkotó nép népesíti be s attól a pillanattól kezdve, hogy valamely területre vonatkozólag az uralkodó nép részvétele megszűnt és helyébe más nép — nemzetiség, kisebbség — tódult, megszakadt az a természetes kapocs, amely eddig a főhatalmat a többségi nép által lakott területtel összekapcsolta. Ilyenkor már új s mesterséges eszközök után kell kutatnunk, hogy a terület kohézióját a jövőben is biztosítani tudjuk, vagyis megszületik a nemzetiségi — kisebbségi probléma, melynek helyes és mindkét felet kielégítő megoldása által remélhetjük csupán az eddig tulajdonunkat képező területek további megtartását.

A népi gondolat ebből a felismerésből indult mai hódító útjára. Rájöttünk (bármennyire ellenkezik is ez a magyar állam ezeréves tapasztalati tényével), hogy az országhatárok állandóságáról nehéz beszélni, mert hiszen ezek a nemzetközi mérkőzéseknek állandó alku

tárgyal s megtartásuk gyakran olyan véráldozatot kíván, mely a nemzet élő testét nagyobb mértékben sebzi meg — az államalkotó nép nagy tömegeinek elvesztésével —, mintha ideiglenesen egy kisebb vagy nagyobb területsávról lemondanak. A biztosítékot azonban — vagyis a népet — nem szabad a kézből kiengedni. A megmaradtak fejlődését fokozott mértékben elő kell segíteni, míg az elszakítottak pozícióját nem szabad süllyedni hagyni és mindent el kell követni az érdekükben, hogy a következő kedvező politikai fordulatig lelkileg továbbra is megszállva tartsák azt a területet, amelyre a nemzet a jövőben is jogot formál.

A népi gondolat megjelenése tehát a múlthoz viszonyítva kettős változást eredményezett: egyrészt a nemzet ráeszmélt régi nacionalizáló elméleteinek hibás és célszerűtlen voltára s belátta, hogy a múlt negatív módszerét fel kell cserélni egy új — mindig csak az illető népre (nálunk a magyarra) — támaszkodó pozitív rendszerrel, másrészt — ami különben ebből következik — közmegegyezéssé lett, hogy a népek mai versenyéből az fog kikerülni győztesként, amelyik saját erőit a maximumig tudja majd fokozni s amelyik emelkedését ezen az úton és nem más népek leigázásával kívánja elérni.

Bár a népi gondolat először német földön jelent meg, mai — a fentebb vázolt formában való — kikristályosodását mégis a magyar szellemnek is köszönheti. Érthető ez, hiszen relative a magyar nép került legnagyobb tömegben kisebbségi sorba s az összeomlás a magyar közjog fikcióit döntötte össze legnagyobb számban s tette szükségessé radikális tisztázásukat. Ennek az új felfogásnak nálunk ma már úgy tudományos, mint szépirodalmi téren számos képviselője van. Kisebbségpolitikai téren úgy az idősebb, mint a fiatalabb nemzedék teljesen magáévá tette, de ez utóbbi a felismerés konzekvenciáit már belpolitikai téren is minden vonatkozásban le akarja vonni. Szépirodalmi tekintetben megszállt területi íróinknál szemlélhető fokozottabban ez átalakulás Szlovenszkóban Győry Dezső, Mécs László, Darkó István, Erdélyben Tompa László, Tamási Áron, Szentimrei Jenő s általában a Helikon íróinak munkáiban.

Kérdés már most azonban, hogy ha magyar szempontból a népi gondolat, a csonkaországi magyarság fokozottabb fejlesztését és az utódállamokba került kisebbségeinknek „konzerválását“ jelenti, milyen hatással lesz a Hungária területén élő nemzetiségekre? Ez nem lehet előttünk közönyös, mert hiszen az ma már a legvérmesebb hazafiak előtt is nyilvánvaló, hogy a múltat többé régi formájában restaurálni nem lehet. Fontos tehát az, hogy minden vonatkozásban meghatározzuk jövő helyzetünket s ne hagyjunk közöttünk egyetlen tisztázatlan vagy nyugtalanító kérdést sem, amely békés közös jövő fejlődésünket képes lenne megakasztani.

Egy ma már kétségtelen: ráeszméltünk országunk heterogén voltára és ennek megfelelően átértékeljük régi gondolkodásunkat. Ma már korlátlanul csak a magyar néppel akarunk diszponálni, míg nemzetiségeink szabad fejlődése elé nem akarunk akadályokat gördíteni. Ez a felismerés azonban nem jelenti egyúttal azt, hogy e népek sorsa ránk nézve közönyös lenne, hiszen a neopatrióta gondolat is e népek egy-

másrautaltságának kifejezése s célja az egységes politikai öntudat megteremtése és kialakítása.

A nemzetiségi kérdésre vonatkozólag azonban feltétlen érvényes-gű tételnek fogadhatjuk el Cseri János azon megállapítását, hogy „hány ország, annyi kisebbségi kérdés... s ennek következtében annyiféle gyakorlati megoldás“. S csakugyan, ha a magyar nemzetiségi problémát az Európában lévő többi kisebbségi kérdéshez hasonlítjuk, lényegesen eltérő különbségeket fogunk köztük találni. A közel ezeréves együttélés és a köztünk feltámadt ellentéteknek csupán alig egy századot meghaladó volta speciális elbírálásra teszik alkalmassá a magyar helyzetet s ennek megfelelően a magyar kultúrfolytonossági gondolat is egyedül a magyar nép sorsát szem előtt tartó igyekezeténél szélesebb — nemzetiségi kapcsolatainkat is számításba vevő — területeket is kénytelen érdeklődési körébe vonni.

A magyar kultúrfolytonossági gondolat ennek megfelelően két részre oszlik: egyrészt jelenti a speciálisan magyar, másrészt a magyarországi kultúrközösség kapcsolatának további fenntartását és fejlesztését, vagyis felismeri és rendszerének alapjául fogadja el azt a történelmi tényt, hogy a Kárpátok övezte területen élő népek kölcsönösen hatottak egymásra s hogy ennek megfelelően nemzeti kultúráik felépítésén kívül még egy másik, minden itt élő népet egybefoglaló közös kultúrának is teremtoi lettek. S csakugyan, ha az erdélyi román vagy a vajdasági szerbet balkáni testvérei mellé állítjuk, egyszerre nyilvánvalóvá lesz, hogy e nemzetiségeink latin-germán kultúrájukkal és a magyar állami életben elsajátított közéleti szellemüknél fogva sokkal közelebb állnak hozzánk, mint balkáni eszmekörben élő anyanépeikhez.

Ez a felismerés különben — mely nagyon alkalmas arra, hogy az itt élő népek kohézióérzetét felkeltse és fejlessze — már irodalmi téren is jelentkezik, főként a magyar szellemnek a tót és oláh fejlődésre való hatása kutatásában. Ha majd az integer Magyarország egész területére vonatkozólag megindul a kutató munka, a magyar társadalom csodálkozva fogja látni, hogy mennyi közös lelki és szellemi szál fűz össze minket magyarokat nemzetiségeinkkel, hogy a Nyugat új gondolatait e népek a magyar klasszikusokon keresztül szívták fel magukba, hogy népdalaink és mondáink alakjai hány esetben szerepelnek nemzetiségeink hasonló termékeiben és viszont. A magyar társadalom ekkor sajnálattal fogja felismerni mulasztását, mert látni fogja, hogy míg a francia, angol, német, svéd vagy norvég irodalmat kitünően ismerte s ezen nemzetek gyakran harmadrangú íróit is érdemtelenül sokra értékelte, ugyanakkor érdeklődés nélkül ment el tót prózaíróink vagy román költőink mellett, akiknek munkáiban pedig szintén a magyar föld varázsa és ereje csillant fel gyakran az importált nyugati írókat messze meghaladó művészeti erővel.

A magyar kultúrfolytonossági gondolat tehát az integer Magyarország területére vonatkoztatva, a magyar és magyarországi közös kultúra ápolását, megőrzését és továbbfejlesztését jelenti. De nekünk még ennél is tovább kell mennünk! Magyarok nemcsak az elszakított területeken élnek, de feltalálhatók — kisebb-nagyobb tömegben —

a világ többi államaiban is. Nem vagyunk annyian, hogy egyetlen magyar emberről is le tudnánk mondani és a magyar érdekekre vonatkoztatva, mi is együtt valljuk a német felfogással, hogy „Minden magyar — bárhol él is — a magyar nép integráns eleme s így szellemi, mint anyagi értékeivel a magyar gondolat erejét és terjedését köteles és van hivatva szolgálni“. Így az idegenbe szakadt magyarok nyilvántartása és kultúrájuknak megőrzése szintén a magyar kultúrfolytonossági gondolat feladatkörébe tartozik s így mindezek után most már hármas irányban nyerhet tételünk meghatározást:

a) A magyar kultúrfolytonossági gondolat alatt értjük az utódállamokban élő kisebbségeink kultúrsegélyezését s a magyar nemzeti gondolatban való megtartását;

b) értjük a világ többi részébe szakadt véreink nyilvántartását és a magyar nyelvben és érzésben való konzerválását és végül

c) a magyarországi közös kultúra és kapcsolatok további fenn tartását és rendszeres tanulmányozását.

Természetes, hogy az érintkezés felvétele mindhárom esetben más-más eszközök igénybevételére utalja a csonkaországot, de közös alapjukat mégis csak társadalmunk tervszerű és rendszeres megszervezésével lehet létrehozni. Részletekben, különbözőképpen kell dolgozunk egyik vagy másik irányban, hiszen pl. az első esetben a békeszerződések kisebbségügyi rendelkezéseire s általában a kisebbségi védelem nemzetközileg elismert jelszavaira hivatkozhatunk, akár a Nemzetek Szövetsége előtt is, míg a második pontban említett területen csupán rendszeres anyagi és adminisztratív munkával számíthatunk sikerre. De már a harmadik téren — a magyarországi közös, kultúra ápolásánál és megőrzésénél — tudósaink szakszerű útmutatása és egy általuk minden részében pontosan kidolgozott munkaterv nélkül még megmozdulni sem tudunk, tehát első feladatunk lenne egy ilyen pontos „munkaterv“ minél előbbi megalkotása.

MINDEN ELMÉLETNEK csak annyiban van politikai szempontból jelentősége, amennyiben az realizálható s egy tervszerűen kiépített akcióra képes szervezetbe átültethető.

Kérdés már most, hogy a magyar kultúrfolytonossági gondolat — előbb vázolt alakjában — alkalmas-e erre?

A felvetett kérdésre igennel kell felelnünk. Nevezetesen ha vizsgáljuk a megmunkálásra váró „anyagot“ és a jelenleg is rendelkezésünkre álló munkaerők összességét, azt látjuk, hogy a kérdés kívánt megoldása nem maradhat el, ha a helyes és tervszerű munkamegosztás elvéhez folyamodunk. A kisebbségi intézetekre gondolunk itt ugyanis elsősorban, melyek egyedül alkalmasak ennek a missziónak betöltésére és hivatásszerű elvégzésére. Eddig négy külföldi államban működnek, de olyan adminisztrációval és anyagi felkészültséggel, amelyet mi magyarok erőnk legnagyobb megfeszítésével sem bírnánk utánozni.

Aki ugyanis egy csöppet is tisztában van a kisebbségi probléma hatalmas horderejével és a tudomány majdnem összes ágazatát magába ölelő természetével, az előtt egy perág sem lehet kétséges, hogy a fel dolgozásra váró hatalmas anyag terhét egyetlen kisebbségi intézet vál-

laira, a munka sikerének kockáztatása nélkül, nem helyezhetjük. Ez olyan szellemi és anyagi túlterhelést jelentene, mellyel jelenleg sem az állam, sem pedig elszegényedett társadalmunk megbirkózni nem tudna és az intézet minél előbbi felszámolását vonná maga után.

Kisegítő eszközöz kell tehát folyamodnunk, amit abban látunk elsősorban, hogy az anyagi áldozatokat igyekszünk lehetőleg minimálisra csökkenteni és a feldolgozásra váró témaköröket egy rendszeres terv szerint felparcellázni. Így lehetővé van téve egyrészt a szervezet minél előbbi megteremtése, másrészt az is, hogy így egy-egy intézet meghatározott tárgykörben specializálva magát, a rendelkezésre bocsátott minimális anyagi segítség mellett is az általa favorizált irányban maximális eredmények elérésére lesz képessé téve.

A békeszerződés Magyarországról négy oldalról hasított le területet, tehát négy kisebbségi probléma keletkezett. A csonkaországban ma pontosan az elszakított területek irányában négy egyetemünk áll fenn. Ennek a négy egyetemnek a megléte szinte magától nyújtja számunkra a legtermészetesebb és legökonómikusabb megoldás módszerét, amelyet többé nem lehet számításán kívül hagyni, ha eredményes murikát akarunk produkálni.

A magyar kisebbségi s a régi nemzetiségi problémának felosztása s ezen részletkérdéseknek az egyes egyetemekhez való kapcsolása sok előnyt és erőmegtakarítást jelentene számunkra. Biztosítva lenne ez úton a tudományos vezetés éppen úgy, mint a hathatós társadalmi támogatás, mert nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a kisebbségi probléma amilyen mértékben tudományos kérdés, legalább ebben az arányban társadalmi, sőt politikai probléma is s így a kisebbségi intézetek megalkotásánál ezt a felismerést nem szabad engedni háttérbe szorítani. A csak egyirányú szervezkedés a másik nélkül nem ér semmit, a kettő szervesen kiegészíti egymást, mert amint tisztán elméleti alapon nem tudunk érdekeink védelmére a kellő nyomatékkai akcióba lépni, úgy a minden rendszert és felsőbb átgondolást nélkülöző kapkodó, tisztán gyakorlati társadalmi munkával sem érhetünk célt, mert így a sok helytelen és célra nem vezető lépés után a rendelkezésünkre álló anyagi eszközöket sem tudjuk majd ökonomikusán felhasználni.

Mindezek figyelembevételével tehát azt tartanánk legcélravezetőbbnek, ha a négy egyetem mellé — e négy fő kisebbségi kérdésnek megfelelően — egy-egy kisebbségi intézetet szerveznénk, amelynek megszervezésére és vezetésére négy kisebbségügyi tanszék megszervezésével megnyernénk azokat a kiváló kisebbségügyi szakférfiakat, akiknek eddigi munkássága máris biztos garanciát nyújtana fura, hogy ez intézetek valóra tudják váltani a hozzájuk fűzött reményeket (Jancsó Benedek elhunytá óta Szász Zsombor, Steier Lajos, Bajza József stb.). E tanszékek felállításának költségét akár az állam, akár az ország összes vármegyéi vagy az egyetemi városok magukra vállalhatnák, mert jelentős tehertételt nem jelentenének s csupán csak ideiglenes megterheléssel járnának, hiszen pár év múlva már olyan, e téren már szakképzett tudós gárdával rendelkezünk, hogy az intézet vezetését a továbbiakban nyugodtan lehetne átengedni az illető egyetem nemzetközi jogi vagy politikai professzorának, esetleg a meg-

szervezendő tanársegédi állások felállítása után, ezek egyikének kezébe. E négy tanszék megszervezésével kapcsolatban a szakma szerint specializálódott egyetemeken még külön-külön egy-egy lektori állást is kell szerveznünk, mert a cseh, román, szerb, német, tót vagy horvát nyelv ismerete nélkül eredményes, ezen népek irodalmát mindig szem előtt tartó munkát nem produkálhatunk.

A négy kisebbségi intézet tehát, bár az egyetemek mellett létesülne, mégsem tapadna szorosan hozzájuk s inkább az egyetemek tartoznának a kisebbségi célhoz mindig alkalmazkodó tanrendjükkel az intézetekhez, e mozgalom elméleti feladatkörének magukravállalásával. Az intézet második — a társadalmi munkát megvalósítani hivatott — tagozatával együtt azonban mégis közös, a kisebbségi tanszékét betöltő professzor vezetése alatt állának, mert eredményes és harmonikus munkát csak ez esetben lehetne végezni. E vezető professzor kötelessége lenne az intézet szakszerű megszervezése és vezetése, vagyis neki kellene az egyetemek professzorait — minden fakultásra kiterjedőleg különböző — s általa egy egységes tervbe illesztett előadások megtartására felkérni, neki kellene a különböző társadalmi egyesületek vezetőségével érintkezésbe lépnie és az összeköttetés velük állandóan fenntartani, esetleg külön e célra alakuló — a kisebbségeket támogató — egyesületeket megalakítani és irányítani. Ezen az úton el lehetne érni, hogy a kisebbségi kérdés iránt érdeklődő főiskolai hallgató vagy laikus az egyetem bármelyik fakultásán szakmájának megfelelően biztos tájékozódást szerezhetne a megszállt területen végbe ment változásokra vonatkozólag s így — a mai, naivan eltorzított helyett — reális szemléletre tehetne szert ezen a téren. Ez pedig pár év alatt azzal az előnnyel járna, hogy legalább a főiskolákból kikerült újabb nemzedék már tisztában lenne a mai hangos, de rendszeres és áldozatos munkától húzódo propagandának meddő sikertelenségével és ennek megfelelően talán nagyobb hajlandóságot és kedvet árulna el eme csendes és feltűnés nélküli feladatok kitartó elvégzésére.

Ami az intézetek elhelyezésének kérdését illeti, nem jelenthet ez problémát a három, jelenleg is építés alatt álló egyetemenél. Maximum 8—ro helyiséget vesz igénybe egy-egy ilyen intézet s Budapesten, ahol az egyetem minden helyisége el van foglalva, azt hiszem a Tudományos Akadémia a Vigyázó-hagyatékából tulajdonába átment egyik fővárosi palotáját, vagy még annál is nagyobb számú helyiséget, szívesen bocsátná át a nemes cél érdekében.

A négy kisebbségi kérdést felosztanánk a négy egyetem között. A debreceni csak a román, a szegedi csak a szerb, a pécsi csak a német és a budapesti a tót kérdés mellett még a világban szétszórt magyar kisebbségek helyzetével foglalkoznék egyedül. A négy utódállamba szakadt magyar kisebbség kérdésének tanulmányozása mellett kötelessége lenne az intézeteknek, hogy volt nemzetiségeink történelmével, irodalmával, művészetével stb., stb. is foglalkozzanak, azaz működésüikéi nemcsak a magyar, de a magyarországi érdekeket is hivatva lennének szolgálni.

Az egyetemek tanrendjét érünek a felismerésnek megfelelően kellene aztán módosítani. Megszállt területeink visszacsatolásakor csak úgy tudunk ott célszerűen és minden felesleges összeütközést elkerülve elhelyezkedni, ha tisztában vagyunk az elszakítás óta ott bekövetkezett változásokkal és módosításokkal. Így a hittudományi karokon speciál-kollégiumokban meg kell tanítanunk hallgatóinkat egyházainknak az utódállamokban elfoglalt helyzetére és szerepére. Fel kell hívni figyelmüket a kapcsolatok félévelének fontosságára, a magyar főiskolákra be nem engedett elszakított területeken lakó lelkeszeink számára a szünidőkben szervezendő továbbképző kurzusok megtartásának szükségességére.

A Jogi karon bővebb lehetősége nyílik a munkának. Itt az összes tárgyakat felöleli az ellenőrzés, hiszen mai szellemi túltermelésünk csak úgy lesz reális, ha emberfőlölegünket a területek felszabadításával egyidőben mindjárt el is tudjuk helyezni. Ez azonban csak akkor lesz lehetséges, ha úgy magán-, mint közjogi tekintetben aprólékosan ellenőrizzük a bekövetkezett változásokat, mert így az impérium visszavételekor percnyi késedelem nélkül irányíthatjuk tovább a megszervezett területek adminisztrációját.

Érdekes kísérlet történt különben ezen a téren a debreceni egyetemen, ahol Kováts Andor múltévi jogi kari dékán az 1926—27-es tanévben speciálkollégiumban adta elő a megszállt területek büntetőjogát. Tervbe vette ezen előadások rendszeresítését, azonban, sajnos, a terv nem vált valóra, egyrészt a hallgatóság közönye, másrészt a tervnek egy professzor által meg nem valósítható nagysága miatt...

A jogi és államtudományi kar vinné tehát a legnagyobb szerepet az intézetben. Speciálkollégiumok hívnák fel a hallgatók figyelmét azokra a változásokra, amelyek magán-, büntető-, közigazgatási, kereskedelmi stb., stb. jogi téren az elszakított területeken az utódállamok törvényhozási intézkedései folytán bekövetkeztek. A főfeladat azonban természetesen a nemzetközi jogi, politikai, egyház- és közjogi tanszékeket betöltő professzorok vállaira nehezednék, mert ezek a stúdiumok legalkalmasabbak arra, hogy a kisebbségi kérdés jelentőségére és generális megoldásának szükségességére, illetőleg e megoldás gyakorlati érvényesítésének módzataira felhívják a figyelmet. Jelentős szerepet tölthetne be itt még a közgazdasági és statisztikai tanszék is, az utódállamok és kisebbségeink közgazdasági és néprajzi viszonyainak pontos ellenőrzésével és az adatok állandó publikálásával.

A bölcsészeti kar majdnem ugyanilyen terjedelmű munkakör ellátására lenne utalva. Ezen a fakultáson ismertetnék az illető nemzetiség irodalmát, földrajzát, történelmét, itt sajtóíthatná el az érdeklődő hallgató azokat a nyelvi ismereteket, melyeknek birtokában képes lenne e népek minden szellemi megmozdulását észrevenni és azokkal lépést tartani. Itt nyílna bővebb alkalom arra is, hogy nemzetiségeink művészeti és népi életével is behatóan foglalkozhassunk, hogy népköltési, népművészeti stb. termékeik értékét pontosan megállapíthassuk.

Az orvosi kar már természetesen csak elenyésző kis mértékben tudna e munkába bekapcsolódni, de antropológiai és fajpszichológiai szempontból szintén sok érdekes és értékes felismeréssel gazdagíthatná az érdeklődők ismeretanyagát.

Ennek a tanrendbe illesztett kisebbségi speciálkollégium-rendszernek meglenne még az a kettős előnye is, hogy egyrészt professzoraink munkáját nem szaporítaná, hiszen így a kisebbségi intézetben külön előadások tartására nem lennének kényszerítve, másrészt minden hallgatónak a kisebbségi alapismereteket megadván, a kisebbségi intézet már kizárólag a haladók, a kérdés iránt tovább is érdeklődők képzésére rendezkedhetne be a továbbképző kurzusok állandó rendszeresítésével... Megszállt területen tanuló főiskolai hallgatóink nemzeti szellemű továbbképzése szempontjából viszont figyelmet érdemel a debreceni egyetem Hankiss és Millekker professzorok által létesített „nyári (szünidei) egyetem“ intézménye, mely éppen az anyaországi ismeretek közlésével elszakított testvéreinket teszi képessé a magyar kultúrfolytonossági gondolat és érzés ápolására, valamint fenntartására.

Fontos volna ezen a téren még a kisebbségi szaklap kérdése is, vagy a négy intézetnek közös kötelessége leíme új szaklap alapítása, melyet a négy „intézet-igazgató“ közösen szerkesztene, vagy pedig a kisebbségi intézeti cikkek kiadását fővárosi vagy a vidéki egyetemeink professzorai által szerkesztett és vezetett „Debreceni Szemle“, „Minerva“ és „Széphalom“ c. folyóiratok vállalhatnák el.

A kisebbségi intézetekben végül meg kellene honosítanunk a szemináriumi oktatás rendszerét, mert e nélkül komoly, részletes és tudományos szempontból értékes eredményt az intézetektől nem várhatunk.

Jelentős feladatot jelent már most az, hogy társadalmunk munkáját és segítségét milyen alakban vegyük igénybe ez intézet keretén belül?

A cél itt hármas irányú: biztosítanunk kell társadalmunk anyagi segítségét, egyesületeinket kultúrfolytonossági feladatunk célszerű elvégzésére szerveznünk kell és végül társadalmunk minden egyes tagját ki kell tanítanunk a helyes nemzeti propagandára.

Ami az első pontot illeti, itt német példa után kell indulnunk. Mindenekelőtt létre kell hívni az egyes kisebbségi intézetek „barátainak szövetségét“, melynek jogi személyek is tagjai lehetnének. Felhívással kellene a nagyipari, kereskedelmi és pénzügyi vállalatokhoz fordulni, hogy anyagilag támogassák az intézetet, mert amint a stuttgarti „Deutsches Ausland-Institut“-ot Németországban jóformán kizárólag csak ezek tartják fenn, úgy ez Magyarországon is elvárható tőlük. Hathatós propagandát kellene ebből a célból indítanunk és akár gyűjtéssel, akár előadások rendezésével ki kellene verednünk a megalakuláshoz szükséges alapot.

A második cél: társadalmunk és egyesületeink organikus megszerzése. A társadalomnak kell itt az éltető erőnek lenni. Az intézet egyetemi tudományos szekciója jelenti a statikát, társadalmi része a dinamikát. Ez lenne hivatva a megszállt területen lévő kisebbségi iskoláink könyvtárait magyar könyvekkel felszerelni, gyűjtések útján kisebbségi főiskoláink tanítási költségeit fedezni, megszállt területi folyóiratainkat pártolni és terjeszteni, kisebbségi háziiparunk termékeit értékesíteni és piacra juttatni stb. A feladatok milliói várnak ezen a ponton megoldásra s majd ha ebben az irányban a tervszerű munka megindul, társadalmunk csak akkor fog mostani mulasztásainak rettentő nagyságára és súlyára feleszmélni.

És végül a harmadik és utolsó feladat ezen a téren az lenne, hogy a helyes propagandára tömegeinket kioktatnánk és véget vetnénk ennek a sok üres, naiv és gyakran érdekeinket — akár itthon, akár a külföldön — oly érzékenyen sújtó fecsegésnek, mely jelenleg is egyik akadálya a nemzetiségeinkkel való érintkezésnek.

Az intézet felszereléséhez elsősorban jól felszerelt szakkönyvtár és folyóiratgyűjtemény szükséges. Mivel mindegyik egyetem csak egy-egy kérdésben specializálta magát, magánosaink és könyvkiadóink adakozása mellett csakhamar létre lehetne hozni egy elég jól felszerelt szakkönyvtárat. A magyar napilapok bizonyára díjtalan küldenék meg példányait, míg a külföldi és hazai folyóiratokat úgy lehetne legkönnyebben díjmentesen megszerezni, ha a kaszinókat és társasköröket felszólítanánk, hogy kiolvasott folyóirataikat juttassák el az intézetekhez. Az intézet ezek ingyenes megszerzése után csak az utódállamokban megjelenő s a külföldi szaklapokra lenne kénytelen előfizetni, de ha a hazai kisebbségi folyóiratot sikerülne megindítanunk, cserepéldányküldéssel ezekhez is díjmentesen juthatna hozzá. A tényleges kiadás tehát csupán csak a bútorzat, írógép és az adminisztrációhoz szükséges papírárak és postaköltségek fedezésére szorítkoznák, ami semmiesetre sem jelentene olyan nagy összeget, hogy e miatt a megalakulás tervétől el kellene állnunk.

Az intézet különben — a háta mögött álló baráti szövetség adományaitól eltekintve — egy kis ügyességgel saját működésével is szert tehetne jövedelemre. Előadások tartásával és tanulmányok publikálásával a német kisebbségi intézetek is foglalkoznak s az ezekből befolyó összeg jövedelmüknek jelentős része. Kisebbségi magyarságunk és nemzetiségeink életét tárgyaló jogi, politikai, irodalomtörténeti stb. munkák kiadásánál közönségünk foglalkozások szerint elkülö-

nült, egymástól távol levő köreiben is felkelhetnének a kisebbségi kérdés iránti érdeklődést, míg egy-egy utódállamban megjelent s nálunk is feltűnést keltett tudományos vagy szépirodalmi könyv lefordításával jelentős anyagi nyereségre lehetne szert tenni. Itt a tájékoztatás céljából csak arra célok, hogy egy-egy Masaryk, Jorga vagy Srobar könyv magyarra fordításával a kisebbségi intézet magának anyagi, a magyar társadalomnak pedig szellemi téren milyen nagy szolgálatot tehetne, vagy a román Eminescu, Blaga vagy a robusztus tehetségű Cosbuc verseinek és más munkáinak magyarra való átültetésével az irodalmi érdeklődést egyszerre Kelet felé tudnánk fordítani s ezzel máris áttörtük volna a tájékozatlanság mai falanxát, mely eddig minket Kelettől — kínai fal gyanánt — elválasztott... De ezzel még mindig nem lennének az anyagi lehetőségek kimerítve, mert napilapjainkhoz és folyóiratainkhoz felhívással lehetne fordulni, hogy kisebbségi kérdéssel foglalkozó cikkek nagyobb részét ez intézetektől szerezzék be s ezen kérdésekre vonatkozó információikat csekély díjazás ellenében ugyancsak innen próbálják beszerezni... Az intézetek működésének megindulásával pedig még bizonyára sok más lehetőség fog kínálkozni ezen a téren s az intézetvezető professzor vagy titkár gyakorlati érzéke is még számos olyan más jövedelemforrásra fog bukanni, amit jelenleg még nem tudunk tisztán meglátni és felismerni.

A MAGYAR KULTÚRFOLYTONOSSÁG gondolatának elméleti és gyakorlati megfogalmazását ezek letárgyalásával olvasóink elé tártuk. Sok erő lehet ebben a gondolatban. Kár lenne ezeket az energiákat felhasználatlanul pusztulni hagyni. Így egyelőre legalább szellemileg kezünkben tarthatnánk az egész integer Magyarországot s nagyobb kilátással, több reménnyel indulhatnánk a jövő felé.

A terv és cél nem kivihetetlen. Nem kíván sok áldozatot és nem ró senkire sem elviselhetetlen terhet. Egy kis jóakarattal és munkakészséggel csodákat lehet ezen a téren produkálni. A magyarságnak — ha élni akar — nem szabad ez elől a munka elől kitérni, hiszen a németek már ebben a tekintetben úgyis megelőzték minket, okosan és kitaróan kell dolgoznunk, ha nem akarunk mellettük elmaradni.

A magyarságnak második ezer évére ebben a században kell előkészülnie, vigyáznunk keli minden lépésünkre, mert a legkisebb hiba századok haladását teheti semmivé.

PONGRÁCZ KÁLMÁN

A TULAJDONJOG ÉS AQUINÓI SZENT TAMÁS

A SZOCIÁLIS kérdés előtérbe nyomulása óta nincs társadalmi intézmény, amelyet annyi támadás érne, mint a magántulajdönt. A marxista szocialisták tudvalévően egyenesen azt állítják, hogy a magántulajdon igazságtalanságból ered és csak arra szolgál, hogy örökkévalóvá tegye az igazságtalanságot. Éppen ezért szerintük legalább is a termelési eszközöket köztulajdonba kell venni, ha szebb és boldogabb életet akarunk a földön. Téves volna azonban csak ezen az oldalon keresni a támadókat. Ha nem is a magántulajdönt, de a vele való visszaélést hasonló hévvel ostorozzák mindazok az irányok, amelyek a vagyontalan tömegnek, tehát az emberek zömének anyagi és erkölcsi felemelésére törekednek. S aki elfogulatlanul vizsgálja a dolgokat, valóban kénytelen megállapítani, hogy a magántulajdonnak olyan használata, amely a „kapitalizmus bűnei“ néven ismeretes, nem válik díszére a keresztény civilizációnak, sőt—mint látni fogjuk — nem is fér össze a kereszténység fogalmával. A pauperizmust, vagyis széles néprétegek nyomorát és egzisztenciális bizonytalanságát, a javaknak az a használata idézi elő, amely tisztán profitot és tisztán egyéni élvezetet hajhász s legjobb esetben is csak a tételes törvény előírásaihoz igazodik. A közvélemény ugyan mindenkor kész elítélni azt a gazdagot, aki például általános nyomor idején vagyonokat dózsól el, vagy nemzeti erőfeszítések idején nem veszi ki részét az anyagi áldozatokból, az elítéléshez azonban mindaddig nem lehet joghátrányokat fűzni, míg törvénykönyveink szigorúan ragaszkodnak a római joghoz, amelynek recipiálásával háttérbe szorult a tulajdonnak keresztény felfogása.

Ulpianus híres definíciója szerint a tulajdonjog — „*jus utendi, fruendi et abutendi re sua quatenus juris ratio patitur*“ — törvényes hatalom használni egy dolgot, kivenni belőle mindazt a szolgáltatást, amelyet nyújthat, beszedni minden gyümölcsöt, amelyet hozhat, megtartani mindazt az értéknövekedést, amelyet szerezhet és tetszés szerint rendelkezni vele ajándékozás, eladás, csere vagy átalakítás útján. A modern magánjog főforrása, a francia Code civil, ha módosította is valamelyest a terminusokat, teljesen megőrizte a klasszikus definíció lényegét, amennyiben 544. cikkelye ekként határozza meg a tulajdonjogot: „Jog a legabszolútabb módon használni a dolgot és rendelkezni vele, csak ne gyakoroltassék olyan használat, amelyet tiltanak a törvények vagy rendeletek.“ A tulajdonjognak ilyen meghatározása, amely átment valamennyi civilizált állam törvényköny-

vébe, mint láthatjuk, csak jogi oldalát tekinti a kérdésnek és figyelmen kívül hagyja a tulajdonjog erkölcsi és szociális vonatkozásait. Tagadhatatlan azonban, hogy ezen a téren is már nagy haladás történt a múlt század óta, amelynek liberális individualizmusa letűnőben van. Megemlíthetjük itt, hogy a világháború után keletkezett alkotmányok közül már nem egy csak annyiban ígéri a magántulajdon megvédését, amennyiben ez a nemzetnek és a közjónak javára válik.¹ Ez a fejlődés, ha különböző irányból jövő összetevők eredményeként is adódik, lényegében erős visszatérést mutat a tulajdonjognak keresztény felfogásához, amely Aquinói Szent Tamás munkáiban talált eddig leg-szebb s mondhatni, tökéletes kifejtésre.

Nagyon is aktuális jelentősége van tehát annak az előttünk fekvő könyvnek, amelyet Horváth Sándor, a magyar dömésrend általánosan ismert filozófusa „A tulajdonjog Aquinói Szent Tamás szerint” címmel nemrégiben tett közzé, sajnos, egyelőre csak német nyelven.⁸ Ennek a munkának alapján fogjuk vázolni a nagy skolasztikus rendszerét, amely, meggyőződésünk szerint, hétszáz esztendő messzeségén át sem vesztett semmit jelentőségéből. Munkás életének alkonyán maga Wemer Sombart tesz most legújabb művében tanúbizonyságot a mellett, hogy „Aquinói Tamás és a többi nagy skolasztikus a gazdaságfilozófia tárgyát illetően a legjobbat mondták, ami mindmáig elhangzott.”³ S talán megjegyezhetjük azt is, hogy bár az aquinói bölcs a katolikus egyház szentje és tanítója, a tulajdonjogra vonatkozó fejtegetései közkinccse az egyetemes kereszténységnek, mert olyan természetjogi pillérekre támaszkodnak, amelyeket egyaránt magukénak vallanak az összes keresztény felekezetek.

Szent Tamás abból indul ki, hogy minden megszületett embernek, minthogy halhatatlan leikénél fogva önértékkel bír, joga van a létezéshez. Miután pedig létfenntartása végett rá van utalva a külső javakra, joga van ezek használásához. Annyira joga van, hogy erről a jogáról le sem mondhat. A használat azonban csupán a gyümölcsökre terjed ki s nem tartalmazza a dologgal való rendelkezés fogalmát is. Az utóbbi már a tulajdont jelenti. Hogy az ember ne csak használója, hanem valóban tulajdonosa legyen a külső dolgoknak, Istenhez hasonló tevékenységet kell kifejtenie, vagyis saját erejével kell megmunkálnia a dolgot s azt ellátnia szelleme pecsétjével. Ezt a tételét Szent Tamás világnézeti alapon, de ha kiindulópontját elfogadjuk, logikus következtetéssel bizonyítja. Minthogy a természet tulajdon gyanánt tartozik Istenhez, ennek az uralomnak az Isten képmásában, az emberben is vissza kell tükröznie akként, hogy az ember

¹ A tulajdonjognak erre a funkcionális felfogására jellemző a weimari alkotmány 153. §-a: „A tulajdon kötelezettségekkel jár. Használatának egyúttal a köz javát is kell szolgálnia.” Hasonlóképpen a jugoszláv alkotmány 27. §-a: „A tulajdon kötelezettségekkel is jár. Nem lehet vele élni a közösség ártalmára. A törvény meghatározza tartalmát, terjedelmét és határait.”

² Dr. Alexander Horváth, O. P.: Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin. Graz, 1929. 240 I. — Megjegyezni kívánjuk, hogy a könyvet nem kritikai szempontból tárgyaljuk s éppen ezért a szerzőnek a szakbírálattal által vitatott egyes nézetei közül csak azokra terjeszkedünk ki, amelyek szerény megítélésünk szerint is megállják helyüket.

³ Die drei Nationalökonomien. München, 1930. 296.1.

alárendeli hatalmának a természetet s akaratát rendelkezés és igazgatás formájában kinyilvánítja. Már most, amikor az ember megvalósítja eszméit, vagyis a külső dolgokat ezek szerint formálja, a dolgokba belelehel valamit a saját énjéből, átad nekik valamit a saját lényéből, azaz saját tulajdonából, ami által olyan kapcsolatot létesít, amely azelőtt nem volt meg: a megmunkált dolog reá mutat vissza mint okára és várja további rendelkezését. Szent Tamás szerint tehát a munka az az eszköz, amelynek révén a külső dolgokat magunkhoz kapcsoljuk, ez a tulajdonnak természetjogi forrása, úgyhogy a többi szerzési forrás vagy belőle származik, vagy társadalmi megegyezéssel, a pozitív jog révén utána képezettek. Az örökösödési jog például nem más, mint a munkával szerzett tulajdon továbbadása, vagyis az összerző által kifejtett munka virtuálisan tovább hat utódaiban.

Maga a munka azonban, figyelmeztet Szent Tamás, még nem alapozza meg feltétlenül az egyéni magántulajdont. A megmunkált dolog ugyanis rendszerint nem az egyes ember fáradozásának az eredménye, hanem, mihielyt valamelyes civilizáció kialakult, mindenkor több emberének, bizonyos értelemben- az egész társadalom fáradozásának, mert a társadalom teszi lehetővé az egyesnek a termékeny munkát. Ebből következik, hogy a külső dolgok nem mennek át teljesen és korlátlanul az egyén tulajdonába. Itt azután felmerül a kérdés, hogy kinek a tulajdonjoga előzi meg a másikat, a társadalom tulajdonjoga-e az egyénét vagy fordítva. Vájjon a társadalom-e a tulajdonos és az egyén csak bérlő gyanánt szerepel-e? A természetjog nem foglal állást ebben a kérdésben s így az ideál elvben a kollektív és az egyéni tulajdon szintézise lesz: vagy kollektív tulajdon teljes egyéni használati joggal, vagy egyéni tulajdon szociális megterheléssel. Szent Tamás az utóbbi mellett foglal állást, és pedig a „*ius gentium*“, az észjog alapján, amelyet a természetjog és a pozitív jog között helyet foglaló külön jogforrásnak tekint. Az észjognak azok az érvei, amelyek a földi javak egyenlőjogú közös használata ellen szólnak, általánosan ismeretesek s így azokkal nem is foglalkozunk. Mindenesetre megrogzítjük, hogy Szent Tamás szerint az egyéni tulajdon nem tisztán természetjogi eredetű, hanem az általános emberi jogra is támaszkodik. Ennek a tételnek alapvető jelentősége van Szent Tamás rendszerében, mert csak így válik érthetővé a használati jog elsőbbsége a tulajdonul való birtoklással szemben.

A használati jogot, mint fentebb kifejtettük, a természet adta az embernek, személyes jog gyanánt, amelynek tárgya a földi javak osztatlan egésze. Ha a létfenntartás, a szükség kényszeríti rá az egyént, akkor mindenütt, ahol csak földi jószágot talál, joga van használati jogát gyakorolni. Ebben a vonatkozásban a tulajdonosnak mindössze saját létfenntartása szempontjából van előjoga a tulajdonán. Ha tehát a természet javait magántulajdon formájában egyesek hatalmukba is veszik, ezzel nem szűnik meg a javak transcendentális relációja. Amíg ugyanis ellátatlan, nincstelen emberek vannak, addig az egyéni tulajdonban levő javak meg vannak terhelve ezeknek használati jogával. Nehogy azonban a legkisebb félreértésre is okot adhasson Szent Tamásnak ez a tétel, közbevetőleg is megszorítással kell élnünk.

A földi javak használata t. i. a jelen világrendben elválaszthatatlanul összefügg a munkával. Minthogy a természet csak elvétve nyújtja kész állapotban a létfenntartáshoz és kultúrélethez szükségeseket, a természeti javakat fel kell dolgozni. Ha már most ezt a feldolgozást másvalaki végezte, akkor ennek munkáját jutalmazni kell. A használat tehát, hacsak nem munkaképtelen az egyén, csak munka vagy megfelelő teljesítmény fejében illeti meg az embert. Ilyen más teljesítmény viszont csak a vagyontól lehetséges, amiből következik, hogy akinek nincs vagyona és munkaképes, annak — minthogy joga van a javak használásához — joga van a munkához. A munkaképtelenek és egyben vagyontalanok pedig mások fölöslegére vannak utalva. Így szűrődik le Szent Tamás legszebb tétele, amely meggyőződésünk szerint egyedül képezhet zsinórmértéket a szociális kérdés megoldására, hogy t. i. a magántulajdon természetjogilag meg van terhelve a vagyontalanok munkajogával s a tulajdonos feleslege a munkaképtelenek használati jogával.

Amikor azt mondtuk, hogy a tulajdonos feleslege meg van terhelve a munkaképtelenek, vagy egyébként munkához nem jutók használati jogával, önkénytelenül felmerül a kérdés, hogy mi az a „felesleg“. Az, — feleli rá a bölcselő — ami a jövedelemből az életszükségletek kielégítése után fennmarad. Életszükségletekről beszélve, Szent Tamás mindig az emberi „személy“ szükségleteit érti. A személyiség azt jelenti, hogy az ember köteles a maga egyéniségének teljes kifejtésére törekedni, beállítani a maga szereplését a nagy emberi célok közé s elvégezni kötelességét a közösséggel és a Teremtővel szemben. Következésképpen mindaz, amire az ember mint emberi személy törekszik, az ő életszükségleteihez tartozik. A felesleg a javaknak az a része, amelyre ilyen vonatkozásban nincs szüksége. Ezt a felesleget tartozik azután szociális célokra fordítani. Horváth Sándor a feleslegnek ilyen szenttamási meghatározásából igen érdekes konklúziót von le. Szerinte, minthogy a feleslegnek szociális célokot kell szolgálnia, az erényes embernek ezen az alapon nemcsak szabad, hanem olykor kötelessége is felesleget szereznie, illetve feleslegre törekednie. Az, akinek szociális érzéke van és a helyes gazdálkodásra alkalmasságot érez magában, céljául tűzheti ki a nagy vagyont. Ha ugyanis a nagy vagyon emberhez méltó munka- és életfeltételeket nyújt a többi embernek, akkor szociális jótéteményt képvisel s ebben az esetben a tulajdonos a maga vagyonának fejlesztését életszükségletei közé számíthatja. Ilyenkor csak azt kell leadandó feleslegnek tekinteni, amely túllépi az ekként értelmezett létszükséglet keretét. Horváth Sándornak ez az állásfoglalása erősen emlékeztet a puritanizmus gazdaságfilozófiájára, amint ezt Max Weber „A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme“ című ismert munkájában taglalja. Elfogadható azonban azzal a megszorítással, amellyel a szerző is él, hogy t. i. a vagyon kezelése produktív legyen és a minél nagyobb számban foglalkoztatott munkások megfelelő bért kapjanak.

Az előbbi fejtegetésekből következik, hogy a helyes gazdálkodás legnagyobb ellensége — s egyben a szociális bajok gyökere — a fösvénység, vagyis a gazdasági javak visszatartása és elvonása a termé-

szetes használás elől. Idetartozik a munkásnak nem megfelelő javadalmazása is. Ha a munkás nem kap annyit, amennyi a rendes élet-nívó biztosításához szükséges, akkor elvontak tőle valamit, amire a természetnél fogva joga van. Szent Tamás szerint tehát nemcsak a kikötött bér meg nem fizetése, hanem az éhbérért való dolgoztatás is egy elbírálás alá tartozik a rablással. A földi javak használati rendeltetése hozza magával, hogy a tékozlás még mindig kisebb szociális baj, mint a fősvényesség. Meg kell azonban különböztetni a tékozlástól a pompaszeretetet, amely nincs mindig a helyes birtokhasználat ellenére. A pompaszeretetre vagy másképpen nagylelkűsre, szüksége van az emberiségnek, mert nélküle nem virágozhaték a tudomány és a művészet. Közte és a tékozlás között az a különbség, hogy amíg utóbbinak középpontjában a fényűzőnek saját személye áll, addig a nagylelkűség Isten dicsőségét és a közjót szolgálja. Természetesen lehetnek idők, amikor a kulturális céloknak háttérbe kell szorulniuk a szociális programmal szemben, mert a pompa csak akkor dicsóíti Istent és a társadalmat, ha a gazdasági jólét kifejezője. Kedvéért sohasem szabad kitenni a polgárokat a pauperizmusnak.

Arnica pauperizmust illeti, ez akkor forog fenn, ha az emberek nem jutnak munkaalkalomhoz, vagy a munkát nem javadalmazzák emberhez méltóan s ugyanakkor a kevés kiválasztottak fényűzést fejtenek ki a nyomor közepett. Itt azután újabb fogalmat kell tisztáznunk, azt nevezetesen, hogy mit ért Szent Tamás a megfelelő életnívón. Érti rajta a földi javak ama bizonyos tömegének rendelkezésre állását, amely nélkül nem lehet emberi életet élni, vagyis az ember nem munkálhatja szellemi és erkölcsi tökéletesedését. Az egyének rendelkeznie kell ebből a célból a létfenntartáshoz megkívánt javakkal és bizonyos kényelemmel. Utóbbinak mértékét nem lehet előírni, csak bizonyos irányvonalat állíthat fel az okosság, rendenként és személyenként, figyelembevéve a korviszonyokat, a helyi szokásokat és az általános jólét fokát. A létfenntartáshoz szükséges javakon viszont azt a jószágmenyniséget is kell értenünk, amely a létfenntartást a jövő eshetőségeivel szemben, betegség vagy szerencsétlenség esetére is biztosítja. Vagy állandó tulajdon kell tehát, vagy olyan javadalmazás, amely a jövőről való gondoskodást lehetővé teszi.

Ezek alapján már meghatározhatjuk, hogy mi választja el a thomizmust a kapitalizmustól és a kommunizmustól. Amíg a thomizmusban a földi javak csak eszközök a cél, az emberi személyiség kifejtése érdekében, addig a kapitalizmusban a javak halmozása öncél és a termelésben a dolgozó ember csak eszköz. A kapitalizmus nem azért rossz, mert javakat gyűjt, hanem mert lehetetlenné teszi az egyeseknek magántulajdon szerzését s nem engedi meg a tőke olyan szociális kihasználását, amelynek útján minden ember ki tudná alakítani önmagában az Isten képmását. A szocializmus követelése sok pontban megegyeznek a keresztény társadalomfilozófia célkitűzéseivel, de világnézeti alapja egészen más, mert nem ismer magasabb feladatokra vonatkozó erkölcsi elveket. A kommunizmus pedig végleg tagadja a természetjogban gyökerező tulajdonjogot és erőszakos úton kívánja eltörölni a magántulajdont.

Szent Tamás, mint rámutattunk, első helyen hirdeti az ember használati jogát, de tudja, hogy ennek gyakorlását nem a magántulajdon mint intézmény hiúsítja meg, hanem az, hogy a tulajdonosok megakadályozzák embertársaikat a használati jog gyakorlásában, részint a munkaalkalom megtagadásával, részint a felesleg visszatartásával. Az a jogrend tehát, amely az ilyen vagyonekezelést megvédi, a legnagyobb jogi szörnyűséget műveli, mert hiszen a társaséletben a szociális igazságosságnak kell uralkodnia. Jog ugyanis Szent Tamás szerint, aki természetjogász lévén elveti a jogpozitivizmust, mindazon követelés érvényesíthetése, amely a természetjognál vagy pozitív jognál fogva valakit megillet. Szent Tamás a természetjog parancsainak akkor is jogilag kötelező erőt tulajdonít, ha a pozitív jogforrások elhanyagolják ezeknek érvényesítését, vagy az érvényesítésre vonatkozóan nem gyakorolnak ellenőrzést. Ami tehát a megélhetéshez szükséges, az kijár az embernek; joga van azt megfelelő módon igényelnie: ha a javakat más még nem vette birtokba, akkor foglalás útján, birtokbavétel esetén pedig vagy mint munkájának ellenértékét, vagy mint a gazdának feleslegét. A végső szükségét kivéve azonban senki sem fordulhat a tulajdonoshoz meghatározott követeléssel. Ha azonban az egyes ember nem is teheti meg ezt, a társadalom követelheti a tulajdonostól feleslegének leadását vagy a feleslegnek a tulajdonostól meghatározott módon szociális célokra fordítását s amikor ebben eljár, nem az emberiség nevében kéri, nem is mint a szeretet parancsát hozza fel, hanem mint jogalany szól egy másik jogalanyhoz, szigorú követelést állítva fel, amely megtagadás esetén ki is kényszeríthető. Az egyes ember ugyanis Szent Tamás szerint valódi és szigorú jogi kötelezettségben áll a társadalommal. Az ember elvégre azért él társadalomban, hogy részesedjék a közjóban, a közjó pedig olyan tevékenységet követel az egyéntől a jogi, gazdasági és erkölcsi élet egész területén, amely minden vonatkozásban tekintettel van a társadalmi közösségre és sem az egyénnek, sem csoportoknak nem enged meg olyan ténykedést, amely másoknak hátrányára válnék. A szociális igazságosságot Szent Tamás éppen ezért törvényi, „legális” igazságosságnak is hívja, mert ez adja meg a normákat a közjó megvalósítására s mint a cselekvések elve a társadalom egyes tagjait törvényes kötelességeik teljesítésére ösztönzi. Természetesen a szeretetnek is tág tere nyílik a társadalmi életben s nélküle ez el sem képzelhető, de amíg az igazságosság csak a tárgyilagosan megalapozott követeléseket tekinti, addig a szeretet a meghatározott jogos követeléseken túlmenően is szolgálja mások javát.

Mint hogy a természet az embereknek abszolút jogot adott a földi javak használására, a szociális igazságosságnak első parancsa az, hogy a javak tulajdonbavétele ne érintse az általános használati jogot és ne akadályozza meg azt. Az emberek akként kötelesek földi javakat szerezni s az osztóigazságosság szem előtt tartásával akként bánni azokkal, hogy a javak magántulajdonbavétele után is minden ember megkapja azt, ami neki jár. A tulajdonosoknak a vagyontalanokkal szemben tehát igazi jogi kötelezettségeik vannak s a társadalomnak korrigálnia kell a tulajdonosok tévedését, ha ezek ilyen jogi kötelezett-

ségről hallani sem akarnak s azzal altatják el lelkiismeretüket, hogy az alamiználkodás és a felesleg odaadása csak jóindulatú evangéliumi tanács.¹ Ennél a pontnál mindenesetre hangsúlyoznunk kell, hogy az egyes emberrel szemben a tulajdonosnak csak erkölcsi kötelezettsége van s a szigorú jogi kötelezettség csak a vagyontalanok összességével és a társadalommal szemben terheli. Minthogy pedig, ha nem is a természet, de a természetes fejlődés az embereket községhez és hazához kötötte, elsősorban ezeknek a közösségeknek javai vannak az ő használati jogával megterhelve.

Itt kapcsolódik bele fejtegetésünkbe az a bizonyára általános érdekű probléma, hogy Szent Tamás szerint szent és sérthetetlen-e az egyéni magántulajdon. A rendszerből következik, hogy a tulajdon sérthetlensége addig terjed, amíg a természetjogi terhektől való mentessége nyúlik. Ezen a határon túl a vagyontalanok részére a használati jog már akkor is kikényszeríthető, ha a tulajdonos önszántából nem hajlandó engedni. Maga a magántulajdon nem törölhető el mindaddig, amíg az észjog ragaszkodik hozzá s minthogy az emberi természet, amelynek szükségleteire az észjog támaszkodik, nem fog megváltozni, az észjognak a maival ellentétes előírását aligha várhatjuk. A tulajdonjog azonban felfüggesztetik, ha magasabb normák, mint amelyek a tulajdonjogot létesítették, konfliktusba kerülnek vele. A legvégső szükségben tehát, ha a társadalom tagjait a pusztá létfenntartás kényszeríti erre, a tulajdonjog a konkrét esetre felfüggesztetik és a természetjognál fogva a közös használat joga lép érvénybe. A tulajdonos jogai azonban gyökerében megmaradnak s így nyomban felélednek, mihelyt megszűnt a végszükség. Ezek szerint méltán következtet oda Horváth Sándor, hogy a magántulajdon szentsége és sérthetlensége, úgy amint azt régebben és általában ma is magyarázzák, egyáltalán nem keresztény, hanem pogány-kapitalista eredetű.

Könnyű belátnunk, hogy a pozitív állami jogra végtelen nehézségek hárulnának, ha a tulajdonjogot a keresztény bölcselet elvei szerint akamók szabályozni. Kétségtelen azonban, hogy az államnak, ha a keresztény civilizáció eszközének tekinti magát, kötelessége a földi javak helyes használatát előmozdítani és a velük való visszaélést minden módon megakadályozni. Horváth Sándor ugyan nem tartja erre alkalmasnak a mai államot, amelyet, mint párturalomra támaszkodó szervezetet, inkább a gazdagok védelmezőjének tekint s helyette a „társadalmat“ emlegeti fórumnak, de ezt a felfogását nem oszthatjuk, mert hiszen bármilyen legyen a mai modem állam, amíg helyébe jobbszerkezetű és a szociális igazságosságot lényénél fogva szélesebben

¹ A felesleg leadásának kikényszeríthetőségére vonatkozóan Horváth Sándor látszólag ellentétes következtetést von le Szent Tamás elméletéből, mint XIII. Leó tette volt Rerum Novarum enciklikájában. A pápa szerint ugyanis a feleslegnek szociális célokra való fordítása csak erkölcsi kötelesség, amelynek teljesítését éppen ezért nem lehet az emberi jogszolgáltatás útján követelni. Maga az endklika is azonban természetszerűen megállapítja, hogy végszükségben ez az erkölcsi kötelezettség jogi kötelezettséggé alakul át. Már most, minthogy a jogrend nem ismerheti el az egyéni akciók jogosultságát, ahhoz, hogy a végszükségben fennforgó használati jog érvényesíthető legyen, a felesleg leadásának kikényszerítése a társadalomra, illetve az államra hárul. Azokkal a bírálókkal szemben tehát, akik Horváth Sándornak a feleslegre vonatkozó nézetét támadják, mi inkább Horváth nézetét fogadjuk el.

képviselő államot nem tudunk ültetni, addig mégis csak a mai államnak kell vállalnia átmenetileg azokat a feladatokat, amelyeknek teljesítését hiába várnánk a semmiféle konkrét egységet nem képező társadalomtól. Ezzel a fenntartással élve, már nincs okunk elhallgatni Horváth Sándornak azt a nézetét, hogy a vagyongazgatás korrigálására a mai politikai hatalomnál talán jobban megfelelne valamilyen rendi parlament.

Ekként vázoltuk Aquinói Szent Tamás tanítását, amely ma is új és ma is hasznosítható elveket tartalmaz a szociális kérdés megoldására vagy legalább is annak enyhítésére. A kardinális pont a tulajdonosok feleslegének hováfordítása és mikénti kezelése. A felesleg megítélésére a legfelső fórum kétségkívül az egyéni lelkiismeret, ha azonban a nyomor és a szociális bajok nyomán észrevehető, hogy a lelkiismeret szava nem talál meghallgatásra, akkor a szervezett társadalomnak, az államnak kell közbelépnie és rászoritania a tulajdonosokat természetjogi kötelességeik teljesítésére. A keresztény erkölcsnek ezen tanításai ma bizonyára hatalmas fegyverek lehetnek az Európa-szerte terjedő pauperizmusnak eltávoztatására, mely minden felforgató tendenciának melegágya.

MIHELICS VID

A LAPUAMOZGALOM FINNORSZÁGBAN

Az a finnországi nagy kommunistaellenes megmozdulás, amely „Marcia su Helsinki“, vagy „lapua“, illetve „lappomozgalom“ éven az egész világon ismeretes lett, valósággal kinőtt Finnország belügyeiből és nemzetközi jelentőséget nyert annál fogva, hogy Finnországnak mint az orosz szegélyállamok egyikének, amely a szovjettel leghosszabb közös határral bíró agrárállam, mintegy első nagy feleletadása volt a Sztalin-féle politikának a vallási és az agrárkérdésben tanúsított új magatartására. Hogy a magyarral nyelv- és fajrokon finn testvérnépnek ezt a hatalmas antikommunista megmozdulását, amelyre az egész világ méltán fölfigyelt, megérthessük és jelentőségében fölfoghassuk, szükséges a finn alkotmányos és belpolitikai viszonyoknak némi ismerete.

A XIII. SZÁZAD VÉGÉN vívott keresztes háborúkban svéd fennhatóság alá került Finnország hat évszázadon át részese lett annak a nagyszerű fejlődésnek, amelyen a skandináv állam keresztülment. 1809-ben azután orosz uralom alá jutott, illetve autonóm, „bensőleg szabad állam“ lett, mígnem a múlt század nyolcvanas éveinek végén beköszöntött russzifikációs korszak önkormányzatát végkép alá nem ásta. Hogy azonban a finn nép sohasem ismerte el az orosz túlkapásoknak jogfelfüggesztő és jogváltoztató hatását a finn alkotmányt illetően, annak bizonyossága volt az orosz forradalom kitörése következtében előállott helyzet is. Finnországban ugyanis nem forgott fenn abban az irányban semmi kétség, hogy a cári önkény jogellenes ténykedései nem ingatták meg a régi finn alkotmánytörvényeket. Sőt ellenkezőleg, az ország függetlenítése is ezeknek a törvényeknek alapján történt, amelyek jogérvényüket az új szuverén finn államban is megtartották.

Az 1917 márciusi orosz forradalom után Finnországban ideiglenes állapot keletkezett, amely sokban hasonlított a magyar közjogi provizóriumhoz. 1917 december 6-án történt meg Finnország függetlenségének kinyilatkoztatása. Az új szuverén államot Oroszország 1918 január 4-én elismerte. Az alkotmány lényegében monarchikus maradt. Az 1772-i kormányforma (alkotmány) 38. §-a alapján 1918 október 9-én az országgyűlés Frigyes Károly hesszeni herceget királlyá választotta, de ez a koronát a világháború elvesztése következtében beköszöntött német forradalmi állapotok között nem fogadta el. Így a fő nélkül szűkölködő monarchiában az országgyűlés az uralkodói jogokat 1918 december 12-én Mannerheim Gusztáv tábornokra mint kormányzóra ruházta.

1919 június 21-én fogadta el a parlament Finnország új kormányformáját, amelyet a kormányzó július 17-én megerősített. Finnül szó szerint hallitusmuoto, pedig voltaképpen nemcsak a kormányformát, hanem az államformát is rendezte, s magyarul leghelyesebben alkotmány szóval jelölhetjük. (A finn kormányforma kifejezés megfelel a régi, 1772-i svéd regeringsformen kitételnek.) Ez az 1772-i és 1789-i, még svéd időből származó alaptörvényeket egészen modern köztársasági alkotmánnyal cserélte föl. Bár ennek az alap- vagy alkotmánytörvénynek más köztörvényekkel szemben fokozott alaki jogereje van, az új finn alkotmány mégsem sorozható a szoros értelemben vett merev chartaalkotmányok közé, mert mellette éppúgy, mint Svédországban vagy Finnországban, még más fontos alaptörvények is vannak, el is tekintve attól, hogy az alkotmányjognak több fontos tételét csak egyszerű törvények vagy éppen csak a szokásjog szabályozzák, ami a finn alkotmánynak bizonyos, a magyaréhoz hasonló történelmi jelleget ad.

Az új alkotmány szerint Finnország demokratikus parlamentáris köztársaság. Az alkotmánytörvény 2. §-a értelmében „az államhatalom Finnországban a néptől ered, melyet az egybegyűlt országgyűlés képvisel”. A legfőbb végrehajtóhatalmat azonban az alkotmány a köztársaság elnökére ruhazza át. A népuralom nem közvetlen jellegű, mert az alkotmány a népszavazás és a népkedzdeményezés intézményét nem ismeri. A parlamentáris kormányforma azonban nemcsak az alkotmány egyes intézkedéseiből következik, hanem már az országgyűlési rend 1917 december 31-i módosítása alkalmával bevezetett.

A finn alkotmánynak mint alaptörvénynek a módosítása csak nehezített módon történhetik. Ez pedig abban áll, hogy a harmadik olvasáskor az alkotmányváltoztatás kezdeményezése iránt való indítványt vagy elfogadják, vagy ha egy képviselő a „nyugodni hagyás” iránt tesz javaslatot, szavazattöbbséggel kimondhatja az országgyűlés a kérdés végleges eldöntésének a következő országgyűlési szakra való elhalasztását. Ezen aztán a nyugvó javaslatot vagy változatlanul kell elfogadni, vagy pedig visszavetni. Az alkotmányváltoztatás ezenkívül sürgősségi indítvány alapján is eszközölhető, melynek kezdeményezéséhez azonban a leadott szavazatoknak öthatoda kell. Ha e két mód valamelyikével a módosítást elhatározták, magának a konkrét törvényjavaslatnak az elfogadásához mindkét esetben a leadott szavazatok kétharmadrészből álló kvalifikált többség szükséges.

Alkalmazva most már az itt vázoltakat a jelenlegi helyzetre, két törvényjavaslat feküdt a finn parlament előtt, amelyeknek mindegyike alkotmányváltoztató: az egyik a kivételes, illetve hadi állapotról, a másik pedig a köztársaság védelméről. Mindkettő súlyosan belevág a mai liberális alkotmány rendelkezéseibe, amennyiben a köztársaság elnökének messzemenő intézkedési jogokat biztosít a polgárok alkotmányszerűleg garantált jogaival szemben is, ha a haza veszélye ezt kívánja. Miután az országgyűlés második legnagyobb pártja, a szociáldemokrata párt, jelenleg a kormánykoalícióon kívül van, nyilvánvaló, hogy az alkotmánymódosító javaslatoknak a sorsa tisztán ennek a kezében volt, mert a sürgősségi indítvány alapján keresztülviendő

alkotmányváltoztatáshoz, miként fõntebb láttuk, a leadott szavazatoknak õthatoda szükséges. Téves volt tehát a lapoknak az a közlése, mintha a finn törvények megszavazásához általában ez a kvalifikált többség volna kívánatos. A kivételes, illetve hadiállapotról szóló javaslatot a szociáldemokraták is megszavazták, ellenben az volt a felfogásuk, hogy a köztársaság védelméről szóló javaslat, amelyet még a Kallio-kormány nyújtott be, az imént említett törvénynél fogva szükségtelessé vált. Voltaképpen nem is annyira csak ennek a két alkotmánymódosító törvényjavaslatnak a sorsáról volt itt szó, hanem még inkább arról, hogy kész-e a szociáldemokrata párt a kommunizmus letörésében együtt haladni az új Svinhufvud-kormánnyal, vagy pedig megmarad eredeti álláspontja mellett, amely szerint nem hajlandó a kommunista képviselõknek a parlamentbõl való egyszerû eltávolítását túrni. Bizonyos, hogy a legutóbbi események hatása alatt a vélemények a szocialistáknál is megoszlottak. Egy részük messzemenõ megértést, sõt rokonszenvet mutatott a lapuamozgalommal szemben. Az is biztató volt, hogy a parlament július 9-én 105 szavazattal 58 ellenében bizalmat szavazott a kormánynak a kommunista képviselõk letartóztatásának kérdésében. A köztársaság védelméről szóló törvényt azonban a szocialisták mégis megbuktatták, amennyiben ötvenkilencen és egy svéd nemzeti párti ellene szavaztak. Erre a köztársaság elnöke július 15-én feloszlatta a parlamentet, az újat október 29-ára hívta egybe, az új választásokat pedig október elsõ két napjára tüzték ki.

HOGY A FINN PARLAMENTI ERÕVISZONYOKAT megérthessük, szükséges a népképviselõ szervezetének némi ismerete. Az országgyûlés (finnül eduskunta, svédül riksdag) szervezetét és hatáskörét a még 1906 július 20-ról származó országgyûlési rend (finnül valtiosääntö, svédül lantdagsordningen) határozza meg, mely az egykamararendszert léptette az általános, nõkre is kiterjedõ, proporcionális választójog alapján életbe. A választónak az elõtt az év elõtt, amelyben a választások történnek, huszonnegyedik életévét be kell töltenie. Ezen az egyetlen pozitív körülményen kívül feltétele még a választójog gyakorlásának a választói névjegyzékbe való föl vétel. Az aktív és passzív választójog teljesen egybe esnek. A köztisztviselõnek még szabadságra sincs szüksége, hogy tagja lehessen az országgyûlésnek. A 200 képviselõ közül 199-et a 15 választókerületre osztott ország az egyes kerületekre esõ népesség számaránya szerint, míg egyet az egyetlen választókerületet alkotó nagy kiterjedésû, de igen gyéren lakott Lappföld választ. A finn arányos választórendszer jellemzõségei a nagy választókerületek (az ország területe nagyobb, mint Nagy-Magyarországnak volt), a konkurráló választási Hsták, a korlátozott szavazatleadás és a csökkenõ szavazatértékek. A választások mindig annak az évnek július hava 1. és 2. napján folynak le, amellyel a hároméves országgyûlési szak végzõdik. Ez a rendszer a gyakorlatban nem bizonyult célravezetõnek, mert agrárius államban a nyári választásokon igen csekély a részvétel, ami mellett a gyakori választások (gondoljunk a hároméves cikluson kívül még az idõközi feloszlásra, valamint az önkormányzati választásokra!) valósággal

választási fáradtságot idéznek elő. Jellemző például, hogy az 1927 nyarán választott parlamentet 1929-ben a köztársaság elnöke feloszlatta, miután a többség, főleg az agráriusok, a kisebbségre támaszkodó kormánynak a tisztviselők fizetésének fölemelésére vonatkozó törvényjavaslatát elvetette, s a helyzet annyira kritikussá vált, hogy a tisztviselők sztrájkjától kellett tartani, amely esetleg a katonaságra is elharapódzhatott volna. Az 1929 július 1—2-án megtartott általános választásokon mégis csak 45—50% közt ingadozott a választási részvétel, ami egy olyan magas műveltségű országban, mint Finnország, ahol nincs analfabéta és mindenki olvas újságot, egyenesen megdöbbentő és azt eredményezte, hogy csak két, osztályérdeket képviselő párt tudott a maga javára szaporulatot könyvelni: a kommunisták, kiknek száma 20-ról 23-ra és a kisgazdák, akiké 52-ről 60-ra emelkedett.

Az 1929 július 1—2-i választások szerint a pártok a következő számarányokat mutatják (zárójelben az 1927 i nyári választások eredményei): agrárius (voltaképpen kisgazda) 60 (52), szociáldemokrata 59 (60), finn nemzeti koalíciós párti (a nagytőkések, a szellemi arisztokrácia és a papság pártja) 30 (34), svéd néppárti (a szociáldemokratákkal szoktak tartani) 21 (24), szocialista, munkás- és kisgazdapárti (kommunista) 23 (20) és finn haladópartí (liberális hivatalnokpárt) 7 (10).¹

A lapuamozgalom hívei most azt követelik, hogy a kormány az új választásokat rendeleti alapon a következőképpen hajtsa végre: ossza be az országot 150 választókerületre, amelynek mindegyike egy képviselőt válasszon az általános, titkos választójog szabályai szerint. A választók 24. életévüket betöltött adófizetők legyenek, amennyiben nem államellenes magatartásúak.

AMI MOST MÁR az úgynevezett lapuamozgalmat illeti, az Nyugat-Finnország Vaasa tartományának Lapua községétől vette nevét és eredetét. Miután azonban Finnország kétnyelvű ország, a külföldön jobban elterjedtek a svéd alakú finnországi helynevek, s így az egész mozgalom lappomozgalom néven vált világszerte ismertté, lévén Lapua neve svédül Lappo. Semmiesetre sem a lappok mozgalmáról van tehát szó, mint ahogy néhány magyar újság tévesen közölte. A Lapuétól még jóval északabbra kezdődő lapp földön mindössze 1600 lapp tengeti Finnországban életét, akitől alig telnék ki bárminő szociális megmozdulás.

Hogyan lehetséges azonban, hogy egy községből kiinduló mozgalom ily világhírnévre tegyen szert és nevét is ez után a község után nyerje? A feleletet erre jóformán csak az adhatja meg, aki ismerős a finnországi viszonyokkal.² Lapua községnek több mint 14.000 lakosa van 801 km² területen. A területre nézve ugyanis Nagy-Magyarországnál valamivel nagyobb Finnországot (388.483 km²) mindössze

¹ Lásd a finn alkotmányos berendezések tárgyalását részletesebben *Csekey István: A finn és észti jogrendszer*. Budapest, 1928, 7 és k. 1. — *Ugyanő: Finn- és Észtország jogfejlődése és mai joga*. (Finnek-Esztek. Szerk. gróf Teleki Pál. Budapest, 1928, 218 és k. 1.)

² Lásd ezekre vonatkozólag *Csekey István: Északi írások*. Budapest, 1928, 191 és k. 1.

három és félmillió ember lakja s ezeknek a vidéki része valósággal a magyar tanyákra emlékeztető, alig néhány házból álló falvakban él. Ezek a falvak tesznek aztán ki egy-egy nagy községet, amely a közigazgatás centruma s főjelképe a lehetőleg külön magaslati helyre épített, egyedül álló, rendszerint fatemplom, amely ma is mint egyetlen nagy egyházközségbe (Kirchspiel) gyűjti maga köré a hívőket. Nem is olyan régen még az evangélikus egyházközség volt a közigazgatási szervezet alapja is Finnországban, ma már azonban az állam és egyház teljes szétválása következtében nincs egymáshoz semmi közük sem. Mégis, ha Lapuéről van szó, mindenki erre a hatalmas területet alkotó és 14.000 embert meghaladó egyházközségre gondol.

Ma a lapuamozgalom alatt elsősorban hatalmas antibolsevista megmozdulást kell érteni, amely Lapuéból kiindulva folyó év júniusának elején vette kezdetét és néhány hét alatt egész Finnországot hatalmába ejtette és a kommunizmus letörésében példátlan politikai sikert ért el. E mozgalom keletkezésének és sikerének megértéséhez a következők ismeretére van szükség.

A háború után keletkezett új országok között Finnország az egyetlen, amely erős állami tradíciókra tekinthet vissza. Belső állami önállóságát saját közigazgatással, pénzügyekkel és önálló vámrendszerrel az orosz uralom alatt is megőrizte. A perszonális uniót aztán, lévén 1809 óta az orosz cár Finnország nagyhercege, Oroszország főleg a múlt század végétől kezdve egyre inkább a finn jogok elkobzására kezdte fölhasználni. Az alkotmányos érzésű finnek azonban sehogyan sem akarták az orosz törvényeket elismerni s jogaik védelmére az egész világ közvéleményéhez fordultak. Így született meg Európában már jóval a háború előtt és népszövetség nélkül a „finn kérdés“. Ebben az évszázadok során kifejlődött erős alkotmányos érzésben, törvénytiszteletben és az alkotmányért való kemény küzdelemben is föltötte hasonlít a rokon finn nép a magyarhoz.

Annál csodálatosabban hatott most, hogy a lapuamozgalom formális jog szerint az alkotmányba és törvénybe ütközött. Szuomiban azonban, ahogy az ezer, a valóságban azonban százezer tó országát nevezik, 1917 óta sok minden megváltozott, csak az oroszgyűlölet maradt változatlan. Érdekes például, hogy a déli testvér Észtországban a felnőttek csaknem mind beszélnek oroszul, összeházasodtak velük, és az észt a némettel szemben még mindig inkább az orosz választaná gazdájának. Ezzel szemben a finn meg nem tanult volna oroszul, lelke mélyén gyűlölte a muszkauralmat és éppen az orosz veszedelem ellensúlyozására, hogy küzdelmét a cárizmussal szemben sikeresebben fejthesse ki, alkotmányát és állami életét a lehető legliberálisabban építette ki. Ezért igyekeztek annak idején a finn hazafiak a felségsértés és hazaárulás büntetését, valamint a sajtódeliktumokét a lehető legenyhébben formulázni. Abban az időben ez volt Finnország államrendszerének az erőssége, ma ugyanez lett a gyöngéje.

Finnország elszakadása Oroszországtól 1917-ben úgyszólván jog szerint és simán ment végbe. A szabadságharc Finnországban nem az idegen orosz uralom ellen irányult, mint Észtországban vagy a többi balti tartományban, hanem elsősorban polgárháború volt a finn vörös-

sek és fehérek között, amelyet városról-városra, faluról-falura, sőt tanyáról-tanyára vívtak meg példátlan vérességgel és elkeseredéssel. Az akkori finn szocialisták élénk összeköttetésben állottak az orosz bolsevistákkal, úgyhogy a fehéreknek a német birodalmi csapatok segítségével az egész vörös világ ellen kellett fölvenni a küzdelmet.

Nem véletlen most már, hogy a legerősebb ellenállás a vörösekkel szemben és a legharcképesebb szervezet ugyanarról a vidékről került ki, ahol most a lapuamozgalom megindult. Akkor is a lapuavidék legnagyobb városában, Vaasaban, történt a kommunista helyőrség lefegyverzésével a nagy jeladás az általános fehér fölkelésre. Közép-Finnországnak e nyugati részében a Bottni-öböl táján, az úgynevezett österbotten-vidéken, amely Vaasa tartományt is Lapua községgel együtt magában foglalja, keménykötésű, jómódú, büszke finn parasztság fejlődött ki, melynek mint negyedik rendnek az ősi svéd alkotmány értelmében szintén beleszólása volt az államügyek intézésébe.

Éppen az a körülmény, hogy a bolsevizmus ellen folytatott élethalálharcot Finnországban nemcsak egy kívülről az önálló államiság ellen irányuló támadásnak tekintik, hanem alacsonyabb belső elemek küzdelmének az ellen, aminek minden finn előtt szentnek kellene lennie: vonja maga után, hogy a kommunizmus Szuomiban sokkal erősebb veszedelmet rejt magában, mint bárhol is. Ennek volt a következménye, hogy Finnország szervezte meg elsőnek 1917-ben a kommunizmus ellen az úgynevezett polgári védősereget (Suojeluskunta, Schutzkorps). Finnország ugyanis a kommunizmus ellen a miennkel össze nem hasonlítható polgárháborút folytatott, amelynek mindkét részre kiható veszedelmes következményei a nehezen felejtő finn jellem következtében még nem eliminálódtak. Jellemző például, hogy a polgárháborúban a három és félmillió lakosú Finnországban vagy hetvenezer foglyul ejtett finn vörös gárdistát internáltak.

Mindezek után érthető, hogy a lapuamozgalom nem valami városi intellektuális elgondolás, hanem a szó szoros értelmében magából a földből kinőtt spontán nemzeti mozgalom. Mint az orosz példa mutatja, a bolsevizmus főleg az agrárállamok veszedelme, mert a műveltség magasabb fokán álló ipari társadalomban nem kísérthet sokáig ez a primitív világnézet. Hisz kétségtelen, hogy az orosz kommunizmus annak köszönhette győzelmét, hogy meghagyta az ország 85%-át kitevő s ugyanolyan százalékban analfabéta parasztnak kezén az önkényesen szétesztett földeket. A finn parasztságnak rendkívül eréllyel végrehajtott tiltakozása mintha időbelileg feleletadás volna a szomszédos orosz szovjetnek újabban inaugurált parasztellenes kurzusára, mely végső csapást akar mérni az egyéni tulajdonban lévő individualisztikus parasztgazdaságra.

Van azonban a lapuamozgalomnak antikommunista és agrárius jellege mellett még harmadik jellemvonása is: vallásérkölcsi jellege. A finn nép általában vallásos. Csekély kivétellel evangélikusok. Különösen istenfélők azonban Lapua vidékének jómódú gazdái, akik nemcsak azért borzadnak a kommunizmustól, mert ellensége az államnak, hanem azért is, mert üldözője az egyháznak és a vallásnak. Köz tudomású, hogy a szovjet éppen néhány hónappal ezelőtt izent foko-

zott erővel hadat az egyháznak és szította a vallásüldözést. Ez azután hamarosan átragadt a szomszédos finn kommunistákra is. Österbotten tartomány bérencei különösen a tanulóifjúságra kezdték befolyásukat kiterjeszteni; megcsúfolták a templombameneket, ami aztán súlyosan sértette a Lapua-vidék mély vallásosságé parasztjait. Így tehát ismét nem véletlen, hogy az „orosz Antikrisztis“ ellen a küzdelem éppen Lapuéban robbant ki tetterős megmozdulásban. A lapuamozgalom valláserkölcsi jellegét különben az is mutatja, hogy szellemi vezérei közt sok a pap, így elsősorban Kares evangélikus prépost. A helsinki nagy demonstráció istentisztelettel kezdődött s jórészt egyházi dalokat énekeltek.

Az éjféλι nap és az ezer tő országa népének józansága elejét vette, hogy a mozgalom véressé fajuljon, anélkül hogy a kisebb-nagyobb erőszakosságok meggátolhatók lettek volna. Így az egész nagy kirobbanást a fentebb ismertetett körülményeken kívül az okozta, hogy ez év márciusában egy elszánt csapat éjnek idején lerombolta a „Työn Aäni“ (A Munka Szava) című kommunista újság nyomdáját Vaasaban. E törvényellenes cselekmény miatt kétszáz embert perbe fogtak és június 4-én lett volna a tárgyalás, azonban a lapuavidékről odasereglett, felháborodott polgárok oly fenyegetőleg viselkedtek, hogy a tárgyalást nem lehetett megtartani, a vaasai tartományfőnök (főispán) pedig lemondott. Ettől kezdve aztán a mozgalom súlypontja a fővárosba terelődött, úgyhogy Relander köztársasági elnök repülőgépen tért vissza nyári szabadságáról Helsinkibe s kénytelen volt a „forradalmárok“ küldöttségét fogadni, a kormány pedig követelésükre a kommunista sajtótermékek betiltását elrendelni. Egyben elhatározták a parlamentnek július elsejére rendkívüli ülészakra való egybehívását s elébe törvényjavaslatok terjesztését a kivételes (hadi) állapotról, a köztársaság védelméről, a büntetőtörvénykönyv és a sajtójog reformjáról. Így akartak a kommunista üzelmeknek egyszersmindenkorra véget vetni.

Alig hagyta azonban jóvá a parlament a kormány intézkedéseit, a két oldalról is szorongatott, mérsékelt baloldali koalíciós Kallio-kormány kénytelen volt távozni helyéről. Utána Peer Svinhufvud szenátor, a lapuamozgalom lelkes híve, alakított jobboldali koalíciós kabinetet a svédek bevonásával, de a szociáldemokrata párt nélkül, holott a svédek tisztán politikából az utóbbiakkal szoktak tartani. A lapuamozgalom vezérei nem kívántak a kabinetben helyet maguknak. Svinhufvud (régι svéd patrícius név) igen népszerű ember Finnországban, mert Mannerheim tábornokkal együtt legnagyobb része volt 1918-ban a kommunizmus letörésében. Hosszabb ideig bíró volt. Finn hazafiúi érzelmei miatt pedig az oroszok Szibériába száműzték, ahol börtönben sínylődött. Egyébként pedig ő volt a Finn Köztársaság második kormányzója. Ő a finn politika „old man“-je.

Már a parlament összeállése előtt híre járt, hogy a lapuamozgalom hívei megrendezik a „marsot Helsinki ellen“. Erre azonban csak július 7-én került sor, amikor külön vonatokkal, hatszáz autóval és kilencszáz kocsival tizenkétezer finn paraszt ment a fővárosba és zárt sorokban példás rendben fölvonult Helsinki grandiózus méretű Sze-

nátus-terére, melyet nagyszerű középületek szegélyeznek, kiemelkedő oldalpillére pedig az égnek szökkenő, temérdek katedrális.

Maga a rendkívül impozáns gyűlés a következőképpen folyt le. Megjelent rajta az egész kormány és Mannerheim tábornok, valamint Relander köztársasági elnök is. Az egész lapuamozgalomra jellemző jelenet volt, amikor az elnök Vihtori Kosola parasztvezérhez lépett. Ez mereven állott parasztoszlopának élén, anélkül hogy elébe sietett volna az elnöknek, aki a tömeg üdviválgása közt rázta meg a vezér jobbját.

A gyűlést aztán istentisztelet nyitotta meg a szabadban. A tízezreket meghaladó tömeg Luther énekét „Erős várunk nekünk az Isten“ intonálta. Utána Malmivaara lelkész prédikált s befejezésül a tömeg vele mormolta a Miatyánkot. Ez az ima rendkívül mély benyomást tett a gyülekezetre.

A finn himnusz után Kosola lépett az emelvényre és többek közt a következőket mondotta:

— Régebben is előadtunk már különböző határozatokat és követeléseket. Ma is követelést terjesztünk elő, de ezúttal sokkal nyomatékosabban. Elszántan és feltétlenül követeljük, mindennemű alkudozási tehetőség nélkül, hogy a kommunizmust országunk mindennemű nyilvános tevékenységéből abba a földalatti sötétségbe kergessék vissza, ahol a bűntények laknak és amely kizárólag a bűnügyi rendőrség tevékenységi területe. Követeljük, hogy mindazok az intézmények, legyenek azok bármilyen nevűek, amelyek a kommunizmus fenntartása végett alakítottak vagy tevékenykednek jelenleg, azonnal és könyörtelenül bezárassanak. Követeljük, hogy a haza- és nemzetárulás bármily takaróval is leplezi magát, azonnal érdeme szerint megbűnhődjék. Követeljük, hogy senki a vallás és istenfélelem ellen ne merjen propagandát csinálni ebben az országban, és senki se merészelje a hitetlenség szellemét a gyermekek és az ifjúság körében terjeszteni. Követeljük, hogy a népképviselőket kebelében mindennemű kicsinyes pártvillongás és alkudozás azonnal megszűnjék és olyan törvények hozassanak, amelyek kezességet nyújtanak arra, hogy szilárd és hosszú életű kormány fog itt uralkodni. Követeljük, hogy a haza és az erkölcs eszméit ne tartsa többé senki zsisbárunak. Magunknak, a magunk osztályának nem kívánunk semmit, csupán azt, hogy a hazafias munkásember békében és nyugalomban megkereshesse mindennapi kenyerét magának és családjának, és a munkaterületekről azonnal és könyörtelenül mindenkit elűzzenek, aki ezt a szabadságot megsérti, vagy megszegényíti azokat a férfiakat, akik az országot fölszabadították. Mindezt föltétlenül és minden alkudozási tehetőség nélkül követeljük. Egyébként készek vagyunk visszamenni csöndes hajlékainkba, elhagyott munkánkat megkezdeni, de csakis akkor, ha látjuk, hogy ezeket a követeléseket komolyan megvalósítják és csakis arra az időre, amíg újra szükség nem lesz ránk.

Szünni nem akaró lelkesedés kísérte a parasztvezér szavait. Erre egész váratlanul Relander köztársasági elnök lépett a tribünre és rövid beszédet mondott finn és svéd nyelven, amelyben a lapuamozgalom mély hazafiságát emelte ki. Aztán megkezdődött a lapuák szétszórása, hogy a főváros lakosságának lelkes sorfala között ismét elvonuljanak és északi testvéreinket jellemző példás fegyellemmel visszatérjenek nyírfaerdős falvaikba és a komor fenyő tundrás északi tájaira.

Bámulatot keltett a katonás rend, a fegyelmezettség és a példátlan szervezettség. A felvonulásban jórészt csak idősebb férfiak vettek részt. 24 éven aluli nem is volt közöttük. Szálas, napbarnította parasztok, mint a susogó finn erdő szálfái, sötét ünneplő ruháikban, csizmákban és torniszterekkel, oldalukon a szíjtokban viselt jellegzetes

finn törrel a „puukko“-val, balkarjukon a kék-fekete lapuajelvény-nyel. Ez a jelvény egyébként egy medve hátán lovagló fehér alak útésre emelt hatalmas husággal a kezében. Két oldalán egy-egy L betű (Lapuan Liike = Lapua Mozgalom). Nevezik még Suomen Lukko (Finn Lakat) néven is, mert mindörökké ki akarja a kommunizmus eszméit zárni Finnországból.

A LAPUAMOZGALMAT sokan észak fasizmusának nevezik. Kétségtelenül sok benne a rokon vonás az olasz fassióéval, de a vezetők maguk hangsúlyozták, hogy csak a kommunizmus ellen folytatott küzdelemlről van szó, diktatúrára azonban nem gondolnak. Δ fasizmusban egy ember, a lapuamozgalomban ellenben a tömeg az impulzív erő. Kosola, a lapuamozgalom vezére, nem Mussolini, bár fiziognómiailag vonásaik feltűnően hasonlítanak. Kosola keménykötésű, eszes finn kispap, de híjával van a politikai iskolázottságnak. A mozgalom politikus feje dr. Donner finnugor nyelvtudós és Procopé külügyminiszter, aki a Nemzetek Szövetségének tanácsában Magyarország igaz barátjának bizonyult, ők a lapuamozgalom városi rétegének magas svéd kultúrájú elemei. Egyébként a lapuamozgalom sikerrel egyesítette a finneket és a svédeket, jóllehet az utóbbiak előbb bizalmatlanul fogadták ezt a mozgalmat, attól tartva, hogy ellenük is fog irányulni. A 10%-ot kitevő svéd kisebbség ugyanis pártatlan jogállást foglal el Szuomiban, lévén a svéd nyelv a finnel együtt 50%-os jogú állammnyelv.

Bizonyos, hogy a lapuamozgalom nem hagyja magát a politikai aréna pártfalaitól visszariasztani. A nagy harc aligha fog az alkotmány keretein és a finn parlament falain belül eldőlni, bár Svinhufvud miniszterelnök kijelentette, hogy Finnországban a demokratikus kormányformának kell megmaradnia. A lapuamozgalom megmutatta, hogy miként nyúl az egész nép fegyverhez, ha a hivatásos politika a kellő pillanatot elmulasztja. „Mi vagyunk Finnország lelkiismerete“ — mondották büszkén az Österbotteni parasztok. Tehát mint Finnország lelkiismerete emelte föl öklét Lapua parasztsága.

Annyi bizonyos, hogy a „Marcia su Helsinki“ nem fogja hatását téveszteni. Vihar vonul át a finn nép lelkén. Mit fog hozni? Gyógyulást vagy anarchiát, az államélet megújódását vagy állandó zavart és nyugtalanságot — ez a kérdés. Mi, akik közelebről ismerjük a fehérháncsú nyír- és sudár fenyő országa népének józanságát, becsületes munkaszeretét és példátlan kitartását, meg vagyunk róla győződve, hogy ezt a rendkívül súlyos belpolitikai válságot is sikerrel fogja leküzdeni.

CSEKEY ISTVAN

IRODALOM ÉS STILUS

KEMÉNY ZSIGMOND írta: „Mindenütt, ha nagy forradalom kindíttatik a nyelv ellen, az a társadalomnak új eszmék és új szükségek iránti fogékonyságát jeleli ki. Mindenütt, hol a neologizmus győz... nem sok idő múlva az egész társadalom fogalmai, kívánatai és világnézetei gyökeres reform felé sietnek.“

Mi hát az irodalom? Társadalmi közösségek vágyainak, élményeinek, a történelmi pillanatok problematikájának gyűjtőmedencéje? Az Én elefántcsonttomyába visszahúzódo költő küzdelme s játéka a szépséggel, formával, nyelvvel, vagy új erkölcs, világnézet, hit előkészítője s kiépítője? Mindez, de mindezen túl s mindebben: közlés, kifejezés, megnyilatkozás, alkotás. Nemcsak „mi“, hanem „hogyan“ is, nemcsak tartalom, de stílus is. Minden igazi irodalmi mű, azon túl, hogy lélektani, társadalmi, erkölcsi mozzanatok összesege: alkotás, formaadás. Egyéni és közös élettartalmaknak, az örök emberi jelleg változó feszültségeinek, nép, kor, történelmi helyzet, egyéni alkotóösztön s a nyelvi anyag törvényei által meghatározott megjelenési formája.

A forma minden művészetnek, az irodalomnak is lényeges törvénye. Akár az egyéni lélek monológjait, a szív áradását, akár a változó világ végtelen gazdagságát akarja megmutatni a műalkotás: megjelenésében elhatárolásra van szüksége. Hangsúlyozza a fontosat, elhagyja a jelentéktelent: ezáltal több a pusztá valóságnál. A forma általánosságban fogalmilag meghatározhatatlan: lényege, hogy egyszeri, sajátos organizmus, esetről-esetre más. Nem halott séma tehát, hanem kitörő és fegyelmező, egyéni és társadalmi erők feszültsége. Egyik oldalon az ihlet, a vízió egyszerűsége, egyéni sajátossága, mely lázadozva ölti magára a forma terhes ruháját, vagy nem is törődik vele: árad, kiömlik s folyton változó formákba merevedik, mint az alvadó vér. A másik oldalon az öntudat fegyelmező, rendező ereje, mely számot vet az anyag elrendezettségének hatásával, a közös hagyomány érett formáival, az epika, líra, dráma, a prózai és költői stíl, a műfajok törvényeivel s az irodalom nyelvi jellegének következményeivel s lehetőségeivel.

A forma bonyolultabb, nehezebben megközelíthető képlet: jobban elrejtí az író akaratának s a közös típusnak, a hagyományos formáknak a küzdelmét. Ez az erőjáték a nyelv könnyű, hajlékony leple alatt válik igazán láthatóvá. A nyelv nemcsak hanganyag, nyelvtan s rendszer, hanem egyének és közösségek, művelődési s társadalmi rétegek életének, lelkivilágának, világnézetének kifejezője. A leg-

különfélébb erők, akaratok és megkötöttségek küzdőtere. Ez erők játékanak mily sok lehetősége helyezkedik el a nyers, alakatlan, fegyelmezetlen beszédől a nyelv zengését, hangulati kifejezőerejét, dekoratív pompáját felhasználó stílművész bravúrjáig, a köznyelv mindenkinek világos szóhasználatától az egyéni stílus önkényéig. A nyelv területén küzd legerősebben s legszembetűnőbben az alkotó művész stílusformáló akarata s a széles nyelvi közösség hagyományos ízlése. A politikai, társadalmi forradalmak szorosan összefüggnek az irodalmi formák és a nyelv forradalmaival s az irodalmi hagyományt őrző réteg vezérei s tömegei elsősorban az újítások nyelvi „érthetlenségein” s „különcségein” akadnak fenn. Minden irodalmi mű szükségszerű összefüggésben áll a kor általános stílusával, formailag és nyelvileg el nem választható kora kifejezési formáitól s nyelvi életétől. Újabb irodalmunknak ezekkel az egyes írókat s műveket összekötő vonásaival, stílustörekvéseivel kívánunk foglalkozni.

Ne értsenek félre. Nincs szándékunkban elvek s műfajok ágyába kényszeríteni a síkság szabadon folyó vizeit, melyek azért tükrözik csak a napot, mert pihenten, védetten s rejtőzködve kisimulhatnak, míg a folyó elkeveri, ami külön szép, s zavaros vizén kialszik a nap fénye. Ha valahol, itt: egy több az ezernél. Az igazi alkotás ritka s magánosán áll. De a földből nőtt, nedveit szívja s fényében színesedik. Befolyásolja a táj, melyben nőtt s ő is megváltoztatja a táj képét. A mű összefoglal, beteljesít s tovább hat korára s az utána következőkre. Egyéniség és közösség minden művészetben éppoly korrelatív fogalmak, mint a forma s az élettartalom, egyik a másik nélkül elképzelhetetlen vagy beteges jelenség. Hanyatló kor költője fordul csak vissza a szabad vizekről magánya hívó partjaira s játszik ritmusok s rímek csengetésével. S csak a barbár nem törődik a szólás, kifejezés formájával s csak a barbár üti le azt, ki más dalt énekel, mint amit a sokaság gajdol. De a csúcsok magasan vannak. Az élet, a munka és a harc a völgyekben folyik, melyek nélkül csúcsok sem volnának. A völgyek pedig összeérnek, egymásba torkollnak.

Nem célunk a műfaj történet, sem a formák, a ritmus, a rím, a nyelvi kifejezés eszközeinek elemzése, s meg sem kíséreljük összefoglalni azt a gazdagságot, melyet irodalmunk utolsó félszázada a művészi kifejezés terén létrehozott. Csak a fejlődés főbb irányait s eredményeit igyekszünk számbavenni, az összeütközések területét, a hirtelen kipattant forradalmak organikus hátterét, gyökereit megvilágítani, az újnak a régivel való összefüggéseire utalni. A történelem szeres fejlődés s nem véletlenek sorozata.

A XIX. SZÁZAD közepének magyar irodalmi élete s szelleme korántsem oly egységes, mint azt a megszépítő s kiegészítő messzeség mutatja. Az a nagy társadalmi, politikai, világnézeti átalakulás, mely a reformkor friss lendületével indul meg, korántsem befejezett még. Az uralkodó- és felszabadult osztályok, a régi táji, felekezeti, művelődésbeli ellentétek, európai áramlatok s hazai megkötöttségek még szívós küzdelmet folytatnak. Mindez az ellentét, feszültség összezsúfolódik a negyvenes években s előnti az új központban: Buda-

pesten, egyre jobban nekilendülő irodalmi életet. Az addigi magyar irodalomnak jóformán egész anyaga összegyűl itt, rendezetlenül, töredékesen. Káosz ez: tele friss csírákkal s holt anyaggal. Egymás mellett és egymást keresztezve él, amit radikális újítók külföldről hoztak s amit makacs konzervatívok mint eredetit, sajátosan magyart mutatnak fel: Kazinczyék „fentebb“, arisztokratikus, európai fogantatású művészete s Dugonicsék „népszerű“ tösgyökeressége, Berzsenyi nehézkes latinus páthosza s Kisfaludy bókoló „bellezzája“, Bajzáék légiés finomkodása, Kuthy s a kora-népiesség realiztikus törekvései, Kazinczy hideg, zárt klasszicizmusa, Vörösmarty végtelenbe vesző, sejtelmes borongása s a szavak pompájával betelni nem tudó gyengédsége.

E feszültségekből az a stílusforma került ki győztesen, melyet a kor erős nemzeti érzése s friss demokráciája táplált s mely az összefoglalás, a kiegyenlítő megállapodás vágyából született. Népiesnek nevezte magát, mert a néphez hajolt le s kezdetben ahhoz is akart szólni. A népköltészetből s a népi nyelvből indult ki, innen merítette megújító nyelvi erejét, stíl-elvének nemzeti igazolását, az összefoglalás szerves és szilárd alapjait. E kezdetben szűkkörű ízlésfaj mindjobban kitágult, a fejlődés különböző ízületein át mind tovább haladt kiindulópontjától, egyre szélesebb területeket hatott át s foglalt egységbe, s nagy költői egyéniségekben s műalkotásokban mind tisztább kifejezést nyert. Ma úgy áll előttünk, mint szellemünk példaadó, klasszikus megtestesülése: magyar nemzeti klasszicizmus.

Nemzeti klasszicizmusunk torzó, nem befejezett egész, sokszor úgy tetszik, szándék inkább, mint megvalósulás. Megtervezett város, mely telve van félbenmaradt művekkel, eltorlaszolt utcákkal. De jellege, a középpont, melyben összefutnak erői, a forrás, melyből fényt nyeri, az elv, mely anyagát rendezi, klasszikus. Népiesség, realizmus csak árnyalatai, színeződései vagy szükségképpen részletei. A nemzeti közösség, a történelmi helyzet, megvalósítóinak egyéni alkotóvágya magyarrá s egyénivé teszik, de túl egyéniségen, nemzeti stíluson s történelmi adottságon az örök emberi jelleg klasszikus, apollói formáját nyilatkoztatja ki.

E jelleg vonásai rejtettek, nemzeti és egyéni katasztrófák hátráltatják szabad kifejlődését. De mégis él, mint állandó vágy, öntudat s részleges megvalósulás. Ez ízlés szerint az alkotás mértéke s tárgya az ember. Nem az egyes önkénye s túlelemezett magánya, nem is az „emberiség“ távoli fantomja, hanem az erkölcsi egyéniség, kiben együtt él az egyszeri öntudat, vágy, akarat s az általános emberi törvényszerűség, kiben harmóniában áll a test a lélekkel, az érzéki elv az erkölcsiével, a valóság a vágygal, a szerves növekedés az önző akarat-tal. Páratlanul öntudatos, felelősségteljes, fegyelmezett művészet ez, mely a műalkotás megjelenési formájában is az egyéni és a közös, a sajátos és a tipikus, a tartalom és forma harmóniájára törekszik. A műalkotás belsőleg elrendezett organizmus, formáját nem az alkotó művész szeszélye választja. A forma belső feszültségek, szervesen fejlődő élet köntöse, zártsága nem pointhatást, formaörömöt kiváltó mesterkedés, hanem a mű belső világának szükségszerű elhatárolása. Forma és anyag, az idealisztikus és a realiztikus elem teljesen egy-

másba olvadnak. Amint a mondanivaló, a formateremtő ösztön is szabadon illeszkedik a nagy közösségekben született, történelmi munkával kialakított formák, műfajok törvényeibe. A korlátok művészete ezt tiszteletben tartja a nyelvszellem parancsait, nem Aranyul vagy Petőfiül, de magyarul beszél; nyelvyanyaga a közös, mindenkinek érthető nyelvkincs — jelen esetben a nép nyelve, de ezen túl a régi nyelv is s a nyelvújítás minden használható eredménye. „A korlátok mutatják meg a mestert.“

Midőn a költő anyagával küzd, önmagával is harcol, ezért művészete nemcsak képesség, tudás, kultúra, hanem az egész ember kifejeződése. Éppen ezért nemcsak forma, vers s nyelvművészet, nemcsak a magános én monológja, sem a társadalmi, világnézeti apostol erkölcsi mondanivalója, hanem a humanitásnak formát s tartalmat egybeolvasztó nagyarányú kifejezése. Az esztétikai s etikai elv örökös feszültségének ily mértékű feloldása csak azért sikerülhetett nemzeti klasszicizmusunknak, mert törekvései nem esztétikai vagy etikai célokra irányultak, hanem a kétlelkű magyarság ellentétes életformáinak egyensúlyba hozására. Az egyik oldalon a fellángoló s gyorsan kihamvadó, lázadó s magát elégető keleti magyarság, a lélek folytonos feszültségével, kalandvágyával, a tragikus sorsszerűség borongásával, a zord páthosz és a hangtalan merengés alaktalan áradásával, a nyelv keleti, „gőztörténetek alpesit“ halmozó, vagy a kedvesség, gyengédség szavait abbahagyni nem tudó, zengő pompájával. A másik oldalon ama híres józanság, szervezőerő, munkát „remény nélkül“ végezni tudó hűség, tisztult, fegyelmezett erkölcsiség, a reális valóság szemlélet élessége és biztossága, a mesében s dalban megnyívánuló forma-ösztön, a magvas, kevéssel sokat mondó szűkszavúság, a gondolat és nyelv puritán egyszerűségű kapcsolata. Ez ellentétek lehető harmóniája, az összefoglalásnak ez a nagyarányú kísérlete s részleges megvalósítása nemzeti klasszicizmusunk elmúlhatlan történelmi érdeme. Petőfi friss eredetisége, lobogó temperamentuma, természetes, könnyed vüágos-sága, Arany tépelődő, sokszínű komplikáltsága, tudatosan építő forma-s nyelvművészete. Kemény zord, sziklás, félig kész torzói, zsúfolt, elcsigázott páthosza, Jókai megejtő, kékszemű naivsága, páratlan folyamatossága, festői elevensége, gazdag stílváltozatai, Deák óvatos, fegyelmezett józansága, logikus szerkezetei, komoly méltósága, hagyományos, kissé latinos jogásziassága, Gyulai pattogó, lelkes ébersége, szilárd formái, rugalmas, puritán magyarossága, s kissé távolabb Madách kétséggel, halállal küzdő hevülése, nagyvonalú, biztos tagolt-ságú épülete s a nyelvvel tusakodó filozófiai elmélyedése: mind bele tartoznak e stílus egységébe. Egység volt ez, kivívott rend; de minden egység lemondások, áldozatok eredménye. S ha nemzeti klasszicizmusunk győzött is — oly korban, melyben a külső nyomás a nemzeti energiákat szorosan egybefogta, melyben a kultúrát hordozó középosztály nagy részében gyökeresen magyar s viszonylag egységes szellemű volt s melyben csak a legtisztább öntudat s a legreálisabb szemlélet hősei válhattak vezéreké, — mondom, ha győztes volt s nagy ellentéteket egyesített is, sok minden kívül maradt körén. Abból is, amit a múlt megvalósított s abból is, amire más kortársak törekedtek.

HATVANHÉT lerakta a nemzet függetlenségének legfontosabb pilléreit, a magyar szellem — befelé legalább — szabadon fejthette ki erőit. A nemzeti gondolat lassanként elveszti régebbi átütő erejét, a szellemi sorompók felszabadulásával megindul a nyugati eszmék, élet- és művészi formák friss beáradása, s a számbelileg egyre növvő középosztály mindjobban átítatódik a megmagyarosodott polgári elemekkel. A városi élet, a kereskedelem, az ipar, az intellektuális élet nagy fejlődése, a nemzeti és nemzetközi élet nekiiramodó lendülete, a faji elvegyülés új generációt, valósággal új emberfaját hoz létre, mely még nincs tisztában egyénisége, szándékai, rendeltetése felől, de bizonyos, hogy előbb-utóbb eltér azon stílelvtől, melyet nemzeti klasszicizmusunk képviselt a fejlődés magasán, mely a közösség széles rétegeiben gyökeret verni még nem tudott s a követők kezén természetszerűleg átalakult, elszegényedett és hanyatlásnak indult.

A nagy alkotók nagyvonalú magyarságát valami szelíd, eszmévé finomult, érzelmessé halkított hazafiasság, hősi, élettől feszülő humanitásukat valami filantróp, öreges melancholia, gazdagon hangszerelt nyelv és formavilágukat összetettebb, zengőbb, de kisebbkörű, kisebb telítettségű, sokszor modoros és fás forma- és stílművészet váltja fel. Akadémikus stílus ez, az akadémikusság, öreges előkelőség tartózkodásával. Lévy s Arany László világa, melynek regényírója a klasszicizmustól egyre távolodó Jókaival szemben Pálffy Albert s legnemesebb új lírai hajtása az öreg Arany nyomaiba lépő fiatal Vargha Gyula. Arany halála után s Gyulai előregedésével elhanyaglik e stílus s elhanyaglása óta jóidéig csak műfajokról, irodalmi törekvésekről beszélhetünk, stílusról a szó igazi értelmében nem.

Gyulai még Arannyal együtt porolta ki gyilkos hadjáratban az álnépiesség első portyázóit: Lisznyait és társait. A kor demokratikus hajlama, Petőfi népszerűsége s a kora-népiesség még mindig gyűrűző hullámai vetették fel ezeket. Betűszerinti értelemben vették, tájköltésszé, műparaszt tősgyökerességgé, alsóbbrendű falusiassággá torzították a népiességet, neveletlenséggé a kora-népiesség szókimondását s buta dagálllyá a fiatal Petőfi színes és merész képgazdagságát. Ez álnépiesség Tóth Kálmánnal kapcsolódik a későbbi fejlődésbe s tisztultabb, polgárosultabb formájában a századfordulóban még nagy szerephez jut.

Egyelőre azonban alámerül azokban az új törekvésekben, melyek a nemzeti klasszicizmuson kívül rekedt idősebbek s felnövekedett új generáció széthúzó csoportjában tűnnek fel, s a Petőfi-Társaság körül kristályosodnak. E társaság inkább az elégületlenség, a politikai ellenzék s az írói céh-érdek egyesülése, mint önálló s jelentős stílustörekvéseké. Az ellenzéki írók csoportja, mely a negyvennyolcas Petőfit állítja szembe a hatvanhetes Arannyal, a kívülmaradottaké, kik az Akadémia „hivatalos klikkje“ ellen vonulnak fel. Mégis e törekvések mögött elég világosan kivehető egy kisigényű, álromantikus ízlés két válfaja. Az első a földalatti, bűvő vízként tovább élő századeleji magyar romantika átalakult felbukkanása, mely már nem tud Vörösmarty neme; emberségéig s kozmikus ihletéig emelkedni, hanem a rideg, lázadó és egyre csalódó én pesszimizmusába vész, vagy a hangulat-

líra s valami érzelmes világfái dalom passzivitásába merül. A befelé fordult lélek stílusa alakul ki így: Vajda zord, monoton, túlfeszített páthosza, Komjáthy elvont, allegorizáló, vizionáló monomániája, Reviczky s Dömötör János egyre differenciáltabb, a lélek redőibe mélyedő érzelmessége.

Sokkal mélyebb s szélesebb körű annak a másik válfajnak a hatása, melyet az új fiatal városi polgárság első nemzedéke teremtett meg s mely e polgárság kívánságaihoz alkalmazkodott, hogy hasznosítsa, majd később irányítsa azokat. Első s legfontosabb ihletköre — ha lehet ihletnek nevezni az „ingyen élmény“ e bő eszözését — az ellenzéki politika gondolköre s az ezzel szorosan kapcsolatos magyarosító szándék. A petőfieskedők, a jókaias, kalandos és szentimentális regényesség s a hazug érzelmességgel s hamis páthossal telített balladahagyomány jelentéktelen, de kiadós termése mellett értéket, frissülést jelentett a fiatal Rákosi Jenő s Dóczy által kifejlesztett romantikus dráma. Ez a kecses, játékos új műfaj, elsősorban Shakespeare vígjátékai nyomán újra felszabadítja a képzelet, ötlet, játék, valótlanúság vidám műzsáit, „a fantázia édes betegségét“, kiszorítja a színpadról a vörösmartyas dráma kothurnusos nehézkességét, Szigligeti üres és rutinos retorikáját s megtelve Rákosi friss temperamentumával s Dóczy szellemességével a drámai nyelv megújulását készíti elő. A romantikus dráma, valamint az egész „Rávéforrás“ csoport irodalmi törekvései éppoly nyugati eredetű s az elhanyagolt klasszicizmus ellen irányuló visszahatás jegyében állnak, mint a „kozmpolita költészet“ vagy Kiss Józsefék látszólagos hagyománytisztelete.

Egy új polgárság irodalmi kezdetei voltak ezek, mely magyarsodra akart s önmagát, Európával versenybe induló életét akarta látni. Innen, a „Kávéforrás“ környékéről indul ki az az irány is, mely nyomon kíséri fejlődő városi életünket s a „nagyvárosiasságot“ teszi meg irodalmi elvéül. Az író egészen új típusa, a fúrge, mindinkább nemzetközi újságíró fejlődik ki így. Az élet közvetlen közelében a közönség érdeklődéséből él, mindenhez ért, de semmihez sem igazán, mindenütt ott van, de sehol sincs igazán, mindent lát, de semmit sem igazán. Az új stílus elsősorban az újságokban s a nagyközönség folyóirataiban alakul ki; hangnemét az állandó rövidlejáratú munka, a mentői nagyobb publicitás vágya s közvetlen friss életközelség jellemzi. Magyar tösgyökeresség s pesti ghettó-zsargon, selypítő ünnepélyesség s goromba pongyolaság, ízes adoma és üresen kongó retorika, német, angol, francia műszavak, jassz-nyelv és halandzsa, a főváros vegyes társadalmának minden rezdülése összekeveredik e sajátságos volapükben, mely a század végére viszonylag egységessé tisztul s határozott ízű „pestiességgé“ alakul. A régebbi művészi egészre törő alkotó elv után az élet valóságaira simuló gyors megfigyelés hézagosságát s vázlatosságát juttatja győzelemre. Nagyrészt külföldről tanulja formáit: a könnyed, röpke tárcát, csevegést, Agai Adolf és Tóth Béla műfaját, az egyetlen életmozzanatot gyors vonalakkal felvázoló rajzot, Petelei, Mikszáth kedvenc formáját, a tárcanovellát, a nyolcvanas és kilencvenes évek e legjellemzőbb műfaját, mely a végső határig fejleszti a rajz vázlatos reliefszerűségét (Herczeg, Gárdonyi), a politikai karco-

latot, az anekdota e gyilkosabb, oroszlanokat papucsban bemutató formáját (Kákay Aranyos), a kroit, melynek Ambrus Zoltán szerzi meg az irodalmi polgárjogot s Heltai, a fiatal Molnár s Karinthy kezén a pesti újság elmaradhatatlan ínycsafatává fejlődik, a színes cikket, a leveleket, az aforizmát s az újságírásnak ezer kisigényű apró műfaját. E törekvések életközelsége már arra a mindinkább erősödő s tisztuló stílusra utal, melyben a kor leginkább magára ismer s melyben élete legtisztább művészetté formálódott: a realizmusra.

REALIZMUSUNK nagy fejlődéstörténelmi jelentősége és művészi határozottsága abban nyilatkozik leginkább, hogy az epigonok tehetetlen másolása vagy vak gyűlölete után az önálló egyéniséggé fejlődött tanítvány szabadabb természetességével áll szemben nemzeti klasszicizmusunkkal. Tőle tanulta a valóságanyag alakításának ösztönét, a nyelv költőiségre s általános világosságra, közérthetőségre törekvő tisztaságát, de elejti annak eszményítő, a valóságon túlmutató, típust, jelleget kereső sűrítését és elvonását éppen úgy, mint a pseudo-romantika egyéni formatermő önkényét, kalandos valószínűtlenségeit s dekoratív nyelvompáját. Az „örök forráshoz“, magához az élethez tér vissza, az anyagban lévő formát keresi s a valóságok komoly, alapos s előítélet nélküli szemléletére törekszik. Még nem jutott el a tételes analízishez, mely az embert valamely lélektani, erkölcsi vagy társadalmi elv illusztrálására használja, de már közelről nézi az embert, sajátosságát, lelki életét s társadalmi elhelyezkedését figyeli. Kutatási területei a lélektan s a környezetrajz, ezeken át jut a társadalomkritikához, ezeket keresi a történelemben. Igazi formáját a prózai epikában: a regényben s novellában találja meg. Ezeket életközelebbé, a hagyománnyal szemben formátlanabbá, meseszegényebbé, de zártabb s mélyebb világúvá teszi. Nyelvével mind közelebb jut az élő beszéd lazább nyugtalan közvetlenségéhez s az „ingujjra vetkőzött“ beszéd mellett nem egyszer már modoros, papirosízű természetességgé lesz. A fejlődés különböző fokain át egy viszonylag megállapodott fejlődési fok kultúráját juttatja érett kifejeződéshez s a pseudo-klasszicizmus, pseudo-népiesség s pseudo-romantika híg szétszívargása után újra érett, komoly alkotások sorát mutatja fel.

A magyar realizmus kísérlet a hatvanhét után kialakult új polgárság életének művészi megformálására. Az első ízület tapogatózó képviselői alig ismerik még az itthoni előfeltételeket, külföldön kialakult formákat ültetnek át s az angol, orosz, de leginkább a francia társadalom problémáit magyarázzák bele a még határozatlan s problémáihoz el sem jutott magyar polgárságba. Ezért bizonytalanok, szürkék s nem egyszer üresek a kezdet alkotásai: Justh, Tolnai regényei s Csiky kialakulóban lévő, felemás polgári drámája. Egészségesebb fejlődés alapjait találta meg az az irány, mely Jókai realiztikus kísérleteiből s zsáner-alakjaiból kiindulva a magyar élet érettebb alakjainak s határozottabb arculatú rétegeinek megfigyeléséből indult ki. Baksay a vidéki kálvinista papságot, Mikszáth a felvidéki, Petelei az erdélyi, Tömörkény a tiszavidéki parasztságot figyeli meg, de a leggazdagabb anyagot a birtokos és vármegyei nemesség, a gentry nyújtja. Mikszáth,

Csathó s a többiek még az udvarházakon belül szemlélik alakjaikat, szeretettel, némi büszkeséggel, megbocsátó humorral s egy kevés halk iróniával. Mikszáth találja meg e válfaj legtisztább nyelvi kifejezését, midőn az anekdotát novellává bővíti vagy regénnyé fűzi s előadásmódjában a táblabírós, jóízű, magyarázó közvetlenséget s a paraszti ravasz körülményességet művészi szándékosággal irodalmi rangra emeli. E stílus lírai erői Bársony István friss természetérzésében s Gárdonyi harmatos naivságú pantheizmusában, az idill felé hajló, kiegyensúlyozottabb s a paraszti tempósságot, szüksézsavúságot néha már modorra fejlesztő előadásmódjában nyilatkoznak meg. Gárdonyi nemsokára a múltba hajol vissza; másfelé mutatnak a torzóban maradt Török Gyula kísérletei s az asszonyregényt felszabadító Kaffka Margit érett, de erősen lírai alaptónusú regényei is.

S e válfaj mellett mindjobban kifejlődnek azok a táji sajátással kevésbé kötött s mindinkább városias törekvések, melyek az európai szellemáramlatokba kapcsolódva a magyar viszonyokat már nagyobb távolságú objektivitás nyugalmaival nézték. Herczeg fegyelmezettebb s ironikusabb rezerváltsága, Ambrus hűvös fölényű, halk lírájú s finoman árnyaló elemzése, Kosztolányi részvétlenséget mímelő pszichoanalízise, mind a realizmus nemes értelemben vett kozmopolitizmusa jegyében állnak. Herczeg nélkül elképzelhetetlen az európai színvonalú magyar dráma, mely utódai: Molnár, Lengyel és társaik kezén nemzetközi exportdrámává színtelenedett. Ambrus, Kosztolányi az előkészítés, fejlődő lélekrajz és a kifejlett realista mesélés legnagyobb magyar mesterei, az európai elitpolgár tősgyökerességtől és zsargontól egyaránt tartózkodó írói. Laczkó Géza flauberties részletrajza is európai fogantatású.

MINDEZ a magasban történt. Ezalatt lent a magyar középosztályban a régi magyarság a félig-meddig beolvadt új elemeknek adja át a helyét. Egyre nagyobb azoknak a száma, kik beolvadó szándékuk ellenére is a sajátos, különösen vidéki és népi magyarsággal alig érintkeztek másutt, mint olvasmányaikban. Az öntudatosan szervezkedő nemzetiségek s a mindjobban önállósuló új magyar társadalmi rétegek fölött ekkor tűzi ki Rákosi Jenő az öncélú magyar kultúrimperializmus lobogóját. Az irodalmi válfajok hosszú sora áll ennek szolgálatába. A politikai líra, a polgári lelkesültség pathetikus, zengő ritmusú versvirtuózától: Ábrányitól, Kozma Andor kemény és harcias iróniájáig. A magyar parasztot dicsőítő új népiesség, Szabolcska falusi, naiv lírájától, a népszínműn, a magyaros daljátékon, a tájrajzon, Mikszáth, Gárdonyi, Tömörkény regionális irodalmán, Szarvas Gábor, a Nyelvőr, a Budapesti Hírlap nyelvi orthodoxiáján át, Zempléni Árpád finn-ugor népköltési formákra visszamenő, turáni költészetéig. A magyar múltat dicsőítő költészet, az újraéledt magyar történelmi regénytől és drámától, Jakab Ödön Himfy-utánzatain át, a Thalytól felfedezett s Endrődötől megújított kuruc költészetig. Így alakul ki a századfordulóban egy nemzeti önérzettel, érzékenységgel és erős politikai lendülettel telített ízlés, mely feltétlen hódolatot követelt nemzeti múltunkkal, elért eredményeinkkel szemben, igaz magyar-

ságul jóformán csak a sajátos magyar köznépnek s köznemességnek világát, magyar stílusul a józan tömondatosságot s nyelvbeli tősgyökerességet ismerte el, a költőtől hazaszeretetei, a társadalmi rend fenntartását, férfias lelkierőt s hagyományos erkölcsiséget kívánt. A múlt és jelen minden használható eredményét, sokszor igaz valójukból kiforgatva, e politikai szemlélet jegyébe állította. Távoll állt már nemzeti klasszicizmusunktól; művészileg értéktelen, de politikailag hasznosítható irodalmával teljessé tette annak elhanyaglását s önkénytelenül is előkészítette a terepet az elkövetkezendő új számára. S mentül hajthatatlanabb lett ez ízlésfaj s minél inkább szaporodott ellenzéke, annál világosabb lett, hogy az elkövetkező harcban a „snájdig gentrység“ jelszavát fogják szembeállítani az „osztálygyűlöletre uszítás“-sal, a „hazaffyságot“ a „nemzetköziség“-gel, a „nép-nemzeti tősgyökerességet“ az „érthetetlen fővárosi zsargonnal“, a „moralizáló, perzekutor-esztétikát“, az „erkölcstelenség“-gel és „túlhajtott egyéniség“-gel.

A SZÁZADFORDULÓBAN kitört forradalom a közvetlen előd ellen irányult s nem a nagyok ellen, kik már a halál mesgyéjén túlról nézték ez új háborúskodást. „A háború az értetlenség ellen folyik, mely bizonyos formákat és irányokat akar kötelezőkül rátukmálni az írókra, a szükkeblűség ellen, mely ezt a nyilvánvaló badarságot azzal a fogással akarja visszaverhetlenné tenni, hogy minden újabb törekvésre, hangra vagy formára kimondja a szentenciát, hogy nem magyar s védekezésre szólítja ellene a nemzeti szellemet.“ (Ignotus.) Miként a magyar kultúrimerializmus stílusa, az ellenzék is elsősorban társadalom-, divatosan: kultúrpolitikai céljával volt tisztában, az ízlésbeli újdonság jellege alig vált tudatossá.

Az első ellenkezések a társadalomkritika jegyében állnak. A magyar társadalom problémái mind szembeötlőbbek lesznek, s a kritika már nem idegen világok magyarrá stilizálása, hanem magyar sebekbe vág. Elsősorban az akkori életünk homlokterében álló két osztálynak: az egyre feketébbre festett gentrynek s parasztságnak problémaiba. Az új, kiábrándult és materialista írotípus kezdi megfigyelni új miliójét: Budapest lázas szabadversenyét, az egyre szembeszökőbb zsidóságot s a kisváros tikkadt, füllede levegőjét. Kiss József reménytelen zsidó-ballada kísérletei után feltűnik a kilencvenes évek diadalmas új formája: a naturalizmus. Az a fából vaskarika ízléselv, mely kizár a művészetből minden metafizikai tényezőt; a kézzelfogható, érzékelhető valóság tényeinek összegyűjtését, az élet-anyag hű visszaadását teszi meg a művészet céljává. Minden művészet lényegét: az erkölcsi ember alkotó akarátát, legyőzi az anyag, de ennek is sötét, könyörtelen, nem egyszer visszataszító formája. Az ég elborul s a láthatár megszűkül: ösztön és testi élet, erő és anyag, sexualitás, könyörtelen életharc s fojtott, levegőtlen milió legkedvesebb témái ez iránynak, mely belső ellentmondásai következtében hamarosan széthullt. Legfőbb mesterei áttörték korlátait s csak eszközeit: a megfigyelés módszereinek gazdagságát, a társadalmi kritika és kömyezetrájk élességét tartották meg. Bródnál irodalmi hatás csak e forma, mely az állati paraszt s a halott kisváros valótlán kliséivel dolgozik. Kóbor Tamásnál halott

tudás, vigasztalan életkép, melyet nem tud elevenné tenni az elszűrült nyelv. Lírai megnyilatkozásai nem jutnak túl Szilágyi szexuális költészetén. Bíró Lajos biztos, rutinos alkotásai mellett inkább a társadalomkritikában és a publicisztikában számottevő. Legjelentősebb művészt: Móricz Zsigmondot — ki túlfűtött, vérbő leüldöztető s valóságba kapaszkodó társadalomkritikája legtermészetesebb formáját vélte itt megtalálni — tovább vezette innen erkölcsi kutatóvágya, természetes alkotó-ösztöne, egyre mélyülő közösség-érzése s patakzó, ősi tisztaságú nyelve: új irodalmunk egyik legnagyobb értéke. Ez irány másik két jelentős képviselője: az asszonyi lírával, passzív analízissel telt Kaffka Margit s a fatalista humorú, nyers életlátású Tersánszky sem annyira a tételes, elvi naturalizmus képviselői, mint inkább az ösztönös, tisztán látó, őszintén beszélő, valósággal megelégedő megfigyelés típusai. Révész naturalizmusa pedig alig más, mint a nyomor s a tömegvágyak képtekőre; művészi egyénisége, formái s stílusa már ahhoz az ízléscsoporttal kapcsolódik, melynek keretében a valóban forradalmian új s legtöbbet vitatott törekvések egyesülnek: a „nyugatoság“-hoz.

A társadalmi előfeltételeket alig meríti ki az „új polgári műveltség“ általánossága, hisz e forradalom hőseinek jórésze a hagyományos magyar rétegekből származott. Egyéni életformák, világnézetek, társadalmi változások, az irodalmi élet s a stílusformák belső fejlődése: mind együtt működtek e forradalom előkészítésében. Szétmállasztott, minden nagyvonalúságtól s határozott művészi, elvi tartalomtól ment és politikai érzékenységgel telt irodalmi életünk természetesen terelte a külföld felé azokat a fiatalokat, kik már egy nyugatra figyelő polgárság tagjai voltak s egyéni életükben fokként végigélték a századforduló európai polgárságának szétmállását. Az új irodalmi stílus hangját nagyrészt külön-külön találták meg s fejlesztették ki, a „Nyugatot“ csak a keretet adta, a szerkesztőséget s nyilvánosságot. E forradalom nem volt tisztában ízlésével. Ez természetes, még akkor is, ha az új irány magával a „tisztá művészet“ jelszavával indul is; „az irodalom számára egyéb kötelességet nem ismer annál az egyénél, hogy művészi legyen“ s a „művészt nem igazgatni, csak tudomásul venni akarja“. Elvrendszerét, öntudatosító kritika hiányában, később sem fejtette ki. Mégis, jóllehet alapelveihez híven, a legkülönbözőbb egyéniségeket egyesítette, új és határozott jelleg megnyilatkozása volt. Horváth János „nyugatoság“-nak nevezi. Lényegében egy új színű romantika vonásait mutatja. Mind klasszicizmusunkkal, mind a realizmussal szemben új írói típus, új ihletelv, új forma- és nyelvhasználat jut vele érvényre. Amazok kollektív, erkölcsi egyéniségeivel vagy a valóságot nyugodtan figyelő írói típusával szemben áll itt a nagyvárosi könyvkultúra romantikus: az „irodalmár“. Egyéniség-imádata megveti az „általános emberit“, a nagy kollektív élmények helyett önmagát lesi meg. „Meglátásokat“ és „megéléseket“ keres, miket senki még nem élt s nem látott. Mohó élmény-éhséggel mindent át akar élni s mégis arisztokratikusan vagy tehetetlenül zárkózott marad. A világ egész gazdagságát akarja versbe szedni s irodalmi emlékei nélkül alig látja a külvilágot. A világirodalomban indul kalandozásra s egyéni

élményét teszi az egész világ mértékévé. Az erkölcsi és egyéneken-túli megkötöttségeket az Én s az esztétika korlátaival helyettesíti, s az élet harapósabb valóságai előtt büszke s merev magányba, fájó hangulat⁴ lírába, vagy a gyermek felelőtlen attitűdjébe menekül.

E korlátatlan szubjektivitás és élmény-éhség a külső és belső világ hallatlan bonyolódottságát, ezerszínű árnyalódásait eredményezi. Elkeveri, líraivá színezi az összes műformákat s a leghidegebb, merevebb s tisztább formákat is valami nyugtalan műves-áhitat és alkotógóg érzelmi légkörével veszi körül. Ereje ott nyilatkozik meg, ahol hallatlanul megnőtt irodalmi kultúrája eredményeit aratja le: a műfordításban s az európai eredetű új formák tökéletes kiképzésében s ahol a szubjektivitás s nem a rendező, kitartó akarat a teremtő elv: a lírában, az impresszionista kritikában s a lírikus novellában. Az új „ösztön-ihlet⁵ új nyelvet teremtett: a „stílromantikát“, a „kifejezésnek a jelentéstől független, önmagában is hatásos művészi tényezővé való kiképzését“, mely „túljár a gondolaton, vagy felsőbb, nagyszerűbb zengésű hangnemben kíséri, sőt sokszor eredeti irányától eltérítője, útközben ihletője lesz a gondolatnak“. (Horváth János.) A belső életnek hallatlanul felfokozott gazdagságát teljes intenzitásával, az egyidejűség végtelen gazdagságával akarja kifejezni. A mondanivaló kedvéért „felforgat minden szabályt“, a helyesírást is, „s néha olyan bolondság is jár az eszében, hogy meg kellene változtatni az emberek beszédét“. (Révész Béla.)

A sokszor ellentétes egyéni törekvések gazdag színjátékát mutatja ez a stílus: Révész fulladt, expresszionista zsúfoltsága, Kaffka Margit rejtőzködő s mégis fájdalmával is pompázni vágyó asszony-sága, Füst Milán merev, monologizáló, végtelen sorokat görgető prózaverse, Lesznai Anna túlédés s túlérlett szín- és szópompája, Juhász Gyula meditáló, mindent élménnyé és zenévé oldó mélabúja, Szomory lihegést és selypítést, francia szórendet és magyar szókinccset keverő „orgonáié szomorysága“, Kosztolányi Dezső exotikus, csüggedt, a valóságot emlékké és mágiává oldó áhitata, Ignotus aforisztikus, világirodalommal tűzdelt szellemessége. Szép Ernő naivat játszó, modoros, de néha harmatosan friss kislíriája, Tóth Árpád édes, tökéletes zengésű, halk „örök virágai“, Babits mohó, a világ minden gyönyörűségét kívánó „soha-meg-nem-elégedése“: mind ide tartoznak.

A Nyugatnak s a körülötte felzajló irodalmi harcoknak érdeme, hogy az irodalom ügyét ismét közügyé tette s a magyar nyelv hajlékonyságát, különösen a lírai kifejezésben hallatlanul kifinomította. A politikai ellentét a kiáltó félrelépéseket pécézte ki s alig hagyott következtetni arra a szívós és tiszteletreméltó munkára, mely e körben a magyar nyelv pallérozása érdekében folyt. Hogy mennyire politikai, világnézeti s társadalmi háttére volt a forradalmi „kettészakadásnak“, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Prohászkanak merész, megújított nyelvét senki magyartalannak nem mondta, s Tormay Cecília stílromantikája és „német észjárása“ ellen csak Szabó Dezső szórt szidalmakat.

De e nyelvi és formai törekvéseken túl egy új világnézet kialakítá-

sáért folyt itt a küzdelem. „Mi mások voltunk s nagyobb kockázatot vállaltunk. Nem a politika választott el előzőinktől, hanem éppen az, hogy túl voltunk az ő politikájukon; az ő problémáik minékünk nem voltak problémák; a mieink nem is politikai, hanem világnézeti problémák voltak; tudtuk, éreztük, hogy ezen múlik minden; a magyar politika kicsinyes játék volt csak; mi kérdéssé tettük magát a magyarságot, magát a politikát s emberségünket s művészetünket; átéltünk minden világnézetet, szocializmust és arisztokratizmust, apostolokét s tiszta artistákét; s hacsak szép verseket akartunk — mint Ady mondta, „gyönyörüket írni“: az is több volt, mint egyszerűen csak szép vers; az is tüntetés volt és tiltakozás, az egész akkori magyar glóbus ellen, mely nem ismert verset a cigány nótáján túl.“ (Babits.)

A feszültség, melyet az újítás a közéletben s az egyéni alkotásban támasztott, hamarosan szétvetette e rövidéletű „esztéta-egységet“, az író, ki a kor szavát kereste s új harcok középpontjába került, nem-sokára túlfeljődött a csak „gyönyörüket-írás“ szűk s élettől távol álló magányán. Egyrészt a radikális politika irodalmi segédcsapataivá szervezkedett s így keresett szélesebb támasztékot irodalmi törekvései mögé, másrészt, legnagyobb hőseiben, túlnőtt irodalmon és politikán: a magyar sorsközösség tragikus élményéig emelkedett s az élettel, világgal s önmagával küzdve, az örök emberi jelleg nagyarányú új megjelenési formájának kinyilatkoztatója lett.

A harc Ady költészetében s Ady költészete körül dült leghevesebben. Nemcsak azért, mert kivételes nagyságával a világnézeti, társadalmi s izlésbeli feszültségek egész erőjátékát mutatja, hanem mert lírikus, kinek művében az Én nagy küzdelmei, ujjongása s gyötrelmei hallatlan őszinteséggel törnek ki s kinek versében a nyelv és forma könnyű leplei alatt legszembeűnőbben látszik meg az új lelkeség és stílus minden formai s nyelvi alkotótörekvése.

S ha nemzeti klasszicizmusunk szelleme mögött az örök emberi jelleg klasszikus vonásait véltük felismerni, melynek szimbólumát a görögök Apollóban, az értelem, a szépség, tisztaság s fegyelem istenében alkották meg, itt lehetetlen észre nem venni a másik pólus, a romantikus arc vonásait, melynek szimbólumát a görögök Dionizosban, a mámor, a végtelen életfolyás, a félhomály és ösztön istenében alkották meg. Ady mámorba vesző, alázat s gőg közt, tudatos fény s öntudatlan, ösztönös sötétség közt hányódó énjét végtelen erőiben: Életben, Szépségben, Istenben, a magyarság tragikus sorsfolytonosságában feloldó, mitologikus képeket alkotó egyénisége s — minden látszólagos ellentét ellenére — Szabó Dezső nyers, naturalista, de a valóságot egyetlen roppant „életfrenézisben“ valótlan vízióvá oldó, akadályt nem ismerő, a minden teremtett valósággal való együttélést erőszakos egyéni gesztussá fokozó világa: e határozott, nagyarányú romantikus jelleg megnyilvánulásai. Ady nyílt, áradó, vagy egyetlen, nyers, csiszolatlan darabban kiszakadó verse, Szabó Dezső minden formanyűgőt, a fegyelmezett, építő, tervező öntudatosságot mint betegséget megvető; holt klisé, nyers megfigyelést és ragyogó, tiszta képeket; életet, vad dühöt és édes himnuszokat görgető; alaktalanságukban is egy belső rendező elv titkos parancsait

követő regényei: ez ízlés formái. A köznyelv általános érthetőségétől távol álló, zsúfolt, a valóságot darabokra törő nyelv az övé, mely együtt születik az élménnyel, átítatja, szimbólummá fejleszti a képet. Képek zsúfolódnak egybe, kiszakadnak valóságukból, egymásba folynak, önmagukon túl mutatnak s mint Vörösmarty képei, titkos értelemmel teltek, mint valami mágikus jelek. Ady utolsó versei, „A halottak élén“, Szabó Dezső egy-két víziója s távol, egy másik csúcson Babits rúnaversei e nyelv legnagyobb diadalai.

A HÁBORÚ éles határvonalat jelent a magyar stílustörekvésekben. Most pár szóval az előzményekre utaltunk. Tán lesz még alkalmunk legújabb irodalmunkat is e szemlélet nézőpontjából szemügyre vennünk.

KERESZTÚRY DEZSŐ

MOLDOVAN GERGELY HALÁLÁRA

Pár héttel Jancsó Benedek halála után egy oláh embert temették el Kolozsvárit. Sírját magyarok állották körül, koporsója felett az erdélyi magyar irodalmi társaság szónoka mondott búcsúbeszédet.

Magyarországon ma már alig lesz, aki tudná, hogy ki volt Moldován Gergely. Múltban és jelenben osztozott Jancsó Benedek sorsában: mi, akik ismertük őt, tudtuk, hogy komoly, hazafias oláh, nem a Serbá-nok és Burdia Szilárdok ma renegát, holnap magyarfaló fajtajából, hanem egy román nemzetiségű magyar, akit vezet az a meggyőződés, hogy magyar és román, itt élve Európa e sarkában, közösen fenyegető veszedelem és közösen fennálló érdekek folytán, egymásra van utalva és üdvösségét az erdélyi románság magyar hazafiságában, a regáti román a magyar állam iránti lojális magatartásában s a magyar nép megértő nemzetiségi politikában kell, hogy keresse.

Kíméletlen, de igazságos volt ítéletében Moldován Gergely, magyarral és románnal szemben egyaránt. Vátesz volt, talán még inkább, mint Jancsó Benedek. A múlt század kilencvenes éveiben írt egy halom ma csodálatosan ható, jövőbe látó politikai füzetet, amelyeket — mint Jancsó Benedek könyveit — senki sem olvasott el. Előttem van a szerzőtől egy akkori kolozsvári egyetemi tanárnak dedikált füzete: felvágatlanul. E füzetek régen elkallódtak, ma már antikváriusnál sem kaphatók, nem is kellene senkinek s július 15-én Moldován Gergelyt is eltemették a kolozsvári házsongárdi temetőbe.

MOLDOVAN GERGELY OLÁH EMBER VOLT, nyolcvanhat évvel ezelőtt született Marosújvártt. Jogot végzett s azután újságíró lett Kolozsvártt. 1876-ban kinevezték Tordaaranyos megye tanfelügyelőjévé. Abban az időben népe szépirodalmával foglalkozott, kiadott román népdalokat, balladákat és közmondásokat, csinált román költészeti antológiát. 1886-ban a kolozsvári egyetemre a román nyelv és irodalom tanárává nevezték ki s ekkor írta két nagyobb ethnográfiai művét: egyiket Alsófehér vármegye román népéről, másikat a magyarországi románságról, az „Osztrák-Magyar Monarchia“ című vállalatba. Írt magyarul három szindarabot is és mindezért tagja lett a Petőfi Társaságnak és az Erdélyi Irodalmi Társaságnak. Az utóbbinak elnöki emelvényén ott ült mint tiszteleti tag az impérium változása után is.

De Moldován Gergely jelentősége non ebben a pár kötetnyi szépirodalmi gyűjteményben vagy három rossz színművében van; nem is egyetemi tanári működéséhez fűződik, hanem ahhoz a néhány politikai

füzetéhez, amelyet a múlt század kilencvenes éveinek elején, a memorandum-per idejében írt.

Én azt hiszem, hogy Jancsó Benedeknek is e füzetek adták meg az impulzust munkájához, ezek nyitották fel szemét, hogy a román kérdéssel és a magyar nemzetiségi politikával foglalkozzék.

Ugyanarról a kérdésről ugyanazzal a céllal írtak mind a ketten: hogy saját nemzetük elé tárják politikájuk végzetes tévedéseit. Az egyik író magyar volt, a másik román; Jancsó figyelmes, komoly, nyugodt és megértő; Moldován szenvedélyes, nyers, sokszor durva; tanárember volt mind a kettő. Jancsó elsősorban historikus s azután éles tollú zsnaliszta, Moldován Gergely lobogó pamfletista. Mindketten a maguk fajtájának bűneit ismerték meg erősebben és ostromozták súlyosabban. Mindkettő megmutatta az eljövendő veszedelmet, de mi egyikre sem hallgattunk. Egy hónapon belül halt meg mindkettő: Budapesten a hontalanná lett székely, Jancsó; Kolozsvárit a saját társadalmából kiközösített román, Moldován Gergely.

Moldován Gergely néhány füzetéből a román nemzetiségi kérdés egész komplexuma összeállítható: a románság és magyarság viszonya, a dákorománizmus eredete és lényege, a román nemzetiségi törekvések és irredentizmus céljai és a magyar nemzetiségi politika hibái és útjai; összeállíthatók a múltnak azok a politikai és társadalmi alapjai, amelyek Csonka-Magyarországot és Nagy-Románia létrejöttét okozták.

MOLDOVÁN GERGELY JÓ OLÁH EMBER és jó magyar hazafi volt s mégis nemzetiségi politikája azon a lapidáris kijelentésen nyugszik: „Ali románok nem szeretjük és nem szerettük soha a magyart!”

„Olyan reális valóság ez, amit sem elmagyarázni, sem elpalástolni nem lehet.

A mi fülünkben ez a szó 'ungur' sajátosan hangzik. Jelentése: nem véred, nem vallásod, nem jóakaród; olyan valami, aminek szelleméből semmit sem szabad átvenni; ellentéted erkölcsben, hitben, gondolkodásban. Az 'ungur' szóból a román fül kiérzi a fenyegetést, a bajt; hallatára szívébe nyilai az átélt szenvedés, sok századnak a szenvedése, keserősége és fájdalma folyik össze e szóba. A szenvedés majdnem ezer esztendőn át tartott: lehet képzelni, milyen hosszú a számla, mennyi minden lehet felírva, mennyi könny áztathatta a papírt! Alit tudtuk mi, hogy a jobbágyrendszer nem magyar találmány? európai látkörünk nem volt. Minket csak a magunk szenvedése érdekelt, mi csak a magunk földesurait láttuk év év után, század század után.

Mi nem néztük a földesúr nemzetiségét: voltak román, szász, magyar, német, tót, székely földesuraink: mi összes szenvedéseinket az 'ungur' számlájára írtuk fel, mert a nemesség magyar volt.

Vallásunk túrt volt, templomaink fabódék, papjaink földet túró jobbágyok, a földesurak játékszerei.

Ali alsóbbrendű tökéletlen lények voltunk, akik a jobbágyrendszer igája alatt szaporodtunk, mint a barom ... Vérből és húsból voltunk alkotva, erkölcsünk elfajultak, bosszúállók, 'imné mintyék' lettünk, élvezet volt a bosszú feyveréhez nyúlni azok ellen, akik parancsolóink voltak s nem bántak velünk szeretettel.

Ilyen csordultig megtelt pohárral, ilyen romlott erkölcsökkel számoltunk le mi a magyarral 1848-ban.“

Ilyen volt, Moldován Gergely szerint, a románság negyvennyolcadiki állásfoglalásának az alapja s ez volt a Bécsbe és a császárhoz vetett bizalomnak is.

De az Avram Jancuk kegyetlensége nem tette tönkre a magyar Erdélyt s a császár kegyelme sem segítette meg a románokat. Az abszolutizmus csak arra tanította meg, hogy még jobban gyűlölje a magyart s alkotmányát rongynak tekintse. S ezen nem segített hatvanhét és hatvannyolc sem, mert — Moldován Gergely szerint — a magyarok az új államszervezetet nem úgy alkották meg, ahogy a múlt tanulságai diktálták. A kiegyezés nem vonta le a független Magyarország minden konzekvenciáját, a nemzetiségek nem találták magukat egy független és önálló állam minden erejével és tekintélyével szemben, a nemzetiségi törvény pedig egy hibrid alkotás volt, amely sem az egységes nemzeti állam követelményének, sem a nemzetiségek kívánságainak nem felelt meg. A végén pedig a törvényt nem hajtották végre, a nemzetiségi kérdés terén anarchia állt be s a románsággal senki sem törődött.

„Szidni mindenki szidott, kormány, törvényhozás, korona, sajtó, — aztán napirendre tértek s mi tovább folytattuk utunkat. Még az ujját sem emelte senki, hogy más irányba terelődjünk. A kormánynak sohasem volt nemzetiségi politikája. Nem a mi hibánk, hogy abban az államban, amelyben annyi a nemzetiség, nincs nemzetiségi politika. A kormány véka alá akarta rejteni a nemzetiségeket, csakhogy nem volt hozzá elég nagy vékája, most hiába ül a véka tetején: vékástól felemelik. Különösen ignorált minket, románokat, pedig mi fészkelődünk legjobban, különösen minket kicsinyeit le, pedig mi voltunk a legerősebbek, minket tartott a legártatlanabbaknak, pedig mi voltunk a legveszedelmesebbek, mert külön tagot követeltünk a nemzet testéből...

Új korszaknak egyetlen meleg sugara sem csillámlott át, amely arra mutatott volna, hogy a jobbagyságból felszabadított nép az új állami szervezetben a törvény korlátain belül, az alkotmányos élet talaján társnak ismertetik el. Látott egy népet, amely uralkodik, a magyart, s látott a maga személyében egy népet, amelyet arisztokratikus göggel és fogásokkal kormányoznak, ridegen, a törvény betűi szerint, sokszor azok ellenére is, de minden szeretet nélkül/”

Hogy írhatta volna le mindezt Moldován Gergely, a hú magyar állampolgár, ha nem tudta, nem érezte volna, hogy mindez így van. Az eredmény pedig az lett, hogy a román nép körülzött.

„S így lett jó barátunk mindenki, aki a magyarnak ellensége, így szeretünk meg mindenkit, aki a magyart gyűlölte; így hullottunk a román állam anarchistaiknak ölébe, sőt így teremtettük meg a román állam hangulatát a magyar állam ellen. Helytelenül cselekedtünk, de indokolni tudjuk.

Minket senki sem tanított meg, hogy szeressük a magyar alkotmányt, bennünk pedig nem volt meg a hajlam, hogy azt önkénytelenséggel megszeressük. A magyar kormány, a társadalom, a hatóságok ridegen nyújtották felénk az alkotmány szabadalmaikat s azokat, ha rólunk volt szó, néhol felhántták, néhol megcsönkítették — melegséget, tiszta szeretetet nem tapasztaltunk soha.

Idáig jutottunk! Mivé tették, hová sodortak a körülmények? Mit csinált belőlünk a lenézés, a szeretetlenség, a rossz bánásmód, a mi hibánk, rossz hajlamunk és a nemzetiségi politika teljes hiánya?

Tudattá emelte bennünk a gondolatot, hogy a magyar a legnagyobb ellenségünk: a múltban erőszakoskodó urunk, a jelenben eltiprók és a jövőben akadályunk aspirációink útjában.“

Rosszul esett ez nekünk akkor nagyon, hogy leírta ezt valaki, ha tudtuk is, hogy mindez hüperbola; mert á mi meggyőződésünk az volt, hogy a nemzetiségekkel rendben van a dolog, mi az „oláhval“ nem erőszakoskodunk, jól bánunk, toleránsak vagyunk vele. Pedig éppen az mutatta, hogy nem voltunk azok, hogy toleranciáról beszéltünk. De sehol sincs oly többségi nép, amelyik jogának ne tartotta volna,

hogy egységes nemzeti állam megalkotására ne törekedhessék, — hogy hogyan és milyen eszközzel, az mindegy. A mai Romániában nincs államférfiú, törvényhozó és sajtóorgánium, aki ne állítsa és ne legyen meggyőződéve, hogy a román a világ legtoleránsabb népe: de a román államot „egységes nemzeti államnak“ kvalifikálja az alkotmány első paragrafusa s a kettőnek, toleranciának és nemzeti államnak eredménye elnyomó kisebbségi politika, földreform, kultúrzóna és telepítés.

A VILÁGHÁBORÚ ELŐTTI ROMÁN POLITIKAI TÖREKVÉSEK ugyanabból a forrásból fakadva, két irányba haladtak: egyfelől közjogiak voltak, jogegyenlőséget s később autonómiát követeltek a magyar állam keretén belül: ez volt a magyarországi románok nyílt „nemzetiségi küzdelme“; másfelől volt a regáti románok irredentizmus, amelynek célja a románlakta magyar vidékek elszakítása és a román királysággal való egyesítése volt. Mindkét törekvés még a „Supplex Libellus Valachorum“ idejéből eredt s mindkettőre a maga teljes meztelenségében Moldován Gergely mutatott rá először.

A román népnek Sinkai György—Major Péter-féle dákoromán eredetéről szóló tan kezdetben csak a román nép hiúságát szolgáló történelmi hazugság, de nem volt egyúttal egy politikai célt szolgáló eszköz is. Nem is lehetett az addig, míg a hatvanas években létre nem jött az egységes román állam s a nyolcvanasok elején a román királyság, ami dicsfényvel vette körül a román nemzeti eszmét s amelynek nyomában fel nem támadt az összes románság egységesítésének gondolata, aminek alapja a tizenkilencedik század derekán egyéb természetesen nem lehetett, mint a század „uralkodó eszméje“, a nemzetiségi eszme, a románság dákoromán eredete. Amint megalakult az egyesített román fejedelemség, a „Supplex Libellus“ és az erdélyi román krónikások ködös dákoromán gondolata a szintén erdélyi származású Papiu Ilarion beteges agyában egy pozitív román politika axiómjává lett. Azt a memorandumot, amelyet Papiu, Cuza fejedelem minisztere 1860-ban adott át uralkodójának, teljes szövegében közölte Moldován „Politikai szédelgés“ című kötetében egy évvel a memorandum-per lefolyása előtt. Ekkor tudtuk meg, hogy honnan ered és mit tesz valóban a szó: „dákoromán“ s miért szídjuk mi a „dákoromán vezéreket“.

„Valamint a németek, szlávok és magyarok“, Irta Papiu, „hasonlóképpen a románok is bírnak ideállal. A román ideál: az összes románoknak egy politikai testben való egyesülése, azaz Dákorománra. Ha németek és magyarnak szabad a Fekete-tengerig egy Németország és egy Magyarország gondolatát hozni forgalomba, miért ne volna szabad a románnak is arany álmára és annak megvalósítására gondolni?“

A román tartományok összevéve: Románia-Moldova (Besszarábiával és Bukovinával) és Erdély (Bánáttal, Biharral és Mármrossal a Tiszáig) 5720 négyzetmérföld területtel bírnak.

Nemzetiségi tekintetben a román állam egyike volna a leghomogénebb államoknak Európában. Lakói mind románok, kompakt tömegekben: mindenik egy nyelvet beszél dialektus nélkül. Erdély egymillió románt számol, kik között szétszórva él 200.000 szász és német és 500.000 magyar és székely. Igaz, hogy a magyarok és szászok értelmesebbek és vagyonosabbak, de a románok elnyelik őket számukkal. Stratégiai szempontból alig volna állam Európában kedvezőbb helyzetben.

Erdély Kárpátjai egész Románia védelmezői volnának. A magas Erdély Dácia közepén van, mint egy erős és fontos erődítmény. Uralja a Bánát és Bihar térségeit; uralja Moldva hegyeit és Oláhország mély síkságát.

Aki ura Erdélynek, ennek a stratégiai központnak, úr egészen a Tiszáig és a Fekete-tengerig. Aki ura Erdélynek, ura a román tartományoknak.

A fejedelemségeknek Erdély nélkül nincs Jövőjük Európában. Erdély egyesülése a fejedelemségekkel megmentené ezeket a haláltól: létesítené a román államrendszert és megverné Románia örök életének alapjait.

Egy ilyen állam alakítására úgy történelmi, mint nemzeti jogunk sokkal hatalmasabb, mint a magyaroké; egy ilyen állam inkább megfelelné Európa érdekeinek, mint a magyarok történelmi Magyarországa, összctéve magyarokból, horvátokból, szerbekből, tótokból, románokból és más népekből¹

Ezek után Papiu megmagyarázza fejedelmének, hogy mi volna a teendő bel- és külpolitikában — a magyarok legközelebbi forradalma esetében, amelyet a hatvanas években vár — s memorandumát ezekkel a szavakkal fejezi be: „Oh románok hercege és ura! Segítsen meg téged a román nemzet géniusza s légy szerencsés végrehajtója a legnagyobb fejedelem tervének, kit valaha Traján Dáciája bírt.“

A románok pár év múlva elkergették legnagyobb fejedelmüket s Cuzának nem nyílt alkalmá, hogy megvalósítsa Dákoromániát, de a románság politikájának Papiu gondolata maradt fundamentuma. A királyság kikiáltása után ez volt a váltakozó, hol kormányra, hol ellenzékbe került liberális és konzervatív pártok nyílt vagy titkos pogrammjá; ezért lelkesült az ifjúság, ezt tűzte ki céljául a Liga Culturala s Erdély „visszafoglalását“ hirdette Romániában mindenki, bukott minisztertől kezdve éretlen gimnazistáig.

Ezt tudtuk mi meg Moldován Gergely „Nyílt leveleiből Urechea Lászlóhoz“ és „Politikai szédelgés“ című füzetéből.

Az erdélyi románok nyíltan bevallott politikája természetesen nem terjedhetett idáig. De valóban sérelmi politikájuk csak a külső máz volt, amit a magyar büntető törvénykönyvtől való félelmük kent irredentizmusukra.

„A gyengébbek kedvéért alkottunk magunknak nemzeti programot“, írta Moldován Gergely. „Szegény program! Abba csak nem írhattuk ki, hogy nekünk Erdély kell a Tiszáig, mert ez forradalmi tény volna, Európa pedig nem szereti a programokban a forradalmakat; eredményeit azonban szívesen szankcionálja. De különben is ez a program nem a mienk, ezt a pontot a román állam elemei, a Liga vette fel titkos programm jába. A mi feladatunk csak a támogatás, oly magatartással és intézkedésekkel, amelyekkel a magyar alkotmányosságot megdönthetjük. Beiktattunk hát abba a programmba egyebeket, vigyázzva, hogy nehogy olyan valami legyen benne, amit esetleg a magyar meg is adhatna.

Legfőbb követelésünk a magyar állam kettészakítása Erdély autonómiája útján. Beszélünk federatív magyar államról is. De ki lelkesül ezekért? Kinek kell Erdély autonómiája, a federatív magyar állam? Nekünk kellene talán ideig-lenesen, míg megbontanók a magyar alkotmányt, azután abban rágódnánk tovább, míg átrágnók magunkat a Kárpátokon át a román államba. Az egész program egy fikció, csak arra váló, hogy Romániával való érintkezésünket fedezzük s takargassuk forradalmi tendenciáinkat.“

Jogegyenlőség és autonómia hirdetése, olműtzi felségfolyamodvány és balázsfalvi program mind csak ezt takarta, míg végre — mint most Lupaş, a kolozsvári egyetem történetnára megírta —a tizenkilencedik századbeli erdélyi román nemzetiségi politika irrealisztikus, hazug törekvései az irredenta dákorománizmus 1918-i unió igazságában valósultak meg.

MI A ROMÁNSÁGNAK két, egymással parallel haladó politikájának csak egyikét, a hazai románságnak állambontó törekvéseit ismertük, úgy ahogy. Külpolitikai kérdésekkel nem foglalkoztunk, még akkor sem, ha azok hazánk ellen irányultak; az osztrák-magyar diplomáciának fontosabb volt minden, mint a bukaresti bujtogatás. Erdélyben senki sem tudta, hogy mi történik a szomszédban.

A hetvenes és nyolcvanas évek román passzivitása után, a fel-támadt román irodalmi renaissance és a Liga Culturala hatalmas izgatása nyomában a magyarországi románság is megmozdult. A kilenc-venes évekkel beálltak Magyarországon a sajtó- és az izgatást perek, betetőzve a replika és memorandum-perrel; ezeknek nyomába jöttek a vármegyék feliratai, követelve a nemzetiségi törvény eltörlését, a büntetőtörvény módosítását, előleges sajtócenzúrát; azután jöttek a békülékenység évei, a román passzivitás felhagyása, a paktálások és a világháború: az árulások, a kultúrzóna. Ez volt ötven év magyar nemzetiségi politikája. Azaz, Moldován Gergelyvel szólva: „A baj az volt, hogy a magyar nemzetnek nemzetiségi politikája nem volt soha.“

Míg Magyarországon e minden kormányváltozással változó politikátlanság uralkodott, addig Romániában nyíltan hirdették az irredentizmust. Az erdélyi románság már csinálta a memorandumot, mikor Urechea a magyar határ mellett, Predeálon, úgyhogy a hang áthallatszhatott Brassóba, mesét mondott a román ifjúságnak: „Volt egyszer egy császár, Traján, akinek három fia volt. Mielőtt a három fiú világgá ment volna, az apa átadott nekik három keszkenőt: az egyiknek vereset — Románia —, a másiknak sárgát — Bukovina —, a harmadiknak kéket — Erdély —, kiszakítva a hármat egy egészből s azt mondá nekik: „Amikor ezt a három keszkenőt ismét egy rüdon fogjátok egyesíteni, az én birodalmam a tietek leszen/ Rajta, ifjak, kiáltotta, alkossátok meg e birodalmat!“¹

„POLITIKAI SZÉDELGÉS“ című füzetében Moldován Gergely még azt írta volt, hogy a magyarországi románság három pártra van oszolva: egyszer azok, akik feltétlenül, utógondolat nélkül a magyar alkotmány alapján állanak; azután azok a „mérsékelt passzívak“, akik a román sérelmeket alkotmányos úton óhajtják orvosolni s akik regátbeli támogatásra, a Liga segítségére nem reflektálnak s végül a „féktelen passzívak“, akik a román problémát külső befolyás igénybevételével, esetleg fegyverrel akarják megoldani. A feltétlen alkotmányos párt, amennyire én emlékszem, egyedül Moldován Gergelyből állt. Mérsékelték voltak egypáran Mocsonyi Sándor elnökletével; „féktelen“ volt a túlnyomó többség, a memorandisták, Ratiu vezetése alatt.

Egy év múlva azonban egy másik politikai röpiratában bevallotta Moldován Gergely, hogy a dolog végül sem így van.

„Mi jóban és rosszban egyek vagyunk. Olyanok vagyunk, mint a juhnyáj. A nép követője annak a politikának, amelyet intelligenciája megteremt, külön politikát nem csinál, nem üz. Bár azzal hitegetjük magunkat, hogy volnának közöttünk ‚mérsékelt‘ elemek, mi ezeknek

¹ A román zászló színe: vörös-sárga-kék.

a mérsékelttségével, bátorságával és nyílt fellépésével sehol sem találkoztunk ... Egymás között civődünk, kíméletlenül gázolunk egymás becsületében: a tribunista gyűlöli Román Miront, Cozma Parthen becsuklja ellenfeleit; a bánáti dühöng Szeben ellen, de a magyarral szemben mindnyájan egyetértünk... Mindnyájan egyet kiáltunk: Inkább az orosz, mint a magyar! Ma már mind egy hajóban úszunk, vagy együtt kötünk ki az óhajtott révben, vagy együtt pusztulunk el. Az első ágyúlövés határainkon együtt fog minket találni. Mi a múlt bosszújával a jövőben élünk.“

E szolidaritás nemcsak a magyarországi románok között volt meg, hanem hozzájuk kapcsolódtak a királyságbeliek is: erdélyi, regáti románok egyetlen célja, egy politikája van: a román királyság határainak kitolása a magyar Tiszáig. „A gyermeknek a bölcsőben erről mesélnek; az ifjú ezért fut, fárad; a hajadon erről ábrándozik. Oly ideál ez, amelyért milliók lelkesednek, milliók szíve egyesül egy dobbanásban.“

S ebben a politikában nem lehet csalódní, ez a politika biztos úton jár:

„Ami ma lehetetlennek látszik, az holnap lehetségessé válik s holnapután megvalósul.

Mi veszteni mit sem veszthetünk; egy Magyarországra nézve szerencsétlen háború esetén mindent nyerhetünk, — ideálunk megtestesülését. Mi az egy összeülő európai kongresszusnak, ha a háború után egy darabka földet ide vagy oda dob? Európa bölcsői azt fogják mondani: Adjuk oda Erdélyt a Tiszáig a román államnak, hogy biztósítsuk az európai békét. Nem sokat fognak azzal bajlódni, hogy egy nemzet testéből kivágnak egy darab eleven húst, mely örökre fájni fog; a diplomaták nem érzékenyek, a nemzetek fájdalma nem érinti őket.

A diplomaták majdan előveszik a Liga által terjesztett röpiratokat s azokból fogják mutatni a román állam jogát a magyar részekhez és a magyar nemzet államalkotási és kormányzási képtelenségét. Ha pedig legyőzetünk, — semmit sem fogunk veszteni. Európa minket, a legyőzötteket megvédelmez a magyarok dühe ellen. Ez a mi hitünk, a mi álláspontunk.

Vagy azt hiszik, hogy I. Károly király és tanácsosai a román nemzetet a hármass szövetség számára biztosítani fogják? Miért van a mi szomszédunkban az orosz, miért van nekünk ideálunk s miért van a világon muszka politika és cselszövény? Koronájával játszik az a román államfő, aki a román nemzetet nem vezeti ideálja felé.

Ezt hirdeti a román államban mindenki. Semlegesek leszünk minden irányban, de ha a magyart fegyverben látjuk, a mi ágyúink mindenesetre a magyaroknak, esküdt ellenségeinknek lesznek szegezve. Nem lehetünk ellensége franciá nővérünknek, sem orosz barátunknak, akivel közösen döntöttük meg keleten a félholdat.

Ezzel az ideállal a magyarnak előbb-utóbb számolni kell...

Ha elbukik, mi mindent megnyertünk!“

A ROMÁN KÉRDÉS egy területén tévedett súlyosan Moldován Gergely, azon, ahol a baj orvoslásáról szól.

Moldován Gergely, az oláh, teljesen meghódolt a tizenkilencedik század uralkodó gondolata, az „egységes nemzeti állam“ előtt. 1896-ban kiadott munkájában, amelyet „A magyar nemzeti állam nemzetiségi feladatairól“ írt, apodiktikusan jelentette ki, hogy „Magyarország magyar tulajdon“ és „a nemzetiségi kérdés megoldása első sorban a magyar nemzeti állam kiépítésétől függ“. Egy államban, amelyben a lakosság 45 és fél százaléka nemzetiségi volt!

De az, hogy a kiindulási alap nem volt örök, nem jelenti, hogy e könyve is ne volna tele nagy és keserű igazságokkal és okos tanácsokkal. Elfogódottan forgatom a könyv előttem fekvő példányát: Jancsó Benedek tulajdona volt s lapjai tele vannak az ő megjegyzéseivel: „igaz“, „helyes“, „érdekes!“ Bizonyítják, hogy mennyire át voltunk akkor hatva egy olyan gondolattól, amelyen a nemzetiségi kérdés megoldható nem volt. Viszont ott van néhol a lap szélén Jancsó kezeírásában az is: „nem áll.“

Az egységes nemzeti állam koncepciójának megfelelően, Moldován Gergely felfogása szerint „a nemzetiségi törvényt sohasem kellett volna megalkotni“, mert abban olyan rendelkezések vannak, amiket „az állam szuverénítésének megsértése nélkül végrehajtani nem lehetett“. Ugyanaz a gondolat, mint amellyel Bratianu 1919 májusában a kisebbségi szerződés aláírásának megtagadását indokolta. Igaz, hogy mikor Moldován Gergely írt, a szuverénítés tana nem volt odáig fejlődve, ahol van ma s Moldován Gergely nem volt jogász.

Amit Moldován Gergely a belpolitika terén a nemzetiségi kérdés tekintetében reformokul ajánlt: hogy a kiegyezéssel paritást fokozottabb mértékben kell végrehajtani; hogy szükséges a közigazgatás és a közoktatás államosítása, az esküdtszék eltörlése: mindez az akkori napi politika kérdéseit képezte. Abban igaza volt, hogy az osztrák uralom nyomait, az osztrák polgári törvénykönyv érvényét, a sajtórendtartást el kellett volna törölni Erdélyben, hogy Erdély különállásának emlékei eltűnjenek. De ma már nagyon jól tudjuk, hogy micsoda csapást jelent az erdélyi magyar kisebbségre, hogy sok felekezeti, különösen protestáns iskola került volt magyar uralom alatt állami kezelésbe s lett ennek következtében az impériumváltozás folytán román állami iskolává s tudjuk, hogy mi lett volna az erdélyi magyar közoktatás sorsa, ha az elemi oktatás és a tanítóképzők államosítása megtörtént volna az egész vonalon úgy, amint Moldován Gergely követelte.

E tévedések mellett azonban sok igazságot is mondott Moldován és sok jogosult szemrehányást tett a magyar kormánynak és a magyar társadalomnak egyaránt. Amit külképviseletünk tudatlanságáról és nemtörődömségéről, a székelységnek Romániába való kivándorlásáról, a hatóságoknak a nemzetiségi kérdéssel szemben való tájékozatlanságáról és indolenciájáról írt, az mind nagy igazság marad.

Mindezekből a meglehetősen rendszertelen és rapszódikus gondolatokból, amelyeket Moldován Gergely a nemzetiségi kérdés minden oldalát illetőleg összehordott, végül a következő konklúziót vont le:

„A magyar állam nemzetiségi viszályait nem az okozta, hogy a magyar talán belelegegyedett a nemzetiségek ügyeibe, hanem az, hogy őket egyáltalában szabadjukra hagyta. A baj éppen az volt, hogy a nemzetnek nemzetiségi Programja sohasem volt. A nemzet minden előleges számítás és tervszerű megfontolás nélkül osztogatta a jogokat, amelyekkel csinájában bánhatott volna.

A nemzet a faji jogok osztogatásában tovább ment, mint kellett volna; ezzel túllőtt a célon s megteremtette a bajt. Mert a nemzet megengedte a fajoknak a külön politikai alakulást s ezáltal szentesítette a nemzettesttől való elszakadhatást és a külön nemzetiség szerint való alakulhatást.

A nemzet nemhogy adósa maradt volna a nemzetiségeknek, de többet

Megmondta Moldován azt is, mit kell, hogy csináljon a magyar állam.

„A nemzetnek nincs más feladata a nemzetiségekkel szemben, mint hogy azokkal szeretettel bánjék; velük többet foglalkozzék s a fennálló törvények határai között őket szabadon mozogni engedje.“

Hogy vájjon jogok, autonómia és unió helyett szeretettel beérte volna-e a románság, az éppen azok után, ahogyan Moldován Gergely állította elének a román kérdést, nagyon kétséges megoldásnak látszik.

A KILENCVENES ÉVEKEN TŰL hosszasan elhallgatott Moldován Gergely. 1915 elején azonban újra pennát fogott s „Az orosz kéz Romániában“ címmel vaskos füzetet adott ki. Erről a kérdéstről annyi hivatalos dokumentum és memoár megjelenése után ma már sokkal többet tudunk, mint tudhatott ő akkor, a háború első évében.

A nagy összeomlás után Moldován Gergely nem hagyta el Erdélyt s az új uralom emberei nem bántották a már nyolcvan év felé közeledő öreg urat. Csendesen élte le utolsó éveit az általa annyira szeretett Kolozsvárit s most Jancsó Benedek után a román nemzetiségi kérdésnek ez az utolsó nagy ismerője is a sírba került.

SZÁSZ ZSOMBOR

GAZDASÁGI PROBLÉMÁK

I

A BOLETTA

A KÖZVÉLEMÉNY évek óta hangoztatja a súlyos válsággal küzdő mezőgazdaság megsegítésének szükségességét s mindenkinek tudnia kellett, hogy az, amit a mezőgazdaságnak juttatunk, azt a nem mezőgazdasági lakosságéból kell elvonnunk, bár mindenki tisztában van avval is, hogy egy társadalmi osztálynak vagy foglalkozási ágának sincsen lefelezhető feleslege. A mi bajunk nem a jövedelemeloszlás, de a jövedelemhiány; mindamellettt abban mindenki egyetértett elvben, hogy a mezőgazdaságon, mint aránylag legrosszabb helyzetben lévő termelési ágon s mert ő az alapja a nemzet gazdasági struktúrájának, a többiek rovására is segíteni kell.

A mezőgazdaság válságának oka tudvalevőleg a termelési költségek és a terményárak aránytalansága; nyilvánvaló, hogy akár a termelési költségek csökkentésével, akár a terményárak emelésével lehet a mezőgazdaság jövedelmezőségét javítani. Már most mit jelent a társadalomra nézve a termelési költségek csökkentése? A termelési költség: a közteher, a kamat, a munkabér, az iparcikk. Elvileg mind csökkenthető: sokkal olcsóbban lehetne adminisztrálnunk, a pénzközvetítés felette drága, a mezőgazdasági munkák sokkal kevesebb munkással volnának végezhetőek s az iparcikkek fogyasztói ára is lejjebb szállítható. De mi ennek az ellentéte? Az, hogy köztisztviselők elbocsáttassanak, hogy a pénzügyi tisztviselők száma csökkenjen, hogy a falun munkanélküliség keletkezzék, hogy az amúgy is nehezen küzdő kereskedelem a termelő és fogyasztó közül kikapcsolassék s hogy az ipari termelés észszerűsítése újabb ipari munkásmennyiségeket tegyen feleslegessé. Nem is szólva ennek társadalmi hatásairól, mit jelent ez gazdaságilag? Hogy a mezőgazdaság megsegítésének terheit azok a szerencsétlen ezrek viselik, akik a termelési költségek csökkentése kedvéért kenyerüket veszítették, s új helyet nem lelhetnek. Ez a vertikális teherviselés igazságtalan s nézetem szerint lelkiismeretileg elviselhetetlen; evvel szemben a terményárak emelése, mely horizontálisan terheli a fogyasztást, a helyes, az igazságos mód s a kormány helyesen tette, hogy ezt az utat választotta, bár szükséges, hogy a másik úton is óvatosan és lassan folytassa már megkezdett útját.

A mezőgazdaság körülbelül negyvenmilliót kap így a fogyasztás terhére, ami nagyon kevés a válsághoz képest, hiszen a termelés évi értékének talán 1%-a, és nem sok a fogyasztás szempontjából sem.

A kormány teherviselőknél azon terményeket vette, — a búzát és rozsot — melyeknél az árcsökkenés árzuhanássá fajult, ezeknek, illetve a lisztnek megdrágításával óhajtotta a negyvenmilliót a fogyasztótól beszédni. Ez mind logikus, de bizonyos tekintetekben aggályos: elsősorban azért, mert a búzatermelés egyoldalú serkentése nem érdeke sem a nemzetnek, sem a mezőgazdaságnak s valószínű, hogy a jövő gazdasági évben a búzaterület növekedését fogjuk tapasztalni, hacsak a felsőház határozata, mely szerint a jövő év áprilisában fogja az intézkedések hatását vizsgálni, nem szolgál túlzások fékéül. De aggályos azért is a helyes gondolat megvalósítási módja, mert nem egészséges állapot, hogy a liszt ára erősebben drágul, mint a búzáé, minthogy az előbbinek kell viselnie a kivitelre kerülő gabona bolettáját is. E bifurkációnak hátránya, hogy csábít olyanokat is vámörletésre, kik eddig lisztet vásároltak — ami a törvény céljaival ellenkezvén, a törvénytiszteletre hátrányos — továbbá, hogy ennek következtében a lisztadó nem folyik be a várt mértékben s a negyvenmilliónak nem lesz meg a fedezete e forrásból. A kormány azért az eredetileg tervezett lisztadót felére csökkentette s sajnálatos, hogy nem ejtette el egészen, hiszen találhatott volna forrást, melyből még ezt is pótolhatta volna, mint pl. a szénadót, a termelés szempontjából is íbntos favárat, vagy a gyorsvonati személyszállítás súlyos deficitjének eltüntetésével lehetővé váló vasúti jövedelemtöbbletet.

Mindenesetre örömmel üdvözölendő, hogy a kormány a termelés megsegítésének terére lépett s évek óta először nem befolyásoltatta magát a közvetlen fogyasztói politika híveitől. Nem lehet félreértés abban, hogy minden gazdasági politika célja az ember s hogy a termelés csak eszköz. Azonban e mondatban, melyet a jószívű népszerűségkeresés újabban oly gyakran hangoztat, a tévedés az, hogy a termelés nem csak eszköz, de az egyetlen eszköz, mely az emberek sorsán javítani tud. A közvetlen fogyasztói politika szükségszerűen a termelés csökkenéséhez, a nemzeti jövedelem hanyatlásához, majd a fogyasztóképesség csökkenéséhez vezet s az igazságosabb jövedelemeloszlásra való helyes törekvés, ha túlzásba téved, végre arra jut, hogy egyre kevesebb az, amit feloszthat. Ilyenkor azután végzetes útján új vagyonselosztásról kezd beszélni, s megkezdődik az az annyszor elítélt radikális politikához nagyon hasonló konzervatív destrukció, melynek az sem veszi el élet társadalmi hatását illetőleg, hogy talán vallásos ember az, aki hirdeti.

Az tehát, hogy a kormány most a termelés rentabilitásának oldalán fogja meg a gazdasági problémát, már maga is oly megnyugtató cselekedet, mely elfelejteti a keresztülvittelt illető esetleg jogos kifogásokat. Hiszen a termelés rentabilitása nélkül nincs többtermelés, melyre pedig okvetlenül szükségünk van; igaz, hogy ehhez a termelés lelki nyugalma is nélkülözhetetlen, mert a többtermelés nem lehetséges egyéni kezdeményezés nélkül, melynek biztonsággal kell számolhatnia munkájának gyümölcseivel. Ki fektethet be földjébe tőkét — s mily drága tőkét! — s fáradságot, ha konzervatív oldalról is új földreformot hirdetnek, a helyett, hogy a forradalmi birtokviszony-megváltoztatás előmozdítása helyett a természetes aprózódás-

nak útjait egyengetnék? Ki kezdeményezhet ipart, mikor visszhangzik az ország a vámrevízió követelményétől, a helyett, hogy az árak esetenként megvizsgálatnának s szükség esetén helyesbítettének? Ki merhet befektetéseket eszközölni, mikor nem tudhatja, hogy holnap állami kezdeményezés nem veszélyezteti-e azt, mikor a közhatóságok oly gyakran nem elégednek meg az őket megillető bábaszereppel, hanem maguk akarnak szülni? A búzaár emelésében a gazdaságpolitika érvényrejutását üdvözljük a politikai gazdálkodással szemben s bízunk benne, hogy ez első lépést bátran követi a többi.

II.

A KARTELTÖRVÉNY

E gondolkodás érvényesülésének ritkán nyílt helyesebb alkalma, mint a karteltörvény megalkotásánál, de, sajnos, a törvénytervezet még nem ezt a szellemet tükröztet vissza. A kartel az antiindividualista és antietatista társadalmi szervezkedésnek egyik egészséges jelensége, melyet természetesen éppen annyira féltékenységgel szemlél a társadalom atomizálásán felépülő állami uralom, mint ahogy nyugtalansággal nézi a társadalomnak még meg nem szervezett része. Ez az az elvi kérdés, melyre világosan, eszmei zűrzavar nélkül választ kell adni: a kartelt, vagyis a társadalmi osztályok gazdasági szervezkedését, a kívánatos társadalmi szervezés egyik állomásának tartjuk-e s a róla intézkedő törvényt ennél fogva arra akarjuk-e felhasználni, hogy annak eszméjét a még meg nem szervezett területen érvényesülni segítsük? vagy a gazdasági liberalizmus álláspontján állva a szabad verseny megvédését célozzuk-e a karteltörvénnyel? A törvénytervezet az utóbbi állásponton áll, a szabadelvűség védelmére készül; én az ellenkező véleményt vallom és a társadalmi szervezkedés előmozdítására tartok karteltörvényt kívánatosnak.

A társadalmi szabadság vagy szervezettség a történelem tanúsága szerint nagyrészt függvénye annak az aránynak, mellyel a nemzet igényeinek összesége (mely a népesség számától és igényeitől függ) a nemzeti jövedelemhez viszonylik, amint ezt e szemle hasábjain ismételtelen is kifejtettem. Nerfi vitatható, hogy nemzeti jövedelmünk ma elégtelen, — bár nem kellene így lennie — ezért látjuk fonnyadni a szabadság jólétben nyíló virágát. Mi az, ami helyébe igyekezik mint szervezeti elv? Az állami mindenhatóság, az államszocialisztikus bürokratikus uralom, mely atomizálja a társadalmat, mint minden önkényuralom és mint a liberalizmus, még ha némely képviselője tetszeleg is társadalmi látszatszervezetek létesítésében.

Másrészt a liberalizmus idejéből egyénekre bontott azon társadalmi osztályok lelkében, melyekben még nem vagy nem eléggé érvényesült a szervezkedési eszme, a már megszervezett elemekkel szemben az elnyomatás s a gazdasági kihasználtság érzése hatalmasodik el; ezek szabadságuk megvédésére — risum teneatis, amice! — az államhatalomhoz folyamodnak. Elsősorban a mezőgazdaság az, mely fennen lobogtatja a gazdasági liberalizmus zászlaját s azt az állammal óhajtja megvédeni a társadalmi szervezkedéssel szemben. Érthető,

hogy a mezőgazdasági termények termelői ára és az iparcikkek fogyasztói ára között való nagy diszparitás nyugtalansággal tölti el a mezőgazdasági termelést. Ez külföldön is így van s távolról sem biztos, hogy a belföldi piac védelmének megszüntetése nem járna-e csupán végzetes következményekkel, ha csak nem marad az árak szempontjából minden változatlanul, nemzetközi megállapodások következményeképpen. Továbbá nagyon fontos iparcikkekben nem a kartel a kifogásolt árak oka, pl. a textilájakban, bár nem tagadható, hogy a vasút, a villamos áram, a munkásbiztosítás monopóliuma, az orvosi, mérnöki, ügyvédi, munkás szakszervezetek karteljei s a szénkartel nagyban befolyásolják a textiltételek önköltségeit. Végre a mezőgazdaság tudhatja, hogy ott ahol maga szervezkedett, mint pl. a répatermelésben vagy a szeszgyártásban, mily előnyöket tudott elérni. Bármennyire érthető is a mezőgazdaság elégedetlensége, nem érthető, hogy a helyett, hogy saját megszervezésében keresné az orvoslást, az államhoz fordul az ipari vámok és kartelek megszüntetése, illetve gyöngítése ügyében, az államhoz, melynek saját ügyeibe való beavatkozását annyira perhorreszkálja.

Hogy a mezőgazdaságnak is mennyivel inkább a szervezkedés a gyógyszere, mi sem bizonyítja jobban, mint azok a tapasztalatok, melyeket a vámrevíziós tárgyalásokban szerezhettek. Kétségtelenül hiba volt a közvélemény meggondolatlan nyomása alatt vámrevíziós bizottságot teremteni s evvel azt a helytelen, a magyar mezőgazdaság hivatott vezetői által sem óhajtott látszatot kelteni, mintha a magyar piacra éhes ipari államok ellenszolgáltatás nélkül juthatnának vámcsökkentésekhez, mert ezt a magyar agráriusok kiharcolják a német vagy cseh iparnak. Nem vámrevízióról kellett volna beszélni, de árrevízióról, mert ha igaz is, hogy a kartellált iparok igyekeznek a vám- vagy fuvarvédelmet kihasználni, ez csak addig áll, míg túlzott árakkal szemben a megfelelő intézkedések nem történnek. Most már — amin kezdeni kellett volna — a mezőgazdaság és a gyáripar sokat ígérő megbeszéléseket kezdettek az árkérdésben, cikkenként. S most derül ki, hogy ennek keresztülvitele azon fog megakadni, hogy míg az ipar, amennyiben nem volna még megszervezve, hajlandó is, tud is megszervezkedni, hogy a mezőgazdaságnak messzemenő előnyöket juttasson, a mezőgazdaság nélküli azon szervezeteket, melyek szerződőiként szemben állhatnak az ipari kartelekkel, melyek felölelnék a mezőgazdasági fogyasztást s melyek biztosíthatnák, hogy az áru közvetlenül a mezőgazdasághoz jut, s ama anyagi biztonságot is nyújtja, mely nélkül még a legrövidebb hitelezés sem lehetséges. Nem kell-e ily viszonyok között sajnálnunk, hogy nincs törvényünk, mely a mezőgazdaság megszervezését kényszerrel is lehetővé tenné?

Ezt az előttünk fekvő karteltörvénytervezettől is hiába várjuk, hiszen az az állami hatalom és a mezőgazdaság liberalizmusának szülöttje. Ez nem vesz tudomást a társadalom általános szervezkedési törekvéseiről, de kipécézi az ipari karteleteket, — már amennyire ezt zavaros definíciójából érthetni — melyek ellen a közrendet (sic!) és a jóerkölcöket meg kell védeni; ezért árvizsgáló tanácsokat létesít a kir. Táblán és kir. Kúrián, melyeknek fegyvere a kartelszerződés

érvénytelenítése, amit bírságokkal állandósít. E helyett meggyőződésem szerint — mint az elmondottakból kitűnik — a megalkotandó karteltörvénynek a társadalmi gazdasági szervezkedések egyetemét — polgári és munkás szakszervezeteket, szövetkezeteket, kereskedelmi és ipari egyezségeket — kell felölelnie; az érdekeltek többsége és az államhatalom nyerjen jogot kényszerszármazások létesítésére; gondoskodjék visszaélések megszüntetéséről és megtorlásáról, de a monopóliumoknál is, és sohasem úgy, hogy gazdasági okoknál fogva szétrombolhassa a szervezetet, hanem legfeljebb bírsággal vagy az ellenőrzés megszigorításával; a visszaélés kritériumát pedig magának a törvénynek kell megállapítania.

A nemzetközi kartel kérdését a törvénytervezet nem érinti, pedig a belföldi kartel avval szoros összefüggésben áll s ha ez utóbbi érvényteleníthető, úgy szerződéskötésre külföldi kartelekkel alkalmatlanabbá válik, ami komoly veszély lehet iparunkra, bármennyire örvendetes mellékhatásnak is lássék ez a törvénytervezet alkotói előtt. E kérdés felette nehéz és a genfi gazdasági világkonferencia is hiába kísérelte meg a megoldását. Úgy hiszem, a nemzetközi kartelek kérdését a kereskedelmi szerződések anyagába kell bevonni, annyival is inkább, mert e kartelek iránya az, hogy kivegyék az államok kezéből a gazdaságpolitikai irányítást. E kartelek bejelentési kényszerét garantálniok kellene a szerződő államoknak, valamint azt is, hogy e kartelek nem bánhatnak kedvezőtlenebbül a szerződő országgal, mint bármely más állammal szemben. Mi haszna van a legtöbb kedvezményes elvnek, ha a gyapottermelők nemzetközi kartelje az európai kontinenst nem látná el, hogy saját iparosodását segítse elő? Ha az államok urai akarnak maradni gazdaságpolitikájuknak, akkor a nemzetközi kartelek kérdését dűlőre kell vinniük.

BARÓ KORNFELD MÓRIC

A LÉGIPOSTÁRÓL

Az ábécét és a könyvnyomtatást leszámítva, azok az emberi találmányok tettek legtöbbet a civilizációért, amelyek a távolságokat rövidítették meg“, írta Macaulay, s így méltán nevezhetjük a repülőgépet és léghajót az emberi elme egyik legnagyobb találmányának, amely rövid fejlődés után azonnal az emberi kultúra szolgálatába szegődött.

A légiforgalom rövid tíz esztendeje megmutatta, hogy a repülőgép és léghajó méltán nevezheti magát közlekedési eszköznek, mert rendelkezik mindazokkal a tulajdonságokkal, amelyeket minden közlekedési eszköztől megkívánnák: gyorsaság, pontosság, üzembiztonság. Az utolsó évek statisztikai adatai alapján bátran állíthatjuk, hogy pontosság és üzembiztonság tekintetében semmivel sem marad hátra a többi közlekedési eszközök mögött, gyorsasága pedig felülmúlja az összeseket s így komoly versenytársként jelentkezik a vasúttal, autóval és hajóval szemben mindazoknál a szállításoknál, ahol a nagy sebesség szerepet játszik, úgy a személy-, valamint az áru-, de különösen postaszállításnál.

A különféle közlekedési eszközök elért legnagyobb sebességei a következők:

óceán hajó.....	54.81 km/h (óránként kilométer)
gőzjacht	72.5 »
gőzmozdony	120 „
léghajó	132 „
villamos mozdony	210 „
autó	371
repülőgép	575.7 »

míg a használt közlekedési eszközök rendes sebességei:

óceán gőzös	. 40 km/h
autó 50 „
vasút	75 „
léghajó110 „
repülőgép ..	. 180 „

A többi közlekedési eszközzel szemben jelentkező gyorsaságbeli fölényt a mai rohanó élet kihasználja mindazokban az esetekben, mikor az időbeli nyereségért fizetendő költségtöbblet alatta marad az időnyereséggel elért haszontöbbletnek.

Különösen nagy szerepe van a légi közlekedésnek légi posta szállításában, mert míg az utas- és áruforgalomban a légi járművek csekélyebb befogadóképessége miatt a repülőgép és léghajó ma még alatta marad a többi szállítóeszköznek s így csak a legnehezebb s a maga-

sabb szállítási költséget elbíró árut, az utasforgalomban a luxus turista utast és az üzletembert szállíthatja, addig a postaszállításnál már befogadóképesség és üzembiztonság szempontjából is egyenlő vetélytársként jelentkezik, gyorsasági előnyével pedig e szállításnál predomináns szerepre van hivatva. Az alábbiakban egyelőre csak a levél-szállítással foglalkozunk.

Az austerlitz-i csata után, 1805-ben, 10 napig tartott, amíg a gyorsfutár a csata eredményét a francia fővárosba megvitte, s amidőn 1801-ben Pál cárt meggyilkolták, 21 nap múlva érkezett meg a jelentés Párizsba. A Bushirtól Teheránba vezető 1000 km hosszú utat 4—5 hétig teszi meg a karaván, s Európából Dél-Amerikába a leggyorsabb postahajó 21 nap alatt ér el. Ezzel szemben a repülőgép Berlintől Párizsig 5½ óra alatt repül, Párizs és Leningrad között a távolság repülőgépen 18 óra, Bushirtól Teheránba 8 óra alatt röpti át az utast a gépmadar és a postánk Budapestről 9 nap alatt Rio de Janeiróba érkezik, ha légi úton küldjük.

E néhány példa is igazolja, hogy a repülőgép és léghajó 300—400 %-kal rövidíti meg a menetidőt, különösen ha nagy távolságokról van szó. A gyors szállítás gazdasági előnyeit felismerve, még a háború előtt megpróbálkoztak légipostaszállítással, s a háború folyamán úgy a központi hatalmak hadvezetősége, (Budapest—Becs 1918 júl. 4-én, Bécs—Krakkó—Lemberg—Kiew 1918 márc. 30-án, Berlin—Hannover 1918 febr. 15-én), valamint az antant hatalmak vezetősége (Folkestone brit főhadiszállás Franciaországban 1918 őszén) folytatott kísérleteket légipostaszállítással. 1918 májusában az Egyesült-Államok postaigazgatósága is megindította kizárólagos postaszállító járatait és 9 esztendőn át a 4300 km hosszú New-York—Sanfrancisco útvonalat saját kezelésében tartotta üzemben, eleinte 7 tisztán napi szakaszból álló, egymással összefüggésben nem lévő járatban, majd összefüggő nappali és éjjeli járatban. A New-York—Salt Lake City szakaszon az éjszakai szolgálat földi berendezései 542.000 dollárt emésztettek fel,¹ de e befektetéssel a postaigazgatás elérte, hogy a vasúttal 2 y₂ vagy 3½ nap alatt befutható távolságot 32½ órára csökkentette le. A légiposta propagálására 1924-ig surtaxe-mentesen szállította a postát, így tehát a fenti befektetésekhez semmiféle fedezete nem volt. 1924 júliusában bevezette a pótdíjat, s így az 1924—25. évben 602.628 íj-t vett be. Ez a bevétel 1925—26-ban 861.865-re emelkedett (160.199 kg összsúly). A járatok fenntartása 2,782.422-be került ugyanez évben.³ 1926—27-ben a fővonalat még maga a postaigazgatás tartotta fenn, de a hozzácsatlakozó vonalakat magántársaságoknak adta ki, úgynevezett „szerződéses vonalakénak, árlejtés alapján. 1927 júliusában a fővonalat is kiadta a Boeing cégnek, 1928 aug. i-én pedig leszállította a légiposta-pótdíjat (10 cent 15.5 g-ként) a negyedére (5 cent 31 g-ként).³ A tarifaleszállítás, majd Lindbergh óceánrepülése annyira emelte a légipostái forgalmat, hogy az 1927/28. év 809.883 kg szállítmányával szemben 1928/29-ben 2451.520 kg-ra emelkedett a légipostaszállít-

¹ Küsgen: Luftpost in Deutschland und im Auslande.

² Aerodigest 1927. 2. sz.

³ Kelly törvény 1928 máj. 17.

mány súlya. 1918. év májusától 1927 júniusáig Amerikában 298,517.760 levelet szállítottak légi úton. Ugyaníly emelkedést tapasztalunk más vonalakon is. A Cie Générale Aeropostale Toulouse-Casablanca vonalán:

1920-ban	3.300 kg	
1923-ban	57.810 „	
1925-ben	124.070 „	(marokkói háború)
1928-ban	67.460 „	
1929-ben	66.613 „	postaszállítmány volt.

Franciaországban 1929-ben szállított légi posta összsúlya 149.398 kg-ot tett.

Németországban:

1926-ban	24.856 kg levelet	
1927-ben	»	
1928-ban	38.772 „	„ szállított légi úton.

Hazánkban a már említett és a háború alatt működött katonai légi járat után az első magánvállalkozás a Magyar Aeroforgalmi Rt. (Mefort) volt, amely Budapest—Szeged—Szombathely közön szállított légi postát 1920 ősztől 1921 nyaráig.

Újól csak 1922-ben indul meg a légi postaszállítás, május i-én, a CIDNA (Cie Internationale de Navigation Aérienne) Párizs—Budapest vonalának megnyitásával, amelyet még ugyanazon év végén Stambulig hosszabbítanak meg. Az 1923. év elején két magyar vállalat is megkezdte működését: a Magyar Légiforgalmi Rt. és az Aero Express,¹ mindkettő a Budapest—Bécs vonalon. A Magyar Légiforgalmi Rt. 1926. év októberétől kezdve Budapest—Grác között is rendszeres járatot tartott fenn 1928 ősziéig. A CIDNA, mint a fővárosok vonala, kitűnő légi összeköttetést nyújt saját vonalán, minthogy a Stambultól—Párizsig való távolságot egy nap alatt teszi meg, viszont a Magyar Légiforgalmi Rt. kora reggel indulva Budapestről, Bécsben az összes európai vonalokhoz (Velence—Róma, Berlin—Amsterdam—London, München—Zürich—Genf, stb.) csatlakozik, s ily módon hazánk az összes nemzetközi légi postái járatokba bekapcsolódik.

1929-ben megindult a magyar belső légi postaszállítás is (Budapest—Szombathely, Budapest—Szeged), amelyeket 1930 április 15-én a Budapest—Pécs—Kaposvár vonal (utas-, posta- és áruszállítás) megnyitása követett. A Budapest—Nyíregyháza, Nyíregyháza—Szeged—Pécs—Kaposvár—Szombathely postaszállító vonal kiépítése most folyik. Magyarországon szállított légi küldemények súlya is állandó emelkedést mutat:

1926-ban	2271 kg levél	amelyből Magyarországbani 628 kg
1927-ben	2260 „	feladtak, illetve ideérkezett 1730 „
1928-ban	2580 „	(lásd a grafikonokat a hírdetési oldalon) 819 „
1929-ben	3697 „	

Belföldön 1929-ben 2102 kg levelet szállítottak.

Újabbán még három igen fontos s nagyértékű külföldi légi postajárat halad át Budapesten: 1929 szeptemberében a Koninklijke Luchtvaart Maatschappij (KLM),² nevű holland vállalat indította meg Amster-

¹ Ez utóbbi 1926-ban beszüntette működését.

² Egyelőre 1930. év elején beszüntette működését, de rövidesen ismét megindul.

damtól—Bataviáig járatait Budapesten át, november óta pedig az Imperial Airways Limited (IAL) Londontól Karachi-ig, illetve 1930 tavaszától Delhi-ig (7 nap) közlekedő járatát vezeti át Budapesten. 1930 május 8-án indult meg a Deutsche Lufthansa (DLH) Berlin—Sztambul, csak postaszállító járata ugyancsak budapesti megállással. Hazánk geográfiai adottsága a nemzetközi légiforgalomban mindinkább kidomborodik.

E néhány statisztikai adatból láthatjuk, hogy a modem gazdasági élet igen gyorsan és nagy mértékben felismerte s egyúttal fel is használta a légi postai szállítás előnyeit. Hogy csak egyet említsünk, a Banque Calvin & Comp. (Chicago) kb. évi 10.000-re becsüli azt a kamatnyereséget, amit azáltal ér el, hogy átutalásait, értékpapírjait, csekkjeit stb. repülőgépen küldi.

Bár a hírszolgálatban a modem kor sok egyéb, a repülőgépet meghaladó sebességű eszközzel rendelkezik (távbeszélő, táviró, rádió, képtáviró stb.), a légi posta fejlődése biztosítva van azzal, hogy sok esetben az eredeti okmányra, kézírásra van szükség, de főleg, mert gazdaságilag előnyösebb. Egy 10 szavas távirat díja Budapestről—Bécsbe 1'20 P, míg egy 20 grammos nyomó levél légi postai díja, amely a feladástól számítva 3 óra alatt a címzett kezébe jut, 48 fillér. Még nagyobb a különbség, ha Párizst vagy Londont számítjuk. Egy 10 szavas távirat díja Budapestről Párizsba 3.70 P, míg egy légi postán szállított levél díja, amelybe átlagos számítással 2000 szót írhatunk, 72 fillér, s a levelet a címzett a feladástól számított 11 óra múlva már olvashatja.

A légi közlekedési vonalak ma már szinte az egész világot behálózák, s így bárhova légi úton juthatnak el a postai küldemények. Akadályt egyelőre csak az óceánok képeznek, de az emberi akarás, s az a sok vértanú, aki feláldozta magát az emberi haladásért, már elérte célját: rövidesen az óceánon át repítik majd a léghajók és repülőgépek a légi postát.¹ A Zeppelin járatok minden alkalommal nagymennyiségű postát szállítottak át, s a Toulouse—Dakar—Natal—Rio de Janeirói légi postavonalon is sikerült már az eddig gyorsabbal lebonyolított útszakaszt (Dakar—Natal) a légi posta-szállítmánnyal átrepülni, s így a Párizs—Rio de Janeirói utat 5 nappal megrövidíteni.² E vonalon 1928-ban 6400 kg, 1929-ben 28.421 kg postát szállítottak.

Ha nem ebben az évben, úgy 1931-ben már biztosan megindul a rendszeres léghajóközlekedés az óceánon át, s akkor Budapestről—Sanfranciscoba 5 nap alatt eljut a levél.

A légi posta rohamos fejlődése több tényezőnek köszönhető: elsősorban annak, hogy a légiforgalmi társaságok szövetsége (International Air Traffic Association) (IÁTA) közvetlen csatlakozásokat igyekszik biztosítani az egyes társaságok járatai között. Így pl. Budapestről a jó csatlakozások következtében 1930 nyarán a következő városig juttathatjuk el leveleinket ugyanazon a napon:

¹ Egyelőre oly módon rövidítik meg az óceáni utat, hogy a szárazföldről a hajó után repülőgéppel viszik 600—800 km-re a postát, ugyancsak repülőgép száll fel a hajóról a parttól 1 napi távolságra. A „Karlsruhe“ gőzösön pl. ily módszerrel 36 óra időnyereséget értek el 1929 aug. 28-án.

² Mermoz pilóta 1930 májusában átrepült Dakarból Natalba. Ez alkalommal

Amsterdam (11 óra), Basel (10.45), Bdgrád (2.05), Berlin (5.45 óra, naponta kétszer, reggel és délben), Bremen (8.50), Breslau (4.30), Bukarest (5.15), Danzig (8.50), Dresden (7.40), Düsseldorf (12.35), Frankfurt (9.15), Genf (10.XO), Graz (4), Hamburg (10), Hannover (7), Innsbruck (5 óra, naponta kétszer), Kolmar (9.35), Karlsruhe (8.25), Kaposvár (1.40), Kopenhága (12.35), Köln (10.40), Königsberg (10.15 óra, naponta kétszer), Leipzig (8.50), London (13.45 óra, naponta kétszer), Malmö (12.55), Marienbad (8), München 65.50), Nordemay (10), Nürnberg (7), Párizs (10 óra, naponta kétszer), Pécs (1.10), Prága (3), Reichenhall (8.40), Róma 69.30), Rotterdam (12), Saarbrücken 69.25), Salzburg (4 óra, naponta kétszer), Sofia (4.30), Stettin (6.30), Stockholm (13), Stambul (10.50), Strassburg (7.30), Stuttgart 67.40), Varsó 67.30), Velence (5 óra, naponta kétszer), Wien (1.25 óra, naponta háromszor).

Vagyis egy olyan körben fekvő állomások érhetők el 13—14 óra alatt repülőgépen, amelyeknek átlagos távolsága Budapesttől 1200—1500 km, s amely városokig 36—40 óráig tart az út vasútnál.

A kellő időben (a gép indulása élön kb. egy órával) feladón levelek e városokban még ugyanazon a napon a címzetthez jutnak, de a legközelebbi vasúti csatlakozással, e repülőállomások környékén fekvő városokba is azonnal továbbítatnak.

Nagyot lendített a légiposta szállítás fejlődésén az 1927. évi hágai légipostái konferencia, amelyen 38 állam vett részt, s amely a légiposta gyors kezelésében, továbbításában, díjszabásában, igen fontos megegyezést létesített az Union Postale-ba tartozó államok között; a díjakat jelentékenyen leszállította, egységesítette, s a tengerentúli szállításokra vonatkozólag is megállapodott. Főbb határozatai:

- a) mindig az a járat viszi a postát, amely a legjobb összeköttetést biztosítja;
- b) a légipostát az egyes vállalatok egymásnak a legjobb csatlakozás szerint átadják,
- c) a légipostaküldemények pótdíja bizonyos zónán belül egyforma és 20 g-ként emelkedik,¹ kivéve egyes speciális vonalakat, ahol kisebb súlyegység is kiköthető (pl. Európából Dél-Amerikába).²

Még nagyobb lépést jelentett a postaszállításban az éjjeli légiforgalom bevezetése. Azelőtt, míg a repülőgépek csak nappal közlekedtek, egynapi légi távolságra elszállított anyag az éjjeli pihenő alatt szinte teljesen elvesztette azt az időnyereséget, amelyet nappali úton szerzett és így a hosszabb távolságokon kevés időnyereség mutatkozott. Az Egyesült Államokban építették ki legelőször az éjjeli légipostaszállítást a New-York—Sanfranciskói vonalon, de ma már számos európai vonalon is be van rendezve, így Párizs—London, Strassburg—Párizs között, úgyhogy a Budapesten 11 órakor feladott levél este 10 órakor Párizsban, éjjel 3 órakor már Londonban van. Ugyancsak éjjeli járatok vannak Berlin—Párizs között, a berlin—moszkvai vonalon a Berlin—Königsberg szakaszon, továbbá Berlin—Hannover közt. Ez éjjeli vonalakon megfelelő távolságra elhelyezett vüágító-tomyok irányítása mellett repül a gép, s a statisztika azt mutatja, hogy az éjjeli légiforgalom ugyanoly pontos és biztos, mint a nappali, mert a levegő éjjel még nyugodtabb, mint nappal, a fel- és leszállások pedig nappali fényben úszó kivilágított repülőtereken mennek végbe.

¹ A légipostái pótdíj Magyarországból Ausztriába, Bulgáriába, Csehszlovákiába, Jugoszláviába, Németországba, Romániába, Svájcba 20 g-ként 16 f, Európa többi országaiba (kivéve Oroszországot) 32 f stb.

² Pl. Brazília a pótdíj 5 g-ig 3.71 P, 10 g-ig 5.43 P stb., Argentínába, Paraguay, Uruguay és Peruba 5 g-ig 4.05 P, 10 g-ig 6.10 P stb. E levelezéshez speciális 5 g súlyú levélboríték és papír készül.

A légiforgalmi társaságok évről-évre javítanak menetrendjükön, a társaságok szaporodásával a járatok gyakorisága is nő (Budapest—Becs naponta három járat, Budapest—Párizs, Budapest—Berlin, Budapest—Velence, Budapest—Salzburg és Innsbruck naponta két járat). A technika haladásával állandóan gyorsul a szállítás menete: részben gyorsabb gépek beállításával, részben a tartózkodási idők és a leszállások számának csökkentésével (expressz-járatok) igyekeznek még inkább megrövidíteni a szállítás idejét.¹ Más oldalról pedig a légiforgalmi társaságok azon vannak, hogy megszünjék a légiforgalomnak a mi kiimánk alatt tapasztalható saison-karaktere.³ Az őszi és téli rövidebb napok beálltával eddig kisebb szakaszokat repültek a gépek és így még inkább elveszett a sebesség folytán nyert előny, sőt a téli zord időjárásnál azelőtt járataikat teljesen be is szüntették a vállalatok. Néhány év óta azonban fenntartják a közlekedést a téli hónapok alatt is kielégítő eredménnyel. A jövőben bevezetendő néhány újabb technikai javítással (skitalp nagy hó idején, caterpillar felszálló talp stb.) remélhető, hogy a téli időjárás többé nem képez akadályt. Ha majd az összes vonalak éjjeli repülésre lesznek berendezve, a napok megrövidülését nem fogják megérezni, s így a légijáratok menetrendjei egész éven át ugyanazok maradhatnak.

Addig is, míg az éjszakai járatok kiépítve nincsenek, vasút és repülőgép kombinálásával oldják meg e kérdést. Egy ideig így szállította a magyar postaigazgatás is a párizsi leveleket Budapestről az esti 23.30-as gyorsal Bécsig s onnan a reggel 8 ó. 20-kor induló repülőgép vitte tovább Párizsba. Az 1930 május hóban megindult Berlin—(Budapest)—Sztambul-i légi postajáraton pl. a légiposta Berlinből 17 ó. 47 p-kor indul az FD 37 sz. gyorsvonattal, 21 ó. 56 p-kor Breslau adja hozzá postáját és az egész postaszállítmány reggel Bécsben repülőgépre kerül. Ez 7 ó. 40 p-kor indul Bécsből, Budapesten van 9 ó. 5 p-kor és Sztambulba érkezik este 18 ó. 45 p-kor. Az időnyereség 1 ½ nap Berlin—Sztambul között.

Minthogy a légipostaszállításnál az időnyereség a többi közlekedési eszközzel szemben igen nagy, igen fontos, hogy a feladási és kézbesítési kezelés a lehető leggyorsabban történjék, s az a nyereség, amelyet a légiszállítás folytán szerzünk, el ne vesszék e két művelet alatt.

Az előbbit előmozdítják: a közönség megfelelő kioktatása a légi-postái levelek feladási idejét illetőleg úgy a fővárosban, mint a vidéken; különleges alakú és színű levélszekrények felállítása a városok fontos, forgalmas és idegenek járta helyein (pályaudvarok, szállodák stb.) és e levélszekrényeknek közvetlenül a légijáratok, illetve vidéken a légijáratokhoz csatlakozó vonatok indulása előtt való kiürítése; légiposta-állomás a repülőtereken, hogy a levél még az utolsó pillanatban is feladható legyen, végül s legfőképpen sűrű légijáratok bevezetése, hogy

¹ Részletesebben Szilber „Irányelvek a légiforgalom fejlődésében“ Aviatika 1930 április.

² A mellékleten levő grafikonokon, amelyeket Strasser Ferenc „A légipostáról“ c. értekezéséből vettem át, kitűnően látható a légiposta mennyiségének hullámzása évszakok szerint.

a nap bármely részében feladott levél azonnal továbbíttassék.¹ Magyarországon 1926 óta bármely levélszekrénybe bedobható légiposta. A magam részéről helyesebbnek tartanám a külön, feltűnő alakú s propagandát terjesztő levélszekrények felállítását.

Ugyancsak hasonló a helyzet a levelek kézbesítésénél is. Már a londoni Nemzetközi Postakonferencián (1928) felvetették azt az eszmét, hogy a légi postával érkező összes leveleket azonnal, expressz-levél módjára kellene kézbesíteni, nehogy a szállítás folytán nyert idő, a kézbesítésnél elveszék. Sajnos a londoni konferencia a tagállamok egy részének óhajára ezt a megoldást elvetette, és az egyes posta igazgatóságokra bízta, hogy bevezetik-e ezt a „sürgős“ kézbesítést minden külön díj lerovása nélkül. Több állam ezt a mult és idej évbén már elrendelte (Jugoszlávia, Csehország, Lengyelország, Románia stb.). Ahol csőposta vagy esteli kézbesítés van a rendes napi kézbesítésen kívül, ott e kérdés nem annyira fontos, mert a repülőgép érkezése után azonnal a címzett kezébe kerül a levél a rendes kézbesítés során. Tehát fontos lenne ez oly országokban, ahol sem csőposta, sem esteli kikézbesítés nincsen, mint pl. nálunk, mert ily helyeken megtörténhetik, hogy egy levél, amely 10 óra alatt tett meg 1500—1600 km távolságot, de a rendeltetési helyére már a délutáni (15 óra) kézbesítés után érkezik, csak a reggeli kézbesítésnél jut a címzetthez, s így 10 órás repülő út mellett 18 órát vár kézbesítésre. Reméljük, hogy a legközelebbi konferencián az összes tagállamok egyöntetűen a „sürgős“ kézbesítés mellett foglalnak állást. Addig is előnyös volna a kérdés országoként való külön rendezése.²

Csak 10 év állt a rendelkezésre a légiforgalomnak s a postaigazgatóságoknak, hogy a légipostaszállítás mintaszerű berendezését közösen megalkossák, de e tíz év eredményei is elegendők, hogy a jövő perspektíváját elének varázsolják. 647 órát, vagyis kb 120.000 km-t repült ép a napokban egy amerikai repülőgép zárt körben egyhuzamban, ami egyenes vonalban az egyenlítő háromszorosának felel meg: megindulhat nemsokára a földkörüli körlegjárat, amely egyhuzamban, leszállás nélkül, repüli körül a földet s a légipostát ejtőernyővel dobja le s a töltőgépből veszi fel az újabb postát.

SZILBER JÓZSEF

¹ Londonban a Post Master General ez év június 21-én 11, hengeres alakú, „pillar-box“-ot állított fel az üzleti negyedben a City és Victoria pályaudvar között a légiposta számára. E boxok kékszfűiek és így színükkel és alakjukkal is eltérnek a rendes piros színű, szegletes levélszekrényektől. Nálunk a belvárosban áll két kékszfű, de normális formájú légipostaszekrény.

² Újabbban már nálunk is intézkedés történt, hogy a légipostái leveleket „expressz-levél“ módjára kézbesítsék, ha a gép érkezése oly időbe esik, hogy a rendes posta kézbesítéssel nagy késés állana elő.

FIGYELŐ

A FRANCIA IDEGENFORGALOM HANYATLÁSA

Egy amerikai újságíró, Miss Fanny Hurst, néhány héttel ezelőtt egy newyorki magazin hasábjain nem mindennapi ötlettel örvendeztette meg az úvilágbeli olvasókat. A miss nagyobb tanulmányutat tett meg Európában, főleg azonban Franciaországban, beutazta a számottevőbb városokat, ahol, mint cikksorozatában leírja, rengeteg bosszúságban és szegyenben volt része honfitársai miatt, akik lépten-nyomon elárulták hiányos iskolázottságukat, politikai, művészeti, történelmi és geográfiai ismereteik hiányait. Miss Hurst szerint kötelezni kellene minden yankeet, aki Európába vagy Franciaországba rándul át, hogy elutazása előtt bizonyos vizsgálatnak vesse alá magát. Ez az egzamen megkövetelné fontosabb dolgok, ismeretek tudását — természetesen csak dióhéjban — és az utazásra indulók jólneveltségéről is bizonyosságot kérne. Ha pedig valaki a követelményeknek nem tudna eleget tenni, büntetésből visszavetnék és eltiltanák a hajóraszálástól. Így elkerülhető lenne, fejezi be riportját a szellemes női riporter, hogy az amerikaiakon annyit és oly gyakran mulassanak a franciák, a hotelesektől és múzeum vezetőktől a legutolsó borfiúig, s a párizsi tartózkodás alatt, például, nem fordulna elő az, hogy összetévevessék a Louvre-múzeumot a hasonló nevű áruházzal, Napóleont a napkirállyal, Deauville-t Nizzával, s nem kellene panaszkodniok az idegenvezetőknek és szállodásoknak sem a yankeek nyersesége és neveletlensége miatt.

A sajtó, mely több napon át tárgyalta ezt az érdekes cikksorozatot s a felvetett ideát találóan nevezte el „az idegenforgalom magas iskolájának“, keserűen és rezignáltan állapította meg azonnal a miss cikkeinek ismertetésekor, hogy, bár az indítvány kitűnő, megvalósítására már gondolni is hiábavaló, hiszen az amerikaiak mintegy két-három év óta feltűnően elhidegültek Franciaországtól, ebben az évben pedig egyenesen el is kerülik s a többség inkább Ausztriába megy, mely ma már a francia forgalom nagy részét elhódította, vagy Itáliába és Németországba viszi el dollárjait. Es nemcsak az amerikaiak előtt proskribált hely ez a föld; az idegenek áramlása katasztrófális lecsökkenést mutat, bármelyik országból érkező látogatókat is idézzük. Az 1927. esztendő óta egyre lefelé tendáló forgalom most érte el kulminációját s nincs sok remény, hogy Franciaország egyhamar vissza fogja szerezni elhidegedett klienteláját.

AZ IDEGENFORGALOM CSŐDJE ma szinte állandó témája a francia hírlapoknak. A napi aktualitásoknak nem szentelnek akkora helyet, mint ennek a fontos problémának, ami érthető is, hiszen az ország népességének óriási hányada nyeri vagy veszti itt el a kenyerét. Ebből él az ipar, a kereskedelem, jelentős, nagyon jelentős bevételt veszít itt az állam is, elsősorban azonban a hatalmasra megnőtt szállóipart és vendéglőüzemet, azután pedig a közlekedési vállalatok százait érinti. Az idegenforgalmi szervek gyűlésein, utazási irodák, szállóüzemek, vasút és autocardársaságok összejövetelein nap nap után kísértő és megoldásra váró kérdés ez. Legtöbb bizalom a már meglévő tizennégy minisztérium mellett felállított újabb minisztérium vezetőjében, Gaston Gérardban van, a „haut commissaire au tourisme“-ban, akihez

hétről-hétre eljárnak deputációzni a kétségbeesett kereskedők és szállodások» hogy csináljon végre csodát s varázsolja vissza az országnak a hűtlen idegeneket. A harc jól megszervezett intézményekkel» korlátlan büdzséjű propagandaalappal, száz és száz irodával már meg is indult visszahódításukra, pedig a forgalom megcsappanása nem is ezek hiányán múlt s az elhagyott és kikerült országot nem csak a propaganda fogja megmenteni. A válságnak egészen más kórokozói vannak s míg ezeket nem sikerül eliminálni és megszüntetni, az idegenforgalmi ipar még jó sokáig nem fog sokat jövedelmezni Franciaországnak.

Még jól emlékszünk, hogy néhány évvel a háború befejezése után Párizs és a francia fürdőhelyek hirtelen, minden átmenet nélkül valóságos megszállás alá kerültek. Franciaországnak már a világháború előtt is szépen menő forgalom jutott a különböző nemzetiségű idegenekből, de ekkora tömegű külföldit azelőtt még egyetlenegy esetben sem látott az ország. Legtöbbször amerikaiakból álló társaságok, angol családok, gyarmati színes nagyságok, brazilai ültetvényesek, kanadai nagybirtokosok, bankárok hajóztak át a „douce France“-ba, élvezni a múlt nagy emlékeit, a ritka történelmi levegőt s szórakozni ama ezernyi csoda között, melyeket, a francia föld tud nyújtani a természetrajongóknak.

Közbejött a frank rohamos elértéktelenedése is, napról-napra fokozódó bessze, melyet az akkori kormány stabilizáló törekvései se tudtak megakadályozni. A dollár és a font volt ebben a nagy árzuhanásban az egyetlen szilárd valuta, az egyetlen szilárd pont, melyet az idereseglő idegenek siettek is kihasználni. Ma a dollár napiértéke Franciaországban alig éri el a 26 frankot: 1924 és 1926 között azonban túlhaladta a 45—55 frankot is. Az itt-tartózkodás költségei, a szobaárak, éttermi árak ha emelkedtek is, még mindig jóval olcsóbbak voltak más országokéhoz viszonyítva. Ilyen körülmények között a franciaországi nyaralás és szórakozás korlátlan kiaknázással járt. Párizs ebben az időben amerikaiasodott el annyira. A mulatók, színházak, szórakozóhelyek tömve voltak az angolszász faj gyermekeivel, a körutakon, kávéházakban alig lehetett mást hallani, mint angol beszédet, az áruházakban ők vásároltak, hiszen sietni is kellett, mivel a már frankokra átváltott dollárt nem volt tanácsos hosszabb ideig megtartani, szilárdabb dolgokra kellett átválttatni. Egyszóval: mindazt, amit pénzzel meg lehetett váltani s amihez a francia bourgeois alig érhetett el, az idegenek élvezték. Körülöttük forgott egész Párizs, nekik játszottak a színházak, értük versengett az ipar s a kereskedelem. A dolláreső hullt s Franciaországból az idegenek eldorádója lett.

EZ IDÉZTE FEL azt a nagy reakciót, mely azután végül is az idegenforgalom csökkenését okozta. A francia nép, de különösen a párizsi sohasem volt valami nagy rajongója az idegeneknek és a külföldről jövő utasoknak. Ez a sajátos népi psziché ösztönösen gyűlöl mindent, ami csak idegen, sovinizta a végletekig, szélsőséges mindenben s így az idegengyűlöletben is. Még érthető lenne ez, hacsak a neki ártókat illetné. De a francia könnyen általánosít, hamar von egy kalap alá mindent, ítéletében elhamarkodott. Hozzá még az idegenek olyan időben keresték fel tömegesen országát, mikor valutája erősen zuhant lefelé s az olcsó szórakozásra ezer alkalom nyílt. Négy évvel ezelőtt csapott különösen magasra ez a gyűlölet. Ebben az időben a nyarat és az ősz francia vidéken, illetve Párizsban töltöttem s száz és száz esetben tanúja, sőt magam is szenvedő alanya voltam a nép idegengyűlöletének: a megvetés, bosszantás, udvariatlanság tüneteit, ezernyi jelét kellett elviselni. Ahol csak alkalom volt rá, megkárosították a gyűlölt idegent: a trafikokban, vendéglőkben, kávéházakban rossz pénzeket nyomtak

a kezébe, kevesebbet adtak vissza, az áruházakban kettős tarifa szerint folyt a vásár s mondani sem kell, hogy a magasabb taksa is őt sújtotta. A borralókban nagyobb tobzódás történt, mint a legsötétebb Balkánon. Az az amerikai, aki látogatni ment múzeumokat, képtárakat, történelmi emlékeket, elosztogathatott napi 80—100 frankot. S mindezért nem köszönetét kapott, hanem megvető pillantásokat, lenézést és udvariatlan gesztusokat.

A Párizsban töltött napok néha eléggé keserű estékkel végződtek: az autocarokon városnéző idegeneket lépten-nyomon kifütyülte az utca népe, a munkásság vagy a líceumokból kiözönlő diákság, s ha valaki panaszkodni mert s talán franciák előtt, azonnal letorkolták, hogy a népnek, ha túloz is s ha túlságosan őszintén fejezi is ki érzéseit, végeredményben igaza van s az idegeneknek nem éppen ezen a földön kell elennőök a lakosság elől a jó falatokat, nem éppen itt kell szórakozniok, mikor a kispolgárnak, a munkásnak nincs pénze kenyérre, mikor a nép éhezik és alig tudja megkeresni betevő falatját. Holott az igazság egészen más volt: az ipar és kereskedelem, főként a szálló- és éttermi ipar s az árusító cégek a lehető legjobban kerestek ezen a nagy idegenhosszon, bőven hullt a pénz mindenféle s a valuta besszét ez az egyre jobban emelkedő idegenforgalom egyenlítette ki a nemzetgazdaság mérlegén. A mellett a munkások, a kispolgárok sem panaszkodhattak, hiszen itt sem a háború után, sem ezekben az években nem volt munkanélküliség, legalább is nem olyan súlyos és fenyegető mértékben, mint a többi országokban. A kisbourgeois különben sem kereste fel sohasem a bárókat, színház helyett is inkább a mozikat látogatta, költséges passziói nem voltak, nem járt a Café de la Paixbe s a többi luxushelyekre, így helyét az idegenek nem vették el és semmiképpen se érezhette magát kisémmizetnek. De a vidéken sem volt máskép. Bár a vidéki, különösen a délkeleti és déli francia, egy árnyalattal nyugodtabb és kedvesebb, ezzel együtt pedig udvariasabb is az Ile de France-ot, Párizst és környékét lakó népnél, az idegenek egyre nagyobb áramlása őt is elvakította és igényesebbé tette. Olyan árakat emelt s olyan taksákat léptetett életbe, amiket még a gazdag, pénzre nem tekintő yankee is megsokalt. Nyári idény alatt a vidék forgalma növekedett, de vele együtt a drágaság is nőtön nőtt. Párizst ezekben a hónapokban a vidék messze túlhaladta áraival, holott a főváros relative egyike Európa legdrágább metropolisainak.

A népnek ez az idegengyűlölete, ha szelídebb formában és átalakulva is, az államnál is jelentkezett, amely az idegenforgalom nagy emelkedését látva, minden vonalon adókat, magas tarifákat és taksákat kreált s mindezeket egyedül az érkező külföldiek „örömére“. Az idegen, mikor megérkezett, fizette a „taxe de débarquement“-t. Ha autóval lépte át a határt, az autót is magas vám sújtotta. Elsőrangú hotelbe szállt? A magas szobaárhoz még hozzácsaptak 13% idegenforgalmi adót, míg a másodrendűnél 4—5%-ot. Bár a service nemzetközileg tíz százalék, a legtöbb helyen ennek a kétszeresét fizettették. Az idegenforgalmi törvény Párizson kívül minden fürdőhelyet, nyaralóhelyet s többé-kevésbé idegenlátogatotta városkát „station de tourisme“-mé nyilvánított, ahol így a külföldit külön illeték, a „taxe de séjour“ sújtotta. Ez az adó helyenként nagyobb vagy kisebb, de nem lehet sehoh sem kevesebb 3%-nál. (Nem tévesztendő össze ezzel a tízszázalékos „taxe d'État“, melyet az egy hónapnál tovább maradó idegen fizetett. Ezt az adót azonban nemsokára eltörölték.) A mellett az a külföldi, aki két hónál tovább marad francia területen, személyazonossági lapot köteles váltani. Ára 100 frank. Aki ezt elmulasztja s csak egyetlen egy nappal is később jelentkezik érte, már kétszeres árat fizet. S végül nem szabad elfelejteni a legutolsó adót, a „taxe d'embarquement“-t, melyet a távozáskor

És ezek csak az egyenes adók, hol vannak még azok, melyeket az ipar és a kereskedelem rótt ki önkényesen a vásárló külföldiekre? Ez az adó nem döböntett szembe, de annál alattomosabban pályázott az idegen pénzére. Ilyen körülmények között a franciaországi „üdülés“ állandó fizetések és adózások láncolata lett s nem csoda, ha az idegen már arról kezdett gondolkodni, hogy miért éppen Franciaországban töltsse el idejét és költse el a pénzt, mikor más országban jobban pihenhet, kevesebbet adózik és a vendéglátók is szívesebbek hozzá?

POINCARÉNAK SIKERÜLT három évvel ezelőtt stabilizálni a francia frankot s megállítani nagy értékcsökkenésében a nemzeti valutát, de ez a nagy áldozatokkal és még nagyobb erőfeszítésekkel véghezvitt operáció végeredményben a francia idegenforgalom elerőtlenedését is okozta. A stabilizálás nem nyomta le a kereskedelem árait, legfeljebb egy-két hónapig tartó átmeneti időre. Ma, három esztendővel a frank zuhanása után, a legtöbb cikk ára már kétszerese az akkorinak s az élet, különösen az idegenek számára, nagyon megrágult. Ennek az 1927-es esztendőnek idegenforgalmi mérlege már jelentős esést mutat. A következőkben kismérvű emelkedés volt észlelhető, de ezt csak néhány kongresszus és egy-két csoportos kirándulás tette, látszateredmény volt, végeredményből pénzt nem hozott s így nem is orvosolta a mutatkozó passzívumot. De a drágaság még hagyján lett volna; a baj azonban ott volt, hogy a valuta megszilárdulásával az idegengyűlölet se hagyott alább, stabilizálódott, noha most már az a kifogás is elvesztette érvényét, hogy az idegenek a frank „halotti torára“ gyűlnek Franciaországba s ittlétük kárt okoz. Az idő megváltozóit, az emberek azonban nem, s a külföldiekkel szemben megmaradt a változatlan bánásmód. Ezt a megállapításunkat nemcsak közvetlen tapasztalásból merítjük, beismerését megtalálhatjuk az itteni napilapok egyre sűrűbben megjelenő idegenforgalmi cikkeiben, ahol a párizsi néppel igyekeznek megértetni, hogy milyen jelentős nemzeti haszon a nagy forgalom s mennyit vesz vele a főváros és a vidék, ha nemcsak a nép, a lakosság, hanem maguk a szállodai, éttermi, hivatali alkalmazottak is meg nem változnak és az idegeneket, a helyett hogy ideédesgetnék s megtartanák örök barátaiknak s Franciaország állandóan visszatérő vendégeinek, elriasztják s ezzel együtt az a nagy haszon, melyet a forgalom jelentett eddig az államnak s a kereskedelemnek és az iparnak, más országokba vándorol. Különösen négy napilap tevékenykedik dől ebben a munkában: a „L'Intransigeant“, az „Ami du Peuple“, a „Le Journal“ és a „Le Matin.“ Főként az elsőben csinálják a legnagyobb propagandát. A lap főszerkesztője, Léon Bailby maga is neves idegenforgalmi szakértő, rengeteg cikket írt és íratott már e témáról s kampánya főleg arra irányul, hogy a francia népet meggyőzzék az eddigi bánásmód és viselkedés hdytelenségéről. „Meg kell értenünk és meg kell értemünk a néppd — írta legutóbb —, hogy az idegenek ideáramlása egyként érdeke a közösségnek és az államnak is s abszolúte nem közömbös ma már az, hogy idegenek felkeresnek-e bennünket vagy pedig menekülnek tőlünk. Egy külföldi, bárhonnan való is legyen, ha antipátiát talál itt a barátságos arcok helyett, nem marad köztünk, bármilyen szépep süssön is a nap Franciaország fdedt, bármilyen elsőrangúak legyenek is fürdőink, szórakozóhelyeink és tengerpartjaink. Képzeljük magunkat az idegen helyébe: elmennénk-e mégegyszer abba az országba, ahol barátságatlan vagy gúnyos arccal fogadtak bennünket, ahol csak „fejőstehének“ néztek családunkkal és honfitársainkkal együtt?“ „Egy kis mosolyt az amerikaiaknak“ hirdeti a következő számban: „Eddig, sajnos, arról igyekeztünk meggyőzni az újvilági yankeeket, hogy nem szeretik őket ebben az országban. Most, ha nem akarjuk elveszíteni még azt a kevés

jóbarátot is, akik még megmaradtak nekünk és évről-évre felkeresnek, meg kell mutatnunk mindenképpen, hogy a francia nép igenis udvarias és vendég-szerető.“

Igen érdekes az a cikksorozat is, melyet Pierre Davesnes, egy okos, nyíltsemű újságíró írt Coty hatalmas példányszámú estilapjába, az „Ami du Peuple“-be. Csak egy rövid és frappáns idézetet:

„Be kell vallani, hogy a hozzánk jövő idegenekkel szemben meglehetősen brüszken és modortalanul viselkedtünk. Egy bőr helyett kettőt akartunk lehúzni róluk s nemhogy hálásak lettünk volna azért, hogy elhozták ide pénzüket és itt költötték el s így közvetve is a válságokkal küzdő ipar és kereskedelem fellégyezésére fizetítették, hanem még ki is gúnyoltuk őket úton-útfélen, adni alig adtunk valamit, mindig csak kapni és kapni akartunk.

Az emberek nem vették észre, hogy az az idő már régen eljárt, mikor az idegenek nagy beáramlása egyenesen bűn volt valutánk ellen. Ma már az idegenforgalom tőke és nagy nyereség, s mindegyik állam megindította a nagy propagandamunkát. Hiába csináltunk és csinálunk mi is jó propagandát s költünk el milliőkat és milliőkat, mikor a látogatók kényelmét nem biztosítjuk, vagy pedig méregdrágán fizetítjük meg velük, ha a hotelekben, vendéglőkben és nyilvános helyeken udvariatlan gesztusok, megvető pillantások, rossz bánásmód, neveletlen magaviselet fogadja őket.“

A beismerés és a népnek ilyen irányban való nevelése azonban már elkészt, hiánya jósokáig okoz tetemes kárt az országnak. Az idegenek is gondolkodnak elvégre és belátták, hogy ha csak nem a francia nyelv megtanulása vezeti őket Franciaország felé, könnyűszerrel elszórakozhatnak más országban is és nem éppen itt szükséges elkölteniök a nyaralásra szánt összeget. Svájc, Itália, Ausztria és Németország, de éppúgy Spanyolország és Anglia is versenyezni képes az idegenekért folyó harcban, hatalmas propagandát is csinál, azonkívül mindama kellemetlenségeket, melyekért az idegenek sietnek elkerülni a francia területet, már eleve megszüntették, vagy legalább is igyekeztek minél kevesebbre redukálni. Svájcban nincs fényűzési adó. Itáliában nem kell vízum a beutazáshoz, nincs „taxe d'embarquement“ és „taxe de débarquement.“ Ausztriában nem sújtja az idegent annyi adó, mint itt és a bennszülöttek barátságosak az érkezőkhöz. Ezek az országok rengeteget költenek el reklámra, propaganda-organizációkra, de tudják azt is, hogy ez még önmagában nem elég: ha a reklám be is hozza a külföldi nyaralókat, állandóan meg nem tarthatja, nagyon nagy szükség van a jó fogadtatásra és a vendéglátók szívélyes viselkedésére, hogy az idegen máskor is szívesen keresse fel az illető országot. Azonkívül mindazt, ami az idegent vegzatúráknak vetné alá s idegesítené, kellemetlenítené, revízióknak vetették alá: így enyhítették a jelentkezési kötelezettséget, eltörölték a sokféle adót és taksát, ügyelnek a hotelek és éttermek pontos, figyelmes munkájára, gondoskodnak ezernyi szórakozásról, időtöltésről, egy-szóval: jó és okos idegenforgalmi politikát csinálnak.

Az új francia idegenforgalmi miniszter is, hivatalba lépése első percétől kezdve a rádióban, folyóiratokban, hírlapokban, gyűléseken, összejöveteleken, bizalmas rendeletében ezt a büvös jelszót hirdeti és hirdettet állandóan: „A szívélyes fogadás politikáját gyakoroljátok! Az érkező idegent Franciaország mosolyával kell fogadni!“ Első dolga volt, hogy eltörölte az érkezési és távozási adót, még előbb, az április 16-i törvénnyel leszállította a luxusadók egy lényeges részét, így a szállodai fényűzési adót 13%-ról 6%-ra, illetve 4%-ról 3%-ra. A „taxe de séjour“ megmaradt, ezt eddig még nem sikerült eltüntetnie, mert a pénzügyminiszter már a „taxe de débarquement“ megszüntetését s ezzel együtt évi 25,000.000 frank elvesztését is nagyon szívére vette s nem hajlandó hozzájárulni a többi idegenforgalmi adó eltörléséhez.

A mellett tervbe vették a vízum megszüntetését és a rendőrségen való jelentkezés határidejének meghosszabbítását is. De gondot akarnak fordítani arra is, hogy azokat, akikkel az idegenek ittartózkodásuk alatt érintkeznek (szállodai, éttermi személyzet stb.), még jobban rászoktassák a szíves bánásmódra és az udvariasságra. A miniszter bizalmas rendeletében már kioktatta a szállóipart és a kereskedelmet, hogy barátságosan, előzékenyen bánjanak a turistákkal s az utasokkal, szabjanak rendes és elfogadható árakat, közösjék ki maguk közül azt a szállodást vagy kereskedőt, aki az idegenek számára magasabb tarifát léptet életbe, mert a forgalmat csak így tudják visszaállítani arra a nívóra, melyen az inflációs időkben állt. A személyzetek részére külön kurzusokat akar szervezni a miniszter, hogy idegenforgalmi politikára nevelje őket és beláttassa velük, mekkora haszontól és bevételtől esik el az ország, ha az idegeneket nem sikerül újra visszacsalogatni az elárvult Franciaországba.

Mindenesetre a francia idegenforgalmi szervezeteknek minden erejükét össze kell szedniük s minden eszközt meg kell ragadniok, ha sikeres munkát akarnak végezni. Szükség van itt az állam és a kollektivitás legharmonikusabb együttműködésére. A válságot csak így lehet kiküszöbölni s ezzel együtt megteremteni a nagy forgalmat Franciaország földjén. Azt a nagy idegenforgalmat, mely ma már csak emlék itt s még álom s melyre egyenlő nosztalgiaiával és vággyal emlékszik vissza akár a párizsi szállodás, akár a grenoble-i kereskedő vagy a deauville-i bártulajdonos s a dauphiné-i havasok alján meghúzódó vendéglő elárvult bérlője.

CSISZÁR BÉLA

A SZLOVENSZKÓI HELYZETRŐL

A MÉREGKEVERŐ sohasem mondja sorvadó áldozatának, hogy rossz bőrben van, hanem éppen ellenkezőleg, dicséri jó színét és azzal áltatja, hogy a legjobb állapotban van és súlyos mérgezése tünetei a gyógyulás jelei. Az utolsó hónapokban a cseh sajtó, különösen a kormánysajtó a legkormönfontabb statisztikákkal telespékelt cikkeket és tanulmányokat közölt arról, hogy Szlovenszko és Ruszinszko igen nagy gazdasági és kulturális fellendülésnek színhelyei. A prágai külügyminisztérium német félhivatalosa majdnem minden héten reklámozza Szlovenszko anyagi és kulturális jólétét és nem átalotta egyik vezércikkében („Prager Presse“ aug. i.) azt hirdetni, hogy Szlovenszkonak tíz esztendő alatti fejlődése a csodával határos. Legutóbb pedig a cseh szociáldemokraták főlapja állapította meg, hogy Szlovenszko a „nyugateurópai demokratikus szellemben“, mellyel a csehek az államfordulat óta megtöltötték, csendesén és megelégedetten előrehalad és fejlődik. A csehek és tótok közötti félreértéseket mesterséges úton szítják azok, akik visszamaradt és konzervatív felfogásúak és az állam ellenségei, mint például Tuka, kinek esetét ez irányzat kulminádós pontjának mondják a csehek, melyen túl már csend és rend lesz:

„A Tuka-affér képezte a kulminádót és úgy látszik azon betegségi és mérgezési tüneteknek végét is, melyek Szlovenszkonak az államfordulat óta eltelt első tíz esztendejét jellemezték és azt okozták, hogy köztársaságunk legfőbb belső problémája Szlovenszko volt és hogy viszonyunk a tótokhoz rászababb volt, mint a németekhez. Ma már olyan cikkeket találunk a cseh és tót sajtóban, melyek elmondják, hogy Szlovenszko atmoszférája már ebben az időben lecsendesedett és egészséges, hogy ott örömteljes bizakodással kezdenek élni, a tót nép a szerzett szabadságjogokat kezdi megbecsülni és hogy felbresztett önérzete már nem nyilvánul csakis a csehek elleni magatartás kitő-

réseiben. Reámutatnak arra, hogy milyen örömteljes az élet ma Szlovenszón, nem úgy, mint Magyarországon, hol a lakosság nem tudja, mi lesz holnap és hol az állam és társadalom összes alapkérdései rendezetlenül maradnak.“

„Szlovenszók megbékélésének egyik oka bizonyára azon nyugateurópai és minden haladásnak kedvező demokratikus légkör, mely az államfordulat óta Csehországból oda beáradt. A tót, aki ezt tizenkét esztendő óta belélelkezi és benne felnevelkedik, kénytelen beütni, hogy mit jelentett a cseh segítség Szlovenszók részére és mi volt az a szűkkeblű és korlátolt szeparatizmus, mely évekkel ezelőtt a csehek ellen Szlovenszón tobzódott és amelyet már le kell vetni, hogy a nemzeti öntudat és a köztársasági patriotizmus magasabb formáihoz eljuthassanak.“ („Právo Lidu“ aug. 17.)

Eltelkintve attól, hogy Krejčí F. V., aki ezt a cikket írta, Szlovenszók csendjét félreérti, mert hiszen ez nem egyéb, mint egy sorvadó test kimerültségének csendje, nem pedig az egészséges -jövő tünete, — ezek az ő sorai bevallják, hogy Szlovenszókot a csehek elleni szeparatizmus szelleme töltötte el és a tót nemzeti önérzet a csehek ellen fordult. Az ultrasovinizmus rövidlátása nagyrészt abból áll, hogy a vele nem rokonszenvező, vagy a hozzá ellentétben álló más nemzeti eszméket legyőzöttnak tekinti akkor, ha egyes kimagasló képviselőit elhallgattatja, megvesztegeti, bebörtönözteti vagy kivégzi. Történelmi tanulság az, hogy az eszméket a korszakok állapotai, viszonyainak együtthatása szülik, az emberek csupán hordozói ezeknek. Az eszmék megváltoztatását csakis a korszak viszonyainak megváltoztatásával lehet elérni, nem pedig az eszmék hangoztatóinak eliminálásával. A cseh politikai élet azt hiszi, hogy Tuka tizenöt esztendő fogsága egyúttal a tót nemzeti eszme, Szlovenszók autonómista törekvéseinek, vagy amint ők mondják, szeparatizmusának elzárását és végleges elhallgattatását is jelenti. Csodálkoznak a csehek politikai naivitásán azért, mert mint a volt monarchia ellen évtizedeken keresztül áskálódó és konspiráló nemzet, a saját példájukból tudhatják, hogy nemzeti eszméket nem lehet fegyintezetekben izolálni.

Hasonló bizakodás töltötte el a cseh nemzeti szocialisták lapjának cikkíróját, Hrusovszky Igort, egy csehhé vedlett tót renegátot, aki következőket állítja:

„A cseh-tót egységesítés előrehalad, realizálásának összes előfeltételei megvannak. Nem utópia, hanem eszme, mely feltartóztatlanul megvalósul. Az eszme testet ölt, szociális, kulturális és gazdasági viszonyainknak minden megfigyelje ezt a tényt megállapíthatja. Egységes nemzeté alakulunk, nem is a legkisebb nemzeté. E természetes kialakulás ellen összes régi ellenségünk fordul, felhasználják úgy itt, mint külföldön az összes megengedett és megengedett fegyvert. Gyakran kétségbeesett eszközökhöz is nyúlnak, kalandorlépésekhez. Minden hiábavaló. Az egységes nemzeti test összeforradását nem tudják megakadályozni, akárhogyan is húznak vissza. Ma mi állunk a realitás és ők az utópia oldalán, ősi ellenségünknek, akit Tuka „tótságának“ álarcán keresztül is megismerünk, ebben a harcban muszáj alulmaradnia.“ „Ceské Slovo“ augusztus 14.)

Ezeket az elbizakodott sorokat olvasva, ki hinné azt, hogy a valóság egészen más képet mutat? A tótság mai legyengült állapotában is kézzel-lábbal tiltakozik a nemzetegységesítés ellen. Természetesen, ez a sorvadó nemzet nem tudja tiltakozását tettek eredményeivel alátámasztani, nem tud hatékonyan védekezni a cseh fojtogatás és a cseh méreg ellen, azonban nincsen kizárva a lehetősége annak, hogy a helyzet kényszerűsége ki fog emelni köréből férfiakat, apostolokat, akik az elkeseredett szlovenszókai közszellemtől eltöltve a politikailag ügyesebb és iskolázottabb csehekkel elveszik a harcot és a tót nemzeti törekvéseknek érvényt igyekeznek szerezni. A csehek optimizmusa, mely sajtóközleményeiket eltölti, valószínűleg nem-

csak az áldozat, hanem a külföld ámítására is szolgál. Ma Szlovenszón, ha talán a lakosság életerejé a súlyos egzisztenciális válságban, a terület példátlan gazdasági leromlása következtében gyengült is, de nem gyengült a csehek iránti antipátia, a féltékenység és az irigység. A csehek, a cseh tisztviselő, csendőr, finánc, tanító, tanár és mindenféle állami és nem állami alkalmazott úgy a Magyarországtól elszakított területeken, mint a történelmi részekben nemcsak hogy anyagilag jól áll, hanem mint a területet birtokló és elfoglaló hatalom reprezentánsa fölénykedik a lakossággal szemben. A turócszentmártoni tót nemzeti párt sajtójában napról-napra találhatók a cseh fölény fitogtatása ellen irányuló elkeseredett cikkek. Különösen Rázus Márton, az ismert tót költő és a párt egyik vezetője szokta a Szlovenszókot ma birtokukban tartó csehek magatartását és politikáját szóvá tenni. Ugyanakkor azonban támadja a magyarságot is és a magyar nemzet, a régi magyar éra elleni kifakadásokban túltesz a véresszájú pozsonyi' csehozil kormánylapokon is. ők Csehországgal dualisztikus alapon, teljesen egyenrangú nemzetként, paritásban akarnak élni és mint ők ismétlik, Magyarországról tudni sem akarnak. Ez a politikai elgondolásuk azonban korántsem reális, mert megvalósíthatatlan dolgot hajszolnak. Napról-napra kénytelenek meg' győződni a csehek szlovenszókói politikájának igazi céljairól. Azután be kell maguknak vallaniok, hogy nemcsak hogy sokkal gyengébbek, mint a csehek, hanem hogy folyton rohamosan, gyengülnek és nemsokára elérik a quantité négligeable száználmas állapotát. A csehek sohasem fognak a dualizmusba beleegyezni és éppen a cseh legionisták lapja, mely a Hradzsinhoz közel áll, a tót kérdésben következőképpen formulázta meg a cseh politika főirányait. Elsősorban az állam biztonságát kell megőrizniük, másodsorban a rendet és a vagyon biztonságát és harmadsorban a gazdasági fejlődés feltételeit. Az állam biztonságának veszélyeztetését a csehek a cseh-tót nemzetegység meglazításában is látják. A szlovenszókói követeléseket kiéhezdetési taktikával igyekeznek a csehek megfojtani. A tót lakosság a nagy .kivándorlás által kicserélődik, az új nemzedéket elcsehesítik és így remélik, hogy dualizmusra már tót nemzeti szempontból szükség nem lesz, mert a Morván túl is csehek fognak lakni. Hasztalan kiáltozzák és ismételtetik a tót politikának mai szlovenszókói vezetői, hogy ők akarják a mai államalakulást, azonban tótok és nem csehtótok akarnak lenni, a cseh expanziós politika nem hisz nekik, mert nem is akarja, hogy tótok maradjanak. Ezért az egész tót sérelmi jajgatásnak, mely a tót panaszokat kitergeti és államhűségét bizonyítgatja azzal, hogy a csehekkel versenyt szidalmazza a magyart, a tót nemzet megmentése szempontjából semilyen reális értéke nincsen.

A nagy tót gravamenek között figyelmet érdemelnek a gazdasági lezüllesztésre, a cseh hivatalnoki karra, az erdők kipusztítására vonatkozó panaszok. Felső-Magyarország legnagyobb gyártelepe a korompai vasgyár volt, melyet a csehek leszereltek, a gépek nagy részét elszállították és az épületeket téglanyagnak adták el. A munkások százai munka nélkül maradtak. Július 20-án döntötték le a telep legnagyobb kéményét. A szegény községben megfészkelte csehszlovákizmus „národni domot“ épít és a legnagyobb gyár kéménytéglaít megvette, hogy felépítse vele a csehtót nemzeti házat. Az elpusztított ipar maradványaiból épít magának otthonokat a csehszlovákizmus.

„Azokra gondolok — írta a kéményledöntés szemtanúja —, akikre ez a kémény reázuhan. A valóságban üres és pusztaságra esett, sehol ember nem volt. Mégis sok emberre zuhan, egész Korompára, sőt mondhatjuk, hogy még többre, mindazokra, akik messze, nagyon messze vannak a hazától Franciaországban, Belgiumban, Kanadában és Kaliforniában. Reményüket, hogy

valamikor hazajönnek, hogy minden úgy lesz, mint régen volt, ez a zuhanó gyárképmény megölte, mert ez a reménytesillogtató jövő szimbóluma volt. És meghalt. Minden meghalt. Véglegesen. — Néhány leányt és fiút látok. Nem mennek még el innen. Ismerem őket, a telepről valók. A gyár árvái. Mint a temetésnél, a halott iránti pietásból várnak még. Közeli rokonok ők és nem csodálkoznék azon, ha marék göröngyöt vennének a kezükbe és leszólnák a mélyedésbe, melyben szétőredezve fekszik a halott építmény.“ („Národnie Noviny“ július 23.

Szörnyű tragédia ez, mely ma Szlovenszón lépten-nyomon megismétlődik. Nemrég megkezdtek a rózsahegy nagy textilgyári telep leszerelését. Fel jaj dúlt egész Szlovenszón, mert a már régen redukált üzem is négyezer munkást foglalkoztatott, akik majdnem mind Liptó megye nyugati feléből valók. Majdnem mindegyik tót lap felháborodással tiltakozott a telep leszereléséről és Morvaországba való átvitele ellen, ami alig fog használni, mert a „Zivnostenská banka“, amelynek nagyipari koncernje 1929-ben a Mautner-féle textilgyári koncemt megvette, sokkal nagyobb hatalom, mint Szlovenszón lapjaival, politikusaival, strébereivel és elkeseredettjeivel együtt. Ez a nagybank szerelte le annak idején a korompai vasgyárat és így tehermentesítette a cseh vasipart egy szlovenszóni konkurenciától, ugyanezt teszi a textilgyártásban is. A cseh tőkének, azaz nagyiparnak Szlovenszón fogyasztó piacra van szüksége, nem pedig konkurens gyárakra. Ezeket egyszerűen megveszi és leszereli. Ha nem vehetők meg, úgy a prágai kormányzati politika segítségével teszi tönkre őket. Augusztus 17-ére Liptó megye börtényarósi népgyűlést hívtak egybe, hogy azon Liptó megye keleti részének lakossága felemelje tiltakozó szavát a tót börtényarósnak az állam részéről történő mellőzése ellen. A gyűlés napirendjére a következő kérdések tűzettek ki:

„1. Miért kell a legközelebbi időben csaknem valamennyi liptószentmiklósi munkást elbocsátani? 2. Miért kell annyi liptói embernek kivándorolnia? 3. Miért nem tud ma egzisztálni a kereskedő? 4. Miért nem tud ma megélni az iparos? 5. És mit szólnak ehhez ti földművesek? 6. Mi lesz Liptószentmiklóssal és környékével, ha elpusztul a börtényarósi? 7. Miért kap Szlovenszón aránylag 450 millióval kevesebb értékű állami szállítást? 8. Miért fizetett a liptószentmiklósi börtényarósi az államfordulat óta 20 millióval több vasúti fuvardíjat, mint a csehországi ipar? stb. („Prágai Magyar Hírlap“ aug. 16.)

Nem használ és nem segíthet mai helyzetükön semilyen demonstráció. A köztársaság gazdasági politikája halálra ítélte gyáraikat. Ez ellen odaát nincsen fellebbezés. Az 1918-iki esztelen magatartás súlyos következményeit súlyos keresztként fogják hurcolni, ámbár egyik szónokuk a népgyűlésen azt hangoztatta, hogy amikor Hodzsa Milán még a háború alatt a cseh-tót egyesülést ajánlotta a gyárosoknak, ezek helyeselték azt, de nagy hallgatás fogadta szavait, mikor Hodzsa az egyesülés gazdasági következményeire reámutatott. Ezzel a szónok tulajdonképpen azt akarta kifejezni, hogy az új államalakulást gazdasági szempontokból nem helyeselték. Ez mind elkésett rekrimináció. A cseh kormány leküldött a gyűlésre néhány csehtót szociáldemokrata vezetőt, akik a gyárosoknak és a városnak tett szemrehányásokkal mellékvágányokra terelték az egész kérdést. Egymás ellen támadva, a demonstráció fiascoval végződött. Nemcsak a tót gyárakat, hanem népgyűléseiket is leszereli a cseh nagyipar.

Egy másik nagy szlovenszóni panasz a kormány szlovenszóni erdőpolitikájára vonatkozik. A föld- és erdőreformot intéző földhivatal lelkiismeretlenséggel irtja az erdőségeket. A Brünnsben megjelenő cseh „Lidové Noviny“ és a vele kapcsolatos „Pritomnost“ tették szavá, hogy a földhivatal nem törődve az erdőirtás gazdasági, klimatikus és növényzeti követke-

„Olyan esztelenül irtanak, hogy a kivágott fát eladni sem képesek, így aztán sok ezer köbméter fa a helyszínén rothad. Mindez az erdőtalaj, a gránit, vagy mészkőalap figyelembevétele nélkül történik, senkisémm gondol arra, hogy a földet az eső lemossa. Új ültetés elenyészően kevés van, az is régi módon történik.“ („Pritomnost“ aug. 6.)

A Poprád—Igló és Dobsina között fekvő nagy őserdőre nézve a földhivatal és az alája rendelt erdőigazgatóságok kiírták a tárolási árlejtést és most ezt a tiszta mészkövön nőtt erdőséget, mely a Kóburgok tulajdona volt, tekintet nélkül arra, véderdő-e, kizárólag erdőtalajon áll-e, természeti szépségekkel áll-e összefüggésben, nem okoz-e a vízrendszerben súlyos változásokat stb. teljesen letaroltatja. A tárolási munkát tíz esztendőben állapította meg, holott mint ezt Ulehla Vladimír dr. tanár írja, a tárolási munkához legalább is negyven esztendő lenne szükséges. Szlovenszónak ezt a részét ma „Szlovenszko paradicsomának“ nevezik, nemsokára Szlovenszko karsztos pokla lesz belőle.

Érthető, hogy e súlyos gazdasági és az ezzel összefüggő nemzeti ellentétek miatt a csehek és tótok közötti viszony nem a legbarátságosabb. A tótok és a csehek között azért még mindig akadnak olyanok, akik az ellentétek elsímításán fáradoznak és ezt lehetségesnek tartják. Ebből azután újabb polémiák keletkeznek, újabb támadások. Egyik cikkében Rázus írja:

„A csehek már egyszer tudatára ébredhetnének, hogy Szlovenszko és a szlovákok nélkül sohasem érthették volna él önállóságukat és hogy Szlovenszko a cseheknek óriási szolgálatot tett, amikor átvette a cseh intelligencia fölöllegét. Milyen viszonyok álltak volna be a történelmi országokban, ha a csehek önállóságukat Szlovenszko nélkül kapták volna meg és Galiciából, Boszniából, Hercegovinából, Dalmáciából, Szlavóniából, Tirolból stb. visszatódult intelligenciájukat odahaza kellett volna elhelyezniük. A szellemi proletáriátus ilyen nagyszámú beözönlése egy kis területre nagyobb megrázkódtatást idézett volna elő, mint a bolevizmus. Intelligenciánk új generációja jövője tekintetében nagy rejtély előtt áll, mivel hozzánk nemcsak üzemvezetőket, hanem házmestereket is Csehországból küldenek. Ilyen eset fordult elő például Breznóbányán, hol egy cseh cég kórházat épített és még a napszámosokat is Csehországból hozatta.“ („Nár. Nov.“ aug. 1.)

Egy másik cikk azt sírja el, hogy a Szlovenszkon élő csehek a legkisebb fogalmakkal sem rendelkeznek új környezetük életére és szükségére vonatkozólag. Nem törődnek vele, Szlovenszkonban egy visszamaradt lakosságú és kultúrájú területet látnak, melyet lépten-nyomon lebecsülnek. A csehek viszont azt vetik a tótok szemére, hogy nem dolgoznak, hanem csak reprezentálni szeretnek. Kezdetben a csehek túrték ezt az állapotot, melyet ez a szójáték jellemzett: „Ceái jsou na prád, Slovád na reprezentád!“ (A csehek munkára valók, a tótok reprezentálásra.) A csehek elkeseredtek azon, hogy Szlovenszkon belőlük olcsón szolgáló elem lett, egy kiszákmányolt munkaerő, mellyel szemben a nyíltan ellenséges magyarok tapintatosabbak voltak, mint később a tótok. („Národni Osvobozeni“ aug. 14.) A nagyobbára csehekből álló állami tisztviselői karról ezzel ellentétben a tót kritikákban olvassuk:

„A jegyzői kar teljes egészében politikai szellemű. Nincsen senki, akitől a jegyzők valamit tanulhatnának, nincsen egy praktikus továbbképző szervük.“ „Emberek minden számtartási és könyvvezetési ismeret nélkül kerültek a kerületek számtartási hivatalaiba. Nem csoda, hogy így is néz ki a kerületek gazdasági igazgatása.“ „Tizenkét esztendő óta nem volt Szlovenszkon a kerületi és községi hivatalokban egy rendszeres és szakszerű revízió.“ „Az országos hivatalban olyan tisztviselőket helyeznek el büntetésből, akik a kerületekben meg nem felelnek.“ „Hivatalaink tekintélye teljesen alá van ásva, ennek oka, hogy a csendőrség nem biztonsági, hanem mindenható szervezet stb.“ (Nár. Nov. június 14.)

A pozsonyi kereskedelmi és iparkamara elnöke, Stodola Kornél, nemrég Szlovenszkóra kalauzolta a prágai amerikai követet. Joggal vetették ennek az agrárpárti szenátornak a szemére, aki egyúttal „kereskedelmi“ kamarai elnök is, hogy ne azt mutassa meg, ami van, hanem azt, ami még megmaradt és ami volt. Az amerikai követ beszédében az amerikai tótok üdvözlését hozta. Valószínűleg nem sejtette azt, hogy ezzel a kérdéssel is baj van. Ugyanis az amerikai tótok igen erős ellenzéki csehellenes hurokat kezdenek pengetni, úgyhogy a csehtót kormány kénytelennek érezte magát néhány amerikai tót laptól a postai szállítás jogát megvonni. Jehlicska Ferenc lapja, a „Samostatnost“ felnyitotta az amerikai tótság szemét és még a csehofil és a cseh kormány által pénzelt Jednota-lapok is kénytelenek ma már ilyen nyilatkozatokat tenni:

„A magyar iga csak fából való volt, a cseh iga vasból készült és ezért százszorosán rosszabb.“ „Prága azt akarja, hogy a tótok a magyarok előli félelmükből cseh rabszolgák legyenek.“ („Slovenské Noviny“ ápr. 5.)

Az amerikai tót liga legutolsó rezolúciója igen fenyegető hangon követelte az autonómia megvalósítását. Az amerikai tótok hangulatának ez a változása nagy gondot okoz a cseh politika irányítóinak és ennek tudhatók be azok a Masaryk-Benes által kezdeményezett kísérletek, melyek a Jehlicska dr. vezetése alatti tót emigráció likvidálását célozták. Jehlicska a tizenkét esztendő súlyos tanulságai alapján nemcsak a csehtótló való elszakadásnak, hanem a Magyarországhoz való visszacsatlakozásnak programját hirdeti és ezen az úton halad tántoríthatatlanul tovább, nem törődve azzal a sok támadással és ocsmány gyanúsítással, melyet a cseh propaganda ellene intéz.

Szlovenszkón tovább dühöng a magyar és német lakosság ellen irányuló cseh-tót sovinizmus türelmetlensége. Még ma is akad cseh, aki nyilvánosan a magyar beszédet „ugatásnak“ nevezi. Szepeslublón a polgári iskola tanulóit erkölcsi magaviseletből rossz osztályzattal büntették meg, mert egymás között németül társalogtak, amely „arrogancia“ úgy az iskolában, mint azon kívül tilos. A budapesti Szent Imre ünnepek ellen a szlovenszkói kormányajtó a legféltelenebb agitációt fejtette ki, nehogy azokon tót katolikusok részt vegyenek.

Nem hagyhatom említés nélkül a sinajai és bukaresti konferenciákkal kapcsolatos cseh-tót publicisztikai közlemények szellemét. Ha eleinte idegeskedtek is Magyarország részvétele miatt, csakhamar nyüvánvalóvá lett, hogy Magyarország jelenlétét a kisantant taktikai kérdésének tekintik és a romániai-jugoszláv tárgyalások politikai célzata Csehszlovákiában a csehtót sajtó részéről kárörvendő nagy magyarellenes támadást váltott ki, mely Magyarország teljes gazdasági izoláltságát hangoztatta:

„A sinajai konferencia Magyarországnak összes titkos reményét kíméletlenül ielohasztotta. Románia és Jugoszlávia akaratukról, hogy mindenekelőtt Csehszlovákiával akarnak gazdaságilag szorosabban együtt dolgozni, tanúbizonyságot tettek. A kisantant ismét bevált...“ („Prager Presse“ aug. 10.)

A „Prager Presse“ cikkeit és egyáltalában a cseh sajtó cikkeit a csehofil tót lapok, melyek a magyarokkal és a magyar kérdéssel foglalkoznak, gyűlölködő kifakadásokban és durva hangnemben messze túlszárnyalják. A lapok közleményeinek javarésze a magyarok elleni támadás. Vezetnek a „Slovensky Dennik“, „Národny Dennik“, „Slovenská Politika“. Nehéz odaát jó magyarnak lenni, mikor folyton reáviczorítják leselkedő ellenségek, fenevadák módjára, fogukat. Annál megatöbb, mikor látjuk, hogy a nehézségek dacára is jó magyarok maradnak, mint például a szepesiek, akiknek egyik vezetője a következőket írta nemrég:

„... sok hasonló panaszunk lehet nekünk is, de mi zipszerek felemelt fejfel állhatunk e harc közepén, miután önként semmiféle jogot fel nem adtunk. Büszkék vagyunk ma is arra, hogy apáink a Rákóczi-idők legjobb kurucai, a 48-as szabadságharc legvitézesebb honvédéi voltak...„Maroknyi kicsinységünkben ma is legmegbízhatóbb közkatonái vagyunk a szlovenszkoói magyarságnak és fekete gyásszal a szívünkben, de törhetetlen hittel a lelkünkben küzdünk azért, hogy a magyarság Szlovenszkon ki ne pusztuljon és hogy a fenéges Tátra bérci alatt szabadon hangozhassék fel továbbra is a magyar szó.“
G,Szepesi Híradó“ aug. 2.)

Ezzel az idézettel, mely megérdemli, hogy minden magyar lap vezetőhelyén lenyomassa, zárom cikkemet.

STEIER LAJOS

GLOSSZÁK A SZENTIVÁNI KÚRIA TANÁCSKOZÁSAIHOZ

A FELVIDÉK kulturális életére rendkívüli fontosságú esemény játszódott le május közepén Szentivány Józsefnek, a magyar nemzeti párt elnökének, szentiváni birtokán. A házigazda meghívására három napra összegyűltek a Felvidék legjelesebb magyar írói, hogy az ottani magyar irodalom legégetőbb feladatairól kicseréljék nézeteiket.

Öröm olvasni azokat a lelkes beszámolókat, melyeket az összejövétel résztvevői (akik magukat „Szentiványi Kúriá^{ec}-nak keresztelték el) erről a fesztelen megbeszélésről közölnék. Mindenikből szinte árad a lelkesedés, hogy 16 felvidéki író, az új kisebbség szellemi elitje, akik közül sok ezideig még nem is látta egymást, most szemtől-szembe tehetett hitvallást a maga világfelfogása, meggyőződése mellett s ennyi egyéni felfogás, eltérő nézet mellett is mind csak megegyeztek: a magyarság fanatikus szeretetében; abban a hitben és meggyőződésben, hogy mindnyájan a magyar kultúra, magyar haladás, magyar szépségek rajongó szolgálói.

Minden beszámoló úgy látja, hogy ez a találkozó, mely nagyszerű érzelmi közösségbe kapcsolta sokfelé tendáló íróinkat, új fejezetet nyit a felvidéki magyar irodalmi életben. És mi, akik e sokféle elv, irányzat, meggyőződés harcát csak kívülről kísérhettük figyelemmel, úgy véljük, hogy ez egyhangú megállapítás helyes, sőt szerény. Mi a Szentiványi Kúria tanácskozásaiban nemcsak a Felvidék magyar irodalmának, hanem egész kulturális életének nagyfontosságú fordulópontját látjuk.

Ez a vélemény kell hogy támadjon bennünk, mikor a Kúria határozatait olvassuk. Ezek szószerint a következőket mondják:

x. A Szentiványi Kúria egyhangúlag kimondja, hogy az összejövétel célja nem irodalmi szervezet megalapítása, hanem kizárólag az, hogy a szlovenszkoói irodalmi élet előfeltételeinek javítását célzó kérdéseket megvitassa és a továbbfejlesztésre vonatkozó véleményét a magyar kisebbségi közvélemény előtt dokumentálja.

2. A Szentiványi Kúria kimondja, hogy az irodalom teljes szabadsága és függetlensége elvénél fogva a megbeszélés gyakorlati eredményeit az itteni irodalom egészének eredményeiül tekinti és az új irodalmi helyzet előnyeiben a meg nem jelent és meg nem hívott írók is egyenlően kell, hogy részesüljenek.

3. A kúria örömmel veszi tudomásul, hogy Prágában Új Munka dmen független irodalmi folyóirat készül megjelenni, nagy várakozással tekint működése elé és reméli, hogy a lap minden befolyástól menten tisztán esztétikai alapokon érvényre juttatja azt a határozott kritikai szellemet,

amely a szlovenszkói magyar irodalmi reneszánsz érdekében föltétlenül szükséges.

4. Hasonlóan tudomásul veszi azt a bejelentést, hogy Pozsonyban népszerűbb jellegű irodalmi folyóirat indul meg.

5. Örömmel veszi tudomásul, hogy a Kazinczy Társaság könyvkiadó vállalata szövetkezetté alakul át és ezáltal országos jellegűvé válik.

6. A kúria kívánatosnak tartja, hogy az országos jelleg kidomborítása érdekében a csehszlovákiai magyarság minden rétege bevonassék a szövetkezet propagálásába és a szövetkezet székhelye Prágába helyeztessék át, hogy Sziklay Ferenc dr. kipróbált vezetése mellett a szervezőmunka erőteljesebb és értékesebb kifejlődése céljából az erők egységes koncentrálásával a magyar irodalom Szlovenszkon élők munkásai mellett a prágaiak is kivehessék hasznos részüket.

7. Kívánatosnak tartja a Kúria, hogy intézményesen biztosítsák a magyar tudományos kisebbségi irodalom fejlesztése. Ebből a célból felkéri a magyar közélet vezető tényezőit, hogy az esetleg megszervezendő kultúrtańás ügykörébe állítsák be a magyar kisebbségi szociológia tudományos feldolgozását. Fontosnak tartja az ifjúságnak az etnográfiańban és a kisebbségi szociológiában való képzését tudományos Ösztöndíjak és pályadíjak kitűzésével. Fontosnak tartja a népszerű tudományos ismeretek fokozottabb terjesztését, vasárnapi néplap, kiadványok és előadások segítségével. Kívánatosnak véli a tudományos élet megszervezését, valamely fennálló kultúr-szervezet keretében s kifejezi azon óhaját, hogy a Kazinczy könyvkiadó szövetkezet átszervezése kapcsán népszerű, de a szak-kritikát is elbíró kiadványokról gondoskodják.

8. A kúria hálával fogadja a Liptószentiváni Subalpina fürdő rt. igazgatósága által följánlott 3000 koronás irodalmi ösztöndíjat s az adományozó intencióihoz híven úgy határoz, hogy a díjat a jövő esztendőben összeűlő kúria fogja kiadni annak a szlovenszkói írónak, aki a kúria két ülése között a legértékesebb munkával gazdagította az irodalmat.

9. A kúria átír a Színpártoló Egyesülethez, hogy az hasson oda, hogy az általa szubvencionált magyar színtársulatok szlovenszkói magyar írők színpadi műveit is mutassák be.

10. A Szentivám Kúria végűl rendkívűl kívánatosnak tartja a szlovák-magyar kapcsolatok kimélyítését.

KEVÉS OLYAN ŐSZINTE, minden nagyképűségtől ment, a bajokra pozitív megoldásokat találó, nem megalkuvásra, hanem teljes akciószabadságra törekvő, életes rezolúciót olvastunk, mint a Szentiváni Kúria határozatait. Ez az írógyűlekezet éles szemmel látta meg a Felvidék magyar kultúr-életének minden hibáját s praktikus érzékkel nyűl minden betegség gyógyító szere után.

Az első passzusban leszögezi, hogy nem merev akadémiát, megkövesedésre csábító testűletet akar teremteni, hanem friss, üde, az élet talajába gyökerező, termékenyítő eszmecserét akar intézményesíteni.

A második pontban hangsűlyozza a magyar kultúr-munka demokráciáját; nem tekinti magát a kiválasztottak exkluzív seregének, hanem a nemzeti gondolatban testvérnek és egyenrangűnak tekint mindenkit, aki az egy, örök és oszthatatlan magyarság érdekében forgatja tehetséges tollát.

A harmadik és negyedik bekezdésben örömmel üdvözli annak a fogatkozásnak közeli megsűntetését, mely kifelé a magyar Felvidék kulturális életének egy nagy mínuszát jelentette s amelynek eliminálására több ízben történtek balul végzűdő kísérletek: a felvidéki magyar folyóiratok

és ezzel együtt a komoly irodalmi kritika hiányát. Ez a téma — a közönség-hiány kapcsán — egyik legtöbbször vitatott kérdése volt a Felvidék irodalompolitikusainak. Sokan gondolkoztak már azon: mi az oka, hogy a szlovenszkói magyarság, melynek áldozatkészsége és minden magyar ügy iránti lelkesedése minden elismerést megérdemel, nem jelent biztos anyagi bázist a könyv- és folyóiratkiadás számára. A diagnoszták kénytelenek voltak rájönni, hogy a hiba nem a közönségben van. Kénytelenek voltak megállni, hogy a nélkülözések mellett is áldozatkész társadalom szívesen veszi és támogatja azt, ami jó, nivós, jelentős, de nem bír támogatni válogatás nélkül mindent, csak azért, mert magyarul van írva. Ez a felismerés tükröződik az írógyülekezet azon határozataiból, melyek a dilettánsoknak engedélyezett kíméleti időszak megszüntetését, a komoly irodalmi kritika életbe léptetését üdvözik a rövidesen meginduló folyóiratokban. Mi a magunk részéről kissé merész kísérletnek látjuk, hogy a tanulságok levonására mindjárt két folyóirat is vállalkozik, mert ez a megosztódás mindkettőnek anyagi alapjait gyöngíti; de kísérletnek még sem árt: hátha mindkettő életképesnek bizonyul! S ez a kedvező eshetőség megéri a kockázatot.

A Kúria a következőkben a könyvkiadás kérdésével foglalkozik. A Felvidék magyar kultúrájának súlyos, mondhatnánk központi problémája ez, melynek megoldatlansága az egész magyarság szempontjából is mind nagyobb veszedelmet jelent. Egy kisebbség fennmaradásának első követelménye a nemzeti nyelv fennmaradása. És ott, ahol a magyar betű ellen egy mindenre elszánt iskolapolitika visel irtó hadjáratot, a sajtó mellett egyedül a könyv a nemzeti nyelv fenntartója és terjesztője. Már pedig Szlovenszkón ez a helyzet. A magyar iskolák számát évről-évre apasztja az államhatalom, de amellet a sajtóról és könyvről sem felejtkezik meg. Atyai gondoskodással ügyel arra, hogy a magyar közönség is „gutgesinnt“ toliakból tájékozódjék a napi eseményekről s e célból magyarnyelvű napilapokat adat ki, viszont féltékeny elővigyázattal akadályozza meg, hogy az ottani magyarság az 1918 után Magyarországon megjelent könyvekből magyar szellemet szívjon magába. A csonkaország közönsége előtt is jól ismertek azok a „könyvrazziák“, melyek a közelmúltban a Csehszlovák állam területén a fenti elv gyakorlati alkalmazásaként még a mezőgazdasági, technikai és egyéb értelmetlen munkákat is kigyomlázták a könyvkereskedésekből és könyvtárakból. S bár ismerjük a cseh kormánynak azon kijelentését, hogy a magyar könyvek szlovenszkói bebocsátásának kérdését a közel jövőben megnyugtató módon szabályozni fogja (egy prágai cég fog a behozatalra monopóliumot kapni), a Felvidéknek magyar könyvvel való ellátását mégis szívesebben bízunk az ottani magyarság bölcs belátására. Ezért üdvözljük a legnagyobb örömmel a Szentiváni Kúria döntését, mely a Kazinczy Társaság eddig helyi jelentőségű könyvkiadó-vállalatát országos jellegűvé akarja kifejlesztetni, a magyar betű életképességének biztosítására a három nagy kultúrád göcot, Kassát, Pozsonyt és Prágát összefogni s a fentebb kiemelt kritikai elv érvényesítésével lehetővé tenni, hogy az egész országra kiterjedő könyvkiadószervezet olyan műveket bocsásson a közönség elé, melyek abszolút irodalmi értékükkel annak további önkéntes támogatását is biztosítani tudják.

Nem kevéssé jelentős a Kúria azon határozata, mely a tudományos irodalom megteremtésével foglalkozik. Az a centralizmus, mely a békebeli Magyarország kulturális egyeduralkodójává Budapestet fejlesztette ki, a Felvidék elszakításakor különösen tudományos szempontból teremtett ott szinte katasztrófád helyzetet. Mert míg egy-egy irodalmi kör, egy-két íróember, jelentős magyar sajtó, néhány szintársulat a kultúra egyéb területein legalább az alapot meghagyták egy kulturális regenerálódáshoz,

a felvidéki magyar tudományosság abban a pillanatban meghalt, amint Prága a Budapestről érkező magyar könyvekre kimondta a határozat. Növelte a helyzet komolyságát egy tudományos folyóirat megteremtésének kizárt volta egyrészt olvasóközönség, másrészt írótábor hiányában. Illetékes körök tudják, hogy tudományos folyóirat fenntartása még Nagy-Magyarország 16 milliós magyarságából rekrutálódó előfizető tábor mellett is micsoda nehéz probléma volt mindig; hogy lehetett volna hát fenntartani egy ily lapot a Felvidék egy millió magyarjára támaszkodva akkor, mikor ennél szempontunkból egyedül számbajöhető részét, a középosztályt, az ellenséges nyomás céltudatosan süllyesztette a koldusnívó felé. De hiányzott egy komoly tudományos folyóirat másik előfeltétele is, az írótábor. Az a tudósgárda, amely a magyar éra alatt az egyetemek, főiskolák s nem utolsósorban a középiskolák katedráin ült, hosszabb-rövidebb hányódás után kénytelen volt átköltözni a Csonkaországba. A rajtuk kívül számbajöhető toliforgatók nemzeti kötelességérzésből kénytelenek voltak a tudomány elvont munkájától elszakadni s praktikusabb módon résztvenni a magyarság szervezkedésében. Részben belőlük kerültek ki a politikusok, egyesületek létesítői, könyvtárak fejlesztői, az irodalom-propagátorok. A tudós-gárda utánpótlása pedig évek hosszú során elmaradt; a fiatalabb generáció a megszállás után jó pár esztendeig szinte kivétel nélkül a Csonkaország egyetemeire tódult s legnagyobbbrészt itt is maradt, mert a cseh állam a Magyarországon szerzett diplomák nosztrifikálását következetesen megtagadja. Ezek a körülmények teszik érthetővé, hogy felvidéki magyar tudományos életről az elmúlt 20 esztendőben nem lehetett beszélni.

Az ottani magyarság egyéb téren megfigyelhető erőgyűjtése immár — úgy látszik — olyan stádiumba jutott, hogy a tudományos élet regenerációjának kérdése is időszzerűvé vált. A kulturális élet egyéb területein most már felszabadulnak egyes, ily irányban felhasználható energiák; az utánpótlás lassan megérett azokban a fiatalokban, akik a huszas évek közepétől mind nagyobb számban végezték tanulmányaikat a pozsonyi, brünni és prágai német, sőt cseh egyetemeken és főiskolákon; a könyvkiadásnak megnyugtató megoldás felé való haladása reményt nyújt arra, hogy tudományos jellegű könyvek is megjelenhessenek s a megjelenés előtt álló folyóiratokban remélhetőleg tudományos cikkek is elhelyezést fognak nyerni.

De a kérdést nem csupán a lehetőségek jelentkezése, hanem a cselekvés halaszthatatlansága is aktuálisá teszi. A tervszerű cseh iskolapolitika évről-évre csökkenti azoknak a magyar gyermekeknek számát, akik anyanyelvükön végezhetik tanulmányaikat. De még azok is, akiknek a szerencse kiváló kedvezéseképp megadatott ez a lehetőség, teljesen az új állam szellemében kapják neveletésüket: már az óvodától kezdve körülveszi őket a „csehszlovák“ életszemlélet, a „csehszlovák múlt“ és „csehszlovák jövő“ propagálása. A magyarságról már az iskolában vagy semmit, vagy — s ez a leggyakoribb eset — a leggyűlölködőbb rágalmatokat tanulják. Az iskolának e tendenciáját s az államnak ezer egyéb magyartalanító törekvését elsősorban a családi nevelés volna hivatva paralizálni. Ezt a remédiumot azonban csak a középosztály családainál találhatjuk meg. A parasztság nemzeti érzés, főleg pedig nemzeti tudat szempontjából maga is nevelésre szorul. A magyar kisebbség fennmaradása szempontjából tehát óriási fontosságú, hogy az ottani magyarság bázisául szolgáló, nagy tömbben együtt lakó parasztság nemzeti érzésben tervszerűen erősíttessék, arra tudatosan ránevelődjék. Ezért hangsúlyozza a Kúria, hogy a Felvidék magyar tudományossága elsősorban népies kiadványok, ismeretterjesztő néplap, nevelő előadások, egy szóval: népies nevelő munka irányában van

hivatva működését kifejteni. A mi elképzelésünk szerint azok a területek, melyek e fő szempontból elsősorban szóbajönnek, részben a nemzeti tudat kifejlesztésére alkalmas tudományok, mint a magyar irodalomtörténet, magyar történelem, részben olyanok kell hogy legyenek, melyek a magyar parasztság életnívóját emelhetik, mint a gazdasági és népszerű orvosi ismeretek, végül politikai, szociológiai alapelemek.

Δ parasztság sorsdöntő fontosságának felismerése szól abból a kivánalomból is, hogy az ifjúságnak, mely a magyar kisebbség önvédelmi harcát a jövőben vezetni hivatott, érdeklődése elsősorban az etnográfia és kisebbségi szociológia felé irányíttassék. Ha ehhez még hozzáteszük, hogy a szlovenszói magyarságnak a kisebbségi jog és a cseh nemzeti tudományok, továbbá a szlovák testvéreinkkel foglalkozó tudományágak művelésére is feltédenül ki kell termelnie magából megfelelő erőket, beláthatjuk, hogy oly nagyterületű és sürgős tennivalók várnak a felvidéki tudósnevelésre, melyek csak az egész ottani magyarságnak támogatásával valósíthatók meg. Nem kétséges, hogyha ez az új tudósgárda meg fog felelni e speciális célkitűzéseknek, az egész magyar tudományosságának is megbecsülhetetlen, sok tekintetben hézagpótló szolgálatokat fog tenni.

Persze ebben az irányban még nagyobb szerepe és jelentősége lenne az olyasféle ösztöndíjaknak, mint a Sulbalpina rt-é, mert a magyar tudós anyagi boldogulásának lehetőségei még a magyar íróénál is kilátástalanabbak. De reméljük, fog még akadni néhány vállalat, bank, magános, aki minden megnyomorítási kísérlet ellenére is ki bír még tüzni egy-egy ily ösztöndíjat, pályázatot, hogy ez a hatványozott fontosságú probléma ezáltal is közelebb juthasson a megoldáshoz.

Míg e tekintetben osztozunk a Kúria optimizmusában, a színműirodalom megteremtését illetően álláspontunk jóval pesszimistább, mint az íróké. Hiába mutatnak be a színészek felvidéki eredetű darabokat, ha azok nem bírják el az összehasonlítást a Pestről, vagy külföldről importáltakkal. A felvidéki színműirodalom meg fogja nyerni a csatát, ha a színpadra kitermel egy Mécs Lászlót, vagy egy Darkó Istvánt; más eszköz itt nem sokat segíthet.

Viszont megint csak nagyszerű perspektívákat nyit az utolsó pont, mikor a szlovák-magyar kulturális kapcsolatok kiépítését követeli. E határozat egy pozitívumot és egy negatívumot tartalmaz. A pozitívum azon szükségességnek felismerése, hogy a magyarságnak közelebbről meg kell ismerkednie az ezer éven keresztül mellette és közötté élő szlovák nemzet kultúrájával és viszont. A két népnek meg kell ismerkednie egymás szellemi kincseivel, évszázadok kitermelte kiemelkedő kulturális produktumaival és a nyelvi különbözőségeken túl meg kell látnunk ez alkotásokban az egységes szellemi struktúrát: a világfelfogásnak, szellemnek és jellemnek azt a hasonlóságát, mely a felvidéki arcra a faji adottságok és egyéni különbözőségek mellett is ráütötte a közösség bélyegét. A kultúra tiszta tükrében kell meglátniok egymás arcát és mindkét nép jövőndő boldogulása érdekében is fel kell fedezniük a meglepő hasonlatosságot és azonos vonásokat egymás lelki képén. Így fognak eljutni egymás megismerésén keresztül egymás megértéséhez és megbecsüléséhez, a közös múlt egységesítő hatásának felfedezéséhez s a közös Sors, közös Jövő programjához. S ha ez egyelőre csak kulturális téren képzelhető is el, el fog jönni az idő, amikor ennek szükségességét mindkét nép minden téren természetes követelménynek fogja érezni, — sőt tudni.

Ez a határozat pozitív jelentősége. A negatívum pedig az, hogy az írógyülekezet nem a bizonyos oldalról erősen lanszirozott szláv-magyar kapcsolatok ápolását látta fontosnak, hanem a szlovák-magyar kulturális közeledés mellett tört lándzsát. Bizonyos oldalon ezt nem látják természetesnek; nem

akarják észrevenni, hogy életrevaló, igazán jelentős kulturális kapcsolat csak ott képzelhető, ahol ezt az érintkezést bizonyos helyzeti szükségszerűség, természetes alapok mintegy parancsolólag előírják. Nem akarják észrevenni, hogy a tót-magyar kulturális kapcsolatokat tulajdonképpen nem kell megteremteni, hiszen e kölcsönhatás évszázadok óta — sőt talán a honfoglalásig visszamenőleg — állandóan megvolt, élt és működött s a meg nem léteit vétes látszatát e folyamatok történeti feldolgozásának hiánya kelti. Holott valójában az a tényállás: a tót-magyar kultúrkapcsolat századok óta élő valóság, melynek módszeres, tudományos feldolgozására alig történt még valami. Ezen a téren vár még igen sok teendő eljövendő szlávistáinkra. Tudomány- és irodalompolitikuskainkra pedig abban, hogy ezt a tudományos működést organizálják és a két nép jelenének kulturális megnyilvánulásait egymás előtt ismertté tegyék. Ennek a történelmi talajban gyökerező kapcsolatnak igenis nagy jelentősége van, szemben azzal a jelszóval, mely szláv-magyar kultúrközösséget hirdet. Egy ilyen papírmásé-kapcsolatnak erőszakolása ránk nézve semmilyen szempontból nem kívánatos. A fennálló lehetőségek mellett is minden mód megvan arra, hogy a szlávok vezető kultúr-nemzetének, az oroszoknak igazán kiemelkedő és speciális műalkotásaival megismerkedhessünk. A jelentősre reklámozott cseh kultúra „remekműveinek“ apróra való tanulmányozása pedig nem ér fel annak a veszedelemnek kockázatával, melyet egy intenzív kapcsolat ügyes rendezés mellett politikai téren maga után vonhat. Ápolja mindenki a csehekkel való nexusait kedve szerint, de ezeket a reális célokat követő összeköttetéseket ne burkolja be „a magyarság érdekében álló kultúrkapcsolat“ tetszetős fátyolába, mert az éles szem a fátyolon át is észreveszi, hogy a kívánatosnak magasztalt leányzó milyen csúnya. És a Szentiváni Kúria döntése azt mutatja, hogy felvidéki írónknak jó szemük van.

Ez egyébként az írógyülekezet határozatainak egészére is vonatkozik. A Felvidék magyar kultúréletének minden főbaja érintve van e pontokban s minden bajnak orvosszere is meg van állapítva. Ha a felvidéki írók a megvalósításban is olyan eredményesek lesznek, mint amilyenek a diagnózisban voltak, akkor az ottani magyar kisebbség rövid idő alatt kulturális téren is ki fogja vívni azt a súlyt, melyet a politikában szervezettségével a megszállás óta sikerült biztosítani és formailag is dokumentálhatni fogja azt az elsőséget, mely kulturális viszonylatban a múlt örökségénél fogva, de jelen erőinek alapján is kétségen kívül megilleti őt a Felvidék minden régi és új nemzete között.

MORAVEK ENDRE

AZ ERDÉLYI MUZEUM-EGYESÜLET LÉTKÉRDÉSEI¹

ERRŐL a tárgyról egy kis füzet hagyta el május hónapban a sajtót.

Nem más a mint a legfontosabb erdélyi magyar tudományos intézmény kétségbeesett segélykiáltása. Kihez? Valójában nem tudja az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnöksége, amely kiadta, s nem az sem, aki az elnökség megbízásából összeállította. Csak egy önkénytelen, nem is nagyon erős sikoly, talán arra szánva, hogy a megfojtással fenyegető államhatalom képviselőit enyhébb eljárásra bírja. Mintha azt mondaná: Nézd! Hiszen bizonyítom, magad sem tagadhatod, hogy mindez az enyém, az erdélyi magyarságé. Még azt sem mondhatod, hogy az állam pénzén — tehát a te

¹ Dr. Kelemen Lajos tanárnak, az Egyesület titkárának Lúgoson, Husvéth és Hoffhemél nyomtatott (8°, 24 lap. Erdélyi Tudományos Füzetek, 23. sz.) füzete: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái, teszi alkalmasszerűvé az elmondandókat.

fajtádbeliek adófilléreiből is — lett ilyen gazdaggá, pompássá. Nem. Mind-ezt magyar emberek, önkényt, a sajátjukból adták össze, s ismét csak magyar emberek, szakértők, sok-sok önmegtagadással, áldozatos lélekkel, verejtékes munkával fejlesztették nagygyá. Az állam csak akkor adott, amikor szüksége volt reánk, s valójában akkor is mi adtunk neki — sokszorosan — többet. Irás van róla, komoly bizonyíték, szívesen eléd tárjuk, bizonyosodj meg magad. De tudjuk — folytatja — hogy neked is szükséged van arra, amire a magyar államnak szüksége volt. Szívesen rendelkezésedre is bocsátjuk; beszéljük meg, mire van szükséged, s mi mindenben segítségére leszünk, ami tőlünk telik. Csak egyet ne kívánj! Azt, ami vérszerinti őseink lelki-testi, személyszerinti hagyatéka, mert azt nem adhatjuk semmi áron. Nem adhatjuk; erkölcsi lehetetlenség, becstelenség volna; arról tehát nem is beszélhetünk ...

... A követelés azonban kérlelhetetlen, nem alkuszik. Azaz: alkuszik, de közben mind szorosabbra fonja a hurkot. Számít a szerencsétlen szorongatott elernyedésére, végkimerülésére; mint a boa constrictor az áldozatára. És ez elébb jajgat, végül már csak suttog. A művelt Európa nagy rengetegében azonban senki sem hallja, vagy ha hallja, senki sem segít. Hacsak valami isteni csoda nem történik... De hagyjuk a képes beszédet. Beszéljünk csak egyszerűen, értelmesen, világosan, higgadtan, minden szenvedély nélkül, történetírói tárgyilagossággal... Nem véletlen dolga az, hogy Erdélyben a II. József utáni nemzeti fellángolás erőteljesebb, kitartóbb volt, mint Magyarországon. Azért, mert ott mélyebbre nyúltak a múltba a gyökerek s nagyobb volt a veszedelem. Ott már János Zsigmondtól kezdve — nemcsak hirdették, de — gyakorolták azt a ma modernnek nevezett politikát, mely a külfölddel legalább is olyan élénk szellemi kapcsolatot valósított meg, mint mai kultúrpolitikánk. Így volt ez a katolikus fejedelmek korában éppenúgy, mint akkor, mikor protestáns ember ült a fejedelmi székekben. Nem véletlen tehát, hogy a bécsi testőrlaktanyában három erdélyi ifjú — Báróty Sándor, Barcsay Ábrahám és br. Naláczy József — volt Besseney György kezdeményezésének leghűségesebb munkása. Az első Alsófehér-, két társa Hunyadvármegye küldöttje a testőrségben, tehát valamennyien olyan területről valók, ahol lépten-nyomon tapasztalták, hogy csak a szellemi fölény lehet az, ami megtart. S nem véletlen az sem, hogy a kalvinista Bőd Péter kezéből kiesett zászlót Batthány Ignác katolikus püspök veszi fel, s a Zágoni Aranka György kezdeményezésére országgyűlésen elhatározott, de a kezdeten túl nem haladt tudományos társulat ügyét a Veszprémből Erdélybe származott Döbrentei Gábor vállalja. Neki sikerült is annyira érlelnie azt, hogy 1814-ben megjelent az „Erdélyi Múzeum“, s 1819-ben meg is alakult, kellő anyagi fedezettel, a társaság. De Bécsben a magyar törekvést most is elgáncsolták, s az alapszabályokat soha jóvá nem hagyták.

Nem volt sikere Bölöni Farkas Sándor — az első Amerikában tanulmányúton járt erdélyi magyar ember — kezdeményezésének sem, aki már nemcsak tudományos társaságot, hanem Erdélyi Nemzeti Múzeumot akart szervezni (1829). A gondolat mégsem aludt el, s az erdélyi országgyűlés 1842. dec. 23-án hozott határozatával — egyebek közt — kimondja, hogy 100.000 forinttal Nemzeti Múzeumot alapít. Mivel pedig a szász nemzet képviselői ezt feleslegesnek ítélték — nekik már megvolt a Brukenthal Múzeumuk — a 100.000 pengőt csak a magyarokra és székelyekre rótták ki, de a felügyelőbizottságba szászt is választottak. A szászok még így is tiltakoztak, s Bécsben az ő szavuk döntött: a határozatból sohasem lett törvény. Aztán jött 1848/49.

Alig tért magához a nemzet az 1849. évi nagy csapás okozta ájultságából, már ismét felmerült (1852) a Múzeum ügye. A zászlót most gr. Mikó

Imre „Erdély Széchenyije“ lobogtatja; 1856-ban odaajándékozta a múzeum céljára Kolozsvárott levő 10 holdas gyönyörű kertjét, s abban levő 9 szobás villáját, minden melléképületével. Példáját lelkesen követi az egész erdélyi magyarság. Valóban igaza volt Mikó grófnak, mikor — egy későbbi beszédében — így jellemezte ezt a megmozdulást: „Az élő nemzet keresett módot, hogy működhessék a saját java előmozdítására; keresett tért, hogy mozoghasson úgy, hogy ne adjon okot gyanúra a hatalomnak“. A keresésnek még sok akadállyal kellett megküzdenie, Mikó Imre grófnak sok önuralomra volt szüksége addig, míg 1859 szept. 8-án megérkeztek a jóváhagyott alapszabályok. A királyi leirat azt kívánta, hogy az egyesület hivatalos nyelvét az alakuló közgyűlés állapítsa meg. Ez meg is történt az 1859 nov. 23-án tartott alakuló közgyűlésen, melyen jelen volt hg. Liechtenstein Frigyes királyi helytartó is. Ilyen módon: Az elnök felszólítja az alakuló közgyűlést a hivatalos nyelv kérdésében való határozatra. A javaslat hivatkozik az 1842 dec. 23-án kelt országgyűlési határozatra, s ezt a mostani alakulást kifejezetten annak megvalósításaként kívánja tekinteni; tehát a magáénak vallja mindazokat a megajánlásokat, melyek akkor történtek. Tekintettel pedig arra, hogy az alapítók kizárólag magyarok s alapítványaikat kifejezetten az intézet magyar jellegéhez kötötték és az egyesületnek különben is alig van nemmagyar tagja, — „közgyűléstérrel meghatározza a közgyűlés, hogy a Múzeumegylet belkormányzásában, minden tanácskozásaiban, kiadandó havi, vagy kötetlen füzeteiben, úgy évkönyveiben, a magyar nyelvet használja“. A közfelkiáltással hozott határozat ellen senki sem emelt szót. Mikó gróf azonban volt annyira óvatos, hogy nem elégedett meg ezzel; gondolt arra, hogy jöhet idő, mikor az ilyen „közfelkiáltással“ hozott határozat ellen megkísérlik fellépni; annál inkább, mert az előzmények között voltak olyan jelenségek, melyekből némelyek — pl. gr. Teleki Domokos, stb. — arra következtettek, hogy Bécsben azért húzzák-halasztják az alapszabályok jóváhagyását (1856 május óta folyt a levelezés), mert azt kívánnák elérni, hogy az egyesület háromnyelvű legyen. A közfelkiáltással hozott határozatot tehát titkos szavazással erősítették meg, ekkor is mind a 383 szavazat a magyar nyelvre esett. Az Egyesület magyar jellege tehát minden kétséget kizáróan megállapított, olyan időben, melynek szelleme legalább is nem mondható magyarbarátnak.

Az Erdélyi Múzeumegyesület főfeladata volt az Erdélyi Nemzeti Múzeum fenntartása, melynek öt gyűjteménytára alakult ki, ú. m.: 1. könyv- és kéziratár; 2. érem- és régiségtár; 3. ásvány- és kőzettár; 4. állattár és 5. növénytár. A gazdag gyűjtemények nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy Kolozsvár 1872-ben a második magyar egyetemet megkapta. Nem volt u. i. — a fővárost kivéve — egyetlen város sem Magyarországon, mely az egyetemi oktatás céljaira olyan segédeszközöket nyújthatott volna, mint Kolozsvár, illetve az Erdélyi Múzeumegyesület.

A szerződéses megállapodás az volt, hogy a Múzeumegyesület bérbé adja, tulajdon- és ellenőrzési jogának, a maga önállóságának és önkormányzatának fenntartásával gyűjteményeit, az egyetemi oktatás céljaira, a magyar államnak, évi 5000 frt (10.000 kor.) bérért. A gyűjteménytárak igazgatói a megfelelő egyetemi tanszékek betöltői lesznek; ebben a minőségükben hivatalból tagjai az Egyesület igazgató-választmányának, s mint igazgatók felelősek annak. Mellettük az Egyesület tarthat őr, vagy örök, aki vagy akik szolgálati viszonyban neki (az igazgatónak) alárendeltjei; másfelől azonban az Egyesület bizalmi emberei. Az egyesület ezen felül, amikor szükségesnek látja, megvizsgálhatja a gyűjtemények kezelését. A gyűjtemények nyilvános jellegét a szerződés nem érinti. Később az egyesület (a klinikák és egyéb egyetemi építkezések előmozdítására) a Mikó-féle kertet is átengedte az államnak. Szerződésileg kikötötte azonban, hogy ennek fejében: abban a

nem várt esetben, ha a szerződéses viszony megszűnik, az állam a Múzeum-egyesületnek olyan épületet bocsát rendelkezésére teljes tulajdonjoggal, melyben az saját gyűjteményeit megfelelően elhelyezheti. „A szerződés érvényben marad mindaddig, ameddig Kolozsvárt a Magyar Kir. Ferenc József Tudományegyetem fennáll“.

Ez volt a jogi helyzet 1919 május 12-én, mikor a Nagyszebeni Román Kormányzótanács (Consihul Dirigent) a román királyi katonaság fegyveres erejének szárnyai alatt, a kolozsvári m. kir. Ferenc József-Tudományegyetemet megszállta, az Erdélyi Múzeumegyesületnek az egyetem céljaira bérelt gyűjteménytáraiból a magyar egyetemi tanár-igazgatókat kiüzte, ellenben az összes többi alkalmazottakat további szolgálattételre kötelezte. A birtokbavétel arra való hivatkozással történt, hogy a román állam a magyar állam jogutóda (bár akkor még nem volt békeszerződés!); azonban a szerződés szerint kijáró bér fizetését 1919 június 8-án megtagadták. Míg tehát egyfelől minden — részben csak képzelt — jogot követeltek az örökség jogcímén, a kötelezettségek közül még azt sem teljesítették, ami az erőszakkal megvalósított követelés természetes folyománya volt. Nem kétséges, hogy — mégha a szerződés kifejezett meghatározása ellenére, a jogutódlás elmélete helyt álló volna is — a bérfizetés megtagadása a szerződés természetes megszűnését jelenti; annál inkább, mert mai napig sem fizettek egy fillér bért sem. (Az 1924-ben — kéretlenül — kiutalt 85.000 lejt, melyet az Egyesület fel sem használt, hanem letétbe helyezett, maga a minisztérium sem tekintette másnak, mint a múzeumoknak adni szokott államsegélynek. Azóta ezek is elmaradtak).

Míthogy a Consiliul Dirigent a gyűjteményeket a „forradalmi jog“ (ez volt a kedvenc kifejezés!) alapján szállotta meg, ez a „jog“ azonban a békeszerződés aláírásával megszűnt; míthogy továbbá a gyűjtemények — a magyar kormánnyal kötött szerződés értelmében — a magyar államtól átvett helyiségekben voltak elhelyezve, \$ új kezelőiket az egyesület nem is ismerte, a helyzet minden tekintetben tarthatatlan volt.

Az Erdélyi Múzeumegyesület tehát már 1920-ban lépéseket tett a jogi helyzet rendezésére. Emlékiratot nyújtott be a kormányhoz, melyben felajánlotta, hogy gyűjteményei közül az általános tudományos jellegűeket (a három természetrajzi tárat, s a régiségtárnak a népvándorlás előtti korokból származó anyagát) megfelelő bér ellenében, a tulajdonjog fenntartását és a gyűjtemények nyilvánosságát biztosító kikötésekkel, hajlandó 30 évre a kolozsvári román kir. I. Ferdinánd egyetem kizárólagos használatára és kezelésére bocsátani. Azonban saját kezelésébe kívánja venni a nemzeti gyűjteményeket: a könyvtárat (okmánytárat, levéltárat, kéziratot) s a régiségtárnak a népvándorlás korával kezdődő emlékeit, a képtárat és éremtárat. Ezeknek az elhelyezésére pedig kívánta azt a különálló (megnevezett) épületet, melyet a Mikó-féle kert átengedése fejében már a magyar kormánnyal kötött szerződésben megállapítottak.

Az egymást követő kormányoknak nem volt sürgős a kérdés megoldása. „Tanulmányoztatták“ az emlékiratot, s a sürgetésekre állandó biztatásokkal feleltek. Végre 1926-ban (tehát az első ajánlat megtételétől hat esztendőre) kiküldték Z. Paclí^anu kultuszminiszteri vezérigazgatót (ugyanazt, aki megelőzőleg a Szent-székkal a konkordátum tárgyalásokat folytatta) a tárgyalások felvételére. A kiküldött előadta a kormány kívánságait, melyek leglényegesebb pontja az, hogy: az összes általános tudományos jellegű gyűjtemények az egyetem tulajdonába mennek át éppenúgy, mint az Erdélyi Országos Múzeumnak tett összes adományok (tehát mindazok, melyek az 1842. évi országos határozatot megelőző időben, s azóta, a múzeum magyar jellegének feltételével ajánlottak fel és adományoztattak).

Az Egyesület vezetősége ezeket a feltételeket nem fogadhatta el; de a tárgyalások sem szűntek meg, hanem — ha időnként megszakadtak is — szóban és levelezésben tovább folytatódtak. Közben új lendületet vett a román sajtóban már elébb megindult „felvilágosító“ munka, mely — nyilvánvalóan nem a kormány szándékai ellenére — mind „nehezebbé tette a kormány engedékenységet“ ebben a kérdésben. Az egyesület elleni támadások éltető lelke Borza Sándor dr., a növénytan egyetemi tanára, jelenleg kultusz államtitkár. Ez a tény mutatja, hogy a támadások nem voltak a kormány szemében kellemetlenek. De mutatja más is. Borza u. i. már 1925-ben megjelent röpiratában utal arra, hogy a kérdést „igen egyszerűen“ meg lehet oldani olyan módon, hogy minél több román lép be tagul az Egyesületbe; így többséggé lévén, úgy határoznak, ahogy akarnak. S ime! A minisztérium 1928. VI. 22. válasziratának első követelése a jelentkezett új tagok felvételének elintézése; továbbá kívánja az Egyesület jegyzőkönyveinek román és magyar nyelven vezetését, az egyetemmel való levelezésben és beszédben az államnyelv használatát, s azt, hogy az Egyesület egyik alelnöke és titkára román legyen. A későbbi tárgyalások folyamán még azzal is megfenyegették az elnökséget, hogy az egyesületet, az alapszabályok meg nem tartása címén, fel is lehetne függeszteni. (Az nem feszélyezte őket a fenyegetés hangoztatásában, hogy az alapszabályok megtartását maga az államhatalom tette lehetetlenné, s hogy 1925 óta kormánybiztost küldött az Egyesület nyakára). Ugyancsak e tárgyalások során — ha talán nem is egészen komolyan — szót ejtettek arról, hogy az egyesületnek tagja lenne minden román pap, tanár és tanító, tagsági díj fizetésének kötelezettsége nélkül.

Az Egyesület azonban a tagajánlások dolgában csak az állammal való jogi viszony tisztázása után hajlandó dönteni. Erre felhangzik a sajtóban az irredentizmus vádja, s a kormány megtagadja az újonnan megválasztott alelnökök — Br. Jósika János és dr. Róth Hugó — megerősítését. Ez azonban csak megismétlődése volt egy régebbi esetnek (1925), mikor a már három éve működő elnökség (Ugron István elnök, dr. Papp József és gr. Teleki Árvéd alelnökök) megerősítését tagadták meg.

Közben a gyűjteményekkel tetszés szerint rendelkezik az egyetem. Az eredetileg Öt gyűjteménytárból hetet csináltak anélkül, hogy a tulajdonost akár csak megkérdezték volna ...

A küzdelem folyik. Egyik oldalon az erőben gyengébb, sőt erőtelen Egyesület, kétségbe nem vonható jogi alapon védi őseitől öröklött szellemi és anyagi kincseit, majdnem — birtokon kívül. Másik oldalon az államhatalom nevében és erejével, minden tételes és erkölcsi jogalap nélkül, de az erőszak, a „forradalmi jog“ eszközeivel megteremtett birtokon belülség állapotában, — támad a máséra sóvárgó, de még inkább a másnak ártani akaró kapzsiság és gyűlölködés. Mert, ha csak azt akarná, hogy megkapja, amire szüksége van, aránylag olcsón hozzájuthatna: felajánlották neki. A küzdelmet kíséri az elfogult sajtó hangos biztatása az erősebb oldalán, s a szorongatottak megható kapaszkodása az igazgatóságba.

Mindez több, mint egy évtizeddel az ú. n. kisebbségi szerződés aláírása után, a demokrácia kormánya idején, abban az időben, mikor Briand elérkezettnek látja az időt, megérettnek a lelkeket az Európai Egyesült-Államok megalkotására.

BUDAY ÁRPÁD

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *A Brüning-kormány és a német parlamenti krízis.* — *A Labour-kormány nehézségei, munkanélküliség, Indiai Kanada hangulata.* — *Középeurópai agrárszervezkedés kísérletei.* — *A kitrd lázadás és bonyodalmai, török belső evolúció kezdetei* —

ANÉMET pénzügyi és parlamentáris válság tetőfokát érte el, amikor Brüning kancellár a kormány pénzügyi programját az alkotmány 48. szakasza által az elnöknek biztosított rendkívüli hatalom segítségével léptette életbe. A költségvetési deficit, mely az év elején százmillió körül mozgott, áprilisban háromszáz milliót ért el, júliusra már hétszázötvenöt millió márkát tett ki. A gazdasági depresszióval párhuzamosan növekedő munkanélküliség újabb áldozatokat követel a német adófizetőtől, akit a jóvátételt fizetések pénzügyi rabszolgasorsban tartanak. A Young-terv alapján az 1930/31-es pénzügyi évben (április 1-től március 31-ig) fizetendő 1707.9 millió márkához csatlakozik tehát a kb. 600 millió márkás munkás-biztosítási deficit, amit egyedül a biztosítási járulékok emelésével — igen népszerűtlen és veszedelmes eszközzel — többé nem lehetett fedezni. Moldenhauer pénzügyminiszter a fixfizetésű alkalmazottakra és a nőtlen adófizetőkire kirovandó új adókat akart bevezetni és ebbe a kísérletébe a Brüning-kormányt támogató koalíció pártjainak egyhangú ellenállása következtében belebukott. Utódja, Dietrich — előbb birodalmi gazdasági miniszter s a demokratapárt képviselője a kormányban — a pénzügyi reformok egy változatosabb kombinációjával próbálkozott meg a deficit fedezésére. A fixfizetésű alkalmazottakra kivetendő, úgynevezett szükségáldozatot (Notopfer) módosított és enyhített formában vette át Moldenhauer programjából, ehhez egy 5%-os általános jövedelmi pótagót és a nem-házasokra kirótt 10%-os pótagót csatolt, a munkanélküliek biztosítási járulékait pedig 1%-kal javasolta emelni, végül a közigazgatás költségein 135 millió megtakarítást tervezett. A birodalmi gyűlés a Brüning-kormány javaslatait, a feloszlattal való fenyegetés dacára, csekély többséggel bár, elvetette. Az eddigi hiábavaló kísérletek után az „erős kéz“ kormányának nem maradt más hátra, mint fenyegetését beváltani, a pénzügyi javaslatokat a 48. szakasz alapján, melyet már Ebert elnök is igénybevett, életbeléptetni és amikor ezt az elnöki dekrétumot a Reichstag nem vette tudomásul, július 18-án feloszlattatni a birodalmi gyűlést.

A német köztársaság, amely tizenkét év óta egyik válságból a másikba zökken, ilyen chaotikus helyzetben még nem volt, mint amilyenbe a parlament feloszlattása és a szeptember 14-ére kitűzött választások sodorták. A nagy koalíció megbukott Hilferding szocialista pénzügyminiszter szerencsétlen pénzügyi programján, amellyel a centrum és a bajor néppárt fordult szembe. Brüning tiszta polgári koalíciója esetről-esetre a nacionalisták és agráriusok egy részének, vagy itt-ott a szocialistáknak támogatásával kormányzott, egyúttal már első naptól kezdve azt a benyomást keltve, hogy céltudatosan a szocialista uralom letörését keresi és bírja ehhez Hindenburg elnök elhatározott támogatását. — A fiatal, a háború utáni politikai iskolából származó, hadviselt kancellár — új típus a német politikában — minden válság idején a hírhedt vörös tárcával jelent meg a Reichstagban, ami a feloszlattatást dekrétum szimbóluma. Nyilván feltett szándéka volt tehát, hogy a politikai küzdelmet kivigye az ország színe elé és megkísérelje a két szélsőségnek, a kommunisták és szocialistáknak, a másik oldalon a Hugenberg-féle nacionalistáknak és a Hitler-féle nemzeti szocialistáknak legyőzését. A válság azonban minden jel szerint a legkedvezőtlenebb időpontban tört ki.

A világgazdasági depresszió különös erővel sújtja Németországot, amelynek fokozott tökeszükségletét sem a nyugateurópai, sem az amerikai pénzügyi piacok nem tudják fedezni, hiszen az olcsó pénz dacára dúló hitel- és bizalmi válság a nemzetközi tőke minden megmozdulását és nagyobbarányú elhelyezését akadályozza. A Brüning-kormánynak pedig, eltekintve a Young-kölcsön sikerétől, amelynek egy része német beruházási célokat szolgált, nincs semmi olyan vonzó gazdasági és pénzügyi programja, amellyel hódítani tudna. Belpolitikai szempontból pedig hiányzik a polgári pártok egyetemes megszervezése, mind állandó gyakorlati együttműködésük, mind pedig a választási kampány szempontjából.

A liberális pártok egy részének vezetői a polgári közvéleménynek ezt a hiányos szervezkedését óhajtották a szabadelvű és demokratikus orientációjú pártoknak és politikusoknak új céger alatt való koncentrációjával pótolni. A háború után alapított demokratapárt vezetőitől indult ki a gondolat, valószínűleg elsősorban azért, mert érezték, hogy úgyszólván kicsinyre összezsugorodott pártjuknak (a felszlatott Reichstagban a demokratáknak huszonöt képviselőjük volt) leginkább kell tartania attól, hogy a választásoknál a szélsőségesek között szétmorzsolódik. Támogatásra találtak a Jungdeutsche Vereinigungnál, amelynek vezére, Mahraun, a polgári egyesülés gondolatában látja a fiatal középosztályú erők érvényesítésének lehetőségét és ügyes, elterjedt szervezetével ennek a koncentrációnak határozottan jó szolgálatot tehetne. A nagyobb szabású polgári szabadelvű egyesülés gondolata azonban nem kisebb embertől, mint magától Stresemantól származik, akinek kedvenc terve volt a néppártnak és a demokratáknak fúzióját keresztülerősokolni: hiszen mindkettő a Stresemann-féle „Erfüllungspolitik“ képviselője volt a külpolitikában és a belső fronton inkább társadalmi-gazdasági relációk választották el őket, mint politikai programjuk. A néppárt mindig közelebb állott és áll a nagyiparhoz és a nagytőkéhez: ezek alkotóelemei voltak Stresemann pártalapításának. A demokraták viszont a radikalizáló és a szociáldemokratákhoz húzó polgári elemekből alakultak és így egész politikájuk elgondolása és taktikája, balfelé hajlik. Kétségtelen, hogy nagy előny lenne a választásoknál egy ilyen nagyobb szabású egyesülés, ha még oly bizonytalan és inkább csak szólásokat, mint konkrétumot nyújtó programot állítanak is össze. Az egyesülés alapvető nehézsége az említett helyzeti és hajlambeli különbségekben rejlik: a német néppárt parlamenti vezetőségét, az igen becsvágyó és eddig oly sikertelen dr. Scholtz elnöke alatt, éppen a demokraták erős baloldali érdekeltsége aggasztja, míg a demokraták a megegyezés feltételeként azt kívánták, hogy a néppárt nyíltan és véglegesen, a jövőre nézve is, szakítson a német nemzetiekkel való kooperáció lehetőségével. Az eredmény ennek következtében eddig csak az, hogy a demokratapárt egyesült a Jungdo (ifjúnémet) szervezetekkel és megalapította, a már nem sokat jelentő „demokrata“-név elejtésével, a Deutsche Staatsparteit, felhíván a néppártot a csatlakozásra. Ennél tovább nem jutottak s így a polgári pártok középső elemei éppoly szétszórtan mennek a küzdelembe, mint az utóbbi hetek alatt három frakcióra tört német nacionalisták és a szárnyukon, külpolitikailag veszélyes, belül pedig enyhén bolsevizáló programjukkal ügöző nemzeti szocialisták.

Az új alakulásnak, az új választásnak és már a választási hadjáratban mutatkozó új irányzatnak nemcsak Németország belpolitikájára, hanem külpolitikai pozíciójára is igen jelentékeny hatása van. Befelé mindinkább erősödik az a benyomás, hogy Hindenburg elnök, aki az utóbbi év folyamán mind határozottabban vette kezébe a birodalmi politika vezetését, esetleg hajlandó lenne egy nyílt és céltudatos diktatúrát, a polgári pártok összefogását parlament nélküli kormányzás keresztülvitelére támogatni abban az

esetben, ha a választók ismét szétforgácsolt parlamentet választanának vagy küldenének vissza Berlinbe, a szélsőséges elemek valószínű megerősödésével. Treviranus, a volt megszállt terület minisztere, az egyik kisebb konzervatív párt képviselője a kabinetben, fiatal, temperamentumos ember, aki Hindenburg marsall intim köréhez tartozik, nyíltan bejelentette, — vagy elszólta magát — hogy ha a szeptember 14-i választás nem hozza meg a többséget, a birodalmi kormánynak megvan a felhatalmazása arra, hogy addig választasson, amíg a megfelelő eredményt el nem éri. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy a határontúlról, elsősorban a franciák növekvő figyelemmel kísérik a német birodalmi politika változatait és aggódva látják a francia-német kooperációnak, a Locarno-politikának, Briand-Stresemann alkotásának növekvő nehézségeit s az ellenérzéseket, amelyek a német lélekben mind erősebben nyilvánulnak meg ez ellen a politika ellen.

A BRIT PARLAMENTNEK a háború óta leghosszabb ülészakát tizenhárom hónapi, szinte szakadatlan munka után, július végén berekesztették. A brit birodalom súlyos és válságos időket élt meg az Σ 929 júniusi választások óta és ha a mérleget megvonjuk, megállapíthatjuk, hogy a Labour-kormány presztízsét sem befelé, sem kifelé nem öregbítette ez alatt az idő alatt. A munkanélküliek száma augusztus első hetében a kétmillió fölé emelkedett: kilenc év óta elnemért rekordot teremtve. Nyolcszáz ezerrel több a munkanélküliek száma ma, mint amikor a MacDonald kormány választási ígéretekkel körülbástyázva uralomra jutott és külön minisztériumot alakított a munkanélküliség leküzdésére. Kétségtelenül nem egyedül a munkáskormány felelős a munkanélküliség e katasztrofális növekedéséért. A kínai forradalom állandósulása, a szovjet-gazdálkodás egész rendszere a fogyasztók óriás tömegét — közel 600 millió embert — kapcsolta ki a világ kereskedelmi forgalmából; ehhez az utóbbi hónapok folyamán növekvő intenzitással csatlakozik India 300 millió lakosa. Németországnak a jóvátétel! fizetések által rákényszerített erőszakolt ipari exportja; a mind erősebben nyilvánuló orosz dumping, azaz a belső konzumban egyáltalán nem felesleges, sőt szükséges orosz terményeknek az önköltségi ár alatt való piacradobása; a nagy amerikai hitel- és tőzsdekrízis, amely az Óceánon túl is fogyasztási válsághoz vezetett — a munkanélküliek tömegét, az egyetlen Franciaország kivételével, az egész világon rendkívüli mértékben szaporította. Az Egyesült Államokban jóval ötmillió fölül van a munkanélküliek száma. Németországban eléri a hárommilliót. Ez mind közgazdasági magyarázatát adja az angliai emelkedésnek, de nem szolgáltat mentséget a szocialista kormánynak azért, mert tizenhárom hónap alatt semilyen eszközt nem tudott találni, amellyel ez ellen a jelenség ellen védekezhetett volna: a munkanélküli segély emelésén kívül, aminek terheit, a tőkeképződés hátrányára, mind erősebb mértékben a termelőtőke nyakába hárította. Ennek a politikai balsikernek eredményeként mindjobban növekedik a MacDonald kormány ellenzékének tábora a munkáspárton belül is, ahol a szélső frakciók világosan kezdenek tagozódni és szembefordulni a pártvezérrel.

De nemcsak a brit parlament van válságban, amit éppen mind a három parlamenti párt belső frakcionális ellentétei jeleznek, mutatva, hogy a parlamentáris széttagolódás folyamata a kontinensről átsapott a brit szigetderekre is, hanem a brit közvélemény is. A nagy ipari válság nyomása alatt szinte szemlátomást nő a védvamosok tábora. Ma már azt lehet mondani, hogy az ország fele védvamos és a másik fele már csak tradícióból szabadkereskedő. És amikor szó van az ipari készáru importra kivetendő tízszázalékos érték vám lehetőségéről, akkor valószínűnek látszik, hogy a brit bankároknak és a szakszervezeteknek szinte egybehangzó politikai programja, amely

a gyakorlati expediensnek, a védvámnek behozatalát sürgeti, rövidesen már ellenzőre sem fog találni.

Amilyen lendülettel indult neki a Labour-kormány a nagy világpolitikai és birodalmi problémák megoldásának tavaly nyáron, olyan sok kétséges értékű eredmény vagy balsiker jelzi útját ma, tizenhárom hónap után. Az egyiptomi szerződést, melyet tavaly kezdeményeztek, a kormány, mellyel kötötték, végül is visszautasította és ma nagyobb a káosz a Nílus partján s bizonytalanabb a birodalomhoz való viszonyának alakulása, mint bármikor az utóbbi tíz év folyamán. Bizonyára ezért sem egyedül a Labour-kormány felelős, bár nem lehet teljesen elvetni azt az érvet, hogy a gyeplőszár túl laza tartása nem könnyíti meg a hajtást vagy a túlvérmes temperamentumú telivérek fékentartását.

Az indiai politika még nem fejlődött ki és az eredményt még nem lehet bírálni. Egyelőre kétségtelenül a konzervatívok számára előnyös, hogy a Labour-Party van uralmon és hogy az kénytelen a mind véresebbé váló nem-kooperációs mozgalommal szemben az erőszak eszközeit használni. Legutóbb — a szó szoros értelmében „zárt“ ajtók mögött — megindultak a tárgyalások a poonai fogházban fogva tartott Gandhival és a szintén börtönben ülő pánindiai kongresszus-vezérekkel, a két Nehruval, mérsékelt hindu politikusok közvetítése útján. A kormány ismételten leszögezte magát a mellett, hogy a Dominion-státust tekinti az indiai alkotmányreformok végcéljának, annak eldöntését azonban, hogy ebből ma mit lehet megvalósítani, egyrészt az októberre Londonba összehívott indiai konferenciára, másrészt, e konferencia eredményei alapján, a brit parlamentre óhajtja bízni. A mai tárgyalások csak azokkal az előzetes feltételekkel foglalkozhatnak, amelyek alapján az indiai nacionalisták esetleg mégis hajlandók lennének a „kerek asztal“ körül Nagybritannia képviselőivel tanácskozni és ezeket terjesztik az alkirály elé. Ma mindenesetre a legteljesebb zavar uralkodik Indiában, ami a Labour-kormány számláját terheli, anélkül hogy az érte való felelősséget tárgyilagosan egyedül rá lehetne hárítani. Kétségtelen viszont, hogy a MacDonald kormány tudatában van a ráháramló nagy felelősségnek és ezért járult hozzá ahhoz, hogy a közelgő konferencián Nagybritanniát ne egyedül a kormány, hanem a parlament Összes pártjainak delegátusai képviseljék.

Nem lehet teljesen elzárkózni az elől, hogy a kanadai választások, amelyek a konzervatívoknak szokatlanul nagy többséget biztosítottak, esetleg figyelmeztetés jellegével bírnak és előre jelzik az anyaországban később várható hangulatváltozást is. Kanadában kilenc év óta rövid párhónapi megszakítással (1925-ben és 1926-ban), ami nem vált a konzervatívok hasznára, az igen erős liberális párt volt uralmon. Az új választás a gazdasági kérdések jegyében folyt le. Az amerikai védvamos tarifa mélyen belevágott Kanada húsába és különösen a keleti provinciák fejlett iparát válságos helyzetbe sodorta. Már a liberális kormány tervezett ellenintézkedéseket és meglepő módon kacérkodott az anyaországnak nyújtandó kedvezményes vámrendszer gondolatával: a Beaverbrook-Rothermere-féle „birodalmi szabadkereskedelmi“ eszmével. A konzervatív program sokkal harciasabb az Egyesült Államokkal szemben, erőteljesebb és magasabb védelmet akar biztosítani, míg a birodalmon belül, elsősorban Nagybritannia felé csak megfelelő ellenszolgáltatás ellenében hajlandó preferenciális intézkedésekre. A július 28-i választás meggyőzően ennek a politikai programnak adott igazat. Mr. Bennett pártja sokkal jelentékenyebb többséget szerzett az új parlamentben, — 139 konzervatív mandátumot 245-ből — mint amilyen a liberálisoknak volt a legutolsó parlamentben (123), Mackenzie King volt miniszterelnök pártját pedig redukálta 89-re. A változásnak s az új konzer-

vatív kormányának hatását először a szeptemberi birodalmi konferencián fogjuk tapasztalhatni, amely döntő fontosságú lesz a birodalmon belüli viszonyok további kialakulására, a birodalom egységes kül- és védelmi politikája alapvonalainak megállapítására és a nagy gazdasági kérdések megoldására nézve. A munkanélküliség kérdését talán itt fogják először rendszeresen az ipari racionalizálás szempontjából vizsgálat tárgyává tenni, nemcsak Nagybritannia, hanem az egész óriási brit birodalom területén belül.

A NAGY GAZDASÁGI DEPRESSZIÓ és politikai nyugtalanság közepe érdekes és hatásukban teljesen kiszámíthatatlan mozgalmaknak színtere az európai kontinens. Briand bizonytalan körvonalú és egyelőre úgylátszik ad acta kerülő páneurópai mozgalmán kívül a legjelentékenyebb gyakorlati megmozdulás a kelet- és középeurópai agrárországok kooperációjának kísérlete. Egészen embrionális formában a gondolat már az 1927-es genfi gazdasági konferencia óta kísért és komolyabb formát a mezőgazdasági termékek tavalyi piaci és elhelyezési válsága óta öltött. Az ez év februárjában Genfben tartott balsikerű vámfegyverszüneti konferencián merült fel először az agrárállamok képviselői külön tanácskozásának a lehetősége. A közös érdekeltségű államok már akkor hajlottak ama gondolat felé, hogy a konferenda egyetlen kézzelfogható eredményeként, az európai államokhoz szétküldött kérdőívre — miként gondolják a termelési és elhelyezési válság megoldását? — lehetőleg egységes választ adjanak. Azóta a mezőgazdasági export-államok helyzete csak rosszabbodott. Különösen Romániáé, amelynél a belső szervezkedés teljes hiányát még jobban kielezi az ország kedvezőtlen hitele, ami megakadályozza abban, hogy termelésének finanszírozására nagyobb mértékben vehesse igénybe a külföldi tőkét. Ebből a szempontból Jugoszlávia csak kevéssel van kedvezőbb helyzetben. De kétségtelen, hogy bármily vigasztalannak lássék is önmagunk előtt a magyar mezőgazdasági termelés, a magyar földbirtok és a magyar agrár-export helyzete, Romániáéhoz viszonyítva összehasonlíthatatlanul előnyösebb a pozíciónk mind a belső szervezkedés, mind a nemzetközi hitel szempontjából. Mégis természetes volt, hogy amikor éppen a fentemlített genfi kérdőív egyöntetű megválaszolása céljából a bukaresti kormány meghívására Magyarország és Jugoszlávia képviselői összeültek Bukarestben, egyidejűleg arról a kérdéssel is folytattak fesztelen eszmecserét, vajjon milyen egyenlő normára alakítandó vagy esetleg közösen megszervezendő intézményekd könnyíthetnék meg agrár-exportjuk helyzetét, vagy biztosíthatnának néki az európai ipari export-államokban piacot az óceánon túli, elsősorban gabona-export dien. Ennél tovább ez az első érintkezés természetesen nem juthatott, hiszen ha egyéb mint gazdasági akadályok nem lennének, még akkor is hosszú tanulmányozást és előkészítést igényelne ennek a komplikált és kényes problémának a megoldása.

Viszont egész természetes volt, hogy a két állam, amelynek gazdasági szerkezete legközelebb áll egymáshoz, — Románia és Jugoszlávia — külön is megtárgyalja speciális helyzetét és igyekezzék a szorosabb együttműködés módjait és eszközeit megtalálni. A három agrár-állam bukaresti konferenciája után ezt a célt szolgálta a román-jugoszláv sinai tanácskozás. Hogy ennek eredményeként már román-jugoszláv vámunióról volt szó, azt, a technikai előkészítés nehézségeit tekintve» inkább taktikai fogásnak lehet tekinteni, mdlyd elsősorban nyugtalan belső közvéleményüket, főként a román gazdákat óhajtották megnyugtatni. Annak pedig, hogy Csehszlovákiát az „dért eredményekről“ rögtön informálták és ennek az ipari export-államnak — a kisantant harmadik államának — csatlakozását bevették „a lehető-

ségek körébe“, viszont nyilvánvaló a külpolitikai taktikai célja. Ennek senkit sem kell megtevesztenie. Hogy a szélesebb elgondolású varsói konferencia, amelyre a szorosabb értelemben vett agrár-államokon — Magyarországon Románián, Jugoszlávián s az elég egyszerű gazdasági szerkezetű balti államokon — kívül még Csehszlovákia, ez az eminensen ipari export-állam is kapott meghívást, fog-e eredményt felmutatni, az egyelőre kétségesnek látszik. Az agrár-államok aligha beszélhetnek nyíltan közösen követendő politikájukról ott, ahol egy ellentétes érdekű állam képviselői szintén jelen vannak. Azonban kétségtelen, hogy mozog valami Európában: egészen kezdetleges szervezkedési mozgalmak észlelhetők, amelyekben ma még sokkal több az ismeretlen, mint az ismert tényező. Például ilyen ismeretlen és hatásában ki nem számítható faktor az orosz gazdasági helyzet, az orosz mezőgazdasági termelés és a birodalom lakosságának kárára eszközölt export.

A TÖRÖKORSZÁG ÉS PERZSIA KÖZT egészen különleges viszonyok következtében kitört határkonfliktus érdekesen világít be Kis-Azsia rejtelmeibe, ahol ma még félvad, nomád törzsek teszik bizonytalanná nemcsak a társadalmi, hanem a politikai, államközi rendet is. A perzsa, török és iraki határterületen lakó, kb. másfél milliónyi kurd törzseknek a sévres-i szerződés kurd nemzeti otthon címen Kurdisztánban független egzisztenciát ígért. Musztafa Kemal győzelmei ezt az álmodást éppúgy, mint a független örményország álmodást szerteszakították. A kurdok primitív és műveletlen törzsei az izlam legfanatikusabb hívei: vallásos, hithű szunniták. Ellenszenvüket a Ghazi pasa iránt a kalifátus megszüntetése és a török köztársaság egyéb vallás- és tradícióellenes reformjai az elkeseredésig növelték. Ez az elkeseredés már 1925-ben lázadás formájában tört ki, amit akkor elég nagy erőfeszítéssel sikerült leverni. Azóta évenként fel-fellángol a vándor kurd harcosok harci kedve, amelyet az Ararat örök hóval fedett vidékeinek az elzárhatatlan határok védelme alatt perzsa területen székelő kurd törzsek szítanak. Ez év júniusa óta állandó harcban állanak a kurdok és a mindnagyobb számban odaküldött török csapatok. Július vége felé már 60.000 főnyi török hadsereg volt az Akridag vidékén összpontosítva, erős tüzérségi felszereléssel és száz repülőgéppel. A török kormánynak, melynek pénzügyi helyzete kedvezőtlen, rendkívül alkalmatlanul jött ez a költséges katonai operáció és így több, mint érthető, hogy most már egyszer mindenkorra véget akart vetni keleti határain ennek az állandóan visszatérő zavargásnak.

A lázadó kurd törzsek, melyeknek vezérkara perzsa területen tartózkodott, ha a török csapatok megszorították őket, visszavonultak perzsa területre, az Ararat-hegység úttalan rengetegeibe. Izmet pasa kormánya tehát igen logikusan felszólította a teheráni kormányt, mely ezt a játékot békésen tűrte, vegyen részt vele együtt ennek a határrésznek a pacifikálásában, barátságosan hozzáfűzve, hogy egyidejűleg a lausanne-i szerződés óta nyitvaálló határrendezés kérdését is megoldhatnák. A perzsa kormány, amely vagy nem volt képes, vagy nem is nagyon akarta a kurdok ellenállását megtörni, visszautasította a kooperáció gondolatát és tiltakozott az ellen, hogy török csapatok perzsa területen folytassanak akciót. Az ankarai kormány számára, melynek türelmét az események, az állandó nyugtalanítás a végsőkéig feszítette, dacára a perzsa tiltakozásnak, nem maradt más hátra, mint hogy a tisztogatást saját számlájára végezze el. A török csapatok megfelelő ultimátum átadása után és a határidő elmúltával széles fronton benyomultak perzsa területre, bekerítették az Ararat-hegylánc ama részét, mely a szökevény lázadóknak menedéket nyújt és így ma jogos reményük van arra, hogy az erről a területről táplált lázadási mozgalmakat egyszer mindenkorra elfojtsák. A török kormány egyben kijelentette, hogy az operáció befejeztével

kiürítik a megszállott területet, úgyhogy a teheráni kormány valószínűleg meg fog elégedni formális tiltakozással és a határkérdésről való eszmecserét akkorra fogja hagyni, amikor a törökök befejezték operációikat. A helyzet egészen különleges és ezért különleges eszközöket kell igénybevenni, aminthogy Ázsiának ezen a bizonytalan határokkal bíró területem, amelyeket félvad, tudatlan nomád törzsek laknak s ahol az állami adminisztráció hatása alig érezhető, nehéz a civilizált nyugati államok nemzetközi jogát a maga tisztaságában alkalmazni. Hiszen tudjuk, hogy ezek az utóbbi államok sem alkalmazzák a nemzetközi jognak általuk fennen hangoztatott elveit mindenütt, ahol ezek esetleg jólfelfogott érdekeikbe, gazdasági vagy politikai expanziójukba ütköznenek.

Törökországban különben igen érdekes átalakulási folyamat vette kezdetét. Ghazi pasa már a múlt év folyamán kijelentette egyik s másik beszédében, hogy a parlamentáris liberális köztársaság elérése a célja. Ugy látszik tavaly óta még jobban megérlelődött benne az a meggyőződés, hogy a pártidiktatura, melynek élén miniszterelnöke, Izmet pasa áll, nem biztosítja az ország legjobb erőinek felhasználását. Különösen a növekvő gazdasági nehézségek, a rezsím következetes elzárkózása a külföldi tőke elől — vagy a külföldi tőke elzárkózása a rezsím elől? — megérlelték benne azt az elhatározást, hogy hozzájárul a parlamentáris rendszer kiépítéséhez. Nyilvánvalóan ez az oka annak, hogy Kemal pasa megadta a nyilvános jóváhagyást Fethy bei eddigi párizsi nagykövetnek, a Ghazi régi barátjának s fegyvertársának új pártalakítási programjához. Fethy bei, aki az utóbbi heteket Yalovában a köztársaság elnökével együtt töltötte, egy hozzáintézett és később nyilvánosságra hozott levélben jelentette be, hogy a „szabad köztársaság“ pártja címén új parlamenti pártot alakít, amelynek első célja az lesz, hogy a parlamenti kritika szűrőjén vezesse át a szükségessé vált reformokat és kettős pártrendszer megalapításával biztosítsa a liberális parlamenti köztársaság fejlődésének útját. Fethy bei a belső reformok terén kevésbé radikális, mint Izmet pasa; kifelé programja az összes szomszédokkal való jó viszony fenntartását ígéri, de orientációja valószínűleg lazítani fogja az összeköttetést Szovjetországgal és erősíteni a viszonyt, mely a nyugati államokhoz fűzi a török birodalmat, esetleg szorosabb kooperációt fog jelenteni a Népszövetséggel is. Kétségtelen, hogy Fethy bei vállalkozását, kinek ugyan még mandátuma nincs, de már hatvan híve van a képviselőházban, a pénzügyi és gazdasági élet és az európai pénzpiacok rokonszenve üdvözölte, ami a tőzsdéken a török értékek emelkedésében jutott kifejezésre. A török köztársaság tehát érdekes, de egyáltalában nem elkeseredett belpolitikai harcok küszöbén áll, amelyek hivatása lesz, hogy az újjáéledt nagy birodalom regenerációját sikerre vigyék.

OTTLIK GYÖRGY

A GÖRGEI-KÉRDÉS MAI ÁLLÁSA

– Pethő Sándor könyve¹ –

A GÖRGEI-KÉRDÉS újra időszerű. Pethő Sándor Görgei-élet-Arajzának visszhangja az a legújabb vélemény, amely megtagadja közvetlen elődeink ítéletét a tábornok perében.

Hírlapok és folyóiratok hasábjai foglalkoztak Görgei ügyével. Ezekben a cikkekben Görgeiről mint árulóról ma már senki sem beszél. Móricz Zsigmond pl. a „Nyugatiban hangulatos képet fest az ősz hadvezérről és érdekesen írja meg saját pálfordulását, miképpen változott meg évek során ifjúkorában teljesen egyoldalú Kossuth-párti álláspontja.

Érdekes egy előkelő publicistánknek a magyarázata, miért tartotta a nemzet Görgeit árulónak. Nem a szó közönséges értelmében, hanem csupán azt véve figyelembe, hogy az aradi tizenhármat kivégezték, Ő pedig életben maradt. Haynau a cikkíró szerint nem lett volna ilyen kegyetlen, ha Görgei előtte teszi le a fegyvert. Érdekes továbbá az a gondolatmenete is, hogy fegyver még soha nemzetet úgy meg nem sebzett, mint az, amelyet Világosnál az oroszok előtt letettek. Ettől a naptól számítható az osztrák-orosz viszony megromlása és az oroszok osztrák- (közös monarchia) ellenes politikájának kezdete.

Nem tudjuk bizonyítani ennek az eredeti nézetnek a tarthatatlan voltát, de az illusztris cikkíró sem tudja bizonyítani, hogy Haynau a magyarságnak szelídlelkű patrónusává vált volna, ha Görgei neki hódol. Elég volna ellenérvként Batthyány Lajos gróftól említenünk, akit még Windischgraetz fogatott el. Tudjuk, hogy a gróftól elrettentő például mindenképpen tönkre akarták tenni. Azt is tudjuk, hogy az aradi 13 között volt olyan, aki az osztrákok előtt tette le a fegyvert. Ha elfogadjuk az orosz-osztrák viszonyra vonatkozó megállapítást, akkor meg kellene döntenünk azt az eddig alig kétségbevitelt történelmi felfogást, amely az osztrák-ellenes orosz politika kezdetét a krími háború idejére teszi és okát az ez időben követett ingatag osztrák külpolitikában, általában pedig a pánszláv expanziós törekvésekben látja.

A Görgeiről Pethő könyve nyomán megnyilatkozó mai közvélemény és a „történelmi tanulmány“ és „történetírás“ álcáival a múltban megjelent Görgei-jellemzések összehasonlítása rendkívül tanulságos.

Kezdjük a történetíróval. Horváth Mihály² így ír Görgei rövid diktatúrájáról... „Nem az a kérdés, hogy Görgei, miután e főhatalom

¹ Görgei Artur. Irta Pethő Sándor, a hadműveleteket leírta Julier Ferenc ny. ezredes. Genius kiadás 1930.

² Magyarország függetlenségi harcának története 1848—49-ben. Genf, 1865.

a kezébe tétetett, bírt-e, képes volt-e az oroszoktól valamit kialkudni, hanem az, mi saját ígérete ... akart-e alkudozni s tett-e lépéseket az alkudozás folytatására?

A siker nem tőle függött... de tőle függött szavát beváltani...

De Görgei most is, mint egész nyilvános pályáján, egy közönséges fondorkodónak, egy önző, alacsony lelkű bosszúvágyónak tanusítja magát, ki még e nemzet ezen iszonyú szerencsétlenségében sem ennek sorsával foglalkozik;... hanem most is magánbosszújának kielégítésén töri fejét,... hogy bosszút állhasson azokon, kiket csak azért gyűlölt, mert fölötte álltak és szeszélyes hiúságát korlátolni akarva, őt megsértették.“

Klapka, aki 1885-ben tagja volt a Görgeit rehabilitáló honvéd küldöttségnek, szükségesnek látja közzétenni 1886-i könyvében a következő nyilatkozatot.

„...jónak láttam részemről a saját ügyemben való bíraskodástól (t. i. a Görgei emlékirataiban rá vonatkozó kritikára való választól!), egyúttal vádolt is lévén tartózkodni, s elhatározóm, hogy későbbi alkalmas időre halasztóm Görgei könyve felett kimondandó ítéletemet.“

Majd a lábjegyzetben kissé teátrálisan jegyzi meg: „Csak a múlt évben nyílt alkalmam Görgei ellenem intézett támadását azzal megtorolni, hogy magam is hozzá csatlakoztam azok sorához, kik nyílt és férfias kijelentésükkel Görgeit a hazaárulás szörnyű gyanújától tisztázni akarták! Ez alkalommal nyilvánított ítéletemet ma is változatlanul fenntartom, bár elkövetett hibái iránt különféle irataimban soha elnéző nem voltam.“

A közvélemény Görgei-ellenes álláspontját, annak megváltoztathatatlanságát, részben a tábornok magatartása is megkönnyítette, aki az említett küldöttség tagjaihoz így szólt:... „ha könnyű szívvel feleltem meg oly kötelességnek, melynek teljesítése dicsőséggel kecsegtetett, akkor nem volt szabad kitérnem az olyan elől sem, melynek megfelelően, előreláthatólag jó hírnevemet kockáztatom... belesnyugodtam tehát, hogy a honárulás vádjának súlya alatt majdnem egyedül futom meg az életpályát...“ Arra kérte bajtársait, ne lépjenek fel érdekében nyilvánosan, csak „a nemzet becsülete és méltósága“ lehet irányadó magatartásukban, egyes ember sorsa ezzel szemben közömbös.

Úgy látszik, az öregedő Görgeinek csaknem rögeszméjévé vált, hogy a nemzet öntudatát, vitézségébe vetett hitét erősíti az, ha az ellene emelt „árulás vádjá“ tovább él.

Ezért régi tréfás hangján fogadja Hentaller Lajos bocsánatkérését: „Haragszom önre, mert ön evvel a bocsánatkéréssel teljesen megfoszt egyetlen pozíciómtól a magyar közéletben, a hazaárulói rangtól.“¹

Hentaller, aki Pethő szerint a függetlenségi politika létalapját ismerte fel a Görgei-árulás vádjának mesterséges kitenyészésében, 1889-ben még így ír Görgeiről: „Amint hatalma, tekintélye, köre, befolyása nőtt, oly mértékben emelkedett lelkében a nagyravágyás“...

¹ Pethő Sándor könyve 480. és 490. oldal.

„azok közé az elv és lelkiismeret nélkül való katonák közé tartozott, kik elég jók arra, hogy megbuktassanak minden rendszert, de mitsem érnek akkor, ha újat kell alkotni.“

„... emlékiratainak minden sorából kirí a csalárd hipokrita és gálád intrikáns, hogy azt olvasva, az ember lelke elundorodik.“

Ugyanilyen hangú Kacziány Géza írása is 1915-ből.¹ „Buda megvívása teljes haderejével Görgeinek saját akarata volt, célja pedig az, hogy az ellenség időt nyerjen a támadás megkezdésére. Ha Görgei eddigi tényeiben nem is látnánk meg a hazaárulás ismérveit, itt megkezdődik az ország elvesztésére irányuló ténykedések sorozata, melyek koronája a világosi fegyverletétel.“

Az idézetek csak töredékei a 48—67, Kossuth—Görgei-ellentét antihistorikus kirezgéseinek és 1918-ig keveseknek, első sorban Péterfy Jenőnek és Gyulai Pál egész Budapesti Szemle-körének nemes próbálkozását nem tekintve, alig történt valami arra, hogy „egészségesebb, történetibb felfogást“ készítsünk elő szabadságharcunk eseményeinek megítélésére. Ma már nem lehet helytálló tétel Görgei ügyében az, „hogy a nemzetnek mindig igaza van,“ mert ilyenformán Károlyi Mihály és Kún Béla uralmát is a nemzeti igazság diadalának mondhatnánk, amelyet a csalhatatlan nemzet élni akarása segített elő.

Szekfű Gyula egy értekezésében³ mutatja ki, hogy 48-as mozgalunk „a nemzeti erők nagy nekilendüléséből élt még hónapokon át, amikor már egyéb európai mozgalmak, melyeket nem segített ily nemzeti erő, rég ellanyhultak, lecsillapultak; e nemzeti erő azonban sehol sem nyilvánult meg oly hatalmas, elemi formák között, mint éppen hadseregünkben.“

A nélkül, hogy Kossuth és a honvédelmi bizottmány lelkesítő és szervező tehetségét — mondja tovább Szekfű — le kellene kicsinyelnünk, megállapítható, hogy mindez messze elmarad a nagy francia forradalom példás hadi és polgári igazgatásától. Ami igazán nagygyá teszi szabadságharcunkat, az a Görgei „mártírseregnek“ nevezte hadsereg dicső küzdelme és vértanuelmúlása.

„A hadseregnek ez a kiemelkedő szerepe kívánatossá teszi, hogy hadtörténeti szakembereink is fokozott figyelemmel forduljanak 48 története felé és így katonai és polgári történéseink vállvetett munkája készítse el minél előbb a magyar újkor e legtörténetibb korszakának igazi, hű képét.“

Azóta kisebb részletmunkák szerzőin kívül csak Steier Lajos foglalkozott szabadságharcunkkal részletesebben. Az ő könyveinek azonban 48-as történetünk legkiválóbb ismerőjének, Gyalóky Jenőnek ítélete szerint az a főfogyatkozása, hogy írójuk nem katona. Ennek folytán éppen 48 legértékesebb részének, a katonainak jellemzésében, tehát Görgei szerepének megvilágításában is, nem szakszerű és, bár Görgeivel szemben tárgyilagosságra törekszik, nem tud szabadulni Kossuth hatalmas egyéniségének varázsától! Ezt a megejtő erőt legjobban maga Görgei jellemzi, amikor Gyulai Pállal szemben, aki

¹ Görgei, történelmi tanulmány. Budapest.

² Napkelet 1924. VIII. szám: 48-as történetünk mai állása.

csípős, paprikás modorában idézte a visegrádi társaság előtt Kossuth hibáit, védelmébe vette ellenfelét: „Lassanként magam is elhiszem, amit ti rólam beszéltek, azt t. i., hogy jelentékeny ember vagyok. Ha pedig én valaki vagyok, mekkora nagyság lehet az a Kossuth, aki engemet annyira tönkretett.”¹

Szabadságharcunk teljes okirattára még mindig kiadatlan; a történetírói és hadtörténeti részletkutatásnak sok téves adatot kell még helyesbítenie. Ilyen körülmények között örömmel üdvözöljük Pethő Sándor könyvét. Szerencsés gondolatnak tartjuk, hogy a hadműveletek leírására arra hivatott katona vállalkozott. A két szerző eleven, szemléltető nyelve és lendületes előadása mint egy jól sikerült, színes beszélő-film mutatja be Görgei Artúr élményekben gazdag küzdelmes életét, hadvezért jelentőségét és eleveníti meg a 48-as idők dicsőséges zenitjét és tragikus mélységeit.

A történetíró és publicista avatott tolla elemzi a nagy tábornok egyéniségét. Könyvének elolvasása után Görgei Artúr jelleme azok előtt sem lehet többé talány, akik részint kényelemszeretetből, részint lelki adottságuk miatt együgyűen csak a jók vagy rosszak osztályába sorolják embertársaikat. 48 legnagyobb hadvezérének zsenije valóban nem fér el ilyen nyárspolgári keretben.

Különösen megkapok Pethő könyvének azok a fejezetei, amelyekben a forradalmi katonának, ennek a politikai homo novusnak minden politikai lépését magyarázza.

Görgei egyéni tragikumája akkor kezdődik, amikor helyes politikai érzékével és finom emberismeretével csak a hadsereg egysége érdekében ad ki politikai vonatkozású kiáltványokat, de az országos politikába nem avatkozhatik és ott közeledik a kifejlés felé, amikor már bele kell avatkoznia — de minden hiábavaló.

A hadsereg nélkül nincs 48, viszont Kossuth nélkül sincs és ellene vagy nélküle a harc nem folytatható. Ez a körülmény, a fővezéri állás betöltetlen volta, a politika és hadviselés csaknem állandó divergenciája magyarázzák meg részben a szabadságharc tragikumának belső okait. Pethő Sándor könyvében mindezt kitűnően látjuk.

A Komáromtól—Budáig című fejezet annyira élő, hogy szinte átéljük az akkori eseményeknek ezt a csaknem sorsdöntő időszakát.

Julier ezredes a laikus részére is érthető, áttekinthető és élvezhető módon, a kiváló szakember biztonságával ismerteti Görgei hadműveleteit. A hadvezért a „manőverezés mesterének” tartja. Szakavatott véleménye szerint a tavaszi hadjárat szerény, kisméretű terve Görgei élanja, Miskolc felé való hirtelen előretörése következtében fejlődött óriási méretűvé. Az ő hatalmas energiája lendítette a hadsereget egyfolytában a Tisza mögül Komáromig. Sajnos, az utánpótló szolgálat, amelyért a vezér nem volt felelős, mert nem ő vezette ezt, nem tudott vele lépést tartani. Pedig lehet, hogy jó hadtápszolgálat mellett az üldözés az osztrák hadsereget megsemmisítette volna.²

Lehet, hogy újabb kutatások az eseményeket más szempontok

¹ Pethő Sándor könyve 487. oldal.

² U. ott 285. oldal.

szerint és más következtetéseket nyerve tárják majd elénk. Lehet, hogy az erősödő fény még több árnyékot vet. Közömbös. Görgei Artúr, bár személye a 48-as idők viszonylagos közelsége miatt állandó érdeklődés tárgya, már a történelmi távlat plasztikus perspektívájából látszik. Olyan távolságból, amelyben nem a hangzatos és sablonos angyalian jó vagy ördögien rossz a determináns, hanem a történelmi tárgyilagosság parancsoló törvényei. Ezek pedig nem e két szélsőségben keresik az igazságot, nem ismernek hamis bálványokat, hanem csak húsból és vérből való embereket, bármilyen nagyra nőttek is azok.

Ha valaha, akkor ma kell leginkább arra törekednünk, hogy nagy, reális feladatok megoldására felnövekvő ifjúságunk ne csinált bálványok után menjen, ne délibábokat kergessen, hanem reálpolitikusokat és nagy vezéreket kövessen.

Görgei Artúr önfeláldozó egyénisége vonzó lehet a mi ifjúságunkra is. Valamikor a politizáló ifjúság erényei közé tartozott a „Le az árulóval“ kiáltás, mai dolgozó fiatalságunk magasabb etikai szempontoknak engedve nyugodtan hódolhat Görgei emlékének és önmagát becüli meg, ha Széchenyi mellett ezt a nagy katonát is ideáljai közé sorolja.

HARDY KÁLMÁN

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes eseteiben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat megállapított tarifa szerint, Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni.

A KISEBBSÉGI JOGVÉDELEM PROBLÉMÁJA

A KISEBBSÉGI jogvédelem eljárásán a Népszövetség tanácsának múlt nyári madridi ülése nem javított; Dandurand javaslatára elmondták véleményüket a kormányok, tett jelentést az Adatci-Chamberlain-Quinones de Léon bizottság s ezzel a Népszövetség eltemette a dolgot: az eljárás lényege maradt, ami volt s a kisebbségek ezután éppen oly kevésbé számíthatnak eredményes jogvédelemre, mint számíhattak azelőtt. Irodalom és különböző szervezetek foglalkoznak a kérdéssel, e folyóiratban is jelentek meg ismeretések,¹ a népszövetségi ligák uniója, interparlamentáris konferencia, kisebbségi kongresszus tárgyalta a kérdést, de a dolog nem haladt előre. Nem haladhat, mm a baj a jogvédelem szervezésének alapjában van s a mai eljárás foltozásával nem lehet rajta segíteni.

A kisebbségi jogvédelem helyes irányát észrevette volt a párizsi békekonferencia, de megszervezésénél elvesztette szem elől. Azóta a gyökerében hibás koncepció reformján rágódnak kormányok, intézmények és sajtó s nem bírnak visszatérni arra az elvi alapra, amelyet a békekonferencia egy lucidum intervallumában kijelölt.

A hiba az, hogy a békekonferencia független és elfogulatlan bíróság helyett egy politikai testület hatáskörébe utalta a kisebbségek védelmét; a védelem addig nem lesz, politikamentes, nem lesz hatályos, míg az eljárás a Népszövetség tanácsára van bízva.

A VILÁGHÁBORÚ ELŐTT a nemzetiségek nemzetközi védelemben nem részesültek. A német birodalom, Ausztria, Magyarország és Oroszország nemzetiségeinek kérdése az illető államok belügye volt, amelybe ha annyit panaszkodtak is románok, tótok, lengyelek és dánok, a külállamok nem avatkoztak.

De beavatkoztak a balkáni államok felekezeti kisebbségeinek kérdésébe és a mi szempontunkból a romániai zsidóság kérdésének fejlődése is fontos.

Amióta a román állam a múlt század hatvanas éveiben megalakult, a legkérlelhetetlenebb zsidóüldözés folyt Romániában, ami az európai nagyhatalmak és az Egyesült Államok részéről gyakori diplomáciai közbelépésre adott alkalmat. Mikor a berlini kongresszus elismerte Románia függetlenségét, tette ezt azzal a feltétellel, hogy Románia kötelezte magát arra, hogy elismeri és alkotmányába iktatva biztosítja a

¹ Magyary Géza: A kisebbségek védelme. II. 44—48.1. — Késmárky György: Trianoni kisebbségek. IV. 199—213. — Baranyai Zoltán: A kisebbségi jog fejlődése. V. 193—202. és Radisics Elemér: Kisebbségi védelem. IX. 36—41. 1.

területén élő felekezetek egyenjogúságát.¹ Vonatkozott ez a zsidókra, mert Románia területén a világháború előtt a nagyszámú zsidóságon kívül alig volt más kisebbség, mint pár ezer mohamedán. Sok huzavona és sikertelen kibúvás megkísérlése után Románia eleget tett e kötelezettségének s a felekezetek, azaz a zsidók, egyenjogúságát alkotmányába iktatta.

A berlini szerződés e rendelkezése az állami függetlenség elismerésének feltétele lévén, végrehajtása a nagyhatalmak garanciája alatt állt, de a kontrollt, bár virtuális joga megvolt hozzá, egyik nagyhatalom sem gyakorolta s Romániában zavartalanul folyt tovább a zsidóüldözés.

A kisebbségvédelem e politikai jellegű megoldása a nagyhatalmak kezében eredménytelennek bizonyult.

Szükséges volt, hogy a román esetre hivatkozzam, mert tanúsítja, hogy Párizs 1919-ben semmit sem tanult s a kisebbségeket a világháború után éppen olyan hatástalan védelemben részesíti, mint részesítette a berlini szerződés a Balkán felekezeti kisebbségeit.

A KISEBBSÉGI KÉRDÉS eredetileg a párizsi békekonferencia elé is mint a keleteurópai zsidóság védelmének kérdése került. De mikor a konferencia szerencsétlenül elfogadta a nemzetiségi elvet, mint az új államok szervezésének alapját, keresztülvitelénél két szempont merült fel: egyik az, hogy az új határok által lehetőleg homogén, nemzeti államok jöjjenek létre, — s később, mikor a konferencia rájött, hogy Közép- és Kelet-Európában a nemzetiségeket határok által elkülöníteni nem lehet, az a szempont, hogy gondoskodjék az elkerülhetetlenül az új határok közé kerülő faji, vallási és nyelvi kisebbségek védelméről.

Az utóbbi kérdés megoldása akkor vált akuttá, amikor a német békét sürgősen meg akarták kötni, de kilátástalan volt, hogy a Lengyelországhoz csatolandó területek német lakosságának védelmére szolgáló rendelkezések egyidejűleg készen lesznek. Egy szakaszt vettek tehát fel a német békébe, amelyben Lengyelországot kötelezték, hogy külön szerződésben garantálja a német kisebbségek jogait. Lengyelország hivatkozva arra, hogy az állam nemzetközi kötelezés nélkül is elismeri az állampolgárok, a kisebbségek jogegyenlőségét, tiltakozott ez ellen, de a hatalmak ragaszkodtak kívánságukhoz és válaszul Lengyelország tiltakozására, a békekonferencia nevében Clémenceau jegyzéket intézett Paderewskyhez, az új lengyel köztársaság elnökéhez, amelyben megmagyarázta a hatalmak állásfoglalását.

E jegyzék a kisebbségi jog legfontosabb dokumentuma; minket e helyen egy passzusa érdekel.

A kisebbségek jogának védelmét és az illető államok által erre vonatkozóan vállalt kötelezettségének teljesítését — írta Clémenceau — a múltban a nagyhatalmak garantálták. De a tapasztalat azt bizonyította, hogy ez a rendszer nem vált be, „était inopérante“, s ezért olyan eljárás szervezése vált szükségessé, amely biztosítja, hogy a kisebb-

¹ A berlini szerződés 44. szakasza. A felekezeti egyenjogúságot a szerződés hasonló szövegű szakaszokban elismertette Törökországgal, Szerbiával, Bulgáriával és Montenegróval is, de ez minket most nem érdekel.

ségi viták „sortiront de la sphere politique pour être confiées à une cour de justice“, hogy kiemelkedjenek a politika légköréből és független bíróság elé kerüljenek.

A múltak tapasztalatából leszűrt ez a tanulság azonban a papíron maradt, a konferencia nem alkalmazta, hanem egy ellenkező, zavaros jogalkotásba merült.

Valószínűen azért, mert a zsidó védelem a nemzetközi politikába kapcsolódott a múltban. Wilson eredetileg a Népszövetség alapokmányában akarta biztosítani a kisebbség — értve alatta a zsidóság — jogegyenlőségét. Terve azon bukott meg, hogy Japán mint általános elvet akarta kimondatni a fajok egyenlőségét, amibe Anglia és az Egyesült Államok nem voltak hajlandók belemenni. De Wilson eszméje, a népszövetségi garancia, annyira inficiálta a békekonferenciát, hogy attól többet menekülni nem tudott s az előtt a bizottság előtt, amely a kisebbségi szerződést megszerkesztette, a „Commission des nouveaux états et de protection des minorités“ előtt, a Clémenceau-féle bírói hatáskör szóba sem került, hanem a kisebbségi védelmet bíróságok, „cours de justice“ helyett egy politikai testületre, a Népszövetség tanácsára bízta, tehát visszahelyezte abba a légkörbe, amelyből, a múltakon okulva, ki akarta szabadítani.

„Lengyelország hozzájárul ahhoz“, mondja a kisebbségi szerződés utolsó szakasza, „hogy amennyiben az előző cikkek rendelkezései oly személyeket érintenek, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a nemzetek szövetségének védelme alatt fognak állani s ezen rendelkezések a nemzetek tanácsa többségének hozzájárulása nélkül meg nem változtathatók.

Lengyelország hozzájárul ahhoz, hogy a nemzetek szövetségének tanácsa minden egyes tagjának meglegyen a joga, hogy a tanács figyelmét e kötelezettség valamelyikének megsértésére vagy megsértésének veszélyére felhívja és hogy a tanács oly módon járhasson el és olyan utasításokat adhasson, amelyek az adott esetben alkalmasaknak és hathatósaknak mutatkoznak.

Lengyelország ezenkívül hozzájárul ahhoz, hogy abban az esetben, ha ezekre a cikkekre vonatkozó jogi vagy ténykérdésekről a lengyel kormány és valamely szövetséges és társult főhatalom vagy bármely oly más hatalom között merülne fel véleménykülönbség, amelyik a nemzetek szövetsége tanácsának tagja, ez a véleménykülönbség nemzetközi vitának tekintendő. Lengyelország hozzájárul ahhoz, hogy minden ilyenmű vitás kérdés, ha a másik fél kéri, a nemzetközi állandó bíróság elé terjesztessék.“

E mellett van egy másik intézkedése a kisebbségi szerződésnek, amelynek döntő jelentősége van a kisebbségi védelemben.

Mint annak idején a berlini kongresszus Romániát, úgy kötelezik a kisebbségi szerződések a szerződést vállalt államokat, hogy a szerződésben körülvonalazott jogokat alaptörvényül ismerjék el. A kisebbségi szerződések első szakasza így szól:

„Lengyelország kötelezi magát, hogy a jelen fejezet 2—8. cikkeibe foglalt rendelkezéseket alaptörvényekül ismeri el; hogy semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellenmondásban vagy ellentétben s hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos.“

A KISEBBSÉGI SZERZŐDÉSEK MEGALKOTÁSÁVAL a „népszövetségi garancia“ frázisán túl, pozitív jogalkotás nem jött létre. A szerződés néhány összefüggéstelen szakaszban deklarált jogokat, amelyekét a kisebbségi államok az első szakasz értelmében kötelesek

lettek volna jogrendjükbe illesztve. Egyik állam sem tette meg. Ha Clémenceau és Lloyd George és a többi ismerte volna a közelmúlt történetét, Románia példáján okulva tudhatta volna, hogy az államok, ha egyszer a békeszerződéseknek reájuk nézve előnyös intézkedései, függetlenség elismerése, területátruházás végre van hajtva, kötelezettségeiknek nem fognak eleget tenni.

E helyen nem akarok nemzetközi szerződés és belső államjog viszonyának tövises kérdésével foglalkozni. Tény az, hogy úgy a berlini kongresszus, mint a párizsi konferencia megkívánta a szerződő kisebbségi államoktól, hogy a szerződésbe foglalt rendelkezéseket állami joggá kodifikálják, s ennek más értelme nem lehet, mint hogy a konferenciák előtt az lebegett, hogy szerződéseik rendelkezéseinek a kisebbségekre nézve csak akkor lesz tételes jogi kötelező ereje, ha azokat az állami jogrendbe beiktatják.

A csehszlovák állam Legfelső Közigazgatási Bírósága egy kisebbségi vitából kifolyóan szabatosan megállapította nemzetközi szerződés és államtörvény viszonyát:

„Nemzetközi szerződés“, mondja 1921. március 29-i végzésében, „nem szabályozza állam és polgára viszonyát“. Az államnak saját polgárával szemben csak akkor keletkezik kötelessége, „ha törvényalkotó akaratát alkotmányos formában kinyilvánítja“ s az állam polgárai „csak az így kinyilatkoztatott jogszabályok alapján formálhatnak szubjektív igényt az állammal szemben“.

Sőt a bíróság tovább megy:

„Ha az állami jogszabály ellentétben állana a nemzetközi szerződéssel, a fél akkor sem hivatkozhatná arra eredménnyel, mert jogállására csupán a belső állami törvény irányadó, minden tekintet nélkül arra, hogy a jogszabály minő viszonyban áll a nemzetközi szerződés rendelkezésével, amely a törvényalkotás indokál szolgál“.

Mindezek szerint a kisebbségeknek a kisebbségi szerződések által teremtett jogi helyzete ma a következő:

Elteltekintve az észtországi kultúraautonómiától s kevés rendszertelen törvényalkotástól, amilyen a csehszlovák nyelvtörvény, — miután a nemzetközi szerződés deklaratorius kijelentései csak államtörvénnyé való kodifikálás útján válnának érvényesíthető jogokká, de ez sehol sem történt meg, — kisebbségi jog, amelyre a kisebbségek mint pozitív tételes jogra hivatkozhatnának, nincs.¹

Ennek első következménye az, hogy hiányozván statuált jog, nincs jogalany: a kisebbségek sem nemzetközi, sem közjogi vagy magánjogi jogalanyokul elismerve nincsenek s ennek következtében aktorátusuk, perbeálló képességük sincs.

A békekonferencia nem is akarta, hogy legyen; Clémenceau magyarázata ellenére nem akarta, hogy a kisebbségi eljárás bírói eljárássá váljék, amelyben peres felek szerepelnek. A Tittoni-féle jelentés, amely a népszövetségi eljárás alapja, megmondta, hogy a kisebbsé-

¹ Természetesen minden államban vannak kisebbségi vonatkozású törvényes rendelkezések, de ezek nem merítik ki azt, amit „kisebbségi jogvédelem“ alatt értünk s ami a békekonferencia előtt lebegett. Epstein ismerteti a csehszlovák nyelvtörvényt, Paul Rühlman a német kisebbségek közoktatására vonatkozó törvényes intézkedéseket s Gentrup a katolikus kisebbségek jogi helyzetét.

ségek fordulhatnak panaszaiikkal, ha úgy tetszik, a Népszövetséghez, azonban „panaszuk csak kérés vagy egyszerű információ jellegével bír, de a tanácssal szemben nincs jogi jelentősége és nem idézheti elő a tanács közbelépését“. A békekonferencia és a Népszövetség erre vonatkozó szándékainak hiteles magyarázatát adta az 1929-i Adatci-Chamberlain-Quinones de Léon bizottság jelentése:

»Ha a kisebbségi eljárás tekintetében a tanács arra az elhatározásra is jutott, hogy a kisebbségi panaszok, bármily forrásból származzanak, bizonyos feltételek mellett a tanács tagokkal közöltessenek: súlyt helyezett arra is, hogy ezeket csak információ gyanánt tekintsék s felekül csak az érdekelt kormányok és a tanácsban képviselt államok kormányai szerepeljenek.“

Tehát a kisebbségeknek semmi közük az egészhez.

„Vezetve ettől az alapelvtől és szellemtől“, folytatta, „a tanács mindig gondosan kerülte, hogy az eljárás kontradiktóriussá vagy valamilyen bírói eljárássá váljék, amelynek keretében a panaszos és az érdekelt kormány a tanács előtt mint két peres fél jelenjék meg. A Népszövetség eljárásának nem célja, hogy a tanácsnak alkalmat adjon, hogy két peres fél között támadt vitát döntson el, hanem csak alkalmat akar nyújtani, hogy a szignatárius államokat illetően a kisebbségi szerződések végrehajtásáról szóló tudósítások jussanak a tanács tagjaihoz s azok a tanács figyelmét a szerződések esetleges megsértésére felhívják.“

Ide süllyedt a „jogvédelem“. Nincs ebben az eljárásban semmi, de semmi jogi elem; a Népszövetség „a toujours soigneusement évité“, gondosan kerülte, hogy az eljárás „une sorte de procédure contradictoire ou judiciaire“-ré, kontradiktórius vagy bírói eljárássá váljék. Míg Clémenceau azzal biztatta Paderewskyt, hogy a kisebbségi sérelmek ezentúl bíróságok, „cours de justice“ elé fognak kerülni, addig a Népszövetség skrupulózusan ügyel arra, hogy a kisebbségek jogalanyokká és peres felekké ne válhassanak.

Ez nem is lehet máskép. Ha igaz — és igaz —, amit a csehszlovák közigazgatási bíróság mondott, hogy a nemzetközi szerződés csak a szerződő államokat köti, akkor csak ezek az államok lehetnek szembenálló felek: a népszövetségi tanács tagjai kérhetik számon, mint egyik fél, a megállapodások végrehajtását s a kisebbségi állam, mint másik fél, ad számot sáfárkodásáról. Ebben a koncepcióban sem tételes jogi, sem perjogi szempontból nincs helye a kisebbségnek. Hova volna hát beilleszthető? A kisebbségek nem szerződtek, a szerződésnek nem alanyai, hanem tárgyai, akikről szerződtek. A kisebbségvédelem mai rendszere még a kiskorúak és gyámoltak jogviszonyához sem hasonlítható, nem részesülnek képviseletben; hanem hasonlítható a közrendészet és büntetőjog ama rendelkezéseéhez, amelyek kötelezik a tulajdonost épületének jókarban való tartására, vagy tiltják fölguyjtásától, nehogy a szomszéd házát, a világbékét, veszélyeztesse. A kisebbség ma egy kínzott kutya, amely esetleg üvölt s üvöltésére közbelép a rendőr, a Népszövetség tanácsa. A különbség csak az, hogy az állatkínzót megbünteti a hatóság, a Népszövetség pedig nem üt a kisebbségeket kínzó Románia és Csehszlovákia körmére.

MINDENKI TUDJA, hogy a kisebbségek védelmének e rendszere semmit sem ér, hogy a kisebbségek védtelenül ki vannak szolgáltatva

a többségi népeknek s panaszaikkal hiába mennek a Népszövetség elé. E sorok célja azonban nem az, hogy a népszövetségi eljárást és az arra irányuló reformtörekvéseket ismertesse és bírálja. A mai rendszer, bármennyit reformálják is, nem fog semmit sem érni, mert amit reformálni akarnak, az nem olyan, hogy abból reformok útján is lehessen kisebbségvédelem. Fából nem lehet vaskarikát, politikából igazságszolgáltatást csinálni. A mai népszövetségi garancia alapján véve semmiben sem különbözik a berlini szerződésnek attól a garanciájától, amelyről Clémenceau konstatálta, hogy értéktelen, „inopérante“ volt. „A kisebbségi szerződések úgy intézkednek“, mondta Chamberlain a népszövetségi tanács 1929 március 6-i ülésén, „hogy a tanács minden tagállamának baráti joga, hogy a tanács figyelmét fölhívja olyan eljárásra, amelyről feltételezhető, hogy a kisebbségi szerződéseket sérti. Utálatos és háládatlan feladatot ró ez a tanács tagállamaira.¹ Nemzetközi ügyekben még nem jutottunk odáig, hogy a legbarátságosabb intervenciót is, ha azt belügyeinkbe való beavatkozásnak tartjuk, szívesen fogadnák.“ Tovább azt magyarázta Chamberlain, hogy egyes államok beavatkozásának elkerülése végett szervezték a tanács keretén belül a hármass bizottságot, hogy az kollektíve viselje az ódiomot; de ez tévedés, mert a hármass bizottság feladata csak az, hogy megállapítsa, vajjon valamelyik tagállam hajlandó-e a panaszt magáévá tenni és a sérelemre a tanács figyelmét felhívni? A hármass bizottság megalkotása nem vette le az államok válláról az „utálatos és háládatlan feladatot“, a kisebbségvédelmet s arra, hogy egyik állam panaszt emeljen a másik ellen, annak belügyeibe avatkozzék, ma is éppen oly kevéssé vállalkozik valamelyik állam, mint a hármass bizottság szervezése előtt. Mert nem kell felejtem, hogy emellett a Népszövetség azokat az államokat, amelyek erre a szerepre hivatva volnának és azt vállalnák, ettől gondosan elzárta. Mikor a Népszövetség tagjai közé vette Németországot, ugyanakkor kimondta a tanács, hogy az az állam, amelyik a panaszt tevő kisebbség államával szomszédos, vagy amelynek többségi népe a panaszt tevő kisebbséggel rokonfajú, a panaszt nem teheti magáévá; tehát az erdélyi szászok és szudeta németek panaszát nem teheti Németország s egy magyar kisebbség panaszát nem tehetné Magyarország magáévá, ha egyszer tanácstaggá lenne. A helyzet ma rosszabb, mint volt a berlini kongresszus előtt, mert akkor sűrűn történtek diplomáciai közbelépések a romániai zsidók érdekében, ma egyetlen érdemleges petíciót sem tesz magáévá egy állam sem.

Ez — az, hogy a párizsi békekonferencia jobb tudása ellenére politikai szervezetre bízta a kisebbségvédelmet — teszi lehetetlenné, hogy a népszövetségi eljárás foltozásával célt lehessen érni. Ötre emelhetjük a hármass tanács tagjainak számát, biztosíthatunk nagyobb nyilvánosságot a tanácskozások számára; odaengedhetjük az anyaállamot, hogy képviselje a fajilag hozzátartozó kisebbség panaszát; odaengedhetjük magát a panaszló kisebbséget s kontradiktóriussá

¹ A német szövegben: „Es war eine hässliche, undankbare Aufgabe, die damit dem einzelnen Mitgliedstaat des Völkerbundes aufgelegt wurde.“

tehetjük az eljárást — egy dolgon mindez nem változtat: azon, hogy a bíróság nem bíróság, a Népszövetség tanácsa nem „cour de justice“, hanem egy elfogult gyűlölködő politikai testület. Képzeli-e valaki, aki a politikai élet realitásaival számot vet, hogy egy testület, amelyet egymással éles politikai ellentétben álló államok képviselői alkotnak, hitvány kisebbségi kérdések, egy kisebbségi iskola elvétele, egy névanalízis miatt részrehajlatlan bírósággá válják? Gondoljuk csak el, hogy egy magyar telepes panaszának tárgyalása alkalmával az erdélyi magyar szemben áll Titulescuval, legyen az az eljárás kontradiktórus, legyen nyilvános, meglegyen minden szép és ártatlan reform, — vájjon egy ilyen tárgyalás alkalmával, hogyan és ki mellett fog szavazni Franciaország és Belgium? Vájjon a kisantant államai objektivitással fogják végighallgatni a kontradiktórus pert s elszégyellve magukat a nagy nyilvánosság előtt, elismerik Romániával szemben a magyar paraszt igazát? Nem forog-e állandóan fenn a Népszövetség bírói funkciót teljesítő tanácstagjaival szemben, akiknek államait az egyik oldalon a bepanaszolt államhoz, ha nem egyéb, „barátsági“ szerződés kapcsolja, a másik oldalon a panaszostól revíziós gyűlölet választja el, ugyanolyan érdekeltségi és elfogultsági kifogás, mint amelyet minden más bírói testület tagjaival szemben érvényesítem lehet? De míg a bírói székből tisztességet ismerve önként kiválik az elfogult bíró, addig a népszövetségi tanácsban mindig nyugodtan bennül Briand, Benes és Marinkovics.

Nem, a Népszövetség tanácsa nem az a testület, amelynek körében a kisebbségi védelem „kiemelkedik a politika légköréből“ és a panasz független és részrehajlatlan bírói elbírálást remélhet.

A párizsi kisebbségvédelem rosszabb, mint volt a berlini kongresszusé.

A KISEBBSÉGI ÁLLAMOK VISZONYA e népszövetségi jogvédelemhez eddig is komplikált változásokon ment keresztül.

Az ú. n. nemzetközi garancia eredetileg ellenszenves volt előttük: a Népszövetség állítólagos kontrolljában szuverénitásuk megsértését látták. De ellenszenves volt egy másik ok miatt is, amelyet a kisebbségi államok békedelegációi megláttak, azonban konzekvenciáit nem vették észre.

Mikor 1919 tavaszán szó került Párizsban a kisebbségvédelemről, úgy Lengyelország, mint Románia tiltakozott ellene, mindkét békedelegáció kijelentette, hogy hajlandó összes polgárainak faji, vallási és nyelvi különbség nélkül jogegyenlőséget biztosítani,¹ de tiltakoztak a Népszövetség kontrollja ellen, mert hogyan lesz a nagy cél, az új államok konszolidációja elérhető, ha a szerződések „az államokban két kategóriájú állampolgárokat teremtenek: olyanokat, akik jogaik tekintetében az államra támaszkodnak, és olyanokat, akik ellenséges indulattal viseltetnek az állammal szemben és védelmet annak határain kívül keresnek?“ Azaz, lesz a többségi nemzet, amelynek tagjai

¹ Hogy „jogegyenlőség“ milyen értelemben képezheti kisebbségi jogvédelem alapját, arról talán lesz alkalmam más alkalommal írni.

jogvédelemért az állam bíróságaihoz kötelesek fordulni, és a kisebbségek, amelyek jogsérelem esetén egy külföldi fórumhoz fordulhatnak.

Érezte ezt a lengyel kormány, amikor 1923 augusztus 23-i népszövetségi emlékiratában kifejezte azt a véleményét, hogy a népszövetségi garancia nem jelentheti azt, hogy a kisebbségek védelme teljesen el van vonva a hazai hatóságok elől s hogy közvetlenül a nemzetközi fórumhoz fordulhatnak, mielőtt a hazai jogsegély eszközeit kimerítették volna.

Azóta is ezt emlegetik a kisebbségi államok kormányai mindig, valahányszor Genfbe mennek, azt vetik kisebbségeik szemére, hogy a külföldhöz folyamodnak, mielőtt saját hatóságaik előtt kerestek volna jogvédelmet. Ez volt Dandurand tavalyi reformjavaslatának is egyik gondolata, amelynek előnye, mint mondta, az lett volna, hogy „a kisebbségeket közelebb hozta volna kormányaikhoz.“

Érzik ennek az igazságát minden oldalon; maguk a kisebbségek is, amelyek mindig sok habozás és megfontolás után mennek Genfbe; érzik, hogy egy külföldi fórumhoz való appellálásnak kellemetlen, a kisebbség részéről valami illojalitási, a kormányra nézve megalázó íze van. Csakhogy Lengyelország, Románia, Jugoszlávia és a többi nem kívánhatja, hogy kisebbségeik ne járják Genfet (persze, eredménytelenül, ez a vigasztalásuk), míg a kisebbségi szerződés első szakaszának nem tettek eleget, míg a Genfen kívüli jogvédelem alapjait le nem rakták. Ha ez meglesz, kormány és kisebbség viszonya egészen más szint fog nyerni.

De a kisebbségi államok megtagadták a kisebbségi jog kodifikációját s konokul állítják, hogy a jogegyenlőség deklarálásával megtették mindent, ami kötelességük a kisebbségekkel szemben. Közben rájöttek, hogy a népszövetségi jogvédelem nem olyan veszedelmes, mint gondolták. Már 1921 nyarán egy „Két év múltán“ című cikkben a következőket írta a román Luptatorul:

„Hol van a nagy veszedelem, amitől két évvel ezelőtt féltünk? A kisebbségi szerződés nincs végrehajtva, senki sem veszi figyelembe, senki sem törődik vele.

Az első időben a kormányok, amelyeket elfogadásukra kényszerítettek, aggódtak: 1919-ben senki sem tudta, hogy mi fog történni...

Naiv lelkek, akik azt hitték, hogy a Népszövetség alkalmatlan lesz nekik. Ha tudták volna, hogy se realitása, se hatalma nem lesz s az emberiség közönyös és nemtörődő, mint mindig, s mindenféle reakciót és barbárságot eltűrő, nem ijedtek volna meg a kisebbségi szerződésektől s habozás nélkül aláírták volna. Mi ma jelentőségük? Melyik államban mernek az elégedetlen minoritások panaszolni a Népszövetség előtt vagy védelmet kérni? Ha akárki megpróbálná akár saját nevében, akár mint egy ügy tanúja, nyugodtan kivándorolhatna vagy megcsinálhatná testamentumát.“

A román lap nem egészen helyesen jövendölt. A kisebbségeknek volt bátorságuk a Népszövetség elé menni; nem a bátorság hiánya, hanem az eredménytelenség, a Népszövetség nyilvánvaló és felháborító részrehajlása és nemtörődősége vette el kedvüket a peticionálástól. Nem azért nincs kisebbségi panasz az utóbbi időkben, mert — mint William Martin, a „Journal de Génévé“ szerkesztője gondolja — a kisebbségek helyzete javult, hanem azért, mert a kisebbségek rájöttek, hogy a Népszövetség előtt való eljárás kilátástalan. Ha ma kisebbsé-

ségi panasz kerül a Népszövetség elé, az nem jogorvoslat reményében történik, hanem azért, hogy az európai közvélemény a sajtó útján tudomást szerezzen a kisebbségek szenvedéseiről s ne fásuljon el velük szemben tökéletesen.

Ma nem a kisebbségek bíznak és reménykednek a Népszövetségben, hanem a kisebbségi államok vannak megelégedve vele. Természetes is ez. Emlékezzünk csak vissza, hogyan formulázta 1924-ben Eric Colban, a Népszövetség kisebbségi osztályjának vezetője, a Népszövetség kötelezettségeit a kisebbségekkel szemben:

„A Népszövetség nem azért alakult, hogy nehézségeket okozzon az államok és kisebbségeik között. Kötelessége csak az, hogy figyelmeztesse a kormányokat a békeszerződéseknek azokra a rendelkezéseire, amelyeket szem előtt kell hogy tartsanak a kisebbségekkel való bánásmód tekintetében s kontrollirozza e rendelkezések tiszteletben tartását.

A Népszövetség felfogása szerint a kisebbségi kérdésekből felmerülhető ellentétek elkerülésére a legjobb mód, ha a Népszövetség és a kormányok őszinte megértéssel együtt dolgoznak.“

Soha senki a népszövetségi kisebbségvédelem hiábavalóságát a maga meztelenségében jobban a világ szeme elé nem állította, mint tulajdon titkára, Eric Colban.

AZ A KÉRDÉS, HOGY VAN-E VALAMI MÓD, kilátás és lehetőség, hogy e helyzetben változás álljon be?

A kisebbségi szerződések a kisebbségi védelmet zavaros, dualisztikus alapra helyezték: egy alapra a kisebbségek anyagi jogát, másra annak érvényesítését; egyiket állami, másikat nemzetközi alapra; az előzőről rendelkezik a kisebbségi szerződések első, utóbbiról utolsó szakasza. De a kettő között összefüggés nincs.

A kisebbségi szerződések első szakasza kötelezte a kisebbségi államokat, hogy a kisebbségek jogát a szerződésben megjelölt keretekben állami törvénybe iktassák: keretekben, mert a kisebbségi szerződés csak kereteket ad, amelyek állami törvényhozás útján töltenők ki olyanformán, mint például egyes részleteit kitöltötte a csehszlovák nyelvtörvény.

A kisebbségi szerződés e rendelkezésének, mint említettem, a kisebbségi államok—kivéve részben Csehszlovákia—nem tettek eleget¹ s jelenleg egy szerződésellenes állapot áll fenn, aminek következménye a tételes kisebbségi jog hiánya. Ezen kell változtatni, a kisebbségi védelmet a kisebbségi szerződésből folyó elvi és jogi alapra kell helyezni. Az elvi alap: a nemzetközi kötelezettség teljesítése.

A jogi alap: a kisebbségek jogának megfelelő kodifikálása és bírói védelme.

Első az elvi alap: ha az megvan, a többi a jogi helyzetek összefüggésének szigorú logikájával fog kialakulni.

Ha a kisebbségi államok teljesítik az első szakaszban vállalt kötelezettségüket, a kisebbségeknek lesz tételes anyagi joguk. Ha van anyagi joguk, jogalanyokká, e pozitív jogok alanyaivá válnak, tehát

¹ Az esztlandi kultúraautonómia a kisebbségi kérdésnek csak szervezeti, közigazgatási részét oldja még; a felsősziléziai egyezmény pedig, bár a kisebbségi szerződést elfogadta alapul, nem tartozik a kisebbségi szerződések területébe.

e jogok kikényszerítésére és védelmére van aktorátusuk, peres felek lehetnek s jogvédelemért az állam politikától mentes, független, jogi vagy közigazgatási bíróságaihoz vagy hatóságaihoz fordulhatnak.

A nemzetközi szerződésbe foglalt kötelezettség végrehajtásának következményei logikai összefüggésükben: tételes anyagi jog — jogalanyiség, aktorátus —, állami bíróság előtt való jogvédelem.

A mai népszövetségi eljárással szemben a fontos az, hogy ha a kisebbségi szerződés alapján a kisebbségi jog a belső állami jogrendszer részévé válik, nem kerülhető el az állami bírászkodás sem. A kisebbségi jogok túlnyomóan a közigazgatás keretébe tartozva, sérelmük orvoslása az államok közigazgatási bíróságainak hatáskörébe tartozik. Ahogy a jogalkotás az állami törvényhozás és a törvény végrehajtása a végrehajtó hatalom joga és kötelessége, úgy a bírói hatalomnak nemcsak kötelessége, hanem immanens joga a törvény alkalmazása.

E MELLETT TERMÉSZETES, hogy az állami szervek igénybevétele a kisebbségi jogvédelem terén nem prejudikálhat a kisebbségi szerződések által teremtett kisebbségvédelmi dualizmusnak. A nemzetközi jellegről való lemondás a berlini kongresszus óta folyó jogfejlődés megtagadása volna.

E dualitás a kisebbségi védelem legkényesebb kérdése.

Fennebb azt mondtam, hogy köz- és magánjogok alanyivá válva a kisebbségek, jogaik védelme „politikamentes, független állami bíróságok” hatáskörébe kerül. De bármennyire meg vagyok is győződve a kisebbségi államok bíróságainak függetlenségéről és részrehajlatlanságáról, mégis elgondolható, hogy lesznek döntéseik, amelyek, mondjuk, a törvény helytelen interpretációjából erednek.

Itt kell hogy a kisebbségvédelem dualitása jelentkezzék és a téves döntés ellen valamiféle nemzetközi szervezethez, „cour de justice”-hez való folyamodásnak hely adassék.

De itt merül fel a nehézség is.

Jogvitákat könnyebb eredetileg idegen, nemzetközi fórum elé utalni, mint állami bíróság által hozott ítélet ellen adni továbbviteli jogot egy külföldi hatósághoz. A szuverénitás kérdése a bírói hatalom körében a legérzékenyebb. Szokatlan a gondolat, hogy állami kisebbségi jog érvényesítése körül létrejött bírói eljárás mellett a népszövetségi eljárás is fennálljon. Rés judicatával szemben maga a Népszövetség is még kényelmetlenebb helyzetben volna, mint van ma a kormányokkal szemben s valószínűleg még kevésbé volna hajlandó részrehajlatlanul járni el. De ha tetszik a dualitás, ha tetszik a kisebbségi jog állami kodifikálása egyfelől s a jogviták nemzetközi jellege másfelől, akkor ezen nem lehet segíteni, akkor megoldást kell keresni.

Megoldás volna, hogy maradjon a bíróság ítélete ellen Népszövetséghez való panasz további lehetősége. Tekintettel arra, hogy maga a kisebbségi szerződés veszi igénybe kisebbségi ügyekben a hágai Nemzetközi Állandó Bíróság közreműködését, ha „jogi vagy ténykérdésekről”, tehát jogvita elemeiről van szó, — egy állami bírósági ítélettel szemben a Népszövetség tanácsa talán nem fogja a döntés jogát arrogálni, hanem a hágai bírósághoz fordul. Egy ilyen jogászai testület

felülvizsgálata kevésbé sértheti az állami bíróságokat, mint egy olyan politikai testületé mint a Népszövetség tanácsáé.

Természetesen sokkal jobb volna a Népszövetség teljes eliminálása s az Állandó Nemzetközi Bíróság fellebbviteli fórumul való kijelölése. A nehézség az, hogy ez csak a kisebbségi szerződés megváltoztatásával érhető el, amire nincs kilátás; de az egész eljárás nemzetközi jellegét háttérbe fogja szorítani az a körülmény, hogy minden kisebbségi törvény maga fogja megállapítani a bíróságokat, amelyekhez a felmerülő panaszokat utalni óhajtja s nem valószínű, hogy saját bíróságaik ellen nemzetközi fellebbviteli szervezzenek.

Minden oldalról csak nehézség tornyosul, de a kisebbségvédelem állami megszervezése meg nem akadályozható s annak meglesznek a következményei.

A KISEBBSÉGVÉDELEM ilyen irányú fejlesztése ellen lehet ellenvetéseket tenni.

Az, hogy a hatalmak vállalkozzanak arra, hogy a kisebbségi államokat a kisebbségi szerződés első szakaszának végrehajtására szorítsák, alig képzelhető el. Franciaország nem fog a kisanant államaival szemben ilyen akcióra vállalkozni. A párizsi szerződéseknek annyi végrehajthatlan rendelkezése van, például a lefegyverzés, hogy a kisebbségi államok retorzióképpen azoknak végrehajtását követelhetnék. De azért érdemes volna erre irányuló kéréssel járulni a Népszövetség elé, ha egyébert nem, hogy nyilvánvaló legyen annak előrelátható sorsa.

Nem tudok felelni arra, hogy vájjon a kisebbségi államok rájönnek-e és elismerik-e, hogy a kisebbségi jog kodifikációja saját érdekükben áll? Csehszlovákia, mint annyiszor említettem, kodifikálta a nyelvhasználat jogát; Németország és Lengyelország teljes jogvédelmet teremtett Felső-Szilézia, egy olyan terület számára, amelyre a kisebbségi szerződés eredetileg nem terjedt ki. Romániában a liberális kormányok nem akartak tudni törvényalkotásról, de Maniu megígérte. A baj az, hogy a kormányok rájöttek, hogy a jelen állapot a kényelmesebb, legjobban perpetuálja a kisebbségjogi anarchiát: állami kisebbségvédelem nincs, a nemzetközi pedig az elnyomó kormányok szolgálatában áll.

Súlyosnak látszhatik az a kifogás, hogy az így keletkező kisebbségi védelmet egy ellenséges többségi nép állami bíróságainak szolgáltatjuk ki. De én, ha nem is vagyok feltétlen bizalommal a balkáni államok bíróságaival szemben, még mindig sokkal több bizalommal vagyok azok iránt, mint a Népszövetség tanácsa iránt. A csehszlovák legfelső közigazgatási bíróság kifogástalanul működik kisebbségi ügyekben, több alkalommal nemcsak hatósági intézkedéseket semmisített meg, hanem kormányrendeletek törvényellenességét is kimondta s a román semmítőszék is részrehajlatlannak bizonyult nem egy olyan ügyben, amely kisebbségi érdekű volt. Panasz Romániában az ítélet végrehajthatatlansága miatt merült fel; de hol volna egy népszövetségi döntés szankciója, végrehajtásának garanciája?

E mellett: nem szükséges, hogy a kisebbségi védelem feltétlenül a meglévő bíróságok hatáskörébe legyen utalva. A csehszlovák és

az esztlandi kisebbségi panaszok a rendes állami hatóságok elé mehetnek, de a felsősziléziai egyezmény komplikált „kisebbségi hivatalokat“, „vegyes kommissziókat“ és „választott bíróságokat“ szervezett.

A kisebbségi jog speciális jog lévén, megsértése olyan sui generis jogséremlmek létrejöttét vonja maga után, aminek természetes következménye volna, ha orvoslásuk speciális bíróságok elé utaltatnék. Amint a polgári bíróságok keretében vannak kereskedelmi, hagyatéki stb., a közigazgatási bíróságoknál kihágási, pénzügyi tanácsok vagy bíróságok, éppen úgy szervezhetők a kisebbségi jogviták elintézésére önálló kisebbségi bíróságok, amelyeknek részrehajláuságát esetleg a kisebbségekhez tartozó bírák részvétele biztosítaná.

Az így szervezett kisebbségi védelemnek praktikus előnye volna, hogy készen kapná, vagy fel volna ruházható a peres eljárás minden garanciájával: felek képviseletével, kontradiktórus eljárással, nyilvánossággal.

Még ennél is fontosabb lenne az, hogy e bíróságok a kisebbségek keze ügyében volnának. Ma a Népszövetség elé csak a súlyos vagy a sok hasonló eset összegyűjtéséből álló panaszok kerülnek, mikor már elviselhetetlenné vált a jogtalanság. A Népszövetség így is állandóan panaszkodik, hogy túl van kisebbségi ügyekkel terhelve s hogy mint nemzetközi fórum nincs hivatva apró-cseprő, jelentéktelen esetekkel foglalkozni. De az állami jogrend szempontjából: maradhat-e bármily kis jogsérelem megtorlatlanul? Nem éppen olyan jogsérelem-e egy felekezeti iskola bezárása, mint száz iskoláé? Nem éppen úgy tönkreteszi-e a kisebbségi gyermek jövőjét és egész életét egy névanalízis, mintha száz más gyermek sorsában osztozik? Nagy előnye az állami bíráskodásnak, hogy nem ülhet magas lóra s nem válogathat fontos és jelentéktelen jogsértés között, hanem a kis Gyüttő Gyuri szomorú esetében éppen úgy döntenie kell, mintha az összes kisebbségi egyházak nyújtották volna be száz árkusra terjedő nagy panaszukat.

A KISEBBSÉGI JOGVÉDELEM ÁLLAMI MEGSZERVEZÉSE nem kerülhető el. Jelei vannak, hogy maguk a kisebbségek is szíve-sebben lámák, mint a népszövetségi védelmet. 1927 november 10-én Jonescu román képviselő *megemlítette* a kamarában, hogy olyan irányzat kezd lábra kapni, amely „a kisebbségi jogviszonyok belső, állami rendezését előnyösebbnek tartja, mint a nemzetközi szerződésekét“. S a szász képviselők egyhangúan közbekiáltották: „Mi is!“

Télire talán meglesz a kisebbségi jog kodifikációja Romániában, ha a kormányváltozások viharában el nem merül. Ha Románia előljár, Csehszlovákia sem maradhat hátra s a példát valamikor a többi balkáni államoknak is követniük kell. Akkor a kisebbségvédelem nagy területe automatikusan kicsúszik a Népszövetség kezéből.

Erre, a nemzetközi kötelezettség teljesítésére, tisztességes kisebbségi jog alkotásának kényszerítésére kellene hogy a propaganda irányuljon. Ennek van reális célja. A kisebbségi védelem csak ezen az úton s nem a népszövetségi eljárás céltalan reformjával fog megoldódni.

Szász ZSOMBOR

ROHAN HERCEG KISEBBSÉGI SZERZŐDÉSTERVEZETE

ROHAN Károly Antal herceg annak a fiatal nemzedéknek, amelyik a háborúban és a háború utáni események hatása alatt lett férfivá, egyik legjellegzetesebb és legérdekesebb képviselője. Francia neve dacára önérzetesen vallja magát osztrák-németnek. De gyermekkorát Csehországban élte, ahol akkor a legélesebb nemzetiségi harcok dúltak. Ma Ausztria belpolitikájában erőteljesen követeli azt az alkotmány reformot, mely a jelenlegi általános és titkos választójogon felépült demokratikus parlamentarizmus helyébe olyan organikus államot akar felépíteni, amely a társadalom összes osztályait azok különböző jelentősége szerint igazságosan egybefoglalja. Szoros kapcsolatot tart fenn az olasz fasizmussal, de hangoztatja, hogy azt nem kívánja Ausztria közéletébe egyszerűen átültetni. Rohan herceg azonban egyúttal a bolsevizmusról is olyan könyvet írt, melyet egyesek az orosz sphinx legkitűnőbb megvilágításának tartanak, míg mások azt állítják, hogy e könyv a moszkvai terroristáknak egyenes dicsőítése volna. De Rohan herceg széleskörű publicisztikai tevékenységében még más ellentmondások is feltalálhatók. Érintkezésben van a német nemzeti gondolat vezető egyéniségeivel és szervezeteivel, és büszke arra, hogy alsóausztriai kastélyában évekkal ezelőtt, megelőzve Briand és Stresemann közeledését, először találkoztak francia és német kultúrpolitikusok közös eszmék megbeszélése végett. Rohan herceg folyóirata, a Berlinben megjelenő „Europäische Revue“, most már 6-ik évfolyamában van és programjára jellemző az, hogy az „Europäische Revue“ munkatársai között a következő neveket találhatjuk: a magyarok között Hunyady Ferenc gróf és Hantos Elemér; Stresemann, Keyserling gróf, Holpach professzor, Thomas Mann, Hoetzsch professzor, Reinhold Péter volt németbirodalmi pénzügyminiszter, Seipel prelátus, Schober kancellár, Kienböck volt osztrák pénzügyminiszter, dr. Wotawa, az osztrák „grossdeutsch“ párt elnöke, Friedrich v. Wiesner; azután Loucheur, Caillaux és végre Benes Eduard.

A 40 éven felüli generáció ilyen ellentéteknek egy szinten való megjelenését megérteni nem tudja. Az, amit elvesztettünk, oly értékes volt számunkra, hogy nemcsak azon politikai tényekkel nem tudunk megbarátkozni, melyek a háború előtti európai helyzetet félretolták, hanem a régi eszmék helyébe lépő új igyekezeteket átmeneti túlzásoknak érezzük, melyek helyén a teljes konszolidáció bekövetkezése után megint csak a háború előtti világnézetek fognak győzedelmeskedni. Nem tudjuk magunkévá tenni azt a felfogást, hogy a világháború és

az azután következő forradalmak az emberek gondolkozását és kultúráját teljesen megváltoztatták. Utóvégre a múlt évszázadokban is voltak nagy háborúk, anélkül, hogy az emberi nem szellemi és politikai fejlődésében egész új korszakot kezdtek volna meg. Az a fiatal nemzedék azonban, amely 1914-ben körülbelül abban a korban volt, hogy csak akkor kezdetett öntudatosan látni és szemlélni, mindazt, ami az elmúlt 16 év óta bekövetkezett, saját első személyi élményének tudja, amely alól senki magát kivonni nem képes. Csak így megmagyarázható az, hogy Rohan herceg, aki ma 32 éves, és sokan, akik hasonlóképpen gondolkoznak, mint ő, összeegyeztethetőnek vélnék oly világnézeti ellentmondásokat, amelyeken mi idősebbek nem tudjuk magunkat túltenni; és egyúttal bíznak és remélnek egy szebb jövőt, mely nem a múltnak visszatérése, hanem az emberi haladásnak egy egészen új és tökéletesebb produktuma lenne.

ILY BEÁLLÍTÁSBAN kell Rohan herceg azon kezdeményezését értelmezni, hogy a folyó év első hónapjaiban Bécsben, majd Melk melletti kastélyában értekezletre hívta össze több államnak a nemzeti kisebbségek sorsa iránt érdeklődő fiatalabb politikusát és publicistáját, hogy a volt Osztrák-Magyar Monarchia területére alkalmas kisebbségi szabályzatot dolgozzanak ki. Abból a meggyőződésből indult ki ez a próbálkozás, hogy a „békeszerződések“-kel egyáltalában nincs biztosítva Európa békéje; hogy a Népszövetség által hirdetett kultúr-eszmék és a győző államhatalmak háborús fegyverkezése között évről-évre mélyebb és fenyegetőbb lesz a szakadék; s hogy a kisebbségi kérdés rendezetlensége az egyik oka a népek és nemzetek azon szemmel látható eltávolodásának, mely hovatovább újabb európai katasztrófához kell hogy vezessen. Rohan herceg nagy különbséget tesz a nyugateurópai és a keleteurópai kisebbségek között. Szerinte a genfi nemzetközi kisebbségi kongresszusnak egyik hibája volna az, ha túlságosan általánosít és ugyanazokat az elveket állítja fel pl. a spanyolországi katalonaiak, mint az észtországi balti németek vagy pedig a romániai ukránok számára. A genfi kongresszus által képviselt nemzetközi kisebbségi mozgalom az igazság és az erkölcs általános európai érvényű parancsaiból indul ki, s Rohan herceg ezen universalismus helyett a történelmi és a geográfiai viszonyok tekintetbe vételét, valamint a kölcsönösség elvét tartja eredményesebbeknek. Abból indul ki, hogy a volt Ausztria-Magyarország népei legjobban ismerik a nemzetiségi harcok veszedelmeit s hogy ezen tapasztalatok arra készíthetnék a volt monarchia területét elfoglaló utódállamokat, hogy egymással a kisebbségi jog teljes anyagát felölelő államszerződéseket kössenek. Úgy látszik, tisztában volt Rohan herceg azzal, hogy az utódállamok kormányai egy ilyen indítványt a jelen atmoszférában alig tárgyalnának s azért felelős állásban nem levő politikusokat hívott egybe Magyarországból, Romániából, Csehszlovákiából és Ausztriából, hogy egy üyen, több állam között létrehozandó nemzetközi szerződés első tervezetét meghallgassák és megvitassák. A tervezet előadója dr. Ludwig Jordan volt, aki miniszteri titkár a bécsi Bundeskanzleramtban. A tanácskozás három napig tartott és néha éles formákat

vett fel, de végre létrejött a megegyezés, melynek szövege most az „Europäische Revue“ júniusi számában nyilvánosságra került. A tervezetnek az ad aktuálisabb jelentőséget, hogy először ültek együtt magyarok, németek, csehek és románok a célból, hogy a kisebbségi kérdésnek egy közös platformját találják meg.

NEM LEHET azt mondani, hogy különben első kísérlettel állnánk szemben. A békediktátumokban foglalt kisebbségi előírások óta többen foglalkoztak azzal, hogy a Wilson-féle kisebbségi elveket részletezzék és hogy általános érvényességre törekvő kisebbségi jogrendszert dolgozzanak ki. A Bernben 1919 március havában megtartott nemzetközi népszövetségi konferencia elé Rudolf Laun professzor a nemzeti kisebbségek védelmét szolgáló nemzetközi szerződés tervezetét terjesztette elő. Dr. Leo Epstein, a Csehszlovákiában működő német Népszövetségi Liga titkára, 1923 februárjában az akkor Párizsban gyűlésező Interparlamentáris Unióhoz egy 63 §-ból álló indokolt javaslatot nyújtott be, amely a nemzeti és vallási kisebbségek jogait egy nemzetközi szabályzatban kívánta összefoglalni. Végre prof. T. Ruysen, a népszövetségi ligák Uniója állandó kisebbségi bizottságának a megbízásából, legutóbb egy „Generalstatut“ című tervezetét hozta, nyilvánosságra, amelyben azonban részletes szabályzatnak csak a körvonalai vannak megírva. Mindezen megoldási ideák azonban abból a feltevésből indultak ki, hogy talán valamikor a genfi népszövetség fogja magát elhatározni arra, hogy a kisebbségi elveket széleskörű és a való élet részleteiig kiható kisebbségi szabályzatban fogja az összes tagállamokkal elfogadtatni. A Rohan herceg kezdeményezésére visszavezethető fogalmazvány nem appellál a Népszövetségre, hanem az érdekelt államok között megállapodást lát lehetségesnek. Ez sem volna egészen új dolog; hiszen ismeretes, hogy Brűnben 1920-ban Ausztria és Csehszlovákia írtak alá kölcsönös kisebbségi szerződést, Rapallóban, szintén 1920-ban, Olaszország és Jugoszlávia között, és 1925-ben Lengyelország és Csehszlovákia között jöttek létre kisebbségi megállapodások; nem is szólva a Felső-Sziléziára vonatkozó többszörös német-lengyel kisebbségi egyezményekről. Az „Europäische Revue“ által közzétett „Entwurf eines Minderheitenstatuts“ azonban úgy van kontemplálva, hogy egyidejűleg több államra vonatkozna és csak akkor lépne életbe, ha legalább is három állam ratifikálná.

A NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSTERVEZET 22 szakaszból áll. Ezek tartalma röviden a következő:

Az i. § az élet és szabadság teljes védelmét, a törvény előtti egyenlőséget, a polgári és politikai jogok azonosságát és a szabad nyelvhasználatot^ biztosítja, szinte szószerint ugyanazokkal a szavakkal, melyek az ismert kisebbségi védelmi rendelkezésekben használatnak. Csak azon kisebbségi helynevek használatának külön felemlítése új e szakaszban, melyek csupán a kormányhatóságokkal való érintkezésben mellőzendők.

A 2. § szerint minden állampolgárnak joga van szabadon hatá-

rozni a felett, hogy milyen nemzetiségűnek vallja magát, amit felülvizsgálni semmiféle hatóságnak nem szabad. Természetesen joga van mindenkinek ahhoz is, hogy nemzetiségi hitvallását megváltoztassa.

A 3. § nagyon hasonlít a 4800/1903 magyar M. E. rendelet 19. §-ához, mely a kisebbségekhez tartozó magyar állampolgárokat az egyesülési és a gyülekezési jog terén a többi magyar állampolgárokkal egyenlő jogokkal ruházza fel. Ebben a szakaszban még az alapítványokról Van szó és arról, hogy a sajtójog terén nem állíthatók fel korlátozások, így különösen joguk van a kisebbségi állampolgároknak nyomtatványaikat a külföldre is elküldetni.

A 4. § a magán- és felekezeti iskolák alapítását engedélyezi körülbelül ugyanazon feltételek mellett, mint a Párizsban elfogadtatott kisebbségi védelmi intézkedések.

Az 5. § előírja azt, hogy az országgyűlésen, tartománygyűléseken és törvényhatósági gyűléseken valamely kisebbség nyelve akkor használható mint tárgyalási nyelv, ha az illető terület lakosságának egyötöd része a kérdéses kisebbséghez tartozik. Oly önkormányzati testületek, melyeknek területén valamely kisebbség a lakosság többségét alkotja, az írásbeli érintkezésben is a kisebbségi nyelvet használhatják.

A községi képviselőtestületi üléseken már az a kisebbség is saját anyanyelvén tanácskozhat, mely a községi lakosság 10%-át teszi ki.

A 6. § megfelel a fentemlített magyar M. E. rendelet 12. §-ának és az állami bíróságok előtti nyelvhasználatra vonatkozik. Ha valamely kisebbség az ország lakosságának egyötödét teszi, akkor már azon állami bíróságok illetőségi kerületében használhatja saját anyanyelvét, ahol a kisebbség a lakosság 10%-át teszi ki; különben minden illetőségi kerület 20%-ára rügő kisebbség léphet fel a bíróságoknál írásban és szóbeli előadásban saját anyanyelvén. Mindezen esetekben a bíróság köteles a tárgyalás nyelvét a kisebbség nyelvét használni és az ítéletet is ezen a nyelven kihirdetni, illetőleg kézbesíteni.

A 7. § az állami és az önkormányzati hatóságok hivatalos nyelvhasználatát rendezi és a kisebbségi nyelveknek akkor ad jogokat, ha az illető területen a lakosság egyötödét eléri, illetőleg ugyanezen jogokat megkapják akkor is, ha az összlakossághoz viszonyítva a kisebbség 20%-nál több, és a kérdéses kerületben megüti legalább is a 10%-ot.

A 8. § azt a kívánságot fejezi ki, miszerint a közigazgatási beosztásnál a nemzetiségi lakosság lehetőleg egybefoglaltassék.

A 9. § az állam köteletségévé teszi azt, hogy megfelelő számú nyilvános kisebbségi iskolák állíttassanak fel a kormány, vagy az önkormányzati testületek, illetőleg a felekezetek által; vagy pedig az állam az illető nemzetiségi kisebbségek megszervezendő kulturális önkormányzatára bízhatja a kisebbségi nyilvános iskolák fenntartását. Egyúttal megszabja ez a szakasz (hasonlóan a Párizsban létrejött kisebbségi védelmi intézkedésekhez), hogy a nyelvi kisebbségekhez tartozók az állami és más közületi költségvetésekben iskolai

célokra fordított összegekből a lélekszámúknak megfelelő arányt okvetlen megkapják.

A io. § szerint kisebbségi iskolák állítandók fel, illetőleg párhuzamos osztályok szervezendők akkor, hogyha valamelyik nyelvi kisebbséghez tartozó 40 tanköteles gyermek szülője ezt kívánja. 18 kisebbségi gyermek szüleinek indítványára az illető kisebbségi nyelv külön tanfolyamokban tanítandó. Középiskoláknak a kisebbségek nyelvén való felállítása akkor kötelező, ha 300 kisebbségi gyermek szülője ezt követeli. Polgári iskolák felállítása már 160 kisebbségi gyermek szülőjének javaslatára kötelező. Párhuzamos osztályokat akkor kell megszervezni, ha a középiskolák alsóbb osztályaiban 30 kisebbségi gyermek szülője s a felsőbb osztályokban legalább 20 kisebbségi gyermeké ehhez ragaszkodik.

Végre előírja ez a szakasz azt, hogy a kisebbségek számára felállított intézetekben a tanerőknek lehetőleg szintén ugyanazon kisebbséghez kell tartozniok. A tanfelügyeleti hatóságok összeállításánál tekintettel kell lenni az illető kisebbséghez tartozó állampolgárok részvételére. Az állam nyelve és az állam irodalma az összes nyilvános kisebbségi iskolákban kell hogy kötelező tantárgy legyen.

A ii. §-ban ki van kötve az, hogy kulturális autonómia esetén külföldi tanerők csak az állam előzetes engedélyével alkalmazhatók; és elő van írva egyúttal az is, hogy a kisebbségek, ha kulturális önkormányzatot gyakorolnak, akkor kötelesek is arról gondoskodni, hogy megfelelő nivójú iskolákat kellő számban tartsanak fenn.

A 12. § megtiltja azt, hogy a tankönyvekben egyes nemzetiségekről lekicsinylő olvasmányok foglaltassanak.

A 13. § az állam gazdasági törvényhozásában és az állam összes gazdasági intézkedéseinél akarja a teljes jogegyenlőséget a nyelvi kisebbségekhez tartozó állampolgárok javára biztosítani. Ha valamely állami intézkedés vagyoneletelődést idéz elő, akkor nem szabad azt oly módon keresztülvinni, hogy ezen vagyoneletelődés valamely kisebbség hátrányára szolgáljon, sőt egész vidékek nemzetiségi jellegét megváltoztassa.

A 14. §-ban azon feltételek vannak felsorolva, amelyek mellett a nemzeti kisebbségek kulturális önkormányzatot adhatnak maguknak. Ha 5000, politikai jogokkal teljesen rendelkező állampolgár azt kívánja, akkor legalább öt, de legföljebb tíz tagból álló kisebbségi kultúratanács választandó, melynek az a feladata, hogy az illető nemzeti kisebbség nyelvi és kulturális jogait megvédje és gyakorolja és ez a kultúratanács teljes jogú közjogi testület hatalmává ruházandó fel. A kultúratanácsok még külföldi hivatalos és nemhivatalos kultúrintézményekkel is érintkezhetnek.

A 15. § pontosan körülírja a kultúratanácsok hatáskörét. Ha a kulturális önkormányzat bevezettetett, akkor a kultúratanács vezeti az állami ellenőrzés mellett a kisebbségi iskolákat, sőt közművelődési adókat is vehet ki a nemzeti kisebbségek tagjaira. De a kultúratanács felállítása nem jelenti okvetlenül az iskolai önkormányzatot. Ha az illető kultúratanács az iskolák fenntartását az államra vagy a felekezetekre bizza, akkor a kultúratanács hatásköre abból áll, hogy a nemzeti

kisebbségek igényeit az állami és egyházi hatóságokkal szemben érvényesítse, hogy a nemzeti kisebbségek tagjait képviselje az állam közigazgatási bíróságai előtt, ha a jelen szerződésben biztosított jogaik megsértését panaszolják; sőt joguk van a kultúratanácsoknak, a következő szakaszban előírt módon vegyes Döntőbíróságokhoz fordulni.

A 16. § szerint felállítandó vegyes Döntőbíróság oly nemzetközi bíróság, melybe az összes, a jelen szerződést aláíró államok tagokat delegálnak, mégpedig minden állam kettőt-kettőt, egy belföldi és egy külföldi jogászt. A konkrét esetben a vegyes Döntőbíróság három tagból fog állani. Az egyik bírót a panaszos nemzeti kisebbség közművelődési tanácsa választja ki a szerződő államok által megnevezett döntőbírók közül, a második bírót a panaszolt kormány választja ki, szintén az összes szerződő államhatalmak által megnevezett bírák közül. Az elnöknek is a szerződő államok által összeállított névsorban felvett jogásznak kell lenni. Ha az állami kormány és a kisebbségi kultúratanács által megnevezett két bírót nem tudnak egy elnökben megállapodni, akkor a Hágában székelő állandó nemzetközi törvényszék elnöke nevezi meg a döntőbíróági elnököt. A Döntőbíróság eljárását a panaszolt kormánynak elő kell segítenie a szükséges helyszíni szemlékkel és tanúvallomások engedélyezésével. A Döntőbíróság költségeit az érdekelt kormány fizeti. A vegyes Döntőbíróság hatásköre röviden az, hogy a jelenlegi szerződés magyarázata és alkalmazása kérdésében a kormányok és a nemzetiségi kisebbségek között felmerült vitákat ítéletileg elintézi.

A 17. § arra utasítja a szerződő államok kormányait, hogy a Döntőbíróságok ítéleteit jóhiszeműen hajtsák végre. Ha azonban az érdekelt kormány az ítéletet tárgyi vagy jogi szempontból tévesnek tartja, akkor joga van erről az összes szerződő államok kormányait értesíteni és a végrehajtást felfüggeszteni. Ha a szerződő államok valamelyikének kormánya a végrehajtás felfüggesztésébe nem nyugszik bele, akkor az egész ügy a Népszövetség tanácsa elé kerül.

A 18. § azt foglalja magában, hogy azok a viták a jelen szerződés magyarázata és alkalmazása tekintetében, melyek diplomáciai úton nem egyenlíthetők ki és amelyeket az érdekelt nemzeti kisebbség kultúratanácsa nem terjeszthet a vegyes Döntőbíróság elé, az Állandó Nemzetközi Bíróság illetékessége alá tartoznak. (Itt nyilván arra gondol a szövegezés, hogy valamelyik állam például megakadályozza a kisebbségi közművelődési tanács megválasztását, vagy pedig megakadályozza a vegyes Döntőbíróság előtt folyó per lefolytatását.)

A 19. § ugyanazt mondja, mint a kisebbségek védelmére vonatkozó összes ismert rendelkezések, hogy t. i. a jelen szerződés intézkedéseinek semmiféle törvény vagy hivatalos rendelkezés ellent nem mondhat. A fentemlített 1., 2., 3., 4., 5. és 17. §-okban biztosított jogok állampolgári politikai jogoknak számítanak és a közigazgatási bíróság előtt azok megsértése panasz tárgyává tehető. Ezen szakasz még azt is előírja, hogy az államnak arról is gondoskodnia kell, hogy a népszámlálásnál a nemzeti kisebbségek megfelelően tekintetbe véteszenek, továbbá, hogy a fenti 2-ik szakaszban előírt vallomást arról, vajjon tartoznak-e, s ha igen, milyen nemzeti kisebbséghez, szabadon

és szabályszerűen megtehessek. A jelen szerződés aláírásától számított egy éven belül meg kell alapítani a kisebbségi közművelődési tanácsokat is.

A 20. § csak annyit mond, hogy más oly államszerződések, melyek egyes nemzeti kisebbségek messzebbmenő jogokat biztosítanak, érvényben maradnak.

A 21. § szerint jelen államszerződés akkor lép érvénybe, ha legalább három állam ratifikálja.

A 22. és utolsó § a kisebbségi szerződés érvényét öt évben szabja meg. Azután évről-évre felmondható.

EZ A RÖVID ÁTTEKINTÉS elegendő annak a megítélésére, hogy az előttünk fekvő fogalmazványban sok értékes gondolat van körülírva. Nemcsak a nemzeti kisebbségekhez tartozó egyes állampolgároknak kívánja az egyenlő elbánást garantálni, hanem a nemzeti kisebbségeket közjogi testületek rangjára emeli, amennyiben a „közművelődési tanácsiban központi szervet ad nekik s ezáltal a nemzeti kisebbségeket jogi személyiséggel ruházza fel. A tervbevett vegyes Döntőbíróság előtt ezen kultúr tanácsoknak felperességi joguk lenne. Mindez nagyon alkalmas volna arra, hogy a nemzetiségi politikai harcokat jogi térre terelje, ha a Rohan herceg-féle tervezet végeredményben nem riadna vissza attól, hogy az utolsó és jogerős döntést minden kisebbségi vitában a hágai Állandó Nemzetközi Bíróságra bízza. A javaslatba hozott szöveg szerint azonban az utolsó szó joga, úgy mint eddig, ezentúl is a genfi Népszövetségi Tanácsot illetné. Ott pedig tisztán a politikum határoz és nem a jog meg az igazság. Ezt még a győző hatalmaknak is el kell ismeriök, hiszen a Népszövetségi Tanács nem bírói, hanem politikai testület. Ha a kisebbségi védelemnek van valami értelme, akkor az az, hogy az eddig rendezetlen politikai, azaz hatalmi kérdésekből szabályok által rendezett jogi kérdéseket csinál. Az emberi haladás ott mutatkozik, ahol a káosz helyébe a társadalmi és jogi szervezet lép. Ez a kisebbségi jognak is az alapgondolata és ettől nem volna szabad soha eltérni.

Igaz annyi, hogy a Rohan herceg vezetése mellett tartott tanácskozáson elfogadott tervezet a döntőbírósági elvet beleilleszti a kisebbségi kérdés megoldásába, ha nem is a végső fokon. Ez is valami, ez is haladást jelent, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy a Melk melletti értekezleten románok és csehek is jelen voltak. Ha valamelyik kisebbségi sérelem jogosságát egy ilyen nemzetközi szerződés megkötése után a közbeiktatott döntőbíróság megállapítaná, az elsőfokú ítélet által érintett állam nagy erkölcsi felelősséget vállalna azzal, ha a végrehajtást felfüggesztené és az ügyet a döntőbíróság határozatának félretételével mégis csak a Népszövetségi Tanács elé terjesztené. Gyakorlatilag tehát mégis úgy állna a dolog, hogy a kisebbségi jogok részben az érdekelt államok közigazgatási bíróságai előtt, részben pedig nemzetközi döntőbíróságok segítségével oly védelmet nyernének, melyben ma még nem részesülnek. Ha tehát azt keressük, hogy a Rohan herceg-féle statútum mely tekintetben hoz valami újat, akkor nem annyira anyagjogi intézkedéseire kell rámutatnunk, mert azok

a fentiek szerint alig foglalnak mást magukban, mint a kisebbségi jogvédelem alapelveinek szokásos megszővevezését, hanem nřvumot jelent mindenestre az a perjogi intőzmény, hogy a kisebbségi sérelmek többoldalú nemzetközi szerződésben megszabott döntőbírótság elé kerülőnének. Azon államok, amelyek Genfben minden alkalmat felhasználnak arra, hogy a kisebbségi jogvédelem mellett lojális nyilatkozatokat tegyenek, őřömmel kell, hogy üdvözöljék a jelen tervezetet, mert nem elég az, hogy szép jogelveket hirdetnek, azok mellett csak akkor foglalnak őřszintén állást, ha azoknak végrehajtását is biztosítják. A Rohan-főle szabályzat oly megoldási módot javasol, mely az őřsszes őřrdekeltektől már őřgyis elfogadott jogtételek tőřnyleges őřrvényrejtását egy nagy lépéssel előőbre vinné.¹

GÜNDISCH GUIDO

¹ Ugyanezen témára egyik közelebbi számunkban más oldalról még vissza fogunk térni.

A szerk.

SZAKTISZTVISELŐ — JOGÁSZTISZTVISELŐ

IDŐKÖZÖNKÉNT felmerül a közönségben vagy a napisajtóban az a kíváncsi, hogy a közigazgatást meg kell tisztítani a bürokratikus ártalmaktól és át kell szervezni az olcsóság „és szakszerűség jegyében“.

Napjainkban egyik legkiemelkedőbb jelenség az, hogy a végrehajtó hatalom erősen belenyúl a másik két államhatalom ügykörébe. Az államfő világszerte — a prezidenciális kormányformájú államoktól eltekintve — igen ritkán jut abba a helyzetbe, hogy személyes tényével döntsön el nagy kérdéseket és betöltse azt a hivatását, amely az állami akarat kialakításának egyetlen személy benső tépelődéseire, lelkiismereti aggályaira redukálásában áll. Az államfő kénytelen arra, hogy elfogadja kormánya javaslatait és szentesítse az országgyűlés határozatait. Ha ezt nem teszi, a legnagyobb zavarokat idézi elő, bizonytalanná teszi saját és monarchikus államokban családjának helyzetét. Már nagyon régóta nem gondolhat arra, hogy a parlamenti többséggel bíró vagy a szervezett, esetleg szervezetlen közvéleményre támaszkodó kormánnyal szembehelyezkedjék és azt mással pótolja. „A király barátainak“ kormánya úgy, amint ezt annak idején, még a XVIII-ik század végén is látták Ő-Angliában, ma teljesen elképzelhetetlen.

Elfoglalta azonban a végrehajtó hatalom a törvényhozásnak a helyét is. Nemcsak arra gondolunk itt, hogy a kormány, valamint a végrehajtó hatalom Önkormányzati tagozatai jogszabályokat alkotnak és ezek a jogszabályok sokkal több életviszonyra hatnak ki, sokkal több korlátot emelnek, mint a törvények. Elsősorban az ötlik ennél a mozzanatnál szemünkbe, hogy valamennyi parlamentáris kormánnyal bíró államban a törvénykezdeményezés joga a kormányt illeti gyakorlatilag, az országgyűlés érdemben csak a kormány által előterjesztett törvényjavaslatokkal foglalkozik, azok egy-két kivételtől eltekintve az ellenzéki támadások ellenére lényeges változtatások nélkül emelkednek törvényerőre és az országgyűlés megelégszik azzal, hogy a többségi elv alapján a kormány kialakításában részt vegyen, annak működését általános bírálat alá vonja.

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon, ha a közönség, az adófizetők fokozott érdeklődéssel, olykor némi idegeskedéssel kísérik figyelemmel úgy a kormányt, mint a mindinkább szaporodó hivatalnokseregnek működését, szándékait, térfoglalását.

Nemcsak német földön szaporodott eddig ismeretlen mérvben a közhivatalnokok száma, hanem ott is panaszokat hallunk ebben

az irányban, ahol eddig az európai kontinentális értelemben vett tisztviselőnek fogalma is jóformán hiányzott. Ha le is szállítjuk túlzottan individualista angol főurak vészkiáltásának sikolyát a kellő értékre, akkor is meg kell látnunk az angol civil service óriási méreteit és nem hunyhatunk szemet az Amerikai Egyesült Államok szövetségi, állami, főleg azonban városi bürokráciájának előretörésén.

Mindenképpen indokolt és érthető tehát azoknak a törekvése, akik a közigazgatást jobbá és olcsóbbá akarják tenni, sőt azokat is megértéssel kell néznünk, akik részben a gyakorlati nézőpontok, a takarékoság érvényesítése érdekében, részben azonban a felülről vagy alulról jövő önkény kivédésére biztosítékokat keresnek a közönség akaratának érvényesítésére, a szakszerűség biztosítására.

Ezeknek az igen tiszteletreméltó elemeknek egyik csatakiáltása az, hogy a közigazgatásnak azokban a vonatkozásaiban, amelyekben nem érvényesülhet közvetlenül a politikus miniszter vagy az önkormányzati képviselő, az ügyek intézését az önkényre, bürokratikus túlkapasokra hajlamosabb és e mellett az anyagi nézőpontok méltatására állítólag kevésbé alkalmas, tehát a közigazgatást drágító „jogász” tisztviselővel szemben szaktisztviselőre: mérnökre, orvosra, erdészre, pedagógusra stb. kell bízni.

Ez a csatakiáltás elég régi és a folyamat meglehetősen előrehaladott. Kiindulópontja Németország, ahol a legjobb elmék már évtizedekkel ezelőtt küzdöttek az „asszesszorizmus” túlkapasai ellen; legkevesebb teret ez az irány Angliában kapott, ahol a tisztviselők túlnyomó nagy része csupán előkészítő szerepet játszik a többé-kevésbé laikusokból álló bizottságok mellett és Imperium gyakorlásához nem jut.

Az asszesszorizmus a maga merev formájában azt jelenti, hogy a közhatalom gyakorlására vagy az Önkormányzati testület akaratának végrehajtására csak a jogász tisztviselőt jogosítjuk fel.

Ennek a régebbi közigazgatási rendszerekben feltétlenül érvényesülő elvnek két alapja van. Az egyik az, hogy a jogtudományok képesítik legjobban az embert a logikus gondolkodásra, az összefüggések felismerésére és a fegyelmezett fejű jogász tud a legjobban behatolni a közigazgatás óriási birodalmához tartozó többi tudományágak és gyakorlati ismeretek lényegébe is. A másik alapvető mozzanat az, hogy a közigazgatásnak csaknem minden ténykedése egyéni jogokat közelről érint és könnyen sért. Kell tehát, hogy az intézkedő egyén saját ismeretköre alapján ítélhesse meg azt, sért-e a közigazgatási tény egyéni jogot. Ez a mozzanat főleg az önkényes, fejedelmi, rendőr-állam utáni időkben visszahatásként lépett az előtérbe.

Kétségtelen, hogy a jó jogász jogi tanulmányai során is oly széleskörű ismeretekre tesz szert, amelyek a közigazgatás nézőpontjából is nagy értékkel bírnak, jóformán pótolhatatlanok. A jó jogásznak — de nem a tételes jogszabályok szolgái betanulására és értelemnélküli alkalmazására utalt jogi mesterembernek — magánjogi tudásának kifejlesztésére és hasznosítására pl. széleskörű társadalomtani, kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági ismeretekre is van szüksége. A jogász kezében holt marad az anyag, ha nem termékenyíti meg a jog-

bölcsélet és nem szolgál háttérül a politika. Így végigmehetnénk tulajdonképpen az összes jogtudományi tárgyakon, az eredmény az lenne, hogy megállapítanánk, mennyire azonos a jog az étellel, mennyire egymásba fonódnak és mennyire félszeg, kialakulatlan minden ténykedésünk, ha a jognak: a kialakult vagy kialakulófélben levő jogrendnek támasztát nélkülözünk kell.

Azt sem tagadhatjuk, hogy a jogász tudatosan jogsérelmeket nem követ el, míg a jogi képzettséggel nem bíró tisztviselő vagy az átlag állampolgár nagyon hajlamos arra, hogy az általa felismert vagy felismerni vélt közérdekért vagy esetleg saját hivatása egyoldalú nézőpontjainak érvényesítéséért keresztülgázzon mindenben.

Bármennyire elismerjük is mindennek igazságát, meg kell értenünk a jogász tisztviselővel szemben táplált aggodalmakat is.

Már utaltunk arra, hogy a közigazgatási intézkedésre, a közhatalom gyakorlásánál szükséges Összes mozzanatok figyelembevételére csak a jó jogász képes.

Jó jogásznak lenni pedig nem könnyű dolog, mert ahhoz a természetes tehetségen, a logika tudatos kifejlesztésén felül megfelelő és nehezen elsajátítható ismeretek is szükségesek.

Nem véletlen, hogy a Németbirodalomban jelentkezett először a jogász-tisztviselővel szemben az ellenézés. Németországban ugyanis még ma is a magánjog a jogászkézésnek a tengelye. Régebben a pandektajog kötött le csaknem minden érdeklődést, hogy azután a német általános polgári törvény megalkotása után átengedje helyét a német magánjognak. A közjogi érzék, érzés és tudomány háttérbe szorult. A német államalkotások feudális-patrimoniális jellege, a rendiséget elnyomó abszolút uralkodóktól fokónként és kis részletekben kiverekedett engedmények szövedéke egyaránt hozzájárultak a kérdés elhomályosításához. Jellemző, hogy a politikát a legtöbb tudós és egyetem nem ismeri el önálló tudománynak, hanem helyébe a német viszonyok hatása alól szabadulni nem tudó vagy spekulációk ködében elvesző általános közjogot teszi. A közigazgatási jog a közigazgatás öncélúságának felismerése helyett a legismertebb német közigazgatási jogászoknál a magánjogi és perjogi kategóriák utánképzésére irányuló törekvés. A nemzetgazdaságtani tárgyak — egyes délnémet egyetemektől eltekintve — inkább a hallgatók törpe kisebbségének mellék érdeklődési tárgya, mint valamennyi hallgatónak vjlag- és jogszemléleti kialakítója.

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon, hogy a különben kifogástalan szorgalmú és fegyelmezett német köztisztviselői karban is sok olyan egyént látunk, aki éppen jogászi képzésének egyoldalúsága következtében talán alkalmas lenne életviszonyok jogszerűségének megállapítására, de sokkal kevésbé alkalmas az életviszonyok kialakítására, közszükségletek kielégítésének irányítására és biztosítására.

Nálunk az egyoldalú magánjogi képzés veszélyei valamivel kisebbek, azonban más nehézségek merülnek fel. Jelenlegi és a múltban érvényesült tisztviselőképzésünk nem annyira az egyoldalúság, mint a színvonal alacsonysága tekintetében hívja ki a bírálatot.

Jelenleg működő, ú. n. jogásztisztviselőink tekintélyes része a háború előtti tíz jogakadémia valamelyikén szerezte minősítését.

A jogakadémiák között voltak olyanok, amelyek nemcsak tanáraiknak biztosítottak gondtalan, aránylag kis elfoglaltsággal járó, a tudományos munkálkodásra módot adó életet, hanem a hallgatóknak is olyan előnyökkel szolgáltak, amelyeket nagy egyetemen hiába keresett. Ilyen előny volt mindenekelőtt a tanárral való közvetlen és állandó érintkezés lehetősége, továbbá az, hogy az enyhébb vizsgái gyakorlat következtében jobban szentelhette magát kedvenc tárgyának.

Ezen előnyöket azonban lerontotta az a tény, hogy a jogakadémiák többségében, különösen a felekezeti akadémiákban a tanári kar — egy-két kivételtől eltekintve — a továbbképzéstől, a tudományág művelésétől tartózkodott és legfeljebb azon a színvonalon maradt meg, amelyen tanári állásának elnyerésekor állott.

Így azután a legtöbb jogakadémián az egy-két jó tanár is elvesztette munkakedvét a tanítás tekintetében; tisztán tudományos munkálkodásának élt. A néhány kötelességtudó és önképzésre hajlamos hallgatót pedig elkapta az általános könnyelműség szele és hátrányosan befolyásolta az a tudat, hogy vizsgáit minimális erőfeszítéssel úgyis kiállhatja.

A jogakadémiával bíró városok a kávéházak felszerelése, a törzscukrászdák forgalma és a cigányzenekarok jósága tekintetében bátran felvették a versenyt a huszár-gamizonokkal, a kultúra tekintetében azonban csak abban az esetben mutattak fel valami vigasztalót, ha azt egyéb adottságok is igazolták.

Jogakadémiai végzettséggel bírt évtizedekig a közigazgatási tisztviselői kar túlnyomó zöme és bír ma is annak idősebb része. Jogtudományi államvizsgával lehetett továbbá bírói pályára is menni. Utóbbi most bennünket nem érdekel, az előbbire vonatkozólag pedig megállapíthatjuk, hogy a jogakadémiát végzett közigazgatási tisztviselőnél nem az volt a baj, ami a németeknél: a magánjogi felfogás túltengése, hanem az, hogy semmiféle jogot sem tanultak komolyan és nem egy esetben botránysos készületlenséggel lettek polgártársaik életbevágó kérdéseinek eldöntőjévé.

Ezen a hiányon a kormányzat úgy akart segíteni, hogy 1911-ben rendszeresítette a jogakadémiákon is a magánjogból és büntetőjogból álló harmadik alapvizsgát, vagyis a közigazgatási képzés mélyítése helyett ahhoz a biztosítékhoz nyúlt a mindenütt tapasztalható közigazgatási önkénnyel szemben, amelyet az abszolút fejedelmi hatalommal viaskodó németek vettek annak idején igénybe: a leendő közigazgatási tisztviselő jogérzékét és az egyéni érdekeket jobban figyelembevevő magánjogias gondolkodását próbálta serkenteni.

A közigazgatási tisztviselő másik, talán számbelileg valamivel gyengébb kontingense a két egyetem valamelyikén nyerte minősítését, mégpedig többségükben az államtudori fokozatot.

Ez abból a nézőpontból mindenestre öröndetes volt, hogy főlöszleges és individualista magánjogi mozzanatok a közérdek iránti érzéket a fiatal jelöltekben nem befolyásolhatták, legfeljebb az volt kifogásolható 1911 előtt, hogy a magánjogok egyike sem lévén vizsga-

tárgy, azokkal a legtöbb jelölt még a szükséges mérvben sem foglalkozott, hanem egyszerűen mellőzte.

Az egyetemeken az ú. n. jogásztisztviselői kar képzését illetően tehát nem ez, hanem az volt a visszásság, hogy a jelöltek nagy része, egyes időszakokban többsége, a tanulmányi és vizsgarend elavultságával, a tanárok egy részének jóhiszeműségével vagy közömbösségével visszaélve, felhasználva az egyetemi alsóbb alkalmazottak körében is nyíló lehetőségeket, komoly tudás és munka nélkül bujt át a tanulmányi és vizsgarend hézagain.

Még a háború előtti években is, még inkább azonban régebben tömegesen láttuk az intenzív társaséletet élő ú. n. úrifiúkat, akik az előadásoknak, szemináriumi gyakorlatoknak feléje sem néztek, hanem a vizsgák idején némi készüléssel, különösen a tanárok kedvelt kérdéseinek betanulásával és földalatti utakon közismerten könnyű bizottságok szerzésével, némi kísérletezés után előbb-utóbb diplomához jutottak, majd összeköttetések révén közigazgatási tisztviselői állásokat nyertek el.

Ez az elem kétségkívül aggályos a közszolgálat nézőpontjából, azonban nem mondhatjuk, hogy minden egyes tagja későbbi munkálkodása során értéktelennek bizonyult. Az otthoni környezetből hozott magasabb műveltség, utazási lehetőségek, nyelvismeret, kezdetben is némileg ellensúlyozták a szakműveltségnek kezdetben lévő hiányát, fogyatékoságát és nem egy közülök később felébredt kötelességérzetében ezt a hiányt vagy fogyatékoságot meglehetősen pótolta is.

Sokkal veszedelmesebb a közigazgatási ügymenet nézőpontjából, sokkal károsabb és tömege révén is sokkal inkább figyelemreméltó az a réteg, amely az egyetemi tanulmányi és vizsgarend hézagait, az előadási kényszert akként játszotta ki, hogy egyetemi éve alatt valamely segédhivatalban vagy a számvevőségnél dolgozott, valahogy keservesen államtudori oklevelet szerzett, azután átminősítették és most esetleg vezető állásban kompromittálja a jogásztisztviselők fogalmát.

A világért sem akarom azt, hogy megállapításaim a segédhivatal vagy számvevőség elleni állásfoglalásnak tűnjenek fel. Senki nálam nem értékeli magasabbra a nálunk eddig méltatlanul mellőzött, jelentőségükben csökkentett, pedig nélkülözhetetlen és a közigazgatás eredményességét illetően annyira fontos kezelőhivatalokat és a végrehajtó hatalom élő lelkiismeretét: a számvevőséget. Nem szolgálja azonban a közigazgatás érdekeit a funkció összezavarása: a fogalmazásnak, számvitelnek és kezelésnek teljesen külön kell lenniök, a személyi összefüggés az elkülönülést megnehezíti. Nem jelent azonban a joghallgató vagy jogi minősítésű tisztviselő előnyt a segédhivatalban vagy a számvevőségnél sem. Ott mindig számkivetettnek tartja magát, nem fekszik bele a munkába, nem igyekszik elsajátítani a szükséges ismereteket, mert ottani helyzetét tisztán átmenetinek tartja. Elég hosszú és változatos tisztviselői pályámon csupán néhány olyan jogvégzett számvevővel vagy kezelővel találkoztam, aki hivatását komolyan fogta fel.

Nem jelent azonban, főleg a közszolgálatnak előnyt a segéd-

hivatalból vagy számvevőségéből a fogalmazói szakba való átminősítés. Eltekintve attól, hogy az illetők — amint azt előbb említettem — többnyire semmi komoly munkásságot sem fejtenek ki a nekik derogáló beosztásban, még abban az esetben sem szerezhetnek ott komoly ismereteket, ha a kezelőségi vagy számvevőségi munkakörbe behatolnak. Ezeknek a közszolgálati ágaknak a fogalmazástól teljesen eltérő hivatásuk és nézőpontjuk van: különösen a számvevőségéből átminősített fogalmazó teljesen nélkülözi a kezdeményezést, az önállóságot, átfogó képességeket, csupán mechanikus, receptív munkára alkalmas, szűk látókörű.

Ezeket a hátrányokat magasabb elméleti képzettséggel sem hidalhatja át, hiszen az egyetemet in absentia végezte, előadásokat nem hallgathatott, szemináriumokban nem vehetett részt, többnyire vizsgahiénák készítették elő vizsgáira.

A hivatalnokok egyeteméről kizárása nem lenne és nem lett volna a múltban sem antiszociális, a szegényebb hallgatók ellen irányuló intézkedés. A szegény és tehetséges hallgatók kérdését ösztöndíjakkal és kollégiumokkal kellett volna már akkor is megoldani és nem a hivatalba járás törvénytelen eltűréseivel, a felületességnek és alacsony színvonalnak prémiumban részesítésével. Az eddigi rendszer a közérdek sérelme mellett sérelmes mindazokra is, akik tisztviselői pályára készülvén, egyetemi tanulmányaikat olykor nagy önfegyelmezés és lemondás árán komolyan folytatták és későbbi pályájukon, a számléltra nálunk divatos rendszere miatt, képzetlen, átminősített számvevőkkel szemben hátrányba kerültek.

A kifejtettek szerint, különösen nálunk, a közigazgatási tisztviselők jó része nem szerezte meg azokat az ismereteket, amelyekre a jó jogásznak a szorosan vett jogi tudományokon kívül szüksége van és jogászai képzettségük is oly csekély, hogy a jogsérelem, az önkény megelőzését illetőleg nem szolgál a közönség biztosítékául.

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon, hogy igen komoly tényezők is szakítanak a Stein-Concha-féle uralkodó elmélettel, amely szerint a közigazgatásban az intézkedő szervnek — amennyiben tisztviselői igazgatásról van szó — jogi vagy államtudományi minősítésű egyénekből kell állniok, akik alá beosztandók a megfelelő orvosi, műszaki, gazdasági stb. képzettségű és nekik javaslatokat tevő egyének. Úgy az elméletben, mint a gyakorlatban látunk kísérleteket arra, hogy impériumot gyakoroljon a szaktisztviselő, aki azután a jogi képzettségű tisztviselőtől csak tanácsot kér, esetleg az általa elhatározott akaratnyilvánítás formába öntését bízva rá.

Ez az utóbbi rendszer azonban úgy az elméletben, mint a gyakorlatban csődöt mondott.

Az elméleti csőd azért állott be, mert a mérnöki diploma, az orvos-tudori oklevél, a gazda oklevele még annyi általános átfogó ismeretről sem tesznek bizonyosságot, mint az előbb leírt, csalárd módon megszerzett államtudorság. Az illetők kitűnők lehetnek a maguk szakmájában, azonban az állam bonyolult szerkezetét, a társadalom rétegződését nem ismerik, az összefüggések felismerésére képtelenek és reszort-elfoglaltságukban nemcsak a jogrendszert sértik meg lépten-nyomon,

hanem saját tárgyukat tekintik az egyetlen közfeladatnak és erre kívánnák az összes rendelkezésre álló erőket központosítani. E mellett többnyire naivak és könnyen válnak rabjaivá nagyobb rábeszélő képességű alantasaiknak, akik azután fölösleges költséges létesítmények alkotására, ferde állásfoglalásokra veszik rá őket.

Nem válik be azonban ez a rendszer a gyakorlatban sem. A szükséges ismeretek hiányán felül az illető szaktisztviselőket lelkiviláguk sem teszi alkalmassá az impérium gyakorlására. Nincs különleges higiénikus képzésünk, hanem egyetemes orvostudorokat képezünk tovább orvos-tisztviselői pályára. (Figyelemreméltó, hogy a járás-orvostól tisztiorvosi tanfolyamot és vizsgát követelünk meg, tehát valamilyes közigazgatási képzettséget, a miniszteri orvostisztviselőtől pedig nem.) Az orvos azonban szükségképpen individualista, az egyes betegségi eseteket kell néznie, nem az összességet; elsősorban a beteg emberrel kell foglalkoznia és nem a betegség megelőzésével, ami az egészségügyi igazgatásnak tulajdonképeni feladata. Természetes, hogyha tisztviselői pályára megy, egész múltját, az egyetemi évek benyomásait nem tagadhatja meg: átfogó megoldások helyett továbbra is individualizál, a megelőzést másodrendűnek tartja és a rendelkezésre álló összegeket, berendezéseket hajlandó olyan czélok szolgálatába is állítani, amelyek orvostudományi nézőpontból lényegesek, a gyakorlati közigazgatás nézőpontjából egyáltalán nem.

Ugyanígy vagyunk a mérnökökkel. Hivatásuk, az anyaggal való foglalkozás szükségessége szükségképpen racionalistává teszik őket. Az a jó mérnök, akiben nem a fantázia dolgozik, hanem a megfigyelés és a pozitív tényezők biztos megítélése. Ez azonban merőben képzelenné teszi őket a nem materiális mozzanatok felismerésére, különösen a lelki és politikai tényezők értékelésére. Innen van az, hogy emberekkel nem tudnak bánni és faluhelyen szinte közmondásossá vált a mérnökökkel való nehéz érintkezés.

Mutatás mutandis — igen kevés kivételtől eltekintve — ugyanez áll gazdákra, erdészekre stb.

Mindezekre áll az is, hogy mindig szabad kereseti pályán levő kartársaikkal hasonlítják magukat össze és azt hiszik, hogy alkalmazásukkal magánjogi szerződést kötöttek.

A lelkivilág körébe tartozik az a minden szaktisztviselőnél megnyilatkozó hajlam is, hogy a jogászok megvetése és a jogszabályokkal szemben érzett ellenszenv dacára is mindent azonnal jogszabályba kíván foglalni és a jogszabályba foglalt akaratát a legsúlyosabb büntető szankciók alá helyezné. A központi kormányhatóságok azon osztályai, amelyeket szaktisztviselők vezetnek, állandóan és nyakra-főre gyártják a többnyire soha nem jelenő körrendelet-tervezeteket, amelyek majdnem mindegyike szinte bitófával fenyegeti az állampolgárokat. A jog nem ismerése az illetők szemében valami misztikus hatalommá emeli a jogszabályt, azt hiszik, hogy nem az intézkedések, az életviszonyok kialakítása a fontosak, hanem a jogszabály már önmagában képes az életviszonyok kialakítására.

Hogy a szaktisztviselők impériumgyakorlása nem okoz nagyobb károkat, nem üti át jobban a jogrendet és nem jelenti az állami és

önkormányzati jövedelmek nagyobb fecsérlését, az részben arra vezethető vissza, hogy az impérium olykor névleges és tényleg a jogásztisztviselőnek vagy ezekből álló ügyosztályoknak, tisztí ügyészségnek akarata érvényesül. Ez azonban nemcsak amorális, hanem az állami élet racionalizálásának, a közigazgatás egyszerűsítésének elvével is Összeütökzésbe jön, mert fölösleges kétszeres ismétlését jelenti ugyanannak a mozzanatnak.

Összegezve tehát fejtegetéseinket, megállapíthatjuk, hogy azokban az igazgatási ágakban, ahol szaktisztviselők gyakorolják az impériumot, egyáltalában nem érvényesül jobban a szakszerűség, nem elégítik ki jobban a közszükségleteket. Ezzel szemben ilyen igazgatási ágakban világszerte nagyobb lassúságot, jogbizonytalanságot és az erők fecsérlését látjuk.

A világháború után egy állam sem engedheti meg magának azt, hogy ne a legolcsóbb és a legjobb módszereket válassza. Egyes élethivatást gyakorlók kari érdeke vagy álbüszkesége nem állhat útjában a közérdek érvényesülésének.

Nincs más hátra, mint az, hogy kitarjunk az eddigi rendszer mellett, sőt azt szigorítsuk. Gondoskodnunk kell azonban arról, hogy az impériumot gyakorló, intézkedő tisztviselők megfelelőek legyenek.

Az új nemzedékre vonatkozólag ez könnyen megy. Átalakíthatjuk a tanulmányi és vizsgarendet a mai szükségletnek megfelelően akként, hogy a leendő közigazgatási tisztviselő ne csak a szükséges jogi ismereteket, hanem olyan közigazdasági tudást is hozzon magával, amely mostani fokozottabb feladatai megoldására képessé teszi, sőt azokat a közegészségügyi, közlekedési, mezőgazdasági, ipari alapismereteket is, amelyek révén szakértő segédjének véleményét nemcsak megértheti, hanem ellenőrizheti is. Ebből a nézőpontból a legjobb lenne a közigazgatási képzésnek a bíró- és ügyvédképzéstől mindjárt eleinte, vagy legkésőbb az ötödik félévtől elválasztása.

Nehezebb a meglévő tisztviselőknek ebből a nézőpontból ártótalása, élethossziglan választott önkormányzati tisztviselőknél pedig lehetetlen. Állami tisztviselőknél azonban, különösen központi kormányhatóságoknál és nagyobb létszámú hatóságoknál, semmi akadálya sincs annak, hogy a megfelelő alapképzettséggel nem bíró, esetleg csalárd módon minősítő oklevelet nyert tisztviselők a vezetéstől, az impérium gyakorlásától felmentessenek és megfelelő egyénnel pótoltsanak.

A közigazgatás elsősorban emberek és nem intézmények kérdése. Ha megfelelő embereket állítunk mindenüvé, a szakértők érvényesítésének első pillanatra rokonszenves, valóban azonban hamis jelszava is elveszíti értelmét.

WEIS ISTVÁN

A »MEGDUZZADT« HÍRLAP

A MAGYAR könyv életével napjainkban e folyóirat lapjain¹ már régebben és elég részletesen foglalkoztunk. Akkor a könyvkiadás és terjesztés szemszögéből vizsgáltuk azokat a teendőket, melyekkel a magyar írók és irodalom gazdasági és szellemi sorsán tetterősen lendíteni lehetne és kellene; fájdalom, e téren azóta is vajmi kevés történt, dacára a perc hatósági és könyvkiadói felbuzdulásának. Az utóbbi évek inkább tartalmilag hanyatló termése és az írók panaszai is ezt tanúsítják.²

Most irodalmunk és íróink gondjainak egyik forrására külön kívánnánk rámutatni. Felfogásunk szerint a hazai napisajtó — amely súlyos anyagi gondokkal küzd maga is — orvosi nyelven plethoriában, magyarul: terjedelmi és témakörbeli túltengésben szenved, s ennek fenntartásával nemcsak önmagának romlásán munkál, hanem az irodalom ügyének is sokat árt, mindenesetre egyik oka ez az írók egyesülete részéről legutóbb oly erős színekkel ábrázolt irodalmi hanyatlásnak. Miben áll ez a plethoria és van-e orvoslása?

AZT A TUCATNYI nagyobb fővárosi hírlapot, melyek volta-képpen a magyar sajtót alkotják (a vidéki sajtó még élő néhány orgánuma is fokról-fokra fog jelentőségéből veszíteni, hiszen a repülőgép nemsokára órák alatt eljuttatja a fővárosi lapot e csonka ország minden pontjára), egymás közt való versenyük, olvasóközönségüknek több okon való csökkenése, arra kényszerítik, hogy mind nagyobb s nagyobb terjedelmű, „olvasmánynak“ gondolt töltelékanyaggal, képesmellékletekkel, szépirodalommal megduzzasztott újságot termeljenek, aminek költségei szükségszerűen újabb és mindinkább fokozódó anyagi gondok elé fogják állítani javarészüket. A „hibás kör“ kitűnő példája ez: nagyobb lapot adnak, hogy boldogulhassanak, de semmikép sem boldogulhatnak, mert a nagyobb lap dönti őket romlásba.

Ez azonban a problémának csupán egyik: a sajtó-gazdasági része. Másfelől a „plethoriás“ hírlaphoz hozzászoktatott, azt mondhatnók: belékényszerített közönség minden más természetű, komolyabb, művészileg értékesebb olvasmánytól elfordul, — kénytelen elfordulni, hiszen örül, ha napilapjával, főként annak vasárnapi és ünnepi papirosrengetegével végezi folyóirat és szaklap, főként azonban könyv e közönség számára már alig van, mert egyszerűen nem telik pénzéből, érdeklődéséből, idejéből.

¹ 1928, IV, 346. kk.

² L. a Magyar Szemle több cikkét a kolportázsönyvkiadványokról: IV. k. 374, VIII. k. 82, IX. k. 94.

Az ÍRÓK, A KÖNYVKIADÓK ÉS -KERESKEDŐK panaszainak a magyar könyv hanyatlásáról mintha ellentmondana az a könyvstatisztika., mely az elmúlt hetekben látott napvilágot.¹ Erre a tanulságos összeállításra — melynek nyomán a napilapok azt a megtevesztő tételt hirdették, hogy „a magyar könyvtermelés meghaladja a békebeli méreteket“ — helyes lesz külön cikkben visszatérni. Ezúttal be kell érniünk azzal, hogy egy részletére rámutassunk. Bár 1913-ban Nagy-Magyarországon csak 2146 könyv jelent meg, mely számmal szemben az 1929. évi Csonka-Magyarországon a statisztika már 2987 művet mutat ki, helyes képet az ország mai könyvtermeléséről s még inkább könyvfogyasztásáról mégis csak úgy kaphatunk, ha a könyvegyedeket nem függetleníjük a példányszámtól, melyben egy-egy munka megjelent; már pedig a most közzétett statisztika nem tünteti fel a példányszámokat. hiszen adat sincs erről. Fontos emellett a könyv ára és jellege, mondhatnók szellemi kategóriája is. Az utóbbi esztendőben olyan könyvgyártás hatalmasodott el, amely többé-kevésbé értéktelen szépirodalmi tartalmával, külsejével és filléres árával a könyvnek nevét alig érdemli meg, teljesen a rég letűntnek hitt vásári ponyva színvonalán mozog és százezres példánytömegeivel minden jobb olvasnivalónak leküzdhetetlen versenyt támaszt.² Ezt az irodalmat a könyvstatisztikából nem lehet kiküszöbölni, hiszen nagy példányszámaival — mint magasabbrendű értékek versenytársa — igen súlyosan esik a latba. Ám ha ez az „irodalom“ a könyvstatisztika egyik tényezője,— akár a művek számát, akár a példányok tömegét vizsgáljuk — óvatosnak kell lenniük ítéletünkkel s közelebbi elemzés nélkül nem helyes azzal áltatnunk magunkat, hogy szellemi termésünk dúsabb a békeévékéinél.

Ellenkezőleg. Ez az olcsó, javarészt idegenből fordított szépirodalom, egy-két képes színházi és sportláp s mindehhez a már jellemzett megduzzadt napisajtó, sok nyomtatott betűjével: teljesen hatalmukba] kerítik az aránylag kicsiny olvasóközönséget s szinte fizikailag zárják el attól, amit irodalomnak és tudásterjesztésnek nevezhetnénk, s amiből magyar írók és kiadók méltó keresetet láthatnának.

A MAGYAR NAPISAJTÓ már évtizedek előtt sajtószerű fejlődést vett. Elszakadt a nyugati példák által kijelölt tulajdonképpen való céljától, a napihírek közlésétől és magyarázatától, s igen korán az aktualitásokkal csak laza kapcsolatban lévő cikkanyag közlésére rendezkedett be, nem szólva a szépirodalom egészen szokatlan térfoglalásáról a „vonal alatt“, aminek a magyar novellairodalom a kilencvenes évektől fogva egyéb műfajokkal szemben aránytalanul nagy fellendülését köszönhet.

Míg a nyugati nagy, sőt másodrendű lapok is a hírből születtek, érte vannak s a hírben élnek, a magyar sajtó az okok egész sorának

¹ Elekes Dezső: A magyar könyvtermelés statisztikája. Magy. Stat. Szemle, 1930, 629—643.

² Elekes is figyelembe veszi ezt, amikor Drescher Pálnak kategorizált összeállítására utal. L. Drescher cikkét Magyar Szemle 1930, IX. k. 27. 1.

hatása alatt elfordult eredeti céljától. Ezeket az okokat szemügyre véve bepillanthatunk a hazai hírlapirodalom természetrajzába is.

A magyar hírlapolvasóközönségnek általános szellemi színvonala a múlt század utolsó évtizedeiben, mikor a budapesti lapok mai típusképe kialakult (azóta inkább a szedés technikája változott, mint a lényeg), merőben különbözött a nyugati társadalmak műveltségétől és érdeklődésétől. Mélyebb politikai, főként világpolitikai iskolázottság nélkül a külpolitikai hírek egész sora kevésbé érdekelte; a monarchia külpolitikája is a szűkebb határokon kívül, szinte idegenben készült! Külpolitikai atmoszféra rendszerint s igen érthetően ott alakul ki, ahol a külpolitikai felelősség és aktivitás székhelye van. A magyarság úgyszólván „külpolitikán kívül“ érezte magát. A világlapok hatalmas híryanagának egy része tehát a magyar közönség, s így lapjaink szerkesztői szempontjából harmadrendű jelentőségűvé vált.

De azzá kellett válnia még egy okból. A magyar sajtó nem jelent meg nagy példányszámokban, előfizetési jövedelmei csekélyek voltak s így mindig korlátolt anyagi eszközökkel végezte hírszerző munkáját, — a világlapok mintájára nem tarthatott külföldi levelezőket. A párizsi, londoni, berlini tudósítók — véletlenektől eltekintve — rendszerint dilettánsok, „papunk barátai“ voltak, akik útleveleket, színházi, művészi és társadalmi tárcákat írtak, a külső országok közéletétől azonban távol álltak, igazi „hírekhez“ hozzá sem fértek, sem a sajtó modernebb eszközeivel továbbítani nem tudták volna híreiket. Alkalmi kivételekkel alig volt magyar napilap, mely rendszeres külföldi táviratszolgálatra akármily csekély összeget költött volna. A világpolitikai híreknek tehát nem volt közönségük, de nem is nevelődhetett, mert — első kézből eredő hírek hiányoztak is lapjainkból. Ezek beérték a bécsi, legjobb esetben párizsi sajtó kiollózásával; évtizedeken át a Neue Freie Presse, úgyszólván mint közvetett hírforrás, de úgyszólván mint a politikai és gazdasági körök mindennapi olvasmánya, döntő szerepet játszott Magyarországon. Egy-egy magyar tárgyú cikknek a Pressében való megjelenése gyakorta jelentősebb esemény volt, mint valamely magyar közleményé, mert a magyar közönség egy részéhez Bécsen keresztül könnyebb volt hozzáférni, mint a hazai hírlapokon át.

Nagypolitikai horizont híján a hazai hírlapcsinálás mindenkor a „kampanilizmus“ veszélyével küzdött: hírei és véleményei úgyszólván helyi érdekességekévé váltak. Újságtérben azonban pótolni kellett, amit a világlapok olvasóiknak kül- és belföldi politikai hírszolgáltatásban, eredeti tudósításokban, aktuális érdekű levelekben nyújtottak. Ezenfelül a sajtó pótolni kívánt még valamit: a magyar hírlapolvasó társadalom életében eladdig oly csekély szerepet játszott könyvet.

A bulvársajtó kibontakozása előtt a fővárosi elterjedtebb lapok nemcsak a lassan kialakuló értelmiségi középosztályhoz szóltak, de íródtak mindenki számára, aki írni-olvasni tudott. Ez az iskolázatlanabb olvasóréteg könyvhöz egyáltalán nem, a tanultabb magyar társadalomnak elite-rétegei is csak ritkábban jutottak. A hiányzó könyvet — a belletrisztikát és ismeretterjesztést — várta a magyar újságolvasó

napilapjától s meg is kapta. Nem érdektelen ennek kapcsán megfigyelni, hogy a múlt század második felében a magyar irodalom legjelesebbjeinek sem jutott más munkahely, mint valamely hírlap szerkesztősége. Irodalom és hírlap 67-ig, és jóval utána is, szinte egyértelműek voltak.

A MAGYAR ÚJSÁGNAK tehát már genezisében volt valami abból a „magazin-jellegből, amit mostanában a lapok egymás közt dúló versenye egész szertelenül kifejlesztett.

A publikumnak a tárgyi alapokon nyugvó hírrel szemben való közömbössége a hírlapírók egy részét is elszoktatta a tények tiszteletétől és kultuszától. Előtérben nem az „újdonság“ áll, hanem a szenzációs „olvasmány“, az érdekesítő riport. Munkatársaitól ennek megfelelően nem annyira hírek szerzését és tények közlését, mint inkább mozgalmas, szórakoztató, a publikum fantáziáját megragadó és napokra a hírlaphoz láncoló „tudósítást“ vár a szerkesztő, s ebből a szempontból nem mindig elsőrendű fontosságú, vajjon a riport az igazság rovására készült-e? Ennek az iránynak szélsőségei mindinkább elhatalmasodnak lapjainkon, melyek ma már alig tesznek egymás közt különbséget e tekintetben: nagyobb méretű reggeli lapok és bulvárújságok egyként a riportot keresik.

Botrányesetek szereplőinek romantikus életrajzai; bűnügyek nyomozásának érdekesítő vagy megindító, rosszabb esetben iszonyatot keltő részletei; hivatali vizsgálatok vélt vagy mondvacsinált bonyodalmi; családi és magánügyek, nem ritkán erotikus részletekkel: mindez persze nem hír s még csak nem is tudni érdemes vagy érdekes közügy, hanem egyszerűen „olvasnivaló“, olyan különleges műfaj, mely talán csak nálunk dívik ilyen mértékben s ebben a formában, s az a hivatása, hogy a közönség alacsonyabb műveltségű s talán egyéb rétegeiben is a belletrisztika után sóhajtó vágyat olcsón kielégítse. Körülbelül mindegy már az is, hogy a „szenzációs“ eset“ ma történt-e vagy a múlt században: estüapjaink a bécsi bulvársajtóval egyetemben újabban megteremtették a laptölteléknek különleges formáját, a „történeti riportot“, elmúlt évtizedek bűnügyeinek, kémkedéseinek, politikai és diplomáciai kulisszatitkainak, udvari botrányregényeinek sokhasábos regényszerű ábrázolását, végeszakadatlan folytatásokban. A mayerlingi tragédiától a Dreyfus-perig, Kecskeméti Győzőtől a kopenicki kapitányig és Rózsa Sándoréig minden feléled, hogy az újságot a cselédszobák füzetes regényévé süllyessze le.

Az idegizgalmakra szánt „olvasmányoknak“ ebbe a tarka-furcsa világába, melynek a hírlaphoz nyilvánvalóan semmi köze, az emberiség egész múltja és jelene belétorkollik, természettudomány és földrajz, művészet és gazdaság, álmoskönyv és jellemképzés, — minden. A magyar újság ilyként átalakult a világegyetem riport-körképévé, — Rákosi Jenő egyszer keserű szóval „kabarénak“ hívta.

Tanulságos a budapesti lapok egyik ünnepi számát — példakép az ez év húsvétit — végiglapozni s megfigyelni az ú. n. „olvasmány-cikkek“ témáit: minő tárgyak azok, mikről a sajtó minden aktuális kapcsolat nélkül ír, csupán azért, mert az ilyen összeollózott cikkek

a szerkesztő asztalfiába betévedtek, — elzárva ezáltal a közönséget a könyvtől, a magyar írók közönségétől.

Egészen meglepő egyveleget találunk ebben a húsvéti papirosrengetegben. A „bibliamagyarázat“ mellett — ami a laikus prédikáció egy neme — például irodalomtörténetet: „Tompa Mihály költői fellépése“, „Régi magyar iskoladramák“, „Jókai legboldogabb napja“, „Katona József kettős tragédiája“. Történelem: „A nemzeti hagyományok ártértékelése“, „Széchenyi István gondolatai 1830-ból“, „Régi polgári őrhadaink“, „Magyar szentek Itáliában“. Asztrológiát sem állal nyújtani egyik újság: „Sorsunk a csillagokban.“ Rendszerbe nem szedhetők a következő kuriózumok a világ minden tájáról: „Lángelmék, akik a gyomruk rabszolgái voltak: Lord Byron, Haendel, Bismarck“, „A mexicói nő élete“, „A hollandok csodálatos takarékosági rendszere“, „Világháború az olajért“, „Oroszországból Perzsiába“, „Ahogy a franciák New-Yorkot látják“, „íves Boutin ezredes, a Gloire ismeretlen hőse, akiről a hálás francia utókor megfedkezett“. Mi, ime, hálásan megemlékezünk erről az ismeretlen hősről, mert mindenre, a legkétségbeesettebb megemlékezésre is van terünk, papirosunk és nyomdafestékünk. A húsvéti hírlapok átlagosan 75 oldalon jelentek meg; volt újság, mely 160 lapot adott. Egyik hírlap az ismeretterjesztésnek fent leírt Wiener Journal-szerű rekordját még azzal is megtette, hogy hatvannégy hasábon, egy, hosszban' húsz terjedelmes novellát közölt húsz magyar novellistától. Aki a húsvéti magyar sajtót közel ezer lapon megvásárolta, az hetekre el volt látva olvasnivalóval.

De nemcsak azzal: látnivaló is bőven akad. A mozgókép és fotoriport jelében élő világnak a pesti újságok hetenként legalább egyszer — van, amelyik hatszor — illusztrált mellékletet is annak ajándékul, s ezzel meggátolják, hogy kiadók és írók nagyobbmértű és tartalmilag értékesebb képeslapot teremthessenek; hiszen nyilvánvaló, hogy az ilyen „ráadásnak“ költségvetése is, szerkesztői gondossága is a minimálisra szoríttatnak. Arról írni is felesleges, hogy merőben más jellegű a kép és szöveg egységként szerkesztett hetilap s más egy napilapnak csupán képekből álló melléklete. Ezek a jobbra mélynyomásos képesfüggelékkel külön fejezetét teszik a magyar hírlap-plethoriának. Nincsen valamirevaló napilap, mely az e tekintetben már elkényeztetett közönséget képes hetilap nélkül merné hagyni; a verseny tehát mindegyiket rászorította, hogy megteremtse a maga „magazinját“. Hogy mennyire távol esik a hírlaptól a vasárnapi szám cikkanyaga, jól jellemzi, hogy egyes újságok képesfüggelékét és a vasárnapi „olvasmánycikkeket“ valóságos hetilappá egyesítették; mások a két „anyagot“ külön tartják; ismét mások a két ^rendszer' közt tétovázznak, s hol egyiket, hol másikat követik. Tétovázásuk élénken igazolja sajtónknak tanácstalan küzdelmét a plethoriával. Ezek a képes revuek úgy viszonylanak a jó képeslaphoz, mint a komoly ismeretterjesztő cikk vagy essay újságjaink cikkegyvelegéhez. Mindenkinek egyként ártanak, legjobban a hírlapnak magának, mely mindinkább szaporodó gondokkal kénytelen előteremteni a tetemes összeget ilyen nagyméretű apparátus, szerkesztőség, fénykép-atelier fenntartásához.

BÁRMENNYIRE a magazin-újság felé mutasson is az amerikai lapok korántsem követendő fejlődése, kétségtelennek látszik, hogy a magyar szellemi életnek, a hírlapkiadásnak és az íróknak érdekei egyként a hírlap-plethoria leapasztását követelik; ezt kívánja a magyar közönség szellemi érdeke is.

Annak a néhány hírlap-kiadóvállalatnak, mely még némi reménnyel fáradozik egészségesebb jövőjének megalapozásán, kartelszerűen kell megszervezkednie, s a hazai újságot észszerű méretek és tartalmi keretek közé kell szorítania. A kartel a lapok hétköznapi és vasárnapi számának terjedelmét — a szerkesztőségi rész oldalszámát — maximumná. A vasárnapi és még inkább az ünnepnapra albumszerű hírlap, a vasárnapi vagy mindennapi ingyen képeslap, az ingyen életbiztosítások, könyvajándékok: mindez olyan szertelenség, mit a hazai hírlapok költségvetése el nem bír s aminek korlátozásával mindenki nyerne, senki sem veszítne.

Ha a hírlapkiadók — visszatérve a valóságos hírhez, melytől eltávolodtak — mind e szertelenségeket kiküszöbölik, szerkesztőségi, papírgyári és nyomdai számlájukat tetemesen csökkentik, olcsóbb lapot is adhatnak közönségük kezébe, egyben hírszolgálatukra nagyobb gondot és több áldozatot is fordíthatnak. A közönség kisebb terjedelmű, de gondosabb, tartalmasabb, tárgyilag jobban tájékoztató lapot fog kapni, a nélkül hogy figyelmét a retorikus vezércikk, a szakmányba készült tárca-novella, a szenzációt kereső riportrengeteg a nyomtatott betű más formáiról elterelné.

Ezzel viszont az irodalom: a szépíróknak, szakíróknak, essayistáknak elég nagy társadalma csak nyerhet. A kartel-napilap nem elégtétlenül ki a publikumnak éppenséggel minden vágyát és kíváncsiságát, ismét szerephez juthatnak a hetilapoknak különböző, most elhalt típusai: a képes »családi« és irodalmi vasárnapi lap, melynek még nemrégiben is olyan szép szerepe volt irodalmunk kialakulásában és fejlesztésében; a publicisztikai hetiszemle, melyre pompás külföldi példák vannak; a Je sais tout-szerű ismeretterjesztő magazin, mely szakemberek élvezetes cikkeit gyönyörű képanyaggal díszíti. Az irodalom tehát megbízáshoz és tiszteletreméltóbb keresethez jut (a napilapok ma csak szóra nem érdemes összegeket fizethetnek külső munkatársaiknak, ha nem politikai vezetőférfiak), a nyomdaipar más természetű, de gazdaságilag egészségesebben alátámasztott rendelkezésekkel kárpótolhatja magát (a napilapok nem mindig „jó“ rendelők, hiszen fizetéseikkel jobb esetben — késedelmesek szoktak lenni), a napilapok végül, jelentősen csökkentvén szerkesztőségi és kiadási számláikat, végre némi prosperitásra is számíthatnak, nem lesznek közéletünk nyílt kérdései s nem lesznek kénytelenek publicitásukat politikai és közgazdasági konjunktúrák szerint felkínálni. Hogy egy anyagilag függetlenebb, erkölcsileg nehezebben megközelíthető sajtó az ország közvéleményének szolgálatát jobban láthatja el, a közéletnek erőteljesebb ellenőre lehetne és ezzel, közvetve, közéletünk megtisztulásának ügyét segíthetné, arra külön rámutatni felesleges lesz.

A kétségtelen gazdasági előnyökön felül — mert a lapvállalatok megszilárdulását és a magyar író-társadalom anyagi sorának javulását

elsősorban gazdasági előnyöknek érezzük — szellemi tekintetben is csak jót várhatunk a túlméretezett és ezzel helytelen tartalmi utakra tévedt sajtónak térbeli korlátozódásától.¹

A laptöltelék-olvasmány nemcsak annak árt meg, aki — anyagi erején felül költvén papirosra és nyomdára — „termeli“ és annak, aki miatta írói megbízáshoz — nem jut. Ártalmára van annak is, aki szellemi táplálék gyanánt ezt a felszínes, tárgyilag gyakorta helyt nem álló „ezermester-literaturát“ fogyasztja: közönségének.

Ha hírlapjaink, melyek ma a legjobb úton vannak, hogy a szak-szerű hozzánemértés, az inkompetencia kultuszával az irodalmi és tudományos kuriózumok mindent elnyelő viaszszekrényjeivé váljanak, visszatérnek szebb múltjukhoz és hivatásukhoz és ismét „újságot“ s az újságnak jól megírt, élvezhető, de mindenekfelett megbízható kommentárját nyújtják majd, közönségünk ismét vissza fog nevelődni a tudnivalóknak komolyabb szemléletéhez, a szakértelemnek megbecsüléséhez, — a kuriózumtól az ismerethez. Kétségtelen az is, hogy ezzel hírlapíróink is csak nyerhetnek: kevesebben lesznek ezen a pályán,— nem kell majd a munkátlanoknak más pályára való áttelepítésén fáradozni, mint mostanában teszik a hírlapírói érdekképviseltek —, de munkájuk megbecsültebb és méltóbban díjazott pálya lesz.

Úgy látszik, mintha minden érdek hírlap-kiadásunk ilyen differenciálását sürgetné, a megduzzadt újság mesterséges leapasztásával. Bizhatunk-e benne, hogy a fejlődés útja az érdekek s az észszerűség irányát követi s nem azok az irracionális erők győznek itten is, amik minden meglévőben élnek s szívósan tartják a rosszat, csak azért, mert régi? Ha így volna, ha az észszerűtlenség erői bizonyulnának ismét hatalmasabbaknak, a magyar napisajtó s vele az irodalom ügye is még a maiaknál is küzdelmesebb idők elé néz.

BALOGH JÓZSEF

¹ A kérdés külkereskedelmi szempontból sem közömbös, hiszen a magyar napisajtó évente 8 millió pengő árú rotációs papirosot importál külföldről. A hírlapok jövedelmezőségének fogas kérdéseivel itt nem foglalkozunk; érzük be azzal a megállapítással, hogy szinte az egész magyar hírlapelőfizető közönség (300.000) előfizetési pénzei papirosért külföldre vándorolnak, s a sokszorosan nagyobb nyomdai, szerkesztőségi és kiadóhivatali költségek más forrásokból teremtetnek elő, pl. a hirdetésekben.

A BERLINI DIÁKSÁG SZELLEMI ÉLETE

NÉMETORSZÁG sokkal nagyobb és főiskolai hallgatósága is sokkal több egyetem között oszlik meg, semhogy egyetlen egyetem ifjúságának ismerete alapján az egyetemes német ifjúságra nézve egyenlő érvényű megállapításokat lehetne levonni. A következőkben tehát korántsem Németország főiskolás fiainak szellemi életéről akarunk beszámolni, hanem csupán a berlini egyetem hallgatóiról s aminthogy a berlini egyetem sem első, csupán egy a német egyetemek közül, úgy a hallgatóiról szóló bármily irányú beszámolás is csak részletbeszámolás lehet az egyetemes német ifjúság életéhez viszonyítva. De még ebben a részletbeszámolóban is lehetnek oly momentumok, amelyek joggal számíthatnak a magyar érdeklődő figyelmére.

Ilyen momentum az is, hogy Berlin mint birodalmi főváros a többi egyetemi városhoz viszonyítva elsősorban vonzza magához a külföldi hallgatókat s így a berlini főiskolai fiatalság leginkább van szaturálva nemnémet elemekkel. Az a kölcsönhatás, amit a külföldiekre a tradicionális német diákélet, s a német diákságra a külföldi fiatalok tesznek, minden német egyetem között legélesebben a berlinin figyelhető meg.

Míg egyes vidéki egyetemek ifjúságát az a politikai környezet amely az egyetemet körülveszi, meglehetősen egységes politikai álláspontúvá teszi, addig Berlinben a dolog másképpen van, ami szintén Berlin fővárosi jellegéből következik. A birodalom székhelyén minden politikai irány életmegnyilvánulása a legélesebb és ez visszatükröződik az egyetem ifjúságán is, amely ennél fogva politikai érzelmek és frakciók dolgában éppoly megosztott arculatot mutat, mint maga a „Dem Deutschen Volke“ ajánlott parlamentépület politikusainak gyülekezete. A magyar szemlélő előtt ez a szokatlanul nagy politikai érdeklődés tehát szintén figyelemreméltó momentum.

Az egyetem külföldi hallgatóin és a hallgatók politikai érdeklődésén túl közérdeklődésre számíthat az ifjúság megszervezettsége is, amely a maga szervein keresztül irányító befolyást gyakorol arra, hogy merre terelődjék az ifjúság érdeklődése.

A berlini egyetemnek több mint tízezer hallgatója lévén, egy külföldi szemlélő, aki ehhez a sokezer fejű testhez csak egy meghatározott úton közeledhetik, még több hónap után sem tud részletes és mindenre kiterjedő képet alkotni e nagyszámú hallgatóság kultúreltéréről. A kép, amit adhatok, vázlatos tehát, de felöleli a leglényegesebb vonásokat.

A legszembetűnőbb mindenekelőtt az, hogy a német diák mint

egyén, erősen öntudatos, önálló és hasonló intenzitással hajlandó a kollektívizmusra. Az egyéni öntudatosságnak eredménye kriticizmusra való hajlandósága, kollektív készségének pedig intenzív diák-társadalmi élete.

Miben áll a berlini diák kriticizmusa? Kezdődik egyrészt már tanrendjének összeállításánál, folytatódik az előadó tanárral szembeni állásfoglalással és kicsúcsosodik a szemináriumi munkában; másrészt annak a közületnek független kiválasztásában nyilvánul meg, amelybe belépve úgyszólván egész életére eljegyzi magát bizonyos irányzattal.

A berlini diák először akkor határozhat önállóan a maga szellemi fejlődésének irányáról, amikor kiválasztja a tanárokat, akiket hallgatni fgg. Ebből a szempontból sokkal előnyösebb a helyzete a magyarországi kollégáiénál. Mert míg még a budapesti egyetemen is vannak tárgykörök, amelyről csak egy professzortól lehet előadásokat hallgatni s nem egy fontos tárgykörnek Önálló előadója sincs és a magántanári kar nem kapcsolódik bele berlini mértékben az egyetemi nevelésbe, addig a berlini diák úgyszólván a részlettárgykörökig menően párhuzamos előadások között választhat, aminek eredménye egy-két egyetemi félév után már céltudatos tanárkiválasztásban jelentkezik nála.¹ Ez nemcsak azt jelenti, hogy a hallgató a maga egyéniségének, addigi neveléséből, temperamentumából fakadó igényeinek megfelelőbb előadót kereshet, de a professzorra is kellemesebb, mert így hallgatósága és tanítványai nem kényszer-hallgatók, egyéb tanár híján, hanem spontán tanítványok, ami a tanár és hallgató együttműködéséhez szükséges kölcsönös bizalmat a hazai viszonyoknál feltétlenül nagyobb mértékben magával hozza.

Milyen a viszony a tanár és a hallgató között az egyetemi előadásokon? Amíg a magyarországi hallgatóság részvétele passzív szokott lenni, a berlini diák aktíven is bekapcsolódik a tanár felolvasásába, előadásába a maga kritika-nyilvánító jogával. A legtöbb előadó — természetesen a humaniorák előadói — megragad minden alkalmat arra, hogy amennyire tárgya engedi, bekapcsolódjék a napi élet aktuális probléma-komplexumaiba s a maga álláspontját ex cathedra kinyilvánítsa. Az ily professzori véleménynyilvánítások legkevésbé sem fogadtatnak a hallgatóság részéről a lojalitás abszolút elismerésével. Ahogy a tanárnak, úgy a hallgatónak is megvan a maga határozott állásfoglalása minden szóbanforgó kérdésről« ha az egyezik a tanáréval, akkor siet tetszésének, ha ellenkezik, akkor nemtetszésének hallható jelét adni. Nem egyszer megtörténik, hogy a hallgatóságnak többsége tiltakozik a tanárnak ex cathedra nyilatkozata ellen s tanúja voltam oly esetnek is, amikor a tanár vagy tovább polemizált, vagy tompította az ellenkezést kiváltó megállapítás élet.

Bár a hallgatóság ilyen aktív részvétele az előadásokon a tanárnak és a hallgatóságnak már az előadásokon is bizonyos intenzívebb közösségét eredményezi, az igazi közös munka a szemináriumokban

¹ A folyó 1929—30 nyári félévben a berlini egyetemen a 724 főből álló tansemmélyzet (tanár, magántanár, lektor) 1332 kollégiumot hirdetett.

folyik. Ezzel kapcsolatos az is, hogy amíg az előadások látogatása terén a hallgató teljesen szabad, ellenőrzéssel vagy óralátogatási kényszerrel nem találkozik, addig a szemináriumi munkaközösségben a hallgatót már szigorú ellenőrzés és kényszer fogadja. A szemináriumi munkában résztvevők száma a számos párhuzamos szeminárium miatt egy-egy szemináriumban lehetőleg alig több annál, ahányat a szeminárium félévi munkaprogramja foglalkoztatni tud. Miután egy szeminárium lehetőleg félévenként egy tárgykörből veszi tárgyl szolgáló részletkérdéseit, a végzett munka mindvégig közös marad. Itt mulasztani nem lehet, mert egyetlen igazolatlan elmaradás a szemináriumból való kizárást vonja maga után. Az első szemináriumi összejövetel a félévi témavállalásokkal telik el, a következők lefolyása többnyire minden szemináriumban egyezőleg a következő: A soros előadó-hallgató felolvassa, vagy előadja a kijelölt tárgyra vonatkozó elaboratumát. Azt követi a hallgatóság intenzív vitája a tanár elnöklete alatt; végül a tanár összegezi a vitaeredményt, cáfolja vagy helyesli egyesek állításait s részletesen taglalja a vita alapjául szolgáló előadást. Az ily viták igen tanulságosak és nívósak. A hallgató, ha véleménye nem tárgyi tévedés miatt ellenkezik a tanár véleményével, nyugodtan kitarthat meggyőződése mellett. Viszont a tanár készséggel elismer minden oly talpraesett, ügyes megállapítást, amely mondjuk, meg-látásának eredeti volta miatt számára újat adott. A berlini student gondolkodási és véleménynyilvánítási szabadsága a szemináriumokban korlátlan. A tanár nem érzi bántva magát, ha a hallgató végül sem fogadja el a tanár ellenérvelését, viszont a vitának is teljesen közös jellege kizár minden oktalan szélsőségeskedést, végig megőrzi a vita komolyságát.

Az egyetem tanulmányi életében tehát a berlini diák szabadon érvényesítheti tanárkiválasztási jogát, az előadásokon kifejezést adhat a tanár véleménye melletti, vagy az ellene szóló álláspontjának és a szemináriumi munkában mint kevesebb tudású és tapasztalatai ugyan, de a tanárával egyenlő gondolat-és vélemény szabadságú fél vesz részt. Természetes, hogy ez a gondolkozást és véleménynyilvánítási szabad lehetőség nagyban hozzásegíti a hallgatókat ahhoz, hogy mielőbb saját lábukon álló gondolkozó egyedekké legyenek s ezáltal későbbi életirányuk is a magyarországi diákokéval szemben hamarabb határozott irányt vesz s érdeklődésük bizonyos szakirányban korábban elmélyül.

Felvetődhetik és idegenek előtt fel is vetődik az a kérdés, hogy a diákság 18—22 éves korában való ily nagyfokú szellemi szabadsága, ellenvéleményt nyilvánítható lehetősége nem megy-e a tekintélyek rovására? Erre a felelet igen egyszerű s aki Németországot mélyebben megismeri, az Önmaga is megfelel erre a kérdésre azzal, hogy ez csak karakternevelő hatású; tekintélyromboló nem is lehet, mert Németország a belső tekintélyek országa! Valóban külső tekintélyekkel, amik címekben, tehát formákban jelentkeznek s amelyek belsőjünkben nem mindig fedezik a formaadta tekintélyüket, Németországban nem igen találkozunk. És ez magyar szemnek sajnos, valóban idegen. Németország mégis tele van tekintélyekkel, de azoknál

ez nem külső formájukból, de belső lényegükből ered; nem ráaggatott, de kisugárzó tulajdonság. Az ilyen tekintélyeket az önálló megismerés útján való megközelítés nem rombolhatja le, hisz nem külső tényezőktől, de önmagukról függenek. A gondolat- és véleményyszabad diák feltétlenül eljut e tekintélyek fel- és elismeréséhez s mivel az elismerés nála belső fejlődésből s nem egyszerű külső közvéleményátvételtől vagy formarespektálásból következik be, sokkal becsesebb és kevésbé destruálható, mintha nem saját élménye lenne.

A berlini diákság szellemi életének egyik legjellemzőbb tulajdonsága, ép ezért az a karakterépítő önállóság, amely őt az egyetem tanulmányi életében szellemi téren megilleti.

Felhasználja-e ez az ifjúság a maga szellemi szabadságát arra, hogy túlhaladja érdeklődése kielégítése terén azt a határt, amit neki az egyetem kötött formái nyújthatnak? Ez az a kérdés, amely feleletével egyúttal válasz arra is, hogy megérdemli-e ez az ifjúság azt, hogy az egyetem nem akarja szellemi mankóit a hóna alá kényszeríteni. Csak egyetlen jellemző példával felelek erre. Az egyetem diáksága számos oly spontán munkaközösséget épített ki, amelyben önmaga körében minden egyetemi funkcionáriustól mentesen viszi tovább a szemináriumi munkát. Egy ilyen munkaközösségről van bővebb értesülésem. Ez az „Anomia“ (önkéntes, kényszer nélküli) nevű társasága a görög nyelvvvel foglalkozó ifjaknak. Ez a társaság bizonyos rendszeres időközönként tartja összejöveteleit s azokon a tagok előre megbeszélte terv és felosztott szerep szerint görög tragikusokat olvasnak és elemeznek. A tavaszi és nyári hónapokban a társaság kirándulásokat is rendez Berlin szép vidékben gazdag környékére s ezek is inkább a komoly beszélgetések és vitatkozások, mint a kedélyes poharazás jegyében folynak le. Természetes, hogy az ezen társaságban működők száma jelentősen kevesebb, mint a görögszakos hallgatóké, azonban ez a kis csoport annál lelkesebben vesz részt a közös munkában. Az „Anomia“-n kívül még több ily munkaközösség működik, több közülük mint egyesület az egyetem által, is elismerten dolgozik s így hirdetőtáblája ott van az egyetem nagy földszinti előcsarnokában. Az ilyen munkaközösségek, melyeknek belső szervezete kiépítettebb, többnyire oly tárgykörrel foglalkoznak már, amelyek a napi élet problémáival gyakorlatilag összefüggenek. Ez különben igen jellemző a berlini diákságra: erősen reagál a külső élet minden megmozdulására, közössége a német nemzet napi gondjaival határozottan jóval erősebb, mint a magyar diáké a magyar élettel!

Aki fogalmat akar alkotni magának a berlini ifjúság kollektív életéről, az ne mulassa el megnézni azt a hirdetőtábla rengeteget, amely az előcsarnok falait „díszíti“. Száznál több, az egyetem által elismert egyesület táblája sorakozik egymás mellé, amelyek között egyaránt fellelhető a katolikus és protestáns frakciók, a frontharcos és kommunista csoportok, a külföldi idegen és külföldi német diákok egyesületei. A legszélsőségesebb egyesületek tábláit keverte szeszélyesen egymás mellé a helyet adó engedély s így a frontharcosok táblája, amelyen most egy röpcédulán ép szétzúzza egy ököl a vörös ötagú csillagot, alig egy-két táblával van balra a kommunista ifjúság

tablájától, amelyen pedig egész sereg Szovjet-Oroszországról szóló előadás hirdetése függ. Általában a szélső baloldali táblák a leghangosabbak, a centrum táblái némák, csak a tisztikar hivatalos óráit hirdetik.

A berlini diákság összefogó szervezete ma az „Allgemeine Studentenschaft“, amely az 1870-es években Leipzigban megalakult „Permanentes Studentenkomitee“, illetve az 1880-ban újrászervezett „Berliner Studentenausschuss“ egyenes jogutóda. 1926—27-ben az összes poroszországi egyetemeken szembe került egymással a porosz kultuszminiszter C. H. Becker, és a szervezetekbe tömörült egyetemi ifjúság az egyetemi diákszervezetek alkotmánymódosítása miatt. Az 1927 november 30-iki általános szavazásnál az összes poroszországi egyetemek ifjúsága szembehelyezkedett az új „Studentenrecht“-tel. Ezzel ugyan elvesztette a maga szervezetének állami elismertetését, elvesztette az addig számára a tandíjjal együtt beszédett, mindenkire kötelező illetékeket és az egyetemi épületekben volt helyiségeit, viszont így megtartotta szabad összeköttetéseit a nagynémet diákegyetemességgel, míg az új Studentenrecht ezt lehetetlenné tette volna. Így ma az Alig. Studentenschaft nagyrészt a többi német állam társszervezeteinek támogatására támaszkodik.

Az Alig. Studentenschaft a maga céljai megvalósítására két szervezetet tart fenn. Az egyik a Studenten-Vertretung, a másik az Ausschuss der Studentenschaft. Az első mintegy az egyetemi ifjúság parlamentje. Szavazati joga van minden beiratkozott német állampolgár, vagy német anyanyelvű, eredetű külföldi állampolgár hallgatónak, választható minden hallgató, aki legalább egy féléve a Deutsche Studentenschaft valamely tagesületének tagja. A Studenten-Vertretung, melynek tagjait — mondanom sem kellene — általános, egyenlő és titkos szavazással választják, száz képviselőből áll, mely a legkülönbözőbb pártállású diákegyesületekből kerül össze. Jelenleg a Studenten-Vertretung mandátumai a következő arányban oszlanak meg:

Fraktion	Berliner Waffening	44
„	Deutsche Finkenschaft	25
„	Nationalsozialisten	15
„	Deutsche Gruppe	12
„	Revolutionär-Sozialisten (Kommunisten)	4
„	Deutscher Studentenbund	—
„	Sozialisten	—
„	Vereinigung jüdischer Gruppen	—

Az ifjúság legfelsőbb irányító és intéző fóruma az Ausschuss der Studentenschaft, amely a fenti képviselők közül a Studenten-Vertretung által választatik. Ezidőszerint 3 tagot ad a Berliner Waffening, 2 tagot a Deutsche Finkenschaft és 1—i-et a Nationalsozialistischer Deutscher Studentenbund, a Deutsche Gruppe és a Revolutionär-Sozialisten csoport.

Ez a fórum az ifjúság legfelsőbb képviselete az egyetemi és külsőségekkel szemben s vezetője a diákság példászerű, saját erejéből fenntartott diákszociális intézményeinek.

Az egyes korporációk belső élete szellemi téren nem mondható

gazdagnak, mert teljesen homogén elemekből tevődven össze, belső élete inkább a régi diákhagyományok ápolásában merül ki. Különösen szembeűnő ez a nagynémet ideológiában élő nacionalista jellegű alakulatoknál. Az ifjúság a maga kollektív szellemi életét inkább az Allgemeine Studentenschaft nyújtotta alkalmakkor éli ki.

Az egyetemi ifjúság szociális érdeklődése a német egyetemeken hagyományos. Először a felszabadító háború befejeztekor tűnik elő s azóta, no évnél több ideje már, az csak állandóan fokozódik. Ezidőszerint a „das Soziale Amt der Alig. Studentenschaft“ a következő szociális munkaterületeken ad alkalmat az ifjúság gyakorlati és elméleti szociális munkájára: közreműködés a fiatalokúak bíróságának munkájában, fogházgondozás, ipartelepek látogatása, tanulmányutak ipari és kereskedelmi központokon s végül szociális klubesték és előadássorozatok rendezése.

Amint látjuk, az ifjúsági egyesületek egészséges központi szervezése igen szerencsésen tudja elvégezni azoknak a munkaköröknek az életreűhívását, amelyeket egy-egy tagegyesület a maga egyéni munkájával nem tudna étellel megtölteni, de amelyet a speciális érdeklődésű, a hallgatóság minden korporációjából összeűjvök virágzóvá tudnak fejleszteni. Ez a titka annak is, hogy a legszűlsőségesebb elemek is hajlandók az Alig. Studentenschaft kötelekeiben együttműködni. Viszont ez biztosítja azt is, hogy az egyes frakciók mentalitásában mutatkozó éles ellentétek megmaradnak a parlamentáris megnyilatkozások természeténél s nem fajulnak el nyílt és kíméletlen torzsalkodássá.

Az Alig. Studentenschaft tíz szakcsoportot is tart fenn az egyetemi stúdiomok szerint: Berliner Chemikerschaft, Geograpische Fachschaft, Berliner Klinikerschaft, Mathematisch-Physikalische Arbeitsgemeinschaft, Deutsche Pharmazeutenschaft, Philologische Fachschaft, Rechts-, Staats- und Wirtschaftswissenschaftliche Fachschaft, Theologische Fachschaft, Zahnärztliche Fachschaft és Zoologische Fachschaft. Ezek a szakcsoportok elsősorban az ifjúság tanulmányi útbaigazításával és tanulmányi kérdésekkel foglalkoznak, ezenkíűvül alkalmi munkaközösségeket is tartanak fenn.

Nagy súlyt helyez az Alig. Studentenschaft az ifjúság politikai kiképzésére is, ami végett megszervezte az „Amt für politische Bildung“ intézményét. Ez a szerv két módon szolgálja az ifjúság politikai iskolázását. Egyrészt a politikai élet közismertebb személyeivel előadásokat tartat, amelyeket a hallgatóság igen nagy számban hallgat meg. Másrészt kisebb csoportok számára vitaestélyeket rendez. Célja ezeknek az ifjúság számára a különbözű politikai elgondolások alapjait tisztázni, nemkülönben az ifjúság szónoki készségét fokozni.

Igen érdekesek azok a szavak, amelyekkel az Alig. Studentenschaft ennek a politikai iskolázásnak a szükségességét kiemeli programjában s megokolja, hogy miért végzi el azt annak ellenére, hogy az ilyen iskolázás bizonyos veszélyeket is rejthet magában:

„A mi generációnk sokat akar. Mi jobban akarjuk megcsinálni azt, amit az idűsebb generációk elmulasztottak. Ezt akarni nemcsak jogunk, de kötelességünk is. Meg fogjuk-e valósítani céljainkat? Az egészséges önkormányzat nagy gondolatát, a szociális kérdésekkel való becsületes leszámolást (ehrliche

Auseinandersetzung mit sozialen Fragen), a parlamentarizmus leküzdését, a nagynémet birodalmat, a német területek helyreállítását a versaillesi szerződésből folyó következmények legyőzésével; és a szövevényesen bonyolult külpolitikai viszonyok felett leszünk-e urak? Mi felelősek vagyunk. Nekünk nem szabad kitérni a politizálás elől; ellenkezőleg, nekünk meg kell azt ismerni, meg kell tanulnunk politikailag gondolkozni és annak következményeit elviselni; nekünk hivatásunk lesz politikailag működni.¹

Hivatalt tart fenn az Allg. Studentenschaft a belső munka szervezésére is, amely három munkakört foglalkoztat. Ezek a Szociális és állampolgári munkáskor, amely a szociális kérdések és a politikai iskolázás hivatalaival karöltve működik, sakkor a sakkversenyek lebonyolítására és az egyetem „Akademisch-literarische Gesellschaft“ nevű intézményeivel együtt működő színházi- és olvasókör.

A sport- és turisztikai szervezetek most közelebről nem érdekelnek, épúgy mint a mintaszerű jóléti intézmények sem.

Kissé részletesen vázoltuk az Alig. Studentenschaft kulturális munkaszervezeteit egyrészt azért, mert az Alig. Studentenschaft a legnagyobb taglétszámú szervezet a berlini egyetemen, másrészt mert a többi diákszervezetek majdnem teljesen hasonlóan szervezték meg a maguk kulturális munkáját. Mert bár igen szélsőséges elemek vannak együtt az Alig. Studentenschaftban, az mégsem egyesíti magában az egyetem összes diákegyesületeit. Így a radikális szocialista, kommunista ifjúság egyesületeinek csak kis töredéke van benne s ez az oka annak, hogy csupán 4 képviselőjük van a Studenten-Vertretungban, holott arányszámuk az egyetemen jóval nagyobb, mint 4 a 96-hoz.

Tartozunk az igazságnak annak az elismerésével, hogy az Alig. Studentenschafttól magukat távontartó szélsőbb egyesületek szervezeteinek kultúrmunkája sokkal intenzívebb, mint az Alig. Studentenschafté. Ez természetes következménye forradalomra hajló politikai mentalitásukból folyó nagyobb mozgékonyaságuknak, szélesebb aktivitási készségüknek. Különösen feltűnő az a készség, amelyet a szovjet-probléma napirenden tartására fordítanak.

Az ifjúsági egyesületek munkásságáról leghívebben az egyetem kapuiban nap-nap után kezedenyomott röpcédulák és a már említett hirdetőtáblák adnak számot. Így nyomtak a kezembe röpcédulát, amelyen a szociáldemokrata diákság invitált L. Stern (Wien) „Kultur und Klassenkampf“ c. előadására. Egy másikon a nemzeti szocialista diákság a Schillertheater ünnepi termébe hívt fel, ahol „gegen marxistische und bürgerliche Erfüllungspolitik“ lesz ifjúsági tüntető gyűlés. A kommunistapárt főiskolai csoportja a tandíjak felemelése elleni gyűlésre hívtott. Az antifasiszta diákság politikai gyűlésére hívtott a fennálló társadalmi rend és társadalmi osztályok ellen izgató röpcédulán. A keresztényszocialista diákság pedig röpcédulán figyelmeztet arra, hogy Krisztus meghalt értünk s mi a mi ebből folyó kötelességünk. Ez talán két nap cédulaanyaga s nincs nap 2—3 röpcédula nélkül. Vagy mutassuk be a hirdetőtáblák június második felére hirdetett előadásainak sorozatát. Kövessük a táblák sorrend-

¹ Studenten-Führer. Allgemeine Studentenschaft der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Winter-Semester. 1928—29, 35. lap.

jét: a „Gemeinschaft Ausländ. Studierender“ három nyilvános előadást hirdet: Prof. A. Liebert: „Grundtypen der Philosophie“, Assist. dr. Schweizer: „Der Fünfjahrplan und die Industrie der Sowjetunion“ és Prof. M. Pályi: „Das internationale Geldproblem.“ Az Evang. Student Pfarrer Goehlinget szólaltatja meg, aki „Unsere Brüder zur See“ címen ad elő. A Studentinnengemeinschaftban Dr. v. Zahn-Hamack fog beszélni „Die Stellung der Frau im Akademischen Leben“ címmel. A „Grenzmannschaft Ostmark“-ban Gerstmeyer miniszteri tanácsos tart előadást a „Kolonial- und Grenzlandpolitik“-ról. Az „Antroposophische Akademische Arbeitsgruppe“ előadója Dr. G. Suchantke lesz a tárgya „Der Neue Arztberuf“. Az „Akademischer Sozial-Verein“ megbeszélést hirdet „Kultur mid Bildung auf dem Lande“ címmel. Az „Akademische Vereinigung z. Studium sowjetrussischer Probleme“-ben J. N. Pawlow moszkvai docens ad elő: „Der Fünfjahrplan in der Sowjetunion.“ Két vitaestélyt hirdet a Zentralstelle für studentische Völkerbundarbeit in Deutschland, az elsőnek a tárgya a Republikschutzgesetz, a másíknak Staat- und Privatwirtschaft bei der Lösung sozialer Fragen. A nemzeti szodálisták csak egy katonazenés „díszátborozás“-t hirdetnek, már a Deutsch-Konservative Studentengruppe előadásra invitál, Schwarz von Berk fog beszámolni „Die Aussenpolitik seit der Haager Konferenz“ címen. A Rote Studenten megbeszélést fog tartani, a tárgy Lenin könyve: „Die Entwicklung des Kapitalismus in Russland.“ A Deutscher Republikanischer Studentenbund két vitaelőadást tart a szerinte legnagyobb problémáról: „Faschismus-Bolsevismus“ és „Der Faschismus in Deutschland.“ A Jungdeutscher Orden is vitaelőadást tart, azonban békésebb tárgyról lesz szó: „Grundlagen der Politik“ a megbeszélés címe. Végül az Evang. Verb. Wartburg szólaltat meg még egy előadót, aki a „Studenten- und Jugendbewegung“-ról beszél. Ennyi olyan előadás van 10—12 nap alatt, amely nyilvános s nemcsak a rendező egyesület tagjai számára rendeztetik. Ezeken kívül se szeri, se száma — a mi fogalmaink szerint — azoknak a hirdetőtábláknak, ahonnan csak a dátum és ez a szó néz ránk „Diskussion“. Ezek a viták nem nyilvánosak s így nem tudjuk, hogy miről lesz bennük szó. És június második feléről nem is lehet azt állítani, hogy „főszezon“. Azt hiszem, eléggé megvilágítja ez azt az élénk szellemi életet, ami a berlini egyetemi ifjúság léghőre, egyben rávilágítanak fenn címek az ifjúság érdeklődési körére s arra is, hogy melyik része agiúsabb és agitatorikusabb az ifjúságnak.

Az ifjúságnak tehát bőséges alkalma van arra, hogy akár aktíve, akár passzíve részt vegyen közössége szellemi életében. Mint láttuk, szellemi érdeklődése erősen kapcsolatos a napi élet problémáival. Sajátosan diákvonatkozású törekvéseit minden diáknak a következőkben foglalhatjuk egybe: főiskolai alkotmány, tanügyi reform és gazdasági intézmények követelése.

Mint viszonylag elszigetelt mozgalom jelentkezik a berlini egyetemi hallgatóság hangos életében a minoritásban lévő katolikus diákság vallási alapon történt szervezkedése. Az egész mozgalom a fanatikus hitű Sonnenscheinnak, Berlin katolikus lakossága nagy megszervezőjének

alapvetésén épül föl. Az a szinte páratlanul álló szervezettség, amely a Berlin lakosságának alig 10%-kát kitevő katolikus tábor a legkülönbözőbb vonatkozásokban összefogja, jellemzi a berlini katolikus diákmozgalmat is. Egy férfi és egy női otthon áll a katolikus hallgatóság rendelkezésére, egy egyesület (Albertus Magnus-Verein), amely a tehetőseges férfi hallgatók ösztöndíjakkal való támogatására alakult, az Akademisches Arbeits-Amt, mely munkát igyekszik szerezni a szegénysorsú hallgatóknak, a női hallgatók segélyezője pedig a Hildegardis Verein. A Sekretariat Sozialer Studentenarbeit egyaránt segélyezi a legkülönbözőbb vallású hallgatókat, valamint egyaránt nyitva áll mindenki részére az Akademische Lesehalle is, bár mindkettő Sonnenschein katolikus alapítása. E nagy szervezettség mögött ott áll Berlin megszervezett katolikus társadalma, az ifjúság azonban nem oly mértékben, mint az várható lenne. A berlini katolikus diákszervezetekben a katolikus ifjúságnak csupán 13%-a van benn. A többi a vallási színezettől mentes szervezetekben éli le egyetemi éveinek diáktársadalmi életét. Ez a magyarázata annak, hogy a katolikus diákszervezetek bár elsőrangú karitatív intézményekkel rendelkeznek, nem tudnak jelentősebb színnel járulni hozzá a diákság kaleidoszkópszerűen színes életének képehez s mozgalmuk elszigetelt, nem szembetűnő mozgalom.

A vallási alapon álló evangélikus szervezetek élete valamivel gazdagabb, de tömegekkel az elvárható mértékben szintén nem rendelkeznek. Ez azzal magyarázható, hogy a német lutheranizmus és a német nemzeti ideáлизmus identifikálói az evangélikus csoportokat eo ipso nacionalista csoportokká tudják átértékelni s így a nemzeti diákszervezetek alapszíne amúgy is Berlinben evangélikus.

Le kell itt szegeznünk, hogy a felekezeti béke megbontására egyirányból sem történik soha semmi. A berlini ifjúság politizál, de egymás vallásos meggyőződése iránt nem érdeklődik, azt nem támadja.

A berlini egyetemi ifjúság politikai neveléséről különben nem ifjúsági kezdeményezésű intézmény is gondoskodik. A háború alatt alapította meg Friedrich Naumann a Deutsche Hochschule für Politik intézményét, amely pártszempontok fölé emelkedve akar az ifjúságnak politikai nevelést, előiskolázottságot nyújtani. Az Intézet vezetésében minden politikai irány és párt képviselve van, maga az Intézet mint úgynevezett „eingetragener Verein“ működik (megfelel a magyar viszonyok közt a jóváhagyott alapszabállyal működő társaságnak) s anyagi forrása egyrészt a leckepezézekből, másrészt magánadományokból, alapítványokból s abból az állami támogatásból tevődik össze, amelyet az állam az általa is előírt sajátos kiképzési feladatok elvégzéséért fizet. Ilyen feladat például a külügyi szolgálat várományosainak továbbképzése. Az Intézet úgynevezett előkurzusokon és ifjúsági szemináriumokban végzi el az alapvető bevezetést és a szemináriumokban pedig a rendszeres feldolgozást az általános politika, politikai történet, kül- és belpolitika, jogtudomány, nemzetgazdaságtan és sajtókérdés anyagának. Két évi szemináriumi részvétel után vizsgát lehet tenni, amelynek sikeres letétele jogosítja fel a hallgatót arra, hogy az Intézet magasabb fokú kiképzésében is résztvehessen. Itt már egyes speciális kérdések feldolgozása és gyakorlati kiképzés folyik. A záróvizsgának államérvényessége van.

Az Intézet tanári kara részben a berlini főiskolai tanárokból, részben a politikai élet legkülönbözőbb pártállású gyakorlati politikusaiból tevődik össze. A tanári kar állandó és önmaga intézi felmerülő ügyeit.

Ezen a munkán kívül külön szociálpolitikai szemináriumot is tart fenn az Intézet. Ez a szeminárium egyrészt állami elismerés mellett végzi mintegy jóléti-iskolában a szociális hivatású tisztviselők képzését, másrészt gazdasági, gazdálkodási iskolaszerű működést fejt ki. A szeminárium mindkét irányú

tanfolyama két éves. Az Intézet működéséről szóló jelentések mint a „Zeitschrift für Politik“ mellékletei jelennek meg.

Az Intézet hallgatósága a legkülönbözőbb berlini főiskolák hallgatóiból rekrutálódik. A tudományegyetem hallgatóságából főleg a jogi, majd a bölcsészeti és a teológiai kar hallgatói érdeklődnek és vesznek részt az Intézet munkájában. Talán említeni is felesleges, hogy az érdeklődés nem szokott az egyeseknél ellanyhulni, hanem a beiratkozott hallgatók legalább két évig tényleges szemináriumi munkásai maradnak az Intézetnek.

Az egyetemi ifjúságnak tehát úgy a saját maga létrehozta, mint külső, de nem állami intézményekben bőven van alkalma politikai iskolázottságra szert tenni s merem állítani, hogy az egyetemi élet közösségébe elmerült hallgató az abszolutonum után politikailag is a saját lábára állítva és önálló politikai világnézettel lép az élet küzdőterére, lesz a közélet részese.

Nem érdektelen a kérdés, hogy honnan rekrutálódnak a különböző pártállású egyesületek tagjai? Pontos feleletet természetesen nem tudunk erre a kérdésre adni, de nem csalódunk, ha állítjuk, hogy a nacionalista elemek elsősorban a felekezeti nevelésű és vidéki elemekből, a szélsőségesek Berlinből és részben a nagyszámú városi zsidóságból kerülnek ki.

Mivel a német diákszervezetek élénk kapcsolatot tartanak fenn volt tagjaikkal és viszont, természetes, hogy az idősebb generációk befolyása igen jelentős. Ez magyarázza azt, hogy a berlini diákság kivezényelhető az egyes politikai alakulatok érdekében akár gyűlésekre, akár az utcára, amit az idősebb generáció lelküseretfurdalás nélkül igénybe is vesz.

Egy egyesülethez való tartozás a német diák számára szinte kötelesség, viszont minden egyesület irányt szab tagjai egész gondolkodásának. Az a diák tehát, aki egyesületválasztás előtt áll, életének egyik legjelentősebb sorsválasztását csinálja. Hogy egyesületből egyesületbe vándorlást mégsem látunk, az annak a határozott állásfoglalásnak az eredménye, amelyet a német diák egyrészt a középiskolából, másrészt hazulról a magyar diáknál jóval nagyobb fokban hoz magával az egyetemre.

Amit eddig elmondottunk, az kizárólag a német diákság szellemi életére vonatkozott. A külföldi diákság — talán, mert nem politizálhat — saját szervezeteiben éli a maga kulturális életét. Huszonnyolc nemzet fiai 28 egyesületben tömörülve élnek Berlinben. Egybefoglaló szervezetüknek, a „Hauptgemeinschaft Ausländischer Studierender“-nek, — melyet egy magyar diák hívott életre — keresztmetszete a következő. Mivel a külföldi diákság három főiskolán (Universität, Technische Hochschule, Handelshochschule) van szétszórva, mind a három főiskolán van a 28 egyesületnek egy tanácskozó szervezete, a „Gemeinschaft ausländischer Studierender“. Ebben a szervezetben, mely munka- és hatáskörében a „Studenten-Vertretung“-nek felel meg, mind a 28 egyesület taglétszámának arányában képviselteti magát. A három Gemeinschaft azután delegátusokat küld ki a maga kebeléből, akik közösen alkotják a „Hauptgemeinschaft Ausländischer Studierender“ szervezetét, ami a Berlinben tanuló külföldiek legfelsőbb képviselő és intéző bizottsága. A Hauptgemeinschaftnak épúgy megvan

a maga kulturális és sporttörekvése, mint az Allg. Studentenschaftnak, azonban itt a kulturális munka elsősorban az egyesületekben folyik. Minden egyesület klubestélyeket tart, előadásokkal és programmszámokkal s igyekszik minél több németet megnyerni a maga nemzetének. Rendszeres ország- és nemzetismertető előadások is vannak, amelyeket a Hauptgemeinschaft szokott rendezni.

A magyar hallgatók egyesülete, a legrégebbi berlini külföldi diák-egyesület, 1842 óta működik. (Bund Ungarischer Hochschüler, 1842.) Egyike a legnagyobb taglétszámú külföldi diákegyesületnek s befolyása úgy a különböző Gemeinschaftok, mint a Hauptgemeinschaft munkájára iránytszabó. Tagjainak több mint 50%-a zsidó, akik a numerus clausus következtében tanulnak Berlinben. Újabban élénk részt vesznek a Bund életében a Collegium Hungaricum humanista tagjai is, de mivel számuk kevés s aránylag rövid ideig tartózkodnak Berlinben, a Bundot külső vonatkozásban inkább a többségben levő és hosszabb időt Berlinben töltő zsidók képviselik, akiknek működése mindig a magyar nemzeti gondolat jegyében marad s a Bund működése hasznos a berlini magyar diákságra s a magyar ügyre nézve egyaránt. A Bund két év óta felelevenített báljai a szezon egyik legkiemelkedőbb báli-eseménye szokott lenni, ami a négymilliós Berlinben nagy szó. Igen egészséges együttműködési terv van megvalósulóban, mely a Bundban született meg, a magyar, a török, a finn és a bolgár diákegyesületek között. Ebből személyes kapcsolataikkal ezidén a török kolóniával való legmelegebb összetartást a Collegium tagjai építették ki.

A külföldi diákegyesületek működése a belső segélyezés mellett merőben csak kulturális s érintkezésük a német diákegyesületekkel szintén csak kulturális téren van. Az érintkezés ezen a téren azonban igen széles. Maga a német diákság is őszintén érdeklődik minden nemzet sajátos kultúrája iránt, de még őszintébben igyekezik megismertetni a maga kultúráját a külföldiekkel. Maga az egyetem is törekszik erre azzal, hogy évente 2—3 speciális kurzust tart az idegenek részére, ezenkívül Auskunftstellet tart fenn külföldiek tájékoztatására. Az ifjúság köréből az Alig. Studentenschaft külön munkakörben foglalkozik a „Studentische Auslandsarbeit“-tal, melynek munkája a következő területeket öleli fel: 1. diákcserek előkészítése a bel- és külföldi főiskolák között, 2. németországi tanulmányúton levő külföldi diákok kalauzolása. Itt igénybe veszi a szociális osztály, hivatal munkáját is. 3. Német diákok külföldi tanulmányútjainak előkészítése. 4. A német és külföldi diákok közelebbhozása egymáshoz közös előadó-estek, társasösszejövetelek és iparteleplátogatások rendezésével. 5. Külföldi német és nem német diákok felvilágosítása. 6. Levelezés stb.

Látjuk tehát, hogy bár a német diákság érdeklődésében nagy helyet foglal el a politika és bár az érintkezés a német és külföldi diákság között intézményesen biztosítva van, mégis a külföldi diák mindenkor távol marad attól, hogy belesodródhatnék a német diákság politikai mozgalmába. A Gemeinschaftok és Hauptgemeinschaftok pedig összetételüknél fogva lehetetlenné teszik azt, hogy bennök bármiféle politika érvényesülhessen.

Érdemes megemlíteni, hogy a Bund Ungarischer Hochschüler köréből indult ki a gondolata egy Berlinben tartandó konferenciának, amely a dunai államok Berlinben tanuló diákjainak kulturális konferenciája lenne. A gondolatot a német diákság vezetői igen szívesen fogadták s annak megvalósítása a berlini magyar diákság tekintélyét nagyban emelné. A magyarság ebben a konferenciában annál jelentősebb szerepet vihetne, mert kollégista Bund-tagjai révén az egyetemi hallgatók átlagát meghaladó, komoly reprezentánsokat is vonultat-hatna fel.

Az elmondottak alapján a berlini diákság szellemi életét a következőkben foglalhatjuk össze. A német diák korán jut el szellemi önállóságához s ezt az egyetemi tanulmányi életben is megőrzi. Erősen hajlandó lévén a kollektivismusra, élénk diáktársadalmi életet él, amelynek a legkülönbözőbb szellemi megnyilvánulásában részt vesz. Érdeklődése nagymértékben lépést tart a napi élettel s politikai állásfoglalása s véleménynyilvánítása erős. Megosztottsága tükörképe a mai német társadalomnak. A külföldi diákság nem férhet hozzá a politikai vonatkozású német diákszervezetekhez, saját szervezeteiben pedig csak kulturális munka folyik. Belső kulturális munkájuk mellett azonban úgyszólván kulturális csereviszonyban élnek a német diákszervezetekkel. A Collegium Hungariaim tagjai csak a külföldi diákok kulturális mozgalmában vesznek részt, de már inkább a komoly tudósnemzedékekkel tartanak fenn kapcsolatokat, mint sem az ifjúsággal.

Természetes, hogy ott, ahol ily nagyszámú és élénk érdeklődésű ifjúság van, ennek sajtópublicitása is jelentős. Az ifjúság sajtónyilvánossága kettős, egyrészt napilapok nyitnak számára rovatot, másrészt az ifjúság maga ad ki újságot, folyóiratot. Az ifjúsági mozgalmak két napilap önálló ifjúsági rovatában kísérhetők figyelemmel, ezek a Frankfurter Zeitung, melynek hétfőnként van egész oldalra terjedő, harcos ifjúsági rovata „Für Hochschule und Jugend“ címmel és a Deutsche Allgemeine Zeitung, amely most kezd sorozatos közlés három téma felett, „Student und Politik“, „Student und Beruf“ és „Student und Hochschule“. Maga az ifjúság, illetve az Alig. Studentenschaft adja ki félhavonként napilap formátumban megjelenő „Der Berliner Student“ című lapot. A német és a külföldi diákság szellemi együttműködését szolgálja a „Hochschule und Ausland“ című havi folyóirat, melyben különösen a főiskolai folyóiratirodalom szemléje érdekes. A Hauptgemeinschaft folyóirata a havonta megjelenő „Neue Horizonte“.

A berlini egyetemi hallgatóság életének egy része vázlatosan bemutatva is meggyőző arról, hogy ha vannak is benne oly jelenségek, amelyek magyar viszonyok mellett nem kívánatosak s el sem képzelhetők, mégis egyes vonatkozásában igen tanulságos a magyar viszonyokhoz szokott szemnek.

A VALÓSÁG A LESZERELÉS KÉRDÉSÉBEN

SOK tanulságra ad alkalmat, ha az ember a leszerelési problémával foglalkozva, közelebbi megfigyelésre méltatja az egyes államok haderejét, vagyis azt a fegyveres anyagot, amelyet politikus apostolok leakarnak szerelni a világbéke érdekében. Leszerelni, természetesen nem feltétlenül, hanem igen sok feltétellel.

A nagy nyilvánosság a napilapok értekezéseiből és a vezetőállamok politikusainak nyilatkozataiból eléggé ismeri már a mindenütt hivatalosan hangoztatott tervet és óhajt, hogy a háborút a népek életéből örökre számúzzék.

Az általános leszerelés gondolata szinte természetes folyamánya a világháború és az azt követő idők katasztrófaiba belefáradt emberiség békevágyának. Az eddigi versenyfegyverkezés óriási anyagi terhet rótt az egyes államokra. Az egész világon szinte általános gazdasági válság még súlyosabban érezteti a fegyverkezési kiadásokat a népekkel. Ezen tehertétel csökkentésére, valamint az őszinte békevágy bizonyosságául, úgyszólván a világbéke felé az első komoly lépés megtételére volnának hivatva a leszerelési konferenciák.

A fegyverkezési kiadások már akkor is csökkennének, ha sikerülne egy általános leszerelési konferencián az összes államoknak kötelezőleg megegyezni az egyesek maximális fegyverkezési számarányára vonatkozólag. Ebben az esetben kikapcsolódna az állandó mennyiségi versengés és csak a minőségi maradna meg bizonyos fokig, — mely körülmény máris nagy könnyebbséget jelentene költségvetési téren.

Első ilyen irányú eredményes kísérlet az öt vezető világnagyhatalom (Északamerikai Egyesült Államok, Nagybritannia, Franciaország, Japán és Olaszország) által 1922 február 6-án aláírt washingtoni szerződés volt a tengeri fegyverkezést illetőleg. A londoni konferencia tulajdonképpen már a washingtoni szerződés folyamánya. Ugyanis a XXI-ik cikk kimondja, hogy számolva a technikus és tudományos haladás lehetőségeivel, 8 év lefolyása után a szerződő felek újból tanácskozásra összegyűljenek. A szerződés tartama 8 évre szólt.

A londoni tengeri leszerelési konferencián ezen említett szerződés kiegészítéseként a tengeri fegyverkezés általános csökkentése, valamint az egyes hadiflották össztonna-tartalmának, illetőleg részletekben a hajótípusok tonnaga-ának megszabása mellett a tengeralattjárók beszüntetése, új tengeri jog életbeléptetése, a tengerek szabadsága, a semlegesek jogai és az élelmiszerszállító hajók sértetlensége is megbeszélés tárgya volt.

A főbb tisztázandó pontok, melyeket, ma már tudjuk, nem tisztáztak:

1. Az egyes hadiflották maximális tonnatartalma megszabva nincs.

2. A különböző hadihajófajtáknál csak a páncélos csatahajók és páncélos cirkálók maximális össztonnageát szabták meg, valamint a repülőgép-anyahajókét, de a többiekét nem (IV., VII. és XI. cikk).

3. Az új egységek építése, számukat és tonnatartalmukat illetően csak a páncélosokra és a repülőgép-anyahajókra vonatkozólag nyert szabályozást, a többi fajtáé nem.

4. A páncélos csatahajók, repülőgép-anyahajók és cirkálók egységenkénti maximális tonnatartalmát (35.000—27.000, ill. 10.000 t.), valamint a rajtuklevő löveganyag űrméretét (406 mm—152 mm—203 mm) megszabták ugyan (V., VI., IX., X., XI., XII. dkk), de ezen kérdésben úgy a franciáknak és olaszoknak, mint a japánoknak különböző keserveik vannak, melyekre jelen értekezésem végén még kitérek.

5. A tengeralattjáró harc kérdése.

A Genfben később meghatározandó időpontban megtartandó általános leszerelési konferencián hasonló keretben mozognának a szárazföldi fegyverkezések csökkentéséről folyó tárgyalások is.

Jóslásokba bocsátkozni a leszerelés eshetőségeiről meddő és igen hosszadalmas dolog volna. Azonban a kérdés általános megismeréséhez és a probléma fontosságának mérlegeléséhez, azt hiszem, nagyban hozzájárul az egyes fontosabb államok, illetőleg különlegesen magyar vonatkozásban a bennünket környező államok hadseregének ismerete szervezetét, fegyverkezésének módját, évi hadügyi költségvetését illetően. Különös tekintetbe véve a területnagyságot, a lakosság számát, az általános költségvetést, az állam anyagi erejét, valamint a határok hosszát és mineműségét.¹

A kérdés részletesebb megvilágítására összehasonlító áttekintést állítottam össze, mely az egyes államok haderejét az alábbi szempontok szerint tárgyalja:

a) A hat vezető nagyhatalom és b) speciálisan magyar vonatkozásban

Magyarország és a kisantant hadseregének és flottájának

1. szervezete (hadvezetés, területi és hadászati egységek, létszámok, hadihajóegységek száma, tonnatartalma és a hadiflotta össztonnage-a);
2. fegyverkezés módja (hadsereg, kiegészítés, tartalékok, mozgósítási előkészületek, anyagi fegyverkezés).

Részben a könnyebb áttekinthetőség végett, részben az anyag terjedelmessége miatt azonban ezen táblázatok formájában összeállított áttekintést mellékletként csatoltam,³ míg itt csak az államok

¹ Ezen ismertetés alapjául vettem a népszövetségnek 1929-ben, Genfben megjelent Katonai Évkönyvét (Société des Nations: Annuaire Militaire, 1928—1929).

Bevezetésében a könyv az általa kimutatott adatok célját kettősnek szabja meg:

1. Katonák és technikusok részére, kik részletesen tanulmányozni óhajtják a különböző államok hadseregeinek szervezetét és működését.

2. Általában mindazok számára, kik a leszerelés kérdésével foglalkoznak vagy általános képet óhajtanak nyerni a világ egyes hadseregeinek helyzetéről.

² Lásd a Magyar Szemle jelen számának mellékletét.

fegyverkezésének mérvét legszembetűnőbben kidomborító adatokat szeretném összegezni az alábbiakban;

1. Az állandó fegyveres erők jelenlegi békelétszáma

Németország	110.000 fő ²
Franciaország	620.000 fő ²
Olaszország	426.000 fő ²
Nagy-Britannia és Észak-Irország	426.000 fő ²
Északamerikai Egyesült Államok	420.000 fő ²
Japán	332.000 fő ²
Csonka-Magyarország	35.000 fő ¹
Románia	240.000 fő ²
Csehszlovákia	182.000 fő ¹
Jugoszlávia	154.000 fő ¹

2. Statisztikai összehasonlítás

Á l l a m	Határok hossza km.-ben	Lakosság száma	Ebből hány % teljesít minden- kor tényleges katonai szolgálatot ?	Évi költségvetéséből mennyi szerepel kiadás gyanánt a hadügyi tárca terhén ?
Németország	7677	64,500.000	0,18%	1928 : <i>márka</i> . 9,692'8 millióból 715,633 milliót
Franciaország	5624	40,922.000	1,43%	1928 : <i>franc</i> 42.445 millióból 9,451'6 milliót
Olaszország	9851	40,500.000	0,97%	1927/28 : <i>lira</i> 21.130'9 millióból 4,963,704 milliót
Nagy-Britannia és Észak-Irország		45,535.000	0,93%	1927/28 : <i>font sterl</i> ¹ 818 millióból 120,695 milliót
Északamerikai Egyesült Államok	14,115	119,000.000	0,36%	1928/29 : <i>dollár</i> 3,557 millióból 658,004 milliót
Japán		61,900.000	0,44%	1928/29 : <i>yen</i> 1,774 millióból 490,722 milliót
Csonka- Magyarország	1600	8,598,574	0,4%	1928/29 : <i>pengő</i> 1,357 millióból 113'5 milliót
Románia	2640	17,400.000	1,14%	1928 : <i>lei</i> 38,350 millióból 7,830'5 milliót
Csehszlovákia	2300	14,400.000	0,9%	1928 : <i>cseh korona</i> 9,534,3 millióból 1,715 milliót
Jugoszlávia	2840	12,970.000	0,85%	1928/29 : <i>dinár</i> 11,700 millióból 2,428'6 milliót.

Itt megjegyezzük, hogy a zsoldos hadsereg önként jelentkezőkből kiegészítve, összehasonlíthatatlanul drágább, mint az oly államok hadseregeinek fenntartása, ahol az általános védkötelezettség alapján évente soroznak.

¹ Csak a szárazföldi haderő létszáma.

² A szárazföldi és tengeri haderő létszáma.

3. Hadihajóegységek száma és összetonnatartalmuk

Németország	48 egység	155.680 bruttóregisztertonna
Franciaország	209 „	509.180 „
Olaszország	221 „	350.646 „
Nagy-Britannia	321 „	1178.100 „
Északam. Egyesült Államok...	455 „	1,161.156 „
Japán	215 „	703.602 „

Az előbbiekből, valamint a melléklet áttekintő táblázataiból látjuk tehát, hogy mily hatalmas erőt, mily óriási gépezetet és mily költséges állandó kötelezettséget jelentenek a hadseregek.

Ha hozzávesszük még azt, hogy az általános védkötelezettségen alapuló kiegészítésű hadseregek kiképzett tartaléka átlagban az összlakosság 10%-ának felel meg, továbbá, hogy háború esetén az összes mozgósított haderők létszáma az összlakosság 14—15%-át éri el, akkor teljesen tiszta képet nyerünk a népek fegyverkezésének mai mérvéről.

Az előző táblázatok számadatai és a mellékelt összehasonlító grafikonjai minden érvenél ékeesebben szólnak és többet mondanak minden békeszeretettől áthatott dithirambusznál, hogyan fest a leszerelés kérdése valóságban ma, — hogy milyen kilátásokkal nézhetünk az örök világékét megteremtő leszerelési konferenciák várható eredményei elé.

Ezek az adatok, miután a Népszövetség hivatalos évkönyvéből valók, teljesen hitelesek, azaz a legalsó határokat jelentik. Legfeljebb felfelé lehetséges az eltérés, úgy, hogy némely győztes állam még többet fegyverkezik, mint amennyit saját maga által bejelentett adatai elárulnak. Így például a hadiipari készülődés, a vegyi fegyverek (mérgező gázok stb.) legszigorúbban őrzött hadititkok — s ezért e téren csak nagyon kevés megbízható adat áll a kutató rendelkezésére.

Bennünket, magyarokat, lehangoló következtetésekre juttatnak a fegyverkezés terén folytatott összehasonlítások.

A trianoni békeszerződés I. függeléke az utolsó emberig, az utolsó puskáig és töltényig pontosan megszabja azokat a határokat, melyeket a magyar királyi honvédség fegyveres ereje elérhet, illetőleg túl nem léphet. És ezek a határok igen szűkreszabottak. Egy állam függetlenségének fegyveres megóvására nem nyújtanak elegendő biztosítékot, főleg akkor nem, ha prédaéhes és állig felfegyverzett szomszédokkal van körülvéve.

A lefegyverzett és honvédelmi berendezkedése terén szűk korlátok közé szorított Csonka-Magyarországnak csak annyi fegyveres erő fenntartását engedélyezi a ránkényszerített békeszerződés, amennyi a belső béke és közbiztonság megóvására elegendő.

Ezzel szemben szomszédaink, a kis antant államai, korlátlanul fegyverkezhetnek. Hadierejük mind további kiépítésének még csak a saját pénzügyi teherbíróképességük sem szab tulajdonképpen határt, mert hiszen hatalmas francia szövetségesük révén bőséges anyagi támogatásban részesülnek mindenkor.

Az „általános leszerelésről“ és az „állam biztonságát“ hangoztató jelszavak korábban tanulságos és szemléltető módon tájékoztatnak

bennünket a valóságos helyzetről a „békét biztosító“ szomszédainkkal szemben az alábbi adatok:

Határaink, a Duna és a Dráva rövid szakaszaitól eltekintve, teljesen nyíltak, minden természeti védelmet nélkülöznek. A Duna határszakasz pedig az ország szívéhez való túlságos közelsége miatt alig jöhet mint természetes védővonal számításba (50 km, repülőnek 20 perc távolság). Mindenütt csonkán keresztülmetszett vasútvonalaink vannak.

Csonka-Magyarország 8,598.000 főnyi lakossága mellett 35.000 főnyi, zsoldos katonákból álló, állandó hadsereget tarthat.

Azaz határaink minden egyes kilométerére nem egészen 22 fő (21.8) katona jut. A lakosság 0.4%-a teljesít katonai szolgálatot, ez a 0.4% viszont nem jelent állandóan váltakozó elemet, mert hiszen hivatásos katonákból álló zsoldos hadseregünk van. A nemzet ezen elenyésző csekély ezrelékén felüli része semminemű katonai kiképzést nem nyerhet.

Emellett azonban kénytelenek vagyunk a zsoldos hadsereg folytán adódó magas személyi kiadások miatt (zsold, végkielégítések stb.) évi költségvetésünk több mint $\frac{1}{12}$ -ed részét a honvédelmi tárcára fordítani, ami ily kislétszámú haderőnél igen sok.

Seregetestek működéséhez szükséges segédfegyvernemeket és szolgálati ágakat alig tarthatunk, műszaki csapatunk, a három utász-zászlóaljat kivéve, nincs. Tüzérségünk gyenge. Csak könnyű táborig tüzérséget tarthatunk, löveganyagunk úgy minőségileg (105 mm-nél nagyobb űrméretű lövegünk nem lehet), mint mennyiségileg meg van határozva.

A tiszti és altiszti létszám megszabott (1750, 2340) és bennfoglaltatik a 35,000 főnyi összlétszámában. Korlátozott az egyes csapattestek és alosztályok létszáma is, valamint a fegyvernemek egymáshoz való aránya.

Mindennemű mozgósítási előkészület tilos, hadianyagot csak egy üzem gyárthat a szerződésben megszabott mérvben. A vegyi-háború fegyvereinek tartása és gyártása tilos. Harckocsik (tank) gyártása vagy behozatala tilos, úgyszintén mindennemű fegyverbehozatal.

Hadirepülés, hadirepülőgépek tartása tilos.

Ezzel ellentétben a kis antant államai nemcsak hogy korlátlanul fegyverkeznek, hanem hadseregeik további kiépítéséhez minden külföldi segítséget igénybevesznek és a legnagyobbmértvű fegyveres készülődést folytatják, messze túlszárnyalva saját „nemzeti biztonságuk“ szükségleteit. A bukaresti lapok akárhány cikke, melyekben a hadsereg további, főként műszaki téren történendő fejlesztését sürgetik, legjobb tanúbizonyságul szolgálnak fentiekre. (Lupta márc. 14., Miklós herceg régens beszéde a román tisztikarhoz stb.)

Szomszédaink kezében vannak a csonka határ közelében lévő összes hadászatiilag fontos vasútvonalak, minden hegység és völgyvonulat kulcsa stb. Messze előretolt határaikkal gondoskodtak arról, hogy bármely esetleges konfliktus esetén csak a magyar őslakosság szenvedjen.

Románia 17,400.000 főnyi lakossága mellett 240.000, Csehszlovákia 14,440.000 főnyi lakossága mellett 182.000, Jugoszlávia

12,970.000 főnyi lakossága mellett 154.000 főnyi katonaságot tart fegyverben.

Azaz határaink minden egyes kilométerére Romániában majd 100 főnyi (99.09), Csehszlovákiában 79 főnyi, Jugoszláviában majd 55 főnyi (54.5) békebeli katona jut.

Romániában az összlakosság 1.14%-a teljesít mindenkor tényleges katonai szolgálatot. Ezen óriási arányszámmal Románia (Franciaország után) a második helyen áll e téren az egész földkerekségen. De szövetségesei sem maradnak messze mögötte, amennyiben Csehszlovákiában 0.9%, Jugoszláviában 0.85% az arányszám!

Általános védkötelezettség folytán a legénység állandóan változik és így az ország összes fegyverfogható férfilakossága (tekintet nélkül nemzetiségére) katonai kiképzést nyer.

A hadügyi költségvetés aránya az összkiadásokhoz a következő: Románia 1:4.5, Csehszlovákia 1:5.5, Jugoszlávia 1:4.8, azaz Románia és Jugoszlávia összkiadásainak több mint ötödrészét költik hadügyi célokra, Csehszlovákia pedig több mint hatodrészét.

Mindenesetre jellemző számok, ha meggondoljuk, hogy Csonka-Magyarországnak a költséges zsoldoshadsereg tartása mellett is csak $\frac{1}{12}$ részt kell összkiadásaiból a honvédelmi tárca terhére fizetni.

A kis antant államok nemcsak nagy létszámú, de igen jól felszerelt és felfegyverzett haderővel rendelkeznek. Fegyverzetük java-része a volt osztrák-magyar monarchia elharácsolts készleteiből vagy Franciaországtól származik. Műszaki csapatokkal és egyéb segéd-fegyvernemekkel bőségesen el vannak látva. Tankjaik, repülőgépeik vannak, mozgósításuk ki van dolgozva, iparuk hadicélokra való beállítására megfelelően elő van készítve, sőt vegyi fegyverekkel is rendelkeznek.

Emellett azonban hadseregeik állandó továbbfejlesztésén dolgoznak és hogy saját fegyverkezésükről a figyelmet elterejlik, vagy békebarátságukat hangoztatják, vagy Magyarország állítólagos békeboltyató irredentizmusát támadják.

De mást is mondanak nekünk a táblázatok, illetőleg a melléklet adatai.

Azt, hogy az általános leszerelés csak akkor volna lehetséges, ha az összes államok hadereje körülbelül olyan erővel rendelkeznek, mint ma például a legyőzött és a védtelenségig leszerelt Csonka-Magyarország.

A helyzet jelenleg az, hogy míg az államok egy kis csoportja, — a világháború legyőzöttjei — csak kislétszámú, elégtelenül felszerelt haderővel rendelkezhetnek, így tehát állandó bizonytalanságban élve, a nemzetközi jogi szokásoknak háborús veszély idején bizony csak problematikus védelmére vannak utalva, addig a világháború győztes államai saját biztonságukra hivatkozva, óriási haderőket tartanak készenlétben.

A világtörténelem nagy háborúi után, melyekben koalíciók vettek részt, a békekötésekkel egyidejűleg összeültek a vezető államférfiak tanácskozni. Ezeknek a tanácskozásoknak hangzatos címetek adtak, céljukat megvesztegető eszmék köntösébe öltöztették, a kimerült

közvélemény felvillanyozására, valójában azonban csak jelszavakat dobtak a politikai közvélemény elé, hogy az eszmék és frázisok mögött rejtőzködő végcélt elrejtsek: a győző félnek azon törekvését, hogy az újonnan teremtett helyzetet hatalmi, politikai, pénzügyi és területi téren mindenképpen biztosítsák.

Igen sok példát szolgáltat erre a világtörténelem a régmúltban is. Legszembetűnőbbben talán a napóleoni hadjáratok likvidálására 1814 szeptembertől 1815 júliusig ülésező bécsi kongresszus és az akkor megalakult Szent Szövetség. Sokat hangoztatott nyílt célja volt ennek a szövetségnek a népek és nemzetek megóvása a napóleoni imperializmus ellen, „Európa szabadságának visszaszerzése“ és a hatalmak összefogása, nehogy a népek a nagy hódító erőszakos politikájának ólomsúlyát még egyszer érezzék.

Hosszas és vérteljes háborúkban kimerült országok közvéleménye örömmel kapott ezeken a jelszavakon, jóhiszeműen építettek rájuk, hisz lelkük mélyéből irtóztak mindentől, ami háború. Csak a következő generáció, az Európában a XIX. század közepe felé fellángoló általános nemzeti megújulás embere látta meg tisztán ezen szövetség valóságos célját, mi nem volt egyéb, mint a bécsi kongresszus által életbeléptetett új területi és egyéb hatalmi változásoknak tartós biztosítása és — autokrata uralkodók védszövetsége saját népeik ellen, nehogy a francia forradalom eszméi és ezzel a forrongás és nemzeti elégtelenség szelleme az ő országaikban lábrakaphasson.

Századunkban is tíz év óta állandóan konferenciának, üléseznek, vitatkoznak és egyezkednek a világ összes államférfiai és diplomatái, mindmegannyi „szakértővel“ egyetemben.

Történelmi távlatból nézve, ritka érdekességű kérdés lesz majdan, hogy ez a sok konferencia mily eredményeket hozott és hogy mennyiben bírta burkolni eredeti célját, a világháborút követő békeszerződések alkotásainak végleges biztosítását.

Jelenleg szuronyok biztosítják Európa képeének új alakulását, azonban ez a biztosítás az elképzelhető legdrágább. Hozzájárul ehhez még a győztesek egymásközi rivalizálása is, ami nemesak nagy hadseregek fenntartását, hanem állandó versenyfegyverkezést is jelent.

Már pedig ma az egész világon a nemzetgazdasági érdek, a pénz a döntő. Így a vezető politikusok is magukévá tették az igazi önzetlen békeapostolok jelszavát: „általános leszerelés“ — ha nem is éppen az örök béke, de legalább a fegyverkezési kiadások csökkentésének érdekében.

Az érdemleges tárgyalásoknál azonban mindjárt felszínre kerülnek a leszerelés kérdésének összes fájó pontjai, azok a nehézségek, melyek az örök béke felé vivő utat göröngyössé, a leszerelés kérdésében való megegyezést pedig egyelőre illuzóriussá teszik.

Az első jelszó, melynek alapján a tanácskozások folynak, a „biztonság“ vagyis a harceszközöknek azon minimuma, ami az ország védelméhez szükséges. De ezt a minimumot mindenki a saját belátása szerint akarja megállapítani és még hozzá is számítja a saját nemzeti és világpolitikai igényeit. A leszerelést elfogadják — igen, de csak saját biztonságukkal viszonylatban.

Így történt ez a most lefolyt londoni tengeri leszerelési konferencián is.

Az Északamerikai Egyesült Államok másként értelmezik a tengerek szabadságát, mint az angolok. Az amerikaiak a hadviselő államoknak — még a támadónak is — továbbra is akarnak élelmiszert szállítani, nem hajlandók még népszövetségi blokád esetén sem megengedni, hogy kereskedelmi hajókat átvizsgálják, az élelmiszerszállító hajóknak hasonló kivételeket igényelnek, mint a kórházhajóknak. Sarkalatos álláspontjuk pedig az Angliával való teljes flottaegyenlőség.

Anglia viszont ragaszkodik hadiflottájának teljes működési szabadságához, azaz blokád esetén a nemzetközi tengeri rendőrség szerepéhez, hogy minden semleges hajót is átkutathasson. Ami biztonságát illeti, hivatkozik szigetország létére, messzi és számos gyarmatára, tehát létkérdésnek tartja az erős flottát. Nem akarja azon eshetőségnek kitenni magát, hogy talán csökkentett hajóhaddal kelljen az Egyesült Államok ellen hadat viselnie, s Mac Donald közbelépésére volt szükség, hogy végül is, mint tudjuk' az Egyesült Államokkal a paritásban megegyezett.

Úgy Amerika, mint Anglia a tengeralattjárók végleges megtiltását helyeselné, hisz tengeri uralmukat legjobban a tengeralattjáró-harc veszélyeztetné.

Franciaország azonban éppen a tárgyalások alatt szervezi át flottáját és négy új, állandó hajóhadat alakít: Csendes óceáni vizeken, az Indiai óceánon, Nyugat-Afrika előtt és az Antilláknál való állandó állomásozással. Jellemző, hogy szintén ugyanez időben állítja szolgálatba a világ legnagyobb és legtökéletesebb tengeralattjáróját.

Egyben azonban vigan hinti a port a „sécurité nationale“ — nemzeti biztonság — hangoztatásával a fegyverkezési költségek miatt jajveszékéző adófizető polgárai szemébe. Nagy hadiflottát akar tartani, mert az egész földtekén elszórt messzefekvő gyarmatai vannak és mert tekintetbe veszi a többi államok viszonylagos tengeri erejét. Helyteleníti, hogy Anglia és Amerika a tengeri és szárazföldi leszerelés kérdését különválasztotta.

Olaszország megelőgszik a lehető legalacsonyabb tengeri haderővel, feltéve, ha a többi államok is ugyanezt teszik. Azonban feltétlenül ragaszkodik a francia flottáéval egyenlő össztonnatartalomhoz és az egyes kategóriákra való elosztást saját belátása szerint óhajtja tenni. Úgy Franciaország, mint Olaszország ragaszkodik a tengeralattjárókhöz, miután tudják, hogy ezek legveszedelmesebb ellenfelei a páncélos hajóegységekben gazdag nagy flottáknak. Mindkét állam főként több kis harcegységet akar tartani, mert ezek teszik nehezzé és veszélyessé a mammutflották számára saját birtokaik és tengeri utaik elleni támadást.

Franciaország nagyarányú flottafejlesztési tervet hajt végre. Jelenleg építés alatt van 240.000 tonnatartalommal számos új harcegysége, úgyhogy 1936-ban hadiflottája 724.000 össztonnatartalommal rendelkezne. Ezzel a Franciaország és Anglia flottája közötti arány az eddigi 3.35:10-ről 6.7:10-re változna, ami természetesen Anglia legélénkebb ellenkezését váltja ki.

Franciaország viszont tiltakozik az olaszok flottaegyenlőségi követelése ellen. E két állam álláspontja közti ellentét volt a konferencia sikerének legnagyobb akadálya. Franciaország szerette volna ezt a kényes kérdést kikerülni azzal, hogy „földközitengeri locamoi egyezményt“ óhajtott volna létrehozni. Azaz Olaszországgal kötendő barátsági szerződést katonailag Angliával és az Egyesült Államokkal biztosítani olyképpen., hogy e két állam kötelezi magát, ha Olaszország megtámadná, Franciaországot hadiflottájával segíteni. Ez esetben a franciák hajlandók lennének flottaépítési tervüknek 50%-át törölni.

Ez a terv azonban meghiúsult az angolszász hatalmak határozott állásfoglalásán, kik nem akartak a francia kontinentális politika eszközévé szegődni.

Ennek következtében a franciák ragaszkodnak hajóépítési tervük minden egyes tonnájához.

Japán viszont nem a neki szánt 60%-os, hanem 70%-os arányszámot követelte cirkálói részére, szemben az amerikaiakkal, hivatkozván szigetországára, partjai hosszára és tengeri kereskedelmére. Ragaszkodik tengeralattjárói megtartásához. Itt is elég éles ellentétek voltak, mígnem utóbb a két állam küldöttségei megegyezésre jutottak: Japán megtartja a kívánt 70% arányszámot.

Az összes tengeri hatalmak végül gyanakvó szemmel nézik a két angolszász nagyhatalmat, nem egyezkednek-e meg egymás közt teljesen a föld összes tengerei felett való uralmon? — amint ez szinte már meg is történt.

A londoni leszerelési konferencia lefolyásából láthatjuk, hogy saját nemzeti biztonságuk követelményeinek hangoztatásával az egyes államok álláspontjában — azzal, hogy kénytelenek voltak igényeiket pontosan körvonalazni — mélyreható ellentétek mutatkoztak, úgyhogy ahelyett, hogy a tengeri leszerelés terén elért érdemleges eredményekkel öregbítették volna az általános leszerelés kilátásait, részletalkudozásokba bocsátkoztak.

Nagyvonalú világpolitikai kérdésekben megegyezésre nem tudtak jutni, így a tárgyalás mihamar pusztán technikai térre szorult és követeléseik unosuntalan hangoztatásával, valamint a kategóriák és számok erdejében való időzéssel szétforgácsolták a konferenciát létrehozó eszmének erejét.

A fentebb említett mélyreható ellentétek a konferencián érdemleges megegyezést létrejönni nem engedtek s a jövőtől is alig várható egyéb, mint kevésbé fontos technikai megállapodások és csupán részletkérdések megoldása.

Például: 1. A csatahajók építésének bizonyos ideig való szüneteltetése. (Építési szünetév). 2. A tengeralattjáróharc lehetőségének korlátozása. 3. A tengeri fegyverkezés korlátozási módszerének megállapítása, stb.

A londoni konferencia e kudarca után a szárazföldi leszerelés kérdése ugyanígy tömeges nehézségbe ütközik. A probléma a Genfben tervezett konferencián kerül szőnyegre, ahol a francia és olasz álláspont előreláthatólag újból farkasszemet fog nézni egymással. A genfi

konferencia szövíói előre is a franciák, kik hangoztatják, hogy ezt a kérdést csak az európai államok, még pedig a kontinens államai maguk között vitassák meg.

Hosszas viták kérdése, hogy vajjon beszámít-e a kiképzett tartalék a haderő létszámába vagy sem.

Franciaország természetesen nem akarja beszámítani és ezen álláspontjához egyízben már elnyerte a konzervatív angol kormány beleegyezését (1928), sőt állítólag legújabbán bizonyos tengeri engedmények fejében a labour-kormány is hozzájárult volna.

Az egyes államok hadseregének egymáshoz való arányszámát szeretnék meghatározni, alapulvéve az egyes országok biztonsági szükségletét. Igen, de ha elgondoljuk, hogy mily különböző tényezők szabják meg az egyes államok hadseregének nagyságát és technikai erejét az ország biztonsága érdekében, akkor a laikus is könnyen megállapíthatja, hogy ezek a tényezők mindmegannyi vitaanyagul szolgálhatnak a leszerelés kérdésének érdemleges megvitatásánál.

Ezek a tényezők: területnagyság, lakosság száma, sűrűsége, határok hossza, mineműsége, gyarmatok száma, nagysága és távolsága, az ország pénzügyi helyzete, ipar, kereskedelem, külkereskedelem, mezőgazdaság és egyéb anyagi erők, annyira különböző együttthatókat jelentenek, hogy őket egy nevezőre hozni szinte lehetetlenség.

Tárgyilagos szemlélő egyelőre csak arra a megállapításra juthat, hogy ma egy konferenciának sem szolgáltatja igazi okát a világbéke, vagy az általános leszerelés módszere. A háború győztes nagyhatalmai részére adódott új helyzet egymásközt is egészségtelen légkört teremtett.

A világpolitikai érdekek terén köztük mindinkább mutatkozó ellentétek kiegyenlítésre várnak, a háttérben pedig ott lappáng az örök nagy kérdés: a hatalmi egyensúly!

Az államok mai fegyverkezése azonban könnyen arra a következtetésre juttatja az embert, hogy érdemleges munka az általános leszerelés terén addig nem lesz végezhető, míg a sokat hangoztatott „biztonsági kérdést“ ki nem kapcsolják, azaz: amíg az összes államok számításaikból és szerződéseikből a fegyveres elintézés lehetőségét teljesen nem törölik.

Igen, de hol akad a győztes országokban oly államférfi, aki tetté tudja varázsolni a Briand-i mondást és megelégedne a „biztonság“ oly fokával, amelyet a legyőzött államokéhoz hasonló kis hadseregek nyújtani tudnának?

IFJ. VITÉZ MÓRICZ KÁLMÁN

TÖRPE „NAGY REGÉNYEK“

Az esztétikai kategorizálás egyik kedvelt, szinte napjainkig úzótt vesszőparipája volt a műfajok hierarchikus rendszerezése.

Az egyik ilyen elmélet a költői műfajok között a lírát helyezte a rangsor élére; a dalt, mint a lírai költészet alapformáját, melyben tehát minden további potencia bennfoglaltatik. Egy másik osztályozás viszont — ugyanezen spekulációból kiindulva — éppen ellentétes magyarázatra jutott. Szerinte a líra s alapformája a dal a legegyszerűbb, tehát legkezdetibb megnyilatkozása a költői alkotásnak; fejlettebb kultúrát igényel, a népek hőskorában lép fel az epika s végül a kultúra még magasabb fokán jelentkezik a legfelsőbbrendű költői műfaj, a dráma.

A kulturális fejlődés fokozataihoz fűzött ez elméletek tudományos állványozása ugyan már összedőlt, — a műfajok rangsor-teóriái azonban mintha még mindig nem veszték volna ki a köztudatból. Pedig újabban már a gyakorlat is számos, a kelleténél is több példával cáfolt rájuk. Hiszen minden jel arra mutat, hogy a líra — legalább egyidőre — meghal. Nemhogy elsőségéről, de még csak szerepéről is alig lehet már beszélni, mióta elvesztette létének egyik alaptényezőjét, olvasóközönségét. A dráma szuperioritásáról beszélni pedig, napjaink dráma-termését tekintve, ugyan kiben van ennyi naivitás? Marad az epika, a prózába oldott modern eposz, a regény. A legkevesebb igényű műfaj: nem kíván előadót, mint a vers vagy a dráma, nem igényli az olvasónak a költőével azonos attitűdjét, sem a nézőnek a drámai előadás várakozásteli előkészületét. Bármikor megkezdhetem és abba-hagyhatom, mint a mozit. A film és a regény alkalmazkodik legszorosabban a modern közönség és a modern olvasó körülményeihez, — valljuk be: igényeihez is egyben. Ha tehát a három költői műfaj fokozati összehasonlításáról nem is beszélhetünk, koronként változó vezetőszerépüket sem tagadhatjuk.

Ma a regényé az egyeduralom. A széppróza minden más területe pang. Közvetlenül a háború előtti évtizedekben föllendült essay-irodalmunk s annak máig virágzó értékes termése olvasó híján el fog senyvedni. A novellát a ma közönsége csak újságban, folyóiratban fogadja el. Kötetben nem kell. Ha az író kötetben akarja kiadni, ravasz mesterkedéshez kell folyamodnia; vagy úgy, hogy egy vezérovallal a kötetnek legalább a címlapon regény-látszatot ad, vagy úgy, hogy bárminő laza és erőltetett meseszállal, esetleg a keretes elbeszélés hurokjaival fűzi azokat regényformába. S ez még a jobbik eset.

Az újságok megteremtették a tárcanovellát, a novella japántörpe hajtását, mely újban mindinkább valami furcsa, torz hajtássá csenevészsedik, oly elbeszéléssé kocsosul, melyben az eseménynek sokszor se kezdete nincs, se vége, csak közepe. Ugyanígy némely újabb regény mintha ezt a felelőtlen, kényelmes formát duzzasztotta volna fel otromba méretűvé; hatalmas ballonná, melybe össze-vissza lehet hordani hetet-havat abban a reményben, hogy a „regény“ nevezet majd csak egységes irodalmi művé fogja forrasztani az egészet. Új műszó született, fogalmi jelentésével éppen nem adaequat kifejezés, a „nagy regény“. Nem a régi klasszikus regények folytatásai ezek. A klasszikus regény: szélesölelésű, nagyléleketű, szintetikus fejezete az élet hatalmas áramának, — nemcsak vastag könyv, de az emberi lélek monumentális, végtelenbe hajló, mélységes megnyilatkozása. Példa világosítsa meg a kettő viszonyát: Emeljünk meg egy régi föliánst, félkézzel könnyen kitarjuk. Papírja finom, könnyű, a könyv csekély súlya meglepő. A régi könyv papírját ívszámba árulták, a mai könyvét súlyra. Métermázsára mérik. A papírt mesterségesen teszik súlyosabbá. Ma félakkora könyv kétszer olyan súlyú, mint a régi. Ma mintha a regényeket is külső, fizikai súlyra árulnák.

A Magyar Szőnie lapjain talán még lesz alkalmunk az újabb magyar regényirodalom tisztább termésével is foglalkozni, melyeket a fenti, általános reflexiók nem érintenek. Ezúttal egyetlen szerző négy regényének elemzését kíséreljük csak meg, melyek jelentőségük-nél fogva nem állanak ugyan arányban ismertetésük terjedelmével, fogyatkozásaik révén azonban számos újabb magyar regényt képviselnek. Minden kiváló kép, szobor, épület vagy könyv a művész egyéni arcát láttatja; a típust az átlagmunkák alkotják.

Alig egy-két éven innen Szántó Györgynek négy történelmi regénye jelent meg. Címük: A bölcső, Babel tornya, A földgömb, Utolsó hajnal, első hajnal.

Valamennyi a világtörténelem egy-egy monumentális tableaujához vezet vissza az olvasót. Julius Caesartól Napóleonig, Kleopátrától az angol Erzsébetig, Vergiliustól Shakespeare-ig stb. stb. a hadvezérek, uralkodók és „híres szerelmesek“, költők, írók és tudósok egész serege vonul fel regényeiben. Súlyos problémákat feszeget, világok és világrészek, születő és elhanyagolt kultúrák küzdelmeit festi. Az író merész vállalkozása mindenestre figyelemreméltó. Más kérdés azután, hogy kitűzött feladatait mennyiben sikerült megoldania?

A Babel tornya és A bölcső a magyar történelemből meríti tárgyát. Az előbbi a tatárjárás-korabeli Magyarországot rajzolja egy Brüsszélből hazatért fiatal magyar építész szerelmi regényén keresztül, az utóbbi az őshazát kereső Ázsia-kutatónak, Körösi Csorna Sándornak élettörténete. A földgömb és a csak nemrégiben megjelent Utolsó hajnal, első hajnal című másik két regény viszont a világtörténelem néhány legszínesebb fejezetét dolgozza fel. Amabban Szántó az angol renaissance korát, Erzsébet királynő világhuralmi terveit, a régi London életét rekonstruálja Shakespeare kortársának és előfutárjának, a hányatott életű Christofer Marlowenak alakja körül, ebben az ókori keletet és Rómát idézi fel Kleopátra szerelmeinek láncolatában, amint a

pagány világ elbukásának árnyéka előrevetődik egy új világ, a kereszténység születésében.

Az első kettőben szerzőnek dicséretes érdeme a magyaros tárgyválasztás; A földgömbben azonban jószándékának már a regény szerkezeti épsége vallja kárát. Egy cambridgei magyar diák képzeleti személyén keresztül ugyanis csupán az író szócsövét kapjuk, akit — miután nincs vele mit tennie — csakhamar el is ejt. Szántó György legfőbb írói fogyatkozása, hogy nem ura elbeszélései tárgyának. Könyveiben az események filmszerűen kergetik egymást, alakjai felbukkanak és letűnnek, minden ok nélkül újabbnál újabb meseszálakat indít, hogy a következő fejezetben már meg is szakítsa azokat, — így nőnek fejezetei vaskos kötetekké. Konceptióit túlméretezi, túlsókat markol s végül is csak töredékes mozaikot nyújt, a mese szálai összegubancolódnak kezében.

Regényeiben egyfelől nélkülözzük a történeti regényírótól joggal elvárható forrástanulmányokat, de hiányoljuk másfelől azt a többletet is, mely a költő intuitív alkotását a historikus oknyomozó és rendszerező munkájától megkülönbözteti. Szántó az átlagos történeti ismeretek törmelék-adatait mind felhasználja, de a készenkapott anyag vajmi ritkán válik a mese szerves részévé. Regényei nagy terjesdelmét nem annyira az író önként áradó elbeszélőkedve, mint inkább az egybehordott ismerettömeg határozza meg. Az olvasó sokszor alig fojthatja el bosszúságát az írónak lexikonok és iskolai kézikönyvek közhelyeiből egybeszerkesztett s még hozzá oktató-stílussal súlyosbíttott előadása miatt:

„Amikor (Körösi Csorna Sándor) a vogult meglátta, szemügre vette, — írja A bölcsőben — kezdte megérteni Sajnovicsot. Tudta, hogy a jezsuita Hell csillagász kíséretében Dániába ment, hogy ott az ezerhétszázhatvankilences napfogyatkozást tanulmányozza Keresztély király meghívására a külön e célra felépített obszervatóriumban. Itt találkozott egynéhány halszagú szegény rokonnal. Nem hiába mondta a Hamlet nagy írója, hogy valami büzlik Dániában, gondolta mosolyogva Sándor és aztán latolgatta a dolgokat.

Persze Sajnovics ugyanazt érezhette, amit ő, amikor az első lappot meglátta. Hiszen ezeknek az északi nomádoknak az ethnográfiai hasonlóságai szembezők és tagadhatatlanok.

De ismét felmerült a kérdés: Néprajzi rokonvonások döntenek, avagy a nyelvrokonság?

Sajnovics kimutatta ugyan Demonstrációjában, hogy a lapp nyelv többes számképzése a k-rag, csakúgy, mint a magyarban. Hogy a középfok képzője a b. Hogy egyéb ragok is közösek. Talált vagy harminc közös szógyököt is, mint ő most. De nem tanulhattak-e kóborlásaikban a nomád népek ennél többet is egymástól?“ stb.

Máskor meg szerző játszva-tanító hajlama a szinkronikus események fásztóan hosszú és túlsokszor ismételt felvonultatásában merül ki. E dadaista fogás mind gyakrabban észlelhető alakzata a legújabbkori szépprózának. A modern regényíró számára tagadhatatlanul kényelmes formula, amennyiben a klasszikus elődök monumentalitásra való törekvését fölváltó úgynevezett kozmikus törekvéseknek egyik legháládatosabb eszköze. Mutatóba közöljük A bölcső című regény egy egész fejezetét kitevő ily szinkronisztikus táblázat néhány rubrikáját:

„Amikor Körösi Csorna Sándor harmadízben indult el Lhasa felé, akkor a mi Petőfink szinlapkihordó volt Debrecenben.

... Akkor lépett be egy Karl Marx nevű joghallgató a Rheinische Zeitung szerkesztőségébe.

... Akkor foglalkozott először az ifjú Victoria királynő az első világhiállítás eszméjével...

... Akkor választották meg Illinois követévé az Abraham Lincoln nevű ifjú kereskedősegédet...

... Akkor jelent meg az első idegen hajó Japán partjai előtt... stb.

Ez lehet érdekes játék a kuriózumok kedvelőjének, akit elszórakoztat az események összetalálkozásából rajzolható végtelen sűrű párhuzam, de történeti regényírónak bizonyára nem legfőbb érdeme. Ilyenfélekép a történeti eseményeket mintegy hajuknál előráncigálva kapjuk csak, ahogy előbb a művészeti, irodalmi, nyelvészeti stb. glosszákat, a regény külső cirádáit, melyek mintha csupán szerző gondolati eredetiségének hiányát lepleznék...

Egyébiránt a divatos „kozmosz törekvés” nem egy helyen határozatlanabb formában is kifejezésre jut, természetesen a mesehajó újabb ballasztjaként. Így például A földgömb prológusában: „És a vizek felett kozmosz gályák jövőbeduzzadó vitorlái.” A bölcsőben: „Akkor a kozmosz anya megbillentette, megringatta a bölcsőt, amely már ravatal volt.” Az Utolsó hajnal, első hajnal c. regényben pedig: „Valahol egy kozmosz íj húrja feszült a terekben”, stb.

Csupa külsőség, csupa sallang.

A külsőségek túlságos megbecsülése, az esetlegességek nagy szerepe hívja föl az olvasó figyelmét Szántó regényeinek a címhez viszonyított feltűnő kötöttségére. Regényeinek címe szimbolikus, kettős jelentéssel bír, — s úgy tetszik, szigorúan e szimbólumok szabják meg a cselekmény útját. A cím a mese magja. A Bábel tornya elnevezés eredetileg a brüsszeli Szent Gudula székesegyházra vonatkozik; „persze, hogy Bábel tornya, amikor mindig messzi földről jött idegenekre van Anzelmusnak (a székesegyház építőjének) szüksége; egymás nyelvét sem értik” — kapjuk készen a magyarázatot. A regény második felében azután, amint az események magyarországi színtérré csapnak át, az itthoni általános fejtelenséget szimbolizálja a cím. A bölcsőben eleinte csak Tamási Están bá szépfaragású, madaras, virágos, kölcsönként diófaremekéről van szó, melyben a kis Sándort ringatja édesanyja; de már sejtjük előre a cím szimbólummá tágulását: „El ebből a sivár jelenből, vissza a fényes múltba, boldog gyermekkorba, ahol Ázsia, a nagy anya ezer bölcsőt ringat...” A földgömbben a Globe-színház nevéből bontakozik ki a dm egyetemesebb jelentése: „A színpad deszkái jelentsék az egész földgömböt. És ott fog majd nyüzsgögni rajta a sárgolyóbis minden típusa.” Hasonlóképpen szimbolizálja az Utolsó hajnal, első hajnal címe a pogánykor végét s a keresztény világ születését. Szabatosan körülhatárolt expozíciót nyújt valamennyi regényében, magában a címben pedig a mese teljes vázát.

Külsőséges, mellékes körülmények determinálják tehát Szántó regényeit: az összehordott temérdek adatnak lehető teljes felhasználása, ha az mindjárt a mese töretlenségének rovására is megy; a regénytől független események parallel ábrázolásával „kozmosz erő” látszatát kelteni; külső adottságokból s nem magából a cselekményből fejteni ki a bonyodalmat.

Említettük: Szántó György nem tud szabadulni a történeti tények súlyától és tömegétől; regényeiben a művészi alakítóképeségnek nem sok nyomát találjuk. A bölcső is, meg A földgömb is ezért marad regény helyett inkább a hős utolsó órájáig végigvezetett regényes biográfia. Regényei nagyon is befejezettek, ám ez a befejezettség nem annyira a művészi elgondolás egységét, mint inkább a történeti tények lezártágát jelenti. A Babel tornya hőse éli túl csupán az eseményeket, a négy vaskos kötet között Szántónak ez az egyetlen regénye, melyben a költői alakítás — és költői idealizmus! — szerencsésebb kísérletével találkozunk.

A „nagy regény“ nagy apparátussal dolgozik. Városokat, országokat, egész világrészeket mozgósít, de amint az összezsúfolt események nem olvadnak szerves egységbe, úgy a felsorakoztatott rengeteg szereplő sem elevenedik meg. Százzámra vonulnak föl regényei lapjain az újabbnál újabb alakok, hogy a következő pillanatban le is tűnjenek a színről. A szereplők fel- és letűnnek, míg szerepük tart, élnek is, de távozásukkal alakjuk kiesik az olvasó emlékezetéből. Ez nem az élet hullámzása, nem megelevenített múlt, történelmi revű csupán, melynek csoportjait csak pillanatra világítja meg a reflektor fénye. „A költő — mint egyik regényében írja — összefogdossa a föld minden alakját“, de ezek az alakok nem reinkarnálódnak regényeiben. Természetellenes, inkább karikatúraszerű történeti figuráit nem annyira a szokásos anakronizmusok árulják el, mint inkább az a különös sajátságuk, hogy mindig egyéniségük legjellemzőbb pózában mutatkoznak, jelentőségük, küldetésük teljes tudatában vannak s óvatosan ügyelnek arra, hogy szerepükből ki ne essenek. Szemük előtt állandóan az utókor fényképezőmasinája lebeg. Míg egyfelől szinte valamennyien víziószerűleg jövőbe látnak, másfelől ismerik a jövőnek róluk formált ítéletét is.

Szántó minden megokolás nélkül sodortatja hőseit egyik helyről a másikra; ma itt vannak, holnap már amott bukkannak fel. Hogyan? miért? — csak a legritkább esetben indokolja. Fő a változatos eseményrohanás. A dolgok belső összefüggése vajmi laza, a tények pszichológiai motivációja felette fogyatékos. A lélekelemzés problémáit Szántó nem ismeri. A rengeteg szereplő okozta zavart csak fokozza a képzeleti alakoknak, mitológiai személyeknek, isteneknek, szellemeknek szerepeltetése. Egy-egy ilyen szentivánéji álombéli tündérjárásra emlékeztető fejezet szinte nélkülözhetetlen minden Szántó-regényben.

A zavaros meseszöveg az elbeszélés köntösében is kifejezést nyer. Szántó szeszélyes külső formáinak legtipikusabb gyűjteménye A földgömb. A prózai előadás menetét itt hol drámai dialógus, hol levélforma, hol meg jambikus sorok váltják fel; máskor meg a keretes elbeszéléshez folyamodik, majd ismét napló-formát alkalmaz. Közben bosszantó külsőségekbe sodródik, mint például hol az egyes részek előtt drámai művek mintájára a szereplők névsorát közli, nem feledkezve meg a szóbakerülő állatokról, lovakról, kutyákról, csigáról, békáról, sőt épületekről és országutakról sem.

A „le style c'est l'homme“ közmondás alkalmazása ugyancsak az eddigi megállapításokhoz vezet. Szántó Györgynél a stílus éppúgy

az egyoldalú külső ábrázolás szolgálatában áll, akár a korrajz vagy a szereplő figurák. Kizárólag a stílus feladatává teszi például a milieu tükrözését. A földgömbben, hol London korcsmai életének, a dokkok világának durvaságát igyekszik visszaadni, valósággal hemzseg a sok útszéli, ocsmány kifejezés; A bölcső első szakasza a Székelyföldön játszódik le, itt tehát alig tudja végét vetni az összegyűjtött nyelv-járási sajátosságoknak; az Utolsó hajnal, első hajnal természetesen a klasszikus auktorok stílus-jellegzetességeivel van teletűzdelve, a rózsa-ujjú hajnaltól kezdve az állandó díszítő jelzők hosszú során át. Annál különösebb, hogy a Bábel tornyában nyomát sem leljük valamelyes archaizáló törekvésnek, mellyel pedig szerencsésen emelhetne volna azt a bizonyos couleur locale-t. Így történeti levegőt nem kapunk s ma sem érezzük magunkat otthon e levegőben. Amikor írói tollát nem kötik efféle kötelezőnek vélt nyelvi külsőségek, olyankor stílusa többnyire mesterkéltné, szóvirágokkal felcicomázott. Általában túlszűfolt képei, túlnépesített csoportozatai, mitológiai jelenetekkel való kacérkodása Valami újfajta barokkstilus-törekvésre emlékeztetik az olvasót. Teleaggatva ezer omamenttel, a forma elvész a cifraságok között; az építmény könnyű, csupán sallangok súlyosítják. Pedig vannak Szántónak jól megírt fejezetei is, pompásan sikerült szakaszai és költői szépségű sorai, mint amilyen például Körösi Csorna Sándor ráeszmélése az ázsiai származásra, amint a szomorú megalkuvásba züllött jelenből kiábrándultan, vágyakozva fordul az ősi bölcső felé.

A romantikus Szántó György regényeiben életszerű, reális akar lenni, de éppen túlbuzgó igyekezetével az ellentétes végtelbe esik. Precizításra való túlzott törekvése fosztja meg stílusát a költői kifejezés bájától és varázsától is. Aprólékosan leír, pontosabban megmagyaráz mindent, mint kellene. Így elvész a nyelv árnyalati finomsága, minden túlságosan éles, túlságosan világos. Úgy hisszük, Szántó György kifejezőkészsége erejéből semmit sem vesztené, árnyalati gazdagságában viszont rendkívül gyarapodna, ha kissé megszívlelné Verlaine ars poétikájának emlékezetes sorait:

Rien de plus eher que la chanson grise
Ou rindécis au Précis se joint.

Vizsgáljuk végül: vajjon a történeti és stílusszemponatokon túl találunk-e Szántó „nagy regényeiben“ valamely magasabb többletet, valami Victor Hugo végtelen testvéri szánalmához, Tolsztoj evangéliumi alázatosságához vagy Jókai örökgyermeki derűjéhez foghatót? Be kell vallanunk: Szántó regényeiben az emberi szenvedés, szépség és jóság fölemelő, megtisztító hatását hiába keressük. Regényeiben — talán ez a legsötétebb árnyoldala — nagyon is silány erkölcsi és világfelfogás nyilatkozik meg. Hogy Kleopátráról és a kicsapongásai áldozatául esett Marloweról szóló regényei a testi-lelki romlás rajza nélkül nem lehetnek el, az természetes. A művészet sokat, mindent elbír arra hivatott kéz tolla, ecsete, vésője alatt. Egy vérfertőző királynő és egy csavargó költő életregénye azonban semmiesetre sem szabad, hogy az író kezében az obszcén jelenetek folyton ismétlődő sorozatává válják s a sötét erkölcsi bomlás rajza meg kell hogy találja a maga

megnyugtató kiegyenlítődéset. Szántó regényeiben a megbillent mérleg egyensúlya sohasem áll helyre. E két regény túlfutott erotikumát tehát a tények ereje sem oldja fel, két másik regényében pedig előbbi támasza is elvész. A Bábel tornya képzelt hőisével kapcsolatosan süket kérdés marad, hogy miért kell az olvasónak egy csomó trágár jelenet tanújává lenni s mi indította szerzőt arra, hogy az egyébként teljesen érthetetlen pszichéjű hősnő alakja körül a durva jelenetek muzeális különgyűjteményét állítsa össze? Még kevésbé érthető, hogy A bölcsőben annak a Körösi Csorna Sándornak, akit szerző maga is aszkétának nevez, miért kellett egy izléstelen orgiában akaratlanul is középpontba sodródni? Minderről nem tud a hagyomány, e jelenetek csupán az író szexuális vonatkozások iránti előszeretetének ellenszenves megnyilatkozásai. Pusztá hatáshajhászatból egy-egy tízlaponként efféle ismétlődő záródísszel írásai tisztább örömeitől is megfosztja az olvasót.

Nem lehet hallgatással mellőznünk e regények különben eléggé ismert szomorú sajátságát, hogy t. i. szerzőjük egy a háborúban megvakult erdélyi festő. Az egykori festőre a színek nagy kultusza, valóságos tobzódása emlékeztet. Nem a valóság színei ezek, de a világtalan festő fantáziájában fokozott színek és képek káprázatos, bíborfényű csillogása, mely a költő vásznán, a papíron a jelzők és képek szinte sodró áradatába ömlik. A vakok belső látásával vetíti eléink sokszor a jeleneteket. Legművészebb megjelenítési formája, midőn személyeinek előbb csak hangját halljuk s csak lassan, később bontakozik ki alakjuk. Regényei általában erősen akusztikai alapjellegűek. Ahol tömeg jelenetekkel dolgozik, hangzavart ír le, a hangok változatát festi, ott meglepően jó, lebilincselően érdekes.

Szántó kontemplatív hajlama is fel-feltűnik egy-egy odavetett reflexióban s némi fanyar humorban, egyénisége azonban alig oldódik közvetlenebb líraiságba. Az olvasótól idegen marad tehát író és regény egyaránt. Egy regénye után többre nem vágyunk s ha mégis elolvastuk valamennyit, az író oeuvrejéről első könyve után kialakult képünk nem változik.

Szántó György erdélyi író. A második, aki pesti kiadókon át máról-holnapra egyszerűen beérkezett irodalmunk berkeibe. Az elsőre még bizonyára emlékszik az olvasó: Markovits Rodion két hadifogoly regényét is mindjárt a megjelenés pillanatában a nagyság fényével vonta be a kiadói reklám. Szántó György vaskos regényeit ugyanilyen talmi fény övezi. Pedig kár volna, ha tagadhatatlan írói készségét további túltermékeny munkásságra ösztönözné a reklámok transzparensenek kirakat-világítása. Csak művészi képességeinek kimélyítésével, alaposabb történeti felkészültséggel, egyszerűbb és gondosabb stílusterkvéssel, bántóan túlzott erotikumának erélyes lefékezésével fog igazabb utakra találni.

BISZTRAY GYULA

A MAGYAR ROMANTIKA

A MAGYAR irodalomtörténetírás csak újabb, a háború után érkezett el ahhoz a feladatához, mely minden történeti kutatás végecélja: a szintetikus látás kereséséhez, de újabb útjairól az iskola és közvélemény még nem vett tudomást; irodalomtörténeti kézikönyveinkben még ma is száz év előtti beosztási szempontok uralkodnak. Ezeket még Toldy Ferenc alkalmazta német elméletekből a magyar irodalomra; rajtuk Gyulai Pál hatása alatt Beöthy Zsolt csak keveset változtatott.

Ahhoz, hogy az egész magyar irodalomtörténetről való felfogásunk a magyar irodalmi élet belső fejlődéséhez igazodjék, természetesen számos részlettanulmányra volna szükség; nem monográfiákra, hanem egész korszakokat felölelő áttekintésekre, melyek a kor szellemébe hatolva, egységesen kutatják azt, ami az egyes irodalmi jelenségekben elaprózódva jelenik meg.

A kezdeményezés érdeme e téren az ú. n. szellemtörténeti irányé, mely ezelőtt nyolc évvel, egy folyóirat alapításával lépett fel s tudatosan követelte az előző korszak széteső érdeklődésű és materialisztikus ízű munkássága helyében a szintetikus látást és a szellemi folyamatok kutatását. Thienemann Tivadar Minervájának megjelenése óta nyilvánvalóvá lett, hogy az irodalomtörténetben sem lehet az egységes szempontok megjelölését, de különösen az egyes korokat irányító szellemi áramlatok vizsgálatát büntetlenül mellőzni. És így az idők jele, midőn egy idős, érdemes, de az ifjabb tudósgenerációval szemben kissé bizalmatlan tudósunk irónikus módon kér elnézést, hogy a macskakörmök közé tett szellemtörténeti szót Ő is használni meri, — de használja és igyekszik is a szó tartalmának megfelelően igazítani mondanivalóját. Vagy midőn egy másik, fiatalabb, de felfogásában kissé formalisztikus kritikuskunk, ki a szellemtörténeti iránynak tudatos ellenfele, bizonyos társadalmi osztályszempontot próbál bevinni a magyar irodalom jellegének meghatározásába, mely természetesen efféle szűk kaszinókeretekbe nem engedi magát beszoríttatni.

A Minerva szellemtörténeti irányának hatása a történeti tudományok minden ágában érezhető. A történetírásban különösen Hóman Bálint és Szekfű Gyula nagy Magyar Történetében jutott érvényre az új történet szemlélet, melynek nyugaton természetesen már régóta nem kell elismertetéséért harcotat vívnia. A magyar irodalomtörténetírásban, mely történetírásunk fejlődésével sohasem tudott lépést tartani, csak egyes kisebb tanulmányok jelzik eddig a szellemtörténeti felfogás terjedését.

Farkas Gyulának, ki csak nemrég lépett Gragger Róbert berlini magyar tanszékének örökébe most megjelent könyve. „A magyar romantika“ talán Koszó János Fessleré mellett az első kísérlet arra, hogy a magyar irodalomnak egy igen nevezetes nagyobb korszakát általános szellemtörténeti szempontokból áttekinthessük. A magyar irodalmi élet kezdőkorszaka ez, átnézete éppen a kísérő tények változatos tarkasága miatt nehéz. És éppen ez a könyv cáfolja azokat, akik a szellemtörténeti módszer érvényesülésétől a kutatás adatszerűségét, módszeres pontosságát féltik: az egész könyv adatokon, idézeteken épül fel, s a szintézis vonalai mögött az adatok hosszú sora vonul fel. De az idézetekkel való öngigazolásra a kényes szempontokkal foglalkozó szerzőnek nagy szüksége van a mi sajátosan ideges publicisztikánkban; hisz ez minden új és a jelennel bármilyen összefüggésben álló megállapításban botránykövet keres és nemcsak a kritikát, hanem még a hideg történelmi analízist is csak nehezen bírja el.

A könyv címe szerintünk nem egészen talál: a könyv nem a magyar romantikát tárgyalja, hanem a magyar romantika kialakulását, kezdő korszakát. A szerzőtől tudatosan került szóval kifejezve magunkat, a magyar preromantikáról nyújt általános szellemtörténeti képet: hiszen a könyv ott végződik, ahol a magyar romantika voltaképpen kialakul, Vörösmarty költészeténél. Persze ez szavak kérdése és a magyar romantikában is a legtöbb bajt az okozza, hogy mindenki mást ért romantikán. Hgy közkeletű felfogás szerint a romantika inkább lelki diszpozíció kérdése: az érzelmi elemek túltengése a racionális lelki tényezők rovására. Mások szerint a romantika a népi egység organikus felfogásán alapszik, szemben a racionalizmus tudatosan alakító világnézetével. Mások meg a stílus szabadságában találják meg a romantika kritériumát. Farkas Gyula korábbi fogalmazások nyomán sokkal szélesebb alapon fogja fel a magyar romantikát s abban valami egészen sajátos, a némettől és franciától eltérő fogalmat fedez fel. „Mi azt a nemzeti lélek mélységéből fakadó szellemi folyamatot értjük alatta, — mondja. — mely az egész nemzeti élet megújulására vezet, a nemzeti lélek egykorú egyedüli kifejezési lehetőségén, az irodalmon át. Az irodalmi romantika megszűnik, mihelyt a politika veszi át az irodalom kizárólagos nemzeti szerepét. Az idegenből vett fogalmat csak azért tartjuk meg, hogy a magyar fejlődést beilleszthessük az egykorú nyugati fejlődés láncolatába, feltüntetvén egyéni jegyeit, magyarelvű értelmezéssel.“ E szerint tehát nem volna irodalmi romantika Eötvös későbbi korszaka, Kemény Zsigmond, Jókai regényei, ellenben romantika Kazinczy, Verseggy, sőt Virág Benedek vagy Pázmándi Horváth Endre! Látjuk, hogy a vita inkább szavak körül folyik és kár volt Farkas Gyulának a magyar irodalmi romantikát így elhatárolnia. Ha Vörösmarty és Kölcsey költészetét ő is a beteljesülés időszakának tekinti, helyesebb az előzményeket csakugyan előzményeknek felfogni és bennük csupán az alakító erők játékát figyelni, mely a racionalizmusból ebben a kiegyenítetlen, magyar preromantikus korszakban az igazi romantika korszakába vezet.

Farkas Gyula könyve tulajdonképpen az önálló, egyéni jellemű magyar irodalmi élet kialakulásának történetét adja. Sikerült is neki

ebben a zűrzavaros korszakban, melyben esztétikai irányok, ízlés, műveltség, írói szándék oly sokszor kaotikusnak látszó változatosságban jelentkeznek, olyan általános szempontokat találnia, melyek sok apró ténytet egységesen felölelnek és amelyek valószínűleg radikálisan módosítani fogják a magyar irodalomtörténet beosztási szempontjait.

A könyv alapeszméje Szekfű Gyula egyik korábbi megállapításán nyugszik. Szekfű ugyanis felismerte azt a nagy különbséget, mely a történelmi és vallási elkülönülés folyamán a dunántúli és tiszántúli magyarság között kialakult. Farkas Gyula kimutatja, hogy ebben az elkülönülésben rejlik a magyar irodalmi élet első korszakának kettős arculata és számos ellentétének, sőt irodalmi vitáinak kulcsa.

A Dunántúl túlnyomóan katolikus voltából folyik, hogy ott a felvilágosodás racionalista eszméi nem terjedhettek el oly mértékben, mint a kálvinista Tiszántúlon. Ellenben itt az asszimilált, a magyar fajba olvadt német és szláv eredetű alsópapság körében támadt fel a XVIII. század folyamán a katolikus latin jezsuita kultúra ellenhatásként az a sovén nemzeti érzés, melynek parancsoló követelménye lett a magyar nyelvűvelés és a magyar irodalom megteremtése. A magyar irodalmi élet első tartós lendülete tehát a Dunántúlról indult ki. Így Farkas Gyula ismeri fel először Molnár János érdemeit, ki egész sereg paptársát izgatja magyar versírásra, holott Molnár János a felvilágosodást mozgalom tudatos ellensége. Így érthető aztán, hogy Baróti Szabó Dávid, Virág Benedek és hatásuk alatt a szintén dunántúli, bár luteránus Berzsenyi a klasszikus ízlés magyarítására vállalkoztak, ami az osztrák barokkos kultúra lefordításának látszik. Az optimista sovén érzés legerősebben két asszimilált katolikus írónál és a Dunántúl nevelődött Gvadányi és Dugonics műveiben nyilvánul meg. Igen meggyőzően mutatja ki Farkas Csokonai Vitéz Mihályról is, hogy tiszántúli eredete dacára költészetének ihletét a dunántúli nemesi kúriákban és paplakokban nyerte. A második nemzedékben Kisfaludy Sándor a központ, hozzá csatlakozik a zalai Bacsányi János, ki jobbágyi származásánál fogva fogékonyabb a felvilágosodás eszméi iránt, és solum mások. És végül a dunántúli Kisfaludy Károly és Vörösmarty valószínűleg meg Pesten a Dunántúl hagyományait folytatva, a nemzeti szintézist jelentő központosított irodalmat.

A tiszántúli irodalom ezzel szemben más fejlődési feltételek mellett élt. A kálvinizmus itt a XVIII. század folyamán, részben az üldözések, részben bizonyos belső ellankadás következtében elvesztette azt a lendületet és átütő kulturális erőt, mely a korábbi két század folyamán jellemezte s amelynek főforrása a magyar protestánsok külföldi iskolázata volt. Ez most már csak a gazdag főúri családokban volt lehetséges. Így régi hagyományos kultúraszomjúság hatott a bécsi, többnyire tiszántúli református testőrökre, mikor a frandáskodó, ragyogó bécsi barokk-környezetben magyar irodalmi iskolát alapítottak. Ez az irodalom azonban a protestantizmus újabb irányának kedvező felvilágosult racionalista ideológia gyermeke volt. Utóbb e kálvinista felvilágosodási irodalomnak egy német iskolázású felvidéki és dunántúli luteránus művelődési irány jött segítségére, mely a göttingai és jénai neohumanizmust hozta Magyarországra. A magyar városok német

polgársága terjeszti a német irodalom ismeretét és felkelti az érdeklődést a görög klasszicizmus iránt. Ebből a kultúrkörből lép ki Kazinczy és Kis János, kit Kazinczy jellemzően kora legnagyobb költőjének tartott. Kazinczyban különben a protestáns irodalmi művelődés mindkét ága egyesül: ő éppúgy örököse a korábbi kálvinista franciás felvilágosodásnak, mint a neohumanista luteránus német hatásnak.

A kálvinista táborban azonban fájdalmas szakadás áll elő éppen Kazinczy és barátainak magas művelődési programja miatt. A tiszai kálvinizmus Kazinczy haladó irodalmi tendenciáit nyelvben és szellemben éppen úgy visszautasítja, mint a katolikus dunántúliak törekvéseit. És minthogy Kazinczy a nyugati műveltséget a maga teljességében akarta átültetni a magyar talajba, szakítva minden hagyománnyal, a sovén dunántúli körökben is bizalmatlanságra talált és lassanként elszigetelődik, mint ezt Farkas lépésről-lépésre szemléletesen bemutatja. Tömrdek idézettel igazolja azt is, hogy ez a katolikus-kálvinista irodalmi ellentét igen tudatos volt ebben az időben és míg Kazinczy a harcot akarja, a dunántúliak inkább egységre, de egyúttal hegemoniára törekednek és ezt sikerül is elérniök.

Érdekes jelenség azonban, hogy a dunántúli katolikus és a tiszántúli kálvinista eredetű irodalmi ellentét elsősorban nem is a világszemléletben nyilvánult, hiszen a francia felvilágosodás gondolköre a jozefinista korban és a kilencvenes évek nemzeti felbuzdulásának korában az egész országban elterjedt, hanem nyelvi és irodalmi jellegű és inkább a történelmi fejlődés eredménye, mintsem a felekezeti felfogásé. Farkas a történelmi fejlődés folyamán kialakult faji különözésnek tulajdonítja ezen ellentétek kirobbanását.

A táj irodalmi hatásának is szép analízisét kapjuk a könyvben. A Dunántúl történelmi tájai, kastélyokkal teleszórt hegyes-dombos, kellemes, festői vidékei jobban kötötték a költöket szűkebb hazájukhoz, mint a sivár alföld újonnan telepített tájai. Bessenyei, sőt Kölcsey is környezetét csak nyűgnek érzi, mely szárnyalását leköti; Himfy, Berzsenyi meg elragadtatásba esnek, ha szülőföldjükre gondolnak. De amikor Kisfaludy Károly körével a városi irodalmi élet kialakul, az írók Pestre vágyódnak, melynek élénk szellemi levegője mihamar magához vonzza Vörösmartyt, éppúgy mint Kölcseyt.

Itt a főváros asszimiláló, kiegyenlítő környezetében múlnak el a felekezeti ellentétek, a táji származás hagyományai, és itt találkozik egy bizonyos általános humanizmus és a magyarság egyetemes nemzeti érzésének egyesített kultuszában a dunántúli katolikus Vörösmarty és a tiszántúli kálvinista Kölcsey. Farkas ennek a találkozásnak igen nagy fontosságot tulajdonít és szimbolikus jelentőségűnek tartja, hogy a Szózat és a Himnusz költője bizonyos hagyományukban gyökerező különbséggel ugyanazt a nemzeti gondolatot fejezik ki, ugyanazzal az érzéssel, úgyhogy a nemzet mindkettejük költeményét nemzeti himnuszává avathatta, mert bennük semmi lényeges eltérést immár nem érezhetett.

A könyvnek legvonzóbb fejezete az, mely a nemzeti érzés dunántúli és tiszai formáinak analízisével foglalkozik. E fejezet különös érdeme, hogy felderíti azt a folyamatot, melyen a mai magyar nemzeti

érzés teljes kialakulásáig átment. Ehhez a kérdéshez a tudományos kutatás mindaddig nem igen mert nyúlni, holott kétségtelen, hogy a nemzeti érzés, mint minden kollektív jelenség, bizonyos történelmi fejlődésen megy keresztül és teljesen más az Árpádok, más a reformáció és más a romantika korában. A dunántúli katolikus papság körében, melynek Farkas Gyula fejtegetései után döntő fontosságot kell tulajdonítanunk a nemzeti érzés és irodalom kialakításában, szerinte az idegen elemek asszimilációja idézi elő a sovén magyar nemzeti érzés lecsapódását. (Dugonics, Rájnisi, Szaicz Leó és szellemi rokonuk, a katona Gvadányi.) Ezt a magyarázatot azonban szellemtörténetileg kissé hiányosnak érezzük: a jelenség csakugyan meglepő, a tények ékesszólóan csoportosulnak, de az ok megjelölése nem egészen világos. Ezzel szemben kétségtelen, s erre már Farkas előtt rámutattak az egész magyarságra gondolva, hogy a tiszai kálvinizmus körében a felvilágosodás haladáseszméje ragadja ki a magyarságot a nemzeti érzés lankadó korszakából. A Dunántúlon, a katolikus alsópapság körében alakul ki az az asszimilálni akaró magyar nemzeti érzés, mely a XIX. század liberális korszakának lett az illúziója s mely még ma is oly mélyen gyökerezik az idősebb nemzedék lelkében. A névmagyarosítás, az öltözet magyarosításának gondolata is itt nyert először irodalmi és mihamar társadalmi kifejezést. A Dunántúlon tehát Magyarország nem-magyar lakosságának nagy száma alakította ki a magyar irodalom és művelődés missziótudatát. Kazinczy tiszántúli kálvinista híveinél a nemzeti program művelődési: a műveletlen magyarok nagy tömegeit akarják megnyerni az európai műveltségnek. Farkas szemléletesen igazolja, hogy a dunántúli nemzeti ideál többnyire optimista illúziókon alapszik és a legtöbb esetben német eszmék, képek, mitológia és történelem egyszerű lefordítása, míg Kazinczy és a tiszántúli írók tisztán látták a magyarság elmaradottságát és a haladást nem a magyarkodásban, hanem a művelődésben, az európaiasodásban jelölték meg. Amikor Schwärmer és Horvát István vitába keverednek a felett, hogy Nagy Lajos és Mátyás tudtak-e magyarul, az egész dunántúli magyarság ebben a vitában a nemzeti becsület harcát, Horvátban a nemzeti becsület hőjét látta. De Kölcsey azt írja Kazinczynek, hogy ő az egész disputát csak nevetni tudja. Szemere is hasonlóan nyilatkozik: „Az a kérdés, hogy lesz-e abból haszon, ha a nemzet elől a tükröt elkapjuk? S nem tanácsosabb, nem fogatosabb volna-e mindnyájunknak magyarokul azt kiáltoznunk íróinkhoz, belföldihez és külföldihez egyaránt: szólj rólam, amilyen vagyok?” Mint látjuk, igen kényes és ma is élő ellentétes magyar szemléleteket tapintott ki itt Farkas Gyula s a Kölcsey, Kazinczy, Szemere nézeteinek illúziómentes folytatói ma is oly elszigetelten állnak az illúzióval terhelt idősebb magyar generációval szemben, mint a szintén illúziómentes Széchenyi és Arany.

Mindez gyönyörűen reflektálódik a két irány történeti szemléletében is. A dunántúli költők egy egész magyar történeti mítoszt alakítanak ki, melynek nagy része sült német, sőt osztrák. Jellemzők pl. a dunántúli szellemben író kálvinista Aranyosrákosi Székely Sándor kieszelte, német eredetű Hadúr-isten esete, Dugonics féktelen

soviniszta regényei vagy Himfy regéi, ki a dunántúli várak múltjáról semmit sem tudva, osztrák-német lovagregéket költ rájuk. A tiszántúliak itt is illúziómentesek, sőt a haladó felvilágosodás szellemében gyűlölettel viseltetnek a magyar középkor iránt. A szintézis korában aztán Vörösmarty, Kölcsey és mások költészetében a dunántúli költészet múltért rajongó iránya egyesül a tiszai pesszimizmussal és kialakítja azt a fájdalmas, melanchólikus hangú lírát, mely a közelmúltat és jövőt oly sötéten látja (Szózat, Himnusz) és mégis cselekvésre szólítja a magyarságot. Ebben a hinni nem tudó, de mégis cselekedni akaró nemzeti érzésben ismeri fel Farkas Gyula a magyar nemzet legnemesebb és legtehetségesebb költőinek tipikusan magyar romantikus történet szemléletét és analízise után most már tisztán látjuk ennek a sajátos, de a magyarság történetére nézve roppant fontosságú szemléletnek gyökereit.

Ezek után tér rá Farkas annak a vizsgálatára, mi volt az, amit a magyar romantika a német irodalomból átvett és mi módon hasznította az átvett anyagot és szellemet magáévá. Ezen a téren már bő anyag állott rendelkezésére, hiszen egy egész nemzedék foglalkozott már a XVIII. és XIX. századi magyar-német irodalmi kapcsolatok felderítésével. Farkas azonban szellemtörténeti szempontból felépített művében itt is újat nyújt, mert a magyar lelkiség sajátos struktúrájának figyelemmel tartása itt is új szempontok felfedezésével jár. Farkas szerint az eddigi részletes analízis sokszor egyszerűen elsikkasztotta az írói egyéniséget, úgyhogy nem maradt belőle egyéb, mint csupa idegen hatás. Ő ellenben pl. rámutat arra, mi mást jelent a tiszai Kazinczy és a dunántúli Bacsányi számára Klopstock és Osszián. Az egyik a nyelvet, a másik a szellemet kereste benne. És így kapjuk a magyarországi német polgárság szerepének rajzát, a német klasszicizmus és az osztrák romantika hatásának analízisét, a közvetlen külföldi szellemi kapcsolatok szellemtörténeti értékelését, melyből kiderül, hogy míg egyrészt a népköltészeti érdeklődés is német ösztönzésre indul meg nálunk, másrészt a magyar irodalomelmélet mily kis mértékben tudott csak önállósulni s közvetlen légkörét, a magyar romantikát csak a német esztétika szemüvegén át látta s ennek megfelelően fordította ki lényegéből.

Farkas szerint a magyar romantika a francia romanticizmus és a politikai gondolat győzelmének hatása alatt lealkonyodik, vagyis ő a romantikát körülbelül Széchenyi fellépésével lezártnak tekinti. Már mondtuk, mily fenntartással fogadhatjuk a magyar romantikának ezt a szűkkörű fogalmazását. De mindenesetre igaza van abban, hogy a magyar irodalmi élet Kölcsey és Vörösmarty költészetében első korszaka végéhez ért s a szintézis beteljesedésével új távlatok felé halad.

A magyar irodalomtörténet szegényes életében eseménynek mondható Farkas Gyula könyvének megjelenése. Nem annyira kissé száraz, az idézetek halmozása miatt néha nehézkes stílusa miatt, mely a felvetett sok kényes kérdés miatt csak ritkán törekszik szubjektív varázssra, hanem a sok termékeny szempont feltárása következtében, melynek eredménye, hogy most már tisztán látjuk a magyar romantika előkorszakának belső életét. Ez, mint a szerző is többször hangsúlyozza,

egészen sajátosan magyar, a magyar történeti, vagyis faji viszonyoknak függvénye. Az irodalmi életnek olyan tényezői kerültek itt a tudományos kutatás világitó fénye alá, melyek valóságos belső alakító erők s melyekről mind a mai napig alig volt tudomásunk. Az idola fori, a begyökeresedett, de nem igazolt közvélemény merevítő, életet eltakaró köde éppen e korszakra nézve volt legsűrűbb s talán most már majd az iskolai oktatásban is felhagyhatunk a primitív irodalomszemléletet képviselő deákos, franciás, németes, klasszikus iskolákra való beosztással, mely a magyar irodalmi életet egészen külsőleges és önkényes kritériumok szerint tördelte össze nem álló darabokra. Nem, az élet nagyobb mélységekben húzódik, hogysesem az írók olvasmányai szerint lehetne megfogni egyes fázisait s a magyarság belső életének több köze van a nagy megindulás folyamatához, mint külsőleges formai vagy anyagi szempontoknak.

Farkas Gyula könyvével megismétlődött a magyar tudományos életnek egy régi jelensége: megint egy magyar germanista hozott be újabb irodalomtörténeti szempontokat a magyar irodalmi élet kutatásába. Ilyenek a Nadler és Petersen által megformulázott táji, műveltségi régiók szempontjának magyar alkalmazása. De ezúttal többet is kaptunk. Horváth Jánosnak, az öncélú magyar irodalomelmélet hirdetőjének tanítványa nem állhatott meg az idegen irodalmak életéből vett tanulságok levonásánál, hanem keresnie kellett a nehezebben megtalálható sajátosan magyar történelmi tradíciók szerepét. Az eredmény: az önálló magyar irodalmi élet első korszakának, mondjuk, a magyar romantika belső rúgóinak felismerése. Dicséret illeti a Magyar Tudományos Akadémiát, hogy ezt a fiatal erőtől duzzadó tanulmányt megjelenéshez segítette.

ECKHARDT SÁNDOR

FIGYELŐ

VASS JÓZSEF

ABBAN a rendkívüli megindultságban és részvétben, amely Vass József váratlanul bekövetkezett hirtelen halála alkalmával oly szokatlanul meleg és impozáns módon nyilvánult meg a magyar társadalom minden rétegében, a nemzetnek ösztöne jutott kifejezésre. Azt érezte ez az ösztön mindenkivel, hogy Vass Józsefben ama nagyon kevésszámú magyar férfiaknak egyikét veszítettük el, akik adott esetben hivatottak lettek volna rá, hogy vezessék az országot azoknak a súlyos problémáknak megoldásában, melyekkel az élet legkülönbözőbb terein évek óta eredménytelenül küzdünk. Vass Józsefnek ezen, a nemzet széles rétegeiben mutatkozó értékelése valóban ösztönszerű volt. Hisz egész politikai működése alatt mindig megelégedett a „második hegedűvel“, hangsúlyozottan fejezte ki minden alkalommal, szóval és tettel, teljes szolidaritását azokkal, akik egy és ugyanabban a kormányban társai voltak, kivált pedig a jelenlegi kormányelnökkel és gondosan igyekezett még annak látszatát is kerülni, mintha külön önálló eszméi volnának, amelyek őt a kormány többi tagjától megkülönböztetik. Semmi külső ok nem volt arra, hogy a nyilvánosság többet várjon tőle, mint bármely más, a mai politikában nagyobb szerepet játszó férfiútól. Mégis mindenki érezte, hogy abban az esetben, ha a mai politika egyszer befejezettnek fogja tekinteni a maga feladatát, Vass József az az ember, aki talán leginkább volna képes arra, hogy új utat mutasson a nemzetnek sorsa megjavításában.

Vass József katolikus pap volt és kétségtelenül, mint ilyen is, kiváló. De politikai egyénisége független papi mivoltától. Ha sorsa más élethivatásra sodorta volna, ha mint földbirtokos, ügyvéd vagy újságíró dolgozta volna magát keresztül a nagy nemzeti problémákkal való közvetlen foglalkozás nagy hivatása felé, akkor is nagyjában ugyanazt a helyet foglalta volna el a magyar politikai életben, mint amely érdemes teológiai működése után lett osztályrészévé. Gondolatai nem a papból, hanem az emberből fakadtak, azoknak legfeljebb külső alakja, színe és egyes finomabb árnyalatai viselték magukon nemes egyházi hivatásának bélyegét. Politikai céljai és törekvései nem álltak ugyan ellentétben vallási meggyőződéseivel, sőt teljes harmóniában voltak velük, de azért tőlük függetlenek voltak. A politikust a paptól megkülönböztette Vassnak az a törekvése, hogy nem elégszik meg azzal, ha pár száz vagy ezer hívőjének lelkében próbál a maga szellemével új perspektívákat megnyitni, hanem olyan feladatokra koncentrálja a maga erejét, amelyek alkalmasak rá, hogy ezt a szellemet intézményesen, a nemzet összességének javára gyümölcsöztessék, mégpedig nem csupán egyes alkotások révén, mik szükségszerűen mindig csak az arra szorultak igen csekély részén tudnak segíteni, hanem az egész politikának, a törvényhozás és közigazgatás egész szellemének megfelelő átalakításával és egy, az élet nehézségeivel számoló újszerű és mégsem forradalmi, hanem a létező értékeket gondosan megőrző és fenntartó politikai felfogás megteremtésével. Vass József első-sorban államférfiú volt.

Az „államférfiú“ szóval az utolsó években gyakran visszaélnék. Ha valaki politikával foglalkozik, ha egyszer vagy máskor miniszteri tárcát töltött be, rendesen máris akad valaki, ki őt államférfiként ünnepli. A napi-

lapok erősen devalváltak ezt a címet, amelyet a történelem jóval takarékosabban osztogat. Hogy valakit történeti távlatban államférfiúnak tartsunk, ahhoz nem elég, hogy az illető politikával foglalkozott legyen. Ilyen értelemben államférfiú csak az, akinek egy, az állami élet összes vonatkozásaira kiterjedő egységes koncepciója van, amely szem előtt tartja és megvalósulásuk felé közelebb viszi a nemzet nagy céljait, de emellett helyesen számol az adott szükségességekkel is, aki továbbá meg tudja nyerni koncepciója részére azok támogatását, akik az ország sorsának irányítását végső fokon szavazatukkal eldöntik és aki be tudja bizonyítani, hogy koncepciója megvalósítható és alkalmas arra, hogy valóban megoldja — egészben vagy részben — azokat a problémákat, amelyeknek megoldását célul tűzte maga elé. Ha egy országnak valamely időpontban csak egyetlen ilyen értelemben vett állami érfia is van, boldognak mondható, mert minden nemzet életében vannak nemzedékek, amelyekben egyetlen sem születik. A köztudatban benne van, hogy Vass József ilyen értelemben is államférfiúi kvalitásokkal rendelkezett. Azok, akik Vass Józsefet személyesen ismerték és egyik-másik gondolatát bizalmas beszélgetésekben elleshették, saját tapasztalatukból is meg tudják támasztani ezt a felfogást. Vass politikai megnyilatkozásaiban, — ha azokat a maguk összességében tekintjük, amikor aztán kiemelkedik a sorok között rejtőző szellem is, — szintén található bizonyítékokat Vass államférfiúi kiválósága mellett.

Végeredményben az az érzés, hogy Vass Józseffel egy jelentékeny államférfiúi egyéniség költözött el körünkből, leginkább mégis arra a szuggesztív benyomásra vezethető vissza, amelyet ez a minden megnyilatkozásában kétségtelenül értékes egyéniség hátrahagyott mindazokban, kik vele érintkeztek. Nekem magamnak is, aki a magyar politikának szereplőit az elmúlt harmincöt évben jóformán kivétel nélkül személyesen ismertem, — közöttük sok nagy szerephez jutott jelentéktelen politikust és néhány vezető helyre sohasem került jelentékeny államférfiúi kvalitást,—meg kell vallanom, hogy Vass József megnyilatkozásaiból, akár a nyilvánosság előtt történtek, akár négy szemközt, — mindig azt a benyomást nyertem, hogy valóban értékes államférfiút egyéniséggel állok szemben. Annak beigazolásával, hogy ez az érzés helyes volt, Vass József adós maradt, nem saját hibájából, hanem mert a halál túlgyorsan elragadta őt körünkből. Ez a valóban államférfiúi egyéniség sohasem válhatott igazán nagy államférfiúvá, mert mielőtt azzá válhatott volna, becsukódtak mögötte sírboltjának kapui.

NEM MINDIG KÖNNYŰ DOLOG elemeire bontani azokat a benyomásokat, amelyeket valamely kiváló egyéniség ránk tesz. Mi volt vájjon az, ami Vass Józsefet államférfiúnak tüntette fel szemünkben, noha még nem került olyan helyzetbe, melyben államférfiúi jelességei érvényesülhettek volna? Elsősorban hozzájárult ehhez az a nagy komolyság, amellyel az országot érintő kérdésekkel foglalkozott. A politikai feladatok, amiket maga előtt látott, teljesen abszorbeálták, nem volt dolog, amit politikai feladatainak készséggel alá nem rendelt vagy fel nem áldozott volna. Egyénisége valósággal összefolyt azokkal a problémákkal, amelyeket a sors eléje vetett. Nem úgy kezdte azokat, mint valami sakkjátszmát, amelyet időről-időre lehet félre is tenni, hanem fizikailag szenvedett, ha ezek a problémák súlyosbodtak, fizikailag is megkönnyebbülést érzett, ha egy-egy lépést tudott tenni megoldásuk felé. A politikai alkotás számára életszükséglet volt, mint a levegő és nemcsak kellemetlen feladat, amellyel sajnos, néha törödni kell. Az az érzés, hogy valamely probléma valójában megoldhatlan, kínozza őt, de sohasem tette fatalistává és ahelyett, hogy ilyenkor saját tehetetlenségének érzésében passzivitásra kárhoztatta volna önmagát, fokozott tevékenységet

fejtett ki abban a tekintetben, hogy ha már nem lehet valamely bajt tökéletesen megoldani, meg kell találni annak lehetőségét, hogy az legalább felével, negyedével, vagy ha már nem volna lehetséges, legalább egy századrésszel csökkentessék, mert minden jobb, mint ha semmi sem történik.

A másik dolog, ami az államférfiúi egyéniséget sejtette benne, az az átgondoltság, önállóság és egység volt, amely felfogásaiban mégnyilatkozott. Az egyes problémák megoldásának módjait ebből az ő egységes felfogásából kifolyólag kereste és találta meg. Nem elégedett meg azzal, hogy öltöszzerűen döntse el az egyes problémákat, egyszer ilyen, másszor homlok-egyenest ellenkező szellemben, csupán azért, mert az volt a benyomása, hogy egyszer ezt, másszor amaszt várják tőle. Előtte sem volt titok, hogy minden dolognak két oldala van, hogy az esetenként általa választott megoldás ellen is lehet érveket felsorakoztatni és hogy lehet ellenkező megoldások mellett is állást foglalni. De azért soha nem esett abba a hibába, hogy beláthatatlan ideig ingadozzék a különböző lehetőségek között. Meglátta azt a nagy igazságot, hogy mindaddig, amíg az egyes problémákat izolálva kezeljük, nehéz annak eldöntése, hogy mely álláspont mellett szólnak a legerősebb érvek, attól a pillanattól kezdve azonban, amikor a politika valaki részére összefüggő, szerves, élő valamivé válik, amelynek egyes részecskéi eszmeileg összekapcsolódnak, ez a bizonytalanság rendszerint megszűnik, mert attól kezdve mégis megint csak egyetlen megoldás az, amely lehetségesnek és helyesnek mutatkozik.

Vass József harmadik sajátsága nagy szónoki képessége volt. Mindig válogatott szavakkal, találó gondolatokkal és kifejezésekkel, nemes előadási móddal tudta megvédeni álláspontjait, kerülve minden felesleges élességet. Ha valakivel vitába bocsátkozott, sohasem az volt a célja, hogy az illetőt az egész hallgatóság előtt kompromittálja és nevetségessé tegye, hanem az, hogy az illetőt magát győzze meg vádjainak helytelenségéről. Végül megvolt Vassban az a realitások iránti élénk érzék is, amely az államférfira nézve elkerülhetetlenül szükséges. Mindig meg tudta találni a politikában a járható utakat és sohasem hajszolt célokat, amelyek nézete szerint pillanatnyilag elérhetetlenek voltak. Nem áldozta fel ezeket a célokat, hanem csak félretette, tehát reálpolitikus volt és nem meggyőződés nélküli opportunist. Tudott várni és nagy mértékben bírta a türelemnek erényét. Alá tudta magát másoknak rendelni, ha a helyzet ezt parancsolta, sőt alá tudta rendelni a maga jobb meggyőződését egy szerinte rosszabb meggyőződésnek is, ha nyomós közérdekű okokból ezt szükségesnek találta. Hiányzott benne az a merevség, amely bizonyos elvekhez köti a politikust és bizonyos körülmények között arra kényszerítheti, hogy inkább lemondjon a politikai tevékenység folytatásáról, minthogy abba a látszatba kerüljön, hogy hűtlen lett meggyőződéséhez. Simulékonyága meg tudta találni az utat arra, hogy elveinek feláldozása nélkül, egyszerű háttérben hagyásukkal, megtalálja az együttműködés útját olyanokkal is, akikkel talán egyik-másik kérdésben nem érteit teljesen egyet.

Ezt a simulékonyóságot az emberek gyakran félreértik és rossz néven veszik. Következetlenséget és elvtagadást látnak benne és úgy értelmezik, mintha az, aki a viszonyokhoz alkalmazkodik, minden esetben egyéni érvényesülési törekvéseinek és hatalomvágyának rendelne alá elvi szempontokat. Vass sem kímélték meg egészen hasonló szemrehányások. Az én felfogásom szerint ezek a vádak alaptalanok. Felületes ítéletekből és téves látszatokból indulnak ki. Annál nyugodtabban vallhatom ezt, mert egy ízben éppen ezekre a szempontokra nézve ellentétben álltam Vass Józseffel. Teleki Pál gróf kormányában 1921 elején Vass Józseffel együtt voltunk miniszterek, de Károly király első visszatérési kísérletének meghiúsulása

után olyan okokból, melyeknek részletes ismertetése nem tartozik ide, kötelességemnek tartottam, hogy állásomról lemondjak. Amikor Vass József ezt megtudta, feljött hozzám a külügyminisztériumba és iparkodott szándékom megváltoztatására rábírni. Leginkább ő volt erre alkalmas, mert hiszen abban a kérdésben, amelynek egyes fordulatai engem lemondásra készítettek, közöttem és Vass József között elvi különbség nem állt fenn. Akkori beszélgetésünkben különböző felfogásaink élesen szembekerültek egymással. Én abban a nézetben voltam, hogy erkölcsi kötelessége ellen vét az, aki a kormányban marad, amikor arról van meggyőződve, hogy egy, az ország jövője szempontjából döntő jelentőségűnek ítélt kérdésben ellentét áll fenn közötté és a kormány többi tagjai között. A kormányban lenni nem kell — mondtam, — becsületes embernek megmaradni azonban igenis kell, én tehát félreállok, amivel senkiben kárt nem teszek. Vass József más véleményen volt. Szavaira nem emlékszem, de gondolkozásának lényege az volt, hogy az ország szolgálatában megmaradni a legfőbb erkölcsi kötelesség és hogy az egyéni Önzés nemcsak abban nyilvánulhat meg, ha valaki külső előnyökért áldoz fel általános közérdekeket, hanem abban is, ha valaki az elvhűség túlságba vitt értelmezésével akar kielégíteni olyan szempontokat, amelyek, ha azokat közelebről megvizsgáljuk, talán csak valami erkölcsi hiúságnak — bizonyára a hiúság egy tiszteletreméltó fajtájának - folyományaként állnak elő.

Nem tudtuk akkoriban eltérő felfogásainkat összeegyeztetni és az én lemondásommal útjaink szétjártak. De én leszek az első, aki Vass Józsefnek védelmére kel, ha valaki az ő állásfoglalását ebben a kérdésben kevésbbé jogosultnak és tisztának tartaná, mint amilyennek a magamét tartottam. Amint nem sajnálom a magam állásfoglalását, amely az én, meggyőződésem függetlenségét mindenek fölé helyező és a hatalmat inkább kerülő, mint kereső egyéniségemnek felelt meg, éppen úgy nem tudom és nem tudtam sohasem kifogásolni Vass József álláspontját sem, amely egy jogos érvényesülésre erősebben törekvő, cselekvésre hajló egyéniségnek természetes állásfoglalása volt és egy pillanatig sem habozom annak kimondásával, hogy igen nagy csapásnak és veszteségnek tartottam volna az egész magyar közélet számára, ha Vass az én példámat követte volna. Erre én őt akkor sem igyekeztem rábeszélni és ma is azt hiszem, hogy az országnak az ő álláspontja hasznára volt. Vassnak ez az álláspontja meglepően egyezik azzal, amelyet a múlt századnak egyik legkiválóbb államférfi, Bismarck, képviselt. „A politikában — mondotta Bismarck, — a következetesség gyakran csak hiba, makacsság és akaratosság. Az államférfiúnak a dolgok alakulásához kell simulnia. Kötelessége, hogy a tényekkel számoljon. A hazát a körülményekhez képest kell szolgálni, nem pedig saját nézeteink szerint, amelyek gyakran csak előítéletek. Mikor először kezdtem politikával foglalkozni, más nézeteket és más célokat követtem, mint mostan. De aztán meggondoltam a dolgot és kívánságaimat részben, sőt gyakran egészben is, feláldoztam a napi szükségleteknek. Helytelen dolog, ha hajlamainkat és nézeteinket rá akarjuk oktrojálni a hazám. La patrie veut être servie et pas dominée.“ Vass József nézetei e tekintetben — bizonyára önkéntelenül, — Bismarckéival találkoztak.

Eme felfogás mellett feltehető, hogy Vass nézetei Magyarország külső, belső és gazdasági helyzetéről és a követendő politikáról talán nem minden részletükben voltak azonosak az uralkodó politikai iránnyal, amelynek magát ő ennek ellenére készséggel alárendelte. Ha helyes az a benyomás, amelyet az utolsó hónapokban tartott beszédeiből leszűrhetünk, akkor Vass a jelenlegi súlyos helyzetből való kibontakozás érdekében, kivált szociálpolitikai téren, gyökeresebb rendszabályoktól sem riadt volna vissza. Ha nem is politikailag, de szociális tekintetben talán szerette volna a fejlődést erőteljesebben eltolni

balfelé, nem annyira a radikálizmus, mint valami keresztény-szociális felfogás irányában, amely azonban nem lett volna sem túlzó, sem antiszemita. Az utolsó időben tartott beszédeiben ilyfajta tépelődéseknek és önmagával való küzködésnek számos nyomát látjuk. Hogy ezek a gondolatok mivé alakultak volna benne, ha életben marad, ki tudná ezt megmondani? Őt a getsemáni kertben ragadta el a jóságos halál, megkímélvén őt nehezebb megpróbáltatásoktól és mielőtt a „feszítsd meg“ felhangzott volna ellene.

Alkotásai között, amelyeket hátrahagyott, a munkásbiztosítási intézménynek átszervezése és a Társadalombiztosító Intézetnek megalakítása magaslik ki legjobban. Ismeretes, hogy ez az intézmény rövid fennállás után nehéz helyzetbe került. Ezek a nehézségek és a velük kapcsolatos gondok mindenesetre elkeserítették Vass élete utolsó évének igen nagy részét. Az intézet elgondolásába és első megszervezésébe kétségkívül hibák csúsztak bele. Általános az a felfogás, hogy méreteiben el van nagyolva, aminek következménye egyfelől a bürokratizmus túltengése az intézményen belül, másfelől azok a pénzügyi nehézségek, amelyekkel az intézménynek küzdenie kell. Nem bocsátkozhatom itt annak mérlegelésébe, hogy ezek a szemrehányások mennyiben helytállóak. Nem is érzem magamat illetékesnek e kérdés elbírálására. De az ilyen szakszerű alkotásokért a felelősség, — ha ez alatt nem a formai felelősséget értjük, — többnyire csak kis részben terheli a minisztert, akinek nevéhez az ilyen alkotások fűződnek. A minisztertől indul ki az akarat egy bizonyos kérdéskomplexumnak megoldására, ő teremti meg annak objektív és szubjektív előfeltételeit, ő van hivatva arra, hogy ebben az alkotásban megnyilatkozó politikai gondolatot megvédelmezze a parlament vagy a nyilvánosság előtt. A technikai részletek dolgában ellenben a miniszter kénytelen magát reábizni azoknak a specialistáknak ítéletére és vezetésére, akik az ilyen szakkérdéseknek életüket szentelik. A miniszter felelőssége egy bonyolult szakkérdés megoldásának technikai mikéntjéért természetesen csak fikció, amely az alkotmányos életben egyelőre talán szükséges, de amelynek alapján egyes miniszterek érdemeit elbírálni nem lehet. Ezért, ha ennek az intézménynek megalkotásánál talán hiányzott is a helyes szemmérték, ha meg is nyilatkozik benne az a reformjainkat oly gyakran jellemző tendencia, hogy minden áron mutatós intézményeket akarunk teremteni és nem annyira az, hogy nagy feladatokat kis eszközökkel igyekezzünk megoldani, ezért Vass Józsefet csak részben és talán csak kis mértékben terheli a felelősség. Az is lehetséges, hogy az intézmény működésében mutatkozó fennakadások nem öltöttek volna akkora mértéket, ha az intézmény működésének első évei nem estek volna véletlenül össze a leg súlyosabb gazdasági válságoknak egyikével, amely Magyarországot valaha érte.

A HÁBORÚS UTÁNI magyar politikai élet elszikkadt talajából ma mind gyérebben nőnek ki azok a politikai tehetségek, amelyek máskor Magyarországon oly bőven termettek. Oly jelenség ez, amelynek okait megállapítani és — ha lehetséges — elhárítani, kétségkívül érdemes dolog volna. Ebben a helyzetben Vass József halála, amely minden körülmények között egy értékes egyéniségtől fosztotta volna meg a magyar politikát, fokozott mértékben érint fájdalmasan és kétszeresen érezzük a bennünket ért veszteség súlyát. Szilágyi Dezső halálakor éreztük hasonlóan, hogy oly embert veszítettünk el, aki talán még nagy és hasznos dolgokat alkothatott volna a haza javára. Hasonló érzések fognak most el Vass József halála alkalmával. Akkor azonban Magyarország még bővében volt a kimagasló államférfiúi egyéniségeknek. Azóta ezek kidőltek és utánpótlásuk gyakran elmaradt. Ezért nem könnyen fogjuk pótolhatni azt a veszteséget, amely Vass József halálával ért.

ÚJ KORSZAK AZ ANGLIKÁN EGYHÁZ ÉLETÉBEN

Az anglikán egyház érsekei és püspökei az elmúlt nyáron tartották meg csaknem két hónapon át üléselő „zsinatijukat a Temze-parti Lambeth-palotában. A konferencia tanácskozásainak befejezése után a canterburyi érsek az összegyűlt háromszáznál több főpap nevében enciklikát intézett az anglikán egyház minden tagjához és gyülekezetéhez.

Ez a konferencia és a konferencia eredményeit összefoglaló endklika fontos állomást jelentenek az anglikán egyház fejlődésében. Azt a válságot, amit az anyaországban levő anglikán egyházra nézve az ú. n. disestablishment, az államegyházi jelleg megszüntetése jelent,¹ a konferencia, legalább is a vitásabb pontokon nem igen érintette, de azért határozottan közelebb vitte az „anglikán közösségiét ahhoz, hogy az államtól való elválás megindult folyamata tovább folytatódjék és végleges eredményekhez jusson.

Ami pedig egy másik fontos kérdést illet, az anglikán egyháznak a római katolikus egyházhoz való viszonyát, az angol viszonyok sajátosságához tartozik az, hogy éppen az erősen anglikatolikus felfogású főpaprak ismert Lang, a jelenlegi canterburyi érsek vezetése alatt tette meg mostam konferenciájával az anglikán egyház azt a lépést, amely minden kétséggel szemben a leghatározottabban megerősítette az anglikán egyház protestáns, de mindenesetre nem-katolikus jellegét. Pedig az enciklika szavai és kifejezései igen sok ponton téveszthetnék meg a felületes szemlélőt, annyira a katolicizmus szókinszét használja nemcsak az enciklika, hanem használják az enciklikával együtt kiadott határozatok és a konferencia egyes bizottságainak jejtentései is.²

A konferencia legfontosabb határozatait az endklikának az „anglikán közösség“ cím alatt összefoglalt része tartalmazza. Az anglikán egyház vezetői maguk is érzik, hogy az a laza. kapcsolat, ami az anyaországon kívüleső és a missziói egyházakban már nem is angolul beszélő, másrészt pedig az amerikai egyesült-államokbeli anglikánokat az angliai anglikánokhoz fűzi, valami határozottabb és jobban körülhatárolt szervezetet kíván. Az anglikán egyház vezetői azonban nem, a római katolikus egyház zárt, hanem a brit birodalom elasztikus, helyi autonómiákon felépített szervezetét vették mintaképül, amikor az anglikán világegyháznak a nemzeti kereteken túl nőtt szervezetéhez s a szervezet további és minél teljesebb kiépítéséhez az alapelveket lerakták.

A különös dolog az, hogy a mostani lambethi konferencia nem az úgynevezett evangéliumi szabad egyházak, az angol nonconformisták és a skót s ulsteri presbiteriánusok felé orientálódott, hanem a görögkeleti egyház és azonkívül a holland és a svájci ókatolikus egyházak kiküldötteivel tárgyalt valami közelebbbről meg nem határozott szervezeti egyesülés felől. Ennek az egyesülésnek nem annyira feje, mint az egymás között levő kapcsolataiknak látható jele lenne a canterburyi érseki szák és ugyanennek az egységnek céljait szolgálná a mostani konferenciához hasonló „zsinat“-ok bizonyos időszakoként való egybehívása. Ezek a zsinatok azonban, bár az enciklika mint példára az ókeresztény egyházra hivatkozik, csak tanácsadó szerepet töltenének be (purely advisory functions) és jogos autonómiájától a szövetséghez tartozó egyetlen egyházat sem fosztanának meg.

Hasonlóképpen jellegzetesen angol és protestáns szellemet árulnak el az endklikának a tanra és a „keresztyén közösség életéire vonatkozó ren-

¹ Lásd az „Anglikán egyház válsága“ c. cikket a Magyar Szemle 5. kötetének 227—231. oldalain.

² The Lambeth Conference, 1930. Encyclical Letter from the Bishops with the Resolutions and Reports, London, 1930.

delkezései és határozatai is. A tanbeli rész azzal a lelki válsággal foglalkozik, amelybe a modern életet a személyes Istenbe vetett hit megrendülése döntötte. Az enciklika hangja itt bizakodó. A XIX. század intellektuális elbizakodottságának kora letűnt és a legutóbbi évek súlyos megpróbáltatásai a modern embert is hovatovább mégis meggyőzik arról, hogy az Istenbe vetett hitet és általában a vallást nem lehet büntetlenül kiküszöbölni az emberi életből.

A gyakorlati részben az enciklika a házasság, a más fajokhoz tartozókkal szemben való viselkedés és végül a háború és a béke kérdéseit tárgyalja. A faji kérdést az anglikán egyházban a színes fajokhoz tartozóknak a térítő misszió révén növekvő száma tette szükségessé. Jól ismert tény az, hogy az egész angolszász fajt, angolokat és amerikaiakat egyaránt, mennyire hatalmában tart a színes fajok iránt érzett erős előítélet. A négerék száma elenyésző, de Indiában sok százezerre rúg, sőt millió is felül van az anglikán missziói egyházak kötelékébe tartozó színesek száma; ez tette szükségessé a konferenciának ebben a kérdésben való állásfoglalását.

Az enciklikának a házassági kérdésben vallott álláspontja nagy vitát idézett elő Angliában. A válások kérdésében nem volt a legerencsésebb a püspökök politikája. A házasságot az enciklika mint szentséget emlegeti és különleges s a püspökökre bízott döntés nélkül az elvált felek újból való megesketését tiltja, de azért a római katolikus álláspont határozottságáig elmenni mégsem akart. Különösen sok szó esett arról a határozatról, amelyben a püspökök 193 szavazattal 67 ellenében a születések korlátozásának kérdésében úgy döntöttek, hogy bár sok megszorítással, de indokolt esetben a „birth control“-t megengedhetőnek tartják. Voltak sokan, akik helyeselték az anglikán egyház vezetőinek ezt az álláspontját, azzal a megindokolással, hogy mindig helyesebb és tiszteletreméltóbb dolog szemébe nézni a felmerült problémáknak, mint szemet húyni előttük, vagy makacsul szembehelyezkedni velük. Mások, és pedig körülbelül a többség, azon a véleményen voltak, hogy a püspökök várhattak volna állásfoglalásukkal a modern életnek ebben az egyik legkényesebb és még sok oldalról megoldásra váró kérdésében.

MÁTHÉ ELEK

A BRUXELLESI DIÁKKONGRESSZUS

A CONFÉDÉRATION INTERNATIONALE DES ÉTUDIANTS (C. I. E.), amelyet 1919 novemberében alakított meg a győztes államok és apró szövetségeik egy csoportjának ifjúsága, az idén a százéves Belgium fővárosában, Bruxellesben tartotta meg 12-ik kongresszusát. 1919 óta a hét alapító állam diákságának zártkörű és a Népszövetség szellemét és szervezetét az ifjúsági életre is alkalmazni akaró szövetségéből egyetemes ifjúsági fórummá szélesedett ki a C. I. E., kongresszusai már évek óta népes találkozóit a nemzetközi viszonylatok iránt is érdeklődő ifjúságnak. A nemzetközi diákszövetséget a francia diákszövetség kongresszusán 1919-ben alakította meg Belgium, Csehszlovákia, Franciaország, Lengyelország, Luxemburg, Románia és Spanyolország diáksága — azóta a német diákság kivételével Európa talán valamennyi államának ifjúsága csatlakozott hozzá, így Magyarország is, melyet 1924-ben a Mefhosz útján vettek föl. A legyőzöttek ifjúságának soká kellett éreznie azt a tipikusan francia atmoszférát, mely az ifjúsági élet terén is meg akarta rögzíteni a jelenlegi hatalmi viszonyokat. A francia és ezen át a kisantant befolyás még ma is nem egyszer károsan befolyásolja a C. I. E. munkásságát és híven követve a hivatalos francia politika útjait, főleg olaszellenes irányban érvényesül. Az idei kongresszuson különös éllel domborodtak ki ezek az ellentétek, melyeket még jobban fokozott a belga fogad-

tatás és rendezés megdöbbenő pongyolasága, hanyagsága és udvariatlansága. Bár már szinte hagyományos, hogy minden diákkongresszus rendezése körül történnek bizonyos hibák — ám ilyen méretűekre, mint idén, még soha nem volt példa.

A nagyobb csoportokban érkező diákokat már az is meglepte, hogy a belga vasutak csak 35% kedvezményt voltak hajlandók adni, míg az összes többi államok mind 50% engedményt biztosítottak. Ez a meglepetés csak fokozódott Bruxellesben, ahol egyes csoportokat kültelki iskolák nedves tornatermeibe és raktáraiba szállásoltak, máskor meg három delegátust akartak egy ágyban elhelyezni, — még igen jól jártak azok, akik a higiéné kellékeit eléggé nélkülöző kültelki szállodákban jutottak egy nyugalmas zughoz. Fájdalmasan kellett a tavalyi pesti kongresszusra gondolnunk, midőn a hozzánk jövő külföldi diákokat a legelőkelőbb dunapard szállodákban helyeztük el és az Astoria már B kategóriának számított. A belga diákrendezőség egyáltalában nem állott hivatása magaslatán, ami még jobban kitűnt akkor, amikor a házigazdái udvariasság legelemibb kellékeiről megfeledkezve, csak magukra gondoltak, — az étkezéseknél elsőnek helyezkedtek el, állni hagyván százakat, — a kirándulásoknál a legjobb helyeket foglalták le, míg a többiek fejére csakúgy ömlött a rozszant vasúti kocsik hasadéka a szüntelenül szakadó eső, — egyes apró kívánságok nyilvánításakor nem igen mulasztották el, hogy külföldi kollégáinknak a legbántóbb formában tudtul ne adják vendég voltukat. A belga vasutasok nap-nap után kellemetlenkedtek és gorombáskodtak a pályaudvarokról békésen távozni akaró diákokkal és őket nem egyszer oda hívtott rendőrökkel brutalizáltatták. Az incidensekben főleg az összetartó magyar és olasz diákok voltak az áldozatok, amit egyes belga sajtóorgánumok gúnyos hangnemben pertraktálva, magyarelles irányban élveztek ki.

Az ilyen apró kellemetlenségek mégsem tudták elvenni a kongresszustól a maga karakterét — az megmaradt igazi diákkongresszusnak. A komoly vagy inkább komolykodó bizottsági munka nem igen érdekelte a diákság zömét. Belgium nagyszerű ország, — az évszázados múltú intenzív gazdasági élet, a dús és termékeny rubensi tájak, a múlt emlékeiben oly gazdag városok, egy kihalt polgári kultúra fényes emlékei — mind alkalmasak voltak arra, hogy elvonják a dolgok lényegéről a nagy tömeg figyelmét, amiről egy más szempontot figyelembe véve, a rendezőség is tőle telhetőleg gondoskodott. Értem itt az egyre égetőbb flamand kérdést. Valahogyan úgy állították össze a programmed, hogy új flamand kultúrát, flamand egyetemet, flamand diákot ne igen lássunk, valahogyan úgy terelték ügyesen ide-oda vendégeiket, hogy ne igen jussanak e többségi „kisebbség“ életmegnyilvánulásainak közelebbi tudatára. Mégis igen sokan észrevették, hogy itt valami nincs egész rendben és látták, hogy a nép emberei egész Flandriában mit sem akarnak tudni a franciásító belga államról. 4 millió flamand küzd 3 millió vallon ellen, kik mögött ott áll teljes erejével a belga államhatalom. Ma már ott tartunk, hogy a flamand sajtó egyre gyakrabban emlegeti Flandria Hollandiához való csatlakozásának elkerülhetetlen voltát. A flamand szeparatisták nemzetközi szócsove az „Intemacia“ c. lap, mely a kongresszus alkalmából pár szíves hangú magyar üdvözlősorban fölhívta a kisebbségi sors keserveit úgy átérző magyar diákok figyelmét a flamand kultúra és kisebbség elnyomott helyzetére. Antverpeni tartózkodásom alatt néhány delegátustársammal együtt volt alkalmam érintkezést találni a lap szerkesztőjével, ki lelkesedéssel emlegette Szász Zsombor nevét és igen jól volt informálva főleg erdélyi kisebbségeink helyzetéről.

A bizottsági munkában, mely egyrészt a flamand, horvát, macedón és német diákszövetségek fölvételi kérelmei, másrészt a központi diáksport-

intézet Rómában tervezett föllállítása körül forgott, a hivatalos delegáció bőven kivette a maga részét és nem egy vonatkozásban igen szép eredményeket volt alkalma fölmutatni. Az említett fölvételi kérelmek természetesen egytől-egyig elutasítottak. A Deutsche Studentenschaft, mely országhatárokat nem respektálva Brünnig és Bécsig egyesíti magában a német diákság tömegeit, fölvételi kérelmével az alapszabályok értelmében elutasított — ki tudja, hogy immár hányadszor? A C.I.E. ugyanis a diákszövetségek területi elhatároltságának elvei alapján áll. E miatt ugyanez a sors érte a világ színe előtt a 100 éves Belgium léte ellen demonstráló flamand diákokat is a macedónokkal és a horvátokkal együtt. De a kisebbségi diákok így is nagy szimpátiára tettek szert, főleg az angolszászok körében. A hivatalos Belgium pedig teljes erejével feküdt rá a flamand kérdésre, bolygatóinak kiutasítás és egyéb retorziókat helyezve kilátásba. Ami a római sportintézet ügyét illeti, itt teljes erővel kitombolta magát az olasz-francia ellentét, — az intézetnek az olaszok által pártolt és még tavaly, a budapesti kongresszuson elhatározott terve a francia-lengyel-cseh blokkal és csatlósaiikkal szemben elbukott, ami arra bírta a rossz ellátással és a meg-megújuló francia-belga és jugoszláv kellemetlenkedésekkel amúgy is joggal elégedetlen olasz delegációt, hogy otthagya a kongresszust. Szavazatukat a magyar delegációra ruházták az olasz-magyar barátság teljes kinyilvánítása jeléül. Az olasz és magyar ifjúság barátságának újabban nagyon szép megnyilatkozása volt e tény, amit még jobban megtámasztanak a különféle elmélyült személyi nexusok.

Még egy a magyar diákságot közelebbről érintő kérdés került napirendre. A C. I. E. tagja eddig a magyar ifjúság részéről az 1924-ben fölvett Mefhosz volt. A hatalmi, az erő- és a tömegviszonyok azóta eltolódtak szomorú „ifjúsági politikánkban“ és így az újabban megalakult Nemzeti Diákszövetség tartott igényt a C. I. E. tagságára, mely óhaj honoráltak is az elnökség részéről. Ennek a lépésnek előzményei gyanánt még idehaza hosszas viták folytak a két diákszövetség között a magyar diákság képviseltetésének illetékessége felől, melyek heves voltukban semmiesetre sem voltak alkalmasak arra, hogy a magyar diákság rég várt egységét végre dűlőre vigyék.

A C. I. E. tudományos bizottsága az idei kongresszussal kapcsolatban jogászkongresszust is rendezett, mely szép sikerével és komoly tudományos előadásaival némileg üdítőleg hatott. Főleg a magyar és a lengyel jogászfifjúság vetette rá magát nagyobb arányokban erre a kongresszusra. Már a megválasztott tisztikar is erősen mutatta ezt a jelleget: a belga elnök és a lengyel alelnök mellett a magyar jogászfifjúság két helyet tudott magának biztosítani: e sorok íróját a kongresszus főtitkárává, Gyöngyössy Istvánt a közjogi komisszió elnökévé választották meg. Magyar részről több felszólalás hangzott el: Keszthelyi Nándor, Gyöngyössy István, Jenés Árpád, Neményi Endre és Martin János adtak elő, több oldalról megvilágítva a parlamentarizmus válságát, a népszövetségi paktumot, a dunai államok gazdasági problémáit. E sorok írója a kisebbségi jog tárgyalásra tűzését javasolta, — a lengyel kongresszisták élénk nemtetszésétől kísérve — mely javaslat valószínűleg a jövő kongresszuson kerül megvalósításra. De mivel ez Bukarestben lesz, ki tudja kerül-e majd ott szó, Nagy-Románia kellős közepén, kisebbségeink jogi helyzetéről? Ez a jogászkongresszus továbbá világosan mutatta, hogy mily kevésbé használható ki praktikusan a magyar-lengyel viszony. A lengyelek minden befolyásukkal az összes kérdésekben szembehelyezkedtek velünk és semmi megértést sem tanúsítottak annak a nemzetnek ifjúsága iránt, mely századokkal ezelőtt úgy magáévá tette északi testvére bajait...

A C. I. E. idei kongresszusa még más tanulságokkal is járhat a magyar diákságra. Láttuk ott az olasz diákság bámulatos szervezettségét, egységét — hol volt ez nálunk magyaroknál? A hivatalos delegáció csekély számánál

fogva itt nem tehetett számot, a jogászkongresszus magyar delegációja pedig a szomorú széthúzás képét mutatta. Nem szólva indokolatlan egyéni és személyi akciókról, a legkritább esetben lehetett a csoportot összefogni. Az olaszok már tömegükkel is hatottak — vájjon együtt voltunk-e mi magyarok? A jövőben tehát minden magyar csoport — bármely elemekből is kerüljön össze — szerveztesse meg olymódon, hogy propagatív és demonstratív megmozdulásokra bármikor alkalmassá váljék. Ami pedig a magyar propagandát illeti, arról nem is lehet beszélni, mert egyszerűen nem volt. Lényeges kellék még, hogy művelt és nyelveket beszélő fiatalságunk figyelme a jövőben sokkal nagyobb mértékben felhívassék a C. I. E. kongresszusaira. És lényeges még az is, hogy diákságunk koránál fogva aktív rétegei is végrelalaháza kellő mértékben bevonassanak a magyar diákkülügyi tevékenységbe. A magyar delegáció egy alkalommal igen helyesen jegyezte meg, hogy a C. I. E. tárgyalásai mit sem érnek, egyedüli célunk a részvétellel, hogy tudjanak rólunk és bajainkat legalább a nemzetközi ifjúság tudomására hozzassuk. A jövő évi kongresszus Bukarestben lesz. Száz olasz diák fogja ott képviselni a fasiszta Itáliát. Igenis el kell oda mennünk nekünk is, minél többen, — de az első kellék, hogy az oda menő magyar ifjúság ne maradjon el szervezetségben sem a többi népek ifjúságától, ha már kultúrában és jó modorban — ezt látottak alapján állíthatjuk — fölül is múlja őket.

GOGOLAK LAJOS

ANGOL KÖZGYÁMOLÍTÁS (PUBLIC ASSISTANCE)

AZON kevés országok közül, melyek bizonyos hasonlóságokat mutathatnak fel első szent királyunk által kirajzolt s területileg többekévesbbé mindmáig megtartott közigazgatási rendszerünkkel, az első hely, kétségen kívül, az Angol Királyságot illeti meg.

Anglia az az ország, amely — bár mértföldekben, fajilag és szokásilag igen távol van tőlünk — de a korona, haza, szabadság és főleg az alkotmányosság tradicionális tiszteletében közelebb áll hozzánk, mint a művelt világ bármilyen más nemzete.

Az ország ősi, keresztény-egyházi beosztásától és első, egyházi színezetű közigazgatási rendszerétől kezdve, egészen az 1929. évi XXX. törvénydtkki reform-intézményekig, állandóan találkozunk elvi jelentőségű hasonlóságokkal főleg olyan közigazgatási intézményeknél, melyek a magánember odaadó készségét igénylik a szó nemes értelmében veendő „köz“-nek szolgálata iránt.

És ha külföldön hasznosan bevált, de nálunk még ki nem próbált intézmények terén példát óhajtunk keresni, úgy Anglia az az ország, mely követendő útmutatással szolgálhat.

Nem céлом az angol közigazgatást ismertetni, melyhez nem lapok, hanem kötetek kellenének, hanem rá óhajtok mutatni arra, hogyan oldotta meg Anglia népjóléte egyik legfontosabb intézményének közigazgatási úton való, jobban mondva a törvényhatósági bizottsági tagok ingyenes szolgálata alapján álló, azaz mennél kevesebb költségű adminisztrációját.

Angliában (éppen úgy, mint nálunk jelenleg is) régebben az egyes községek saját illetőségű szegényeiket a maguk terhére voltak kénytelenek eltartani, ami rendkívül igazságtalan volt, mert a sok szegénylakta község adója és terhei aránytalanul nagyobb volt a szegénymentes községkével szemben. Az 1929. évi nagy angol közigazgatási reform óta azonban, a szegényüggyel

kapcsolatos összes költségeket a törvényhatóság összessége viseli és ezzel egy csapással megszűnt a szegények községi illetőségét tárgyaló, a mi közigazgatási fórumaink előtt is jól ismert és hírhedt kérdés.

De lássuk először, mi az a segély, amelyet az angol »poor relief« azaz „szegény-segély“-nek nevez és másodsor mi az a szervezet, amely ezen segélyben részesít és amit az angol „Public Assistance“ azaz „Közgyámoltás“-nak hív.

Az angol szegényember a munkanélküli és egyéb munkáskérdésekkel kapcsolatos segélyeken és biztosításokon kívül (amelyekkel jelen cikkem keretében nem foglalkozhatom) 2 fajta segélyben részesülhet; „Indoor relief“ azaz „Belsegítség“-ben, amely által adatik, hogy a segélyezettet dologházba (Workhouse) utalják és ott látják el addig, amíg munkához s ezáltal kereset-hez nem jut, „Outdoor relief“ azaz „Külsegítség“-ben, ami pénz és természetbeliek formájában osztatik ki a szegénynek saját otthonában.

Egészséges, munkaképes segélytkérő egyén csakis „belsegítség“-ben részesülhet és pedig azért, hogy dologházban nyilvántartva lévén, mennél hamarabb munkához juthasson és ezáltal további eltartása szükségtelenné váljék. Vándor-szegények (tramp)¹ kizárólag és csakis akkor részesülhetnek belsegítségben (éjjeli szállás a dologházban és egyszeri étkezés) ha ottan, — inkább az elv kedvéért — bizonyos, meghatározott munkát végeznek, ami rendszerint favágásból, vagy az épület tisztántartásából áll.

Minden szegény, aki dologházba való felvételért jelentkezik, oda minden további eljárás nélkül és azonnal felveendő. Megjegyzendő, hogy az angol munkás csak végszükségben jelentkezik dologházba való felvételre s így ezen intézmények aránytalan túlsúlyosságától nem kell tartani.

A „Külsegítség“-ben való részesedés már feltételekhez van kötve. Ezen feltételeket a „Lokális felügyelő bizottság“ (Guardians Committee) állapítja meg s külsegítségben csak azokat részesíti, akiket arra érdemesnek talál.

Nézzük most, hogy mi az a szervezet, mely ezen segélyek felett diszponál.

Angliában minden törvényhatósági bizottságnak⁸ megvan a maga „Közgyámoltás“-nak (Public Assistance) elnevezett albizottsága, mely, mondhatni, a legfontosabb valamennyi albizottság között s tagjai a törvényhatóság legkiválóbb képességű tagjai közül rekrutálódnak. Ezen albizottság nagysága a törvényhatósági bizottság tagjainak számához arányosan igazodik. Oxfordshire vármegyében¹ például a 45 thgi biz. tag közül húszán tagjai ezen albizottságnak, amely még 10 cooptált tagot, tehát összesen 30 főt számlál.

A „Rözgyámoltó Bizottság“ üléseit kéthetenként legalább egyszer köteles tartani. A bizottságnak négy, egyenként 8—10 tagot számláló, különleges célokat szolgáló albizottsága van. A bizottság jegyzője a thgi biz. jegyzője (County Clerk — nálunk alispánnak felelne meg). Szerződötett tiszt-

¹ Tramp, azaz vándorelem Anglia meg nem oldott problémájának, a munkanélküliségnek szüleménye. Munkanélküli emberek ezek, akik ezrével és tízezzel gyalogolják keresztül az országot (természetesen egyesével, ritkábban párosán, de sohasem csoportosan), hogy valahol munkához juthassanak. A tramp Angliában nem örvend nagy bizalomnak, mivel rendszerint olyan elemekből rekrutálódik, akik nem is igen akarnak munkához jutni, hanem akik a nomádok életét előnybe részesítik, a becsületesen dolgozó munkásokéval szemben. A tramp, amennyiben munkakönyvvel rendelkezik, éppenúgy részesül munkanélküli segélyben, mint bármilyen más munkás.

² Az angol törvényhatósági bizottságok (városi, vármegyei tanács) kizárólag megválasztott magánemberekből állanak, törvényhatósági tisztviselő csak jegyzője, vagy előadója lehet a bizottságnak s szavazati joggal nem rendelkezik.

³ Oxfordshire egyike Anglia kisebb vármegyéinek. Területe 470.763 acres, lakossága 121.310, fővárosa Oxford, amely azonban külön törvényhatóság.

viselője, aki munkásságáért pénzbeli ellenértékét élvez, mindössze egy (!) van, aki rendszerint egy segéderőt (gépíró) igényel.

A törvényhatóságok összes népjóléti és szegényügyi (Poor Law Union) központi igazgatását ezen szervezet végzi, melyben mindössze 3 fizetést élvező tisztviselő foglal helyet és pedig a county derk, aki ezen kötelességen kívül még igen sok eminens fontosságú közigazgatási ágazatnak vezetője, a szerződötett tisztviselő, aki valójában a mindenes szerepét játssza és végül a csekély fizetésű gépíró-segéderő. Az egész szervezet tehát jóformán kizárólag altruista alapon dolgozó amatőrökből áll, akik nem restéinek kéthetenként, sőt igen gyakran ennél többször is ülésezni, pártfogoltjaikkal törődni, az egész ügyet valóban szívükön hordani és mindezt a legcsekélyebb ellenszolgáltatás nélkül, csupán a polgárnak a köz iránt érzett kötelességéből.

Ezen Közgyámolító Bizottság lokális „Felügyelő Bizottságokon“ (Guardians Committee) keresztül dolgozik. Az egyes törvényhatóságok ilyen felügyelő bizottsági körzetekre vannak felosztva. Az előbb említett Oxfordshire vármegyében 7 körzet, azaz 7 körzeti felügyelő bizottság az, mely egyenként 20—30 tagból áll, a körzet nagysága szerint. Nézzük, lükből áll egy, példának okáért 21 tagú felügyelő bizottság.

3 tagot a körzetbe eső város küld ki saját képviselőtestületi tagjaiból, 7 tagot a körzetbe eső községek küldenek ki ugyancsak képviselőtestületi tagjaik közül, 4 tagot a törvényhatósági bizottság küld ki saját tagjaiból, akik ezen körzetben lettek megválasztva és végül 7, a körzet területén belül élő érdemes egyént (a bizottság egyharmadát) a thgi biz. nevezi ki. Ezen bizottságok évenként alakulnak újra és legalább egyszer minden két hétben kötelesek ülést tartani.

A bizottsághoz tartozik 1 hivatásos titkár (relieving officer) és 2—3 körzeti orvos (District Medical Officer).

A vármegye valamennyi szegényeinek gyámolítását valójában a fentvázolt szervezet adminisztrálja, mely 90%-ban laikusokból (amateurökből) állván, a köznek voltaképpen lényegtelen kiadásba kerül.

Ez a rendszer az adminisztratív költségek megtakarítása mellett még kettős célt szolgál. Először individuális kezeléshez juttatja a gyámolítottakat, másodsorban humánus eszmékért való önzetlen lelkesedésre serkenti a gyámolítókat, akiknek legtöbbször ártatlan szerepelnél vágyásuk kielégítésével tart lekötvé.

Hogy a gyámolítottak individuális kezelését érthetővé tudjam tenni, az alábbi példával szolgálok.

Tegyük fel, hogy egy angol vármegye valamelyik felügyelő bizottsági körzetében él egy szegény özvegyasszony, akinek egy felnőtt, munkanélküli fia és két kiskorú, beteges gyermeke van. A munkanélküli fiú egyrészt önértékből, másrészt azon lehetőségtől sarkalva, hogy vándorolva talán munkaalikalomhoz juthat, nem reflektál az „indoor relief“-re, azaz nem jelentkezik az első dolgházba felvételért s így munkanélküli segélyét csupán saját létfenntartására kénytelen fordítani s hozzátartozóinak ebből semmit sem juttathat. Az anya így minden támasz nélkül áll, mivel maga teljesen munkaképtelen. Mít tesz tehát? Jelentkezik a körzeti felügyelőbizottságnál, azaz annak titkáránál, a „relief officer“-nél és beteg gyermekei számára tejet, magának pedig a létfenntartásához szükséges pénzbeli segítséget kéri. A titkár előjegyzésbe veszi ügyét a legközelebbi bizottsági ülésre való előterjesztésre és kiküldi a körzeti orvost helyszíni szemlére. Szükségesség esetén pedig, hogy addig is megmentse az éhenhalástól a családot, saját felelősségére (melyhez joga van) bizonyos, később elszámolandó gyorssegélyt utal ki.

Elérkezvén a körzeti bizottság ülésének napja, a mi szegény asszo nyunk ügye is tárgysorozaton van, a körzeti orvos szakjelentésével és a titkár javas-

latival kiegészítve. Mint minden szegény, úgy a mi özvegyünk is szerzett magának időközben egy protektort a biz. tagok közül. Ez a protektor személyesen látogatott el hozzá, kitudakolta életkörülményeit, meghallgatta panaszait, tehát a lehető legindividuaisabb módon igyekszik a szegény Özvegy segítségére lenni. Szószólója pártfogoltjának az ülésen s mennél nagyobb segítség kiutalására igyekszik rábeszélni a bizottságot. Maga az özvegy az előszobában várakozik az ülés tartama alatt, hogy szükség esetén behívható és kikérdezhető legyen. A körzet területén élő összes szegényeket személyileg ismeri a bizottság, tudja életkörülményeiket, ismeri jellemüket és tudatában van nyomoruk nagyságának. A mi özvegyünk is el lesz tehát tartva a köz által, anélkül, hogy ügye folytán aktahegyek keletkezzenek, sőt az adózó polgár azon megnyugvására, miszerint gyámolítása jóformán adminisztratív költségek nélkül történik. (A szegényügy, azaz „Közgyámolítás“ összes kiadásai az illető törvényhatóság adóiból nyernek fedezetet.)

Itt vissza kell térnem az illetőség kérdésére. Az 1929. évi nagy angol közigazgatási reform, — mint fentebb említettem — az által, hogy a szegények gyámolításának költségeit az egyes községekről áthárította a thgok összességére, feleslegessé tette a szegények illetőségi kérdését, de csupán községek közötti esetekben. (Amivel a bürokratizmus hidrájának fő fejét vágta le, mert a legtöbb esetben ugyanazon thg. területén belül levő községek vitáztak egymással kérdéses illetőségi ügyeknél.)

Külsegi segítségben (outdoor relief) azonban csakis az részesülhet, aki illetőséggel bír, avagy ki nem utasítható a thg. területéről. Igenis, csakhogy az illetőség megszerzésének módja (különösen a legszegényebb osztálynál) nem olyan komplikált, mint nálunk. Angliában az illetőség megállapításának jóformán kizárólag praktizált két fő formája a három évi helybenlakás feltétele, vagy ennek hiányában a születés. Vítás illetőségi ügy ezek alapján vajmi kevés adódhatik. Ha egy segélyezett illetősége más thg. terhére állapítható időközben meg, úgy a rá fordított kiadásokat az illetékes thg. megtéríteni köteles. A már megszerzett illetőség apáról gyermekekre és férjéről feleségre száll, ugyanúgy mint nálunk.

Mint nem kívánatos vándor-elem ki nem utasítható az egyes thg. területéről az, aki egy évet töltött egy helyben.

A vezérelni a szegénygyámolításnál tehát: hogy az minél kevesebb nehézségbe kerüljön és lehetőleg bürokratikus eljárások nélkül bonyolítassék le.

Figyelemre méltó még, hogy az idevonatkozó angol törvény kimondja, miszerint „nem egy esetleges elháríthatatlanul elkövetkezendő nyomor, hanem a pillanatnyilag észlelhető nyomorúság a segélyezés feltétele“. Azt is kimondja ugyanezen törvény, hogy „azon esetben, ha a segélyezett fizetőképes hozzátartozókkal (felsorolva) rendelkezik, úgy a rá fordított kiadás ezektől behajtandó, ha pedig maga a segélyezett jutna esetleg vagyonhoz, úgy köteles a kapott segély ellenértékét az illetékes hatóságnak visszaszolgáltatni“. Természetes, hogy ezen utóbbi szakasz elbírálása mindig az illetékes körzeti bizottság jóindulatától, illetve belátásától függ.

Miután így az egyes törvényhatóságok maguk intézik népjóléti ügyeiket (a gyermekmenhelyekre, árvaházakra, kórházakra, aggok házáira, tébolydákra, stb. itt ki nem térhettem, de ezek hasonlólag törvényhatóságilag kezeltetnek) az angol „Közegészségügyi Minisztérium“ voltaképpen csakis úgy folyik be intézményeikbe, hogy bizonyos standardon túl menő kiadási előirányzatokat revidéál s az autonómia teljes respektálása mellett időközönként tisztviselőit kiküldi, hogy a törvényhatósági népjóléti intézmények financiáit, rendjét és tisztaságát ellenőrizhesse. A minisztérium direkte semmel sem segélyezi a thgokat, indirekte vajmi ritkán és igen szűkösén;

szemelőtt tanya azon angol elvet, hogy azok és ott költsék el a közadókat, akik és ahol azt beszédtek.

Lássuk végül kik azok, illetve milyen fajta emberek azok, akik ezen adóösszegek, jelen esetben a népjóléti célokra fordítandó kiadások felett rendelkeznek.

Ha az angol demokráciát példával óhajtánám demonstrálni, úgy a „Közgyámolító“, vagy a körzeti „Felügyelő Bizottságok“ összetételére utalnék. A címet, rangot és vagyont jelentő főnemesi nevek viselői mellett ott ül és ugyanolyan lelkiismeretességgel, odaadással, sőt hozzáértéssel dolgozik a nincstelen paraszt, a kis hivatalnok, vagy utcasarki kofa.

Az angolmik vérében van a köz előtt való szerepelni vágyás; a kisember ambícióinak végcélja pedig, ha törvényhatósági bizottsági tag (angolul „tanácsos“) lehet. Ha akár egy kis község képviselőtestületi tagjának, vagy egy nagy vármegye, avagy város „tanácsosává“ választották meg, úgy egész mindenében azon van, hogy ezt a megtiszteltetést meg is szolgálja. Számítalan olyan bizottsági tag van, aki többet dolgozik magánember létére, mint igen sok hivatásos tisztviselő. És ha érdemei elismeréseképpen késő öregségére valamely kitüntetésben részesül, úgy álmainak álma ment teljese-
désbe és joggal érezheti magát hazája valóban hasznos fiának.

Az angol kormányzat bölcsen tudván polgárainak ezen ártatlan gyöngéit, állandóan azon van, hogy a polgárnak mennél több alkalmat nyújtson a „köz“-nek igazgatásában s ezáltal a való életbe léptesse azon eszmét, hogy a köz a köz által igazgattassék.

PAIKERT GÉZA

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— Briand Páneurópája Genfben — A délamerikai latin forradalmak és viszonyok az Északammkai Unióhoz — A lennel alkotmánykrízis — A német birodalmi választások —

AVILÁG NEMZETEI nagy többségének — az idén 51 államnak — Aőszi genfi összejövele ez év szeptemberében kétségtelenül a Briandtól felvetett Európai Államszövetség eszméjének hatása alatt állott, még ha a közvetlen eredmény a terv megvalósítása szempontjából nagyon sovány is. A válaszok, amiket a francia külügyminiszter, ez a megrögzött realista, aki eddig egész közéleti pályáján gondosan takart kései idealizmusával lendült neki a béke és az államok megszervezése gondolatának, májusban szerteküldött kérdőívére kapott, valóban nem voltak bátorító hangúak. Igaz, hogy minden kormány melegen ünnepelte a „magasztos eszmét“, és abban is meglepő módon egyetértett, hogy csupán a Népszövetség keretében akarja megvalósítani. Ezzel — s ez is nyereség a nemzetközi kooperáció szempontjából — Európa 26 államának kormányai tényleg nyilvánosan bizalmat szavaztak a genfi intézménynek és erkölcsileg megerősítették az alapjait. De — s ez a „de“ az ellenkezés végtelen skáláját takarja — minden kormány más-más feltételekkel és fenntartásokkal fogadta el az „eszmét“, kevés kivétellel a „terv“ nélkül, azaz a kivitel megvalósításának alapjai nélkül. A francia külügyminiszter azonban a neki csalódást okozó válaszok ellenére is összehívta az európai kormányok genfi értekezletét, valószínűleg azért, — s nincs kizárva, hogy Tardieunek döntő része volt ebben az elhatározásban — hogy a teljes sikertelenséget megfelelő áthidaló, kompromisszumos megoldással lehessen eltakarni, amire különben a genfi légkör oly nagy-szerűen alkalmas.

Az eredmény ebből a szempontból — esztétikailag — igen szép: Briand egyhangúlag megbízást kapott, hogy a Népszövetségben képviselt (Franciaországgal együtt) 27 európai állam nevében az „eszmét“ megvitatás végett a II. Assemblée napirendjére tűzze. Henderson pedig, aki Nagybritannia nevéből igen határozottan lépett fel az államföderáció megszervezése ellen, elérte azt, hogy mind a konferencia határozata, mind az Assembléen kifejlődő vita a platonikus általánosságok határain belül maradt. Az angolok hajlandók egy erősebb európai kooperáció kifejlesztését támogatni, gazdasági téren is, de egy államszövetségben interkontinentális helyzetüknél fogva nem vehetnek részt: a dominionok nem egyeznének bele abba, hogy Nagybritannia ilyen merev rendszerbe kerüljön, mely ellentétbe állíthatná más földrészekkel. Briandnak tudnia kellett, hogy nyugat felől ezzel az ellenállással, kelet felől pedig a revízió gondolatának junkdmszerű felvetésével fog találkozni; nem lehettek aziránt sem illúziói, hogy a Franciaország és kis csatlósai számára értékes egyetlen cél: a status quo stabilizálása az „európai béke és szövetség“ jelszavával, mintegy csodaszerűen, nem sikerülhet: a versaillesi, saint-germaini és trianoni békéket újból elfogadtatni ilyen körmönfont, de átlátszó módon nem lehet. Mi volt tehát a célja? Nincs-e vájjon tényleg meggyőződve arról, hogy ezé a tervé a jövő, s magának, ezáltal Franciaországnak akarta a kezdeményezés történelmi érdemét megszerezni, bárha még egy vagy több generációnak kelljen is a Hádesz birodalmába kerülnie, mielőtt az eszme szerves fejlődés eredményeképp — valószínűleg egészen más módon — élő formát tudna öltetni?

AMÍG AZ ÖREG EURÓPA imígyen törekszik — mégis, legalább törekszik — problémáit megoldani és államain belül gazdasági és társadalmi válságait legalább is erősebb konvulziók nélkül leküzdeni, addig latin-amerikai leányállamai a szinte krónikus forradalmak állapotában vannak. Haiti és Venezuela belső forrongásai után, most gyors egymásutánban három jelentékeny állama cserélt elnököt erőszakos módon: Bolivia a nyár elején, Peru és Argentina legutóbb. Leguiával, Peru elnökével és az agg Irigoyennel, Argentina elnökével Dél-Amerika két legrégebbi és leghatalmasabb diktátora dőlt ki. Leguia 1919 óta egyeduralkodott a cezárikus demokrácia című s a latin-amerikaiak által feltalált rendszer segítségével, mellyel ők a washingtoni komplikált alkotmányt saját képükre és hasonlatosságukra formálták át. Az első ötévi elnöklés után, melyhez persze forradalmi úton jutott, egyszer újraválasztották, másodszer 1929-ben már ezt a procedúrát sem tartotta szükségesnek: csak megerősítette önmagát az elnöki székben. Erre bekövetkezett a normális reakció mindazok részéről, akik a szilárdvá váló kormányrendszerben, mely kiválasztott keveseknek juttatott mindent, nem kaptak helyet. Leguiát, aki kiváló „pénzügyi kapacitás“ volt, — a korrupció elhatalmasodásán kívül, ami a latin-amerikai forradalmaknál állandóan, szinte sztereotip szereplő ok — az ország eladósodásának növelésével, petróleumforrásainak kiszolgáltatásával vádolták, aminek ellenében — úgymond a forradalmár — Peru mit sem kapott, ellenkezőleg pénze állandóan romlott. Limában már mindinkább a Wall-street uralkodott s a kettős — limai és arequipai — puccs elsősorban ez ellen a gazdasági szolgaság ellen fordult. Vájjon Cerro ezredesnek, az új diktátornak, az arequipai junta népszerű és viszonylag fiatal vezérének rendszere ez irányban változást vagy csak a személyek változását jelenti-e, azt még nem lehet eldönteni. Bizonyos, hogy Washington egyelőre várakozó álláspontra helyezkedett az új kormányral szemben: az elismerés bizonyára

attól fog függni, miként „viselkednek“, milyen megértést tanúsít az új elnök és az új rezsim az USA »jogos« érdekei iránt...

Peru népe kísérletet tett, hogy a minderősebben érezhető s pénzügyi eszközökkel megalapozott északi — Monroe-hegemóniát lerázza. Teljesen ellenkező a helyzet Argentínában: bárki jön Irigoyen és a „radikálisok“ után, bármi történjék is, — mondották most a Fehér Ház környékén — a viszony az Északi Unió és a La Plata nagy köztársasága között rosszabb már nem lehet, mint Irigoyen alatt volt, aki minden erejével szembeszállt New-York—Washington dominádós politikájával s tovább fejlesztette az angol tőkének Argentínában kezdettől fogva kimagasló helyzetét. Hogy a mozgalom mögött, mely prairietűzként futott végig az országon, és a félretolt politikusokon kezdve a hadseregen át az egyetemi ifjúságig magával ragadott mindenkit, dolgozott-e amerikai pénz, nehéz lenne (különösen ebből a távolságból) megállapítani. Biztos azonban az, hogy míg csak egész röviddel ezelőtt egy argentinai diplomata élesen állást foglalt a Washingtonban székelő és tdsesen jenkibefolyás alatt álló Pánamerikai Unió ellen, sőt Argentína kilépését helyezte kilátásba, addig a buenos-airesi győzelmes forradalom vezére, Uriburu tábornok kijelenti, hogy politikájának alapja az Egyesült Államokkal való szoros együttműködés és aktív részvétel a Pánamerikai Unióban. Így tényleg joggal remélhető, hogy a Fehér Ház hamarosan elismeri kormányát, — valószínűleg előbb, mint Bolívia és Peru korábban, ugyanolyan módon létrejött rezsimjeit! — persze, hacsak közben valami hirtelen ellenforradalmi megmozdulás véget nem vet neki.

A HÁBORÚ UTÁNI hibrid — rendszerint francia-angol keverék — európai alkotmányok válságai még nem érték d tetőfokukat. A weimari és a lengyel alkotmány élük mostanság legkritikusabb napjaikat. Varsóban ismét Pilsudski marsall vette át nyíltan is a kormány vezetését. Slawék ezredes, ki úgy látszik március óta próbálkozott a szejmmd megbirkózni olymódon, hogy előbb elnapolta a Házat, később berekesztette az ülészakot, a tábor-naggyal együtt elhatározta, hogy törésre viszi a dolgot: újválasztat. A választás vezetése azonban az ú. n. Pilsudski-blokk élén egész embert kíván, aki nem oszthatja meg a teendőket a miniszterelnök súlyos kötelezettségei és a pártelnökség között. Néhány nappal Pilsudski miniszterelnöki kinevezése után — ki ismét egyszer nyomdafestéket dpíró őszinteséggel mondotta d véleményét a szejmről, a képviselőkről, sőt a „rothadó“ alkotmányról is — már megjelent a parlamentet feloszlató dekrétum is, amely a szejm választását november 16-ára, a szenátusét november 23-ára tűzi ki.

Megindult tehát Lengyelországban is a választási küzdelem, egydöre ugyanolyan auspiciumokkal, mint Németországban. Kevés, nagyon kevés kilátás van arra, hogy a kormány többséget kapjon. De a feloszlítás mindenestre máris jó volt arra, hogy a kommunista-exképviselőket, akiknek kiadatását a szejmnél nem lehetett démi, összefogdoshassák és lecsukhassák. Ami azonban az alkotmányrevíziós küzdelmet illeti, ha mostanáig kíméletlen hangja dacára Pilsudski az 1926-os államcsíny óta még mindig szigorúan meg is maradt az alkotmányos keretek között és a félrendszabályok mellett, most végje d kellene dőlnie annak a kérdésnek, nem megnyugtatóbb lenne-e az országra nézve is, ha rákényszerítenének egy új és használható — az elnöki hatáskört erősen kiterjesztő — alkotmányt a szejm nélkül is, mint ennek a meddő, mindennemű tekintélyre káros küzdelemnek folytatása?

A SZEPTEMBER 14-I NÉMET VÁLASZTÁSOK eredménye, ha nagyjából megfdt is a várakozásoknak, mégis általában — Németországban éppúgy, mint a külföldön — nyugtalanságot, majdnem megdöbbenést kel-

tett. A választók 10%-kal számosabban vettek részt, mint az 1928-as választásoknál, a körülbelül 42 milliónyi összes választók közül 34 millió szavazott le, ami több mint 80%-nak felel meg: az új Németbirodalomban eddig ez a legnagyobb érdeklődés, amit a választók a birodalmi gyűlés iránt a lefolyt öt választáson tanúsítottak. Ennyiben a polgári pártok és elsősorban a Brüning-kabinet propagandája sikeres volt. Annál komolyabb azonban a vereség, mely nem annyira politikáját, mint politikai előrelátását érte. Brüning feloszlatta a Reichstagot, melyben csak 15 szavazata hiányzott ahhoz, hogy pénzügyi reformterveire többséget kapjon; és visszajött egy olyan parlamentbe, melyben ugyanaz az ellenzék — nemzeti-szocialisták (107), német-nemzetiek (41), szocialisták (143), kommunisták (76), a töredékcsoportok 394 mandátummal van többségben az ő 179 hívével szemben. „Kelltek nekik?” (vagy nekünk) — kérdezik a demokraták, akik a Treviranustól befolyásolt kormánypolitikát úgyis mélységes gyanakvással szemléltek.

Bár a Centrum, a koalíció vezetőpártja, nem veszített mandátumot, sőt több szavazatot — 4,100.000-et 3,700.000-rel szemben — és így több mandátumot kapott mint 1928-ban, viszonylagos helyzete nem változott. A német választási rendszer szerint minden 60.000 szavazatra egy mandátum esik, ennek következtében a nagyobb választási részvétel a képviselők számának aránylagos megnövekedésében nyúvánul meg — az új Reichstagnak 573 tagja van a legutóbbi 492 helyett. Nyilvánvalóan és előreláthatóan veszedelmes volt növekvő munkanélküliség és gazdasági depresszió idején választani, amikor a felelős kormány nem volt képes bármit is nyújtani vagy ígérni a választóknak, — adóemelési programmon kívül, — a demagóg ellenzék képzeletének ellenben teljesen szabad tere nyílt. Nem csoda tehát, ha a Centrumon, a bajor néppárton és a Schiele-féle agráriusokon kívül, amely pártok egynéhány mandátumot nyertek, az összes többi polgári pártok eklatáns vereséget szenvedtek, a jobb- és baloldali extrémek pedig diadalt arattak.

Legkomolyabb a veresége boldogult Stresemann pártjának, a német néppártnak, mely 45 helyett csak 29 képviselővel bír, tehát a birodalmi gyűlés új arányait véve, felére olvadt. A felelősség ezért — eltekintve a vezér elmúlásától — főként a pártelnököt, Scholzot terheli, aki zavaros politikájával már Stresemannak is sok nehézséget okozott és nem tudta magát elhatározni akár a bal-, akár a jobboldali pártokkal való együttműködésre. Végül szinte teljesen eltűnt Treviranus frakciója. A temperamentumos fiatal minisztert, aki a keleti határokról szóló beszédeivel felkavarta a francia és lengyel közvéleményt, tökéletes vereség érte. Hugenbergtől még 19 képviselővel vált ki, ma csoportjának alig 5 tagja maradt benn a Reichstagban. Hugenberg németnemzeti pártja számbelileg körülbelül a régi erővel jött be, de viszonylagos súlyban sokat veszített.

A kommunisták 40%-os nyeresége mellett legmeglepőbb és legváratlanabb a Hitler-féle nemzeti szocialistáknak óriási előretörése, akik viszonylagosan is közel 700%-os nyereségre tettek szert az új Reichstagban: 107 képviselőjük van 12 helyett. Természetesen ennek arányában nőtt meg a hangjuk is: követelésük nem kevesebbre terjed ki, mint a külügyi és Reichswehr-miniszteri székre, sőt a porosz tartománygyűlés feloszlátását is követelik. A Locarno-politika, egyáltalán a Németbirodalom eddigi külpolitikája szempontjából bizonytalannal ez a legnagyobb tünet, de a „Nazi“-k, ahogy a hitleristákat, a „nacionalszocialistákat“ a szocikkal (szocialisták) és a kocákkal (a kommunistákkal) szemben gúnyolják, belpolitikai radikalizmusa szintén nem hoz megnyugtató elemet a zavaros képbe.

Hogy az október 13-a körül összeülő Reichstag hogyan fog ezekkel az

eléje tornyosuló problémákkal megküzdeni, arra még semmi prognosztikont nem lehet felállítani. A birodalmi gyűlés összetételéből a következő egyszerű következtetések vonhatók le: a lakosság nagy többsége a marxizmus ellen, s a polgári kapitalizmus mellett nyilatkozott meg (20.7 millió polgári szavazó 13.1 millió marxista ellen, ha ugyan a nemzeti szocialisták a polgári kapitalizmus híveinek tarthatók). A Reichstagnak tehát nagy polgári többsége: 354:219 ellen — lehetne. A nemzeti polgári pártoknak — Hitleréktől Hugenbergén át a Centrumig, sőt a néppártig — szintén abszolút többségük lehetne, ha össze lehetne őket hozni. Másrészt Locamónak is többsége van a Házban, éppúgy mint — kisebb ugyan, de még elég tekintélyes majoritása (307) — az úgynevezett nagy koalíciónak: a német néppárttól a szocialistákig. Forradalmi változásoktól tehát nem kell tartani: és ha a szociáldemokraták tanultak a Hitler-párt győzelmes előretöréséből, s több józanságot, állampolitikai belátást tanúsítanak s kevesebb párttaktikát mutatnak, akkor a nagy vereségnek esetleg egészséges következményei is lehetnek.

OTTLIK GYÖRGY

OBERAMMERGAU

A 30 éves háború közepén vagyunk, 1632-ben. Teljes erővel Adúl a harc minden oldalon, s a háborús pusztításhoz, svéd zsoldosok rablásához hozzájárul az éhínség, betegség. A nyomorúság nem kímélte a Loisach és Ammer völgyét sem, melyek mat-tén a Németországot Olaszországgal összekötő észak-déli útvonal vezetett. Az oberammergauiak legtovább maradtak mentesek a baj-tól, mikor a körülöttük levő községek már mind meg voltak fertözve és a szomszédos Kohlgrubban csak két házaspár kerülte el a szörnyű nyavalyát. A falu lakosai gondosan őrizték völgyeik bejáratát. Köz-ben elkövetkezett a búcsú napja. Egy kívül szolgáló oberammergaui: Gáspár Schisler e napra hazaosont családjához és behurcolta a szörnyű vést. Másnap már ő is halott volt s községe népéből 1632 őszétől 1633 júliusáig 84 személy húnyt el. Nagy veszteség volt ez a 600 lakosú Oberammergaunak. Mikor a vész javában dühöngött, összegyűltek a község vénei, a tanácstagok, a templomba és fogadalmat tettek Isten-nek, hogy tíz évenként eljártsszák a passiót, ha megszabadulnak a vesze-delemtől. És attól fogva a pestis megszűnt. Bizonyára addig is voltak imitt-amott passiójátékok Oberammergauban, ezentúl azonban rendsze-lesen és nagy gonddal adták elő a játékot, előbb a templomban, később a temetőben, mikor pedig 100 év előtt ez is szüknek bizonyult, a mostani „Passionswiese“-n. A játékok eleinte ingyen adattak elő, a költségeket a falu mint fogadalmi terhet viselte, később, mikor azok elviselhetetlenek lettek, kezdtek belépődíjat szedni. Az első passió 1634-ben volt, 1680-tól kezdve azonban kevés kivétellel a 10-es évekre tették át a játékot.

Az oberammergauiak megható szeretettel ragaszkodnak foga-dalmi játékukhoz. Isten és az ősök elleni bűnnek tartanak azt abba-hagyni. Úgy végzik azt, mint istentiszteletet: Isten dicsőségére, a bűnös lelkek megindítására és megtérítésére. A fölvilágosodás korá-ban szerte Bajorországban betiltották a passiójátékokat, az ober-ammergauiak azonban küldöttségjárással kivétették magukat a tila-lom alól. 1810-ben úgy látszott, nem sikerül megpuhítani Montgelas miniszter szívét, aki azzal utasította el őket, hogy „Istent ne a szín-padjukon sétáltassák, hanem a papjukkal prédikáltassák.“ Hiábavaló volt azonban minden fenyegetés, hogy hagyják el Münchent, nem mentek addig, míg a király elé nem jutottak és a játékra engedélyt nem kaptak. A világháború folyamán a községnek 67 hősi halottja volt, nagy rések támadtak a „művészek“ soraiban, úgyhogy 1920-ban nem is tudták a játékokat megtartani. 1922-ben azonban mégis megtartották. Hogy az oberammergauiak minden tilalom dacára fenn tudták

tartani játékokat, abban mindenesetre nagy része volt jámbor szívóságukon kívül nivós játékoknak, úgyhogy rájuk nem állt a tilalmat kiadó kormányok megokolása, mely szerint a passiójáték a vallás méltóságával ellenkezik.

Ennek a világhírű passiónak megtekintésére indultunk mi is egy esős-borús napon a wörishofeni autóbusszal. Schongaunál elértük a ránk oly emlékezetes Lech folyó völgyét, majd lassított menetben átsiklottunk az új echelsbachi betonhídon, mely 134 méter széles, 70 méter magas ívben köti össze a mélységben vadul rohanó Ammer két partját. (A gyönyörű hidat nemrég szentelte fel Faulhaber müncheni bíboros-érsek.) Az Ammer folyó jelezte, hogy közel vagyunk célunkhoz. Csakhamar feltűntek az Oberammergau festői háttérét képező hatalmas hegyek, végül előttünk állt a kis falu, jobbra tőle egy jól előretelepedett meredek szikla, az 1343 m-es Kofel, mely mint hatalmas vén házőrző vigyáz a lábánál összebúvó apró házakra.

Első útunk a templomba vezetett. A falu ettáli végén, kicsi dombon emelkedik. Kerítésének sarkán háborús emlék Lang György szobrászművésztől, a passiójáték ez évi vezetőjétől (Spielleiter). A templom maga 1732—42 közt épült, tehát egy századdal a nevezetes fogadalom után. A színekben pompázó, figurális díszben pazar bajor rokokó egyik hajtását, a wessoburgi stukkó-művészetet csodáljuk benne. A bajor rokokó annak idején a gótikus templomok helyébe telepedett, kedvéért az oberammergauiak is szétbontották rozszant gótikus templomukat. Gyönyörű falfestményei mintha nem is falusi templomnak készültek volna. A mennyezeten Péter és Pál apostolok vértanúhalála és megdicsőülése. Péter és Pál általában a római szentek nagy tisztelete e vidéken onnan magyarázható, hogy, amint említettük, erre vezetett az út Rómába. A főoltárképen Szűz Máriának, mint a rózsafüzér királynőjének fehér alakja, fölötte, körülötte virágúkkal kedveskedő, pufók képű angyalkák lebegnek, szállnak le vagy ülnek, ahol csak helyet találnak. Az oltárnál éppen egy fekete pap misézik. Hamisítatlan, gyapjas hajú néger, — gondoltuk, valahonnan Ugandából. Az összes mellékoltárok elfoglalva miséző papoktól. Bemegyünk a sekrestyébe, megnézzük a miséző papok jegyzékét: vannak és voltak itt a világ minden tájáról, de feltűnően sokan Amerikából. Néger papunk is az Egyesült Államokból jött, tehát nem „vad“, hanem kultúmejer. Általában az angol szó az összes idegenek közt a leggyakoribb. Francia ház is van itt („Maison fran9aise et beige“), de az amerikaiak valósággal kényeztetik Oberammergaut. (Aggok menhelyét is ajándékoztak a falunak!) Ennek a materiális világban, egyoldalúan technikai kultúrában élő népnek valóságos lelki felüdülés az áhítatosan naív népművészetben gyökeredző passiójáték. Már hazulról jövet a münchen—buchloei szakaszon is utaztunk négy amerikai hölgygel, akik Oberammergauból jöttek. „It was very nice! It was very nice!“ —ismételgették és egyikük szinte sírva panaszkodott, hogy ő non láthatta a játékot, mert nagy migrénje miatt szállásán kellett maradnia...

Az utcákon nagy a tolongás. Autók túlkölnék, fehérkesztyűs, díszruhás csendőrök szabályozzák a közlekedést. Az utcák aszfaltozva, a tiszta, virágos-ablakos házak elejét sok helyütt freskók ékesítik.

E freskók jellegzetes élénkséget kölcsönöznek a falunak. Egy jórészük Franz Zwicknek, a „Lüftmaler“-nek köszöni eredetét. A múlt század közepén az ettáli templomfestők mellé került festékeverőnek ez az oberammergaui legény és művésszé nőtte ki magát, ki az egész vidék falait telepíngálta képeivel. Különösen a tőle festett „Pilátus-házra“ (jelenleg orvoslak) méltán büszke szülőfaluja.

Nyolckor kezdődik az előadás. Az elhelyezkedés a hatalmas nézőcsarnokban gyorsan és simán megy, német pontossággal van minden megszervezve, egyenruhás teremszolgák irányítják az embert. A hatalmas csarnokot ez évre 9 méterrel a színpad felé megnagyobbították, 5208 ülőhely van benne. Újraépítették a színpadot és öltözőket, mert a régi faépítményt a hatóságok tűzrendészeti szempontból kifogásolták. Az új színpad a régi minta és beosztás szerint készült, antik klaszszikus stílusban, de egyszerűsítve, kissé modernizálva. A régi, eleven ornamentika eltűnt. A színpad homlokzatán egyszerű kereszt, kétoldalt két imádó angyallal, a két szélen a Krisztus-monogramm, illetőleg bárány. A színpadtól jobbra-balra utcatorkolatok, majd Pilátus és Annás házának előcsarnokai, végül bejáratok a kórus részére. Mindezek a részek horizontális vonallal vannak egybekapcsolva, melyből csak a színpad emelkedik ki, és körülölelik a szabad ég alatt levő előtért. Az egész mű nemes egyszerűsége és nyugodtsága élénk ellentétben van az alatta hullámzó jelenetek sokszor viharos mozgalmasságával. A színpad alatt süllyesztő, díszletgördítő gépek. A tető és részben az oldalfalak üvegből. Szóval a modern színtechnika minden vívmányát felhasználták az oberammergauiak, hogy az egyes jelenetek s főleg az élőképek gyors egymásutánban, simán, zökkenő nélkül és lehető legnagyobb tökéletességgel folyjanak le. Csinált is a község az újítások miatt vagy kétmillió márka adósságot.

Alighogy körülnéztünk és megállapítottuk, hogy a nézőtér java-része megtelt, megkezdődött az előadás. Felhangzik a zene. (Az orkeszter a szintér előtti félkörű mélyedésben van elhelyezve, s ha esik az eső, mindenestül a szintér alá gördíthető.) Jobbról-balról előlépkednek a kórus tagjai, élükön aranyos botjával Anton Lang, a híres volt Krisztus-szereplő, most prolog-szavaló. Hosszú, fehér ruhába vannak öltözve, színes köpenyben, hajukat aranyos abroncs szorítja. Számuk 45. Felállnak egy sorba. Középen az ifjak, két szélen a leányok. Énekelnek:

Szent ámulattal borulj le ember,
Kit Isten átka sújta le a földre!
Béke néked! Hegy sugárzik Sionból I
Kit megbántál, az Ur,
Örökké nem haragszik ...

Közel a megváltás. Isten fia saját vérével fogja megengesztelni az Atyát, kinek kegyét az öszülők elvesztették.

Miközben az ének szövege Ádám bünéről szól, a kórus hosszú sora ketté válik és hátra vonul, mint befelé nyíló ajtószárnyak, hogy látható legyen a színpadon megjelenő élőkép: Ádám és Éva kiűzetése a Paradicsomból, melynek ajtajában lángpallosú cherub. Ezek az élőképek megragadok. Egy-két kivétellel mind a 16 cselekmény előtt van ilyen élőkép (néhányik előtt kettő), jelenet az ótestamentumból, elő-

képe a passió rákövetkező jelenetének. Így: Jézus búcsúját anyjától megelőzi a fiatal Tóbiás búcsúzása a szülei háztól; a mannaeső a pusztában előképezi az Oltáriszentség szerzését az utolsó vacsorán; József eladatása Júdás alkuját a főtanács előtt; Joab álnok tördöfése Amasa szívébe, Júdás áruló csókját stb. Ez élőképek díszletei és beállítása a biblia alapos ismeretéről és fejlett művészi érzékről tanúskodnak. (A díszleteket a játékrendező Lang szobrászművész tervezte.) Magába a passió-cselekménybe a kórus csak egyetlen egyszer szól bele, a legdrámaibb jelenetnél, mikor a nép Krisztus halálát követeli Pilátustól:

Volk: Barabbas sei
Von Banden frei!
Chor: Nein! Jesus sei
Von Banden frei! . . .
Wild tönet ach der Mörder Stimm':
Volk: Ans Kreuz mit ihm! Ans Kreuz mit ihm!
Chor: Ach, seht ihn an! Ach, seht ihn an!
Was hat er böses wohl getan!
Volk: Entlassest du diesen Bösewicht,
So bist des Kaisers Freund du nicht.
Chor: Jerusalem! Jerusalem!
Das Blut des Sohnes rächt noch an dir der Herr,
Volk: Es falle über uns und unsere Kinder her!

A kórus énekét szólórészletek teszik változatossá, itt-ott a prólogus-szavaló magyarázó versei. Bizony a szólóénekesek hangja nem mindig elsőrangú, hiába: egy falu nem adhatja mindenből a legjobbat. Az ének azonban egyszerű, természetes, mint egy templomi népének, éppen azért kedves és rokonszenves. Kotta nincs az éneklők kezében, mint ahogy sűgő sem segíti a szereplőket. Hogy jobban értsünk minden szót, szöveggönyvvel kezünkben kísérjük a játékot.

Magának a darabnak cselekményei igen különböző hatásúak. Vannak könnyekig meghatók, pl. Jézus búcsúja anyjától, találkozása vele a keresztúton, a piéta-jelenet; vannak mély áhitatot keltők, pl. az utolsó vacsora jelenete, Jézus hét szava a kereszten; vannak 'megrendülők, sokszor a drámai feszültség legmagasabb fokára emelkedők, pl. a Júdás-jelenetek: az áruló kétségbeesése, monológja öngyilkossága előtt, avagy Pilátus küzdelme a népakarat ellen; végül vannak grandiózus szcénák, pl. a bevonulás Jeruzsálembe, a Pilátus háza előtt hullámzó tömeg, mely halált kiált Jézusra. Ez utóbbi jelenetnél vagy 600 ember tódul az utcakörölkökből és a házakból a színtérre. Megkapó jelenet az is, mikor a templom megtisztításakor a galambok számycsattogtatva repülnek a magasba és a juhok és bárányok bégetve szaladnak széjjel. Kissé vontatott a sok herce-hurca, mellyel Jézust Annástól Karfáshoz, Karfástól Pilátushoz, Pilátustól Heródeshez, majd visszaviszik és tanácskoznak felette, de ezt a vontatottságot feledteti a Kaifást játszó kovácmestemek, Rutz Hugónak eleven, szenvedélyes játéka. Ez az ember nagyszerű megszemélyesítője a gyűlöletből fakadó bosszúgondolatnak, melynek megvalósításáért keleti szenvedélyességgel és minden akadályt legyőző szívóssággal harcol. Mellette a nyugodtabb Annás (Lechner főtanító) a vén emberek makacsságával küzd ugyanazon célért.

Téves felfogás az, mintha az oberammergaui passiót az ober-

ammergauiak számára írták volna. Mikor a község előljárói a fogadalmat tették, csak választaniok kellett a már meglevő passiójátékok közül. Miként a szövegkritika megállapította, az oberammergaui passió alapszövege az ú. n. augsburgi passió a XV. század közepéből, ebbe beleolvastották az ugyancsak augsburgi mesterénekesnek, Sebastian Wild szabónak („Schneider und tichter“) passióját: „Ein schöne tragedi auss der heyligen schriffte gezogen von dem Leyden und sterben auch die auffstellung unsern Herren Jesu Christi in reymen und Spilweiss gedieht, welches mit nutz und besserung wol zu lesen und zu hören ist. Summa 43 Personen.“ (1545.) A szöveg később toldásokat szenvedett, allegorikus alakok: a bűn, az irigység, a fősვნénység stb. kerültek bele, majd a XVIII. század ízlésének megfelelő dagályos szavakat, ezeket azonban az ettáli kolostor egyik szerzetese, Ottmar Weis, a XIX. század elején szerencsés ízléssel elhagyta s a régi természetes szöveget helyreállította. Tanítványa, Daisenberger oberammergaui plébános, Weis szövegét 1850 és 1860 közt lényeges változtatás nélkül átdolgozta. Ez a szöveg használatos ma is. Próbálták az oberammergauiakat tőle eltéríteni, a darabot modernizálni, de ők hívek maradtak jelszavukhoz, melyet II. Lajos királyuk is lelkükre kötött: „Den Sitten der Väter treu!“ Ugyanúgy voltak a zenével is, melyet oberammergaui születésű tanítójuk: Dedler († 1822) szerzett. Némelyek könnyűnek, túlságosan egyszerűnek, a fenséges szöveghez és tartalomhoz mérten nem elég kifejezőnek találták, és Lisztet, Bachot stb. ajánlották. Minden próbálkozás azonban bebizonyította, hogy az oberammergaui talajon kialakult szöveghez csak az oberammergaui gyökérből fakadt zene illik. Megjegyzésre méltó, hogy Dedler Haydn hatására írt, s szerzeménye gyakran önkénytelenül is emlékeztet a „Gott erhalte“ dallamára.

„Den Sitten der Väter treu“ elve érvényesül a játékban is. Van oberammergaui játéktípus, mely nemzedékről nemzedékre száll, annál inkább és könnyebben, mert hisz az unokák látják a nagyapákat és apákat játszani és sokszor velük játszanak ugyanazon játékban. Ennek a játéktípusnak sajátja a teatralis póz nélkül való egyszerűség! A múlt század közepén egy kisasszony, ki szerepet kapott, müncheni színésztől vett leckeórát, s az eredmény kirívó kudarc lett. Az oberammergauiak mélyesen hívő nép. Átélik, amit játszanak, és ezen élményből természetesen folyik játékuk. Nem mintha nem fejlődött volna művészetük, vagy mintha a szereplők nem vinnének egyéni szintet szerepükbe! Josef Mayr például, ki 1870—80—90-ben volt Krisztus megszemélyesítője, az istenit, a királyit, a parancsolót, a szigorút adta, Anton Lang, az 1900—1910—1922-es játékok Krisztusa viszont inkább az emberit, a kegyesen könyörülőt, a szelídet fejezte ki. Alois Lang, a jelen év főszereplője nyugodt méltóságával tűnik ki. Kissé rekedt kiáltása a megfeszített kebléből megkapóan hat! A Krisztus-alak tehát nem lett sablonos, mintahogy a többiről is megállapítható az önállóság. Ezek a játékosok hosszú éveken állandóan gyakorolják művészetüket különböző vallásos darabokban, melyeket nyár folyamán szoktak előadni. Így többször előadták a „Jefte leánya“, „Sámson“, „Eszter“, „A tékozló fiú“ című bibliai darabokat. E játé-

koknál alkalmuk van a vezető embereknek figyelni a tehetségek megnyilvánítását, fejlődését, és így lassan kialakul a jövő szerepek jegyzéke. Az énekeseket viszont a község templomi énekkara foglalkoztatja állandóan a főtanító vezetése alatt, ki egyúttal a passió zenekarának első karmestere. A passió énekeiből egyiket-másikat a megfelelő ünnepeken (virágvasáraap, húsvétkor, áldozócsütörtökön) a templomban is éneklük.

A szerepek kiosztásánál nem számít a rang, a társadalmi osztály vagy a végzett iskola. A szereplők közt van, mint már eddig láttuk, kovácmester és van főtanító. Krisztus megismerője, Alois Lang szobrász. A község polgármestere Heródes király szerepét játssza, Sz. János apostolt a szelíd képű, szőke hajú, 21 éves Johannes Lang, orvos fia, alakítja. Az egyszerű és szerény lelkű Anni Rutz, ki Mária szerepében válik ki, kereskedő leánya. A pasingi angolkisasszonyoknál végezte iskoláit. A nehéz Magdolna szerepben a postamester leánya, Johanna Preisinger tűnik ki. Vannak a szereplők közt földművesek, szobafestők, ott találjuk a színpadon a sekrestyést és ministránsgyerekeket, a vasúti hordárt és soffórt, kik előzőleg feltűntek a templomban, illetőleg az utcán hosszú hajukkal. Hosszú haját, bajuszt és szakállt hord itt a legtöbb férfi, mert az oberammergauiak nem használnak játékkukhoz parókát, sem ragasztott szakállt, sem arckenőcsöt vagy rizsport. Úgy állnak ki a színtérre, ahogy az Isten teremtette őket. Nem kell félniük, hogy a szabad színtéren esetleg nyakukba zuhogó eső lemossa arcukról a kenőcsöt, leáztatja orruk alól a bajuszt. Mikor mi ott voltunk, akkor is esett egyideig. Ez azonban cseppet sem zavarta a játékosokat, s a kellemetlen széllel sem törődtek, mely incselkedve kapaszkodott ruhájukba és borzolta fel hajukat.

A szereposztás nagy esemény a faluban. Nincs az a parlamenti választás, mely annyira izgalomba hozná a kedélyeket! A passióbizottság, mely a 14 községi tanácsosból, két tiszteletbeli tagból (köztük a plébános) és hat választott tagból áll, reggel a templomba megy ünnepies nagymisére. Ott van az egész község is. Utána a községházára vonulnak a bizottság tagjai és 10 órakor megkezdődik a titkos szavazás. 12 órakor kifüggesztik az első eredményeket, a főszereplők neveit, s a következő pillanatban futótűzként megy végig a községen a hír, s a jelenlevő újságírók a táviró szárnyain röpítik világgá a neveket. Vannak meglepetések, vannak elégedetlen zúgolódók, a mellőzöttek pártja. Végeredményben azonban mindenki megnyugszik. A választásnál nemcsak a képesség, a termet, a tiszta kiejtés, hanem az erkölcsi magaviselet is számít. Nem egy ifjú- s nem egy leánynak ad erőt és támaszt a kísértések ellen a gondolat, hogy a szereposztó „bíróság“ előtt utóbb könnyűnek találhatik. Sok szerep van, s dicsősége a falunak, hogy minden helyre művészeket tud állítani.

Oberammergau lakosságának műveltsége jóval felülmúlja az átlag-falu műveltségét. Népe nem annyira földműves, mert földje kevés van és terméketlen. Inkább mesteremberek és művészek. Régi időben fuvarozással és fafaragással keresték kenyerüket. Fatányérokot és kanalakat, játékokat, feszületeket és szenteket faragtak (Herrgottschnitzler). Hogy készítményeik ne legyenek sablonos tömegmunkává, a községben állami szakiskola működik, melyből valóságos művészek kerül-

nek ki. Régente vándorkereskedők hordták szerteséjjel az oberammergaui faragványokat, majd a nagy európai városokban kereskedelmi házakat, lerakatokat alapítottak egyes oberammergaui vállalkozók és a faragó-művészek szervezete, a „Heimatskunst“. Ma is főleg ezen cégek számára dolgoznak. Nemcsak Bajorországban, de külföldön is egész sereg templomfelszerelés, oltár és Betlehem hirdeti az oberammergaui művészetet. Egy amerikai episcopális templom felszerelését is nemrég ők készítették. Látókörüket szélesíti a sok idegen-nel való érintkezés, kik falujukban megfordulnak, — Oberammergau egyébkor is klimatikus üdülőhely —, viszont ők is utazgatnak, meghívást kapnak külföldre, ahol nyelveket tanulnak. A prológ-szavaló Lang és családja pl. kitűnően beszél angolul. Akárhová jutnak azonban, szívük csak visszahúzza őket, s ha máskor nem, a passiójáték évében minden oberammergaui visszajön szülőfalujába.

És milyen a falu anyagi helyzete? Az ember azt gondolná, hogy e nép nagyon gazdag, hogy a passiójáték óriási összegeket hoz a község és a lakosok pénztárába. Azzal is vádolták a község lakóit, hogy üzletet csinálnak a passióból, melyre fogadalom kötelezi őket. Tényleg, a passiójáték sokaknak üzlet! De nem az oberammergauiaknak, hanem az idegenforgalmi irodáknak, a közlekedési vállalkozóknak, a passiójátékok idejére betelepülő árusoknak. Az oberammergauiakat a művésztük foglalja le teljesen és nem érnek rá üzletre gondolni. Igaz, hogy nagy összegek folynak be a községi pénztárba, de nagyok a kiadások is. Eddig éppen csak ezen kiadásokat tudták fedezni, régebben ráfizettek s a szereplőket sem tudták jutalmazni. Mint láttuk, 1930-ra kétmillió márka adósságot csináltak az utcák aszfaltozásával és az új színpad felépítésével. A régebbi bevételekből szerezték be a gyönyörű, drága jelmezeket, melyekből ezer darabjuk van. A szereplőket is káipótolni kell elvesztett keresetükért, hiszen a passiójáték évében mesterségüket alig folytathatják. 1910-ben 833.000 márkát osztottak ki a szereplők közt e címen, 1922-ben azonban az infláció miatt a szereplők semmi kárpótlásban nem részesültek, s azért mégsem sopánkodtak, nem panaszkodtak, hanem az erkölcsi sikernek örültek.

Reggel 8-tól 12-ig, d. u. 2-től 6-ig tartott a játék. S így folyik ez május n-től szept. 28-ig, hetenként kétszer, a nyári hónapokban háromszor-négyszer is. S mindig ugyanazzal a frissességgel, ugyanazzal az áhítattal játszanak az oberammergauiak. Valóban tiszteletreméltó buzgóság — megérdemli Isten áldását! Eddig ez nem is hiányzott, s az oberammergauiak, ha nem is gazdagok, jólétnek örülnek és nincs köztük nyomorgó vagy koldus. Meggyőződésünk, hogy így is lesz mindaddig, míg az ősök áhítatos hitéhez híven tisztán Isten dicsőségére adják elő Krisztusnak keserves kínszenvedéseit.

HAMVAS ENDRE

Hibaigazítás

Szeptemberi számunk 112. lapján Buday Árpád cikkének jegyzetében *Kelemen* helyett *Kántor* olvasandó.

AZ 1930. ÉVI GENFI VÁMFEGYVERSZÜNETI KONFERENCIA

A NEMZETEK SZÖVETSÉGÉNEK gazdasági akcióit a világszerte mutatkozó gazdasági válság indokolja meg. Felesleges volna itt a válság okainak felsorolása; csak röviden legyen szabad néhányra rámutatni: a tőkehiány Európában» Európa vásárlóképességének csökkenése, a vámhatároknak és általában a protekcionizmusnak megnövekedése, valutáris zavarok egyes országokban, a békeszerződések területi és gazdasági rendelkezései, jóvátételi terhek, átalakulási processzusok egyes termelési ágakban stb.

A győztes nagyhatalmak maguk is érezték, hogy valamiképpen segíteni kellene ezeken a bajokon. Ezért kezdeményezték 1927-ben az ú. n. „világgazdasági konferenciának“ az összehívását. Nem felelős kormányképviselőket hívott meg erre az értekezletre a Nemzetek Szövetsége, hanem a független gazdasági élet vezetőit, minden országból. Ezekről ugyanis természetzerűleg több nyíltságot és őszinteséget lehetett várni, mint felelős kormányképviselőktől.

Ez a konferencia 1927 májusában ült össze. Egyhangúlag ajánlotta a kormányoknak a protekcionizmus csökkentését. Ezt az ajánlást azonban a kormányok nem fogadták meg. Ellenkezőleg: a konferencia óta a protekcionizmus a legtöbb államban még fokozódott. Részben azért vált szükségessé a következő lépés a nemzetközi akciók során: a felelős kormányok képviselőinek összehívása. Ezt az újabb konferenciát 1930 február 17-re hívta össze Genfben a Nemzetek Szövetségének Főtitkársága. A sajtó általában vámfegyverszüneti konferenciának nevezte.

A Nemzetek Szövetsége közgyűlésének 1929 szeptemberi ülészaka alkalmával Briand egy ebéden tartott beszédében vetette fel az európai államok gazdasági összefogásának gondolatát. A gondolat nem új. Már 100 évvel ezelőtt is próbálkoztak vele a franciák.

Ugyanolyan értelemben, mint Briand, beszélt egy másik alkalommal Stresemann is. Mindkét államférfi elég óvatos volt azonban ahhoz, hogy ezeket a gondolatokat ne hivatalos tárgyalások alkalmával hangoztassák.

Felszólalásuknak háttérében nyúván két indítóokot lehet keresni. Az egyik kézenfekvő. Mindig hálás feladat valamely nagyhatalom külügyminisztere számára az, ha a nemzetközi szolidaritásról beszél valamilyen alakban. A másik indítóokot sem nehéz megtalálni. Ott szerepel az már hosszú idők óta, mint a „nagy árnyék“ az egész világ kereskedelempolitikájának a háttérében. Ez: az Északamerikai Egyesült-Állá-

moknak új vámemelési tervei. Briand talán azt remélte, hogy az Európai Egyesült-Államok gondolatának felvetésével bizonyos nyomást gyakorolhat az Unió protekcionizmusára.

Ha azonban Briand részéről ez az egész kezdeményezés inkább csak gesztus volt, „pour la galerie“, voltak fórumok, ahol annál komolyabban fogták azt fel: Angliában és a Nemzetek Szövetségének főtítkárságában.

Az angol munkáskormány, hogy helyzetét megerősítse, kezdettől fogva külpolitikai sikerekre törekedett. Három nevezetesebb akciót indított meg ebből a célból. Egyik volt Snowden ismeretes szereplése a hágai konferencián, amely, ha gyakorlatilag sokat nem is jelentett, morális szempontból határozottan nagy eredményt hozott. A másik akció volt a flottakonferencia, a harmadik az ú. n. „vámfegyverszüneti konferencia“. A munkáspárt a szabad kereskedelem mellett kötötte le magát; a katonai (tengerészeti) leszerelés mellett logikusan következett ebből a gazdasági leszerelés gondolata is. Ezért ragadta meg Graham angol kereskedelmi miniszter azonnal a Briand által felvetett gondolatot.

A másik hely, ahol Briand eszméjét komolyan vették: a Nemzetek Szövetségének Főtítkársága volt. A Főtítkárságnak természetesen érdekbe, hogy minél gyakrabban bizonyítsa be létjogosultságát. Emellett minden nemzetközi akció, amely sikerrel jár, erősíti a Főtítkárság tekintélyét és befolyását.

A Főtítkárság tehát mindenek előtt hatalmas memorandumot készített az európai gazdasági összefogás szükségességéről¹ azután pedig a Gazdasági Bizottság segítségével „vámfegyverszüneti egyezménytervezetet“ állított össze, amely szerint az államok köteleznék magukat arra, hogy hosszabb ideig (két-három évig) nem emelik vámjaikat. Az 1930 február 17-re összehívott konferencia napirendjére elsősorban ennek az egyezménytervezetnek a tárgyalását tűzték ki. (Innen kapta a konferencia az elnevezését.)

A Főtítkárság ezt az egész akciót kezdettől fogva hibásan fogta meg. Mindjárt maga az akciónak a megindítása éppen az ellenkezőjét eredményezte annak, amit el akartak vele élni. Mihelyt ugyanis némely kormány értesült arról, hogy a vámpolitikában „fegyverszünetet“ terveznek, sietett végrehajtani mindazokat a vámemeléseket, amelyekről úgy vélte, hogy a „fegyverszünet“ folyamata alatt esetleg szükségese lehetne rájuk.² A vámfegyverszüneti akció megindítása tehát tulajdonképpen újabb hatalmas lökést adott a protekcionizmusnak.

Elhibázott volt emellett maga az ú. n. „vámfegyverszüneti egyezménytervezet“ is. A főtítkárság elveszítette itt a kellő kapcsolatot a gyakorlati gazdasági élettel; már a konferencia összeállése előtt nyilvánvalóvá vált, hogy az egyezménytervezet egyhangú elfogadása nem remélhető. Ennek a körülménynek az okát is megértjük, ha az általános gazdasági helyzetet és az egyes államok érdekeit vizsgáljuk.

A világgazdasági konferencia ajánlásai ellenére 1927 óta, a protek-

¹ L. Külügyi Szemle 1930. januári száma.

² Elég talán, ha csak az 1929 novemberében történt német agrárvámemelésekre utalunk.

cionizmus a legtöbb államban növekedett. Ennek egyik legfőbb oka az általános mezőgazdasági válság.

Az egyre fokozódó tengerentúli verseny miatt az agrártermékek árai folyton csökkennek. Az agrárimport országok (Német-, Francia-, Olaszország, Ausztria, Cseh-Szlovákia, Svájc stb.), más szóval: a nyugat-európai ipari államok saját mezőgazdaságukat a protekcionizmus fokozásával igyekeznek védeni. Minél erősebb azonban az agrárprotekcionizmus, annál inkább növekszik a termelési költsége az agrártermékeknek. A fokozódó agrárrelzárkózás tehát végeredményben növeli a termelési költségeket és így csökkenti a védett mezőgazdaság versenyképességét. Ez a körülmény azután a protekcionizmus újabb fokozását teszi szükségessé.

Fokozza az agrár protekcionizmust az a körülmény, hogy egyes középeurópai államokban (Németország, Cseh-Szlovákia, Ausztria) a belpolitikai viszonyok folytán az agrárpártok csaknem döntő befolyást nyertek a kormányokra; a kormányok léte vagy nem léte sok esetben az agráriusok jóakarátán fordul meg. Ilyen viszonyok között ezeknek az országoknak a kormányai sokszor oly esetekben is kénytelenek engedni az agrár pártok protekcionista követeléseinek, amikor az saját józan megfontolásuk ellen szólna. Ez a fokozódó agrárprotekcionizmus egyre súlyosabb helyzetbe sodorja a keleteurópai agrárexport országokat. Ez utóbbiak mezőgazdasági ipara egyre jobban sorvad, mezőgazdasági nyersterméneiket pedig csak egyre alacsonyabb árakon és kedvezőtlenebb körülmények között képesek exportálni. Ezeknek az országoknak mezőgazdái egyre válságosabb helyzetbe kerülnek s a munkanélküliség a mezőgazdaságukban fokozódik. Az agrárexportországok számára tehát — ha lakosságukat el akarják tartani — ilyen körülmények között csak egy út marad nyitva: az iparosodás.

Így idézi elő az iparos államoknak túlhajtott agrárprotekcionizmusa az agrárállamok ipari protekcionizmusát.

Ebben a súlyos, feszült helyzetben állott elő a Nemzetek Szövetségének főtítkársága a vámfegyverszüneti egyezmény tervezetével.

LÁTTUK MÁR, hogy az angol munkáskormány örömmel üdvözölte a vámfegyverszüneti javaslatot, amelynek tulajdonképpen egyik kezdeményezője is volt.

Hasonló álláspontot képviseltek a nyugati kis, iparos államok: Belgium és Hollandia. Ezeknek az országoknak érdekükben állott, hogy ipari exportjukat további vámemelések ne zavarják.

Más volt már a helyzet Német- és Franciaországban. Briand lendületes beszéde után bizonyára némi kiábrándulást jelentett a francia kormányra az, hogy csaknem összes érdekképviselői a vámfegyverszüneti egyezménytervezet ellen nyilatkoztak, elsősorban a mezőgazdák. A francia agráriusok a mezőgazdasági protekcionizmus növelését követelték a tengerentúli versennyel szemben s eleve elvetettek minden olyan tervezetet, amely a mezőgazdasági vámok lekötését jelentette.

Hasonló volt a helyzet Németországban is.

A főtiek ellenére, e két nagyhatalomnak elsőrendű érdeke fűződött ahhoz, hogy a vámfegyverszüneti konferencia teljesen eredmény-

telenül ne végződjk. Ennek a magyarázata az angol belpolitikai viszonyokban keresendő.

Mint ismeretes a konzervatív párt Angliában a védővamos rendszer mellett kötötte le magát. Ha a munkáskormány megbukik és ismét konzervatív uralom jön Angliában, akkor ez az ország áttér a védővamos rendszerre és a német és francia export elé újabb súlyos akadályok emelkednek. Előrelátható volt, hogy a vámfegyverszüneti konferencia esetleges fiaskója gyengíti a munkáskormány helyzetét s közelebb hozza a konzervatív és ezzel a védővamos régi lehetőséget Angliában. A németeknek és franciáknak tehát fontos volt az, hogy a konferencia ne végződjk teljesen eredménytelenül.

A fenti körülményen kívül azonban még súlyosabban esett latba a következő megfontolás: Anglia pillanatnyilag hajlandó nemzetközi szerződés útján lekötöni magát egy liberális kereskedelmi politika mellé. Ezt a pillanatnyi hajlandóságot ki kell használni, sürgősen mindaddig, amíg a munkáskormány uralmon van, mert senki sem tudhatja, mit hoz a jövő. (Illetőleg, akik azt hiszik, hogy tudják, azok általában még háromnegyed évet jósoltak a konferencia időpontjában a munkáskormányra.)

A németeknek és franciáknak itt vázolt álláspontját megerősítette még az a körülmény, hogy a kis, nyugati ipari államok egyáltalán nem titkolták azt, miszerint a konferencia eredménytelensége esetén az ő kereskedelempolitikájuk is irányt változtat és ők is a fokozódó protekcionizmusra térnek át.

Az összes felsoroltaktól eltérő volt az olaszok álláspontja.

A már fentebb kifejtett gazdasági okokból Olaszország sem látta örömmel a vámfegyverszüneti egyezménytervezetet. Olaszországnak álláspontja azonban ezen túlmenőleg is eltért a német-francia állásponttól. Olaszországnak ugyanis az a gondolat sem volt túlságosan rokonszenves, hogy a konferencián a vámfegyverszünet helyett bármilyen olyan természetű nemzetközi egyezmény létrejöjjön, amely nagyobb mértékű kötelezettséget jelentsen az államokra. Ennek az álláspontnak két oka volt.

Először: a fascizmus számára természetsszerűleg ellenszenves minden olyan nemzetközi akció, amely csak a leghalványabban érintheti az állami szuverénitást.

Másodszor: a Nemzetek Szövetsége Főtitkárságának tisztikara 60%-ig angol, 30%-ig francia, a fennmaradó 10%-ban vannak benne az olaszok. Az olasz befolyás a főtitkárságon tehát úgyszólván semmi. Ennek következtében Olaszországnak természetsszerűleg nem nagyon rokonszenves semmi olyan akció, amely a Nemzetek Szövetségétől indul ki, különösen nem az akkor, ha ez az akció alkalmasnak látszik arra, hogy erősítse a főtitkárság pozícióját és befolyását.

Legkevésbé látszott előnyösnek a vámfegyverszüneti egyezménytervezet a keleteurópai agrárországok számára.

A nagy, ipari államok már a konferencia előtt egyáltalán nem titkolták azt, hogy ők csak ipari vámjaikat hajlandóak lekötöni, mezőgazdasági vámjaikat azonban nem.

Ez a körülmény már eleve elvette az egyezménytervezet minden értékét az agrárexportországok számára (Románia, Jugoszlávia, Lengyel-

ország, Görögország, Bulgária, Csonka-Magyarország és a balti államok.) Hozzájárult ehhez még az a körülmény is, hogy az agrárexportországok számára a vámfegyverszüneti egyezménytervezet még abban az esetben is hátrányosnak ígérkezett volna, ha az ipari államok hajlandók lettek volna lekötni mezőgazdasági vámjaikat is. A vámok lekötése ugyanis biztosította volna az ipari exportlehetőségeket az agrárállamok felé, egyáltalán nem biztosította volna azonban az agrárállamok mezőgazdasági exportját az ipari államok felé. Az ipari exportnak ugyanis — a tilalmaktól és korlátozásoktól eltekintve — a védővám az egyetlen lényeges akadálya. A mezőgazdasági export megakadályozására azonban a vámnál sokkal súlyosabb fegyvereket is talált a háború utáni kereskedelempolitika. Ilyenek: bizonyos örlési arány megállapítása a malmok számára az agrárimport-államokban a bel- és a külföldi gabona között, azután: állat- és növényegészségügyi tilalmak, túlnagy különbség a búza és liszt váma között, szállítási tarifapolitika, (amely sokkal jobban sújtja az értékükhez képest nagyterjedelmű agrárcikket, mint az aránylag sokkal kisebb terjedelmű ipari fél- és készgyártmányokat) stb.

A Nemzetek Szövetségének Főtitkársága a konferencia előtti hetekben már felismerte ezeket a nehézségeket is, s hogy az egyezménytervezetet az agrárállamok számára is elfogadhatóvá tegye, új programot dolgozott ki. Ez az új programra a konferencia főtárgyául már nem a vámfegyverszüneti egyezmény tervezetét jelölte meg, hanem egy Program kidolgozását, amelynek a további gazdasági közeledés fokozatos megvalósítását kell előkészítenie.

Ez alapon tehát az 1930 febr. 17-én összeülő konferencia immár kettős feladat előtt állott: 1. a vámfegyverszüneti egyezménytervezetet kellett letárgyalnia és 2. meg kellett szabnia az ezután következő gazdasági közeledés programját.

Maga a vámfegyverszüneti egyezmény csak előkészítette volna a szükséges nyugodt talajt és stabilitást arra, hogy a megállapítandó Program egyes pontjai keresztülvihetők legyenek.

Ilyen előzmények után ült össze a konferencia 1930 február 17-én. Oroszországon és Albánián kívül az összes európai államok képviselve voltak, megjelentek továbbá Peru, Japán és Kolumbia delegátusai. Brazília és az Északamerikai Egyesült-Államok megfigyelőket küldöttek ki.

Csaknem minden európai állam delegációját az illető kormány egyik tagja vezette. Ott voltak: Graham angol, Flandin francia, Kwiatowsky lengyel, Hainisch osztrák kereskedelmi miniszterek, Schmidt német gazdasági miniszter, Bottai olasz korporációs miniszter, Madgearu román pénzügyminiszter, Hymans belga külügyminiszter stb.

A konferencia első napjaiban bebizonyosodott az, amit csaknem mindenki előrelátott, hogy a főtítkárság által készített ú. n. „vámfegyverszüneti egyezménytervezet“ nem számíthat elfogadásra. Kitént azonban az is, hogy hasonlóan nem lehet talaja semmi olyan akciónak, amely az európai államok valamely szorosabb kereskedelempolitikai együttműködését kívánja előmozdítani. Konkrét alakban csak egyszer merült fel a konferencián az a gondolat: Schüllernek ismeretes kollektív gabonavám javaslatában.

E javaslat szerint az európai államok közös gabonavámban állapodnának meg egymás között; Európán kívüli államokkal szemben ennél magasabb vámokat alkalmaznának.

E gondolat lényege tehát a preferencia az európai agrárállamok javára.

Schüller terve nem került tárgyalás alá, annyira ellenezték azt a nyugati ipari államok, elsősorban Francia- és Németország. Ebből az egy kísérletből is nyilvánvalóvá vált azonban az, hogy bármely szorosabb európai gazdasági együttműködés tervében természetesen benne van a preferenciának valamilyen alakja, legyen az akár vám, akár valamely más kereskedelempolitikai intézkedés alapján.

Mivel viszont a preferencia bármely alakja nyilván érinti a legnagyobb kedvezményes elvet, kézenfekvő, hogy semmiféle kollektív gazdasági akció (terjedjen ki az akár Európára, akár csak néhány államra) nem indítható meg anélkül, hogy előzetesen megfelelő rendezést ne nyerjen a legnagyobb kedvezmény kérdése.¹

Előrelátható volt az, hogy, amennyiben a konferencia a legtöbb kedvezményes elv korlátlan fenntartása mellett dönt, úgy eleve megbukott minden olyan akció, amely akár európai, akár csak regionális jellegű preferenciális-rendszert kívánna létrehozni.

Ha viszont a konferencia olyan álláspontra helyezkedik, amely elismeri a legtöbb kedvezményes elv korlátozásának a jogosultságát, akkor ezzel megadja az elvi alapot a fentemlített preferenciális alakulások számára.

A legtöbb kedvezményes elv kérdésével foglalkozó albizottság tárgyalásai tehát döntően fontosak és felette tanulságosak voltak.

Csakhamar kitűnt ugyanis az, hogy azok az európai államok, amelyeknek a tengeren túl nagy gazdasági és kereskedelmi érdekeik vannak, ezeket az érdekeiket nem fogják kockára tenni egyes más európai államok kedvéért. Anglia például nem lesz hajlandó preferenciát nyújtani semmiféle európai államnak akár saját gyarmataival szemben, akár az amerikai Unióval, vagy a délamerikai államokkal szemben. Ezen okokból kifolyólag állott azelőtt is és áll a jelenben is Anglia a legnagyobb kedvezményes elv korlátlan fenntartása mellett és ebből az álláspontjából engedni nem hajlandó. Az angol állásponttal azonosította magát a konferencián természetesen Norvégia, Olaszország, Francia- és Németország is. Ezzel az európai államok szorosabb kereskedelempolitikai összefogása már meg is bukkott.⁸

¹ E kérdés fontosságát a konferencia külsőleg is elismerte az által, hogy megvitatására külön albizottságot küldött ki. Az albizottság elnökévé a magyar delegáció vezetőjét: Nicki Alfréd megh. minisztert választották.

² Egyes agrárállamoknak (pl. Románia) ez a körülmény elég súlyos csalódást okozott: Madgearu román pénzügyminiszter láthatólag komolyan reménykedett abban, hogy a konferencián sikerül legalább ígéretet kapnia a preferencia valamilyen lehetőségére a nyugati államoktól a tengerentúli agrárversennyel szemben. Érdekes jelenete volt a konferenciának, mikor Madgearu ebben a kérdésben éppen a francia delegációval találta magát szemben. A franciák ugyanis egyszerűen feltették Madgearunak azt a kérdést, hogy milyen előnyöket kaphat ellenszolgáltatásként Franciaország a keleteurópai agrárállamoktól, ha preferenciát ad nekik bizonyos mezőgazdasági termékekre az amerikai versennyel szemben. (Mellékesen éreztették egyszersmind a franciák azt is, hogy a keleteurópai piacok jelentősége számukra kisebb, mint az amerikai piacoké.)

Természetszerűleg vele együtt bukott meg minden regionális jellegű gazdasági összefogás gondolata is. Az előbb felsorolt hatalmak ugyanazon okokból voltak ilyesminek ellene, mint az általános európai összefogásnak, speciálisan Olaszországnál a gazdasági momentumokon kívül még politikai megfontolások is közrejátszottak ennél az utóbbi kérdésnél. Regionális gazdasági alakulatok közül ugyanis Olaszországot elsősorban egy dunai konföderáció lehetősége érdekli. Ilyen alakulás ellen Olaszország a végsőkig küzdene. Nagyon valószínűtlen azonban az, hogy akár Németország belemenjen abba, miszerint a dunai államok egymásnak esetleg több kedvezményt adjanak, mint Németországnak.

Az elvi akadályokon kívül gyakorlati akadályai is volnának az európai preferenciális rendszer megalakításának. Ahhoz ugyanis, hogy a legtöbbkedvezményes záradék megszorítást szenvedjen, szükséges volna az, hogy azon államok, amelyek a legtöbb kedvezménynek ilyen megszorítását kívánják, felmondják az összes érvényben álló legtöbbkedvezményes szerződéseiket és ezek helyett újakat kössenek. Erre vonatkozólag a német delegáció kijelentette, hogy Németország sokkal inkább érdekelve van a tengerentúli piacokon, hogysen ilyen lépésre rászánhatná magát, de még ha akarná is ezt, akkor sem tehetné meg jelenleg, mert legfontosabb tengerentúli szerződése, az Északamerikai Unióval szemben, 1935 okt. i-e előtt fel nem mondható. Addig tehát a jelenlegi állapot megváltoztatásáról szó sem lehet.

A magyar delegáció a konferencián az általa képviselt ország súlyához és hatalmi pozíciójához viszonyítva igen nagy szerepet játszott.

A magyar delegáció magatartása természetesen folyt az ország gazdasági érdekeiből. Az ország agrárjellege folytán küzdenie kellett természetesen kezdetől fogva a vámfegyverszüneti egyezménytervezetnek egyoldalú beállítása ellen, amely csak az ipari kivitel érdekeit tartotta szem előtt.

Meggyőzően mutatta ki az egyezménytervezet egyoldalúságát Nicki meghatalmazott miniszter abban a beszédében, amelyet a konferencia negyedik napján tartott. Nicki érvelésének egyik nagy sikere abban állott, hogy a keleteurópai agrárállamok előtt ez előadás után már teljes tisztasággal bontakozott ki az érdekközösség a nagy nemzetközi gazdaságpolitikai kérdésekben. Ez a körülmény nagyban erősítette Magyarország pozícióját a konferencián.

A KONFERENCIÁNAK a legtöbb kedvezmény kérdésében feljebb vázolt állásfoglalása után természetesen lehetetlenné vált minden olyan megállapodás, amely preferenciális európai, vagy regionális rendszerre vonatkozott volna. Akik ilyesmit vártak a konferenciától — és ezek sokan voltak — azok ebben egészen csalódtak. De csalódtak azok is, akik a vámfegyverszünet létrejöttében reménykedtek. A vámfegyverszünet nem kellett a legtöbb hatalomnak. Kellott azonban ehelyett elsősorban Francia- és Németországnak, azután pedig a kisebb nyugati hatalmaknak az, hogy a konferencia mégse végződjék eredménytelenül és valamilyen nemzetközi kötelezettség mégis létre jöjjön, ami elsősorban is Angliával szemben rögzíti — legalább bizonyos időre —

a jelenlegi állapotokat. Így jött létre végül a konferencia eredményeképpen három nemzetközi okirat. Ezek a következők:

1. Nemzetközi kereskedelmi egyezmény (convention commerciale). Ebben az államok kötelezik magukat arra, hogy jelenleg érvényben álló kereskedelmi szerződéseiket 1930 április 1-től fogva egy esztendeig nem mondják fel.

További rendelkezése ennek az egyezménynek az, hogy, amennyiben valamely — az egyezményben részes állam az egyezmény időtartama alatt olyan kereskedelempolitikai intézkedést foganatosítana, amely nem ütközik az egyezmény határozmányaiába (tehát pl. autonóm vámokat emel) és bármely más, ugyancsak az egyezményben részes állam a saját érdekeit ezáltal sértve érezné, úgy az utóbbi állam azonnal kérheti tárgyalások felvételét az előbbtől, abból a célból, hogy a sérelemért kompenzációkat kapjon. Ha a tárgyalások nem vezetnek eredményre, akkor a sértett állam felmondhatja a többoldalú egyezményt. Ez az utóbbi határozmány azonban gyakorlati értékkel tulajdonképpen nem bír, mert az egyezmény szerint csak abban az esetben kérheti a sértett állam a tárgyalások felvételét, ha a másik állammak a kereskedelempolitikai intézkedései nem sürgős szükségből jöttek létre. Azt természetesen minden állam saját tetszése szerint magyarázhatja, hogy mit tekint „sürgős szükségnek“ („circonstances urgentes“).

2. A kereskedelmi egyezményhez csatlakozik egy jegyzőkönyv, amely a jövőbeni, további tárgyalások programját tartalmazza. (Protocole relatif au programme de négociations ultérieures.) Ennek egyik határozmányja — amely Magyarországot különösképpen érdekelheti — az, hogy 1931 végéig nemzetközi állategészségügyi konferencia hívandó össze.

3. Acte final, vagyis zárójegyzőkönyv, amely a megjelent delegátusok névsorát és általános jellegű ajánlásokat tartalmaz.

A nemzetközi kereskedelmi egyezményt eddig a következő államok írták alá: Németország, Ausztria, Belgium, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Nagy-Britannia, Görögország, Olaszország, Lettország, Luxemburg, Norvégia, Hollandia, Lengyelország, Románia, Svédország, Svájc.

Az egyezményhez tartozó jegyzőkönyvet az itt felsorolt 18 államon kívül aláírták még Magyarország, Litvánia, Portugália, Jugoszlávia és Cseh-Szlovákia.

Az egyezményt az aláíró államok parlamentjeinek ratifikálniuk kell s a megerősítő okiratokat 1930 november 1-ig kell lehelyezni a Nemzetek Szövetsége Főtitkárságánál. 1930 november 1 és 15. között a Főtitkárság új konferenciát hív össze s ez a konferencia fog azután dönteni a megtörtént ratifikációk alapján az egyezmény életbeléptetéséről.

Az agrárállamok számára mindenesetre megnehezíti az egyezményhez való csatlakozást az, hogy egyes közép- és nyugateurópai államok az agrárprotekciónizmust tovább fokozzák. Ausztria és Cseh-Szlovákia a gabona- és a lisztvámokat akarja emelni. Németországban a Young-terv elfogadását a kormány újabb agrárvámemelésekkel kötötte össze. Lengyelország már bejelentette a Nemzetek Szövetsége Főtitkárságánál, hogy a kereskedelmi egyezményt nem fogja ratifikálni, ha a német agrárvámemelések tényleg életbelépnek.

Sok konkrét eredményt tehát nem jelentett a vámfegyverszüneti konferencia.

És még sincsen igazuk azoknak, akik ezek után a konferencia fiaskójáról beszélnek. Aki sokat várt a konferenciától, az természetesen csalódott. Aki azonban semmit sem várt tőle, az mégis megállapíthat néhány eredményt. A következőket:

Először: ezek a hosszadalmas és fárasztó tárgyalások alaposan fel-

tárták mindazokat az akadályokat, amelyek a nemzetközi gazdasági közeledés útjában állanak. És maga a megismerés már igen nagy eredmény.

Másodszor: a konferencián létrejött egyezmény a valóságban semmi lényeges kötelezettséget nem tartalmaz. De ebben az egyezményben elsőízben van kimondva valami, ami eddig is megvolt, de amit hivatalosan, nyilvánosan még sohasem ismertek el: az, hogy bármely államnak bármely kereskedelempolitikai akciója nem az illető állam magánügye, hanem közügy, ami tartozik a többi államra is.

Harmadik eredmény: az elkövetkezendő tárgyalások programja. Lehet, hogy a programból nagyon kevés, talán semmi sem fog megvalósulni. De már maga az a tény, hogy az államok képviselői ismét és ismét le fognak ülni a tárgyaló asztalhoz azzal a bevallott céllal, hogy a protekcionizmus csökkentését kívánják tárgyalni: nagyon sokat jelent, mert mégis alkalmas lehet arra, hogy elejét vegye — legalább részben — újabb ellentétek keletkezésének.

Ma még korai volna a Nemzetek Szövetségének akcióitól túlsókat várni. MacDonald mondotta első miniszterelnöksége alkalmával a Nemzetek Szövetségéről: hiba volna az, ha valaki egy kisbabával mindjárt beefsteaket akarna etetni. Annyi bizonyos, hogy a genfi vámkonferencián felmerült regionális irányban közben több kísérlet történt, így a bukaresti és szinajai, a most folyó újabb bukaresti konferencián, más irányban a legutóbbi Balkán-konferencián, Athénben. Ma azonban még mindez cseppfolyós állapotban van és alig valószínű, hogy a novemberi újabb tárgyalások valami változott, pozitívabb alapból indulhatnának ki.

ZELOVICH LÁSZLÓ

A NÉMET SZOCIÁLPOLITIKA KÉRDÉSEI

NÉMETORSZÁG közvéleményének figyelme napról-napra fokozottabb mértékben fordul a német szociálpolitika jelenlegi rendszerének kérdései felé. Ha a megnyilvánuló véleményeket valamiképpen rendszerezíteni próbáljuk, három nagy csoportot állapíthatunk meg, és pedig a politikai-világnézeti csoportot, amely egyenesen vagy közvetve a szocialista tanra építi nézetét, a vele ellentétes gazdasági felfogás csoportját, amelyik főképpen a liberalizmus individuális elméleti tanain nyugszik és végül egy csoportot, amely nem valamely határozott tan alapján foglalkozik emez aktuális problémakörrel.

Mielőtt a három csoport érveit és ellenérveit egymás mellé állítanánk, emlékeztetbe kívánjuk hozni azt aényt, hogy Németország éppen az az állam, amelyik nagy tapasztalatokra tekinthet vissza a szociálpolitika terén, mert mai szociálpolitikai rendszerének alapkövei már csaknem félszázados múlttal bírnak. Már 1883-ban törvényerőre emelkedik a betegség elleni biztosítás, 1884-ben a balesetbiztosítás és mindkettőt megelőzve 1869-ben az agkori biztosítás. A társadalombiztosító rendszerének azon ága, amely a közvélemény érdeklődését különösképpen magára vonta, a munkanélküliség elleni biztosítás, jóval későbbi keletű, mert ez csupán a háború utáni idők terméke. Míg az előbbi három ágnál Németországot illeti meg a törvényes kezdeményezés elsőbbsége, addig a társadalombiztosítási rendszer legfiatalabbjánál Angliáé az elsőbbség. Anglia már 1911-ben megvalósította a munkanélküliség •elleni kötelező biztosítást, míg Németországban ez a törvény 1927-ben lépett életbe.

Magyarország politikai és gazdasági fejlődése terén a társadalombiztosító intézmények kiépítése jóval későbbi keletű. Ezen intézmények alakulása tehát olyan előhaladt államokban, mint például Németország, Magyarországon is fokozott érdeklődésre számíthat.

Jellegzetes, hogy a szociálpolitikai célok megvalósítása és a szociálpolitika elvei megítélése történetében huzamosabb időtartamra vonatkoztatva egyetlen egy merev dogmatikai rendszer sem bizonyult alkalmasnak. Maga a kezdet sem nyugodott szociális érzéken, hanem főképpen merkantilisztikus-katonasági elveken. Az a nézet, hogy nemcsak a katonaság fontos érdeke az újoncok és a tartalék — s vele együtt a népesség — egészséges volta, hanem a gazdasági életé és az államé is, nagyban elősegítette a gondolat győzelmét. Ehhez a két motívumhoz a háború után egy harmadik járult: a dolgozó nép politikai államnázatának erősítése.

Éppen olyan jellegzetes másrészt az a tény, hogy az indító erők sokfélesége mellett a szociálpolitika s vele együtt a társadalombiztosítás gondolata kritikai és pártharcok folyamán nemhogy teret veszített volna, hanem állandóan új követőkre talált.

Ezeknek előrebocsátása után kövessük talán figyelemmel először annak a csoportnak a nézetét, amely a jelenlegi szociálpolitika rendszerével, annak eszmekörével s vívmányaival legnagyobb ellentétben áll: a gazdasági csoportét, a liberális gazdasági elmélet híveinek érveit.

Gondolatmenetük rövid néhány sorban a következő. A mai szociálpolitika mereven kitart bizonyos alapelvei mellett, azoknak változhatatlanságát többre becsüli a gazdasági élet követelményeinél, ami által nemcsak magának a gazdasági életnek, hanem azon túl a népközösségnek is nagy mértékben árt. Értelmetlen dolog olyan időben, amikor az egész világ a legbrutálisabb rentabilitás jegyében áll, evvel az irányzattal ellenkező utakon járni. Még inkább elítélendő a mai szociálpolitika híveinek az a célja, hogy szociálpolitikái törekvésük elérésénél az állam lépjen közbe. Ezzel a gazdasági és szociálpolitikai problémák megoldása mindinkább politikummá válik s az állam semleges tekintélyéből veszít. Ilyen nagymértékű együttműködés az állam és a szociálpolitika hívei között egyrészt ellenkezik az állam fogalmával, másrészt kisajátítja a gazdasági élet egyéni feladatait és öntörvényességét. A törvény, a felülről jövő kényszer, amely az anyagi terheket viselőkre nincsen különös tekintettel, mindig bürokratizmushoz vezet és mindinkább felmenti az egyént személyes kockázatának viselése alól. Ezen rendszernek tökéletes keresztülvitele a mai közgazdasági élet összeroppanását vonja maga után. Annál is inkább, mert a világ egyéb nemzeti szociálpolitikai tevékenységüket más irányban fejtik ki. Az állami vezetés mellett megvalósított szociálpolitikai rendszer lassacskán az egyén egész életét bürokratizálja. Ezzel csirájában elfojtja az egyéni kezdeményezést. Sok magasan fizetett dolgozónak az a kívánsága, hogy a szociálpolitika mai rendszerétől megszabaduljon s a rendszer helyett maga vegye kezébe egyéni sorsának az intézését. A mai rendszer kihatása a tőkeképződésre sem másodrangú, mert egy kiépitett és nagymértékű társadalombiztosítási rendszer mellett az állam tagjai járadékból élökké lesznek s ezzel polgáriasodásuknak, kis tőkésé válásuknak a lehetősége megszűnik.

Helyes-e ez az argumentáció? Természetes, hogy a szociálpolitika dogmatikus elméletének rideg megvalósítása igen sok esetben a gazdasági élet belső és külső erejének kárára történhetik. Egyenlő szociálpolitikai teljesítménnyel való sematikus megterhelés sok gyöngén alapozott vállalat bukásával végződik. Az is helyes megállapítás, hogy magas belföldi szociális terhek a külföldi versenyképességet csökkentik. Maga a gazdasági élet a termelés racionalizálásával, mechanizálásával igyekszik szociális terheit lerázni. Ezáltal egy szociális törvénynek éppen antiszociális hatása lehet. Ebben az okozati, elérni nem óhajtott, de ténylegesen beállott helyzetben leli magyarázatát az a tény, hogy a termelési volumen növekedése mellett a munkanélküliek száma szaporodik. Szükségesnek látszik tehát a jövőben a szociálpolitikai intézkedések gazdasági visszahatásait nagyobb figyelemmel kísérni úgy magának a

szociálpolitikának, mint az egész közgazdaságnak érdekében. Ebben a kapcsolatban, ha nem is teljes mértékben, megokoltnak látszik, hogy a szociálpolitikai terhek kirovásánál a magángazdasági rentabilitást válasszuk kiinduló pontnak. E csoport nézete az állam helyét is megszabja. Arra inti, hogy semlegesebbé váljon, jóllehet az állam ebben a problémakörben nem érhet el teljes semlegességet, hacsak megkezdett útjáról le nem tér.

Összefoglalólag meg lehet állapítani, hogy a jövő követelménye nemcsak a vállalkozó, hanem a dolgozó részéről is, a jelen dogmatikus szociálpolitikájával ellentétben, egy dinamikus és rugékony szociálpolitikai rendszer lesz, hacsak a dolgozók a jelen merev rendszerét bizonyos célok elérésénél politikai eszköznek nem fogják tekinteni.

A második csoporthoz azok tartoznak, akik a szociálpolitika merev rendszerét helyeslik. Ezen csoportnak a tagjai főképpen a szocialista állami és gazdasági világnézet képviselői. A társadalombiztosítás számukra csak eszköz a gazdasági és állami élet távolban lebegő gyökeres átalakításának érdekében. Számbeli erősségük folytán Németországban a célhoz vezető hosszú út tekintélyes részét már megtették. Az állam fokozottabb mértékben való igénybevétele szociálpolitikai célkitűzéseik elérésénél jól illik gondolatköreik világába. Okvetlen helyeslői a mai rendszernek, amely nemcsak a vagyontalan dolgozóra terjed ki, hanem egy kollektív szociális rendszerben az összes dolgozók tömörítésére törekszik. Ideáljuk a társadalombiztosítási rendszer még akkor is, ha annak helytelenségét bizonyos foglalkozási ágaknál belátják. Befolyásuk ideje alatt nőtt a társadalombiztosítás olyan nagy mértékűvé, hogy valamilyen formában manapság 474 millió emberre kiterjed, vagyis a német nép kétharmadára, minden három lakos közül kettőre. Céljuk, mint már fentebb is említettük, az állam minden tagját valamiképpen a rendszerbe bekapcsolni, hogy ezáltal a társadalombiztosítás ideáját legalább a szociálpolitika terén megvalósíthassák. Természetes, hogy ilyen alap gondolatok mellett a magángazdasági rentabilitás meg gondolásai alárendelt szerepre szorulnak. Ennek az elgondolásnak alapvető része a dolgozó ember életteljesítménye, ellentétben az első csoport felfogásával, amely a dolgozó embernek a termelés menetében végzett teljesítményét veszi értékítéletének alapjául. E két gondolat éles ellentétben áll egymással s a rajtuk felépülő rendszerek küzdelme feloldhatatlannak látszik.

Ha megkíséreljük a szocializmus álláspontját a szociálpolitika mai rendszerével szemben valamiképpen megvilágítani, az eredményt a következőképpen foglalhatjuk össze. Az állam adja föl semleges álláspontját a dolgozó nép javára. Kötelékeit a társadalombiztosítás szerveivel fűzze minél szorosabbra. Ne támogassa a szociálpolitikai önszegélyző törekvéseket, amelyek mind a munkaadók, mind a dolgozók részéről időnként fellépnek. A szociálpolitikai terhek megszabásánál a gazdasági viselhetőség kérdése csupán másodrangú szerepet játszószék. Ezen okból megérthető a szociálpolitika jelen vívmányai mellett még az egész gazdasági élet kárára is kitaró merev álláspont. Különösen megemléstésre méltó azonban a szocialista elmélet követőinek következetessége a mai szociálpolitikai rendszerért folyó harcban.

Végül annak a csoportnak a véleményéről kell megemlékeznünk, amely minden világnézeti, gazdasági vagy államelméleti megalapozás nélkül foglalkozik a szociálpolitikai rendszer kérdéseivel, legnagyobb-részt a rendszeren kívül fekvő okokból. E csoport nézetének a másik két csoporttal közös vonása, hogy ezek sincsenek megelégedve a mai helyzettel s annak megváltoztatását követelik.

Nézetük nagyobb körben való megismertetésére a munkanélküliség elleni biztosító intézet súlyos pénzügyi helyzete nyújtott alkalmat. Gyakorlati értelemben a társadalombiztosítás e legfiatalabb ága csupán rövid ideig tudott kitartani a biztosítási elv megőrzése mellett. A viszonyok alakulása mellett kényszerítve volt a biztosítási elv alapvető gondolatától eltérni és kötelezettségeinek kielégítése érdekében az állampénztár segítségét igénybe venni. Az először nyújtott állami kölcsön idővel jó néhány száz millió márkát kitevő támogatássá vált és nem egyszer komoly veszélyt jelentett a német állam pénzügyi helyzete és a pénzügyi kormányzat dologi és személyi szilárdságára.

Rámutatnak arra, hogy a társadalombiztosítás egyéb ágainál még ma a helyzet ugyan nem mondható kedvezőtlennek, de a fejlődés ottan is hasonló eredményre fog vezetni, mert a befolyó biztosítási összegek és a fizetendő járulékok ellentétes irányban fognak kialakulni. Számításaik szerint a rokkantsági biztosítás például 1934-ben a befolyó összegekből nem fogja tudni kötelezettségeit kielégíteni. A harmincas évek végén, a tartalék és a kamat felemésztése után, ez az intézet is fizetéképtelenné fog válni. A helyzet hasonló az alkalmazottak biztosításánál, amennyiben itt 1943-ban nem lesz lehetséges a járulékokból a teljesítményeket fedezni s 1980-ban a vagyon felemésztése után ugyanaz az állapot fog beállni, mint ma a munkanélküli biztosításnál, ha nem is ugyanazon mértékben.

A rendszer szükségességét elismerik, sőt annak magának megmentése érdekében alapvető reformokat követelnek. A mellett rámutatnak a mai helyzet további kiéleződése folytán magát az államot fenyegető veszélyre. Ismétljük, hogy itten egy tendenciamentes kritikai nézetre találunk, amely a rendszert mai megoldásában betegnek tartja, de megmentése érdekében változtatásokat kíván.

A KÖZÖLT NÉZETEK helyes megítélése, de egyben a probléma fontossága érdekében is elkerülhetetlenül szükséges, hogy ezen a helyen legalább egy intézet problémáival behatóbban foglalkozzunk s amennyire lehetséges, a társadalombiztosítási intézmény egyéb ágaira rámutassunk. Legalkalmasabb erre a célra a legkritikusabb állapotban való intézet, a munkanélküliség elleni biztosító helyzete. E célból legelőször is néhány számot szeretnénk közölni, hogy fogalmat alkothassunk magunknak a probléma abszolút és relatív nagyságáról.

A német, társadalombiztosító intézetek útján évente kifizetésre kerülő összeg meghaladja a 10 milliárd 400 millió márkát. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ebben az összegben a hivatalnokok nyugdíjai is benfoglaltatnak évi 1 milliárd 900 millió értékben. A maradék 8 milliárd és 500 millió márka nagysága tekintélyes és meglepő még akkor is, ha az összehasonlítás kedvéért Woytinskinak, a német nem-

zeti jövedelem legmagasabbra becslőjének számát állítjuk mellé. Woytinski Németország évenkénti nemzeti jövedelmét 90 milliárd márkára becsüli. A két számot egymáshoz viszonyítva, látjuk, hogy kerekén a német nemzeti jövedelem 10%-a megy át a társadalombiztosító intézetek kezén! Ez a 8 milliárd 500 millió márká a birodalmi háztartási végösszeg kétharmadára rúg, jóval felülmúlja Porosz- vagy Bajorország háztartását s majdnem kétszer akkora, mint Németország háztartásainak harmadikja, Berlin városának a háztartása.

Érdekes számsorozatot kapunk, ha megvizsgáljuk, hogy miképpen alakultak a társadalombiztosító intézetek által évenként kifizetésre kerülő összegek, összehasonlításunk kedvéért az 1913-as, 1924-es és az 1929-es éveket állítjuk egymás mellé:

A társadalombiztosító intézet neve	1913	1924	1929
	millió márkában		
Betegség elleni biztosító	583·8	1070·1	2150·0
Balesetbiztosító	226·8	144·9	400·5
Rokkantság elleni biztosító	290·0	362·5	1092·0
Alkalmazottak biztosítója	138·1	129·4	3372·0
Bányászati nyugdíjbiztosító	75·0	147·3	239·3
Munkanélküliség elleni biztosító	—	222·4	1538·6
I. Végösszeg	1312·7	2076·6	5792·4

Ezen összegeken felül a birodalom, az országok és községek hozzájárulása volt:

A társadalombiztosító intézet neve	1913	1924	1929
	millió márkában		
Betegség elleni biztosító	—	9·4	27·0
Rokkantság elleni biztosító	58·5	109·0	451·0
Bányászati nyugdíjbiztosító	—	—	56·0
Munkanélküliség elleni biztosító	—	180·9	1042·1
II. Végösszeg	58·5	299·3	1576·1
I. Végösszeg	1312·7	2076·6	5792·4
I. és II. végösszeg összesen	1371·2	2375·9	7368·5

A fenti számok, amelyek a főbb intézetek adataira támaszkodnak, tiszta képet nyújtanak egyrészt az intézetek állandóan növekvő jelentőségéről, másrészt arról a növekedő megterhelésről, amely a gazdasági életre és az adófizetők vállaira nehezedik. Megemlíteni óhajtjuk, hogy a társadalombiztosító intézetek által kifizetésre kerülő összegek még akkor is felülmúlják a legmagasabb becsléseket, ha az összehasonlítás alapjául nem a háború előtti adatokat vesszük, hanem a stabilizálódás első évének, 1924-nek az adatait.

Mint fentebb már említettük, a mai kritikát főképpen a munkanélküliség elleni biztosító intézet pénzügyi alakulása idézte elő. Egy pillantás a fenti számsorokra s látjuk, hogy ez az intézet az, amelyik fejlődésében soha nem vélt pontra jutott. Ennél az egy intézetnél 1929-ben kétszer akkora a közpénztárakból folyó támogatások összege, mint a többi intézetnél együttvéve. Azonkívül a köztámogatás az intézet saját pénzeszközeiből történő kifizetések kétharmadára rúg!

Lehetséges-e még itten biztosításról beszélnünk és mi okozta ezt a változást? Ha felületes választ adnánk, úgy azt mondhatnánk, hogy a

munkanélküliek nagy száma. A munkanélküliség emelkedésének pedig részben belső okai vannak. A belső okok egyikét, éppen magának a szociális terheknek nem remélt visszahatását a munkapiacra a termelés racionalizálása és mechanizálása folytán már említettük. A német konjunktúrakutató intézet megállapítása szerint az ipari termelés ilyeszerű átalakítása folytán 1925 óta több mint kétmillió dolgozó vált feleslegessé. Két másik belső okra kell még rámutatnunk: az állandó hadsereg létszámának csökkenésére s a női munkaerőkínálat emelkedésére. Mindkettő a munkapiac kínálati oldalán jut érvényességre.

A külső okok legfontosabbika a világ gazdaságában beállott szerkezeti változások s azok között első helyen a nemzeti iparélet létrehívása nemcsak Európában, hanem a távolabbi tengerentúli piacokon is.

A munkanélküliség elleni biztosító intézetnél biztosított dolgozók száma 18—20 millió. A munkakeresők száma ez év júliusában meghaladta a három milliót, vagyis minden hatodik dolgozó munkanélküli volt. Az elmúlt év júliusában a munkanélküliek száma 1 millió négyszázezerre rúgott, vagyis egy év leforgása alatt több mint megduplázódott. Tapasztalat szerint azonban a maximum nem a nyári hónapokra, hanem a télutójára esik, miáltal az 1930/31. év telén még nagyobb mérvű szaporodás várható.

A munkanélküliek ilyen szaporodására a munkanélküliség ellen biztosító intézet nem volt felkészülve. A munkabér 3%-át kitevő, a munkaadótól és a dolgozótól egyenlő arányban viselendő biztosítási járulék számításának évi 850.000 állandó munkanélküli szolgált alapul. 1929-ben azonban az átlag nem 850.000 volt, hanem 1,250.000. A többlet viselésére elkerülhetetlen volt az állampénztár igénybevitelén kívül a járulék felemelése. Az 1930-as év munkanélküliéinek eddigi számai világosan mutatják, hogy 4% sem elegendő az intézet kiadásainak a fedezésére. Ebben a tényben rejlik a biztosítási elv feladásának és az állami támogatás nélkülözhetetlen igénybevitelének a magyarázata.

Az államtól felvett kölcsön azonban csak átmeneti megoldást jelenthet s nem állandó berendezkedést. Új utakat kell tehát keresni és találni, amelyek gyökeresen rendeznék a kérdést. Ez azonban nagyon nehéz már csak azért is, mert a szerkezeti változások folytán a munkanélküliek számának alakulása semmi törvényszerűséget vagy egyöntetűséget nem mutat. S így minden változtatás már életbelépésének napján inkább történelmi, mint aktuális jelentőséggel bír.

Az új utak egyike és legfőbbike, amelyik Magyarországon is nagy érdeklődésre számíthat, a belső piac erősítése. Habár Németország sohasem lehet abban a helyzetben, hogy ipari termelésének egészét belső piacán elhelyezhesse, mégis próbálkozik azzal, hogy társadalma még ma is legnagyobb rétegének: a mezőgazdáknek vásárló erejét emelje. Ezt annál könnyebben teheti, mert természetesen az egész mezőgazdaság támogatására számíthat. Érdekes, hogy a németországi szociáldemokrata párt (S. P. D.), amely mindig ellenezte a mezőgazdaság támogatását, nézetét megváltoztatta annyira, hogy most már ő is ajánlja az efájta reformtörekvéseket. A támogatás maga nem probléma, csak a támogatás mikéntje fölött nem jött eddig megegyezés létre.

Ez a tendencia megnyilvánul a kereskedelempolitika terén is. Németország már nem egy szerződését bolygatta meg, éppen a mezőgazdaságra való tekintettel. Jellegzetes maga az a tény, hogy Németország és Magyarország az 1920-as legtöbbkedvezményes szerződés megkötése óta, de különösen mióta mindkét állam kereskedelempolitikai szabadságát visszanyerte, eddig nem tudtak tarifaszerződéses viszonyba lépni.

Az új törekvések közül a legújabbat a „Közmunkák Német Társasága” 150 millió márka tőkével és 100 millió márka tartalékkal képviseli. Az intézet főcélja rendkívüli munkahelyek szaporítása útépitéseknél, folyamrendezésnél és erőművek létesítésénél. Ilyen tervek keresztülvitelére finansziális támogatást is fog nyújtani, még pedig az egyébként kifizetésre kerülendő munkanélküli biztosítási járulékok erejéig. Nyereségre dolgozó magánvállalatok támogatása nem jön tekintetbe. Egyetlen kivételt képeznek a mezei munkások számára építendő lakóhelyek. Ezek száma, amelyek az intézet eddigi támogatásával jöttek létre, meghaladja az 56.000-et. Az utolsó három év alatt az előbb említett munkáknál a munkanélküliség elleni biztosító intézet összesen 45 millió új munkanapot szerzett.

Tekintve, hogy ez az intézet munkásságát a napokban fogja megkezdeni, működéséről még semmit sem mondhatunk. Alapítása megfelel a német szociálpolitika egyik élő tudományos képviselője, Heyde nézetének és a munkanélküliség elleni biztosító intézet elnöke, dr. Syrup törekvéseinek. Heyde ugyanis már jóval a biztosítási rendszer megszervezése előtt a munkanélküliek produktív foglalkoztatására terelte a nyilvánosság figyelmét.

EVVEL el is jutottunk elmélgéseink végére. A nagy probléma nem a társadalombiztosító szervek alakulásánál keresendő, hanem a termelési eszközök és a fogyasztás jelenleg fennálló divergenciájában. Meg kell állapítanunk, hogy a három kritikai csoport egyike sem veti el a társadalombiztosítást a maga egészében, csak módosításokat kíván s valamennyiük érvelésének tekintélyes része a maga nemében jogos és megokolt.

KOLBENHEYER IMRE

TŰZ A FÖLD ALATT

— *A bolsevizmus Magyarországon* —

HÁLÁTLAN feladat olyan vélemények ellen harcolni, amelyek kényelmes megnyugvást adnak egy kellemes elképzelésben, sőt egyenesen a biztonság érzését erősítik meg valamely veszedelemmel szemben. Ilyen vélemény Magyarországon az, hogy ránk nézve a III. Internacionále nem jelent komoly veszedelmet, mert mi a bolsevizmus ellen „be vagyunk már oltva“ s ma már szervezett és felvilágosodott polgári társadalom száll itt szembe a bolsevista propagandával, nem is szólva arról, hogy a közbiztonság állami szervei résen állnak s csírájában fojtanának el minden újabb kísérletet a bolsevista polgárháborúra.

Valljuk meg őszintén, hogy ez a vélemény elsősorban a hagyományos magyar feledékenységen, másodsorban pedig a bolsevista-propaganda lényegének és eszközeinek nemismerésén alapszik.

Valóság, hogy a csendőrség és az államrendőrség éber szemmel figyeli a bolsevista-összeesküvők munkáját s hivatása magaslatán állva a törvény szigorának kíméletlen eréllyel iparkodik érvényt szerezni. A közbiztonsági szervek éberségének bizonyítékai azok a letartóztatások, amelyek egy-egy megindult sejtszervezkedés résztvevőit szolgáltatják át az ítélkező bíróságoknak.

A közvélemény figyelmét itt elkerüli az a felötlő tény, hogy ezek a letartóztatások egyre gyakoribbak lesznek, azzal meg már szinte nem is törődik a nagy nyilvánosság, hogy minden éberség, büntető igazságszolgáltatási és közigazgatási erőfeszítés ellenére is a bolsevista propaganda műve egyre nagyobb arányokat ölt. Ami régebben még elindulás volt, az ma már mozgás megállapodott keretek közt, ami régebben toborzás és puhatólózás volt, az ma már meghatározott csoportosulás, ami régebben pusztá agitátort tevékenység volt, ma már anyagi berendezkedéssel kapcsolatos hadiszállásokká változott.

Mikor a bolsevista rémuralom összeomlása után úgy tetszett, hogy az ország teljes erkölcsi megújulás útján van s még mindenkinek élénk emlékezetében élt a maroknyi gonosztevők uralmának rettentő gyalázata, úgyszólván sokáig nem lehetett meggátolni a „felelőtlen elemek“ megtorló tevékenységét sem a mindenki hite szerint örökre letűnt zsarnokság szegődöttjeivel szemben, már felbukkantak az első összeesküvők, újból megkezdeni azt a munkát, amely az 1918 év őszén a Visegrádi-utca egy hónapos szobájából kiindulva oly rövid idő alatt bontakozott ki diadalmasan.

Ezeket az összeesküvőket eleinte rögtönítélő bíróság elé állították, hosszabb szabadságvesztésbüntetésre ítélték el, de sajtószertű módon

az összeesküvések meg-megújultak s még sajtószérűbb, mikor már egyre biztosabb lett, hogy nem is fognak megszűnni, mellőzték a rögtönítélő bíróság elé állításukat s köztörvényi úton vonták őket felelősségre.

Pedig ezeknek az összeesküvőknek bűnperéből nagyon érdekes és megdöbbentő tények derültek ki, amelyek nagyon is megokoltá tették volna, hogy a közvélemény erővel teljesebb és célravezetőbb rendszabályokat vagy törvényhozási intézkedéseket sűrűn a haza biztonsága s a társadalom minden értéke ellen összeesküvő bandával szemben.

Kiderült nevezetesen az, hogy a bolsevista-propaganda Magyarországon megerősödött és kiszélesedett. E bűnperekből ugyanis nyugodtan meg lehet állapítani, hogy jelenleg sokkal több, a moszkvai internacionálé zsoldjában álló vagy elveire esküvő bolsevista van Magyarországon, mint volt 1918-ban vagy 1919 márciusában, a proletárdiktatúra kikiáltásakor. Kiderült, hogy a lefolyt tíz év alatt magyar nyelven egész könyvtárra menő könyveket, folyóiratokat, füzeteket és röpiratokat adtak ki külföldön s ezeket ezerszámra csempészik be Csonka-Magyarország területére. Kiderült, hogy időszaki lapokat és röpiratokat Magyarországon létesített titkos nyomdákban is gyártanak s ezeket ugyancsak a legtöbbször titokban, de sokszor nyilvánosan is terjesztik. Kiderült, hogy míg eleinte a bolsevista szervezkedés csak a székesfővárosban lappangott, ma már behálózza csaknem az egész ország területét, nemcsak a városokban surran tovább és tovább, hanem behatol a falvakba is, nemcsak az ipari munkásság körében keres híveket, hanem a parasztság sorait is kikezdte már. Kiderült, hogy a levente-mozgalom egyik főcélpontja a gyilkos aknamunkának s a levente-egyesületekbe is itt-ott behatoltak már a kommunista-sejtek, úgyhogy ezeknek az egyesületeknek szellemét az ifjú lélek kovácsolhatósága révén a legnagyobb veszély fenyegeti. Arra is merült fel adat, hogy a kommunista-sejt, mint a kígyó, a fegyveres erő tagjai közé is megtalálta már az utat. Kiderült végül, hogy a III. Internacionálé állandóan és szakadatlanul küldi ki az ország területére pénzzel bőven ellátott megbízottait s ezek a magyar munkások százait bérelik fel a szervezőmunkára, miután előbb Bécsben, Berlinben, Moszkvában agitátor-képző tanfolyamokon őket kioktatták. Kiderült, hogy nincs már oly munkásszervezet Budapesten és a vidék nagyobb városaiban, első helyre téve itt a szakszervezeteket és a szociáldemokrata párt irányítása alatt levő társadalmi szervezeteket, amelyekben kommunista pártsejtek ne toboroznák Moszkva vörös zászlaja alá a proletár-uralom csábító jelszavai mellett a munkásosztályt. Kiderült, hogy nemcsak Magyarországon alakították meg a kommunista internacionálé-ügynökséget és pártszervezeteit a föld alatt, hanem ily szervezetek és ügynökségek, csupa magyar résztvevővel teljes nyíltsággal működnek Ausztria, Németország, Franciaország, Oroszország és az Egyesült-Államok területén, szakadatlan munkában a megcsonkított magyar haza földjén kitörő társadalmi forradalomért.

Kiderült azonban főleg egy valóban gondolatokba ejtő tény, hogy a bolsevista-összeesküvések valamennyi résztvevőjét utolérni a legnagyobb éberség mellett sem lehet, mert ezek az összeesküvők általában

nem egymással összekapcsolódó láncban működnek, nem lévén erre szükség, mert egyetlen középponti szerv irányít minden bolsevista-szervezkedést (természetesen megbízottak útján, akik az összeesküvőkkel külön-külön érintkeznek) s így könnyen lehetséges, hogy maguk az összeesküvés résztvevői sem tudnak egymásról mindaddig, amíg tömeges cselekvésre nem kerül a sor. Am nemcsak ez a körülmény, hanem az is megnehezíti a bolsevista összeesküvők munkájának megakadályozását, hogy a bolsevizmus eddig nem ismert tökéletességre emelte a propaganda művészetét, ezt habozás nélkül elismerhetjük. A III. Internacionále propagandájával egyetlen más propaganda sem bírja ki a versenyt, mert a bolsevizmust nem fészélyezi sem erkölcsi, sem ízlésbeli szempont, felhasznál minden eszközt válogatás nélkül, amely céljainak kivételére alkalmas.

Mi a bolsevizmus célja? Megmondják kertelés nélkül a III. Internacionále alapszabályai: „Minden eszközzel — még fegyverrel a kézben is — a nemzetközi burzsoázia megbuktatásáért és a nemzetközi tanácsköztársaság megeremtéséért, mint az állam teljes megsemmisítéséhez vezető átmeneti fokozatért harcolni. A kommunista internacionále a proletariátus diktatúráját tartja az egyetlen eszköznek, amely módot nyújt az emberiségnek megszabadulni a kapitalizmus borzalmaiktól.“¹

Hogy azonban a bolsevista propagandát a maga igazi mivoltában legalább néhány fővonásaiban megismerhessük, tisztáznunk kell több téves alakban ismeretes vagy szélesebb körökre nézve teljesen ismeretlen vonatkozást.

A marxizmus Marx Károly főművének a Kapitalnak tanításán alapszik, amely az ú. n. történelmi materializmust uralja. E szerint minden emberi tevékenység — vallási, irodalmi, politikai és társadalmi — kizárólagosan gazdasági jellegű, amiből a marxizmus szerint az következik, hogy minden történelem, minden társadalom két osztály ellentétében foglalható össze: a vagyonos polgárság és a vagyontalan proletárság ellentétében. Elegendő tehát az egyéni tulajdont kollektív tulajdonná átalakítani, hogy megszülessen az új társadalom, az új emberiség. A tőke tehát nem tűnik el, mint sokan a tőke megsemmisítését tulajdonítják a marxizmus lényegének, hanem szocializálódik. A termelés és forgalom minden eszköze az államé lesz, amely most már a kommunizmus berendezkedését öltvén magára, megszűnik az eddigi anarchia, mert az állam most már maga osztja szét a javakat kinek-kinek munkája és szükségletei szerint. Itt természetesen a kézi munkának van kiemelkedő fontossága, jóllehet a gazdasági élet fejlődése óriás mértékben növelte meg az irányító intelligencia szerepét. Ugyanilyen egyszerűen végez a marxizmus az érték fogalmával, amikor azt állítja, hogy valamely tárgy forgalmi értékét az az emberi munka fejezi ki, amely benne megtestesül. Végül pedig azt állapítja meg a marxizmus, hogy a kapitalista állam termelési anarchiája és a két osztály ellentéte kikerülhetetlenül a kommunizmushoz vezet, amely a proletárdiktatúra hídján vonul be az új, kollektív államba.

¹ L. A kommunista internacionále alapkövei. Irányelvek és tézisek a kommunista pártmunkáról. Az előszót és bevezetést írta Kun Béla, Bécs, 1925.

A marxizmus eme rövid összefoglalása a maga vázlatosságában az ellenérvek egész sorát ébreszti fel minden gondolkozó emberben. Ámde felesleges lenne ezt felsorakoztatnunk, mert nincs egyetlen kommunista agitátor sem, aki a kommunizmus mellett Marx Kapitaljának magyarázatával bujtogatna a fennálló állami és társadalmi rend ellen. A marxizmus csak arra való, hogy a proletár-imperializmust tudományos mezbe öltöztessék, de a harci jelszavak minden propaganda örök kincsesházából, az érzelmi világból kerülnek elő. A kommunista-párt — hirdette Trockij — a munkásosztály gyűlöleteinek szervezete a polgári osztály ellen.

A bolsevizmus elfogadja a marxizmust, mint a kollektív állam tudományos igazolását, de azt az álláspontot vallja, hogy a proletariátusnak nem kell megvárnia, míg a természetes folyamattal az osztályharc a proletárdiktatúrába átmegy. Ezt a folyamatot siettetni lehet s alkalmas időben a megfelelő fordulatot a forradalmi technikával el lehet érni, mert a proletár-uralomnak nem a történelmi fejlődésből, hanem magának a proletariátusnak cselekvéséből kell megszületnie. A proletárságnak tehát hivatásos forradalmárookra van szüksége, akik magyarul mondva, értenek a forradalom megcsinálásához. Ezért mondja Sztálin „Lenin és leninizmus“ c. könyvében: „Mi a leninizmus? A leninizmus az imperializmus és a proletárforradalom korszakának marxizmusa. Pontosabban: a proletárforradalom elmélete és gyakorlata általában, a proletárdiktatúra elmélete és taktikája különösen.“ A hivatásos forradalmiság tehát a bolsevizmus lényege. Lenin jól tudta, hogy minden forradalom lényegében véve néhány vezető öntudatos akaratan és szervezőmunkáján alapszik, a nép maga, mint döntő tényező, a forradalmakban nem játszik szerepet. Ezért törekszik arra, hogy ilyen öntudatos, tennivalóval tisztában levő csoportokat, hivatásos forradalmárokat neveljen, mert a céljaival tisztában levő, a kellő pillanatban cselekedni tudó kisebbség megsemmisítő felsőbb-ségben van a szervezetlen s tétova nagy tömegeken. Ezért a bolsevista szervezkedés lényege nem is azon nagy tömegek összehozásán fáradozik, amelyek adandó alkalommal úgyszólván egyformán képesek a fosztogatásra és a hatalmasok megéj enzésére. A bolsevista pártszervezet harci szervezet, amelyet vasfegyelem tart össze. Benne a vezetők a forradalom előkészítését nem mint „mellékfoglalkozást“ űzik, hanem mint a III. Internacionále végrehajtóbizottsága mondta, teljesen felolvadnak a forradalmi harcban és teljesen a párt rendelkezésére állanak. Valóságos harci egységként gyűjti össze a proletár „élcsapatot“, amely annak idején a „tettek“ varázslatával fogja magához vonzani a tömegeket.

Marx a „Kommunista kiáltványában világgá bocsátotta a lángoló szavakat: „Világ proletárjai egyesüljetek!“ Ezzel a világ forradalmisításnak jelszava hangzott el s utána következett ennek a forradalmisításnak elméleti igazolása. Lenin azt mondta, hogy ez a forradalom nem jön magától, ezt meg kell csinálni, mert a világforradalom titka a hivatásos forradalmároknak, a forradalom technikájában van, ezek a forradalom technikusai tartják kezükben a proletariátus győzelmét. Ez a bolsevizmus elméleti alapja, semmi több.

Lenin a katolicizmusnak a pápai hatalom földi koronájával eddig

legtökéletesebb emberi szervezetét is mintául vette. A bolsevizmus egyetlen egység, egyetlen irányító hatalommal, a III. Internationale végrehajtóbizottságával. Nincs külön kommunistapárt, amit így neveznek, az csak a III. Internacionálnak egy-egy fiókszerve (szekciója), amelyben senki sem tölthet be vezetőszerepet Moszkva agrément-ja nélkül, senki sem vallhat más elvet, mint amit a III. Internacionále kongresszusa szentesített, senki sem kezdhet semmiféle döntőmozgalmat Moszkva utasítása nélkül, minden fiókszerv számadással tartozik a végrehajtóbizottságnak... Ilyen egység és a teljes katonai fegyelem megkövetelése mellett könnyen megérthetjük, hogy a bolsevista forradalomnak az egész világon szétszórt szervezeteit a moszkvai központ valóban egy villamosgomb megnyomásával igazgathatja.

A BOLSEVISTA PROPAGANDA veszedelmességeinek megítélésében kiemelkedő fontosságú a szociáldemokrácia kérdése. A bolsevista párt hívei belőlük újoncozódnak ott, ahol a külön szervezkedés tilos, közöttük helyezkednek el s a szociáldemokrácia legalitása mellett szabadon burjánozhatnak sejtjeik a munkásosztály megméltelyezésének munkájában.

A bolsevizmusnak és a szociáldemokráciának ez összefüggése tekintetében sokan nem látják világosan a helyzetet. Csak nemrégiben ajánlotta egy sokat szereplő nagybirtokos-politikus a polgári társadalom figyelmébe a szociáldemokráciát, mint bástyát a bolsevizmus ellen. Való, hogy a bolsevisták a legádázabb gyűlölet hangján beszélnek a szociáldemokratákról, szociális fasisztáknak, szociális pacifistáknak és szociális sovínisztáknak nevezik őket, nyomdafestéket nem tűró egyéb kifejezések mellett. Való, hogy a szociáldemokrácia befolyása alatt álló munkásseregben bizonyára sokan vannak, akik előtt szent a haza érdeke, a vezérek közt is akad nem egy, akiről ezt el lehet mondani. Való, hogy a szociáldemokrata vezérek is időnként hangoztatnak elítélő kijelentéseket a bolsevizmusról.

Ezzel szemben azonban tény, ezt több szociáldemokrata kongresszus kimondotta, hogy a szocializmusnak és kommunizmusnak végső célja egy és ugyanaz, sőt Renaudel francia szocialista-képviselő a kamarában nemrég jelentette ki, hogy pártja nem adta fel a kommunista és a forradalmi ideált, joggal nevezhetné tehát ő is magát kommunistának ... Ily körülmények közt a szociáldemokrácia módszere lehet lassúbb, opportunistább (és hozzátehetjük: biztosabb), de a logika kérlelhetetlen erejénél fogva kénytelen édestestvéréhez vagy gyermekéhez, a bolsevizmushoz sodródni, hogy népszerűségét el ne veszítse, mert az opportunizmust, a fontolvaladást, az etatizmus folytonos erőszakolásával a polgári társadalom ellenálló ereje megterésének elvét nem mindig lehet röviden és velősen megokolni.

A közvéleménynek van egy másik naiv hite is, amely a kapitalista-vállalatok és szervezetek ellenállóképességébe és hatalmába vetett bizalmon alapszik. Ezzel szemben állapítsuk meg azt a tény, amit a történelem számtalanszor beigazolt, hogy minden kormányhatalmon kívül levő hatalmasság ennek a kormányhatalomnak született ellensége. Ahogy annakidején az oligarchák dühödt ellenségei voltak

Hunyadi Mátyás erős központi kormányzatának, ahogy a francia forradalom első korszakában a hatalmas kiváltságok tulajdonosai — így maguk az États — legfőbb tényezői voltak a monarchia megbuktatásának, úgy a modern kapitalista hatalmasságok is néha rossz szemmel néznek egy erős központi hatalomra, amely minden igazságtalanságnak és visszaélésnek torkára lép. Voltak, kik a pénz rettenetes hatalmával kezükben abban bizakodtak, hogy forradalmi anarchiában is könnyebben megtalálják számításaikat, mint egy erőskezdő, az osztó igazságot képviselő kormány uralma alatt. Vájjon nem sürgetik-e most is ezek a kapitalisták a Szovjet-Oroszországgal való gazdasági összeköttetést?

Mi tehát a biztos védekezés a bolsevista propaganda rombolásai ellen?

A büntető igazságszolgáltatás elsőrangú tényező a bolsevizmus megfékezésére. Amint azonban a fentebb előadottakból kitűnik, eddigi törvényes intézkedéseink nem voltak alkalmasak arra, hogy a bolsevista-propagandát mindenütt zárószilippel megállítsák a határokon, sőt arra sem, hogy a propaganda megizmosodását és terjedését megakadályozzák. Újabb törvényre van szükség, amely megszigorítja a büntetőtételeket és felöleli azokat a tényelemeket is, amelyeket eddig nehezen tudott utolérni vagy egyenesen büntetlenül hagyott. A büntető igazságszolgáltatás igazi célszerűsége pedig akkor lenne biztosítható, ha a bolsevista összeesküvők bűnpörét külön bíróságokra bíznák, mert a bolsevista propaganda szétágazó mivolta, bonyolultsága és kifinomultsága külön szakismereteket tesz szükségessé s egyben a bűnpercek elhúzódnását is megakadályozhatja. A bolsevista-propaganda folyton-folyvást változó és tökéletesített módszerei pedig ezenfelül is szükségessé tennék a közbiztonsági és nyomozószervek rendszeres oktatását ebből a tárgyból. A büntető igazságszolgáltatás terén szerzett tapasztalatok alapján ezek ellen a javaslatok ellen komoly ellenvetést tenni nem lehet.

Távol vagyok azonban attól, hogy a bolsevizmust pusztán igazságszolgáltatási problémának tekintsem. Jól tudom, hogy semmiféle forradalmi bujtogatás nem ér célt ott, ahol a nép nagy tömegei jólétben és megelégedettségben élnek. A bolsevista propagandát tehát a büntető jogszolgáltatás sújtó karja mellett a társadalmi igazságosság gyakorlati megvalósítása által a dolgozó kéz szintén távontartja a nemzet erkölcsi és anyagi javaitól. Ez a társadalmi igazságosság hozza magával a középosztálynak, mint az ország szellemi és erkölcsi elitjének megerősítését is, mert ez az osztály biztosítéka az igazi társadalmi egyensúlynak a proletariátus és a kapitalizmus között. Ez az osztály lehet igazi bástya a két osztály véres összecsapása ellen.

Szükséges mindazoknak az eseményeknek és intézményeknek fokozottabb társadalmi és törvényes védelme, amelyeket a bolsevizmus a keresztény civilizáció alapjainak tekint s ezért közvetett és közvetlen módon aláásásukra tör. Ilyen intézmény főleg a család, a házasság, s nem kevésbé a magántulajdon. Ilyen eszmények a vallás eszményei, a haza és a nemzeti múlt kultusza, a nemzeti hagyományok ápolása és kegyeletes szüntelen tisztelete a hősi erényeknek.

Tekintsünk végig színházaink, mozgófénykép-üzemeink műsorain, tekintsünk végig irodalmunkon, vájjon nem érezzük-e magunkat mindnyájan bűnösöknek, hogy a művelődésnek e modem tényezőiben oly sok a színtelenség, a közöny, sőt az egyenes vétség a nemzeti és erkölcsi eszmény szolgálásában? Vájjon megtaláljuk-e ma itt egy Vörösmartynak, egy Berzsenyinek hangját, hogy nemzeti ébredésünk korából mást ne is említsék? Könyvkereskedéseink kirakataiban ott látjuk a bolsevista vulkán tetejéről szónokló Henri Barbussenak műveit, ezeket a lángoló kiáltványokat: „Elvtársak, emlékezzetek, mivel tartoztok az imperializmus rabjaiként elhullott baj társaitoknak! Lássátok sírjuktól felvillanni a ti kötelességteknek véres jelképét: példát adni minden proletárnak, nyitott szemmel haladni az élen, haraggal a szívetekben, a mi szent örökségünk, az igazság vörös zászlaja alatt, szembe a banditákkal és zsandárjaikkal!“ Nemcsak eredetiben jelentek meg ezek a művek itt, szorgalmas kezek fordítják magyarra őket és senki sem törődik ezzel, senki sem látja a bolsevista tör orv villanását.

Mindazonáltal ennek a cikknek nem célja, hogy felesleges pesszimizmust keltsen. Nem kell tartanunk attól, hogy a moszkvai III. Internacionále propagandájának, bármily nagy veszedelmet rejtse is magában, szervezete és az az anyagi erő, amely mögötte van, valaha is győzedelmeskedhetnék a magyar földön. De igenis fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a magyar faj természetes életerejét ne hagyjuk megtörni. Mert az igazi veszedelem nem a keleti barbárság zászlói alá állt összeesküvők erejében van, hanem abban, ha mi elfelejtkezünk legnagyobb kincsünkről, a magunk erkölcsi erejéről. Minden nemzetnek önmaga a legnagyobb ellensége, ha elmulasztja magát előrelátással felvértezni s ha elveszti az emlékezőtehetségét. A magyar faj mindkét hibára nagyon hajlandó.

MISKOLCZY ÁGOST

A RACIONALIZÁLÁSRÖL

MINT egy új evangélium, úgy terjed világszerte a racionalizálási mozgalom. Racionalizálni, ez a mai gazdasági élet jelszava, amely hódít és utat tör magának a világ legeldugottabb sarkába is.

Miért ez a nagy buzgalom, kérdezhetné valaki. Eddig talán nem volt racionális, nem volt észszerű a munka? Mindazok, akik eddig munkájukkal járultak hozzá a nemzeti vagyon szaporításához, feladatukat hanyagul vagy rosszul látták-e el? Mindazok, akik ezt a munkát irányították, tudatlanok vagy felelőtlenek voltak-e? Ha pedig ez nem történt meg, s a munka eddig is jó volt, miért kell most egyszerre mindenütt, az iparban, a mezőgazdaságban, az igazgatásban, a kereskedelemben racionalizálni, észszerűvé tenni a munkát?

Mert kell, mert a megváltozott gazdasági viszonyok megváltozott munkamódokat követelnek. A boldog békében, amikor a gazdasági viszonyok relatív kiegyensúlyozottsága folytán a termelés és a fogyasztás harmóniája a kiegyenlítő szerepet játszó válságoktól eltekintve biztosítva volt, a termelési költségnek néhány százalékkal nagyobb volta nem jelentett sokat. De ma, a tönk szélén álló gazdasági életnek mindent meg kell kísérelnie, hogy folytonos tökéletesítéssel, racionalizálással, a termelést gazdaságosabbá tegye, hogy ezáltal a csökkent vásárlóerejű fogyasztót megtarthassa, hogy a csökkent fogyasztást olcsóbb termékekkel fokozhassa, hogy élni és fejlődni tudjon.

A létért való küzdelem ma, a feldúlt gazdasági életben nem elégedhetik meg a régi bevált eszközökkel. Gazdag emberek, gazdag társadalmak megengedhetik maguknak a pazarlás luxusát, szegény emberek, szegény társadalmak takarékoskodni kénytelenek. Nem véletlenség, hogy a takarékosági propaganda a legszegényebb társadalmakban a legerősebb, ott, ahol a tőkegyűjtést a hiányzó tőke pótlására mesterséges eszközökkel kell előmozdítani. A racionalizálás sem más, mint a szorult helyzetben levő gazdasági élet takarékosági propagandája a felesleges termelési költségek kiküszöböléséért, az olcsóbb és jobb munkamódokért, a nagyobb hatásfokért, a továbbfejlődésért, az életért.

A RACIONALIZÁLÁS pontos fogalmi meghatározását nagyon megnehezíti az a körülmény, hogy ennek a mozgalomnak jelölésére a kultúrnépek nyelvei különféle kifejezéseket használnak, amelyek között, bár lényegileg ugyanazt fejezik ki, tagadhatatlanul van bizonyos hangulati eltérés. Amíg ugyanis a legtöbb germán és szláv nyelv,

valamint a magyar is a racionalizálás szót használja, addig a román kultúrkörben az *organisation scientifique du travail* (organizzazione scientifica del lavoro) s az angolszász népeknél a *scientific management* kifejezést használják ugyanannak a fogalomnak a jelölésére. Ezek közül a kifejezések közül a racionalizálás a ráció, az észszerűség alkalmazására mutat rá a munka szervezésében, az *organisation scientifique du travail* a munkának tudományos, tehát tervszerű szempontok tekintetbevételével történő szervezését hangsúlyozza, a *scientific management* viszont a vezetés tudományos (tervszerű) megszervezésére veti a hangsúlyt. Kétségtelen azonban, hogy ezek a különféle elnevezések ugyanannak a törekvésnek, a munka legcélszerűbb (legészszerűbb, legracionálisabb, legtervszerűbb, ha tetszik: tudományos szempontok szerinti), tehát leggazdaságosabb elvégzésének jelölésére szolgálnak.

Ugyanilyen sokféleséget mutatnak azok a definíciók is, amelyek a racionalizálás értelmét próbálják körvonalazni. A sok meghatározás közül a legteljesebb s így a mi céljainknak is a legjobban megfelelő a német Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit (RKW — a racionalizálás német szerve, amelyet a német gazdasági élet tart fenn s amelyet a német kormányzat jelentős államsegéllyel támogat) fogalmazása, amely a racionalizálás lényegére következőképpen foglalja össze:

„Racionalizálás mindazoknak az eszközöknek megállapítása és felhasználása, amelyeket a technika és a tervszerű rend a gazdaságosság fokozására rendelkezésre bocsát. Célja a közjóit fokának emelése a javak olcsóbbá és jobbá tétele, valamint mennyiségüknek szaporítása által.”⁴

Ez a fogalmazás két élesen különvált részből áll. Az első mondatban a definíció megadja a racionalizálás magángazdasági jelentőségét, a gazdaságosság fokozását, amelyet a technika és a tervszerűség útján kell elérnünk. Itt tehát a hangsúly a gazdaságos (racionális, észszerű) termelésen van s ennek elérésére, mint eszközöket a technikát és a tervszerűséget (a munka tudományos szervezését) jelöli meg a definíció. A meghatározás másik mondata már más cél felé mutat, amennyiben a közjóit fokozásának hangsúlyozásával a racionalizálás közgazdasági vonatkozásait emeli ki. Ily módon ez a meghatározás rámutat a racionalizálási mozgalom kettős, magángazdasági és közgazdasági jelentőségére.

A racionalizálás fejlődését tekintve, a magángazdasági racionalizálás mindenkor megelőzte a közgazdasági racionalizálást, amennyiben akkor, amikor a közgazdasági racionalizálás gondolata még fel sem vetődött, a magángazdaság már erőteljesen alkalmazta a racionalizálás eszközeit. De a magángazdasági racionalizálás sem máról-holnapra jött létre, hanem hosszú, szerves fejlődés eredményeképpen. Tulajdonképpen az egész kultúrtörténet nem egyéb, mint egy nagy racionalizálódási folyamat, amelyben a primitív, kevésbé gazdaságos munkamódokat egyre tökéletesebb munkamódok váltották fel. Ezek a törekvések a szerszámok fokozatos tökéletesedésében jutottak kifejezésre, hogy végül is a legtökéletesebb szerszámokig, az automatikus gépekig vezessenek el.

A termelésnek ez az átalakulása természetszerűleg nagyrészt

nem tudatos, tervszerű munka eredménye. A fejlődés legnagyobb része, a gépipar rohamos s az utóbbi időkből bekövetkezett kialakulásától eltekintve, nagyrészt véletlen meglátások, rábukkanások következménye. (A tüzet, minden kultúra és minden ipar alapját, éppúgy a véletlen rábukkanásnak köszönhetjük, mint a legelső munkaeszközöket.) A tervszerű tökéletesítés, az igazi racionalizálás csak a gépek használatával kezdődik, az ú. n. ipari forradalommal, amely a gépekbe fektetett nagy tőkék rentábilis felhasználását, a gazdaságos termelés elvének érvényesítése nélkül, tervszerű (tudományos) munkamódszerek nélkül nem tudta volna soha megvalósítani. A munka tervszerűsége, a szervezés és a munkaeszközök célszerűsége a modern termelés alapja. Mi sem természetesebb tehát, hogy az évszázados lassú és öntudatlan tökéletesítés, az ötletszerű racionalizálás helyébe a gépekkel dolgozó nagyipar korában lépett a tudatos tökéletesítés, az igazi racionalizálás. Az sem véletlenség, hogy a gépipari tökéletesítés, a nagyvonalú szervezés, a modern racionalizálás, mint tudatos mozgalom, ott jelentkezett először elemi erővel, ahol a kisipari hagyományok hiánya folytán a legkevesebb ellenállással találkozott, Amerikában, s hogy legerőteljesebb visszhangot Európában ott talált, ahol a modern nagyipar a legnagyobb méreteket érte el, Németországban. Éppígy a racionalizálás legelső teoretikusai is az amerikaiak (Taylor, Gilberth, Thompson, Gantt), akik mellett ma már egyenrangú félként a német szakemberek tömege áll.

A tulajdonképpeni racionalizálási mozgalom tehát a gépekkel dolgozó gyáripár szülötte. Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy a racionalizálás csak a nagyiparra szorítkozik. A nagyipar, mint a mai tőkés termelési rend legjellemzőbb alkotása, csak az előőrs szerepét tölti be ebben az átalakulásban, amely nem hagyja érintetlenül az emberi életmegnyilvánulásoknak egyik területét sem. A nagyipari cipógyártás következménye pl., hogy a kisiparos, a cipésmester, ma már csak a legritkábban készít mértékre cipőt, viszont a gyári cipők javítását ő végzi. Az autószerelő-műhelyek nem készítenek automobilonkat, mert az csak gyári termelés mellett rentábilis, e helyett azonban a javítási munkákat csak ők tudják rentábilisan elvégezni, mert a tömegtermelésre berendezett gyárban a javítási munkák a gépek tervszerű és gazdaságos kihasználását akadályoznák meg. Ez a két példa is kellőképpen megvilágítja, hogy a racionális gyáripári termelés a társadalmi munkamegosztás új formáit teremti meg. A kisiparos itt sem válik feleslegessé, csak az általa ellátott feladatok köre változik meg.

A racionalizálás terjedésére jellemző egyébként az a körülmény, hogy azt az iparban először alkalmazott racionalizálási elvet, amely a vezetés és a végrehajtás munkája elválasztásának (vezetés: igazgató, mérnök stb.; végrehajtás: munkás, napszámos) logikus keresztülvitelével a mester munkakörét, aki az egész terméket, annak megtervezésétől kezdve maga készítette el, kettéosztotta — sőt a további fejlődés folyamán a végrehajtás munkáját a munkamegosztás alkalmazásával még további részletekre bontotta — a gazdasági, sőt a szellemi élet egyéb megnyilvánulásaiba is átvitte. Így az igazgatás

munkája ma már mindenütt a munkamegosztás elve alapján (vezetés: igazgató, főnök; végrehajtás: irodai alkalmazott) történik, hogy az e téren is egyre inkább érvényesülő és a részletekbe menő munkamegosztást ne is említsük. (Pl. a főkönyvelő a számlákra rájegyzi a könyvelési utasítást, melynek alapján az egyik gépkönyvelő a főkönyvi, a másik pl. a folyószámlái tételek elkönyvelését végzi el.) A szellemi életben ugyancsak a munkamegosztás elve érvényesült akkor, amikor a minden tudományággal foglalkozó polihistorokat az egyes tudományágak specialista tudósai váltották fel, hogy végül az egyes tudományágakban a részletkutatások intézményesítésével a racionalizálás elve teljes diadalt arasson.

A munkamegosztás azonban magában véve még nem jelent racionalizálást. A munkamegosztás a racionalizálásnak csupán egyik megnyilvánulási formája s azt a racionalizálási elvet juttatja kifejezésre, hogy ugyanannak a munkának elvégzése gyorsabb, ha egy-egy egyénnek mindig ugyanazt a munkarészletet kell csak elvégeznie. (A munkának ilyen nagyméretű megosztása természetesen csak a tömegtermelésnél érhető el.) A munkamegosztás előnyei azonban csak akkor érvényesülhetnek, ha gondoskodás történik arról is, hogy az így részletekre szakított munkát az egyes munkarészletek szerves összekapcsolása által ismét egységes folyamattá egyesítsük. A munkamegosztás mellett tehát, mint egyenrangú tényező, a munkaegyesítés áll. A munkamegosztás által részekre szaggatott munkafolyamatnak szerves egységbe való összefogása a modem szervezésnek legfontosabb feladata.

A munkamegosztással kapcsolatban említendő meg, mint a racionalizált nagyüzem legtipikusabb berendezése, a mozgószalag (conveyor, Fließband). Ezt a berendezést sok helyütt csupán a szállítási munkák egyszerűsítésére használják fel. A feldolgozandó terméket ugyanis ez a szalag hozza a munkás elé, aki azt onnan elveszi s feldolgozás után vagy ugyanarra a szalagra, vagy egy másikra helyezi, amely az így előkészített terméket a következő munkahelyre továbbítja. A mozgószalaggal mint szállítási eszközzel a munkásoknak anyagért való ide-oda járását tesszük feleslegessé s így munkaidejüket az üzem részére produktívabban használhatjuk fel. A mozgószalag legracionálisabb kihasználása mellett azonban a munkát magán a szalagon végzik el, oly módon, hogy a szalagról a munkás nem veszi el a tárgyat, hanem azt magán a szalagon dolgozza fel. Természetesen a munka ilyen megszervezésénél az egyes munkások által elvégzendő munkák már a minimumra vannak redukálva, lehetőleg egy-egy mozdulatra (csavar beillesztése, csavar megszorítása stb.). Eredmény: a munka egyszerűsége folytán annak meggyorsulása s a szalag mozgása következtében egy egyöntetű tempónak kialakulása. Aki a tempót nem bírja tartani, az szalagmunkára nem alkalmas.

A szalagmunka főleg a háborút követő időkben sok kritikára adott alkalmat. Felrótták többek között, hogy a szalagmunka az alkalmazott tökéletes kiuzsorázását jelenti és idegileg romboló hatású. Ezekkel a vádakkal szemben a főleg Németországban végzett vizsgálatok megállapították, hogy a szalagmunkára nem mindenki reagál egyformán. Van, aki a szalag által diktált kényszertempót nem bírja,

van viszont olyan, akinek a munka ilyen elvégzése egyenesen kellemes, mert őt a gondolkodástól s az önálló iniciatívával járó felelősségtől felmenti. A szalag alkalmazásával egyidejűleg tehát az alkalmazottak megfelelő vizsgálati eljárásokkal (pszichotechnikai vizsgálat) való kiválasztásának kell együtt járnia.

Egy bizonyos: a mozgószalag alkalmazásáról a tömegtermelésre berendezett nagyüzem nem mondhat le, egyrészt azért, mert csak így tudja a munka kellő produktivitását biztosítani s az anyag közbeeső raktározását elkerülni. Az anyag ugyanis a mozgószalag alkalmazásánál az üzembe bejövő nyersanyagtól, pl. nyersvasztól az üzemből készen kifutó áruig, pl. Ford-autóig állandóan mozgásban van, ami által a nagy tőkétet improduktív módon lekötő raktározás válik feleslegessé. Egyébként a mozgószalag a munka fokozásának az akkordbérnél sokkalta humánusabb eszköze, mert amíg az előbbinél a szalag takatúsának betartása már biztosítja a munkás számára az előírt napibért, addig ugyanezt az összeget az akkordbér mellett néha csak izzasztó munkával tudja megkeresni. Tévedés volna azonban a szalagmunkát azonosítani a racionalizálással. Mert amíg az egyik üzemben (főleg tömegcikkek gyártásánál) a szalagmunka a legalkalmasabb, tehát a legracionálisabb munkamód, addig más üzemekben (főleg különféle termékek előállításánál) az akkordmunka a célravezetőbb.

A racionalizálás fejlődésében így küszöböli ki az egy-egy terméket elejétől végig egymaga elkészítő mestert, a termékek egész sorát a munkamegosztás és munkaegyesítés felhasználásával előállító gyár, hogy az önálló kisiparosok megmaradó része, mint a tömeggyártást végző gépipar korrektívuma, a javítások elvégzésére, az egyéni ízlést megkövetelő tárgyak előállítására (műipar), vagy a megrendelő lakóhelyén végzendő munkák (szobafestés, szerelés) ellátására szorítkozzék. A szerszám is jelentős változáson megy át ebben a fejlődésben; a munkás által irányított eszközt egyre inkább a munkást irányító eszköz (végtelen szalag) pótolja, hogy az ipari fejlődés legnagyobb vívmányairól, az automatákról ne is tegyünk említést, amelyeknél a munkás szerepe már csak a felügyeletre terjed ki.

Ez a fejlődés szükségszerű, akaratunktól független megnyilvánulása a gazdasági életnek. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok következtében így szó sem lehet arról, hogy egy ország pl. a racionalizálás ellen foglaljon állást. Egy ilyen állásfoglalás logikus következménye a nemzetközi versenyben való lemaradás, s ma, amikor az egyes nemzetek között a háború ágyú helyett a védvámok és az ipari dumping fegyvereivel folyik, az illető ország termelésének más ország termelése részére való kiszolgáltatásával egyértelmű. Egyébként is a racionalizálás fokát a munkabérek és a termelő eszközök árának viszonya szabja meg. Olyan országokban, amelyekben a munkabér magas, a racionalizálásnak, a kézi munka fokozottabb gépi pótlásának nagyobb jelentősége van, mint olyan államokban, amelyekben a munkabérek alacsonyabbak lévén, a költséges felszerelések beszerzése nem rentábilis. Annak, hogy Magyarországon a racionalizálás eddig meglehetősen kis térre szorítkozott, egyik legfontosabb oka a közönyön kívül az alacsony munkabérekben keresendő.

AZ EDDIGIEKBEN főleg a racionalizálás legprimérbb megnyilvánulási formájával, a technikai racionalizálással foglalkoztunk. Tévedés volna azonban azt gondolni, hogy a racionalizálás kimondottan technikai jellegű mozgalom. Már az előbbi fejlődésmenet vázolásánál reámutattunk arra, hogy a termelés racionalizálása elsősorban rentabilitási kérdésektől függ s így a technikai racionalizálást a rentabilitás kérdése, tehát a gazdasági szempont irányítja. Mert mi a célja a technikai racionalizálásnak? Az, hogy gazdaságosabban, tehát kevesebb termelési költséggel állítsuk elő az árut. Az üzem racionalizálásának kézzelfogható eredménye mindig egy összegben, az eredményben mutatkozik. A technikai racionalizálás kiindulási pontja tehát mindig a gazdasági tényező, a vállalat rentábilisabbá tétele. Ezt a célt szolgálják mindazok a szervezési intézkedések és munkagyorsító eszközök, amelyeket a technikai racionalizálás a célszerűbb termelés érdekében felhasznál. A gazdasági racionalizálás így természetesen minden körülmények között magában foglalja a technikai racionalizálást, de azzal nem egyenlő, mert amíg a technikai racionalizálás csak az üzemen belül történik, a gazdasági (kereskedelmi) racionalizálás olyan intézkedésekhez is vezethet, amelyek az üzemek keretein túlnőnek. Ilyen intézkedések a célszerűbb munkamegosztás elérése céljából a vállalatok horizontális vagy vertikális egyesítése (kartellek, trösztök, konszernek). A horizontális egyesülés esetén azonos cikket előállító vállalatok között jön létre kisebb-nagyobb fokú kapcsolat. (Fúzió esetében a horizontális egyesülés nem ritkán a nem rentábilis vállalatok megszüntetéséhez is vezethet.) Vertikális egyesítés esetén az egy-egy termék előállításához szükséges különféle üzemek kapcsolódnak, hogy így a termelés zavartalan menete biztosítva legyen. Mindkét irányú, tehát mind a vertikális, mind a horizontális irányú üzemegyesítés gyakran együtt jár a típusok számának korlátozásával, sőt gyakran az egységes típus bevezetésével. (A típusok sokfélesége ugyanis az üzem kellő kihasználását nehezíti meg s így kevesebb rentábilis, mint a termelést egyszerűsítő és meggyorsító egységes típus alkalmazása.)

A technikai racionalizálás éppúgy, mint a gazdasági, a nagyobb rentabilitás elérése érdekében, tehát magángazdasági szempontok alapján történik. De mivel a magángazdaságban beálló változások kihatással vannak a közgazdasági életre is, a technikai racionalizálást magában foglaló magángazdasági racionalizálás fölött ott áll a közgazdasági racionalizálás. A közgazdasági racionalizálás célja a kereslet és kínálat harmóniájának megteremtése. Gyakorlatilag ez annyit jelent, hogy a közgazdasági racionalizálás nem egyéb, mint a gazdasági politika egyik iránya. A közgazdasági racionalizálásra azok hivatottak, akik a gazdasági élet egészére érezhető befolyást tudnak kifejteni, tehát hatalmas bankok, konszernek, szakszervezetek, elsősorban azonban az állam. Közgazdaságilag racionalizálni lehet úgy is, hogy az állam törvények, rendeletek vagy intézmények által a gazdasági racionalizálásnak irányt szab, annak korlátokat állít fel vagy éppen ellenkezőleg a szabad fejlődés lehetőségét biztosítja. Az irányítás történhet úgy is, hogy az érdekeltek önkéntes megegyezésének lehetővételére független fórumokat alakítanak, mint pl. Németországban a Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit-et.

A közgazdasági racionalizálás viszont a szerint, hogy az érdekeltek megállapodása egy országon belül vagy több országra kiterjedőleg köttetett meg, lehet nemzeti és nemzetközi racionalizálás. Ma a legtöbb közgazdasági racionalizálásnak az államalakulatok szabnak határt, ezzel szemben azonban az ipar eltrösztösödése következtében a jövő valószínűleg a nemzetközi megállapodásoknak fog kedvezni.

A RACIONALIZÁLÁS VÉGREHAJTÁSÁRA szolgáló eljárások, a feladat sokfélesége folytán igen különbözők. Valamennyit felsorolni majdnem lehetetlen feladat. Éppen azért itt csak azokat ismertetjük, amelyek úgyszólván minden nagyvonalú racionalizálásban megtalálhatók s ezek a szabványosítási törekvések.

A szabványosítás annyi, mint egységesítés, a sokféleségnek egy egységes vagy néhány egységes szabványra való redukálása. A szabványosítás (németül Normung) kiterjedhet az alkotórészek szabványosítására, vagy a kész termék szabványosítására. Az előbbi esetben normalizálásról (norma = az alkotórészek szabványa), az utóbbi esetben tipizálásról (típus = a normál alkotórészekből készült termék) beszélünk. Természetesen a kész termék tipizálásához csak az alkotórészek előzetes normalizálása vezethet el. Pl. az autó tipizálásának feltétele az összes alkotórészek előzetes normalizálása.

A szabványosítás azonban az alkotórészek vagy a kész termék méreteinek megszabásában nem merül ki. Lehet a tárgyak külsejét, színét, lakkozását, edzését is egységes szabványok alapján megszabni. De az alkotórészek anyagát, az anyag előállítási módját vagy kezelését is lehet szabványokban meghatározni. Németországban pl. most van kidolgozás alatt a színek gyártását (egységes színskála egységes jelöléssel) és gazdaságos felhasználását szabályozó szabvány.

A szabványosításnak nagy szerepe van a szállítási feltételek egységesítésében is. A szállítási feltételek szabványosítása részben a világos és félreérthetetlen terminológiára vonatkozik, részben azt szabályozza, hogy az egyes minőségjelzéseknek (pl. lenvászon, félvászon, pamutvászon stb.) milyen szabványos minőség kell, hogy megfeleljen. Idetartozik a csomagolás szabványosítása, amely a célszerű és gazdaságos csomagolási mód mellett az egyes áruk speciális szükségleteire is tekintettel van.

Az ipar szempontjából jelentős területe a szabványosításnak az egyes nyersanyagok, valamint az egyes kész termékek (pl. pecsétviasz, indigópapír, írógépszalag, tinta stb.) minőségi szabványosítása, valamint azok az anyagvizsgálati eljárások, amelyek segítségével az anyag minősége egységes szempontok szerint állapítható meg.

Természetesen egy-egy anyagnál a legkülönbözőbb szabványokkal lehet dolgunk, pl. a papírnál az alak szabványosításával (DIN-alakok), a papír anyagának (minőségi szabvány) és a papír súlyának (súlyszabvány) szabványosításával.

Ami a racionalizálás általános terjedelmére vonatkozik, az egyúttal érvényes a szabványosításra is, amennyiben az egyes szabványok a szerint, hogy alkalmazásuk milyen nagy térre terjed ki, lehetnek egy vállalat szabványai (magángazdasági szabványok, pl. a Ford-autó

vagy a Remington-írógép szabványai), de lehetnek közgazdasági szabványok is. Ilyen közgazdasági szabvány a német DIN-papír-szabvány, amely eredetileg Németországra készült, de amelyet ma már az európai államok nagyrésze, így Magyarország is, elismert. A papír-szabvány tehát ma már a nemzetközi szabványok közé tartozik.

A szabványosítás előnyei azonban nemcsak a termelő, hanem a kereskedő és a fogyasztó érdekeit is szolgálják, mert azáltal, hogy a termék alkatrészeinek felcserélése (pótlása) könnyű és egyszerű, egyúttal olcsóbb is. A Ford-kocsi óriási elterjedésének egyik magyarázata éppen az olcsó és mindenütt kapható pótalkatrészekben keresendő. Természetesen a szabványosítás olyan megoldása, amely nemcsak egy vállalat áruinak alkatrészeit szabványosítja, mint az előbbi példában a Ford-kocsiét, hanem általában az autó alkatrészeit tudná szabványosítani (közgazdasági szabványosítás), az ilyen alkatrész-pótlásokat, a termelési költség és az ár csökkentése folytán, még nagyobb mértékben tudná megolcsóbbítani.

A RACIONALIZÁLÁS: a munka tudományos szervezése. Mint ilyen nem állhat meg a termelés folyamatának szabályozásánál, a szabványok bevezetésénél vagy a tárgyi kérdések egyéb rendezésénél. Mindezek a kérdések a racionalizálásnak csak technikai vagy gazdasági oldalával foglalkoznak. De a termelést, bármennyire előtérbe is kerül abban a gép, végeredményben mégis mindig emberek végzik. Emberek, akiknek lelki és fizikai adottságainak figyelembevételétől függ a racionalizálás sikere.

A racionalizálással kapcsolatos nagyfokú munkamegosztás mellett egyre kisebb szerepe van a régi, műhelyszerű kiképzésnek, hiszen a munkás már nem egymaga állítja elő a terméket, hanem csupán egy-egy kis részletmunkát végez. A racionalizált üzemekben tehát nem annyira a megfelelő ipari előtanulmányok elvégzésén múlik a munkára való alkalmasság (nagyon sok esetben az, amit a kisiparos inas korában megtanult, mint kisipari tradíció egyenesen gátlásképpen jelentkezik a tradíciótlan, mechanizált tömegtermelésnél), mint inkább bizonyosfizikai (gyorsaság, biztos kéz, jó szem) vagy lelki (figyelem, biztonság, határozottság) tulajdonságok meglétén. A szalagmunkánál még az is megállapítandó, hogy a munkára jelentkező könnyen tudja-e az ütemet felvenni és betartani, különösen egyhangú munkáknál viszont, hogy hogyan reagál a jelentkező a monotonitásra. Hogy a racionalizálásnak meglegyen a várt eredménye, ahhoz tehát a technikai és kereskedelmi kérdéseken kívül a személyi kérdések helyes megoldása is szükséges. A modern üzemek épp ezért a munkára jelentkezőket gondos munkatudományi (pszichotechnikai) vizsgálatnak vetik alá, hogy a Taylor által megfogalmazott racionalizálási vezérelvnek: „a megfelelő embert a megfelelő helyre“ ilymódon eleget tehessenek.

A munkatudomány szerepe azonban a munka elvégzésére alkalmas egyének kiválasztásával még nincsen befejezve. Fontos az egyes személyek által egészségük vagy testi épségük veszélyeztetése nélkül elvégezhető munka nagyságának, a munkanormának megállapítása. A munkanorma szerepe akkordbérnél a helyes béregységért, a mozgószalagnál viszont a szalag sebességének helyes meghatározásáért fontos.

Túlassú mozgás esetén a monotonitás, túlgyors mozgás esetén a korai elfáradás káros következményei jelentkeznek.

A munkateljesítmény nagysága azonban nemcsak közvetlenül, hanem közvetve is a személyzettől függ. Így a munkatudomány nem érheti be a megfelelő személyzet kiválasztásával, a képességvizsgálattal, s a kiválasztott személyzet munkateljesítményének megszabásával, a teljesítőkéesség vizsgálatával, hanem ugyanezeket a vizsgálatokat ki kell terjesztenie a munkaeszközökre, illetőleg munkaeljárásokra is. A munkaeszköz képességvizsgálatánál megvizsgáljuk azt, hogy a kérdéses munkára az illető eszköz egyáltalában alkalmas-e? Ha alkalmasnak találjuk, akkor azt őrizzük ellen, hogy annak minden egyes kezelendő része (emelő, billentyű, lendítőkerék stb.) úgy van-e elhelyezve, hogy azt a munkát végző könnyen tudja használni. Ha mármost egyes alkatrészek elhelyezése nem megfelelő, akkor megállapítjuk, hogy milyen módosításokra van szükség ahhoz, hogy az eszköz alkalmassága fokozható legyen. Nagyon fontos annak az eldöntése is, hogy az eszköz ülve vagy állva kezelendő-e a legcélszerűbben. Idetartozik a baleset-elhárítás is. A baleset elkerülése szempontjából a munkaeszköz szerkezetének ugyanis olyannak kell lennie, hogy az alkalmazott megsérülése a gép szerkezete által lehetetlenné legyen téve.

Ugyancsak a munkatudomány feladata az egyes gépek munkateljesítményének, a gép teljesítőkéességének megállapítása.

Mindezek mellett az eljárások mellett, amelyek a megfelelő emberanyag és a megfelelő munkaeszközök kiválasztásával, valamint a megfelelő munkanorma megállapításával a racionalizálás személyi kérdéseit vannak hivatva szabályozni, a racionalizálás személyi kérdéseinek talán a legfontosabbika a munkakedv kérdése. Tagadhatatlan ugyanis, hogy akkor, amikor a személyzet kedvvel dolgozik, a munka jobban és gyorsabban megy. Jobb a termék s kevesebb a hibás darab. Tény az is, hogy a munkakedv fokozására a higiénikus munkahely és munkamód mellett a megfelelő bérfizetés a legalkalmasabb. A munkakedvnek a bérfizetés kedvező rendezése általi fokozása akkor, ha ennek következtében a hibás darabok számának csökkenésével a vállalat hozadéka is növekszik, a legtöbb esetben egyenesen jó üzletnek is mondható. Hogy egyébként a bérnek a termelés racionalizálása szempontjából milyen nagy szerepe van, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy több német és amerikai nagyüzemnek sikerült üzemét minden technikai változtatás nélkül, pusztán a bérkérdések megfelelő szabályozásával jelentékenyen racionalizálni (bérpolitikai racionalizálás).

MINDEZEKBŐL világosan látszik, hogy a racionalizálás gyakorlati kérdés. Célja az üzemek hatásfokának emelése, a termelés gazdaságosabbá tévése. Sokoldalú feladatainak megoldásánál természetesen számos segédtudományra van szüksége. Ilyen az előbb említett munkatudomány vagy pszichotechnika, amely minden racionalizálási intézkedés alapját képezi. Ilyenek a termelés racionalizálásánál a mérnöki tudományok, az igazgatás racionalizálásánál az üzemgazdaságtan és az irodatechnika stb.

Mivel a racionalizálás az emberi cselekvés minden terére kiterjed, jelentősége végtelenül nagy. Azt lehet mondani, hogy a racionalizálás a mai élet, mégpedig nemcsak a gazdasági, de a tudományos és a közélet legfontosabb feladata, mert azáltal, hogy a termelés szervezetében jelentős változásokat hoz létre, a társadalom struktúrájában lényeges eltolódásokat idéz elő, amelyeknek hatása a társadalmi tagozatok eltolódásában s a szerepkörök megváltozásában is megnyilvánul.

Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy a racionalizálás problémái iránt az azokban elsősorban érdekelt gazdasági szakember reken kívül mindenkinek érdeklődéssel kell viseltetnie, aki előtt a társadalom élete és jövő fejlődése fontos. Főleg azonban a tudomány és a közélet férfainak érdeklődése elengedhetetlen. A tudós érdeklődése és tevékeny részvétele azért nélkülözhetetlen, mert a racionalizálás a tudomány eredményei nélkül nem lehet meg, a közélet szereplőinek bekapcsolódása a mozgalomba viszont azért fontos, mert a racionalizálás fejlődéséhez szükség van a megfelelő közszellemre és hozzáértésre, mert amint megfelelő intézkedések a racionalizálást — amely ma az iparfejlesztés kérdésével nagyrészt azonos — előmozdítani tudják, úgy meg nem felelő intézkedések gátat emelhetnek a valóban szükséges racionalizálás elé, vagy azt esetleg meg is akadályozhatják.

Hogy a racionalizálás ma mennyire az érdeklődés homlokterében áll, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az az óriási és egyre növekvő irodalom, amely a racionalizálás kérdéseivel, vagy egyes racionalizálási intézkedések szerepével foglalkozik. A vezetőszerp természetesen ebben az irodalomban éppúgy, mint magában a racionalizálási mozgalomban Amerikáé és Németorszáé, amely államokban a racionalizálás céljait a megfelelő központi szerveken kívül a részletfeladatok megoldására alakult testületek egész sora szolgálja. Az utódállamok közül a racionalizálásban Csehország vezet, amelynek racionalizálási mozgalma a németeké, hollandoké és belgáké után talán a legerőteljesebb Európában.

A RACIONALIZÁLÁS legfontosabb feladata a termelés gazdaságosságának fokozása. De hogy az így elért eredmény, a termelés hatásfokának és rentabilitásának emelése az egész társadalom számára értéké válhasson, szükség van arra, hogy a racionalizálás szelleme behatoljon a technikai haladás gondolatától kínai falakkal elzárt területekre, a hivatalokba is. Mert hiába segíti el a termelést a technikai tökéletesítés, az észszerű szervezés, a termelési költségek csökkentése a fejlődés útjára, ha mindezt a költséget, munkát és alkotó gondolatot értéktelenné teszi a hivatalok bürokratikus szelleme. Vájjon van-e értelme annak, hogy a termelés azt, amit a racionalizálás következtében megnyert a vámon, elveszítse a bürokratikus lassúság és halogatás révén? Különös súlyt nyer ez a gondolat akkor, ha meggondoljuk, hogy Magyarországon kb. félmillió embert tesz ki az irodák népe s ennek ellenére — vagy talán éppen ezért — az igazgatás gépezete kevés országban oly lassú, mint nálunk. A köz szempontjából megengedhető-e, hogy félmillió ember célszerűtlen munkaeljárások következtében idejének nagy részét felesleges, hosszadalmas és improduktív

munkával töltse el, ahelyett, hogy gyors és észszerű munkával segítő társként álljon a termelők mellé, azok mellé, akiknek munkája teremti elő az ő megélhetéséhez szükséges javakat?

A racionalizálásnak tehát, hogy célját elérhesse, egyetemes gondolatná kell válnia. Be kell vinni a köztudatba, hogy aki irracionálisán dolgozik, anyagot, időt és energiát fecséreel el s ezzel árt a köznek, mert az oktalan pocskéolás értékeket semmisít meg, de árt sajátmagának is, mert munkájának eredményességét csökkenti.

A szellem racionalizálására van tehát elsősorban szükség. Arra, hogy mindenki teljes erejével igyekezzék az értékek oktalan pazarlását elkerülni. Ezen a téren a sajtó és a közoktatás támogatására van elsősorban szükség. (Főiskolai abiturientienseink vájjon mit tudnak a racionalizálásról?) De az állam maga is jó példával kell, hogy előljárjon a közigazgatás egyszerűsítése és olcsóbbítása által.

Hogy a racionalizálás gondolatának a köztudatba való átvitele a közszellemet mennyire át tudja alakítani, arra a legszebb példát Berlinben láttam, ahol egy fűszerüzletben a háziasszony egy áru megvételét azzal hátrította el, hogy annak használata nem racionális ...

KÉRDÉS, hogy Magyarország, amelynek gazdasági élete egész Európában talán a legnagyobb megrázkódtatáson ment át a világháborút követő években, milyen álláspontot foglaljon el a racionalizálás kérdésében? Elutasító álláspontot nem foglalhat el, mert, mint azt már az előbbieken kimutattuk, ez a kérdés nem egyszerű közigazgatási vagy népesedés-politikai ügy, hanem a gazdasági élet természetes fejlődésének következménye, amellyel mint adottsággal számolni kell. Inkább az a kérdés volna itt eldöntendő, hogy a magyar gazdasági élet racionalizálásának milyen úton kellene haladnia. A magam részéről azt hiszem, hogy ebben a kérdésben nekünk is a német példát kellene követnünk, ahol a Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit, amely a gazdasági élet kiváló képviselőinek s a szaktudományok kitűnőségeinek önkéntes egyesülése, példát mutatott arra, hogy az együttes munka (Gemeinschaftsarbeit), az érdekelték kölcsönös megállapodása szolgálja legjobban a racionalizálás ügyét. Egy ilyen autonóm testületnek kellene kezébe vennie a magyar racionalizálás ügyét is.

Azt hisszük, hogy egy ilyen központi racionalizálási szerv igen jelentékeny lökést tudna adni a számtalan nehézséggel és akadállyal küzdő magyar racionalizálás eleddig egyetlen szervének, a Magyar Ipari Szabványosító Bizottságnak is.

Késlekedni azonban nem szabad. Ezt a racionalizálási központi szervet haladéktalanul fel kell állítani és részére a legintenzívebb működés lehetőségét megadni. Talán még nincs veszve minden. Talán hittel, akarattal, szakértelemmel és megfeszített munkával elejét tudjuk venni annak, hogy a lihegő nemzetközi verseny egész termelésünket letarolja. A romokon azonban hiába fogunk majd keseregni. A sírásból még sohasem született új élet. De a munka és a gondolat már nem egyszer művelt csodákat...

GYŐR

A BÉCSI gyors elhagyva Komáromot, óriási búza-, rozs-, répa- és kukoricatáblák tömkelegébe kerül, melyeknek életszegény egyk hangúságát csak itt-ott szakítják meg kisebb erdőségek, csalik, ligetek, apróvad számára fenntartott kedves búvóhelyek. Igazi latifundiumos tájkép, mely széles vonalaival, térés, sokistállós kerített majorjaival és minden apró sajátosságával magán viseli annak bélyegét, hogy végtelen síkjával, kincsel, magvával csak egy urat szolgál s elterpeszkedő hatalmával valami régi korból ittmaradt díszmagyaros, hintós, négylovas, jobbágyos világ romantikus képeit idézi. Nagyszentjános, Ács, Gyórszentiván így a vonatról nézve még maguk is beleilleszkednek ebbe a múltpanorámába s mikor a vonat elzakatol az iparcsatoma töltése előtt és beszalad a füstölő gyárkémények és emeletes lakóépületek Győrt jelentő, kétoldalt elfekvő gondozott sűrűjébe, az utas megdörzsöli szemét, mintha álomból ébredt volna.

Mintha az iparcsatoma vize és töltése nemcsak térbeli, hanem időbeli határt is jelentene, mintha egyik partján még ott ülne makacsul, halódón és mégis életfojtogatva a száz év előtti, a múlt, másik partján pedig zakatolva lélekezne immár a ma, a ma embere, a ma robotja, a ma élete, a jelen.

A győri pályaudvar Baross Gábor alatt kiépített, emelt pályatestével, drezdai rendszerű közlekedő alagútjaival, magas perronjával, nyüzsgő, siető és torlódás nélküli elevenségével még jobban kiemeli Győr modernségét, nyugateurópaiságát és fejlődő iparváros jellegét s a városház felmagasló, monumentális tornya, a Bisinger-sétány gondozott gyeppályái, a Vilmos császár-út idevillanó palotasora csak megerősítik azt az első, kellemes benyomást, hogy kelet felől érkezve, most haladunk el az első nyugati értelemben vett, vidéki iparváros előtt. A nyugatról érkező külföldi ugyancsak felfigyel a képre. Elhomályosulnak előtte a Mikosch-viccek, az álromantikus filmekről és álexotikus irodalomból elméjébe torzult gulyás, csikós és betyárvilág és ráeszmél meglepetten arra, hogy Magyarország immár nem valami halódó, díszletes, exotikus rezerváció, hanem az európai értelemben vett gazdasági fejlődés és munka izmoskarú erőtenyezője, — holnap talán már konkurrencia.

A pályaudvaron, különösen a reggeli órákban, feltűnik előttünk a falusi utasok rendkívüli sokasága. Fejkendős asszonyok, fejükön hatalmas fülesekkel, leányok, legények apró kosarakkal, kendőbe kötözött kézibatyucskákkal sűrögnek, forognak a lejáratoknál. Sietésük módja, mozgásuk biztonsága elárulja, hogy rendes mindennapi útju-

kat járják, nem szórakozni és bámészkodni, hanem dolgozni, eladni jönnek ide. Győrnek mint gyárvárosnak egyik jellemző sajátja az, hogy az iparvállalatok egyszerű munkástömegeit nem a városi proletariátus termeli magából, hanem nagyrészt a környékbeli falvak kisgazdalakossága adja, s ugyanez a munkás és józan kisgazdaelem látja el a városi piacot naponként beszállított friss zöldségfélével, gyümölcssel, tojással. Ezzel vannak tele az asszonyok fején oly eredeti módon és oly délceg biztonsággal himbálózó füleskosarak, a lányok és legények apró kosarai és batyucskáik a déli elemózsiát ölelgetik, mert őket bizony estéig itt fogja tartani a kenyérkereső munka, — a gyár.

A pályaudvar élénksége után meglep az állomás előtti téren a várakozó közlekedési eszközök viszonylag csekély száma. Egy barna autóbusz, néhány taxi, magánautó, két-három rozoga, elvénuilt konflis, hetyke magánfogat vár csak az utasokra. A magyarázata ennek egyszerű. Győrött tulajdonképpen minden itt van, közvetlenül az állomás előtt. Városháza, ügyészség, járásbíróház, törvényszék, ítélőtábla, kereskedelmi és iparkamara, bankok, üzletek, szállodák mind itt zsüfolódnak össze a Baross-hídtól a Káptalandombig terjedő, szűk, kis belvároszakaszon, így az utasnak, hacsak nem hozott mázsás csomagokat, csak akkor van szüksége kocsira, autóra, ha véletlenül mégis a Nádorvárosban, Révfalun vagy a Szigeten van végeznivalója.

A városnak úgszólván egész élete itt lüktet, itt játszódik le ezen az alig ötszáz méter hosszúságú, keskeny Baross-úton, a beléje torkoló egy-két sikátoron és a régi vár főterén, a mai Széchenyi-téren, a győri Grabenen. Még a délelőtti és esti sétálgatók is itt adnak egymásnak találkozót. A városház előtti kedves Bisinger-sétány, a rábaszigeti Színházkert, a Honvédliget, a Batthyány-tér hiába csalogatnak árnyékos lombjaikkal, gondozott utakkal, színpompás virágágyaikkal, az igazi győrinek mégis a Baross-út most és mindörökké a központ és a korzó.

Ezt lepi el sűrű rajokban, még a kocsiforgalom elől a déli és esti órákban, éppen a sétálók miatt lezárt keskeny, aszfaltozott úttesten is a városi fiatalság, gyermekek, cselédek, gavallérok, dámák és katonák, kiknek sokadalmában itt is, ott is feltűnik egy-egy helyi tekintély, honoratior, akárcsak valaha Pesten a háború előtti Hatvani-utcában.

A forgalomnak és életnek ez a szinte hihetetlenül szűk helyre szorított volta részben hagyományokon, részben természeti adottságokon múlik. Természeti adottság, hogy a város szívét szűkén gyűrűzi körül a vasútvonat, a Rába és a Kis-Duna, tradíció, hogy ez a tulajdonképpen ezeréves Győr, a várterület. Mindaz, ami ezeken túlesik, már voltaképpen vidék, a többi utcákon már csak elvéve akadnak a szomszédság szükségleteire méretezett üzletek, kisszatócsok, kisiparosok és vállalkozók. A Széchenyi-tér szomszédságában lévő Megyeház-utca, a Baross-utat szelő szép Andrássy-út, hiába van az egyikben a Vármegyeház, a másikban a Nemzeti Bank és a Postapalota, csendesek, nyugodtak, halkak és kihaltak, mint egy alvó és álmodó kisváros.

Az üzleti negyednek dunai oldalán pedig, azzal szorosan összeölelkezve, összefonódva, mesélő kövekkel fogad a régi Győr.

Győrnek mint emberi településnek múltja megszakítás nélkül még a történelmi időkbe nyúlik vissza. Kőkorszaki tárgyak, bronzkori

leletek, római útmaradványok, csendes avarsírok rétegesen kerülnek itt egymás felett a napvilágra, latin Arabona nevét a kelta avariscusoktól, magyar nevét pedig az avaroknak itt volt egykori gyűrűvárövéből származtatják. De területe a Kis-Duna, Rába és Rábca folyása és árterülete közt szinte kínálkozott is minden időkből a biztonságot és védelmet keresőnek. Vára lett már Szent István idején az ifjú és izmosodó kereszténységnek, az Árpádok alatt a nyugatról támadott, elgyökerező magyarságnak, később a császárnak, majd rövid időre a szultánnak, sőt Napóleonnak is. Védett volta dacára gyakran pusztítják így hatalmas tűzvészek, ostromok, dúlások s bár már a XII. században kereskedelmi gőcpont, vám- és harmincadállomás, nyugodt fejlődésnek csak a XVII. század elejétől indul. A töröktől 1598-ban foglalják vissza Pálffy huszárai Schwarzenberg vallon és francia zsoldosaival s aztán az 1809-i négyhónapos francia megszállásig viszonylagos csendben marad a császáriak kezén.

Megmaradt történelmi és műemlékei az ásatási és sírleletektől, valamint egyes várfal- és kazamatamaradványoktól eltekintve már a XVI. század utáni építkezések. Ilyenekben azonban feltűnő gazdag, és kevés helyen bontakozik ki a régi időknek élethullámzása az utca és épületvonal szeszélyes betűiből oly közvetlen melegséggel és tisztasággal, mint éppen ebben a dunántúli modest gyárvárosban. A fejlődő igényeknek és a múltat meg nem értő építési vágyak természetesen sok minden esett már áldozatul. Így pótolhatatlan veszteség a Baross-út rendezése során csakány alá került régi szép tűztorony és kietlen gipszornamentikát, semmitmondó átlag homlokzatot kapott igen sok belül még régi igények emlékeit őrző lakóház is. Legrégibb épület a Megyeház-utca első háza, rajta a „Curia nobilitatis“ kőbe vésett felírás még a XVI. század közepéről való. A Széchenyi-téri ú. n. vastuskós házhoz a közhit szerint török és középkori romantika tapad. Ez volt állítólag a város visszavételénél elesett Ali Mahmud basa illatos háremes, úri palotája, a sarkon álló vastuskó pedig minden egyes bevert szögével vándorúton errefelé tévedt középkori ifjú művész és iparos mementőjét őrzi. A történelmi kutatás a törökház keletkezését későbbi időre helyezi ugyan, a vastuskó pedig szerinte csupán egy régi üzletcégér, a legendának azonban mégis ereje van; a duplatetős, kiugró kerek-tornyú háznak második emeleti, magasra helyezett, börtönszerű kis ablakai, zárkózott előkelősége és monumentális vonala elhitetik velünk, hogy ez nem csupán építész-szeszély, hanem régi lélek asszonyföltésének, furcsa erkölcsének kőbe virágzása.

Sűrűn vannak itt a vámegyedben apró, udvar nélküli és mégis széles kapuboltozatos emeletes házak, jellemző továbbá a tekervényes, keskeny sikátorok sokasága. Nem véletlen ez sem, de rendszer, a közép- és fiatal újkori várelet itt még tisztánlátszó karaktervonása. A keskeny tekervényes utcák védelmet nyújtottak a csekély átütő erejű, nem robbanó ágyúgolyók ellen, kedveztek a közelharcban lépcsőről-lépcsőre a fellegvár felé szoruló védőknek, a széles kapualjak és nehéz tölgyfaszárnyak menedék voltak a külső várövből minden javaikkal ide menekvőknek. Azok a 6—10 négyszögölön épült emeletes házak pedig katonaszállások. Ilyet épített valaha a régi jó időkben a kaszárnyarendszernek

meghonosulása előtt minden győri polgár, hogy megszabaduljon a saját otthonában való beszállásolástól. Ma szegény emberek, nagyrészt kisiparosok szerény hajlékai és műhelyei ezek a régi pattantyús és muskétás tanyák. 1638-ban épült a híres apátúr-ház, a pannonhalmi apátok régi városi palotája s a XVII. század közepéről való az a sok hatalmas építészeti alkotás, mely Széchenyi György grófnak, Győr város akkori nagy püspökének szívet, műveltségét és áldozatkészségét dicséri, ő építi meg a mai bencés, akkor jezsuita rendházat, a kis szemináriumot, a püspöklíceumot, a székesegyház barokk tornyát, ő alapítja a nemesi konviktust és a magyar ispitályt. Ez a mindent felölelő alkotó kedv úgy látszik átragadt a nagypüspök kortársaira is s úgy a monumentális egyházi építkezések, a karmelita rendház, a rác templom, az Anna-templom, mint a sorban álló szép barokk palotácskák ekkor és a rákövetkező néhány évtizedben épültek vagy kapták mai alakjukat.

Ebből az egyetemes barokk hangulatból kiszakadt különös alakjával, magas tetőzetével a német kisváros-képeket idéző Kreszta-ház és a Kazinczy-utca egyik épülete, a magas oromfalon mélező, méltóságos orientális helyett inkább barokkba torzuló, különös szfinxeivel. Olasz emlékeket és izléshullámot dokumentálnak egyes házak kolostorszerű árkados udvarai és loggiái, Napoleon idejébe vezet a Kazinczy-utca befalazott ágyúgolyója, a Lócsei fehér asszony sorsáról ketyeg a városházi öreg álló-óra s róla álmodhatnak a dőrkapus régi városház kőlépcsői is. Ezeken a lépcsőkön imbolyogtak valaha apró lábacskaí a vesztőhely felé. A házak homlokzatmélyedéseiben, utcákon, tereken és templomhajókban sokféle találunk szép barokk szobrokat, de legértékesebb és legérdekesebb műemlékei a városnak azok a nagyszerű freskók és képek, melyekkel Altomonte, Maulbertsch és Troger díszítették az itteni templomok falait.

A történelmi időkre való regényes elmélázásokat szeretőknek, de komoly kutatóknak, műkedvelőknek és műtörténészeknek is, különösen a bécsi barokk magyarországi emlékeire nézve, rendkívül gazdag anyagot nyújt ez a város régi, mondhatnék első arculatával. Mert Győr szab. kir. városnak három egymástól elválasztható arca van. A régi történelmi városrész mellett ott van a ma tipikusan polgári városa és ezentúl az ettől is elkülönülő hatalmas gyármegyed, kéményeivel, zajával, füstjével, iparvágányaival, tökehatalmával és proletárromantikájával.

Míg a régi vár, a Szent István óta püspöki város, a múlt katolikus életének, a katolikus műveltségnek és szellemnek számos nagyszerű dokumentumát őrzi, az ehhez csatlakozó mai polgári városban és mai városéletben a katolikus szellemnek ez az aktivitása és alkotókészsége erősen elhalványodott. Pannonhalma és a püspökvár geográfiáikig ma is a régi helyen állanak és mégis mintha eltávolodtak volna a város életétől, mintha a körülöttük lévő bástyák és várfalak nemcsak védenék, de el is zárják őket. Széchenyi építkezései, Zichy püspök inkább díszítő részletmunkája a XVIII. század közepén életet adtak a város iparának, kereskedelmének, érdeklődésének hitélet és művészet iránt s ha elgondoljuk e tevékenységnek a korhoz és viszonyokhoz képest gigászi méreteit, csodálattal kell meghajolnunk ez aktív katolikus kultúr-

szellemnek glóriás sugárzása előtt. Ez aranykor után a püspökök általános kultúrtevékenysége veszt kizárólagosságából és elhomályosul, a szociális és kulturális alapítások terén most már a város meggazdagodott, nagyszellemű polgárai lépnek előtérbe, és a kereskedőleány, az orvos, az üveges, a jó öreg bürgerlicher Glasermeister veszik kezükbe a kezdeményezést. Az Orsolyaszűzek zárdáját és iskoláját 1726-ban Neupauer Anna, egy kereskedő özvegye alapítja, — a beteg ember szenvedései enyhítésére ugyancsak polgárember, a kórházalapító dr. Muhlarz Henrik gondol, a Kamillusz-templom alapját 1761-ben Dilt úrnő veti meg, Habermanné Wagner Cecília létesíti a német ispitát s betetőzi e polgári alapítók tiszteletreméltó áldozatait Bisinger alapítványa, melynek kisedővő, menház, temetőkápolna, számos kisebb karitatív alkotás, a Bisinger-sétány és végül a mai hatalmas, modem városházépület köszönhetik létezésüket.

Bár ezeknek a polgári alapítóknak tevékenysége elválaszthatatlan egyházaik által beléjük oltott vallásos szellemüktől, természetszerű az, hogy a kulturális és szociális városépítő munkának ez a laikus kezekbe tolodása nagyraemelte a polgári öntudatot és halványította a város életében a klérus kizárólagos tekintélyét és befolyását. Ehhez járult a vontató-hajózás idején beállott hirtelen vagyonosodás és a protestáns elemek fokozatos térfoglalása is, s ezek és a józsefcsászári szellem eredményezhették talán, hogy a püspök a közügyek intézésében hovatovább érdektelenné válik s a győri polgár sem mint egyén, sem mint testület nem hajlik meg feltétlenül tekintélye előtt.

A város lakossága a XVI. század közepéig kizárólag római katolikus. Ebben az időben telepednek meg falai között más hitfelekezetek is, így nevezetesen protestánsok és zsidók. A protestáns hitet a várbeli német és vallon zsoldos katonák, azok tisztjei és a betelepedett német kereskedők és iparosok hozták magukkal, és 1567-ben Rueber ezredes házánál már rendszeresen tartanak együttes istentiszteleteket, lutheránusok és kálvinisták. Életük és vallásgyakorlatuk itt a püspökvár és Pannonhalma alatt az ellenreformáció idején természetesen nehéz válságokat szenved s voltaképpen csak akkor zavartalan, mikor azt a várbeli protestáns katonai parancsnokok tekintélye is védi.

Templomaikat és iskoláikat az idők folyamán ismételten elkozzák, elzárják előttük a várbeli település szabadságát is, mégis valami rendkívüli szívósság élteti őket, erősödnek és bár nem áll mögöttük sem vagyon, sem közhatalom, kezdettől fogva vannak iskoláik, kulturális és jótékony alapításaik, melyek anyagi erőik és kereteik szűkreszabottságát tiszteletreméltó agilitással pótolják. Ma az 50.000 lakosú városban 4900 evangélikus és 2750 református hívő él. Ágostai evangélikus püspöki székhely. A két felekezet összesen 4 elemi iskolát tart fenn. Szociális és kulturális tevékenységet fejtenek ki egyesületeik: a győri evangélikus belmisszió, a protestáns kör, a református nőegylet és az evangélikus Mária Dorothea-egyesület.

A zsidók mint kalmárok és pénzkölcsönzők szivárognak a püspöki városba s 1567-ben már külön zsidóutca van. Montecuccoli, mint várbepítész, csakhamar kikergeti őket és ezután hosszú ideig csak vásárok napjára nyílnak meg előttük a kapuk. A XVIII. század fordulóján a vár

alatti szigetben 30 család kap engedélyt a letelepedésre/ majd megszűnnek a várbeli tilalmak is és 1857-ben már a Belvárosban is 681 a számuk. Ma Győrnek összesen 5900 zsidó lakosa van, számuk az összlakosságnak 12%-a, a törvényhatósági bizottságban való képviselőjük azonban túlhaladja a lélekszamarányt és 22%-ra emelkedik.

A felekezetek arányából arra kellene következtetnünk, hogy Győr tipikusan katolikus város s szellemi életének és kultúrájának is ez a kimondott jellege. Az élet nem igazolja ezt a logikai következtetést. A felekezeteknek a város területén hosszú időn át zajlott egyenetlen harca, bár ma inkább kölcsönös türelmességről beszélhetünk, nem maradt bizonyos lelki hatás nélkül és a keresztény politikai egységnek a forradalmak után népszerűsített gondolata itt nem tudott az összes keresztény felekezeteket egybefogó maradandó alakulásokat létrehozni. Az ezzel a jelszóval történt szervezkedések inkább római katolikus alakulások maradtak és tulajdonképpen inkább a püspökvárban zárkózott rezerváltságban élő katolikus politikának harci szervezetei. A papság szemelláthatólag tartózkodik a napi politikában való aktív elkeveredéstől s a városi tanácsban is csupán két katolikus lelkész foglal helyet. Társadalmi, szociális és kultúregyesüléseik közül jelentékenyebbek: a keresztényszocialista párt, a legényegylet, a katolikus nőszövetség, a federatio americana győri csoportja, a katolikus kör, a legényegyesület és a Szent Erzsébet-egylet.

Ezen egyházi és katolikus világnézeti alapon tömörült hatalmas táborral szemben a tulajdonképpeni ellentábor a szocialisták szakszervezetei, a radikális alapon álló polgári elemek és a lateiner proletárok alkotják és ezek közt foglal helyet mintegy figyelő állásban az úgy a radikalizmustól, mint a vallási alapon való szervezkedéstől és egyházi gondolattól húzódó lateiner elem, a zsidó polgárság mérsékeltabb és vagyonosabb része és a protestánsok tömege, mintegy predesztináltan arra, hogy összeütközések esetén ellenállhatatlanul ahhoz a félhez sodródjék, mely követeléseiben vagy eszközeiben mérsékeltabb s amelyet a harcban gyengébbnek érez. Bár ez a társadalmi réteg ilyen módon állandóan a közbenálló és kiegyensúlyozó hálátlan szerepét kénytelen vállalni, ez a helyzet számára számbeli kisebbsége dacára jelentékeny tekintélyt biztosít.

A művelt középosztály rendkívül nagyszámú s soraiban sűrűn akadnak az átlagműveltségen messze kiemelkedő, kiváló egyedek is. Eltekintve azoktól a hivatalnokalemeztől, melyek minden táblai és megyei székhelyen megtalálhatók, jelentékeny intelligens tömeget adnak itt a szak- és középiskolák tanári kara, a szerzetes rendek tagjai, az ipari és kereskedelmi vállalatok, valamint a pénzüzetek tisztviselői és azok az iparosok, kereskedők, sőt munkások, akik nem elégedve meg szakmabeli képesítésükkel, akár közép- és főiskolai végzettségük, akár az itteni, a bencés tanárok közreműködésével vezetett kitűnő szabadegyetemen vagy magánúton végzett tanulmányaik folytán kulturális tekintetben egyenértékűekké lettek a lateinerekkel. Ez a rendkívül nagyszámú középosztály önmagában nem tagozódik külön csoportokra, nincs itt gentry, sőt nincsenek a vidéki városokban egy-egy vezető család körül szokásszerűen kialakuló klikkszerű társaságkategóriák sem.

A középosztályban számos a bevándorlott és a családok mondhatnék önmagukban körülzártan élnek. Annak a könnyű felmelegedésnek» Ádámról-Éváról való rokonvállalásnak, amely különösen a felvidék városait az idegen számára oly kedvessé és otthonossá tette, itt nyoma sincsen.

Az országos jellegű társadalmi egyesületek helyi alakulatainak kívül számos szakegylet, dalkör és kaszinó él itt élénk életet, kulturális egyesületei közül kimagaslik az ének- és zeneegylet, melyet még 1846-ban Richter alapított s mely működésével magasra emelve a városnak a zene iránti fogékonyságát, ma is jelentékeny tényezője zenei életünknek. A Kisfaludy irodalmi kör és a győri Lloyd társulat részben az irodalom» részben a közgazdaság körébe vágó értékes előadásokat tartanak; egy-két kiállítás rendez évente, nagyrészt a helybenlakó néhány művész és iparművész részvételével az itteni képző- és iparművészeti társulat. A sportéletet is egyesület szolgálja, melyeknek tagjai főképpen a labdarúgást, a teniszt és a város folyóparti jellegének megfelelően a különböző vízi sportokat kultiválják.

Két napilapon kívül számos egyházi és szakújságja van, melyek közül kiemelkedik komoly tudományos és irodalmi értékével az újabban megindult és Győr barátai egyesületének kiadásában megjelenő Győri Szemle. Ez az egyesület magához vonva mindazokat, akik a város egyéni múltjának és jövődöbeli egyéni kultúrájának hívei, rendkívül értékes hivatást tölt be és szinte meghatározó szeretettel igyekszik feléleszteni a város polgárságát saját értékei felismerésére. A legutóbbi időkig ugyanis ez a felismerés teljesen hiányzott s nem lehetett szó arról, hogy a város kultúréletének valami speciális helyi színezete legyen. Nem volt még modem értelemben vett színházépülete sem s a Rába-sziget botrányos hodályában játszó színtársulatok inkább csak karzati közönségre számíthattak. A város intelligenciája teljesen Budapest, de még inkább Bécs hatása alatt állott, erre a két kultúrgócpontra támaszkodott, ezeket csodálta, helyi értékeit nem is vette észre. Azok a sajátosságok, amelyek a város múltjából és régi műveltségéből megmaradtak, a város polgárai előtt hosszú időig csak ócskaságnak vagy elmaradottságnak tündek fel és nem ezt az egyedül itt jelenvalót mutatták az idegennek, hanem sugárutakról és modem palotákról álmodva, azt, ami ha méreteiben nem is, külsőségeiben legalább a két városbálványra, Budapestre vagy Bécsre emlékeztetett.

A kereskedelem terén Győr a török hódoltság megszűnte óta eleven életet él s a vontató-hajózás idején a gabonaexport forgalmát hosszú időn át mintegy 50%-ban maga bonyolította le. Nagy piaca volt itt a külföldre irányuló állatforgalomnak is, a vasútforgalom és a gőzhajózás kifejlődésével azonban ez is elterelődött s csak a sertéskereskedelem tudta pozícióját jelentőségében máig is megtartani. A kis- és nagykereskedelemben az utolsó 50 év alatt a zsidóság itt is jelentékeny tért biztosított magának, arányszámuk azonban nem olyan nyomasztó» mint más vidéki kereskedővárosokban, mert a régi, nagyrészt német vagy örmény eredetű kereskedőcsaládok közül itt még számosan megőrizték tradíciójukat és nem ritkák a 3—4 generáción át apáról-fiúra szálló üzletek sem. Az ország megcsonkításának átká Győr város keres-

kedői világát relative kisebb mértékben érintette, mert a forradalmak előtt az intelligencia gyakran utazván Bécsbe és Budapestre, szükségleteit nagyrészt ott szerezte be s a győri kereskedelem inkább a város és környékének napi szükségletekkel való ellátására szorítkozott. Így a forgalom a Komárom és a Csallóköz felé elvesztett piacai helyett részben kárpótlást talált az Ausztriával szemben felállított vámhatárok és közlekedési nehézségek folytán a helyi vásárlók szaporodásában és az eddig Bécs felé orientálódó Sopron és Mosony környéki határterületekben.

Győr gazdasági életének és társadalmi kultúrájának legjelentékenyebb tényezője az itt működő mintegy 30—35 nagyobb gyári üzem, melyek közül országos, sőt nemzetközi viszonylatban is jelentősek a Back-malom, a Gráb viaszosvászón-, műbörgyár és textilművek, a lódenanyagokat gyártó Richards-gyár, a Győri textil és Linum Tauszig szövőgyárak, a Koestlin keksz- és süteménygyár, a Győri olajművek, a győri ipartelepek: a Magyar vagon- és gépgyár, a Magyar fémdoboz, a László-féle fémáru és a Benes-féle vegyészeti gyár. Itt van Győrött az ország legrégebbi mezőgazdasági gépgyára is, melyet még 1845-ben Stadel Károly alapított s azóta is a család tulajdonában van. Mindezek a gyárak és a kisebb iparüzemek mintegy 6—7000 munkást foglalkoztatnak, kik közül 25—30% a falvakból jár be munkahelyére. Újabban az üzemredukciók folytán Győrben is felütötte fejét a munkanélküliség s a munkanélküliek száma átmenetileg 1200 felé emelkedett.

A kereskedő- és iparososztály önálló politikai és társadalmi erő-tényezővé nem emelkedik, és pedig részben a keresztény alapon szervezkedett katolikus társadalom, részben a szociáldemokrata ipari munkásság nagy számbeli fölénye miatt, részben azért, mert maga is felolvad ezekben a világnézeti alapon álló nagyobb alakulásokban. A kisipar körében szép eredményeket mutatnak fel a szövetkezetben tömörült asztalosok s a Baross-úton lévő helyiségükben kiállított bútoraik világviszonylatban is elsőrendűek. A kisiparos-osztály egyébként természetesen itt is erősen érzi a gyáripar versenyeivel kapcsolatban világszerte előállott és elháríthatatlan válságát mindazokban a szakmákban, melyek a gyárszerű termelést megengedik. Ezek itt is fokozatosan a helyi szükségletek és javítások méretére csökevényesednek és elproletarizálódnak. A napról-napra szűkebb viszonyok közé kerülő kisiparosok, úgyszintén az iparossegédek egyrésze is lelkileg a szociáldemokrata munkások felé húzódik és kívülről támogatja a szakszervezeti törekvéseket. Ezek, úgyszintén az aránylag nagyszámú munkásság tag területet biztosítanak a marxizmus terjedésének és a szakszervezeti mozgalom erősödésének.

Mindezek dacára az osztályharcpolitika itt nem tudott szélsőségekbe kapni a forradalmak alatt sem, a kommunizmus főharcosai és szószólói inkább a radikális hajlandóságú lateiner-desperádók voltak. A szociáldemokrata front ezen viszonylagos nyugodtságának oka részben az, hogy a gyárak egyszerű munkáseleme, a napszámosok a faluról járnak a gyárba, nem laktak a városban s ha be is kényszerítik őket a szakszervezetekbe, mentalitásuk kigazda gondolkozás marad, részben azért, mert a jól fizetett szakmunkásság általában mérsékelt és

polgári hajlamú, kistökés ambíciókat mutat s megtakarított filléreiből igyekszik minél előbb telket, házat venni, polgári családi otthont teremteni. A gyárnegyed környékén Révfaluban és az Újvárosban is sűrűn találunk ilyen szerény igényű és barátságos munkás családi házakat. Ezeket a családi házépítéseket a város is igyekszik telekparcellázásokkal megkönnyíteni és maga is épít kislakásos bérházakat. A szociális gondoskodás közegészségügyi vonatkozásában nagy hivatást tölt be a nagyszabású és kitűnő városi kórház s pótolja a munkásság számára is azt, amit a Társadalombiztosító Intézet, eszközei fogyatékoságai folytán egyébként meg nem adhat. A munkanélküliség így nem válik itt sohasem oly nyomasztóvá, hogy nagyobb tömegeket tegyen a lázadásra hajlamossá. A falusi munkások üzembeszüntetések esetén otthonaikba vonulnak vissza s a munkanélküliek tömegét mindenkor az az aránylag kisszámú és kevésbé értékes elem alkotja, mely egyéni tulajdonságainál fogva nem tud elhelyezkedni a szakmunkások között s testi erőben nem versenyezhet a falusiakkal. Ez a réteg minden üzembeszüntetésnél, de az üzemredukciónál is természetesen munka nélkül marad és sorsán csekélyebb versenyképessége miatt tartósan a munkaalkalmak szaporodása sem fog változtatni.

Győr városában járva, gyakran halljuk a panaszt, hogy a város fejlődésében rendkívül érezhető egy nagy, általános tekintélyt élvező, vezető egyéniség hiánya, ki alkalmas volna arra, hogy különösen az izoláltan, egyéni életet élő polgári és latéin»: elemeket maga körül kikristályosítsa. Ennek hiánya, ha elgondolkodunk, tulajdonképpen nem az egyénekből, hanem a város társadalmának fentvázolt sajátos rétegződésében rejlik, mely mellett egy irányító és különböző törekvéseket egybefoglaló tekintély kialakulása nem is lehetséges. A város szellemének, kulturális és politikai irányzatának kialakulása végeredményében a katolikus és a szociáldemokrata világszemlélet mérkőzésében fog véglegesen eldőlni, és pedig előreláthatólag annak a félnek a javára, mely saját működését és saját alkotásait meggyőzőbb erővel tudja megtölteni szociális és kulturális értéktartalommal. Egy nyers majorizálási harc e közt a két tábor között katasztrófális lehetne a város fejlődésére, amit láthatólag minden győri érez, így remélhetjük azt, hogy jóslásunk beválk és mindkét világnézet képviselői erőszak és szenvedélyek felidézése helyett kulturális és szociális téren fogják keresni a terjeszkedést.

JUHÁSZ JENŐ

MAGYAR IRODALOM KÜLFÖLDÖN

V^{ALAMELY} nemzet életrehívottségának legmegbízhatóbb fokmérője az eredeti értékeknek az a tömege, amellyel a világkultúra kincsházához járul. Ennek a közhellyé vált megállapításnak mindjobban terjedő igazsága ösztökéli a nemzeteket arra, hogy szellemi termésük elterjedésén féltékeny gonddal őrködjenek. Hogy minő fontosnak tartja például Olaszország irodalmi termékeinek külföldön való elterjedését, megláthatjuk, ha kezünkbe vesszük Marino Parenti havi folyóiratát, mely egyes-egyedül annak a célnak van szentelve, hogy az olasz könyv külföldi sorsát figyelje s elősegítse az olasz könyvek külföldi barátainak megszervezését. („La vita del libro italiano all'estero.“) Mennyivel inkább kötelezi a kis nemzeteket ebben az irányban való erőfeszítésre az a gondolat, hogy fennmaradásuk jogcímének minél teljesebb védelme érdekében igyekezzenek a világ elé tárni faji géniuszuknak a tudomány, művészet és irodalom terén legjellemzőbb hajtásait.

Tudományos kultúránk, melynek világkapcsolatait hatalmas áldozatokkal fenntartott nagyarányú tudománypolitikai szervezetek biztosítják, éppen úgy, mint művészeti termésünk, mely a nemzetközi tárlatokon vagy a hangversenydobogó reflektorfényében többé-kevésbé kivájt úton jut a külföldi aréna porondjára, könnyebben kerül a nemzetközi értékbecsú mérlegére mint irodalmunk, mely elszigetelt nyelvünk korlátái közé szorítva, mintegy rejtett kalitkába zártan várja, hogy dalára felfigyeljenek.

A magyar írói géniusz sasszárnya nem egyszer feltörte e szűk korlátokat, világgá röpítve egy Petőfi, egy Jókai nevét, de a ma száguldó irama nem engedi meg, hogy megelégedjünk a véletlennel, mely egy-egy magyar íróat világhírhez juttat. Bölcs felismerés vezette külföldi irodalmi kapcsolataink ápolását a kultusztárca gondozása körébe, hol az irodalmi célokra szolgáló javadalomból kiharított fedezet módot ad a magyar irodalomnak idegen nyelveken való minél hatékonyabb ismertetésére, a P. E. N. Club, valamint egyéb, a külföldi szellemi kapcsolatokat ápoló társaságaink hasznos tevékenységének előmozdítására, külföldön megjelenő gyűjteményes munkák és e körbe vágó kiadványok támogatására s egyáltalában annak az útnak megszervezett kialakítására, melyen indulva a magyar irodalom vándor-madarai a világ minden tájékán otthonra lelhetnek.

Ez akció megindulása óta, melyet bizonyos oldalról kezdetben némi idegenkedés kísért, a hivatalos irodalompartolás legtúlzóbb ellenzői is beláthatták, hogy a magyar irodalomnak a külföldön való

megismertetését célzó mozgalom irányítását semmiféle elfogultság nem vezette s adminisztratív működése körében igyekezett tiszteletben tartani azokat a határokat, melyeken túl a művészeti közigazgatásnak nem lehet szava s ahol a művészet berkeiben kétszeresen szent „noli me tangere“ kezdődik.

Különben is kezdettől fogva óvakodtunk attól, hogy hivatalos jellegű kiadványok címén külföldi kiadók kizsákmányoljanak, hiszen ezzel útját álltuk volna annak, hogy — mint utóbbi időben örvendetesen tapasztalható — világhírű színpadi íróink után regény- és novellairodalmunk nem egy szerencsés képviselőjének is sikerüljön a maga külön útján érvényesülnie. (Kosztolányi „Véres költő“-jének külföldi karrierje, Zilahy Lajos „Két fogoly“ című regényének francia sikere, Surányi Miklós „Nápolyi asszony“ának amerikai kiadása, Móricz Zsigmond monumentális bevonulása a német könyvpiacra hatásosan egészíti ki a Bállá Ignác buzgólkodása mellett elért nagyméretű olaszországi előnyomulásunkat.) De nem óhajtok itt részletes beszámolót adni sem ezekről, sem azokról az eredményekről, melyeket egyrészt külföldi fórumokon a magyar irodalom iránt való érdeklődés felkeltése, másrészt magyar művek külföldi köntösben való megjelenése érdekében állami támogatással elérni próbáltunk (Hankiss János nagyhatású párizsi, Hevesi Sándor sokatígérő londoni működése) — most csak néhány fényfoltot kívánok reámutatni, mely az idevágó tevékenység körében megvilanva reávilágít ennek az ügykörnek jelentőségére s igazolja a reformot, mely körvonalait tisztán látva, gondoskodott e különzerű hatáskör önálló kereteiről.

A TURÁNI optimizmussal járó, velünkszületett elbizottságunk-e az oka vagy pedig a propagandatevékenység iránt a „közös külügy“ rendszere alatt kifejlődött határozott oblomovizmusunk, — nem lehet eldönteni, de valljuk meg őszintén, vajmi keveset tettünk abban az irányban, hogy az az idegen, aki Magyarország kultúrája iránt érdeklődik (és itt nemcsak tudósi érdeklődésre gondolok), minél könnyebben hozzájuthasson azokhoz a forrásokhoz, ahol kellő tájékozódásra tehet szert.

A kultuszminisztérium külföldi irodalmi akciójának intézésére rendelt szerv volt hivatva arra, hogy ezen a bajon is minél előbb segítsen. Ezért segítette elő a m. kir. külügyminisztérium sajtóosztályának megértő támogatásával Magyar Márta háromnyelvű könyvjegyzékének megjelenését (német, francia, angol), mely a nélkül, hogy tudományos teljességre törekednék, ügyesen foglalja össze azokat a Magyarországról megjelent idegennyelvű műveket, melyek kulturális életünk egy-egy területére a legjellemzőbbek s reátereli a külföldi közönség figyelmét a fordításban megjelent magyar szépirodalmi alkotásokra, melyek a világirodalom palettáján eredeti színfoltok jelzésére alkalmasak. Ez a fűrgő kis könyvecske, reméljük, hasznosan fogja szolgálni azt a célt, hogy ismerős és ismeretlen távoli barátainknak életrevalóságunkat és élniakarásunkat hirdesse.

Magyar nő munkájáról írva, mely a magyar élet felé tereli a külföld figyelmét, tollunk alá kívánkozik Pongráczné Jacobi Erzsébet

neve, kinek pompás alkotása az a gyönyörű könyv, melyet Benedek Kata rajzai díszítenek s mely a legelőkelőbb newyorki kiadók egyikenél (Macmillan Company) indult világútjára. Ez a lelkes magyar érzéstől és finom ízléstől áthatott bájos mű, melyet kritikánk egyértelmű hozsannája fogadott (The adventures of Andris), valóban alkalmas arra, hogy rajta keresztül idegen lelkek — a benyomásokra legalkalmasabb korban — megismerjék és megszeressék a magyar földet és népét. Hasonló értékű Pongráczné másik kedves könyve is: „When I was a girl in Hungary“, mely régi hiányt pótolva egészíti ki az életrevaló bostoni sorozatot: „Children of other land“.

Nagy tévedése a külföld számára dolgozó íróknak, mikor abban a hiszemben, hogy a külföldi közönséget az intemacionális életviszonyok érdeklik, minden honi vonatkozástól tudatosan tartózkodnak s alkotásaiknak a tősgyökeres faji jellegzetességek eltüntetésével kozmopolita profilt próbálnak adni.

Ezek az írók nem gondolnak arra, hogy tartós művészi érdeklődést sokkal inkább azok a művek váltanak ki, amelyek az író lelki-világához legközelebb férköző helyi környezet hatását a legjellemzőbb módon tükrözik, amelyek leginkább magukon hordják a különserű nemzeti vonásokat.

A nemzetek egymáshoz való közeledése, amely alkalmasint a jövő uralkodó eszméjévé válik, nem a nemzetek uniformizálódását jelenti, sőt fokozottabb érdeklődéshez vezet távoli népek eredeti kultúrértékeinek egyéni színei iránt.

Erre vallanak a külföldi irodalmi kapcsolatok közigazgatásában a legutóbbi hónapok alatt felmerült jellemző esetek, melyek az irattár homályából a nyilvánosság világosságára kíváncznak, egyrészt érdekességüknél fogva, másrészt azért, hogy a tett intézkedések — utólagos jóváhagyás reményében — az elbírálásukra legilletékesebb magyar közönség ítélőszéke elé kerülhessenek.

Újban számos intemacionális gyűjtemény készül, mely az elüő néplélek-adta változatosságtól várja legfőbb sikerét. Feltűnő, hogy például amerikai mesekönyvszerkesztők mennyire érdeklődnek az eredeti magyar népmesék iránt. Nemrégiben egy készülő amerikai gyűjtemény számára („Old tales from many nations“) ki kellett választanunk egy olyan népmesét, melynek tipikusan magyarnak kell lennie s „gyöngédnek, minőt anya mond gyermekének, erkölcsi tanulságot magábanfoglalónak és a legmagasabb ideálokra tanítónak.“

A megoldás nem is olyan egyszerű mint aminőnek látszik. Népmeseszakértőink egyik legtudósabbja fejtette ki előttem, hogy a magyar népmesék legnagyobb részben nem gyermekmesék; „népünkél a mese nem a családban él, az anya és gyermeke között; hiszen nappal nem érnek reá mesélni, este pedig a gyereket hamar lefektetik s inkább megriasztják egy ijesztő mesével, semmint gyönyörködtetve az álmat kiverjék szeméből. A magyar népmese életvilága nem a gyermekágy, hanem a fonók, fosztók, kukoricamorzsolók és paszulybontók ideje. Felnőttek mondják felnőtteknek, hogy a mesélő ügyességében gyönyörködők a munkáról és időről elfeledkezzenek. A gyermekek is csak véletlenül hallják itt ezeket a meséket. Ez az oka, hogy a magyar nép-

mesékben sok a gyermeki értelemnek és képzeletnek magas elem, sőt — sok a... sikamlósság, úgyhogy — a kért célból — a legtöbbet csak bizonyos átdolgozással lehetne idegenek számára hozzáférhetővé tenni.“

Kissé levert ez a megállapítás, míg — nem is annyira a Szendrey Zsigmond szakavatott irányítása mellett átbúvárlott népköltési gyűjtemények, mint inkább egy távoli, ködös emlék hatása alatt — reá nem eszméltem az „Angyalbárányok“ gyönyörű meséjére (Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteménye, 13—172), melyet azután boldogan indíthattam útnak, hogy a más nemzetbeli népmesék élén hirdesse a magyar mesemondó képzeletének kincses gazdagságát, a magyar mese meleg poézisét, szerkezetének nemes, tiszta vonalát.

Reméljük, hogy ez intézkedésért is megkapjuk a magyar közönségtől az abszolúciót, éppen úgy mint annak a még érdekesebb, még izgatóbb feladatnak megoldásáért, mely ugyancsak a legutóbbi időben meredt élnk: kijelölni a newyorki „Poets Guild“ számára (s elküldeni angol fordításban, költője életrajzával együtt) — a legszebb magyar lírai verset!

Mit is tervez a Poets Guild ankétja?

Versgyűjteményt ad ki a világirodalom legszebb lírai verseiből» melyben minden nemzet csak egy verssel van képviselve. Az antológia kiadását hangverseny előzi meg, ahol a gyűjteménybe kerülő költeményeket előadják. A „dalnokverseny“-re tíz dollár a befizetés, s a befizető nemzet — a kiadói vállalkozás lebonyolítása után — 50 dollárt kap vissza, melyet valamely irodalmi feladat díjazására fordíthat. A forgótöke előteremtésének ez a módja reávall Amerikára s még az üzleti találékonyosság mintaországában is páratlannak tetszik. Bizonyos azonban, hogy kitűnő newyorki főkonzulunknak könnyebben ment a 10 dollár előteremtése, mint itthon a legszebb magyar vers kiválasztása.

Itt már nem az volt a nehézség, hogy kevés az anyag, inkább az, hogy a magyar líra gazdag termése olyan hatalmas választékot nyújt, hogy az első pillanatban a legeslegszebb magyar vers lelkiismeretes kiválasztásának terhe szinte ólomsúlyként nehezedett reám.

Még örültem a „szigorító“ feltételeknek, melyek szerint csak holt költő jöhet számba, a versnek nem szabad 32 sornál hosszabbnak lennie; semmiféle történelmi vagy politikai vonatkozást nem tartalmazhat.

De e megszorítások után is volt min töprengeni, annál is inkább, mert nyilvánvaló, hogy ily alkalommal nem szabad tisztán egyéni ízlés után indulni, hanem igyekezni kell a magyar közvélemény többségének felfogását visszatükröztetni.

Így jutottam el Petőfi „Szeptember végén“ című költeményéhez, melynek eléggé sikerült angol fordítása található Loew New-Yorkban 1912-ben megjelent Petőfi-anthológiájában.

Petőfi költészetének ez a gyöngye, a világirodalom egyik remeke, a költő és hitvese későbbi életfolyásának előrevetett árnyékával, dőbenetes dokumentuma a lángész megrázó váteszi tehetségének. Ez a hullámzó lélek, mely családi boldogsága teljében sem ismerte a szél-

csend nyugalját, huszonhat évesen művészete legmagasabb fokára jutva és hősi halála előérzetével beleveszve a szabadságharc forgatagába, olyan elragadó jelensége a világirodalomnak, hogy nála különb fáklját, az ő életénél megkapóbb életet nem tűzhattünk a világ költőinek az újvilágban emelt pantheon csúcsára.

FELJEGYZÉST ÉRDEMEK, hogy Amerika, mellyel kapcsolatban oktatásügyünk racionalizálása során sok komoly szó esik s melytől túltengő idealizmusunk helyébe több realitást és praktikus érzéket óhajtunk átplántálni, a fentemlített példákat szolgáltatja annak bizonyításához, hogy az emberi lélek formálását odaát sem érzik teljesen azok nélkül az ideális vonások nélkül, melyek a magyar iskolában vezetőszerepet visznek.

Ugylátszik, a gépek hazájában is tapasztalható ily igyekvés ily magasságok felé, ahová mi oly szívesen szállunk velük, büszkén, mert ezekben a régiókban nem érezzük annyira gyengességünket, és bizakodva, mert azokat a legszentebb célokat, melyeket korunk a magyar sors elé szab, csak a magyar lélek idealizmusának szárnyain közelíthetjük meg.

ifj. WLASSICS GYULA

A MAGYAR ŐSTÖRTÉNET

— Németh Gyula új könyve —

A NÉPEK eredetére és ősi történetére tudvalevőleg nincsenek írott feljegyzések, történeti források s a történetíró e kérdésekben régebben nem módszeres kutatások alapján, hanem spekulatív úton jutott el bizonyos eredményekre. Száz évvel ezelőtt még szittyá, szkíta volt a magyar, azelőtt zsidó eredetű, mert a biblia kizárólagos tekintélye alapján még a XVIII. században is a bibliai népektől, általában a zsidótól való leszármazást igyekeztek bebizonyítani a nyelvészek és történészek. Az utolsó két évtized alatt egy sajátságos, ferde irányú lelkesedés turáni származásunkat fogadta el, turáni eposzok, himnuszok, ódák, sőt szonettek születtek, amelyek turáni hazafiasságunkban igyekeztek megerősíteni bennünket, a tudomány igazolására azonban említsük meg, hogy az a félművelt képzelőerő e sajnálatos eltévelyedésében teljesen ártatlan s komoly tudósaink közül senki sem vállalkozott arra, hogy a turáni népektől való leszármazásunkat megpróbálja bebizonyítani.

Ha írásbeli följegyzések és történeti források nem maradtak is fenn a magyarság eredetére és őstörténetére, a tudomány mégis talált rá módot, hogy világot derítsen erre a rejtélyre. Az utolsó száz esztendő nyelvudományi vizsgálódásai, kutatásai oly szálakat bogoztak ki a nyelvek régi emlékei: személynevek, helynevek, egyes közszavak s a különböző nyelvekben fennmaradt közös elemek alapján, amelyek igen régi időkbe és igen határozott irányban vezetik vissza a komoly őstörténeti kutatót. A nyelvhasznítás megállapította egyes, egymástól igen távol élő népek nyelvének a rokonságát, vagy a szókincs egy részének azonosságát, megállapította azt, hogy a rokon nyelvekben az ősi, legprimitívebb élet és foglalkozás szavai közösek-e, avagy a fejlettebb kultúrát feltételező szavak egy-egy csoportja s ennek alapján kiderítette, hogy az egyes népek egykor összetartoztak-e, egyek voltak-e s az elszakadás és különélés folytán távolodtak-e el egymástól, vagy bizonyos korban egymás mellett, vagy együtt éltek-e és az együttélés folyamán vettek át szavakat vagy nyelvi elemeket egymástól. A nyelvtudósoknak tekintélyes serege bűvárkodik a magyar nyelv származásának, hovatarozásának kiderítésén már több mint egy évszázad óta s az ő egymásra épülő tudományos kutatásaiknak eredményeképpen kétségtelenül bizonyos az, hogy a magyar nyelvnek a finnugor nyelvcsaládba tartozása nem föltevés, hanem tudományos valóság.

A szétszórta élő finnugor népek nyelvének közös elemei egy egységes finnugor alapnyelvet tételzetnek föl. De ma már az is bebizonyított tény, hogy a finnugor nyelvek ősrökonságban vannak a szamo-

jéddal, tehát a finnugornak és a szamojédnak is volt egy közös alapnyelve: a finnugorszamojéd, vagy röviden: uráli alapnyelv. Több nyom arra mutat, hogy ez az ősnelv ugyanabból a forrásból származik, mint az indogermán, más nyomok meg azt tételeztetik fel velünk, hogy az uráli nyelvek rokonságban vannak az altajakkal: török-tatár, mongol, mandsu-tungúz nyelvekkel (például az ember neve: latin homo, litván z o m u, gót g u m a, — szamojéd k u m, — magyar hím, vogul chum, votják kum, zürjén komi — török күн, mongol күмүн).

A nagy finn tudós, Setälä Emil, aki legutóbb budapesti finn követ is volt, a nagy finn Világtörténet II. kötetében tisztán és könnyen áttekinthetően összefoglalta mindazt, ami az uráli, finnugor, ugor, finn ősnépek életéről, foglalkozásáról, műveltségéről nyelvi bizonyítékok alapján megállapítható,¹ Megállapítja, hogy az uráli ősnépek egyedüli főfoglalkozása a vadászat volt, ami kitűnik abból, hogy több erdei állatnak fennmaradt a szamojédban és egyes finnugor nyelvekben az uráli alapnyelvből leszármazó neve: róka, farkas, hölgymenyét, hód, evetke, medve, nyúl, nyírfajd, kacsafajtak. Vadászeszközök: íj, ideg, nyíl, gombostűvégű nyíl, lándzsa. Halak: a hal szó, folyami menyhal, — halfogóeszközök: háló, varsa. Szelídített állatuk a kutya, rénszarvas, ruházatuk állati bőr, lakóházuk a kúpalakú, fához épített fedél, szoba-berendezésükből kimutatható az ágy és a bölcső megléte. Kézművességük a kötés, fonás, varrás lehetett. A házieszközök készítésére a fát, kérget, csontot, követ és sarat használták föl. Ezekon kívül Setälä megállapítja családi, rokonsági, lelki életüknek több adatát, tisztán azoknak a nyelvi adatoknak, szavaknak a segítségével, amelyek a szamojédban és az egyes finnugor nyelvekben egyaránt fennmaradtak.

Ez a legrégebbi kor, amelyre a tudomány a magyar, illetőleg finnugor őstörténetben rá tudott világítani. Ez a kor, az uráli kor, amely körülbelül három évezreddel Kr. e. lehetett. Azóta az uráli népek széttöredeztek, előbb szamojédra és finnugorra, a finnugor népek finnre és ugorra, a finnek: zürjén, votják, lapp, finn, mordvin, csere-miszre, az ugorok vogul, osztják és magyarra.

A KÜLÖN MAGYAR őstörténettel ma számos módszeres tudományos kutató foglalkozik, különösen az utóbbi évtizedekben, amióta a finnugor összehasonlító nyelvtudomány olyan megdönthetetlen eredményekre jutott, amelyeket nemcsak a nyelvészet használhat föl hangtörvények, alaktani, mondattani szabályosságok megállapításánál, hanem a történetírás is biztos támaszul vehet vizsgálódásaihoz. Persze a nyelv eredetének kutatása csak „általában“ vet világot a nép eredetére, mert hiszen a nyelvrokonság fogalma nem azonos a néprokonság fogalmával, mivel megtörténhetik, mint ahogy gyakran meg is történt, hogy egy nép ismert nyelvéhez eredeti nyelvének elvesztésével jutott; de még ha feltehető is a nyelvcserre lehetősége, a nyelvi kapcsolat ősi kulturális rokonságnak, intenzív érintkezésnek vagy egyenesen faji

¹ Bő kivonatos ismertetése: Trócsányi Zoltán, A finnugor népek őstörténete, 1—20 l. Különnyomat az Ethnografia 1916. évfolyamából.

keveredésnek az emlékét őrzi. Ennek megállapítása után igen egyszerűnek látszanék a honfoglaló magyarság anthropológiai, etimológiai, nyelvi hovatarozandóságának a kérdése, mert e probléma kutatójának nem volna más feladata, mint hogy összehasonlító anthropológiai, etimológiai és nyelvi vizsgálatokat végezzen az elszakadt és ma is élő testvéreknél és a valamennyinél vagy a többségnél fennmaradt közös elemek alapján kikövetkeztessen egy ősi típust és azt alkalmazza a magyarnak ismert törzsekre is. A probléma azonban igen bonyolult, mert az elszakadás után a finnugor népek régi lakóhelyüknél északabbra, a magyarok délebbre, más-más életviszonyok közé kerültek, más-más népekkel kerültek érintkezésbe s az ugor magyarság különféle új kapcsolatok, hatások, keveredések, idegen törzsek befogadása, beolvasztása következtében annyira átalakult, hogy a honfoglalás korával foglalkozó tudósok nehéz problémával találták szemben magukat és hol finnugornak, hol töröknek, hol finnugor nyelvet megtanult töröknek tekintették IX. századbeli őseinket. A sok föltevés közül a tudomány ma azt az elméletet fogadja el, amely szerint a magyarság honfoglaláskori képe különféle népelemek beolvasztásával alakult ki s Németh Gyula, a budapesti egyetem töröknyelvi tanára, „A honfoglaló magyarság kialakulása“ című most megjelent nagy munkájában megvilágítja, hogy mily népek beolvasztásával, mikor és miképpen?

Az UGOR ŐSHAZA, amelyben a magyarok még együtt laktak a vogulokkal és az osztrákokkal, a Volga hajlásától keletre fekvő vidékeken terülhetett el. A magyarság már itt érintkezésbe került egy török néppel: a bolgárral s ezzel más területre, a Kubán alsó folyásának vidékére költözött, hol egyéb török népekkel nemcsak érintkezett, hanem egyenesen ezek kötelékében élt, ezeknek alakulási törvényei szerint újabb török néprészeket vett magához, viszont régi alkotórészeinek egyes elemeit elvesztette. A török népek mozgalmas története forrásokban alig van följegyezve, de különféle állami, politikai, törzsi alakulásait jórésztben megőrizték a reánk maradt régi török népnevek, amelyek hasznos történeti forrásoknak bizonyultak a magyar őskor problémáinak megvilágításához. A török törzsalakulások kérdése azért érdekes magyar szempontból, mert ebből analógia útján következtethetünk magyar őseink törzsalakulásaira.

A török nomádállain, helyesebben államszövetség vagy törzsszövetség rendszerint több önálló vagy önállóságában korlátozott nagyobb részből áll. A nomádállam nagyobb részei kisebb részekre oszlanak: törzsek, altörzsek, nemzetségek, ágak és családokra. Midőn Justinus császár a türk kagán követeinél a türk birodalom szervezete iránt érdeklődött, azt a választ kapta, hogy náluk négy fejedelemség van, azonban az egész nemzet felett való legfelsőbb hatalom a kagán kezében van. Ibn Fadián feljegyzése szerint Almys volgai bolgár fejedelem alatt négy király uralkodott. A besenyőknek 950 körül nyolc törzsük volt, valamennyi önálló fejedelemmel. Egyideig a magyarság is hét önálló törzsből állott. A honfoglalás körüli időben azonban meglehetősen erős központi hatalom keletkezett, mely Árpád halála után meggyengült s Gézával újra megerősödött. A besenyők törzse negyven

kisebb részre (nemzetségre), a kazak-kirgizek három hordára oszlanak: nagy, középső és kis Hordára. A legkisebb szervezeti egység mindenütt a család, amelynek valamely népalakulat előállításában csak másodrangú szerepe van, az elsőrangú tényező egy erősebb csoport, amely származásra, nyelvre való tekintet nélkül egyesíti mindazon családokat, nemzetségeket és törzseket, amelyek hatalmi körébe esnek. A nomádállamot ilyképpen gyakori változások, az állandóság hiánya jellemzik. Az Európa határán megjelent hunokról például a IV. század második feléig alig hallunk. Ekkor egy erős uralkodó összefogja erejüket, megtámadja Nyugatot, Attila óriási hatalomra tesz szert s az V. század közepén a birodalom összeomlik, illetőleg a Fekete-tenger vidékén új alakulatok formájában él tovább. A nagy birodalmak szétesésére jellemző példa a kazároké is. A kazárok három törzse, a kabarok, elválik a Kazárbirodalomtól és a magyarsághoz csatlakozik. E gyakori hullámból nyilvánvaló, hogy a török nomádállamok általában nem egynyelvűek és nem egyfajúak. Attila birodalma a megszervező török hónokon kívül irániakból (alánokból), germánokból és egyéb népekből állott. Konstantinos Porphyrogenetos külön kiemeli, hogy a magyarokhoz csatlakozott kabarok a magyarokétól eltérő (t. i. török) nyelven beszélnek. Itt az a különös dolog történt, hogy a kabarok megtanították törökül a magyarokat, de ők is megtanulták a magyar nyelvet, s a végén a magyarok is, a kabarok is elfelejtették a törököt s mindnyájan csak magyarul beszéltek. A török kunok és az iráni jászok (az alánok utódai) mint egységes nép jönnek be Magyarországra s együtt találunk kunokat és jászokat a XIV. század elején bizánci szolgálatban is Kelet-Ázsiában is.

Az újonnan csatlakozott törzsek szerepe többnyire alsórangú. Ők végzik a legnehezebb munkát, védik a határt és őket küldik az első arcvonalba. Baján avar fejedelem a hozzájuk csatlakozott kutuguroknak (kutriguroknak) parancsolja meg, hogy keljenek át a Száván és pusztítsák Dalmáciát. Meg is mondja, hogy azért küldi őket előre, mert esetleges pusztulásukat nem nagyon bánja. A mongolokról több feljegyzés közli, hogy a kunokat erőszakkal kényszerítették az első arcvonalba.

A török nomádállamoknak nemcsak államéletét, de társadalmi életét is rekonstruálták az orientalisták. Radloff a kirgizek életének közvetlen megfigyelése alapján megállapítja, hogy a társadalmi csoportokba való alakulás alapja ina is a család, s a rokonságot egy közös tulajdon, amely nélkülözhetetlen a marhaállomány fönntartásához, szoros érdekközösségbe láncolja össze. A legkisebb szociális közösség az aul. Azok a családok, amelyeknek nagy marhacsordáik vannak, állatállományuk egy részét távolabbi vidékeken legeltetik családtagjaik, rokonaik által, akik itt szolgálatukba lépett szegény emberekkel együtt újabb ault alapítanak. Az aul vezetője annak a családnak a legidősebb tagja, amelynek a legnagyobb vagyona van. Nyáron minden aul külön nomadizál, télen azonban több aul egy aul-csoportban egyesül, amelynek egy bizonyos helyen van a téli szállása. Az aul-csoport vezetője a közülük legkiemelkedőbb, legtekintélyesebb, legbölcsebb férfiú, a bí (bej), akik — bár senki sem bízta rájuk — hatalmat gyakorolnak a többi fölött. A bi tekintélyével együtt nő az aul tekintélye és hatalma. A régi időkben, amikor a kirgizek még teljes függet-

fenségben éltek, csak annyiban alkottak szociális közösséget, a meny-nyiben más törzsekkel vagy hordákkal szemben állottak. Ha össze-tűzésre kerül a sor az ellenséggel, a lusta nomádból harcos lesz. A had-sereg minden új győzelemmel lavinaszerűen nő, mert — bár a harcos, aki családját, vagyonát, minden állatállományát magával viszi, csak addig harcol, amíg az állatállománya annyira meg nem nőtt, hogy a továbbvonulás már nem jelentene számára újabb előnyt, — a legyő-zött, akinek a vagyonát elrabolták, csatlakozik a győzőhöz a további vállalkozásokra. (A nomád tatár falu társadalmi életére, erkölcsi vilá-gára igen kitűnő rajz Tolsztoj: Kozákok című regénye.) Ha a vitéz törzsfőnek sikerült a törzskonglomerátumokból szilárd politikai egé-szet szervezni, felveszi a fejedelmi méltóságot, amelyet mindaddig viselhet, amíg az egységet és a nyugalmat biztosítani tudja. A törzsek-ből kialakult állam élén a kán áll. — Hogy az ilyen nomádbirodalom milyen félelmes hatalmat képviselhet, azt bizonyítja a hún, avar és mongol birodalom.

A TÖRÖK NOMÁDÁLLAMOK alakulásainak történetéhez a nép-nevek és néprésznevek eredetének és kapcsolatainak vizsgálata adja meg a magyarázatot. Németh Gyula — mint könyve többi fejezetei-ben is — e kérdésnél is a bizonyító értékű példák imponálóan nagy számát sorakoztatja föl, hogy a török nomádállam alakulását rekonstruálni tudja. Abból az elvből indul ki, hogy a törzsnevek tör-téneti dokumentumok, ami minden nép őstörténetében régen meg-állapított és alkalmazott elv. Hogy ez mennyire egyszerű és világos dolog, elég ha ennek megértésére népnévből lett helyneveinkre gon-dolunk: ezek az illető hely lakosainak az eredetét jelzik. Ugyanilyen jellemzők a nép eredetére a népszó. A szlávoknál például a XI—XII. században négy horvát nevű törzs volt: az egyik az Adria mellett, a másik Halics táján, a harmadik Árva megyétől északra, a negyedik Csehország északkeleti részében. E négy horvát törzs eredetileg egy területen lakó, egységes nép volt. A török népszó egy része földrajzi körülményre vonatkozik (Fekete-patak, Tó, Erdők, — ami azt jelenti, hogy a Fekete-patak, a Tó mellett, erdőkben lakó nép), — más része az illető népre jellemző körülmény (fekete sapkájú, fekete juhú, fehér juhú, tarka lovú), foglalkozás, életmód (földműves), lelki tulajdonság (békés, gyáva, engedelmeskedő), vannak számnévi jelzővel ellátott törzsnevek (,On-ok' tíz nyíl, ,Tokuz-oguz' kilenc nyíl, ,Alty-oguz' hatoguz, — ilyen a ,Hét magyar' is). A török népszóknél gyakori az ,ok' nyíl szó. ,On-ok' tíz nyíl, \$ az ok szónak -z képzős alakja, az oguz már csak törzset jelent. (,Ücs-oguz' három törzs.) Vannak néptörzsek, amelyek a törzs vezetőjének méltóságáról kapják nevüket (,jula' magyar ,gyula' méltóságnév), mások a törökök harcias szellemével (türk erő, besenyő ,Erdim' érdem, ,Borán' vihar, hóvihar), gazdagságával (,Báján' gazdag), totemisztikus felfogásával függenek össze (,Tana' fiatal tehén, ,Ak-börü' fehér farkas, ,Kulan' vad ló; határozottan totemisztikus név Árpád nemzetségének a neve: ,Turul'). A nomád török népszóknak egyik legjellemzőbb sajátja, hogy nem nyelvi, feji vagy ethnográfiai, hanem tisztán politikai egységet jelölnek. Az akatzirokról tudjuk például, hogy eredetileg nem húnok, mégis akatzir-húnok alakban

találkozunk nevükkel, mert a hűn birodalomhoz tartoztak. Az ujugrok tizenegy törzse közül eredetileg csak a kagán (kán) törzse viselte az újgur nevet, s ettől kapta nevét az egész törzsszövetség. A népnév a törököknél általában hódítás következtében terjedt át egy másik népre, de arra is vannak példák, hogy egy nép olyan nép nevét kapja, amelyik azelőtt az ő földjén vagy szomszédságában lakott.

A MAGYARSÁG keleteurópai, urálvidéki őshazájában, mely talán részben ázsiai területre is átnyúlt, érintkezésbe került a bolgár törökséggel, amelyről nagyon gyér adatok maradtak ránk. A történelem följegyezte róluk, hogy 481-ben a pontusvidéki bolgárokat Zénón görög császár segítségül hívja a keleti gótok ellen. Ezek a Don-Dnyeper-Duna vidékén lakhattak. Prokopiosz a VI. század közepén megemlékezik a Maeotis melletti bolgárok pusztításairól, akiket húnoknak nevez. A bolgárok egy része 679 körül levonult az Al-Duna vidékére és ott maradandó birodalmat alapított. A bolgárok másik része viszont megalapította a volgai bolgár birodalmat, amelyről az első bizonyos történeti feljegyzés a IX. század első negyedéből maradt fenn. A magyarság a vogultól és osztjátktól elszakadása után, kelet felé húzó-dásában érintkezésbe került e néppel. Hogy hol és mikor, azt adatok híján megállapítani nem lehet, de a jövevényiszavoknak a földművelés, állattenyésztés, műveltség, erkölcs területéről való egy része (ír, betű, szám, érdem, bűn, gyarló, bocsát stb.) azt bizonyítja, hogy kapcsolat volt közöttük, még pedig a Kr. utáni első századokban az Urál vidékén, a VI., VII., VIII. században a Kaukázus vidékén (kb. 465—800 között az Azovi-tengertől keletre fekvő területen, a Kubán alsó folyása körül laktak a magyarok) s ez az érintkezés az Árpád-korig szakadatlan lehetett. Minthogy a magyar fejedelmi családban bolgár-török személyneveket találunk (Gyula, Karoldu, Sároltu, Gyécsa), arra lehet következtetni, hogy a bolgár-török nyelvet a magyar fejedelmi családokban beszélték is.

A magyarság IX. századi lakóhelyeiről Konstantinos Porphyrogenetos és mohamedán írók: Ibn Rusta (900 körül), Gardizi (1050 körül), Al Bakri (1080 körül) feljegyzései szolgálnak útbaigazítással. Ámbár a mohamedán források nem eredetiek, különböző korokból való forrásokat összekevernek, a neveket gyakran felismerhetetlenül eltorzítva közlik, mégis támaszpontokat nyújtanak a magyarság honfoglalás előtti történetének nyomozásához. Németh Gyula e források egybevetése s kritikai megrostálása alapján megállapítja, hogy a magyarok minden valószínűség szerint 800—830 táján jelentek meg a Pontus és a Maeotis északi partján, a Don és Dnyeper között, Levediában s itt maradtak 889-ig, amikor a besenyők kiűzték őket inneni hazájukból. Erről az őshazáról a fenti források alapján tudjuk, hogy a besenyők és az eszkil-bolgárok országa közt fekszik, hogy nagyterjedelmű, egyik határa a Fekete-tenger, amelybe itt két folyam szakad, s e két folyam a két országhatár, hogy a kazárok, kik akkor a magyaroktól keletre laktak, sáncokat építettek a magyarok elleni védekezésre. Az egyik forrás szerint a magyarok az összes velük szomszédos szláv fajú népek felett uralkodnak és őket terményekből álló nehéz

adókkal terhelik. Ezeket, „ha hatalmukba kerítették, rabszolgáiknak tekintik... A szlávokat meg-megtámadják s foglyokat szerezve tőlük, a foglyokkal a tengerparton a bizánci birodalom egyik kikötőhelyére mennek... A magyarok rabszolgáikat nekik (a bizánciaknak) átadják s cserébe bizánci aranszöveteket, színes gyapjúszőnyegeket és más bizánci árukat kapnak“.

A magyarság előbbi, a Kubán alsó folyásánál elterülő lakóhelyén tartózkodása idején bukkan föl először a történelemben a ‚magyar‘ népnév Malalas és Theophanes bizánci íróknál ‚Mogyeri‘ (görög betűkkel írva ‚Mougeris‘) alakban. Mogyeri volt akkor (527 táján) a magyar nép fejedelme s a ‚Mogyeri‘ népnévből lett személynév. Testvérét Gordásznak hívták. E nevet görög betűkkel, a görögök hangvesztő fonetikai szokásának megfelelően írták Gordásznak, a helyes alak Németh Gyula szerint ‚Ogurda‘. Több régi török szó görög leírásával bizonyítja Németh az ‚Ogurda‘ alak valószínűségét: ‚Omurtag‘ bolgár fejedelem nevét az egykorú görög források ‚Mortagón-nak, ‚Abú Bakr‘ nevét ‚Búbachar‘-nak, az akatzirok nevét ‚Katzirói‘-nak írják. E két ősmagyar nevű király, Ogurda és Mogyeri bizonyára a magyarságnak vagy a magyarság vezetése alatt álló törzsszövetségnek volt a királya. Igaz ugyan, hogy az említett két görög forrás a VI. században a Kubán vidékén lakó magyarságot hunnak nevezi, de — mint az eddigiekből is látjuk— a névcseré e korban könnyen ment. Itt, a Kubán vidékén elterülő őshazában a magyarok a jászok őseinek, a mai oszéteknek, az alánoknak a szomszédságában laktak. Ebből a korból valók a magyar nyelv alán jövevényszavai, melyeket Munkácsi Bernát az „Arja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben“ című hatalmas munkájában s utána több más nyelvész mutatott ki. Ebből a korból való az a hagyomány is, hogy Belar fiainak feleségeit s velük együtt Dula alán fejedelem két leányát Hunor és Magyar elrabolta és nőül vette.

A kubáni őshaza közelében az V. század második felétől fogva különféle török népeket találunk: itt laknak a bolgár törzsek onogur, uturgur, bolgár néven, ezen a tájékon laknak a szabirok (500—560 táján mindenestre) s a VI. század második felében a törkök. S ha mármost a magyarság régi neveit figyelembe vesszük, azt a sajátságos jelenséget látjuk, hogy a magyarság csaknem mindazoknak a népeknek a nevét viseli, amelyek az V. század óta a Kubán vidéken uralkodtak. Az onogurok neve maradt meg a magyarság ‚ungroi‘ görög nevében, a szabitoké a ‚szabartoi‘ (szavardi), a törköké a ‚türk‘ névben, melyekkel a különböző források mind a magyarokat illetik.

BÖLCS LEÓ császár hadi taktikájának XVIII. fejezetében azt jegyzi föl a magyarokról, hogy nemzetségek és ágak szerint dszéledve legeltetik lovaikat, Konstantinos Forphyrpgennetos pedig De administrando imperio című művében közli a honfoglaláskori magyar nemzetségek, illetve törzsek nevét is.

„A kabarok és a turkok nemzetségeiről: az első a kabaroknak a kazároktól elszakadt és imént említett nemzetsége, a második a Neki, a harmadik a Mejeri, a negyedik a Kurtu-Jermatu, az ötödik a Tar-

janu nemzetsége, a hatodik a Jenach, a hetedik a Kari, a nyolcadik a Kaszi.“

A magyar törzsrendszer emléke a magyar Krónikában és Anonymusnál is megőrződött.

Anonymus szerint a hét fejedelmi személy a következő: Álmos, Árpád apja; Előd, Szabolcs apja; Kend, Korszán apja; Ond, Ete apja; Tas, Léi apja; Huba; Töhötöm, Horka apja, Gyula és Zombor nagyapja. — Kézai Simon krónikájában a következő kapitányokat találjuk: Árpád, Szabolcs, Gyula, Örs, Kend, Lél, Bulcsu. A Krónika szerint a magyarok hét seregre oszlottak. Ez a „hét sereg“ annak az emléket őrzi, hogy a törzsrendszer elsősorban hadiszervezet.

Ez a törzsrendszer, mint a haladást gátló hadi és politikai tagozódás Géza és Szent István idejében egyszerre, minden nyom nélkül eltűnik.

A források tehát hét és nyolc törzsről beszélnek. A nyolcadik törzs a kabar. Konstantinos szerint a kabarok Kelet-Európában csatlakoztak a magyarokhoz. Anonymus szerint Kiev alatt hét kim vezér csatlakozott népével együtt a magyarokhoz s a csatlakozás leírása után Anonymus, midőn a magyarság összességéről beszél, a hét magyar mellé oda teszi a hét kun vezért és népét, ami kétségtelenné teszi, hogy Anonymus szerint a honfoglaló magyarság hét magyar törzsből s egy csatlakozott „kun“ törzsből állott. Ebből önként adódik a hét kun vezér népének a kabarokkal való azonossága. Konstantinos szerint a kabarok a kazárok nemzetségéből származtak, tehát kétségtelenül török eredetűek. A harcban a magyarok őket küldték előre, Konstantinos szerint azért, mert a legvitézebbek, Németh Gyula fejtegetéseiből azonban nyilvánvaló, hogy azért, mert nem egyenlő rangúak a többi törzsekkel s a törökös szervezetű népek mindig az újonnan csatlakozott vagy meghódított törzseket küldték előre az ütközetben. A kabaroknak a magyar törzsszövetséggel való lazább összefüggésére bizonyítékul szolgál az a körülmény is, hogy az Admonti Évkönyvekben külön népként szerepelnek, míg ugyanott a magyar törzsszövetség régi tagjai közül egy sem szerepel külön. A török kabar név eredeti jelentése ‚felkelő, lázadó‘, a kazáré ‚az útról letérő, bolyongó‘, tehát nem eredeti, ősi nevei a kabaroknak, hanem a kabar nevet lázadásuk alkalmával kapták, a kazár név pedig a kazár törzsszövetséghez való tartozással szállt rájuk. A második magyar törzs a Neki=Nyék, amely nem török, hanem finnugor eredetű szó s magyarban mint közszó is él. Mint törzsnévnek a jelentése ‚örhely, árok, korlát, erdő‘. A nyék voltaképpen a „Nyék népe“ kifejezésből vonódott el. Hogy a Nyék törzse milyen ethnikai elemekből állott, arra nézve Németh Gyula óvatosan csak annyit mond, hogy a neve finnugor eredetű ugyan, de ez csak arról tanúskodik, hogy mint a magyarságnak — bármiféle, valószínűleg török elemekből összealakult határvédő törzse, a magyarságtól kapta nevét. A harmadik magyar törzs neve Konstantinosnál Megeré, ami Megyeri-nek olvasandó. E törzsnév emléket igen sok Megyer, Megyeres stb. helynév őrzi, s a Megyernek a régi nyelvben

gyakori a Magyar változata, amiből nyilvánvaló, hogy a Megyer a Magyar régi alakpárja. E törzsnévnek két valószínű magyarázata is van. Egyik szerint a magyar szó első része a vogul ‚manysi‘, mely a vogul nyelvben a vogulok és osztjások közös neve. A magyar, régi ‚megyeri‘, ‚megyeri‘ másik része egy magyar *r* képzővel volna azonos. Más magyarázat szerint a ‚mogyeri‘ összetett szó; első része a ‚manysi‘, második része a török ‚eri‘, amely ‚emberit jelent. Ilyen összetétel a török nyelvekben gyakori: ‚rum eri‘ görög ember. Ez összetett alakjában a ‚megyeri, mogyeri‘ bolgár-török eredetű. De mindenképp bizonyos, hogy a magyar népnév első részében benne van az az ősi ugor népnév, amellyel az osztjások és vogulok s velük a magyarok legrégebb ősei akkor nevezték magukat, mikor még, évezredek előtt, együtt, egy népként éltek. A negyedik törzs Kürtgyarmat. A Kürt a törökben közszó, jelentése, frissen esett hó“. Németh Gyula kimutatja, hogy a törököknél gyakoriak voltak ilyen törzsnevek: Eső-hó, Havaseső, Hőtömeg, Hóvihar, Havas, Jégtömeg. A Kürt egyébként egy jeniszejvidéki török nép s közte és a magyarság között a név egyezése alapján ethnikai kapcsolatot kell föltennünk. Bármily különösnek látszik is, hogy a honfoglaló magyarságnak kapcsolata volna a jeniszej-törökséggel, mégis valószínű. Be van ugyanis bizonyítva, hogy a székely írás török jegyei a jeniszeji türk jegyekből származnak s a kazár birodalmat, amelynek a magyarság hosszú ideig tagja volt, a türkök alapították. A Kürtgyarmat törzsnév másik része a Gyarmat szó, amelynek török megfelelői azt jelentik, hogy ‚fáradhatatlan. Az ötödik törzsnév: Tarján, a török tarkan, tarchan méltóságnévből származik, mely a régi törökségben ‚király‘t jelentett. A török méltóságnevekből gyakran lesznek törzsnevek s Közép-Ázsiában van is egy törzs, amelynek neve ‚tarchan‘. Az ázsiai török törzs és a magyar Tarján törzs között azonban történeti összefüggés nincsen. A hatodik törzs Jenő, amely eredetileg szintén török méltóságnév, jelentése »bizalmas tanácsadó, miniszter‘. A hetedik törzsnév a ‚Kér‘ is török eredetű, amely szerepel több török törzs és tulajdonnévben. Jelentése valószínűleg ‚óriás‘. A nyolcadik törzs ‚Keszzi‘, szintén török nevet viselt. A törzsnév török megfelelőjének a jelentése ‚rész, darab, ág‘. A IX.—X. századbéli fejedelemnevek részben finnugor, részben török eredetűek: ‚Ügyek‘ (Almos nagyapja) neve régi magyar név, a szent jelentésű ‚ügy, egy‘ magyar szó becéző alakja; ‚Levedi, Liünti, Levente‘ a ‚lesz‘ ige származéka, ‚Álmos‘ vagy a török ‚Almys‘ megfelelője, vagy az ‚álm‘ szó becéző alakja, »Árpád‘ az »árpa‘ szó származéka, ‚Tarkacsu‘ (Árpád fia) neve a török ‚tarkan‘ méltóságnévből származik, ‚Ézelő‘ magyar név, jelentése »ínyenc‘, Jutocsu‘ török név s ennek a jelentése is ínycenc‘, ‚Zoltán‘ a török ‚szultán‘ megfelelője, ‚Tas‘ török, jelentése ‚kő‘, ‚Vajk‘ a török ‚baj‘ méltóságnév megfelelője, becéző képzővel, ‚Töhötöm‘ török méltóságnév: ‚herceg‘.

A törzsnevekből mindenekelőtt világos a finnugor kapcsolat: a vezető törzs, a Megyer, Magyar nevének alaprésze a vogulok és osztjások, legközelebbi nyelvrokonaink vogul nyelvű nevével egyezik. A magyar szó, mint népnév a IX. századig nem szerepel, aminek az a magyarázata, hogy addig a magyar törzscsoport más törzsszövetségekbe

tartozik, és nem játszik vezető szerepet. A magyar törzs finnugor törzs, de ethnikai összetétele szerint török elemeket is tartalmazhatott, már a legelső török-magyar érintkezéstől fogva. Bizonyára jelentékeny számú volt és szerepe az előző törzsszervezetekben sem volt alárendelt. Finnugor eredetű lehetett a jelentéktlenebb, határvédő Nyék törzs is, a többi törzsek, nevük után ítélve, eredetileg törökök voltak. A bolgár-török és magyar keveredés emlékei a Gyarmat, Tarján, Jenő és Keszi törzsnevek, a középpázsiai törökséggel kapcsolják össze a magyarságot a Kürt és a Kér nevek. Egy karakterében új nép keletkezett e három elemből, melyet sem a finnugorsággal, sem a bolgársággal, sem a törkökkel nem lehet azonosítani. A magyarság finnugor és török eredetű elemei között már a VI. század óta valószínűleg semmi különbség nem volt s a magyarság e kortól kezdve egységes, azaz mai nyelvét beszélte, bár a török nyelv ismerete egészen Szent Istvánig el lehetett terjedve. A magyarok kétnyelvűségéről Konstantinos Porphyrogenetos is ír, azt mondván, hogy a kabarok megtanították a magyarokat a kazár (török) nyelvre. Egyideig a bolgár nyelv volt az a török nyelv, amely a magyarság körében a leginkább el volt terjedve, aztán szabirokkal, törkökkel, kazárokkal kerültek kapcsolatba a magyarok s ezek nyelve ismeretessé is vált őseink előtt. A magyarság műveltsége török eredetű, de a fejedelmi család s vele a magyarság zöme magyar nyelven beszélt, ám a fejedelmi családban élt egy török nyelv ismerete is.

ÍME ezt lehet módszeres nyelvtudományi és történeti kutatások alapján a magyarság eredetéről és őstörténetéről megállapítani. A tudomány, ha egyes adatokat korrigál is majd, végeredményében ebben az irányban és ezzel a módszerrel fog tovább kutatni és soha nem fog turáni vagy sumir vagy azték vagy hindu vagy aino vagy görög, etruszk, abesszíniái nyelvegyeztetések alapján a magyarság nyelvének és fájának eredete kérdésében más eredményre jutni. Napilapjaink ugyan szívesen kapnak minden új fölfedezésen és szívesen közölték vagy legalább is pártolták és dicsérték mindenkor a Somogyi Ede, Vargha Zsigmond (sumir), Zajthi Ferenc (indiai törzs) fölfedezéseit, főképpen azért, mert a tudománnyal szemben ellenzéki álláspontot képviseltek s az utazók igen sok ethnográfiai kuriózzummal tették érdekessé cikkeiket. Régebben, különösen a háború előtt, ha magyar ember Ázsiában vagy Amerikában primitív népek között járt, nem jött haza a nélkül, hogy föl ne fedezte volna az őshazát, vagy legalább a magyarság testvémepeit meg ne találta volna, akikre — szerintük több okunk volt büszkének lennünk, mint „halzsír-szagú“ rokonainkra. A módszer, amellyel a nyelvhasználatban dolgoztak, a Horváth István módszere volt, a Kárhágó = kardhágó, Dárius = Tarajos-féle szóegyeztetések győzték meg a szerzőket a nyelvrokonságról, s az asztaltársaság a Ferencvárosban vagy Budán rendszerint sietett ünnepelni a nagy fölfedezőt, aki szűkebb baráti körében sokáig élvezte a tudományos érdemek elismerését. Legújabbán meg egy európai, „nyugati“ színvonalára büszke folyóiratban arról értesülünk, hogy a magyarság őshazáját itthon találjuk meg: a magyarok már a honfoglalás előtt itt laktak és a honfoglaló magyarok már magyar

testvéreket találtak a Tisza—Duna közt — újabb bizonyítéka annak, mily könnyen terjednek a ködös elméletek.

Németh Gyula könyve túlnyomórésztben, különösen a törzrendszerre vonatkozó eredeti megállapításai mellett, kritikája azoknak a kutatásoknak, amelyeket nyelvészek: Budenz József, Vámbéry Ármin, Szinnyi József, Gombocz Zoltán, gróf Zichy István, Pais Dezső, Moravcsik Gyula és történészek, különösen Pauler Gyula és Hóman Bálint a magyar őstörténet területén végeztek s cáfolata minden kalandos, délibábos nyelvészkedésnek, amely nem tudományos kutatások alapján, hanem műveletlen fantáziával, vakmerően állít fel tételeket őstrokonaságról, őshazáról, a nélkül hogy a rendelkezésünkre álló forrásokot ismerné és használni tudná. Ez a könyv bizonyára nagy hatással lesz a turáni elméletek hitelének megszűnésére, különösen akkor, ha eredményeiről nemcsak tudományos körök, hanem a művelt nagyközönség széles rétegei is tudomást vesznek.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

BUDAPEST VÁROSRENDEZÉSE

NEM olyan könnyű Budapest városrendezési problémáit megoldani, mint ahogyan a tetszetős szabályozási tervek megalkotói gondolják, de távolról sem olyan nehéz, mint azt a csökönyösen maradiak és hivatalból aggodalmaskodók hiszik! Minél mélyebbre hatol az ember a kétségtelenül nagy és bonyolult kérdés-halmazat vizsgálatában, annál világosabbak lesznek a vizsgálódó előtt azok az utak, melyek a gyakorlati keresztülvitel számára járhatók.

A kérdés úgyszólván állandóan napirenden van, — ez a probléma eleven erejének kétségtelen bizonyítéka — egyre több oldalról világlik meg a feladat. A közvélemény tájékozódásának, de a szakkörök állásfoglalásának is igen jó, sok tekintetben elhatározóan fontos szolgálatot tett a szétszórtan jelentkező és részletekre vonatkozó vizsgálódások után a Magyar Mérnök- és Építészegylet városrendezési értekezlete,¹ melyen egységbe markolva vonult fel a telekpolitikától a városesztétikáig mind az a sok tényező, amely a főváros rendezésének eredőjébe mint elmaradhatatlan komponens kell, hogy összefusson.

Annyit mindenesetre sikerült elérnünk: már az összes mértékadó szakkörök elismerik és belátják, hogy Budapestnek e pillanatban nincs általános, a kor színvonalán álló s a ma előretelkinthető leg-távolabbi fejlődéssel is számoló városrendezési tervezete. Ebből a belátásból fakad azután az a másik, mely szerint ez a mai állapot a főváros jövőendő fejlődése szempontjából igen aggodalmatkelítő.

Ezen a ponton azonban a vélemények szétágazóak. Vannak, akik úgy vélik, hogy egy nagyváros igényei és szükségletei annyira együtt változnak a mával, hogy mindenféle városrendezési terv úgyszólván csak arra a napra érvényes, amelyen elkészült s minden olyan elgondolás, amely évekkal előre számol, tulajdonképpen béklyókat rak a fejlődő, növekvő szervezetre, „rég, kinőtt ruháinak viselésére kényszeríti“ s ezzel a kívánatos fejlődésben egyenesen gátolja is. Ez a felfogás, bár határozottan megállapítható, hogy kisebbségi felfogás, súlyt nyert azért, hogy a főváros városrendezési ügyeinek olyan szakértője adott annak hangot, akinek nagy tudása és évtizedes tapasztalatai kötelességgé teszik a kérdés tárgyilagos megvizsgálását, még akkor is, ha nem kevésbé tekintélyes, gyakorlati szakemberek többsége az ellentétes álláspontot képviseli.

Egészen élére állítva, az tehát a kérdés, lehet-e és helyes-e nagy-

¹ 1930 február 2., 9., 16. és 27-ik napjain, a Magyar Mérnök és Építészegylet mű- és középítési szakosztályai rendezésében.

városok, különösen pedig esetünkben Budapest számára a jövő fejlődéssel is számoló általános rendezési tervet készíteni?

A kérdés egyik felével, hogy lehet-e, gyorsan végezhetünk. Lehet ilyen tervet készíteni, mert már készítettünk is egyszer.¹ Lehet ilyen tervet készíteni azért is, mert fővárosunk fejlődésében és általános viszonyaiban semmiféle olyan jelenségre nem találunk és nem számíthatunk, amely miatt esetünket a világ többi nagyvárosaitól egészen eltérő, abnormis esetnek kellene tekintenünk. A világ többi nagyvárosai pedig időnként igenis megújítják vagy elkészítetik általános rendezési terveiket, mint ahogy utóbbi időben Chicago, Barcellona és Belgrád is elkészítették, illetve elkészítetik. A kérdés másik felére, hogy helyes-e ilyen tervet készítenünk, hasonlóképpen könnyű a válasz. Aki azt állítja, hogy általános rendezési tervek készítése helytelen, sőt bizonyos mértékig veszélyes, annak állítania kell azt is, hogy egyes épületek megtervezése is helytelen. Egy család például, amely megteheti, hogy saját otthonában lakhassék, egy pillanatig sem habozik házát igen is a legpontosabban és legrészletesebben megterveztetni. Pedig egy család élete nem kevesebb, sőt sokkal tágabb körű eshetőségeknek van kitéve, mint egy nagyvárosé! Máról holnapra beállhatnak olyan változások, melyek egész egzisztenciájában fenyegethetik. Mégis, józan számítással s a várható fejlődés komoly mérlegetelével elkészül a kis ház terve, számítva talán a család gyarapodására, számolva a szomszédos telkek várható beépítésére, számítva mindazokra a követelményekre, melyeket a bentlakók egészségi, esztétikai, társadalmi igényei, valamint a fennálló építésügyi szabályzatok előírnak. Mért ne tervezhetnők meg akkor a várost is, a polgárság lakását? Az a körülmény, hogy a magisztrátust nem kötik olyan építésügyi szabályzatok, mint az egyeseket; az a körülmény, hogy a város vezetői . nincsenek a városépítési tervek előzetes bemutatására törvényesen kötelezve, mint az egyesek házépítéseik esetében;² s nem utolsó sorban az a körülmény, hogy a város vezetősége nem kötelezhető arra, hogy az elrontott, az egészségtelenül szabályozott városrészt úgy lebontja, mint ahogy a szabályzatok s így a közérdek ellen vétő egyesek a kifogásolt építményeket saját költségükön lebontani kötelesek: legfeljebb súlyosbítja a vezetők óriási felelősségét s Íratlan törvény nélkül is fokozott erővel kell, hogy arra kényszerítse, hogy nagyvárost pontos tervek nélkül, máról holnapra változó, sokszor inkább a napi politikától, mint a valódi szükségletektől függő behatásokra ne építsünk.

Bizonyos mértékig — de csak igen kis mértékben — érthető volna az aggodalmaskodás, ha Budapest népmozgalma, általános helyzete az ország életében oly képet mutatna, amelyből lényegbe vágó s előre nem látható változások lennének kiolvashatók. A statisztika — még pedig éppen a főváros által mintaszerűen vezetett statisztika — azonban nem ilyen képet mutat, ellenkezően inkább az a helyzet, hogy a

¹ Lásd „Budapest városrendezése“ Magyar Szemle, V. kötet, 316 lap.

² Ez utóbbi körülmény egyébként súlyos hiba, amelyen a dr. Czákó Adolf műegyetemi tanár vezetése alatt álló Országos Középítési Tanács törvényjavaslat-tervezettel szándékozik segíteni, illetve a törvényes intézkedések mielőbbi megtételét előmozdítani.

főváros a háború utáni években mennyiségi fejlődésének bizonyos kulminációját érte el; a főváros kereskedelmi, ipari berendezése, az egyes foglalkozási ágak közt való nagyobb eltolódás, a lakosság fel-duzzadása és elhelyezkedése jelentősebb, előre nem látható változásokkal nem fenyegetnek s általában egészen jó megközelítéssel ki lehet jelölni a főváros szükséges és kívánatos minőségi fejlődésének a jövő 20—25 év alatt követendő útjait. Holnapig érvényes várostervek készítése bizony nem volna okos dolog, de egy negyedszázad fejlődésének irányait józan előrelátással megszabni nagyon is ajánlatos!

Vannak azonban olyan érvek is, melyek egyenesen indokolják ennek a munkának mielőbbi elvégzését. Ezek között is legfontosabb a közlekedésügy követelményeinek előre tekintetbevétele. Amilyen tárgyilagosan megállapítható, hogy például a földalatti gyorsvasút ma még nem volna rentábilis s a fokozódó igényeknek egyelőre különösen az autóbuzs közlekedés fejlesztésével megfelelően, ugyanolyan pontosan meg lehet szabni a rentabilitás alsó határát is, amely szükségszerűen közel egybeesik azzal a stádiummal, amikor a közlekedés kérdése gyorsvasút nélkül kielégítően meg nem oldható. A statisztika arra nézve is bizonyos támpontokkal szolgál, hogy a város fejlődésének mai üteme mellett körülbelül mely időpontban válik az egész kérdés aktuálissá? Ha elfogadjuk a szakértők azon véleményét, hogy ez az időpont, mely a pénzviszonyok változásával is szükségszerű összefüggésben van, belátható időn belül bekövetkezik,¹ el kell ismerünk, hogy a város tervében a gyorsvasútra tekintettel nem lenni, valóban vétkes lelkiismeretlenség és mulasztás volna. Teljesen jogos az az aggodalom,² hogy később a gyorsvasút lejáráói, stb. számára igénybe veendő területek megváltása az egész tervet megakasztó súllyal nehezedne a vasút rentabilitási számításaira, legjobb esetben sokszorosan túlfizetve jutna hozzá a székesfőváros közönsége oly területekhez, amelyekhez okos előrelátás mellett ma még minimális áldozattal hozzájuthat. Szakemberek véleménye szerint a dörességgel határos a főváros fejlődését a különböző közlekedési kérdéseknek legalább elvi tisztázása nélkül a szabad véletlenre bízni (pályaudvarok kihelyezése, vasúti vonalak kihelyezése, „halálsorompók“!).

További igen fontos érv az általános rendezési terv elkészítésének sürgősen szükséges voltára az is, hogy idegenforgalmi, telekpolitikai, kereskedelmi, közlekedési szempontból kimagasló jelentőségű egyes intézmények helye racionálisan és sikeresen csak egy általános rendezési terv keretei közt plántálható a főváros élő szervezetébe. Célzok a nemzeti stadion, az állandó kiállítási terület, egyes új pályaudvarok, meglévő intézményeink jónéhányának állandóan levegőben lógó végleges elhelyezésének problémájára (központi városháza, Nemzeti Színház, rendőrfőkapitányság, egyes minisztériumok letelepítése a várból stb.) s eféle gondjaink talán érthetővé teszik, mért használtam fentebb a városterv indoklásánál a háztervezés hasonlatát. Ezeknek

¹ Dr. Méhes Emil szerint.

² Sztrókay István, a Beszkárt nemrég nyugalomba vonult vezérigazgatóhelyettese adott hangot ennek az aggodalomnak.

az intézményeknek jó elhelyezése nagyon hasonlít ahhoz a művelethez, amikor az egyes ember a maga házának megfelelő jó beosztását, a hivatása teljesítése szempontjából legelőnyösebb berendezését biztosítani igyekszik.

Ha a fentiek alapján belátható, hogy általános szabályozási terv nélkül dolgozni helytelen, sőt veszélyes és káros, következik az a kérdés, hogy hát ki készítse, vagy készíttesse el ezeket a terveket? Meg kell jegyeznünk, hogy ez a kérdés kevésbé fontos. A főváros közönségének érdekei szempontjából közömbös az, hogy mely fórum szerzi be az új városrendezési tervet, csak az a fontos, hogy a munka a kor színvonalán álló s az összes követelményekkel számoló legyen. Minthogy a kérdésben a legkülönbözőbb hatóságok vannak érdekelve (pl. Máv., pénzügyminisztérium stb.), kézenfekvő az a gondolat, hogy a terveket egy magasan álló fórum szerezzék be s megemlíthető az is, hogy statútumai szerint a Székesfővárosi Közmunkák Tanácsa volna illetékes a munka elvégzésére.¹ Felesleges viszont talán hangsúlyozni, hogy ezt az évtizedekre kiható fontos munkát csak az összes érdekelt fórumok közös jóindulata és igyekezete mellett lehet kielégítően elvégezni s különösen a magisztrátus és a közmunkatanács megértő összműködésére van feltétlen szükség. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az ezirányban támasztott remények utóbbi időben nem egészen alaptalanok. Az azonos cél és a tárgyilagos városrendezés-tudományi szempontok mindenesetre közös nevezőjét képezhetik a fennforogható divergenciáknak. Az év folyamán valószínűleg megélné a kommunális politika is aligha fogja programjából kifejezteni a székesfőváros közönségének ezt a vitális fontosságú problémáját s ez bizonyos mértékig kívánatos is. Véleményünk szerint ebben a kényes időpontban résen kell államok mindazoknak, akik az ügyet komolyan szívükön viselik, mert ha a kérdés az igen alacsony szintjén mozog a fővárosi pártpolitikai huzavonák közé keveredik, ember legyen, aki azt onnan ismét a megvalósítás útjára tereli, s biztosítani tudja az efféle munka számára nélkülözhetetlen nyugodt és tárgyilagos légkört.

Feltételezve azt, hogy a munka a kívánatos keretek közt megindulhat s elképzelve, hogy a két leginkább illetékes fórum, a Székesfővárosi Közmunkák Tanácsa és a Főváros egyaránt beleviszik a munkába jószándékukat és tudásukat, bizonyos aggodalommal kell az utóbbinak szerepére gondolnunk. A főváros közönségének jelentősanyagi és egyéb érdekei azt kívánják, hogy azok képviselője elsősorban, műszaki apparátusra legyen bízva, ezzel szemben általános és régi a panasz, továbbá tárgyilagosan is megállapítható, hogy a székesfőváros egyébként kiváló műszaki apparátusát munkájában súlyos defektusok hátráltatják.² Valósággal képtelen s mindenféle „adminisztráció racionalizálást” megcsúfoló az az állapot, amelyben a magisztrátus szakemberei nehéz munkájukat végezni kénytelenek s csodálatos, hogy a jelenlegi viszonyok közt dolgukat olyan súlyosabb hibák és következmények

¹ A Tanács jelenlegi elnöke, Rakovszky Iván tudtunkkal az előkészületeket meg is kezdte.

² Ezeket a kifogásokat Dorner Gyula miniszteri tanácsos, fővárosi törv. hat. bizottsági tag fejtette ki részletesebben.

nélkül képesek ellátni, amelyek a viszonyokkal kevésbé ismerős publikum általános felháborodását váltanák ki. Egy pillantás a főváros költségvetésének szerkezetére, sok mindent könnyen megmagyaráz. Budapest műszaki kérdései és mindazon kérdések, amelyek városrendezéssel szorosan kapcsolatosak, úgyszólván az összes ügyosztályok közt vannak szétdobálva, de legszorosabban véve is az Út és csatorna-építési (II), a Városépítés és tűzrendészeti (III), a Közgazdaság és Közlekedési (V), a Köz jótékonyosság, szociálpolitika és közművelődési (IX) és Városgazdasági (XI) ügyosztályok adminisztrációján keresztül kell vándorolnia, míg az elintézéshez ér, nem említve azt az esetet, amikor az „önálló vagyonekezelésű intézmények“ is érdekelve vannak. Nagyon természetes, hogy a felelősség is mindazokon a közbeeső lépcsőkön oszlik meg, amelyeket az ügy közben érint, hogy mire a tanács előtt valójában felelős személyekig ér, az legfeljebb nyomokban mutatható ki. Jogos és alapos az az elég régi, utóbbi időben élénkebben is tárgyalt panasz, hogy a főváros városrendezési kérdései tulajdonképpen személyes felelősség nélkül intézteinek, mert az esetleges hibáért közvetlenül a polgármestert felelősségre vonni nem igazságos és nem méltányos. Jellemző, hogy egészen a legutóbbi időkig a városrendezési ügyeket külső, megbízott szakértő intézte, aki tehát javaslatokat tett, véleményeket mondott s akinek a javaslatai és véleményei alapján mások és többen viselték az intézkedésért a felelősséget.

Ebből a lehetetlen és a főváros közönsége szempontjából káros és veszélyes helyzetből egy kivezető út van: a főváros műszaki adminisztrációjának teljes átszervezése és felelős műszaki alpolgármester vezetése alá való rendelése. Az új fővárosi törvény nemcsak hogy nyitott ajtót hagy, de egyenesen kinyitotta az ajtót ennek a fontos reformnak a megvalósítása előtt s azt közérdekből meg is kell valósítani.

Még egy momentum van, amely a városrendezés keresztülvitele szempontjából mérlegelendő volna. Tulajdonképpen már a közlekedésügy tárgyalásánál meg kellett volna említeni azt, hogy a főváros és a környező ú. n. elővárosok érdekei és céljai mennyire szoros összefüggésben állanak egymással. A Budapestről kivezető vízi és országutaknak egészen rendezetlen kérdése¹ például nemcsak a főváros és a Közmunkatanács, de az összes érdekelt szomszédos helységek (Albertfalva, Budafok, Római fürdő, Rákospalotaújfalu, stb., stb.) összeműködésével oldható meg. De nemcsak a közlekedésügy, hanem a lakáskérdés, a közüzemek és a telekpolitika kérdései is olyanok, hogy nagyszabású és előrelátó városrendezést a főváros autonómiájának politikai határait szorítkozva nem végezhetünk. Ez olyan fontos probléma, amelyet nem közvetlenül városrendezési szempontból ugyan, hanem általánosságban már sokszor és elég behatóan tanulmányoztak. „Nagy-Budapest“ a gyűjtőneve és elméletileg ideális megvalósítása ennek a problémának, amikor is a kapcsolatos környező autonómiák valamilyen formula alapján beolvadnak a fővárosba, amely utóbbinak közigazgatási keretei ezáltal messze kitolódnak. Ismeretesek azok az okok, —

¹ A Mérnök Egylet értekezletén dr. Möller Károly, Weichinger Károly tárgyalták ezt a kérdést.

főként politikai természetűek — amelyek miatt „Nagy-Budapest“ eszméje egyelőre elmélet kell hogy maradjon. Felmerül azonban a kérdés, hogy vajjon nem lehetne-e oly megoldást találni, amely az egyes érdekelt autonómiák politikai kereteit változatlanul hagyná, de viszont biztosítaná az egységes irányítást a városrendezés azon ügyeiben, amelyeknél az említettek érdekei kimutathatóan és elismerten közösek. Minthogy az efféle gondolatokat nálunk elsősorban az autonómiák sérelme, vagy nem sérelme szempontjából szokás megítélni, két példát említhetünk fel tárgyilagos meggondolásra. Az egyik példa külföldi, a másik itthoni. Ha megnézzük a Preussisches Baupolizeirecht¹ erre vonatkozó szakaszait, azt vehetjük észre, hogy a Ruhr-vidéki szénterületen fekvő nagy német városoknak egész sora közös és egységes építésrendőri vezetés alatt áll. A Ruhr-vidéki szénterület ugyanis keresztül-kasul van támaszva a föld alatt, egyik városban nyúó tárnák elágaznak más városok határai alá. Ezek az egymásba ágazó és szövődő tárnarendszerek tették szükségessé minden építési, tehát a talajt is megmozgató munkának közös rendszabályozását. Ugyanilyen egymásbafonódó, de földfeletti rendszere a közös érdekeknek kapcsolja össze a fővárost környező elővárosaival, s ha Dortmund, Essen, Bochum és Duisburg nem látták autonómiák sérelmét a közös építésrendőri igazgatásban, vajjon nem joggal feltehető-e, hogy Albertfalva, Pesterzsébet és Rákospalotaújfalu is megértenék és megértéssel fogadnák a városrendezés közös platformján való központi irányítást?²

A másik példa itthoni, egyenesen házi példa: magának a Közmunkatanácsnak a példája. Amikor a tanácsot az 1870. X. törvénycikk életre hívta, mindjárt megalakításakor két autonómiának, az akkor még nem egyesült Pestnek és Budának közös és egységes fejlesztését bízta rá, amint láttuk, teljes sikerrel. Kézenfekvő a gondolat, hogy ha a terület, mely rendezésre, szabályozásra szorul, megnagyobbodott, akkor nagyobbítsuk meg annak a szervnek is a hatáskörét, amelynek gondjaira a főváros fejlesztését bíztuk. A Székesfővárosi Közmunkák Tanácsa hatáskörének kiterjesztése az érdekelt és pontosan megállapítandó területre egy egyszakaszos törvénnyel elintézhető s ezáltal a városrendezés keresztülvitelének fontos akadályai és nehézségei megszüntethetők.

Új, korszerű, általános városrendezési terv készítése, ezen munka elvégzésére egyik fontos faktorként felelős vezető alá helyezett és átszervezett fővárosi műszaki adminisztráció és végül a fővárossal szervesen összefüggő területekre is hatáskörrel felruházott Közmunkatanács: ezek a legfontosabb konkrét tennivalók a városrendezés keresztülvitelére.

PADÁNYI GULYÁS JENŐ

¹ Dr. jur. Constanz Baltz: „Preussisches Baupolizeirecht.“ II. Teil, Landesrechtliche Bestimmungen für den Siedhmsrband Ruhrkohlenbezirk. (29. XII. p.)

² Nincs terünk e helyen azokkal a rendszerekkel foglalkozni, amelyeknek segítségével London, New York, Berlin a maguk terjeszkedését közigazgatási reform útján megoldották, sem Nagy-Párizs törekvéseinek ismertetésére. Megemlítjük csak, hogy az angol, Joint committee“-k és a német „Zweckverband“-ok is példát mutatnak arra, hogy bizonyos autonómiákkal rendelkező városrészek tisztán technikai és gazdasági közös ügyeiket közös szervezetre bízhatják.

FIGYELŐ

ANGOLOK A BÉKEREVÍZIO ÚTJÁRÓL

A BÉKESZERZŐDÉSEK revíziója a legnagyobb és legsúlyosabb feladat, ami a háború örökségeként maradt az európai külpolitikára és diplomáciára. Ha csupán gazdasági és pénzügyi természetű kérdések újból való rendezéséről lenne szó, mert hiszen a békeszerződések ilyen természetű rendelkezéseinek megváltoztatása is természetsszerűleg hozzátartozik szervesen és elválaszthatatlanul, a békeszerződések revíziójának nagy kérdés-komplexumához, a revízió megvalósítása sokkal könnyebb feladat lenne. Lényegileg a békerevízió így nem lenne más, mint azoknak a tárgyalásoknak folytatása és valamilyen végleges formában való befejezése, amelyek a jóvátételi terhek és kötelezettségek rendezésénél előbb a Dawes-, később a Young-terv kidolgozását és mindkét fél, a győzők és a legyőzöttek által való elfogadását eredményezték.

A békerevízió súlypontja azonban nem itt van, hanem a területi változtatásokon. A gazdasági és pénzügyi revízió munkáját, ha nehéz és fáradtságos munkával is, de majd csak elvégzi a külpolitika és a diplomácia, más, hasonló nemzetközi problémák elintézésénél kipróbált és bevált módszereivel, a területi revízió azonban sokkal több, mint egy egyszerű külpolitikai vagy diplomáciai feladat. Legutóbb az angol publicisztikában merült fel az az érdekes kérdés, hogy ha a békerevízió szükségszerűleg hozza magával olyan súlyos természetű, bonyolult és kényes kérdések és feladatok megoldását, mint amilyenek a meglévő határok megváltoztatásánál egészen bizonyosan fognak jelentkezni, milyen fórum, milyen akár ad hoc jellegű, akár állandó politikai szervezet lehet illetékes mindezeknek a kérdéseknek és feladatoknak elvégzésére.

Sisley Huddleston, a New Statesman párizsi diplomáciai munkatársa volt az, aki ezt a kérdést felvetette, előbb „The Machinery of Revision; Is a Supreme Congress necessary? (A revízió gépezete: van-e szükség egy Legfelsőbb Tanácsra? aug. 23-i szám), később pedig „The Revision of Treaties: A preliminary question“ (A békeszerződések revíziója: egy bevezető kérdés, szept. 20-i szám) című cikkében. Ezekre a cikkekre a New Statesman különböző számaiban közölt reflexiókon kívül Geoffrey L. Mander liberális párti képviselő is válaszolt, aki, amint az emlékezetes, egy esztendővel ezelőtt interpellált az alsóházban a külügyi államtitkárnál a trianoni békeszerződés revíziójáról. Mander képviselő megjegyzéseit a Times-ban megjelent levelében tette meg és ebben a levélben, szemben a New Statesman-ben megjelent cikkekkal, a Nemzetek Szövetségének a békerevízió kérdésében való illetékességét vitatja.

A kérdés lényege, amit Sisley Huddleston felvetett, a következő: a Nemzetek Szövetségének alapokmányában van egy pont, a sokat emlegetett 19. paragrafus, amely a békeszerződések megváltoztatásának lehetőségéről szól; nincsen azonban semmi reménység arra, hogy ebből a homályosan és szinte már az előre megfontolt kibúvókra való tapintatos előrelátással megszerkesztett paragrafusból megszülethessék a békerevízió.

Legalább is Sisley Huddleston úgy véli, hogy nincs, és érvelése, különösen az első cikkben, igen figyelemreméltó. A cikk a német választások előtt készült, de kiindulópontja és egész okfejtése másfél hónappal a választások után éppen annyira helyálló, mint volt egy hónappal előtte.

„Alig lehet kétség a felől — írja —, hogy Németország soha nem fogja elfogadni a Versailles! békének azokat a rendelkezéseit, amelyeket igazságtalanoknak tart; a kérdés csupán az, hogy a békerevizíót békés vagy pedig háborús eszközökkel akarja-e megvalósítani, akár most a közeli jövőben, akár valami későbbi időpontban. A békés eszközökkel való revízió egyetlen jogi alapja a népszövetségi alapokmány 19. paragrafusa lehet, a baj azonban az, hogy a békeszerződések szövegének megfogalmazásakor a győztesek ezt a paragrafust inkább csak csillapítószemek szánták az elégedetlenkedő legyőzönek idegenkedése ellen, de különösen azok a nemzetek, amelyeknek igen kézzelfogható hasznuk volt a békeszerződések rendelkezéseiből, a 19. paragrafust soha nem vették túlságosan komolyan.

A 19. paragrafus megfogalmazása mindenképpen olyan, hogy annak gyakorlati alkalmazása, legalább is, fölülte kétségesnek látszik. A közgyűlés — így szól az alapokmány szövege — időről-időre javasolhatja, hogy új megfontolás (reconsideration) tárgyává tétessenek azok a békeszerződések, amelyeknek rendelkezései alkalmazhatatlanná váltak, és hogy hasonlóképpen megfontolás alá vétessenek azok a nemzetközi viszonyok, amelyek további fenntartása a világ békéjét fenyegetné.“

Kitűnik a 19. paragrafus szövegéből az is, hogy ez az egész revíziós folyamat, még ezekkel a lassú, ólomlábakon járó consideratiókkal és reconsideratiókkal is, csak a közgyűlés egyhangú határozatából indítható meg, tehát egyetlen tagállam más állásfoglalása vagy veto-szavazata megghiúsíthatja az egész revizionista kísérletet a kezdet kezdetén. De ha még megindulna is a hivatalos népszövetségi revíziós folyamat, a közgyűlés jogköre ebben az esetben sem léphetné túl a javaslatot és a tanácsadást. Nincsen azonban nyoma sem a Nemzetek Szövetségének egész alkotmányában olyan jogi és döntőbírósi szervezetnek, amelynek volna elég valóságos hatalma ahhoz, hogy a békeszerződések alapvető rendelkezéseit megváltoztassa. Ha tehát a Nemzetek Szövetsége erre a feladatra születési hibájánál fogva képtelen — érvel tovább Sisley Huddleston — az egyetlen kivezető útnak az látszik, hogy olyan ideiglenes természetű, de valóságos hatalommal felruházott szervezetet kell teremteni, amelynek illetékessége a békerevizíó megvalósításánál minden kétségen felül álljon. Itt azután nagyon kéznél fekvő ötlet volt, amikor az angol publiciszta arra gondolt, hogy amiként a Legfelsőbb Tanács volt felelős a békeszerződések megalkotásáért és a békeszerződések rendelkezéseinek a szerződő felek által való elfogadásáért, alakuljon most egy hasonló jogkörrel és hatalommal felruházott, újabb Legfelsőbb Tanács. Ennek az újonnan alakítandó Legfelsőbb Tanácsnak munkájába a revízióval közvetlenül érdekelt felek tété-á-tété tárgyalása mellett be kellene vonni mindazokat a nemzeteket, amelyek a revízió alá kerülő szerződések létrehozatalánál annak idején tevékeny részt vettek. Így az 1919-i és 1920-i békekonferenciák ellenképe gyanánt alakulna egy békerevizíós konferencia, amely a résztvevő nemzetek plenipotenciárius kiküldötteinek tanácskozásain részben megerősítené, részben megváltoztatná a jelenleg érvényben levő békeszerződések területi és más egyéb természetű rendelkezéseit.

Sisley Huddleston ötlete nem csupán az első pillanatra látszik tetszetősnek. Az angol ember gyakorlatias észjárása van meg az egész elgondolásban, amely irtózik a törvény és a jog szabályainak merev következetességgel való fenntartásától és az élet legfőbb szabályának, a változásnak és változtatásnak szükséges voltáról ezen a területen sem hajlandó lemondani.

A terv mindenestre igen érdekes modus vivendi. Hogy azután ez a bizonyos békerevíziós konferencia és a békerevízió rendelkezéseinek gyakorlati végrehajtására alakítandó újabb Suprême Conseil a Nemzetek Szövetségének auspiciumával és kezdeményezésére gyűlne-e össze és alakulna-e meg vagy anélkül, ez a dolog lényegét közelebbről már nem érintené.

A Nemzetek Szövetsége mostani alakjában és összetételében egészen bizonyosan képtelen lenne a békerevízió megoldására. Rothermere lord „genfi humbug“-jában több volt a kiábrándulás keserősége, mint azt sokan éppen Angliában hajlandók lettek volna elhinni a Hitlerrel barátkozó hatalmas és befolyásos újság-peemek. Addig, amíg a franciák és olaszok, a Briand és Mussolini vezetése alatt álló két érdekcsoport egymással ütköző érdekei közt őrlődnek fel a Nemzetek Szövetségének ülései, a genfi tárgyalóterem atmoszférája aligha lesz olyan, hogy ott a békerevízió komoly tárgyalására sor kerülhessen.

A Nemzetek Szövetsége semmiesetre sem több, mint aminek Smuts tábornok nevezte legutóbb égjük népszövetségi felszólalásában, a világ tanácskozó parlamentje — a consultative parliament of the world —, ami esetleg igen hasznos szerepet tölthet be a nemzetközi politika routine-kérdéseinek eladminisztrálásában, de képtelen arra, hogy olyan súlyos természetű problémához, mint a békerevízió, még csak hozzá is nyúljon. A Népszövetség tehetetlenségének jobb iskolapéldáját keresve sem lehetne találni, mint azt a gyáva „árulás“-t, ahogyan a genfi világ-parlament a kisebbségi kérdést elintézte az őszi üléseken, a tanácsban és a közgyűlésen egyaránt. Ha semmi más, ez az egyetlen tény a legteljesebb mértékben igazolta az angol publicisza kételyeit, hogy a Nemzetek Szövetsége nem lehet alkalmas, és így illetékesnek is alig lehet tartani, az európai politika egyik legéletbevágóbb kérdésének, a békerevíziónak megoldására.

A békerevízió pedig a francia politika minden ellenkező igyekezetével szemben is mindinkább követeli az élethez és aktualitáshoz való jogát. Minden jel azt mutatja, hogy a békerevíziót sürgető irányzat az európai politikában állandóan erősödik, formát, kereteket és érvényesülést fog keresni magának, a francia külpolitika és a francia érdekek mögött álló hatalmi csoport minden erőlködésével szemben és annak ellenére is. Nem mi, Sisley Huddleston mondja ezt s ez nem csupán az ő meggyőződése, hanem meglehetősen általánosan elfogadott nézet az egész Angliában: az, hogy pár esztendő alatt igen könnyen és a legnagyobb valószínűséggel a békerevízió lesz Európa legsúlyosabb problémája, amelynek elintézésétől vagy el nem intézésétől függhet valóban a világ békéjének sorsa.

Érdemes pontos fordításban ideiktatni azt, amit második cikke végén fejtegetéseinek végső következtéseképpen ír Sisley Huddleston:

„Ha ki lehet mutatni azt, hogy a béke mindenféle szervezete, a különféle szerződések, bizottságok, intézmények és tervek ellenére éppen arról nem gondoskodtunk, ami a legfontosabb, hogy t. i. legyen megfelelő szervezet azoknak a békeszerződéseknek módosítására, amelyek alkalmazhatatlanokká váltak, és legyen mód azoknak az állapotoknak megváltoztatására, amelyek további fenntartása Európa békéjét veszélyeztetik, akkor feltétlenül kötelességünk, hogy ezt a mulasztást jóvátegyük. Az a nézet, amit én most kifejtettem — és amit eddig senki nem cáfolt meg, semmi egyéb, mint hogy legalább szerény nézetem szerint nincs megfelelő szervezet a békerevízióra és hogy a 19. paragrafus mögött nem áll semmi valóságos hatalom, következésképpen senki és semmiféle testület nem rendelkezik olyan jogkörrel, amely képesítené arra, hogy megváltoztassa a békeszerződések olyan rendelkezéseit, amelyek keresztlühivetleneknek és a békére veszedelmeseknek bizonyulták. Pillanatnyilag az én célom nem az, hogy ilyen rendelkezésekkel hozakodjam elő; lehet, hogy vannak ilyenek, az is lehet, hogy nincsenek; az mindenestre elképzelhető,

hogy a párizsi békék körül valami hiba történt. Nos, ami engem illet, elképzelni is alig tudom, hogy annyi szenvedélyes béke-akarák után Európa népei belenyugodjanak abba, hogy ne teremtsenek maguknak olyan eredményesen működni képes szervezetet, amely saját törvényeiknek megváltoztatását el tudja végezni, ha azt a körülmények szükségessé teszik. De még hihetlenebb az, hogy a szenvedélyes békét-akarák között olyan kevesen érezzék annak szükségességét, hogy szükség van olyan állandó intézményre, amely nemcsak papíron, hanem valóságban is végre tudja hajtani az évek múlásával szükségessé vált változtatásokat. Ebben van az európai kérdés leglényegesebb pontja, de mi a lényeges pontokról legszívesebben megfeledekezünk, mert sokkal kényelmesebb a problémák elöl kitérni, mint becsületes nyíltsággal és őszinteséggel szembenézni velük.“

MÁTHÉ ELEK

TÓT VOLT-E MADÁCH?

AZ ifjú csehszlovák köztársaság tudós agg elnöke: Massaryk Tamás a közelmúltban, félretéve állama ú. n. demokrata és minden múltat megvető irányzatát, ismét beutazta a „feudális“ és magyar-tót emlékekben oly gazdag Szlovenszkót és e szokásos körútja során módot talált arra is, hogy megjelenvén Alsó-Sztregován, Madách Imre szülőhelyén, koszorút helyezzen az ugyanott pihenő nagy költő sírjára. Ritka jelentős aktus lett volna ez, az ottani magyar kisebbség iránti némi megértést is szimbolizált volna tán, ha nem kísérték volna az elnök részéről oly kijelentések, melyek nyomán rögtön elült a magyar kisebbség minden reménye az esetleg ily közeledések révén elérhető kulturális engedményeket illetőleg. Ellenkezőleg, — az elnök úr kegyetlenül beegázolt az ottani magyarság lelkivilágába, — ismét elárulta, hogy semmi érzéke nincs Szlovenszko múltja, jelene és az ott élő népek békéje iránt,— kegyetlenül el akarta konfiskálni egy nagy költő alkotásait nemzetétől és ezt egy oly nép nevében tette, melyhez az ily kijelentések egyáltalában nem illenek és amelytől az elnök úr, minden hajdani tót származása ellenére végtelenül idegen. Azt emlegette ott, hogy nemcsak a költő iránti kegyelet pusztá ténye hozta a sírhoz, hanem egyúttal az a tény is, hogy Madách szlovák volt és ő a szlovák költő sírjára helyezi koszorúját. Ahogy határon innen, határon túl a magyar lelkekben némileg fölengedett a megdöbbenés csöndje, a legváltozatosabb sajtóközlemények követték e szavakat, — nem is szólva a csehszlovák sajtóról, mely hozsannázva kísérte útján tovább kulturális Trianonunk újabb kiteljesítőjét: Massaryk G. Tamást. E hangok, e cikkek világosan mutatják az ottani ahistorikus és dilettáns történet szemléletet és az új sovinizmus beteges tobzódását. De a mi sajtónk sem emelkedett a támadás visszautasításában igazi magaslatára, nem akadt oly közlemény, mely a régi Felvidék viszonyainak, múltjának és fejlődésének elvárható ismeretéről tanúskodott volna. Lapjaink szépen tárták elénk a magyar álláspontot, de nem a felvidéki magyar történelmiség szempontjából vizsgálták a kérdést, ahogy pedig kellett volna, és így bizonyos fokig csak hálások lehetünk az elnök úrnak kijelentéseiért, hisz alkalmat ad, épp Madách kapcsán, a felvidéki szellemű magyar álláspont némi kifejtésére.

MADÁCH IMRE régi nemesi származása jólismert közvéleményünk előtt, mely a jelenlegi és közelmúlt helyzetet szem előtt tartva, valamint befolyásoltatva a letűnt évtizedek szemléletétől, ezt hajlandó egyszersmind a magyarnyelvűséggel is identifikálni. Lehet, hogy más országrészeinkre nem

illenek rá azok a viszonyok, melyek oly érdekessé és harmonikussá teszik a régi Felvidéket, — mégis meg kell állapítanunk, hogy itt az esetleges és igen gyakori tótnyelvűség nem jelentett a magyarság testétől való merev idegenséget. Egy eltemetett múlt áll előttünk és lépésről-lépésre haladva kell kihámoznunk szegény menekülő lutheránus prédikátorok, tudós plébánosok ódon könyveiből azt a lelkivilágot, melyet a XIX. század elsöpört és semmivé tett. A XVII. és XVIII. század felvidéki kultúrája tót nyelven hirdeti azt a nagy igazságot, hogy Szlovenszko minden idegszálával délhez van kapcsolva, — más föld, mint a déli magyar, más alkatában, embereiben és emlékeiben, de mégis egy vele. E felvidéki autochton kultúra megítélésénél individuális szempontokat kell figyelembe vennünk, nagy irodalmi közösségekről ekkor még nálunk szó sem lehet, különösen itt, ahol minden völgy önálló primitív kultúrhely volt, minden kúria és papiak a viszonyokhoz mért kultúrgóc és sok ma fakó és elmaradt kisváros messze ragyogó emporium. Azt kell néznünk tehát, hogy ki alkotta az ottani kultúrát, — melynek természetesen tótnyelvűnek kellett lennie, kinek elgondolásai váltak valóra az egyes alkotásokkal, kinek is szóltak ezek az alkotások? E szempontokat figyelembe véve azt kell látnunk, hogy ezt a vallásos és ekkor még protestáns jellegű kultúrát a magyar nemesség hívta életre, — engedve a reformációs kor szükségleteinek, melyek a népi nyelvek érvényesülését követelték. Most nem kutatjuk, hogy miért is lesz épp most a Felvidék a kolostorok latin kultúrájú földjéből igazi nemesi, feudális földdé kulturális értelemben is. E magyar nemesség nyelve pedig igen nagy részben a romlatlan és tiszta, ősi tót nyelv volt, melyet ugyan a huszita-cseh irodalmi forma a könyvtermelés terén elburkolt, de megsemmisíteni sosem tudott, és e nemesség mindig magyar, „hungarus“ volt, a török és kuruc időkben egyaránt, néha a megtépett és széttört nagy magyar egység egyetlen hordozója és harcosa, hogy lett volna hát az ifjú tót irodalom idegen a magyarság történelmi leikétől?

A tótnyelvűség burka alatt rejlő vérségnek és távoli származásnak ebben az összeolvasztóan magyar világban, mint látni fogjuk, semmiféle jelentősége nem volt és nem is lehetett. A dalmát vagy horvát földről eredő Madáchok családja hamarosan egyike lett a Felvidék kiválóbb családjainak. Tehát máris nem állhat meg az okmányyszerű bizonyítékok súlya alatt a közvetlen tót származás ténye. Ott voltak a huszita, a török és a kuruc harcokban. Madách László ejti foglyul 1469-ben Podjebrád Viktorint, a csehszlováknak bélyegzett Madách Imre őse a cseh király fiát, — Madách Péter, Rimay János nagybátyja, a törökök foglya, — egy másik Madách Péter Thököly generálisa és ő foglalja el 1682-ben Kassát. Oly harcok voltak ezek, melyekben ott küzdött, oklevélileg és népi hagyományok alapján is bizonyítókig a tót nép zöme is uraival együtt, kik a századok folyamán egyek lettek vele fajban, nyelvben, lélekben és így magyarságban is. Ennek a tót népnek, mely így egy test lett a felvidéki nemességgel, csináltak kultúrát a mi nemes uraink. A „cuius regio, eius religio“ gyermekes és köznemesi alkalmazása, a jobbágyok vallásos szükségletei kielégítésének kötelessége, a jámbor köznépnek az új hitbe való terelése, vagy visszavitele a régi egyházba, ez hajtotta arra őket, hogy irodalomról gondoskodjanak, amiben szintén híven utánozzák a Felvidéknek német példákön haladó nagyurait. Éppígy néha maguk is beállanak az újabb szellem munkásai közé, ahogy papjaik munkáit szintén ők bocsátják saját költségükön a világ elé.

Ilyen család volt azoknak a Madáchoknak a családja is, kiknek ősi fészke, Sztregova még nincs oly mélyen a tót nyelvterületben, hogy addig el ne jutottak volna a magyarnyelvűség hullámai, melyek a török idők alatt bizony jól előzönlötték az egész Felvidéket. A Madáchok e századok folyamán nem-

csak karddal vitézkedtek, hanem jó felvidéki nemesek módján kitűntek a szép és gyakorlati tudományok mezején is a magyar és a tót nyelven egyaránt. Érdekes megfigyelni, épp önáluk, hogy a magyar és tót nyelv művelése szinte egy és ugyanazon időben, ugyanazon személyeknél a legszebb egységben jelentkezik, jeléül annak a nyelvi és szellemi harmóniának, mely ekkor a Felvidéken uralkodott s melyet még az új csehszlovák iránynak oly heves harcosa, mint Skultéty is ismételten hangsúlyoz. Madách Gáspár, az 1628-ban megjelent „Haazy Apatéka“ szerzője, kora jeles orvosa, magyarul végrendelegzik. Egy másik Madách Gáspár pedig érdekes módon vetíti ki magából a felvidéki ember lelke mélyén élő magyar-tót kettősséget és egyúttal egyik első képviselőjévé válik a ma annyit emlegetett magyar-cseh, illetőleg az ennél sokkal fontosabb magyar-tót kulturális közeledésnek. Csehből fordítgatott különféle vallásos dolgokat a saját gyönyörűségére, — ám ezeknél sokkal fontosabbak azok a tót népdalfordításai, melyeket 1636-ban adott ki „Igen szép énekek“ címen. A két nép lelke közeledik ilyenkor egy-egy nemesi költő lantján, amint azt Beniczky Péter esetében is látjuk. Ezen években még igen erős a Felvidéken a magyar nyelv uralma és ez megtermékenyítőleg hatott a kezdő tót literatúrára is, de nemsokára jön az ú. n. nemzetietlen XVIII. század, az önálló felvidéki kultúra virágkora, de egyszersmind végső ideje is. Most emelkedik erős kontúrokkal elélni költőnk dédapjának, Madách Jánosnak alakja, — Oerteliussal levelezik, olvassa kora politikai irodalmát és mint nyakas lutheránus vezetőember, hitsorsosai ügyében Bécsbe járogat, míg végre ott megunva zaklatásait, kitiltják onnan, szép életet él és így családját szegényen hagyja hátra az északra vetett grand-seigneur. Erős költői tehetséggel verselt tótul és vallásos énekei, melyek 1783-ban még önállóan jelentek meg, 1828-ban bekerültek a tót lutheránusok híres énekeskönyvébe, a „Cythara Sanctorum“-ba; anyját, Újfalussy Zsuzsannát tót verssel dicsőíti és mind e mellett magyarul levelezik és barátait Gyöngyösi-modorú költői levelekkel örvendezteti meg. És még elegendő vannak a Madáchok papok, tudósok, otthon ülő urak, kik egyformán élnek a magyar és a tót nyelvvél, nem látva a kettő között semmi ellentétet, néha maguk is támogatva, még a család protestáns korában, a tót vallásos irodalom kezdő lépéseit. A már említett Madách Gáspár és Madách György adnak otthont az 1680-as években az annyit hányatott lutheránus költő-papnak, Pilarik Istvánnak, ki hét évig készült Sztrégova nyugalomban későbbi szenvedéseire. Magyarok voltak, tótul írtak és ha valaki oly kérdéssel fordult volna hozzájuk, hogy mely nemzethez: magyarhoz vagy tóthoz tartozónak vélik magukat, e kérdés lényegét nem igen értették volna meg.

Történeti és politikai tudományaink mai állása mellett ugyanis szinte már közhellyé vált, hogy mily veszélyes és helytelen a jelen, avagy a közelmúlt fogalmainak a múltba való visszavitele, — a legképtelenebb következtetések és eredmények röpjének ily módon világgá és véződnek be a köztudatba. Ezek között, mint a sovén csehszlovák kultúrpolitika egyik jelentős eszköze, szerepel mindazon magyar kiválóságoknak, kiknek Szlovénzkóhoz valami közük volt, tóttá való egyszerű és tendenciózus átminősítése. Massaryk szóban forgó kijelentése korántsem az első Madách képzeltségre vonatkozólag; habár finomabb módon, de mégis megelőzte őt ebben Kranéry István a „Slovenske Pohľady“ 1923 januári számában, midőn a Petőfi és Madách centennáriumok kapcsán célozgat a két költő tótságára, de siet mégis rögtön hozzátenni: „nem lehettek a mieink, mert nem nevelődtek a mi irodalmunk hagyományaiban“. Az itt következőkben épp azon okokra igyekszem rámutatni, melyek miatt Madách Imre nem lehetett szlovák, hanem magyar költő.

A tót nemzeti öntudat születését az 1830—1840-es évekre tehetjük. Szép és romantikus ideje volt ez a tót öncélúságnak, mely immár a magyarságtól elfordulva a messze szláv milliókra vetette tekintetét. Azok az egyéniségek, kik ekkor fölbukkantak, mind nagy fiai lettek népüknek; tőlünk idegen és nekünk akkor érthetetlen utakon vezették népüket, mégis oly értékeket termeltek, melyek egyszer még becsült részei lesznek a kárpátaljai kis népek eszmevilágának. Becsületesen és gyakran a kor áramlataival végzetesen dacolva vallottak szint nemzetiségük mellett. De hol van közülük kortársuk, a szlováknak nevezett Madách Imre? ő akkor már szintén egész más utakon járt: a nacionalista magyarságnak az új nacionalista tótságtól eltérő útjai voltak ezek. Madách, ha akarta volna, akadály nélkül állhatott volna Stur és Hurbán ifjúsága közé. A francia forradalom óta, mely időtől fogva él közöttünk a mai fogalmazású nemzeti eszme, az individuum a nemzethez való egyéni hozzátartozás forrása, — az egyéni állásfoglalás dönti el a nemzethez való tartozás mértékét — bárhog is dolgozik az utódállamok kultúrpolitikája ezen elv megtörésén. Madách Imre nyilvánvalóan nem vallotta magát tótnak, tehát nem is lehetett szlovák költő. A másik, ezzel parallel kritérium, mely főleg a mi zűrzavaros nyelvi viszonyaink között tett szert nagy jelentőségre és mely az egyéni bevallás mellett másik döntő szempontja a nemzetiség helyes fölismerésének: az anyanyelv, illetőleg a legszívesebben használt nyelv. Madách magyar volt, magyarul írta meg az Ember Tragédiáját és nem tótul, amit ha tót lett volna, szintén jogában állott volna megtennie. Ki akadályozta volna meg őt egy ily remekmű tótul való megírásában és kiadásában, amint hogy ki akadályozta meg Sladkoviót épp e korban gyönyörű eposzai megírásában? A nemzetiség elvét individuális és liberális kor adta a világnak, tehát ezen elv érvényesítésénél az egyéniség bír döntő joggal és nem az egyént körülvevő közösség, bármekkora is legyen az. Madách magyarságára sem lehet árnyat vonni szülő- és lakóhelyének tót többsége hangoztatásával. Mikor Madách Imre a világ elé lépett, a magyar és a tót nemzetiség fogalmát elválasztó határokat már rég megvonták annak a kornak uralkodó eszméi. A francia eredetű nemzeti eszmének hazai térfoglalása kettős irányú lett: a magyar nemzeti ébredéssel együtt járt a többi honi népek ébredése is. A Felvidéken ezek az eszmék az eddigi szociális és nyelvi harmóniát bomlasztó módon jelentkeztek. A gyakorta tótnyelvű, de régi módon dühös patrióta magyar, „hungarus“ nemesség jobirtokú része hamar magáévá tette a magyar faj és nyelv uralkodó voltának hódító elméletét. Uralkodó elem volt eddig is rendi értelemben, most természetesen azon igyekezett, hogy ezen állását továbbra is megtartsa s az ekkor már bilincseit javában rázogató magyar nyelv fölvételével ezt az állását a fölszabaduló tót jobbagysággal, immár szabad parasztsággal szemben így is kifejezésre juttassa. Így igen könnyen és könnyelműen is elszakadt a tót néptől, melynek új és szükségszerű nacionalista nevelése így a magyar állameszmétől teljesen idegen nagyratörő új tót intelligencia kezébe került, melyet természetesen már egyáltalában nem köteleztek a magyar múlt hagyományai és emlékei. Neki magának kellett saját nacionalista szükségleteire újabb irodalmat és kultúrát termelnie, mely így egészen más karakterű lett, mint a régi nemesi jellegű, tehát kissé feudális kenyéren élő vallási irodalom. Hogy követelhető tehát, hogy Madách Imre ez új nacionalista tót, Hurbán- vagy Kollár-féle irodalom hagyományaiiban nevelődjön, mikor ez az irodalom épp az ő ifjúsága idején forrott ki és így akkor még egyáltalában nem voltak hagyományai? Semmi nyom sincs arra vonatkozólag, hogy a tót mozgalmak egyáltalában érdekelték volna is. Bizony az előkelő családból született nemesifjú nem igen vegyült azok közé a rajongó és elhanyagolt, szegény apostolok közé, kik paraszt- vagy lelkész-, tanítói,

vagy jegyzői családokból jöve, nacionalizmusuk friss lobogásába belevegyítették elnyomottságuknak és félrelököttségüknek, valamint lenézettőségüknek nagyon is megindokolt és megérthető érzetét. Nem hallgatta tanulókorában épp Pesten, a Deák-téri evangélikus templomban Kollár gyűjtő beszédeit, melyeket pedig valláskülönbség nélkül nagy áhítattal figyelt az egész itt tanuló szláv ifjúság, közöttük Gáj Lajos. Később talán hatott rá valamelyest a kiháló nemesi és magyar jellegű irodalom egy terméke: Dolezal Ágostnak az első emberpár sorsát tárgyaló verses tragédiája: „Pametná celemu svetu tragoedia“, melyet az otthoni könyvtárból ismert meg. A tót irodalomtörténészek által emlegetett szlovacizmusai, melyeket Arany János javíttatott át, éppen nem oly jelentősek, hogy ezekből csak halványan is lehetne következtetni tót voltára, ezek csupán oly botlások, melyek megtalálhatók minden oly felvidéki ember magyar beszédében, kinek magyamyelvűségét még nem volt alkalmja a színmagyar vidékeken megerősítenie. Akkor tehát, mikor már komolyan szó lehet egy valamely nemzethez való kizárólagos és mai értelmű fönntartás nélküli tartozásról, Madách Imre már rég magyar volt, mert már magyarnak született bele ebbe a mereven elhatárolt nacionalista világba, s az akkori ifjú, szép és lendülő magyar világ nevelte őt nyelvileg és lelkileg is egyaránt magyar és egyúttal európai nagyságú költővé.

ÍME, így fest a valóságban Madách Imre szlováksága az adatok és a kor elfogulatlan tükrében. Nyilvánvaló rosszakarát, döbbenetes tájékozatlanság az, mely őt és magyar elődeit el akarja ragadni tőlünk oly nemzet számára, mely erre úgy múltjánál, mint karakterénél fogva egyáltalában nem szorul rá. A magyarság sem követeli magának a történelmi és a régi nemesi származás joga alapján Országh Pált, avagy Kukuéint (Benczúr Mátyás), a tót szellem e nagy hőszeit: tót költők voltak, tótul írtak és így végeredményben örökre a tót nemzetéi. Ne követelje tehát Madách Imrét sem az elnök úr a tót nép irodalma számára, amihez joga nincs, bárhogya is követeli, amúgy is a magyarságé marad egész élete, származása és működése alapján. E sorokat pedig szlovák testvéreink ne véljék ellenük irányzottaknak, a jogos féltés és Önvédelem, de nem a gyűlölet és a ragadozás szavait hallattuk csak — távol atyáink földjétől és mégis Szlovenszko és népe iránti régi szeretettel és hűséggel.

GOGOLÁK LAJOS

NYERHET-E KOMMUNISTA AMERIKAI POLGÁRJOGOT?

HA az alábbi sorok valami szenzációéhes boulevardlap számára íródának, hangzatosabb címük lenne — Mikszáth Kálmánt plagizálva — „A Tapolcsányi János fiú esete Samu Bácsival“, az utóbbi alatt Uncle Sam-ot, az Északamerikai Egyesült Államokat értve.

De nem szenzációs riportot szándékozunk itt adni, hanem rövid objektív krónikáját egy jogesetnek, amely nemcsak jogászokat, hanem mindenkit érdekelhet, aki figyelemmel kíséri a világ szociális viszonyainak alakulását. Jelen társadalmi helyzetünkben kétségkívül az egyik legfontosabb s így — érdekesebb viszony az egyénnek valamely államhoz való polgársági köteleke. S lut a konkrét esetben magyar születésű egyénnek amerikai állampolgárságáról, illetőleg az ezzel kapcsolatos bonyodalomról van szó, az ügy

alkalmasint szélesebb otthoni körök érdeklődésére tarthat számot. Annál inkább, mert könnyen lehetséges, hogy, amint itt már megkezdődött, úgy folytatódni fog (esetleg otthon is) az ügy propagandisztikus beállítása. S a célzatos hűhóval szemben az aktaszerű leszögezés az elfogulatlan érdeklődő előtt kétféleképpen értékes lehet.

És a jogesetnek ilyen elfogulatlan, hideg, aktaszerű ismertetését óhajtjuk adni az alábbiakban, voltaképpen csak kivonatolva az Északamerikai Egyesült Államok 3. sz. szövetségi körletli bíróságának mint fellebbviteli bíróságának 4219. sz. ügyét, s ebben is a bíróság 1930 április 17-én kelt döntését s annak indokolását.

Azon olvasóink számára, akik nem sokat foglalkoztak volt az Unió jogi berendezésével, legyen elég megjegyeznünk, hogy amíg a polgárosítás általános adminisztratív ügyeit a szövetségi munkaügyi minisztérium polgárosítási hivatala vezeti, magának a polgárjognak megadása bírósági aktus. Valamint ha az állami hatalomnak kifogása van egy vonatkozó bírói végzés ellen, amely valamely idegennek amerikai polgárjogot ad, bírói döntés szükséges az említett végzés hatálytalánításához; és ha a polgárjogot kérő egyén nincs megelégedve a bírói végzéssel, ugyancsak bírósághoz fellebbezhet. Még pedig valahányszor az imént „bíró”, „bíróságot” említettünk, mindig szövetségi bíró, ill. bíróság értendő, nem pedig az Uniót alkotó valamelyik államnak, pl. New York, Maryland, Pennsylvania stb.-nek bíróját vagy bíróságát. E szövetségi bíróságok tagozódására vonatkozólag elég itt megemlítenünk, hogy Washingtonban székel az Unió legfelsőbb szövetségi bírósága. Ez alatt van kilenc szövetségi bírósági körlet (Circuit); és a körletek alatt vannak a szövetségi kerületi (District) bíróságok, számra (Alaszkától eltekintve) 87. Az egyik ilyen kerület (District) Pennsylvania Nyugati Kerülete. Ez pedig a 3. sz. szövetségi bírósági körlet (Circuit) alá tartozik, mert ezen Third Circuit kiterjed az egész Delaware, New Jersey és Pennsylvania államokra. Így vagy tizenkét millió lélek tartozik ezen kerületi bíróság jurisdíctioja alá; területileg pedig vagy ötvenezer négyzetmérfoldra, tehát Csonka-Magyarországnak kb. másfélszeresére terjed ki az említett körletli bíróság hatásköre. (A hasonlatot csupán illusztrációul használtuk, otthoni előadásainkból tudva, hogy az ilyen konkrét képek jobban megvilágítják a tényeket, mint pusztán számok.)

Ezen említett harmadik számú körletli fellebbviteli bírósága elé került tehát végre a napokban döntésre az ügy, amelynek hivatalos címe: „John Tapolcsányi versus United States”, „Tapolcsányi János az Északamerikai Egyesült Államok ellen”. (S itt mindjárt sietünk hangsúlyozni, hogy az előttünk személyesen ismeretlen John Tapolcsányi neve részünkről „sine ira et studio” szerepel az ügyben; belőle, nevéből, családjából nyilvánosan gúnyt űzni eszünk ágában sincs; nevét csak azért kell annyiszor kiírni, mert az jelen teljes nyilvánosságú ügyünkkel lényegi kapcsolatban van.)

Cinikusabb olvasóink talán az ügyirat címénél elmosolyodnak és magukban azonnal előre megállapítják, hogyha a világ jelenleg egyik legnagyobb birodalma összetűz egy bizonyos nevezetű Tapolcsányi Jánossal, akkor John Tapolcsányi húzza a rövidebbet. S a cinikus olvasónak esetünkben igaza van. De az eset körülményei s a döntés indokolása a nem-cinikus olvasót is érdekelhetik.

A dolog előzménye az aktákból láthatóan az, hogy Tapolcsányi Jánost még 1920 januárjában, amikor deportálási rendelet alapján letartóztatás alatt volt, politikai meggyőződésére vonatkozólag egy bevándorlási felügyelő előtt kihallgatták. Mikor kérdezték: „Letörendőnek tartja ön a polgári osztályt (burzsujokat)?”, Tapolcsányi János azt felelte: „Igen, azt tartom,

le kell őket tömi, még pedig a proletárok által“. S ugyancsak igenlőleg felelt Tapolcsányi János a kérdésekre, hogy ledöntendőnek tartja-e a kapitalista osztályt, hogy ellene van-e az Egyesült Államok jelen szervezetének és általában szervezett államkormányoknak.

Erre azt várnák, hogy Tapolcsányit, mint anarchistát, rövidesen deportálták. De ez nem történt — amint Amerikában is akárhányszor megesik, hogy nem az történik, amit a rendelet előír. De nemcsak hogy nem deportálták Tapolcsányit, hanem ő három hónappal említett kihallgatása után, 1920 május 27-én, amerikai polgárjogért folyamodott s ugyanez év december 20-án ezt meg is kapta. Természetesen azon feltevésben, hogy egyetért az Egyesült Államok szervezetének elveivel. Az Unió törvénye ugyanis megkívánja, hogy azon idegen alattvaló, aki az Unió polgárjogát kéri, alávesse magát az Unió alkotmánya elveinek. Hogy ez a követelés igazságos-e vagy nem, arra vonatkozólag itt vitatkoznunk fölösleges. A tény az, hogy az Unió követel ilyen alávetést; ellenesetben nem akarja megadni a polgárjogot. Tapolcsányi János tehát, amikor kérte és megkapta az Unió polgárjogát, egyben jogilag kifejezte polgári hűségét az Unió alkotmánya iránt, akkor is, ha az esküforma helyett talán valami egészen mást mormolt. Ám amíg külső formák szerint állampolgári hűséget fogadott, szívében Tapolcsányi János az amerikai alkotmány ellensége volt s így megtévesztést, csalást („fraud“) követett el.

S éppen ebben van egész jogesetünk sarkpontja. Az Egyesült Államok bírósági malmai is lassan őrölnék, de csaknem tíz évvel a polgárjog megadása után az említett körzeti fellebbviteli bíróság is azon jogi álláspontra helyezkedve, hogy Tapolcsányi János csalt, helybenhagyta a kerületi bíróság döntését, amely szerint Tapolcsányi csalásának orozott gyümölcsét, amerikai polgárjogát, vissza kell adnia, illetőleg a polgárjogot megadó első végzés hatályon kívül helyeztetik.

De miben látta az alsó és a fellebbviteli bíróság fennforogni a csalás tényálladékát, illetőleg miért látta mindkét bíróság bebizonyítva a csalást?

Természetesen semmi emberi bíróság, még egy amerikai Circuit Court sem lát közvetlenül az emberi szívbe. De mint minden más emberi bíróságnak, az amerikai körzeti bíróságnak is szokása és joga az ember lelkületére az ember szavaiból, magatartásából következtetnie. S ezt tette az említett fellebbviteli bíróság is döntésének indokolása szerint.

Még pedig a már röviden közölt 1920 januári kihallgatás alapján igazoltnak látta a bíróság, hogy Tapolcsányi János politikai meggyőződése akkor nem volt összeegyeztethető azzal a politikai meggyőződéssel, amelyet az Unió polgárjogának jelöltjeitől elvár.

De ugyancsak Tapolcsányi János szavaiból beigazoltnak találta a bíróság, hogy T. J. ezen amerikai állampolgárságra diszkvalifikáló meggyőződését nem változtatta meg, hanem fenntartotta a következő hónapokban is, éppen az időben, amikor a polgárjogot kérte és kapta, amikor tehát amerikai polgárságra kvalifikáló lelkülettel kellett volna bírnia s ilyen lelkületet, legalább külsőleg, kifejezésre is juttatott.

Nevezett Tapolcsányi János ugyanis 1921 október 17-i dátummal levelet írt és küldött fitestvérenek Magyarországra. E levélben Tapolcsányi János először is kifejti nézetét a magyar kapitalisták felől. Ám az amerikai bírót e nézet nem érdekli annyira, hogy azt idézné. De idézi T. J. kritikáját saját fitestvéreire vonatkozólag, áld katoná volt és később csendőr lett s akit T. J. azzal vádol, hogy más nemzetiségűeket és magyar munkásokat „gyilkolt“. Tudnia kellene, ha még nem tudja testvére, — így leckézteti T. J. a csendőr-Tapolcsányit — hogy „a munkásnak csak egy hazája van és az

Szovjet Oroszország”; és „a magyar munkásnak is csak majd akkor lesz hazája, ha Magyarország is szovjet lesz“ ... „És tudd meg ezt“, írja tovább Tapolicsányi János, „hogy már nyolc év óta tiszta vörös kommunista vagyok... Jegyezd meg, hogy egy igazi embertársamat, aki a nézeteimet osztja, ezerszer többre becsülöm, mint saját testvéremet, ha az hazafi. Az ilyen hazafi a saját magának ellensége s nekem is ellenségem; és, ha igaz, hogy segédkeztél drága embertársaim legyilkolásában, akkor soha ez életben nem ismerlek el testvéremnek; és teljes nyugalommal golyót tudnék a szivedbe röpteni, ha tudnám, hogy e dolgok igazak. Tudnod kellene, hogy nincs különbség munkás és munkás közt. Ha meg fogod bánni mindezt és a helyes ösvényre fordulsz — más szóval, ha azonosítod érdekeidet a nemzetközi munkásokéval, akiknek vezére a harmadik kommunista internacionálé, akkor testvérem és embertársam leszel... Tudom, hogy nem fogsz örülni e levélnek, de forradalmi kötelességem volt mindezt neked megírnom... Egy dolog biztos: hogy én kommunista vagyok s az is maradok utolsó lehelletemig. És most mégegyszer üdvözlünk és maradunk forradalmi üdvözetekkel.“

A levél autentikusságát Tapolicsányi nem vonta kétségbe s így egyrészt annak tartalmából, másrészt a kommunista tanok irodalmából, kapcsolatban a fentemlített 1920 januári vallomással, a bíróság bebizonyítottak találta, hogy Tapolicsányi János azon időben, amelyben amerikai polgárjogot kért és kapott, ellensége volt az amerikai alkotmány elveinek, így polgárlevelét megtévesztés révén szerezte s ezen csalással („fraud“) szerzett polgárságát a bíróság kötelességének tartotta megsemmisíteni s illetőleg most a fellebbviteli bíróság megerősítette a nyugat-pennsylvaniai kerületi bíróság ítéltelmu döntését.

Érdekesnek látszik az indokolás ezen bekezdése:

„A fellebbező maga kijelenti, hogy már nyolc év óta tiszta vörös kommunista“. S éppen ezen nyolc évbe esik az az idő, amelyben amerikai polgárjogot kért. Amíg minden valamelyest informált egyén tudja, hogy micsoda egy kommunista, e bíróság bevallja, hogy nem tudja egészen precízen, hogy micsoda egy „vörös“ kommunista; de a „vörös“ jelző a „kommunistával“ kapcsolatban alighanem valami magasfokú kommunistát akar kifejezni. „A fellebbezőnek ezen önmagára vonatkozó saját kifejezéséből a bíróság jogosultnak érzi magát a következtetés levonására, hogy a fellebbező szélső kommunista volt, minden feltevés és fenntartás nélkül.“¹

New York.

KEMENES ISTVÁN

A FILM SZÉLSŐSÉGES IRÁNYAI

A MAGYAR SZEMLE 1929. júniusi számában foglalkozott e sorok írója a magyar filmgyártás lehetőségeivel. Egy másik cikk Tóth Dénes tollából (az 1930. júniusi számban) már a hangosfilm művészi problémáit boncolta. A film azóta rohamlépésben sietett új irányok, új szélsőséges lehetőségek felé.

Kezdetben Európa-szerte a legnagyobb óvatossággal fogadták a talkit.

¹ A cikkünk alapjául szolgáló dokumentum hivatalos teljes címe: »John Tapolicsanyi v. United States. Circuit Court of Appeals» Third Circuit. No. 4219. Appeal from the District Court for the Western District of Pennsylvania.“ Á határozatot Woolley szövetségi körleti bíró fogalmazta.

Az volt a felfogás mindenfelé, hogy a film lelke a plasztika, a ritmus: a film-művészet tipikus mozgásművészet és ilyen szempontból abszolútabb, mint a beszéd. Mozgással, plasztikával és ritmussal többé-kevésbé minden történés és emberi megérzés jobban szimbolizálható és kifejezhető, mint hanggal és beszéddel.

Abszolútabb — ez volt az általános vélemény — a film azért is, mert nincs kötte a nyelv korlátaihoz, hanem jóformán az egész művelt emberiség közkincese.

És aztán minden ellenzés, minden argumentum dacára szinte járvány-szerűleg mégis meghódította jóformán az egész világot a beszélő.

Hasztalan hozták fel ellene, hogy megsemmisíti a mozgókép legnagyobb tulajdonságát: a nemzetek felettségét.

Hasztalan mutattak az eddig bemutatott hangosfilmek technikai fogyatékoságát, hangtorzító jelenségeket, hasztalan okoztak bábeli nyelvzavart, színész- és rendezői válságot, szcenáriumkrízist, szabadalmi perek légióját — a nagy divat ma még diadalmasan terjed.

Bevált az amerikai filmcézárok titkos óhaja: pillanatnyilag — legalább anyagi előnyöket tekintve — a régi néma-filmek jövedelmezőségét messze túlhaladó sikereket könyvelhetnek el maguknak. (Ez történt nálunk Budapesten is, ahol az eddig szinte elképzelhetetlen 600-as en-suite számhoz futott fel az egyik beszélő újdonság.)

A hangosfilm nagy divatja elsősorban a filmipar kommerciálizálásában gyökerezik. A tőke a legutóbbi években mindjobban elnyomta, lehengette a tiszta művészi elemet. A beálló „Kinoműdigkeit“ ellenszerűen más kellett. Valami új. Úgy jött létre sok átmeneti próbálkozás után a talking.

A hangosfilm három fajtája közül, főleg a legdivatosabb és legfelkapottabbnál, a „beszélő“-filmnél észlelhetjük, hogy milyen fából vasarkika.

Miért? Mert — mint definiáltuk — a film tipikus mozgásművészet. Egészen más, mint a többi művészeti ág. Egy filmesztétikus: Abel Gance például annyira másnak, annyira újszerűnek mondja, hogy nem is meri egyébrez hasonlítani, csak a muzsikához. Csakhogy itt képszerűség, vizualitás fejezi ki a ritmust. Talán azért volt, hogy olyan harmonikusan egészítődött ki a kísérőzenével, akár a zenekíséret a tánccal. De ahogyan nem maga a táncos, a ballerina énekel, hanem csak mozgásával, testének ritmusával egészíti ki a zenét, úgy a néma filmet is csak kíséri a zene ritmusa és szükségképpen a beszédpótló felirat.

A néma játékfilm lényeges mozgásművészeti elemét tehát már úgyis két más alkotórész egészítette ki: a felirat (ami a beszédet is magyarázta és amelyet a legutóbbi időben a minimumra redukáltak) és az egészét aláfestő kísérőzene. Ezzel szemben mit tesz a beszélőfilm? A képen szereplő, a képen mozgó embert beszélgeti, énekelgeti. Azaz nem is a szereplő beszél, hanem maga a kép. (Aminek csak úgy van értelme, ha nem kell hozzá még külön hazai nyelvű, magyarázó felirat.)

Ma a hangosfilm a jelszó, de fogyatékoságai az egyre tökéletesedő technikai lehetőségek dacára mindjobban kiütököznek, fényesen igazolva az óvatos hozzáértők abbéli igen indokolt aggályát, hogy a hangosfilm főhibája nem is a technikai nehézségekben, hanem elhibázott esztétikai beállításában van: a képszerű és hangszerű elemek kiegyensúlyozott összhangja felborult és a főhangsúly egyre jobban áthelyeződve a hangalkatrészre, alapjában támadta meg a film természetadta kifejezési formáját.

Ehhez járult még a szcenáriumválság további fokozódása. A helyett, hogy kereste volna a való életet, az igazi embert, még-jobban távolodott tőle.

Egyszerűbb, emberibb és megrázóan igaz témákra lett volna szükség: hiszen a hangfilm vászna nem néma többé. Meg kellett volna szünnie annak a rablógazdálkodásnak vagy legyenhébber szólva: összevisszaságnak, ami közvetlenül a hangosfilm divatra jutása előtt a filmszüzésék és scenáriumok körében lábrakapott. Sajnos, nem lépett előtérbe a scenáriumíró és dramaturg fokozott önállósága és felelőssége és a sok összevisszaság, giccs és a sok összeszúrt sablon után még ritkábban jut szóhoz a nemesen egyszerű, tiszta irodalmit magába foglaló filmszüzésé.

A legutóbbi hónapokban pedig sablonos limonádézú operettekkel és hangos, zenés, színes music-hall-revü-monstrumokkal öntik el a film korlátlan diktátorai a közönséget úgy az új, mint az óvilágban.

Ma még eredményesen. De a kiábrándulás, a közönség belefáradása itt is be fog következni, amint új játékszerét megunta.

Márkus László igen szellemesen „bastard“-nak, nem fejlődésképes keveréknek nevezte el az ilyen színpadot, a revüt, sőt operát imitálni óhajtó, mindenkől részt kérő és mégis egyiket sem pótló filmszurrogátumot. Ugyanő állapította meg, hogy a hangosfilm még akkor sem lehet operapótló vagy színházpótló, ha technikailag abszolút tökéletes lesz és ha a színes, sőt sztereoszkópikusán plasztikus vetítést is megoldják, mert az igazi (nem Pirandello vagy Piscator-féle filmszerúsített) színház mindig idealizált, stilizált eszközökkel dolgozó művészi megnyilvánulás, míg a film — a leg-tökéletesebb formabeli film is — és itt éppen a filmen lévén a hangsúly — csak a való életet, a valóságot kell hogy adja.

És talán választ kaphatunk arra az előbbi kérdésre, hogy mi jöhet utána, ha ezt a minél tökéletesebb, minél nagyobb percentet kereső irányt tartjuk szem előtt.

Napjainkban világszerte a legszélsőségesebb irányokat láthatjuk érvényesülni az élet megnyilvánulásának jóformán minden fázisában. Egyik végtelből a másikba lendülnek a művészetek vezető eszméi is. A keretek néha elkülönülnek, élesen elszakadnak egymástól, máskor szinte erőltetve olvadnak össze és utánozzák egymást. Regény a riportot, vers a prózát imitálja. Színpad a filmet, film a színpadot, operát, revüt. Nagyon könnyen lehetséges, hogy az új „kinomüdigkeit“ eredménye a letisztulásban, leegyszerúsítésben fogja keresni új kifejezési formáját.

Jöhet az abszolút film felé törekvés, amely irányban néhány új orosz film mutat közeledést (Mutter). Folytatódhatnak az expresszionizmus kísérletei akár külsőségekben (Paul Leni: Caligari), akár lényegi elgondolásban (René Clair: Visio). Élénken bizonyítja ezt a tendenciát az „abszolút“ filmet kutató francia fiatalok céltudatos munkája: az „avant-garde“ mozgalom. Itt kell megemlékeznünk a nemcsak néma, de a feliratokat is kiküszöbölni kívánó próbálkozásokról is. Ezek közül egyet-kettőt Magyarországon is bemutattak, például a Világváros szimfóniáját.

A filmművészet az expresszionizmussal egyidős és könnyen érthető, hogy stíluskeresése közben már régebben ebben a legújabb irányzatban is megkísérelte kifejezni magát. Az expresszionizmus több mint irányzat, mint stílus. Teljesen új világnézet. Nem a természet ábrázolását, hangulat kifejezését keresi, hanem az elvontat: az Én-t, a belső embert.

Az expresszionizmusnak sokféle faja (futurizmus, kubizmus, dadaizmus) a legkülönbözőbb utakon halad, csupán egyben egyeznek meg: abban, hogy hátat fordítanak a természetnek. Ezért megértése csak kis körre szorulhat, mert a művész és közönség között eddig a legfőbb kapcsolat a természet volt.

Ezzel magyarázzák némelyek a film mindenek felett való alkalmasságát

az expresszionizmusra. A film ugyanis a legteljesebb értelemben vett kollektív művészet: mindig a közönséggel való teljes együttműködésben érik minden fejlődési fokozata. A film az expresszionizmust legideálisabban hirdetni tudó művészet, mert megkívánja a legteljesebb népszerűséget és a széles rétegek megértését és mert könnyen adhat expresszionista ábrákat, valószínűtlen figurákat, álmokat, emlékeket, vizionaritást.

A francia avant-garde-isták ebben látják a film jövő feladatát és így expresszionista törekvéseiket iskolaszerű irányzattá sűrítik. Annál figyelemreméltóbb ezeknek a kifejezetten mozgásművészetet reprodukáló szürrealista irányoknak további fejlődése, mert ezek — úgy mondhatjuk — ellenlábasai az Európa-szerte mostanában szinte döntő fölénybe kerülő színes, hangos, látványos, operett-, ballett-, music-hall- és revüfilmeknek.

A francia avant-garde-filmek kicsiny, lelkes gárdája talán éppen e miatt az egyre forrongó evolúció miatt, mintha némileg megerősödött volna a legutóbbi szezonban. Filmjeik ugyan javarészt a külön avant-garde mozgósínházakban kerülnek bemutatásra, de ezeknek a színházaknak a műsorát most már csaknem teljesen betöltik.

Ezek az avant-garde-mozik aránylag kis befogadóképességű (300—400 személyes) Párizs belvárosán kívül fekvő (Montmartre, Quartier, Montparnasse) színházak, amelyekben csak esti előadást (rendesen 9 órai soirée) tartanak és ahol gyakran hónapokon keresztül marad műsoron egy-egy kép. Legismertebbek közülük a Rue Tholozé-i „Studio 28“, az „Ursulines“, a „L'ceil de Paris“, a „Vieux Colombier“, az „Agriculteurs“ és még néhány. E színházak már külsőségekben is hűen kifejezik azt az irányt, melynek helyet adnak. Leegyszerűsített falaik nélkülöznek minden díszet, ornamentikát. A zene speciálisan grammofonzene.

A műsort rendszerint egy documentair, ismertető, tudományos kép nyitja meg. Néhol egy-egy régi, 25—30 év előtti képet mutatnak be. Aztán még egy rövidebb, nem szoros értelemben vett „játékfilm“ következik. Olyan, amelyben nem is szerepel színész. Igazi hangulatkép. Tipikus példája ennek Germaine Dulac-nak: Le Disque 95. számú filmimpressziója. Voltaképpen nem más, mint Chopin 5. és 6. számú prelűdjeinek megzenésített vizuális impressziókból álló képsorozata. Hulló esőcseppek, szélben ringatózó virágok, elmosódó árnyékok, futó felhők, imbolygó alakok. A kíséret persze grammofonlemezen maga a két prelűd. Vagy egy másik példa: az „Eső“ című hangulatsorozat. Nincs tartalma, nincsen cselekménye, főszereplője. Az esőt látjuk benne mindig, mindenütt, mindenféle megnyilvánulási formájában. Látjuk elsötétülni a napot. Felvonulnak az égbolton a gomolygó esőfelhők. Egyre sűrűbben, egyre komorabban. Néhány remegő falevél imbolyog az élénkülő szélben... Aztán egy vakító fénysugár fiút végig a sötétlő horizonton. Az első villámcsapás... Lassan, kövér cseppekkel hullani kezd az eső. Mindenféle fázisában elvonul előttünk. Szinte halljuk kopogását az ablaküvegen. Amint lefelé futnak, hosszú vízkigyókat formálva. Látjuk, amint elborítja a kövezetét, amint egy ernyőre hull, amint a víz tükrét fodrozza... Siető emberi alakok sziluettjét mutatja. Vizimadarak játszadoznak felette. De még sincs szereplője; főszereplője: az „eső“. Vannak aztán még rövidebb avant-garde-filmek, amelyek már superlativusai az expresszionizmusnak. Ezeknek már nincsen sem nevük, sem tartalmuk. Itt értelmetlennek látszó képsorozatok következnek egymásután. Geometriai ábrák, körök, négyszögek, figurák, jelenetek következnek zűrzavaros egymásutánban. Ezek azok a szélsőségek, amelyek jelenleg még teljes lejárással fenyegetik az avant-garde-isták különben figyelemreméltó iskoláját.

Máshol: 5—10 percig tartó laterna magikát mutatnak be zenekíséret nélkül. A műsor is jelzi: öt percig „laterna magique“. Vagy exotikus kínai rémdrámát adnak kínai színészekkel. Valóságos halmozása a véres jeleneteknek. Vagy például D. A. Sandy „absolut“ filmjéből adnak ízelítőt. Csupa geometriai figura mozog a vásznon. Kocka, henger, tovabillenő papírszalag. Sőt még tovább merészkednek. A nézőtér sima oldalfalaira vetítenek egyszerre két-három irányban is Párizs épületeiről torzított perspektívában részleteket. Elferdült Eiffel-torony, összeboruló oszlopok, a Madelaine klasszikus frontjáról és közte egy-egy rávetülő emberi fej vagy alak reflexe. Ez már komikus. Veszedelmes kacérkodás a dadaista kubizmussal.

A tulajdonképpeni szürrealista „játékfilmek“ között azután már vannak egészen művészi tartalmúak, figyelmet érdemlők is. És ezek adják a bevezető tanulmányi és hangulatkép után a műsor lényegét.

Olyanoknak, akik még sohasem tekintettek meg ilyen szoros értelemben vett avant-garde-játékfilmet, talán úgy tudnánk a legcélravezetőbben érzékelteni ezek pszichéjét, ha a legrégebbi úttörőexpresszionista filmre, a nemrég elhunyt Paul Leni által készített „Caligari“-ra utalunk vissza vagy például a szintén abból az időből való „Genuina“ díszleteire gondolunk.

Az utolsó két év legrapánabb új expresszionista filmjei nemcsak rendezésben, külsőségekben, díszletekben és fototechnikában, hanem belső elgondolásban és tartalomban is feltétlenül a „Caligari“-nak többé-kevésbé sikerült továbbfejlesztései. Csakhogy ezelőtt az expresszionizmus a külső formában: díszletekben, világításban, maszkban, kosztúmban nyilvánult meg, míg a mai fejlődés az elgondolásra, a belső lényegre fekteti a súlyt.

Ennek a szürrealisztikus iránynak Jean Epstein művei a legtipikusabb képviselői. Két év előtt jelent meg „La chute de la maison Usher“ (Az Usher-ház romlása) című filmje, amely valósággal forradalmat okozott Párizsban. Poe Edgar motívumai után készült és minden kritikai méltatásnál többet ér annak a megállapítása, hogy tökéletes életreváltása Poe csodálatos fantáziájának. A legtisztább, kikristályosodott líra a főszereplőnek: Frederick Ushemak elhalt felesége iránt érzett földöntúli szerelme. A halott asszony újra életre kelése a csodának és a misztikumnak megkapó vegyületekben jelenik meg a nézők előtt. Sok benne az expresszionista hangulat, anélkül, hogy unalmassá, erőltetetté válna. Egy falevél lehullása, egy lehetetlen finomságú fátyol libbenése, az órainga lengése néha többet fejez ki, mint kötetnyi írás. Felirat alig egy-kettő. A szereplők, Deloncourt és Margaréta Gance tökéletesek. A fotográfiákon valami hallatlan melanchólia, szomorúság vonul végig. A befejezés a meseszerűségbe lendül és az igazi szerelem mindent legyőző erejét szimbolizálja.

Zenéje is speciálisan a filmhez készült. Egyszer mintha Liszt-motívumok csendültek volna fel belőle. A filmet nemrégiben felújították.

Epstein újabb filmje, a „Sa tété“ (Az ő feje) című, már korántsem sikerült ennyire. Ez egy gyilkossággal ártatlanul vádolt fiatalember megpróbáltatásait és szenvedéseit érzékelteti. Bövelkedik frappáns megfigyelésekben, újszerű ötletekben; sok premier-planja fokozza a kifejezés drámai erejét, de mesterkéltten erőlteti a borzalmasságot: szélsőségek terére téved.

Általában mindinkább érvényesülnek az új szürrealista filmek terén a misztikus izgalmas szüzsék túlhajtása következtében a borzalmas grand-guignolszerű tónusok. Ez a törekvés is élénken dokumentálja a filmszínháznak és színháznak egymáshoz való közeledését a másik oldalon is. Míg a látványos revük, roppant költséggel kiállított operettek hatása rávetül a divatos éneklő-, zenélő-, néhol meg éppen színes revűfilmekre: addig a Grand-Guignolok befolyása is érvényesül a vásznon.

Ennek az iránynak egyik prototípusa volt a sokat pertraktált „Chien Andalou“, melyben az embernek, az emberi léleknek kettőssége áll a cselekmény fókuszában. Mindenki belsejében több én van elrejtve, de legalább kettő: egy jó és egy rossz, és ez a kétféle én állandóan harcban áll egymással. A főhős ezen kétfélesége gyakran egyidejűleg is megjelenik a képen. Mindkettőt Pierre Batcsev alakítja nagy készséggel és megrázó erővel. Minden érzésére, testi és lelki életének jóformán minden fázisára rávetül ez a kettősség; még szerelmét is két irányba szakítja: egyik a magasabb lelki vonzódást, a másik a lenyűgöző érzékiséget fejezi ki. Kár, hogy felületes, túlzó ötletek néhol teljesen lerontják az értékes alapeszmét. Azok a részek pedig, amelyek a szereplők tudatalatti ösztöneit volnának hivatva kifejezni, már kacérkodások az örültséggel. (A hős borotvával szúrja ki szerelmese szemét.) Ugyancsak drasztikus eszközökkel szimbolizál. (Az emberi hús érzeki vágyait két öszvér hullájával próbálja kifejezni, amelyek karvastagságú kötelekkel vannak a hős testéhez erősítve, stb.)

És itt láthatunk némi kapcsolatot a régi, legeslegelső expresszionista kísérlettel: a Caligarival. Csak úgy appercipiálhatjuk mindkettőt, ha egy örült szemszögén keresztül képzeljük el az eseményeket.

Ebben a Chien Andalou-ban (melynek a címe is merőben indokolatlan) már erősen feltör az erotikus elem is. Úgy látszik, borzalmasság mellett ez lesz fejlődésének egy másik kinövése. Míg a harmadik fejlődő motívum a könyörtelen szatirikus elem. Ez legjobban a L'hömmé, qui a vendu son appetit című új orosz filmből csillan ki, amely az 1929—1930-as téli szezon eseménye volt. A tartalom — mint a cím mutatja — itt is egészen újszerű. Mégis hálátlan feladat lenne elmondani, mert a realizálás, rendezés minuciózus ötletessége az, ami magával ragad. Frappáns jelenetek, különösen szinte döbbenetes karaktert képviselő típusok váltakoznak benne. Itt is — különösen az elején — szinte túlsúlyban vannak a premier-plánok. A tendencia pedig a pénz mindenható erejének kigúnyolása: mi lenne, ha valaki az étvágyát is el tudná adni pénzért? Egy moderm Midás király paródia ez.

A felsorolt, kifejezetten szurrealista filmtípusokon kívül természetesen olyan egyéb játékfilmek szerepelnek, amelyek misztikus, izgalmas vagy borzalmas tónusaikkal méltóan illeszkednek be a színház keretébe. Poe Edgar vagy Edgar Wallace-szerű írók és Paul Leni iskoláját követő rendezők produktumai dominálnak.

Legutóbb már a japánok is megkezdtek az avant-garde-filmek gyártását. Az első ilyen filmet A. Teikine eszközölte a Sonkino produkcióval karöltve. Az első fűm dme: Naniga Kanajono Sosasetaka? (Hogy tudott ő így viselkedni?)

Ezeken kívül, hogy csak a legnagyobb szélsőségeket említsük: egyik oldalon nagyban folyik a hangos kultúrfilmek készítése, másrészt pedig Párizsban, Berlinben újra ámyékképekkel is kísérleteznek. Párizsban pedig Nalpas produkciója megcsinálta a film Chanteclair-jét „Le roman de Renart“ címmel, L. Starevich rendezésében, amelyben az összes szereplők állatmaszkokban jelennek meg egy szimbolikus állatmese keretében a vásznon.

A felsorolt tipikus példákából is láthatjuk, hogy a legfiatalabb művészet: a film berkeiben, még sohasem volt nagyobb az összevisszaság, még sohasem voltak szélsőségesebb irányok a felszínen, mint éppen napjainkban. És nemcsak reklámmal, plakáttal, hangoskodó publicitással küzdenek egymással az új irányok apostolai, hanem a közvetlen kapcsolatot is keresik, hogy utódokat is neveljenek és a közönség figyelmét és érdeklődését is állandóan ébren tartásák. Kirakatok, üzletek, újságosbódék meg az újító mozik csarnokai tele vannak propagandakönyvekkel, füzetekkel, és az avant-garde-isták igen sok

helyen és igen gyakran — rendszerint vasárnap délelőttöként — bemutató- és ismertető felolvasásokat tartanak, ahol megvitatják, megbeszélik a bemutatott képek, jelenetek, újtások kapcsán törekvéseik céltudatosságát,

A film fejlődése rövid fennállása óta még sohasem mutatott nagyobb összevisszaságot, mint ma. Most még áll a harc és bizonytalan, hogy a sokféle szélsőséges irányzat közül melyik fog győzedelmesen kikerülni, de bizonyos, hogy a végleges kiforráshoz, a helyzet tisztázásához nagyban hozzá fognak járulni éppen ezek a túlzó, szélsőséges irányzatok is és kialakulásuk eredménye feltétlen ki fogja terjeszteni hatását a drámai színházak sorsára is.

GESZTESI BALOGH GÁBOR

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

– Gazdasági válság, szovjettumping, londoni Birodalmi Konferencia, – Henderson beszéde a fokozatos leszerelésről. – Brazíliai forradalom. – Török, osztrák, román kormányválság. – A Brüning-kormány a választások után –

A TERMELÉS VÁLSÁGA, melytől egyetlen földrész sem maradt mentes, úgy látszik az 1930. és 31. évek mesgyéjén éri el tetőpontját. A világgazdaság, mint földrengés sújtotta terület, állandó remegés állapotában van és nem tudjuk, mikor éreke olyan földremlések, amelyek máról-holnapra elpusztíthatják az ember évszázados megfeszített munkájának eredményeit. A tőke, a termelés egyik életadó eleme, sajátos nehézkedési törvényeit követve, mint higany a tükörfelületen, látszólag cél és terv nélkül gurul ide-oda piacról-piacra, nyugtalanul keresve elhelyezkedést vagy biztonságot, vagy dermedt tömegekben marad meg egy helyen, a nélkül hogy hivatásának meg tudna felelni. A konjunktúra-kutatás a válság sokféle okára mutatott rá, anélkül azonban, hogy a helyes diagnózist, amely esetleg magával hozhatná a gyógyulás panaceáját, meg lehetne állapítani. A válság eredete nyilvánvalóan a háborúban, a háborút befejező békék elrettentő oktalanságában, és ennek következtében a termelés és fogyasztás szétzüllesztésében keresendő. Közlelbbi okaiként hol a túltermelést, hol a megcsökkenett fogyasztást jelölték meg (ami nyilvánvalóan nem ugyanaz); ehhez hozzájárul az ipari termelés rendkívüli gyors technikai fejlődése mellett annak fokozatosan célirányos racionalizálása, amely az emberi kéz munkáját mind ritkábbá teszi, anélkül hogy a termelési módszerek s társadalmi szervezetünk a megfelelő kiegyenlítést megtalálta volna; végül vannak teoretikusok, akik a válság főokát a nagy jegybankok aranyteauráló politikájában, illetve abban a körülményben látják, hogy az aranytermelés és utánpótlás az arany standard való visszatérés politikájának következményeivel, azaz a legnemesebb fém iránti kereslet megnövekedésével nem tudott lépést tartani. Ez az arany értékének rohamos növekedését, tehát egyben az áruk árának fokozatos csökkenését okozta, aminek a következménye nem a fogyasztóképeség növekedése, hanem a termelés rentabilitásának csökkenése lett. Az aranytakaró rövidnek bizonyult s e szerint a jegybankok rövidlátó politikája a válság alapoka. Ha olyan tekintélyeknek, mint Sir Henry Strakosch vagy a svéd Cassel ilyen irányú fejtegetései a probléma egy részét meg is magyarázzák, a teória mégis túlságosan művi okokban keresi a világgazdasági tünetény magyarázatát és nem látszik alkalmasnak az egész probléma felderítésére.

Akármi legyen is azonban a gazdasági válság magyarázata, melytől kicsiny és nagy egyaránt vagy legalább is arányosan szenved, kétségtelen, hogy a világpolitika legkimagaslóbb jelensége a termelés és fogyasztás megütközése, elsősorban a föld-termények árának ijesztő zuhanása, az ipari termékek elhelyezésnehézségei s a két körülmény legnyugtalanítóbb kísérőjelensége: a növekvő munkanélküliség. Hiába jelentette ki Briand Pannorópa memorandumában, hogy a politikai megegyezéseknek meg kell előzniök a gazdasági kiegyenlítődést; ha ma valamilyen eszmecsere az európai államok között, különösen egy-egy csoport európai állam között, sikerrel kecsegtet, az egyedül gazdaságpolitikai téren képzelhető el. A népszövetségi Közgyűlés, különösen a második Főbizottság tárgyalásainak, egyik legfontosabb témája volt a gazdasági válság s az eszközök keresése, melyekkel az államok a nemzetközi kooperáció útján orvosolhatnák a helyzetet. Felmerült természetesen ezeknek az eszmecseréknek a során a varsói agrár-konferencia javaslata is, mely az ipari államok által az európai agrár-terményeknek adandó preferenciában látta az agrár-termények piaci válságának orvosszerét. A tengerentúli agrárállamok és az európai szabadkereskedők képviselői a leghatározottabban állást foglaltak ez ellen a lehetőség ellen, míg Franciaországéi és Németországéi nem zárkóztak el teljesen, hanem fenntartásokkal éltek, részben mert nem látták saját ipari termékeik számára az ellenszolgáltatást biztosítva, részben mert, különösen Németország előtt, tőkésükségletének Amerikától való függősége, egy a tengerentúli államok ellen irányuló vámkedvezményes rendszert veszélyesnek tüntetett fel.

A román delegátus érintette beszédében az orosz „dumping“ veszélyes következményeit is. Nehéz megállapítani, vajjon a szovjetnek mélyen a termelési ár alatt történő gabonaeladásai, amelyeket nyilván nem fölöslegéből, hanem saját lakosságának ellátása terhére teljesít, tényleg milyen mértékben befolyásolják a gabona nemzetközi áralakulását. Biztos azonban, hogy ezek az eladások nemcsak a kontinentális európai, hanem az angliai, sőt a tengerentúli gabonapiacokat is megrázkódtatásoknak tették ki. Bár nem valószínű, hogy a szovjet-eladások hosszabb időszakon át állandóakká válhassanak, s az sem tételezhető fel, hogy a szovjet központi kereskedelmi szerve nagyobbarányú fedezetlen eladásokba bocsátkozhassék, — ez legalább is a gabonapiacra veszedelmessé válhatnék számára — kétségtelen, hogy Moszkva kettős célt követ dumpingjével: egyrészt a lélektani hatás bealkalkulálásával a kapitalista piacokat és termelést szeretné dezorganizálni, másrészt külföldi devizákat akar szerezni növekvő ipari bevásárlásai és propagandája költségeinek fedezésére. Civilizált államokkal szemben abban az előnyös helyzetben van a szovjet, hogy lakosai ellátásával nem kénytelen törődni s hogy azok éhhalálát nyugodtan beillesztheti gazdasági és politikai programjába; a munkásságot egyelőre úgy ahogy ellátja és az teljes igénytelenségében talán hajlandó is még többet szenvedni, ha elhitetik vele, hogy ez a nagy forradalmi célok elérhetésére elkerülhetetlenül szükséges: aki pedig nem kommunista vagy nem munkás, annak az elpusztulása nem veszteség a kommunista állam szempontjából — sőt egyszerűsíti a helyzetet. Valószínű, hogy a szovjet ügyes propagandájának segítségével a dumping gazdasági hatását túlozták; viszont kétségtelen, hogy piacaink mai szétzüllöttsége mellett ez a harci eszköz közvetve növeli a munkanélküliséget és így azok táborát, akik kritika nélkül a kétségbeesés nyomása alatt fogadják el a szovjet-propaganda minden megtevesztő frázisát. Bárhogy értékeljük is tehát a szovjet dumpingjében rejlő feszítőerőt, ismerve a Kreml urainak képzelőtehetségét és a legveszélyesebb kockajáték folytatására irányuló hajlamát, az az érzésünk, alig lehet ennek a keletről jövő bomlasztó taktikai lépésnek következményeit

túlbecsülni. A civilizált kapitalista államok gazdasági és politikai vezetői valóban jól tennék, ha a kapitalizmusban benne rejlő versengési elemnek egyidőre való kizárásával, a szoros és céltudatos összműködésben keresnek ennek a növekvő veszélynek az elhárítását.

A népszövetségi Assemblée által a gazdasági együttműködés célkitűzésével kifejezett különböző kívánságok jelzik a genfi intézmény őszi munkásságának eredményét. Valószínűleg a Gazdasági Állandó Bizottság és a jövő év elejére összehívandó Kormánykonferencia fog a gazdasági együttműködés problémáival alaposabban foglalkozni. Sokkal pozitívabbnak ígérkezik, legalább is részleges gazdasági összeműködés szempontjából, a Brit Nemzetek Szövetségének ezévi londoni Birodalmi Konferenciája. Ezen az összejövetelen, melynek egyik programpontja a birodalomnak szorosabb gazdasági egységbe való összefogása, a brit Labour-kormány különös és kényelmesen helyzetbe került. Mint már a szeptemberi Szemlében jeleztük, a kanadai választások eredménye, mely ott a konzervatív pártnak adott tekintélyes többséget, befolyással lesz a birodalmi politikára, sőt az anyaország belpolitikájának alakulására is. Mr. Bennett kormánya eltökélten protekcionista s így nem csoda, hogy a kanadai miniszterelnök, aki úgy látszik erős, határozott egyéniség, a londoni konferencián a birodalmi preferenciális vámrendszer mellett tört lándzsát. Mr. Bennett egyrészt a legridegebben állást foglalt a Beaverbrook-Rothermere által propagált „empire free trade” — birodalmi szabadkereskedelem — gondolata ellen. Kanada — és Dél-Afrika delegátusa is csatlakozott hozzá — fenn akarja tartani védvamos rendszerét a birodalom egyes részeivel szemben, viszont szívesen látná, ha az anyaország és a birodalom egyes részei kölcsönösen vámkedvezményt biztosítának egymásnak. A kanadai államférfi konkrét javaslatot is tett, indítványozva, hogy a birodalom egyes részei a birodalmon kívülről érkező árukat a létező vagy létesítendő vámok 10%-a erejéig súlyosabban terheljék, mint egymás áruit; a rendszer konkrét alkalmazására pedig a jövő év elejére Ottawába birodalmi gazdasági szakértői konferencia összehívását javasolta. Minthogy a dominionok képviselői határozott választ kértek a brit kormánytól, a munkaspárt, mely a védvámnak elvi és elméleti ellensége, nyilvánvalóan a legkényelmetlenebb helyzetbe jutott. MacDonald miniszterelnöknek nem maradt más hátra, mint hogy kormányának állásfoglalását fenntartsa és a kérdés beható szakértői megvizsgálását megígérje, kijelentvén, hogy konkrét esetekben — azaz egyes olyan cikkekre vonatkozóan, melyeket az anyaország ma is védvammal sújt, — megfelelő engedmények alapján, már most hajlandó a kormány a dominionok delegátusaival a preferenciális rendszer bevezetéséről tanácskozni. Általában megállapítható, hogy éppen úgy, mint a munkanélküliség növekedése, mellyel szemben a Labour tehetetlennek bizonyult, ennek a konferenciának az iránya is elősegíti a konzervatívok uralomrajutásának a kilátásait: a birodalmi preferenciális vámrendszer Baldwin programjának egyik alaptétele s így a konzervatívok ismét erős aduval rendelkeznek a brit közvélemény előtt.

A GENFI ASSEMBLÉE befejező szaka a gazdasági eszmecserén kívül más, nagyfontosságú problémákról is érdekes diszkussziókat hozott, ha konkrét gyakorlati eredményekben nem is volt gazdag. A leszerelési Konferencia összehívásának kérdése, a kisebbségi probléma kezelése, a népszövetségi Egveségokmányának a Kellogg Paktummal összhangbahozása, a háborúban megtámadott államoknak nyújtandó pénzügyi segélyről szóló egyezmény és a Népszövetség állandó adminisztratív testületének, a Titkár-

ságnak újjászervezése állott a tárgyalások homlokterében. A leszerelés kérdésének új impulzust adott a brit külügyminiszternek a Közgyűlés előtt tartott beszéde. Henderson kijelentette, hogy a brit birodalom az Egyezségokmány VIII. pontját, mely a tagállamok fokozatos leszerelését írja elő, becsületbeli kötelezettségnek tekinti; Nagybritannia sem az Általános Döntőbírói Egyezményt, sem az éppen tárgyalás alatt álló pénzügyi segélyről szóló egyezményt nem fogja ratifikálni mindaddig, amíg a fokozatos leszerelési kötelezettséget általános egyezménybe nem foglalják és végrehajtását nem biztosítják. Az az aggodalom azonban, hogy egy ideje előtt összehívandó konferencia fiaskóhoz vezethet, a genfi Assembléen összegyűlt hatalmakat visszatartotta attól, hogy a konferencia összehívásának fix dátumot (1931) adjanak. Hiszen kétségtelen, hogy a konferencia sikere csak akkor volna biztosítva, ha a francia-olasz tengerészeti leszerelési egyezmény közben létrejön s erre pillanatnyilag kevés kilátás van. A kisebbségek sorsára az Assemblée politikai Főbizottságában a német birodalmi delegáció indítványára lefolyt igen magas színvonalú vita minden bizonnyal nagy hatással lesz, mert amióta Stresemann ezt a kérdést a tagállamok figyelmének központjába helyezte, ez a vita ismét annak bizonyítéka, hogy a kisebbségek jogai felett a civilizált világ közvéleménye öröködik. A kisebbségi kötelezettségek alatt álló államok, bármennyire igyekezzenek is a népszövetségi Tanács által gyakorolt ellenőrzést a minimumra redukálni és megakadályozni, érzik, hogy ha az effektív ellenőrzést kijátszhatják is, az erkölcsi ellenőrzés alól nem bújhatnak ki. Ez a körülmény pedig a kisebbségeknek kulturális összetartásukban és küzdelmeikben új életet ad.

A nagy problémát, miként lehet a népszövetségi Egyezségokmányt, mely a háborút bizonyos körülmények között megengedi, de egy népszövetségi tagot megtámadó féllel szemben szankciókat alkalmaz, a Kellogg Paktummal, mely a háborút, mint a nemzeti politika eszközt, nagy átokkal sújta, de viszont szankciót nem ismer, összeegyeztetni, az Assembléének nem sikerült megoldania. A probléma túlnagy arra, hogysen egy évi előkészítés elegendő legyen megoldására. Az Egyezségokmányon tervezett változtatásokkal szemben oly aggodalmak nyilvánultak meg, amelyeket leszerelni nem lehetett. Viszont sikerült a finnek javaslatát, a háborúval megtámadott tagállamnak népszövetségi garancia alatt nyújtandó gyors kölcsönre vonatkozó egyezményt, az Assembléével elfogadtatni. Az ötvennégy tagállam közül huszonnyolc ünnepélyesen alá is írta ezt az egyezményt, melynek célja a háborút megakadályozó eszközök szaporítása. Ezenkívül még igen érdekes és tartalmas vita fejlődött ki az Assemblée Költségvetési Főbizottságában a Titkárság újjászervezéséről. Kimondták a tisztviselők szolgálati szerződésének állandóságát, megállapították nyugdíjigényüket és kidolgozták az erre vonatkozó pénzügyi tervet is. Viszont nem sikerült a megegyezés a Titkárság legfőbb vezetőségére vonatkozólag, melyre nézve erős ellentétek állottak fenn különböző tagállamok felfogása között. Erről a problémáról egy ad hoc kiküldendő bizottság javaslata alapján a jövő Assemblée fog dönteni. A Népszövetségnek nincs ártalmára, ha nem sieti el az eléje kerülő problémák megoldását. Nézetem szerint, ha hivatásának magaslatán akar állani és meg van győződve hivatásáról, tulajdonképpen ugyanannak a koncepciónak kell erre politikáját vezetnie, mint amely a Szentszéklet ihleti immár több, mint 1000 év óta: a saját örökkévalóságának és megdönthetetlenségének gondolata, amelyhez képest nemcsak egy év, de egy évtized vagy egy évszázad sem játszik szerepet. Ha nem ez a gondolat vezeti, vagy nem képes ezt az ideát a tagállamok meggyőződésébe átvinni, akkor úgylis teljesen közömbös, mikor mit dönt el vagy mit halasz el.

A GAZDASÁGI VÁLSÁG által táplált világszerte dúló prairie-égésnek a világ minden részéből újabb pusztításait vagy áldozatait jelentik. Az elmúlt hónap alatt új forradalom tört ki tengerentúl, míg Európában három kormány bukott meg. A brazíliai forradalom nyomon követte az Argentínában győzedelmesen lezajlottat. Kitérésének indítókoka ugyanaz, mint a többi, nemrég lejátszódott latin-amerikai revoltoké: az uralmon levő és zsamokossággá fajuló kormányrendszertől a fennálló úgynevezett elnöki alkotmányok uralma alatt a korrump választási rendszer mellett máskép, mint forradalommal megszabadulni nem lehet. Braziliában is így történt. A tavaszi elnökválasztásból a mai elnök, dr. Washington Luiz pártja került ki győztesen. Az új elnöknek, Julio Prestesnek, november 15-én kell hivatalát elfoglalnia. Az ellenpárt a legyőzött elnökjelölt, Getulio Vargas vezetése alatt ezt az elnöki székfoglalót akarta megakadályozni. A párt erejének gyökere Brazília húsz állama közül a lakosságra legnagyobb háromban van — eltekintve Sao Paolótól, amely lakosságra második helyen áll, de mint leggazdagabb állam, a kormányon levő párt fellegvára. A forradalom a 7 millió lakosságú Minas Geraes, a 4 millió lakosságú Bahia és a közel 3 millió lakosságú Rio Grande do Sul államokban tört ki. A forradalmárok az állami rendőrségekkel és helyi hadseregekkel rendelkeznek, míg az igen jól felfegyverzett, francia instruktorok által szervezett szövetségi hadsereg, egynéhány csapattest kivételével, a szövetséges kormány mellett tart ki. A politikai ambíciók és ellentétek termékeny talajra találtak a gazdasági helyzetben: a kávé árának katasztrófális zuhanása az utóbbi év alatt kritikus helyzetbe hozta Brazília egész termelését; a kormány ugyan nem felelős a törtétekért, de tekintélye határozottan szenvedett az általános elégedetlenségben és ha végül erősebbnek bizonyul, mint a felkelők, azt bizonyára nem politikája erejének vagy személyes tekintélyének, hanem a hadsereg megbízhatóságának fogja köszönhetni.

AZ EURÓPAI KORMÁNYVÁLSÁGOK közül legsimább lefolyású az ankarai volt, Fethi bey volt párizsi nagykövet és a ghazi bizalmas barátja kritikai és ellenzéki fellépésének kétségtelenül része volt abban, hogy Ismét pasa beadta lemondását és rászánta magát kabinetje részleges rekonstrukciójára. Törökország válságának főoka a tőkehiány, amit kiélelített Ismét pasának a külföldi tőke ellen elzárkózó politikája. Az új kormánynak, melyben a gazdasági minisztériumot új ember vette át, egyik főfeladata lenne a külföldi tőke közreműködésének megszerzése és ezzel kapcsolatban a török font stabilizálása. A válság mindenesetre megmutatta, hogy ellenzékre szüksége van az ankarai nemzetgyűlésnek, de azt is, hogy Ismét pasa elég bölcs államférfi arra, hogy ezzel a hazafias ellenzékkel közreműködve, maga vigye keresztül azokat a reformokat, amelyekre szükség van.

Az időrendben második kormányválság, amely egész váratlanul tört ki Bécsben, már sokkal mélyebbreható differenciákat tárt fel és egyelőre nehezen megállapítható következményekkel járhat. Schober volt rendőrfőnök kormánya, mely a múlt év szeptember 25-én igen kritikus körülmények között vette át az uralmat s a tornyosuló nehézségekkel sikerrel megküzdött és Ausztria tekintélyét az utóbbi év alatt rendkívüli mértékben emelte, egy látszólag személyes kérdés felett megbukott s máról-holnapra eltűnt. Schober és kereskedelmi minisztere ugyanis megtagadták a keresztényszocialisták jelöltjének, Strafella volt grád alpolgármesternek a szövetségi államvasutak vezérigazgatójává való kinevezését. Strafellának, akit inkább

pártállása, mint különös szakértelme képesített erre a fontos állásra, van ugyanis egy póré az Arbeiterzeitung ellen, melyet ugyan első fokon megnyert, de amelyről szóló ítélet őt quasi erkölcsileg elmarasztalta. A keresztény-szocialisták, akiknek a kormányban az igen erélyes és céltudatos Vaugoin alkancellár és hadügyminiszter volt a főképviselője, megragadták ezt az alkalmat, hogy Schobert kivessék a nyeregből. A volt bécsi rendőrfőnök, aki igyekezett a Heimwehr és a szocialisták között tranzigálni, éppen ezzel a politikájával nem elégítette ki még a keresztény-szocialistákat sem, akik a Heimwehrekkel kötött fegyverbarátságukat közben kimélyítették. Az országban a jobboldal javára eltolódott erőviszonyoknak megfelelően így hamarosan keresztény-szocialista és Heimwehr koalíció vette át az uralmat Vaugoin elnöklete alatt, a háttérben mindig nagy hatalommal rendelkező Seipel abbéval mint külügyminiszterrel. Annak a ténynek, hogy a kabinet csak a Nemzeti Tanács kisebbségére támaszkodhatott, természetes következménye volt a parlament rögtöni feloszlása. Arra, vajjon a német választásokon a jobboldali radikalizmus felé végbement eltolódásnak megfelelő-e hasonló eltolódás Ausztriában is, a november 9-ére kitűzött általános választások fogják megadni a választ. A Heimwehr, melyet a kormányban két miniszter képvisel: a fiatal Starhemberg herceg, vezér és dr. Hueber, a belügyi, illetve az igazságügyi tárcák élén, ezen a választáson mint önálló párt nemzeti radikalizmusának teljes erejével vesz részt. A kormány-koalíció programjának alapja a nyílt és határozott anti-marxizmus. Egészséges célja pedig Bécs megtisztítása a pusztulás csiráját magukban hordó vörös erőktől.

A régóta lappangó román kormányválság Carol király eredeti kívánságaihoz képest — bár nem teljesen azoknak megfelelően — hirtelen kitört és hamarosan megoldást nyert. Nem lehet az elől a benyomás elől elzárkózni, hogy a visszatért király és Maniu Gyula, az erdélyi származású kiváló államférfi között sohasem volt teljes az összhang. Maniu úgy látszik csak mint a régenstanács válságának egyetlen lehető megoldását fogadta el Carol herceg visszatérésének gondolatát — teljesen lelkesedés nélkül. A király akkor koncentrációs kabinetet óhajtott, s ez csak Maniu és a nemzeti parasztpárt szilárd ellenállásán hiúsult meg. Végül is az uralkodónak nem maradt más hátra, mint hogy egyelőre megalkudjék a helyzettel s egy közeledő változás reményében tovább kormányzott Vajdával s Maniuval. A Maniu kormány egyik feladata lett volna, a koronázást előkészíteni. A Helena királynéval való kibékülés meghíúsulása lehetetlenné tette a koronázást, ami a király és miniszterelnöke közötti szakadékot még jobban kimélyítette. Közben a gazdasági válság is súlyosabbá vált s a kabinet gazdasági minisztereinek legjobb szándékú kezdeményezései sem termettek semmiféle gyümölcsöt. A bukaresti és a szinaiai agrárkonferenciák, a középeurópai agrárállamok varsói összejövetele, az agrár-preferenciális rendszer reménye, melyet Madgearu kereskedelmi miniszter Genfben is szóba hozott, nem változtattak Románia gazdasági kríziséen. A háborúutáni földbirtok-reform által törpebirtokokra felbontott ország az agrár-termelés szervezetlenségénél és az agrárhitel szinte teljes hiányánál fogva, melyhez még a szállítási és közlekedési nehézségek is hozzájárulnak, legerősebben érzi meg a föld-terményeknek válságos helyzetét. Mindez a körülmény aláassa a kormány pozícióját — ezenkívül Maniut betegsége is úgy látszik kevésbé ellenállóvá tette; már nem sok kellett ahhoz, hogy Manoilescu közlekedési miniszter, a király benfentes bizalmasának akciója a fejedelemmel sikerrel járjon. De éppen az ország kritikus helyzetére való tekintettel nem volt szabad hosszadalmas kormányválságot megkockáztatni s ezért a király lemondott a kon-

centrációs kabinet tervéről s hamarosan kinevezte a nemzeti parasztpárti Mironescut, az eddigi kormány külügyminiszterét, miniszterelnökké. A kormány összetétele azonkívül, hogy Maniu és Vajda-Voivod kimaradtak belőle, s így a kabinet erdélyi jellege teljesen megszűnt, alig szenvedett változást. Madgearut áttették a földművelési tárca élére, Manoilescu lett kereskedelmi miniszter — itt majd megmutathatja, vajjon jobb programja van-e, mint Madgearunak? —, Michalache pedig, a tzaránisták vezére, belügyminiszter lett. A nemzeti párt erdélyi szárnya elég jól fogadta a capitis diminutiót: Maniu távozásakor kitértásra és Mironescu támogatására szólította fel őket. Kétségtelen, hogy ha új kormánnyal is, a súlyos hitelválságban vergődő Románia nehéz időknek megy elébe.

Az új német birodalmi gyűlés összeállása és októberi tanácskozásainak lefolyása teljesen igazolja azokat a kommentárokat, melyeket a Szemle multhónapi számában e helyen a választásokhoz fűztünk. Hála a Brüning-kormány erélyes és céltudatos fellépésének, annak a konstruktív pénzügyi programnak, mely parlamenti fellépését megelőzte s kormányzóképeségéről tanúságot tett, a birodalmi közvélemény széles rétegeiben szemmel láthatólag megerősödött a beléhelyezett bizalom. A kormány nem fenyegetőzött diktatúrával, de viszont nyugodt és öntudatos nyilatkozataiban rámutatott arra, hogy a birodalom megrázkódtatás nélküli kormányzása érdekeinek minden egyéb kérdést alárendel és ha ezeket másképp nem tudná szolgálni, továbbra is az elnök alkotmányadta szükségrendeleti jogával kormányozna tovább. A kormány pénzügyi programja elsősorban drasztikus takarékosági intézkedéseket vett célba, de már a jövő évre, főként a szociálpolitikai törvényhozás terén, konstruktív reformokat tervez.

Ennek a programnak, amelynek végrehajtására a kormány eltökéltnek látszott, párosulva a kormány megbuktatásának bel- és külpolitikai veszélyeivel, — a nemzeti szocialisták diktatúrás fenyegetőzéseinek se szeri, se száma nem volt — megvolt a kijózanító hatása. A szocialistáknak korántsem volt könnyű a helyzetük: spontán kellett magukat egy olyan kormány támogatására elhatározniuk, mely bevallottan ellenük alakult meg. Valóban nem lehet megtagadni a szociáldemokrata párt birodalmi gyűlési frakciója új vezéréől, Otto Braun porosz miniszterelnöktől az elismerést azért az államférfiúi elhatározásért, hogy a birodalom rendje, nemzetközi hitele és kormányzásának nyugalma kedvéért a Brüning-kormány mögé állott. Már a Reichstag elnökválasztásánál is nyilvánvalóvá lett, hogy bizonyos kérdésekben lehetséges az összeműködés a centrum és a szocialisták között: a szociáldemokrata Lobét ismét nagytöbbséggel elnökké választották. A szociáldemokraták viszont zárt sorokban a kormány mögé álltak, amikor a kommunisták és a Nazi-k részéről benyújtott különböző bizalmatlansági indítványokat egyetlen szavazással 82 szavazattöbbséggel elvetették. Minthogy viszont a kormánynak közben sikerült egy amerikai bankcsoportnál 125 millió dolláros rövidlejáratú kölcsönt felvennie, ami a külföld Németország gazdasági teljesítőképességébe vetett bizalmának záloga, meg lehet állapítanunk, hogy a kormány ma ismét birtokában van a német belső és külső közvélemény támogatásának.

OTTLIK GYÖRGY

FERENC JÓZSEF, AZ EMBER

A NAGY embereket a közönség mindenkor szívesen nézte meg „hálóköntösben“. Uralkodók magánélete mindig sokat foglalkoztatta alattvalóikat. A természetes érdeklődést sorsunk irányítói iránt a modern újságírás szenzációéhséggé korbácsolta fel, mely könnyen talál kielégülést letűnt nagyságok hült teteme felett.

Ferenc József magánéletéről annak idején csak a fáma mert suttogni, halála után azonban az ősi Habsburg-Örökség rombadöltével, melynek védelmében töltötte el hosszú életét, több oldalról indult meg a vele foglalkozó új irodalom gyakran zavaros, itt-ott szennyes árja. A csinált történelem leple mögött többnyire csak Galeotto arca vigyorgott, vagy egy-két hűtlen lakáj pénzreváró marka látszott. Talán mert életében nemcsak állásánál, hanem jelleménél fogva is oly megközelíthetetlen magasságban volt, kezdte őt ki annál éhesebben a profanum vulgus kíváncsisága.

Történetíró nem rajzolhatott eddig képet emberi egyéniségéről, lelki arculatjáról. Hivatalos akták, diplomáciai levelezés, még ha az „magánleveleket“ is tartalmaz, nem alkalmasak az ember megismerésére. Uralkodók egymással a legnyájasabb magánleveleket váltják. Az álarc, melyet ily levelekben vagy általában kormányzati intézkedések alkalmából a leghatalmasabbak is akár szükségből, akár célszerűségből magukra öltenek, nem könnyen szellőztethető. Ferenc József például az 50-es években a legszívélyesebb politikai természetű leveleket írta III, Napóleonnak, akit pedig szívből megvetett, mint parvenü trónbitorlót és forradalmi mozgalmak támogatóját utált, „aljas gazembernek“ (Erzschuft) tartott, aki képes „még soha elő nem fordult gazságokra is“. Ha ezzel a családi levelezésben található megnyilatkozással szembeállítanék azt a levelet, mellyel 1855-ben a Szent István-rend nagykeresztjét küldte meg a franciák császáranak, akivel néhány héttel előbb politikai szerződést kötött, úgy a laikus is könnyen beláthatná a különbséget a hivatalos megnyilatkozás és a családi levelezés forrásbeli értéke között.

Nyilvános levéltárak alig őriztek meg egy-két olyan okmányt, melyből Ferenc József emberi egyénisége lefesthető volna. A születési centenárium hozta meg a több mint két nemzedéken át uralkodó császár-királyra vonatkozó „emberi documentumok“ első gyűjteményét kedvenc leánya, Mária Valéria hagyatékából, Európa utolsó nagy dinasztája levelezését anyjával, Zsófia főhercegnével.¹ Bár e

¹ Briefe Kaiser Franz Joseph I. an seine Mutter. Herausgegeben u. eingeleitet von dr. Franz Schnürer. 1930. Verlag Kösel u. Pustet, München.

levelek hosszú életének és uralkodásának csak első, kisebb részére terjednek ki és Zsófia halálával 1872-ben végződnek, természetes közvetlenségüknél fogva, mellyel a ragaszkodó fiú okos és energikus anyjához fordul, hű képet adnak az uralkodó egyéniségéről. Épp a jellem kialakulásának korát ölelik fel, azt az időt, mely nagy külső és belső politikai válságaival a legsúlyosabb próbára tette, férfiúvá érlelte az ifjút és kifejlesztette lelkében azon vonásokat, melyek a férfikor virágjában már nem sokat változhattak.

A kép, melyet a levelek nyújtanak, nem sokban különbözik attól, amelyet Ferenc József kifelé is mutatott. Kevés új vonást, új színt nyerünk hozzá, de ezek melegek és rokonszenvesek. Nem komplikált, hanem egyszerű lelkű, természetes egyéniség bontakozik ki előttünk, akinek józan gondolkodását mindenki könnyen megértheti. Ferenc József lelki élete, amint az már kora ifjúságában kifejlődött, nem ad fel rejtélyeket. A nagy birodalom urát, akitől milliók sorsa függött, a milliók egyszerű erényei ékesítették. A2 utolsó nagy Habsburg az alpesi osztrák ember típusa: egyeneslelkű, a természetet kedvelő, vallásos, családját szerető, akaraterős férfi, kit erős fizikuma nagy testi fáradalmak és lelki szenvedések elviselésére egyaránt képessé tett. Idegei sohasem mondták fel a szolgálatot, gondolkodását sohasem uralták szenvedélyek, intrikákra sohasem volt kapható. A józanság, a realitások embere volt, akitől távol állott minden szentimentalizmus és romantika.

Sokszor írtak már Ferenc József keményszívűségéről: mint márványról pattantak le róla a sors legmérgezetebb, legsebzőbb nyilai. Ez a keményszívű ember a legjobb fiú, a leggyengédebb férj és a leggondosabb családapa volt. Legtöbb jellemvonását anyjától örökölte, gyermekkorában életnézeteit anyjától kapta, aki nevelését is irányította és egyengette útját a trónra. A gyermeki ragaszkodó szeretet kifejezésével találkozunk lépten-nyomon a meglett férfi egyszerű, nem magasröptű leveleiben. Mindig csak anyjával levelezett, ha szülei távol voltak tőle, apjának rendszeren csak anyja útján küldi üdvözlését és kézcsókjait. Nagy fáradalmak, politikai gondok és válságok közepett is mindig szántott magának időt arra, hogy anyjával levelet váltson, őt a családi, udvari és gyakran a politikai eseményekről is értesítse, és hogy anyja egészségi állapota és magánügyei iránt érdeklődjék, azok elintézéséről gondoskodják. Ferenc Józsefnek távolabbi családja minden fontosabb ügyére is mindig kiterjedt a figyelme.

Egy legenda mindenképpen szétfoszlik a levelek ismerete mellett: Zsófia főhercegnének nagy politikai befolyása a mesék birodalmába tartozik. Ferenc József sohasem kért és sohasem fogadott el anyjától politikai ügyekben tanácsot s ez nem is kísérelte meg neki ilyeneket adni. Mindig csak a maga elhatározásából befejezett tényekről értesíti anyját, akinek abszolutisztikus nézeteit különben ifjúkorában teljesen osztotta. Így mikor 1851-ben a hivatalos lapban közzétett kézirattal megállapította, hogy a birodalmi kormány egyedül a császárnak felelős, így ír anyjának: „Ha a mai Wiener Zeitungot elolvassa, látni fogja, hogy nagy lépést tettünk tovább előre. Az alkotmányosságot

egészen kidobtuk a hajóból és Ausztriának csak egy ura van. De most még szorgalmasabban kell dolgoznom. Adjunk hálát Istennek, hogy három év alatt már majdnem ott vagyunk, ahová el kell jutnunk“ ... A főhercegné örömmel vesz tudomást a neki tetsző intézkedésről és a levélre jegyzi: „Dicséret Istennek!“ Éppígy csak a megjelenés napján értesült Zsófia 1860-ban az októberi diploma kiadásáról, az alkotmányosság felé tett első lépésről. Az uralkodó, mint aki rossz útra tért, ismerve anyja nézeteit, szükségesnek tartja a mentegetőzést: „Valami csekély parlamenti életet kapunk ugyan, de a hatalom az én kezemben marad és az egész az osztrák viszonyokra lesz alkalmazva.“

Csak katolikus egyházi érdekből próbálkozott Zsófia olykor-olykor közbenjárásokkal. Ferenc József vallásos ember volt, aki örült annak, hogy az egyházzal sikerült konkordátumot kötnie, mely fontos jogokat biztosított Rómának. Az egyezmény aláírását huszonötödik születésnapjára tette s örömmel értesítette róla anyját. Vallásos érzéseinek azonban sohasem rendelte alá a politikai érdekeket és nem követte vakon ebben sem az inkább fanatikus főhercegnét. Nemcsak kormányát vette védelembe anyjának egyházi okokból tett kifogásai ellen, hanem kritikáját sem hallgatta el a szentszék, IX. Pius ténykedéseivel szemben. Az infallibilitas dogmájának kihirdetése és a konkordátumnak anyját bizonyára közelről érdeklő felmondása után így ír „Róma szerencsétlen elhatározásai láttára“ Zsófiának, ki, úgy látszik, a szentszékkal való újabb megegyezést óhajtotta: „Az én legbensőbb óhajom is az egyházzal újból egységre jutni, de ez a mostani pápával lehetetlen. Ha látja az ember azt a vigasztalhatatlan elkeseredést, mellyel püspökeink — a vatikáni zsinatról — visszajöttek Rómából remény, illúzió nélkül, hogy hogyan tűnt el számukra a nimbus, mely Rómát eddig körülvette, kétségbe kellene esni az egyház jövője felett, ha az embernek nem volna meg a szilárd hite és reménye, hogy az Isten az egyházat a további bajtól meg fogja óvni. Az Isten fog megint jobb időket küldeni és nem fogja egyházát cserben hagyni, ez az én hitem.“ Egyház és pápa az ő szemében elválaszthatók voltak egymástól. Vájjon nem a theresianista és josephinista egyházpolitika utóregzései nyilvánulnak-e meg ily nézeteiben?

Az anyja iránti szeretet sem ment annyira, hogy feleségét, ha tapintatosan is, de erélyesen védelmébe ne vegye az anyóssal szemben. Zsófia 1856-ban felindult azon, hogy Erzsébet kívánságára kis unokáit a Burgban az ő lakosztálya mellől anyjukhoz közelebb levő szobákba költöztették át. Azzal is fenyegetőzött, hogy kiköltözik a császári palotából. Ferenc József fiúi szeretettel szállt szembe anyjával ezen egyetlen családi összekoccanás alkalmából, melynek nyoma maradt a levelekben. Hivatkozott felesége gyakori gyengélkedésére, szelíden tiltakozott az ellen, hogy gyermekeit nagyanyjuk annyit mutogatja az idegeneknek, hogy ritkán találhatta őket egyedül s így „azt a néhány pillanatot is megrövidíti“, melyet ő a gyermekek között tölthet. Jellemzően teszi még hozzá: „eltekinthez attól, hogy a gyermekek produktálása és így hiúvá való nevelése irtózat nekem, amiben különben talán nincs igazam“.

FERENC JÓZSEF LEGBOLDOGABB ÓRAI azok voltak, melyeket imádott felesége és gyermekei körében töltött el, kiknek legkisebb bajáról, a legapróbb családi eseményekről értesíti a távollevő nagyanyát. Szinte csodálatos, hogy ez az államügyekkel annyira elfoglalt, munkáját közismert lelkiismeretességgel és pontossággal végző uralkodó családjának legkisebb ügyeivel is mily szívesen és milyen örömmel foglalkozott. Házassága szerelmi házasság volt. Legboldogabb napjait vőlegénysége idejében a bajorországi Possenhofenben, a Wittelsbach hercegi ág udvarában élte át, hová épp a keleti kérdéssel összefüggő nagy külpolitikai bonyodalmak idejében is el-ellátogatott menyasszonyához, „Sisi“-hez (Zizi), amint a ragyogóan szép Erzsébetet a családban nevezték. Ilyen látogatás alkalmából írja anyjának 1853-ban, hogy „mily kimondhatatlanul boldog“. „Sohasem fogom tudni édesanyámnak eléggé meghálálni, hogy ily bensőséges boldogsághoz juttatott engem. Sisit mindennap jobban szeretem és mindjobban meggyőződöm arról, hogy egy nő sem illik jobban hozzám, mint ő.“ A rajongó szerelem a bécsi diplomáciai körökben is ismert volt s nem egy idegen diplomata az osztrák politika határozatlanságát a krími háborúban annak tulajdonította, hogy az uralkodó szerelmében elhanyagolja az államügyeket.

Az ifjú nagy szerelme a családalapítás után sem hűlt ki. Ferenc Józsefnek már házassága első éveiben is sok gondot okozott nejenek gyakori betegeskedése, gyengesége. Leírhatatlan gyengédséggel és gondossággal viselkedett ilyenkor nejével szemben és bármily távol volt is Erzsébet tőle üdülés céljából, hacsak az államügyek megengedték, elsietett hozzá néhány napra. 1861-ben ment Erzsébet először Korfuba, mikor az orvosok tüdőbetegnek tartották. Szeptember végén, mikor a megindult parlamentáris életben rövid szünet állt be, az uralkodó feleségéhez utazott, ahová őt „oly hosszú elválás után a leghevesebb vágy vezette“. Korfuból nagy örömmel ír Erzsébet javuló egészségéről, mely reményt nyújtott arra, hogy télre Velencébe, a monarchia területére jöhet. „Hogy mily boldog vagyok annak lehetősége miatt, hogy Sisi közelebb lesz hozzám, azt gondolhatja édesanyám.“ Szinte ujjong, mikor a következő évben felesége visszatérhet Bécsbe és együtt van közelében az egész család. „Nem is kell mondanom, — írja 1862-ben, házassága kilencedik esztendejében — mily boldog vagyok, hogy Sisi megint velem lesz s így végre hosszú nélkülözés után megint lesz otthonom.“ Erzsébettel együtt ülik meg a kis család apróságainak ünnepeit, feleségével együtt érez örömben, bánatban egyaránt. Mikor elsőszülöttjük, a kis Zsófia halála után először tértek vissza Bécsbe és Gizella, a másodszületett beleült elhalt néneje elárvult kis bársonyszékébe, „mindketten együtt sírtunk, írja anyjának, Gizella pedig kedvesen mulatott az új díszhelyen“. Az otthon, a nyugodt családi boldogság könnyítette meg neki azon nagy politikai csapások elviselését, melyben életének ez a korszaka elég gazdag volt. A legnagyobb csalódás, Königrätz után is családjá körében keresett vigasztalást.

EGYETLEN SZÓRAKOZÁSA, kedvelt testi üdülése a vadászat volt, melyet szinte szenvedéllyel űzött. Egy-két napos hegyi vadá-

szatra mindig tudott magának időt szakítani és számlálta a napokat, melyek egy-egy tervezett vadásztól elválasztották. A fáradtságtól nem kímélte magát. „Semmi sem tesz nekem oly jót, mint a testi fáradalmak.“ Anyjával váltott leveleiken is állandóan beszámol vadászszákmányairól. Legszívesebben fajdkakasra és zergére vadászott. 1849 október 6-án is zergevadászon volt. ’

Rajongott a szabad természetért, különösen Ausztria pompás hegyvidékét kedvelte. „Egész éven át örülök a hegyvidéken eltöltendő pompás napoknak, melyek egyetlen üdülésem.“ „Valami vonz a hegyvidék felé, írja 1849-ben. Laxenburghban, ahol vadásztam, megbámultam a Schneeberget, vágyódó pillantásokat vetve a hegyvidék felé.“ Mint ismeretes, nagyszerű vadászterületei közelében, Ischlben töltötte el legszívesebben „szabadságát“. Már gyermekkorában „borzasztóan“ vágyódott ide. Itt is legszívesebben teljesen visszavonultan családja körében tartózkodott. „Mily szép lehet Iseidben, írja irigykedve az ősszel ottartózkodó Zsófiának, ha kevesebb a fürdővendég és a zsidó.“ Nem szívesen tért vissza onnan Schönbrunnba, melyet „ki nem állhatott“. „Kemény és nehéz ugrás volt az ischli földi mennyországból az itteni íróasztali papír-exisztenciába, a maga gondjaival és fáradalmaival.“

A természet szépségei iránt általában fogékony volt s látó szemmel élvezte azokat. Korfu „földi paradicsomában“, a pompás vegetációban, a tenger szép színeiben éppúgy tudott gyönyörködni, mint a Hortobágy „nagyszerűségében“, vagy az aldui sziklás vidékben, de igazán mégis csak az Alpsek közt érezte magát otthon. Felső-Magyarország „úgynevezett hegyei“ közül hazavágyódik „az igazi hegyvidék, a pompás Alpok közé“. Bizonyára természetkedvelésével függ össze, hogy oly nagy figyelemmel kísérte az időjárás változásait. Csaknem minden anyjához intézett levelében beszámol az időjárásról és érdeklődik az iránt, hogy milyen idő van ott, hol anyja tartózkodik.

Az életet megszépítő művészetek, a lelki üdülést szerző irodalmi élvezetek iránt kevés, úgyszólván semmi érzéke sem volt. Maga berendezte, állandóan használt magánszobái minden különösebb ízlés nélkül, inkább nyárspolgári helyiségek. Irodalmi értékeléseire vonatkozólag álljon itt két jellemző adat. 1849-ben éppen Goethe születésének századik évfordulóját ünnepelték a bécsi udvari színházban, mikor a szász király öccsének fiát, a művelt György herceget küldte Bécsbe, hogy üdvözlje a fiatal császárt a magyar szabadságharc leverése alkalmából. A 19 éves uralkodó ironikusan írja anyjának augusztus 28-án: „Testvéreim Györggyel Torquato Tassót nézik, melyet a dicső emlékü öreg mester, Goethe születésnapjának százéves ünneplésére (des Altvaters Goethe glorreichen Andenkens) adnak. Ezt a haszontalan ünneplést igazán elhagyhattuk volna. Vannak nekünk különb dolgaink és embereink, akiket ünnepelhetnénk. György nagyon örül a darabnak, engem végtelenül fog untatni, csak György kedvéért fogok egy pillanatra odamenni, miért is zárom levelemet.“ A császárt, aki elsősorban katona volt s örömét lelte különösen fiatal korában a manőverekben és a katonai díszfelvonulásokban, nem úgy nevelték, hogy a világirodalom legjobb termékeit élvezhette volna.

Radetzky győzelmeit és Haynau sikereit alkalmasabbnak találta az ünnepségre, ami a fiatal katonánál, aki helyreállította a trón tekintélyét, győzelmi mámorában meg is érthető.

Eredeti módon nyilatkozik irodalmi dolgokban más alkalommai is 1854-ben: „Tegnap Sisivel Shakespeare Szentivánéji álmában voltunk a Burg-színházban. Max (fivére) is odajött. Meglehetősen unalmas és szörnyen buta volt. Csak Beckmann (híres komikus) volt mulatságos számárfejjel.“ A helyi könnyű műzsát jobban tudta méltányolni, mint a nagy előadásokat. Míg Rachel, a hírneves francia színésznő is egyik legnagyobb sikereket arató alakításában („Les Horaces“) „felséges unalmat“ (sublime ennui) keltett benne és már a második felvonás után „menekült“, addig Elssler Fanny, a híres ballerina táncát „isteninek“ tartotta. A cirkuszt is szívesen látogatta, fiatal korában örömet táncolt. Elszórakozott adjutánsai és barátai citerajátékánál bécsi dalok mellett, a komolyabb zenéhez nem értett.

Nem volt szónok, nem szerette a nyilvános szereplést, a zajos ünnepségeket. Megkönnyebbülten lélezkzik fel visszatérve István főherceg nádori beiktatásáról 1847-ben: „A beiktatás szerencsésen lefolyt. Beszédeimet, melyek száma Budán még növekedett, szerencsésen leadtam s csak a lelkesedő magyarok Éljen- és Halljuk-kiáltásai szakították meg. Tisztemnek, hál' Isten, vége.“ Sokkal jobban ismerte az embereket és mélyebben tekintett a dolgokba, semhogy a megrendelt ünnepséget meg ne tudta volna különböztetni a nép örömeinek önkéntes megnyilatkozásától. Mikor 1852 júniusában először érkezett hosszabb tartózkodásra Budára, fényes fogadtatást rendeztek tiszteletére. A katonai kormányzó, Albrecht főherceg, Szcitovszky primás és a titkos tanácsosok fogadták a pesti Dunaparton, mikor a „két pompás testvérváros“ között hajóval megérkezett. Katonai sorfal mögött nagy tömeg üdvözölte „borzasztó ordítózással“. A várban nagyszámú kamarás, a nemesség és a papság várt rá. A várkapornában Tedeumot s utána a Vérmezőn nagy katonai díszszemlét tartottak. „Az egész rendkívül szép, ünnepélyes és impozáns volt — írja —, a lelkesedés nagy; minden meglegeedés mellett mégis csak arra gondoltam, hogy az emberek három év előtt Kossuthnak ugyanezt csinálták.“ 1863-ban a német fejedelmek frankfurti tanácskozásáról visszatérőben írja: Bécsben „bár nagyon hazafias, de igen fárasztó nagy fogadás vár rám és este nagy kivilágításon kell átesnem.“ Nehány nap múlva azonban elismerően nyilatkozott a fogadról: „Én ugyan nem adok sokat az ilyesmire, de ez alkalommal valóban sok hazafiasság és személyes ragaszkodás nyilvánult meg.“ Az ily alkalmakkor gyakran előforduló humoros momentumok iránt is volt érzéke. Mikor 1852-ben magyarországi körútján Pannonhalmára is ellátogatott, a főpát fogadta őt üdvözlő beszéddel: „Ezen hegy lábánál, mely születését Felséged nagyapjának köszöni...“ „Gondolhatja anyám, hogy össze kell szednie az embernek magát, hogy ilyen pillanatokban megőrizze a komolyságot.“

EGYÉNISÉGÉRŐL ALKOTOTT KÉPÜNK félig-meddig sem volna teljes, ha nem emlékeznénk meg arról, hogy Ferenc Józsefnek

már 18 éves korában, mikor trónra lépett, sőt már előbb is teljesen kialakult politikai nézetei voltak és továbbra is önálló maradt politikai ítéleteiben. Munkabíró energiája mellett főleg ezek a teljesen abszolutisztikus, semmiféle engedményre nem kapható nézetek tették őt a dinasztia szemében alkalmassá az ingadozó trón megszilárdítására, a népmozgalmak kíméletlen elfojtására. Politikai nézetei a győzelmes Radetzky táborában erősödtek meg, hol a többi fiatal főherceggel együtt tartózkodott 1848 április és május havában. Ez az egyetlen győzelmes hadjárat, melyben személyesen résztvett, a 17 éves ifjúra maradandó hatást tett. Már ekkor tudatában volt annak, hogy a dinasztianak és a monarchia egységének megmentésére, a forradalmi szellem leverésére ő van hivatva. 1848 május 20-án Radetzky táborából megdöbbenésének ad kifejezést, hogy a forradalmi kényszerítésnek újabb engedményeket tett az udvar. „Az Istenre kérem, édes anyám, hogy engem ne hívjon egyhamar vissza, mivel most csak kompromittálhatnám magamat Bécsben, tegyen el engem olyan időkre, mikor még talán csinálhatok ott valamit.“ Nagyon örült annak, hogy az udvar elhagyta Bécsset és a megbízható Tírolba tette át székhelyét, csak azt kívánta, arra buzdított, hogy ne térjen egyhamar vissza Bécsbe, mert csak a francia forradalom eseményei ismétlődnének meg. „Lehetetlen^ hogy a császár ide-oda kocsizzon, a hűtlen bécsieknek ezt a leckét nagyon érezhetővé kell tenni.“ A miniszterek kéréseire sem kell hederíteni, hiszen azok elsősorban hibásak és csak maguk akarnak biztonságban lenni, „az ilyen fickók keveset törődnek az udvar biztonságával.“ A bécsieknek hosszú ideig nem felejtette el 1848-at. Még 50-ben is úgy találta, hogy Bécsben a közszellem minden nap rosszabb lesz, de „az emberek sokkal furfangosabbak, semhogy közülük lehetne csapni.“ Máskor meg ugyanabban az évben tábori misét tartatott a Glacis-n nagy katonai felvonulással, „hogy a kedves bécsieknek megmutassuk, hogy vannak még csapatok és ágyúk“. Csak a 60-as években bocsátott meg császári székvárosának. Mikor 1862-ben Erzsébet hosszas távoliet után újból visszatért, a bécsiek nagyszerű fogadást rendeztek tiszteletére, ami nagyon jól esett az uralkodónak. „Rég nem volt ily jó szellem itten.“

Elgondolhatjuk hát, hogy a magyar forradalom, melynek leverésében különben pillanatig sem kételkedett, minő érzelmeket támasztott fel benne. „A magyar országgyűlés kikiáltotta a köztársaságot — annál jobb!“ Kétségtelen a levelezés világánál, hogy Ferenc Józsefet csak hadseregének vereségei, a külpolitikai helyzet bírták belátásra a magyar alkotmányos kívánságokkal szemben. Königrätz nélkül nem vezetett volna ki magyar felelős kormányt. 1866 februárjában Budáról ír anyjának, beszámolva arról, hogy milyen jó a hangulat és mennyire támogatja őt felesége, akinek magyar beszédén mindenki lelkesedik.

„Hallom, hogy Bécsben már megint a megszokott félelmi szükségletnek tesznek eleget, és pedig a miatt aggódnak most, hogy én engedményeket teszek, beleegyezem minisztérium kinevezésébe stb. Mindez persze eszembe sem jut, de mivel itt nem lehet ajtóstul a házba rontani és én nyugodtan az alkalmas pillanatot várom, mikor

újból meg fogom mondani véleményemet, Bécsben izgulnak, hogy minden elveszett és mint rendesen, szídnak. Isten óvjon meg a bécsi Gutgesinnteektől. Lassan megy itt a dolog, de fog menni, egyrészt szilárdsággal, másrészt bizalommal, barátságosan és a magyar jellemnek megfelelő bánásmóddal. Sisi nagy segítségemre van udvariasságával, mértéket tartó tapintatosságával és jó magyar beszédével, amely nyelven az emberek egy szép szájából nem egy intést szívesebben hallgatnak meg.“

A háborús balsors kegyetlen csapásai, a külpolitikai szükség tette nemsokára az öntudatos szigorú csak-katonát belátó, gyakorlati politikussá, ami azután egész életén át maradt.

ECKHART FERENC

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni.

AZ ÚJ FŐVÁROSI TÖRVÉNY

A BUDAPEST székesfőváros közigazgatásáról szóló új törvény, az 1930: XVIII. törvénycikk, alapján az első fővárosi választásokat legkésőbb a folyó naptári év végéig kell megtartani. Időszerű tehát, ha a választások küszöbén röviden méltatjuk az új törvény jelentőségét.

Budapest székesfőváros tudvalevőleg három város: Pest, Buda és Óbuda, valamint a Duna két partja közt fekvő Margitsziget egyesítéséből keletkezett. Az egyesítést az 1872: XXXVI. törvénycikk mondta ki és egyúttal megállapította az új város egységes szervezetét. Az egyesítés a kiegyezés után új lendületnek induló alkotmányos élet egyik hatalmas alkotása volt és egy nagy arányú fejlődés biztos alapjává vált. A törvényhozás már akkor felismerte a fővárosi közigazgatás nagy jelentőségét és különleges jellegét s ezért nem a törvényhatósági jog általános szabályait rendelte a fővárosra alkalmazni, hanem a főváros jogviszonyait külön törvényben rendezte.

Az 1872. évi fővárosi törvény kiállotta az idők próbáját. Majdnem hat évtized alatt csak három irányban történt rajta lényegesebb módosítás.

Az első reform Budapestnek kerületekre felosztása és a kerületi közigazgatás megszervezése volt. Az 1893: XVIII. törvénycikknek ez az újítása tehermentesítette a város központi igazgatását és közelebb vitte a városi hatóságokat a lakossághoz.

A második reform már a világháború után történt és a fővárosi lakosság képviselő szervének: a törvényhatósági bizottságnak újjászervezésében állott. Az 1920: IX., illetőleg 1924: XXVI. törvénycikkek elsősorban lényegesen leszállították a bizottsági tagok számát, másodsorban megszüntették a virilizmust és a virilisták helyébe egyes szaktisztviselőket és az érdekképviselők jelöltjei közül kinevezett más szakembereket vontak be a bizottságba.

A harmadik reform a világháborút követő gazdasági válsággal kapcsolatos és az önkormányzati testületek háztartási egyensúlyának helyreállítását tűzte ki célul. Az 1927: V. törvénycikk vonatkozó rendelkezései azonban csak átmeneti jelleggel állapították meg.

E kiegészítésekkel és módosításokkal az 1872. évi fővárosi törvény hatályban maradt; azonban mindinkább kétségtelenné vált, hogy további reformokra van szükség.

A további reform szükségét már maga az is indokolta, hogy a vidéki törvényhatóságokra időközben életbelépett jogszabályokkal a viszonyosságot helyre kellett állítani. Az 1872. évi fővárosi törvény

ugyanis még az 1870. évi első törvényhatósági törvény szabályainak alapulvételével készült. Az 1870: XLII. törvénycikk helyébe azonban már másfél évtized múlva új törvény: az 1886: XXI. törvénycikk lépett, amely a megyei és a vidéki városi törvényhatóságok jogi helyzetét több tekintetben módosította és különösen azokat erősebb kormányfelügyelet alá helyezte; a fővárosra azonban a régi törvény és ezzel bizonyos fokig szélesebb körű Önkormányzat maradt érvényben. Még kirívóbbá tette az eltérést a közigazgatás rendezéséről szóló 1929: XXX. törvénycikk, amely a vidéki törvényhatóságok szervezete téré és működésére igen sok lényeges és előnyös újítást valósított meg; közigazgatási szervezetünk egysége természetesen a reformoknak a fővárosra kiterjesztését tette megfontolandóvá.

Az 1872. évi fővárosi törvény életben maradt rendelkezései közül több kezdettől fogva hibás volt, még több elavult. Hibás volt például a kormányzati és közigazgatási ügyek összevegyítése. A fővárosi törvényhatósági bizottság hatásköre feltétlen reformra szorult, minthogy a közgyűlések napirendje túl volt terhelve apró-cseprő ügyekkel, amelyek a bizottságot egyáltalán nem érdekelték és a közgyűlési intézés csak a közigazgatás vontatottságát, a politikai és kormányzati szempontoknak a közigazgatásba ve gyítését eredményezte. A tanácsi intézés is általában nehézkesnek bizonyult, elvonta a főtisztviselőket munkájuktól s a felelősség megosztásával a jó közigazgatás érdekeit kockáztatta. Az időközi választási rendszer igen sok energiát kötött le, a tisztviselők sorsát bizonytalanná tette és őket e miatt bekeverte a pártpolitikába. A bizottsági tagságnál nem annyira a kötelezettségi, mint inkább a hatalmi, nem annyira a közigazgatási, mint inkább a politikai szempont domborodott ki.

Az 1872. évi fővárosi törvény azonfelül hiányossá is vált a megváltozott viszonyok között. Nem számolt például egyáltalán a vagyonekezelésben mutatkozó nagyarányú fejlődéssel, a főváros hatalmas üzemeivel. Az 1927: V. törvénycikk rendelkezéseinek érvénye pedig lejárt.

A főváros az utolsó félszázad alatt igen nagy méretekben fejlődött. A lakosság az egyesítéskor 240.000 volt, ma a milliót megközelíti. Még nagyobb méretekben fejlődött a főváros kultúrája: iskolák, kórházak, közlekedés, közművek. Erre a fejlődésre az 1872-es törvény alkotói nem számíhattak. A törvény keretei szűknek bizonyultak s a keretek közül rohamosan nőtt ki fővárosunk élete. Az ország megcsonkítása a főváros arányait és jelentőségét még megnövelte. Az ország lakosságának ma majdnem nyolcada él Budapesten, a gazdasági és kulturális élet azonban még nagyobb arányban van itt központosítva. Ez a különleges helyzet is új megfelelő szabályokat tett szükségessé.

Ma már felesleges lenne azon vitázni, hogy az új fővárosi törvény nem ment-e túl az ismertetett kívánalmakon és hogy különösen a szükséges reformokat nem lehetett volna-e esetleg az 1929: XXX. törvénycikk mintájára novelláris úton is megvalósítani. A fővárosi jog teljesen új kodifikálásának azonban mindenesetre megvan az az előnye, hogy szerves egésznek alkot és így novelláris törvényeknél könnyebben kezelhető.

Lássuk mármost Budapest szervezetét az 1930. XVIII. törvény-cikk értelmében.

Budapest székesfőváros törvényhatóság, a megyék és a vidéki nagyobb városok mellett a törvényhatóságok harmadik, külön szabályozott faja. A székesfőváros területén a közigazgatást egyes szakközigazgatási ágak kivételével általában önkormányzati szervek látják el, mint az általános közigazgatás helyi szervei (1. és 5. §).

Budapest új önkormányzati közigazgatásának három fő központi szerve van, nevezetesen a törvényhatósági bizottság, a törvényhatósági tanács és a polgármester. Az első a főváros közönségének képvisellete, kb. 230 tagot számláló nagy testület; a második szűkebb körű bizottság 30 taggal; a harmadik egyéni hatóság. A törvényhatósági bizottság régi hatásköre az új rend szerint meg van osztva a tanáccsal, a tanács régi hatásköre pedig majdnem teljesen a polgármesterre ment át. A törvényhatósági bizottság ezzel vissza van adva főhivatásának: tisztán kormányzati hatósággá vált; a tanács túlnyomórészt kormányzati, de részben már intézkedő hatóság; a polgármester pedig természetesen intézkedő jellegű hatóság, a folyamatos közigazgatás szerve. A kormányzati és közigazgatási teendők elválasztása a közigazgatásnak mindenestre csak előnyére lehet.

A törvényhatósági bizottság a főpolgármester elnöklete alatt öt tagcsoportból alakul, nevezetesen 1. a főváros lakossága által kerületenként arányos választási rendszerrel hat évenként titkosan választott 150 tagból, 2. az egyes érdekképviseleti csoportok (budapesti kamarák) köréből a törvényhatósági bizottság által ugyancsak 6 évre választott 18 tagból és a vitézi törzsszék törzskapitányának egy kiküldöttjéből, 3. a törvényhatósági bizottság által életfogytiglan választott 32 örökös tagból, 4. a székesfőváros 20 főtisztviselőjéből és 5. a főváros területén levő 9 szakhivatal (intézet) vezetőjéből (11. §).

Érdekes megemlíteni, hogy Budapest képviseletének tagszáma még a leszállítás után is nagyobb, mint Londonban vagy Párizsban, ahol 138, illetőleg 80 a bizottsági tagok száma; a budapesti közgyűlés taglétszám szempontjából megfelel körülbelül Nagy-Berlin 225 tagból álló közgyűlésének. A törvényhatósági bizottság $\frac{2}{3}$ részben a lakosság által közvetlen választott tagokból áll, a hátralevő harmadrész is azonban túlnyomórészt (t. i. a 9 szakhivatalnok és a vitézi szék képviselője kivételével) választott, azaz önkormányzati jellegű elem. A törvényhatósági bizottság így a fővárosban jóval demokratikusabb összealkotású, mint a vidéken, ahol csak $\frac{1}{5}$ -e van az összes választók részéről választva és a virilizmus enyhített formája megmaradt. A fővárosi törvényhatósági bizottság azonban demokratikus összealkotása mellett sem fog bizonyos színvonalat nélkülözni, minthogy a tisztviselők és az érdekcsoportok képviselői szaktudást, az örökös tagok állandóságot, tapasztalatokat és tekintélyt visznek be a bizottságba. A virilizmus hiányát Budapest társadalmának különleges összealkotása indokolja; a fővárosi vagyon ugyanis a vidékinél sokkal sűrűbben változtat gazdát, semhogy a bizottsági tagság biztos alapja lehessen és azonfelül a fővárosban a nagyobb vagyon különösen az utóbbi idők vagyoni eltolódásai óta nem feltétlenül kapcsolatos olyan fokozottabb szel-

lemi és erkölcsi értékekkel, amelyek különleges előjogokat tennének indokolttá.

A törvényhatósági bizottság hatásköre tisztán kormányzati jellegű és kiterjed a következő ügyekre:

1. a szervezési jog körében: a kerületek alakítása; a törvényhatósági bizottsági tagok egy részének választása; állások szervezése, megszüntetése, illetmények megállapítása; bizottságok és választmányok alakítása, ezekbe tagok választása; a felsőházi tagok, a főpolgármester és a vezető tisztviselők választása, a polgármester helyettesítése; 2. szabályrendeletek alkotása; 3. a háztartási jog körében: a költségvetés és a zárszámadás megállapítása, közszolgáltatások kivétele, kölcsönfelvétel, a városi vagyona vonatkozó és más pénzügyi vonatkozású fontosabb határozatok; 4. közintézmények és üzemek létesítése, megszüntetése, nagyobb városszabályozási tervek tárgyalása; 5. a felügyelet gyakorlása az önkormányzati közigazgatás felett; fegyelmi jogkör; 6. politikai és levelezési hatáskör, panasz- és felirati jog. A törvényhatósági bizottság régi hatáskörének többi része a törvényhatósági tanácsra szállt át (42. §).

A törvényhatósági bizottság munkaképességét vannak hivatva fokozni a tanácskozássra és rendfenntartásra vonatkozó új szigorúbb rendelkezések (36. és 38. §). Reméljük, hogy ezek alkalmazására nem fog sor kerülni.

A régi tisztán hivatalnokokból álló városi tanácsot az új törvény megszünteti és új törvényhatósági tanácsot szervez, amelynek elnöke a főpolgármester, tagjai a polgármester, az alpolgármesterek, továbbá a közgyűlés által választott 20 és a főpolgármester által kinevezett 6 törvényhatósági bizottsági tag. Ez a tanács a vidéki kisgyűlések mintájára van szervezve és a közgyűlés tehermentesítésére hivatott (45. §). Az új intézmény az önkormányzat erősödését jelenti, mert a tanácsba a hivatalnok-tagok helyébe és mellé a régi ú. n. külső tanács mintájára szabad elemeket von be. Ha a tanács új alakjában átesik a kezdet nehézségein és gyökeret ver, jó szolgálatokat fog tenni. A közvéleménynek azonban meg kell érteni, hogy ez a tanács nem a régi tanácsnak, hanem a közgyűlésnek a jogutóda; mikor tehát az új intézményt bírálja, működését a közgyűlési intézéssel s nem a tanácsival kell összehasonlítani.

A törvényhatósági tanács *hatásköre* hármas, nevezetesen 1. a közgyűlést előkészítő, 2. önálló és 3. a közgyűlést helyettesítő. A tanács készíti elsősorban elő a közgyűlés hatáskörébe tartozó ügyeket. Másodsorban: önálló hatáskörébe tartozik a főbb tisztviselők, valamint az üzemigazgatóságok választása, a városi közigazgatás és háztartás felügyelete, a városi pénztárak vizsgálata, a fegyelmi jogkör gyakorlása, kisebb jogügyletek és kisebb városszabályozási ügyek, fellebbezések elintézése stb. Végre a törvényhatósági bizottság feloszlata esetében az annak hatáskörébe tartozó halaszthatatlan ügyeket a tanács intézi, de a vezető tisztviselők választására és új adók kivételére nem jogosult (47. és 99. §).

A *polgármester* hatásköre annyiban kibővült, hogy átvette a régi városi tanács ügykörét is. ő a város első tisztviselője és képviselője, a közigazgatás és gazdálkodás vezetője, a tisztviselők hivatalfőnöke. Kinevezi a tisztviselők legnagyobb részét, utalványoz, fegyelmi jogkört is gyakorol stb. A polgármestert megnövekedett hatásköre a fővárosi közigazgatás központi hatóságává teszi; felelős ugyan a bizottságnak és a tanácsnak, de a saját hatáskörében Önálló, a tanácsnokok csak előadói. A polgármester hatáskörébe tartozó ügyeket az ügyosztályok készítik elő és a polgármester megbízásából az alpolgármesterek és az ügyosztályvezetők is elintézhetik (48. és 49. §).

A törvényhatósági bizottság, a törvényhatósági tanács és a polgármester az önkormányzati közigazgatás központi főhatóságai annyiban, hogy minden ügycsoportban működnek. Már szakhatóság az árvaszék, szakközegek: a tisztí

főügyész és tiszti főorvos, szakhivatalok: a számvevőség, pénztár, adóhivatal, számszék, levéltár' statisztikai hivatal' könyvtár stb. A főváros intézetei: az iskolák' kórházak' szeretetházak' árvaházak stb. A főváros üzemeit üzemi igazgatóságok vezetik.

A szűkebb körű bizottságok közül a tanácson felül önálló hatásköre van a központi választmánynak' igazoló választmánynak' kijelölő választmánynak' összeférhetlenségi bizottságnak, kegyúri bizottságnak, — csak véleményező jogkörűek az ügyosztályok beosztása szerint alakított szakbizottságok. Mint új szervezet külön meg kell említeni a kegyúri bizottságot' amely a főváros kegyúri jogkörében a bemutatás jogát gyakorolja; a katolikus törvényhatósági bizottsági tagok által maguk közül választott 31 tagból alakul (33. §).

A székesfőváros területe az új törvény szerint 14 közigazgatási kerületre oszlik (3. §). A kerületek hatósági szerve és a kerületi közigazgatás felelős vezetője a kerületi előljáró, akit a fogalmazói kar létszámából a polgármester állít a kerület élére. Minthogy az előljáró nagyjelentőségű és bíraskodást is gyakorló elsőfokú hatóság, megfontolandó, hogy helyes-e az előljárói tisztet rangtól független és bármikor visszavonható megbízásra alapítani és az előljárót teljesen bizonytalan függő helyzetben tartani; az előljáróval egyforma hatósági jellegű főszolgabírókat ugyanis meghatározott járás élére a törvényhatósági bizottság választja s megint csak az helyezheti át. Ugyancsak aggályosnak látszik a polgármesternek az a joga, amellyel bizonyos ügyek elintézését a többi előljáró törvényes jogkörének kizárásával egy előljáró jogkörében egyesítheti (33. és 55. §). A közigazgatásban is fokozatosan tért kell nyernie annak az elvnek, hogy senkit illetékes hatóságától elvonni és a hatóságok törvényes rendjén változtatni nem szabad.

A kerületi választmány a jövőben a kerületi lakosság által 6 évenként választott legfeljebb 16 tagon felül a kerületi lelkészekből és a községi iskolai igazgatóból fog alakulni. A választmány feladatkörét szabályrendelet fogja megállapítani. A községi bíraskodást a polgármester által kinevezett és bírói vagy ügyvédi képesítésű kerületi városbíró végzi; itt is aggályos a városbírói illetékesség módosítására adott jogkör. Az előljáróság egyéb személyzetét is a polgármester osztja be (54—56. §).

A kerületek területe az új törvény szerint még körzetekre osztható, hogy a lakosság lakhelyéhez közelebb találja meg egyszerűbb ügyeinek elintézését, ami különösen az előljárósági épülettől távollakó kültelki lakosság érdekét szolgálja, de a helyhatósági bizonyítványok megszűnt hitelét helyreállítani is alkalmas lesz. A körzetek kiterjedését és feladatkörét szabályrendelet állapítja meg. Vezetőjét a polgármester rendeli ki. A körzetvezető határozatai jogorvoslat szempontjából az előljáró határozatával esnek egy tekintet alá (55. §).

A fővárosi tisztviselők alkalmazási módja elég bonyolult és hatóság közt oszlik meg. A törvényhatósági bizottság választja a polgármestert, alpolgármestereket, árvaszéki elnököt, tiszti főügyészt és tiszti főorvost. A tanács választja a magasabbrangú fogalmazási és műszaki tisztviselőket, a statisztikai hivatal igazgatóját, a főlevéltárost, a főszámvevőt, könyvtárigazgatót, a pénztárak és adóhivatalok legmagasabb osztályba sorozott tisztviselőit, az iskolák, árva- és a szeretetházak igazgatóit. A főpolgármester nevezi ki a legalsó fizetési osztályba a fogalmazási és műszaki tisztviselőket, továbbá általában az orvosokat

és a számvevőségi kar tagjait. A belügyminiszter nevezi ki a számszéki igazgatót és helyettesét. Minden más alkalmazottat a polgármester nevez ki, az oktató és nevelőszemélyzet sorába azonban csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter előzetes hozzájárulásával (58. §).

A vezető tisztviselők választása hat évre, a többi tisztviselők alkalmazása állandó jelleggel történik (58. §). Az állandó alkalmazás biztossá teszi a tisztviselő sorsát, függetleníti őt a pártpolitikától és a tisztújítási izgalmakat kiküszöböli; a vezető tisztviselők időközi választása pedig lehetővé teszi, hogy a törvényhatósági bizottság működésük felett bírálatot mondjon.

A helyettesítés az állás megüresedése vagy felfüggesztés esetében a polgármesteri állásra a törvényhatósági bizottság, minden más állásra a főpolgármester joga (62. §). Egyébként a tisztviselők beosztása és helyettesítése a polgármester hatáskörébe tartozik. A polgármestertől függ, hogy kit bíz meg az egyes ügyosztályok és előjáróságok vezetésével is (49. és 55. §). A fogalmazási tisztviselők választása tehát a tanács által nem meghatározott állásra, hanem inkább bizonyos rangosztályba fog történni. Minthogy így a magasabb rangosztályú tisztviselőket nem kell feltétlenül vezető állásba osztani, félő, hogy ez a rendszer a gyakorlatban a vezető állásra kevésbé alkalmas tisztviselőknek a magasabb rangosztályokba való megválasztására fog vezetni.

Az új törvény szigorúbb követelményekkel lép fel úgy a bizottsági tagokkal, mint a tisztviselőkkel szemben. Újra és eddiginél kimerítőbben szabályozza a törvényhatósági bizottsági tagokra a tagságból kizáró okokat és az összeférhetetlenséget (25—27. §), az érdekeltséget és székértést (37. és 38. §). A kötelességét hanyagul ellátó bizottsági tag elveszti megbízását, az ismételten rendzavaró bizottsági tag vagy tanácsstag pedig megbízásától megfosztható (34., 38. és 46. §). A bizottsági és tanácsstagok az általuk okozott kárért anyagi felelősséggel is tartoznak (64. §).

A tisztviselőknél az új törvény az egyéni felelősséget jobban ki-domborítja, minthogy a tanácsi intézés helyébe a polgármester egyéni hatóságát lépteti. Az ügyintézésért a polgármester, a kerületi előjáró, illetőleg körzetvezető felel; ezt a felelősséget nem szünteti meg az, hogy a határozatot a polgármester helyett a megbízott alpolgármester vagy ügyosztályvezető, az előjáró helyett pedig helyettese hozta meg. Ilyen esetben azonban a felelősség a határozat kiadójára is kiterjed (49. és 55. §). Minthogy a tisztviselő hivatali cselekedeteiért és mulasztásaiért az általános szabályok szerint úgy is felel, a fővárosi új törvény rendelkezései e felelősségnek inkább csak újabb nyomatókat adnak a közgyűléssel és tanáccsal szemben. Újonnan szabályozza a törvény a tisztviselők összeférhetetlenségét, mellékfoglalkozásait és kártérítési felelősségét is, míg fegyelmi felelősség tekintetében az 1929: XXX. törvénycikkre utal (63—67. §).

A székesfőváros bevételei: 1. vagyonának jövedelme, 2. a főváros szolgáltatásaiért szedett illetékek, vámok, helypénzek, díjak, 3. az állami adók után kivetett községi pótagadók, 4. az állam által átengedett adójövedelmek, 5. önálló városi közszolgáltatások, 6. esetleg kölcsönök (73. és 74. §). A törvény részletesen szabályozza a főváros jelentékeny

vagyonának kezelését és nagyszámú értékes üzemeinek igazgatását, továbbá az üzemi alkalmazottak jogviszonyait. A felügyelet hatályosabbá tétele végett a fővárostól független fővárosi számszék szervez, amelynek igazgatóját és helyettesét a belügyminiszter nevezi ki. Az új törvény különben átveszi és ezzel állandósítja az 1927: V. törvénycikk által a szanalási időszakra, tehát ideiglenesen tervezett rendelkezéseket az önkormányzati háztartások hatályosabb ellenőrzéséről.

A főváros élén a főpolgármester áll, akit ezentúl is a közgyűlés választ az államfő által kijelölt három egyén közül. Eddig tisztán a kormány képviselője volt és az önkormányzattal szemben csak felügyeleti és ellenőrző jogot gyakorolt. Az új törvény az eddigi tiszta helyzet némi elhomályosításával a főpolgármesteri intézményt az önkormányzati szervezetek elsejeként szabályozza, a főpolgármestert a törvényhatósági bizottság képviselőjének is nyilvánítja és a főpolgármester pecsétjévé a főváros címerét teszi. Pedig a törvényhatósági bizottság nem jogi személy és így annak külön képviselője nem is lehet. A főpolgármester felügyeleti és ellenőrzési jogából folyik az elnöklési, felvilágosításkérési, hivatalvizsgáló, felterjesztési és fegyelmi jogosítvány. Azonfelül kiterjedt kinevezési és helyettesítési joga van; különösen nagyjelentőségű újítás, hogy a kezdő tisztviselők kinevezésének és ezzel a fővárosi tisztviselők személyi kiválogatásának a joga reá szállt. De a főpolgármesternek nemcsak kiválogatási jogot adott a törvény, hanem a polgármester az ő kinevezéseit neki előzetesen köteles bejelentem, a tisztviselőválasztásokra pedig a jelölés révén van befolyása (7. és 10. §).

A főpolgármestert ellenőrzési munkájában támogatja a néki közvetlenül alárendelt fővárosi számszék (51. §), valamint a minisztérium által esetleg kirendelt szakértők (10. §). A főpolgármester minden üzemigazgatóságba egy-egy tagot nevezhet ki, mégpedig esetleg külső szakértők közül is (89. §). A főpolgármester segédszemélyzetét egyébként a főváros bocsátja rendelkezésére (10. §).

Ha a törvényhatósági tanács a működést megtagadja vagy olyan működést fejt ki, amely a törvényhatósági bizottság felosztatására okul szolgálhat, a minisztérium kormánybiztost nevezhet ki, aki a törvényhatóság közigazgatását a tanács helyett a törvényhatósági tisztviselőkkel intézi (99. §). Ez a rendelkezés a főpolgármester megszűnt kivételes hatalmát van hivatva pótolni.

A székesfőváros törvényhatósága a kormány ellenőrzése alatt működik. Hivatalból fel kell terjeszteni az illetékes miniszterhez a szabályrendeleteket, költségvetést, zárszámadást és a törvényben megjelölt fontosabb vagyoni érdekű törvényhatósági bizottsági határozatokat. Azonfelül jogorvoslatnak van helye a polgármester, a tanács és a törvényhatósági bizottság határozatai ellen az illetékes miniszterhez; ily jogorvoslatot az érdekelteken felül a főpolgármester, tiszti főügyész és a határozatot hozó testület elnöke is előterjeszthet. A miniszter különben bármely ügyben jelentést kérhet, az iratok felterjesztését elrendelheti, kiküldöttei által a városi hivataloknál és üzemeknél vizsgálatot tarthat és annak eredményeképp felügyeleti jogkörében intézkedhetik, sőt a várost szervezetének és gazdálkodásának módosítására is utasíthatja (92., 93., 97. és 104. §).

A felterjesztett határozatok jóváhagyása 60 nap alatt, a szabályrendeleteké 90 nap alatt hallgatólag is bekövetkezhetik. A szabályrendeletet a miniszter rendszerint csak a törvényesség és vagyonfelügyelet szempontjából vagy a fellebbezésben felhozott okokból vizsgálhatja felül; a kötelezőleg alkotandó szabályrendeleteknél azonban más okból is, sőt szükség esetében ilyenkor a törvényhatóság helyett maga rendelkezhetik; a törvényellenes szabályrendeleteket még a hatálybalépés után is megsemmisítheti. A költségvetést a miniszter módosíthatja, sőt szükség esetében maga megállapíthatja (93—95. §).

A minisztérium a törvényhatósági bizottságot feloszlathatja, ha

1. törvénnyel vagy törvényes rendeletekkel nyíltan szembehelyezkedik,
2. az állam érdekeit veszélyeztető magatartást tanúsít, 3. tartósan munkaképtelenné válik vagy 4. a törvényhatóság helyzetét válságossá tevő működést fejt ki. Ilyenkor azonban hat hónap alatt új választást kell tartani (99. §).

A kormányfelügyelet a fővárosra kétségtelenül erősebb mértékben van megállapítva, mint más törvényhatóságoknál; azt azonban némileg indokolja a főváros országos jelentősége és különleges társadalmi összetétele, amelyet a fővárosba irányuló állandó vándorlás is befolyásol. A felügyelet súlyát továbbá enyhíti, hogy a minisztérium törvénytelen rendeleteivel szemben a főváros is panasszal fordulhat a közigazgatási bírósághoz; a törvényhatósági bizottságot feloszlató rendelet megtámadása kérdésében való határozás végett a bizottságot megegyeszer hivatalból össze kell hívni. Minden rendelet ellen azonfelül feliratnak is van helye a kormányhoz. A törvénytelen adók behajtását a főváros ezentúl is megtagadhatja (98. és 99. §).

Változatlanul hagyja az új törvény a fővárosban a közigazgatási bizottságot (6. §) és a Fővárosi Közmunkák Tanácsát (102. és 104. §).

Ha végigtekintjük az új fővárosi törvény rendelkezéseit, kétségtelennek látjuk, hogy az kisebb hibái mellett sok figyelemreméltó újítást tartalmaz és alkalmas alapul szolgálhat arra, hogy Budapest közigazgatása áttekinthetőbb, alaposabb, gyorsabb és jobb legyen. De a feladat koránt sincs teljesen megoldva. A fővárost környező községeket a lakosság egysége és az érdekek azonossága előbb-utóbb parancsolólag hajtja a főváros szervezetébe; ezzel kapcsolatosan minél előbb elő kell készíteni nyugati mintára az egyes városrészek külön önkormányzatának a szervezetét. Budapest fejlődése ma nincs nyugvóponton. A mind élénkebbé váló idegenforgalom új fejlődési lehetőségeket csillogtat felénk. Az utódállamok elzárkózó politikájának a likvidálása pedig lehetővé fogja tenni, hogy Budapest kedvező földrajzi helyzetének és kultúrájának megfelelő gazdasági és közlekedési központtá alakuljon. Hisszük, hogy fővárosunk közigazgatása méltó lesz ezekre a megnövekedett feladatokra is.

EGYED ISTVÁN

A MODERN NEMZETI TUDOMÁNYRÓL

NAPI sajtóban, röpiratokban, tudományos és népszerű folyóiratokban, szereplő politikusaink beszédeiben jó ideje gyakran halljuk vagy olvassuk, hol felhívás, buzdítás, figyelmeztetés, hol meg ígéret, kötelesség, parancs gyanánt, hogy mindennek nemzeti-nek, nemzeti érdekűnek, magyarnak kell lennie. Itt is, ott is magyar fajiságról, nemzeti reneszánszról s fajvédelemről beszélnek. Sajnos, többször hallunk hangzatos szavakat s az élet realitásaival és adottságaival nem számoló fellengzős terveket, mint alaposan megfontolt és kitartó, céltudatos, rendszeres munkával véghez vitt komoly, férfias tetteket. Pedig, hogy ma valóban a nemzeti megújulás korszakát éljük-e és milyen mértékben éljük, azt nem mi maiak, hanem a jövő kor tárgyilagos historikusai fogják majd eldönteni. Am nem az elhangzott szavak tömegéből, sem a hang erősségéből, hanem a végzett munkából, az eredményekben megmaradt tettekből. Ezért azt hisszük, hogy időszerű, ha a nemzeti tudomány mivoltát s e téren való feladatainkat a napi politikától mentesen, tisztán a nemzet és a tudomány érdekeit szem előtt tartva, röviden taglaljuk.

Vessük fel mindenekelőtt a kérdést: van-e nemzeti tudomány s ha igen, miben áll az?

A legtöbb ember természetesen rögtön kész a felelettel s a nélkül, hogy a kérdés lényegét alaposabban megháyná-vetné, egyszerű igennel vagy tagadással napirendre is tér felette. Pedig aligha kétséges, hogy a nemzeti tudomány kérdése sokkal fontosabb és mélyrehatóbb, semhogy igennel vagy tagadással elintézni lehetne. Tanácsos lesz tehát, ha előbb az alapfogalmakkal jövünk tisztába: mi a „tudomány“ és mi a „nemzeti“ s különböző szempontokból mérleljük a kettő között lévő kapcsolatot.

Közismert az a felfogás, hogy a tudomány az igazság keresése, megismerése. Az igazság pedig nincs országhoz, határhoz, nemzethez, egyénhez kötve, mert már lényegénél fogva egyetemes. Minden tudományos megállapítás ugyanis, ha egyszer igaz, már nem kizárólag egy nemzeté többé, hanem az egész kutúreberiség közkincese. A megállapított igazságok lényege szempontjából ítélve tehát, valóban nem beszélhetünk nemzeti tudományról és pedig annál kevésbé nem, minél tovább halad a tudomány. A tudományos igazságok ugyanis nem Pallas Athene módjára születnek s csak a tudományos kutatások műhelyeitől távol élnek tűnik az úgy fel, mintha egy-egy nagy igazság máról-holnapra egyszerre pattant volna ki valamelyik nagy elme fejéből. A tudományok történetében és módszereiben járatosak azonban jól

tudják, hogy az igazságok születését a legtöbbször hipotézisek alakjában való évtizedes, sőt évszázados vajúdás előzi meg s a legkülönbözőbb nemzetek fiai hosszú, fáradságos munkával hordják össze azokat az építőköveket, amelyekből egy-egy igazság temploma felépül.

Máskép áll azonban a dolog, ha az elért igazságok, a tudományos megállapítások mennyiségét és időbeliségét is figyelembe vesszük. Mert az egy-egy nemzet tudósai által valamely tudományban elvégzett adatgyűjtő munka és elért eredmények mennyisége jelzi az illető nemzetnek az egyetemes emberi tudomány számára való értékét. Már pedig melyik nemzet ne ambicionálná, hogy a többiek által az emberi társadalom minél értékesebb, minél hasznosabb és nélkülözhetetlenebb tagjának tartassék? Ez már nem csupán a nemzeti hiúság vagy büszkeség, hanem jórészt a nemzeti jövő kérdése is. Ilyen szempontból ítélve, már nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy Pascal és Poincaré a mennyiségterén, vagy Newton és Thomson a fizika terén francia, illetve angol nemzeti tudományt műveltek, mert hiszen nemzetük géniuszának az egyetemes emberi szempontjából való nagy értékét hirdették, épúgy, mint ahogyan Eötvös báró geofizikai kutatásai a magyar géniusznak szereztek nemzetközi elismerést. E mellett az is lehetséges, sőt a tudományok történetében számos példát is találunk rá, hogy egy-egy geniális szellem vezetése alatt nagyhorderejű módszerbeli újítás, felfedezés, szerencsés lelet birtokában vagy bármilyen kedvező körülmény (tudománypártoló uralkodó, megértő miniszter, gazdag mecénás) következtében valamely nemzetnek sok kiváló fia veti magát egyszerre bizonyos tudományág művelésére. Így azután az összegyűjtött anyag, elért eredmények, megállapított igazságok száma vagy hordereje oly nagy lehet, hogy az illető nemzet abban a tudományban egy időre magához ragadja a vezetős szerepet. Az embertanban és praehistóriában pl. a múlt század közepén határozottan a franciák vezettek, épúgy, mint ahogyan ma a biológiában és örökléstanban a németeké és amerikaiaké az elsőség. Ilyesmihez azonban az is szükséges, hogy az illető nemzet kormánya és társadalma idejében s minden erejével támogassa a kutató tudósok munkáját, különben más nemzetek aratják le annak gyümölcseit. A párizsi Pasteur-intézet minden ízében francia intézmény és mégis nemzetközi hatású és munkásságú. Ám vajjon nem ugyanilyen lehetett volna-e a magyar Bolyai-intézet és a magyar Eötvös-intézet, — hogy csak e kettőt említsük, — ha az előbbit 100, az utóbbit pedig 30 évvel ezelőtt megcsináltuk volna?

Aligha kétséges, hogy ilyen esetekben valamely nemzet a véréből való tudósok útján egy időre az illető tudományágra is reányomhatja a saját bélyegét. Itt azonban már nem csupán a felfedezett vagy megállapított igazságok száma és ereje hat, hanem a tudományt művelő egyének veleszületett és szerzett tulajdonságai is, legfőképpen természetesen a tudományos rendszer felépítésében megnyilvánuló gondolkodásmódjuk, vagyis az igazság megtalálásának mikéntje és kifejezésének módja. Ezzel azután oda érkeztünk, hogy magával az igazsággal, mint céllal, vagy a tudományos megállapítások számával, mint eredménnyel, a tudomány fogalma még távolról sincs kimerítve. Az ismeretek, igazságok, felfedezések tömege ugyanis magában véve

ismerettömeg csupán, de még nem tudomány. Tudománnyá csak bizonyos tárgy vagy cél körül való elrendezés, logikai csoportosítás, rendszeres felépítés által válik az, miért is tudomány alatt valamely tárgy-, lény-, jelenség- vagy eszmekörre vonatkozó, kritikailag igazolt ismeretek rendszerét kell értenünk. Ezért a tudomány fogalmához szorosán hozzátartozik az az út és mód is, amelyen az igazságokat, megállapításokat elértük. Sőt az emberiség fejlődéstörténete éppen arra tanít, hogy a tudományoknak mindenkor nagyobb részét alkotta az út és a mód, tehát az igazságért folytatott küzdelem, mint maga a kétségtelen eredmény. Így hát a tudományoknak valamely korban való állapota nem csupán az addig elért igazságok mennyiségét jelenti, hanem egyúttal az azok megismerésére megtett utat, a felhasznált módokat s az ismeretek bizonyos mennyiségének birtokában való szemléletet, áttekintést, tudományos rendszert, sőt bizonyos fokig világszemléletet is.

Am, hogy mindebben a nemzeti jelleg megnyilvánulására tág tér nyílik, aligha tagadható. Sőt igaza volt Apáthy Istvánnak, hogy „a tudományos haladás és vele az emberi továbbfejlődés hamarosan megszűnnék, mihelyt a tudomány egy bizonyos nemzet kizárólagos tulajdonává lenne; mihelyt benne csak egyetlen nemzet géniusza érvényesülhetne.“

De lássuk a kérdést a másik oldalról és foglalkozzunk azzal, hogy mi az: „nemzeti“.

„Nemzeti“ alatt általában mindazt szoktuk érteni, amiben a nemzet gondolkodása, életmódja, ízlése, vágyai, hajlamai, tulajdonságai, más nemzetektől való különbözőségei, egyszóval „nemzed jellege“ megnyilvánul. Nemzeti tehát elsősorban az, amit a nemzet, bármilyen vonatkozásban, mint sajátosat termel. De rajta lehet a nemzeti jegy és rajta is van, sok olyanon is, amit a nemzet eredetileg másoktól vett ugyan át, de azt áthasonította a saját gondolkodásához, életmódjához, természetéhez, ízléséhez, szükségleteihez, eszményeihez, szóval a saját képére átalakította. Hogy már most a tudomány, mint szellemi produktum, mindkét vonatkozásban alkalmas lehet arra, hogy rajta vagy benne a nemzeti jelleg kifejezésre jusson, elvileg nem kétséges.

Álljunk meg azonban itt egy pillanatra. Vájjon ezzel a megszo- kott, nagyon is általánosságokban mozgó magyarázattal a kérdés el van-e intézve? Távrolról sem. Sőt ha a mélyére akarunk nézni mind- annak, amit nemzetinek, nemzeti jellegnek tartunk, érzünk mi magunk s amit ilyennek látnak rajtunk vagy bennünk mások, egyszerre nem várt nehézségekre akadunk s a feleletre váró kérdések tömege mered felénk. Mi az, ami valóban nemzeti és mi az, ami csak annak látszik? Mi mindenben s milyen mértékben nyilvánul meg a nemzeti? Egységes-e az vagy sem és miféle külső és belső tényezők, öröklött és szerzett tulaj- donságok egymásrahatásának eredménye? Állandó-e a nemzeti jelleg teljes egészében, vagy mi az, ami benne állandó s mi az, ami csak idő- leges, ami változó? Mi az előnyös, az értékes s mi az esetleg káros? Hogyan keletkezik a nemzeti jelleg s milyen tényezők hatnak reá vál- toztatókig? És így tovább. A rassz, a rasszkeveredés, a konstitúció, a belső szekréciós mirigyek, a vérmérséklet, a környezethatások, a nevelés, a kultúrhatások, a történelem eseményei, a gazdasági viszo-

nyok stb. kétségkívül mind olyan tényezők, amelyeknek nevezetes szerepük van abban, amit nemzetinek nevezünk vagy érzünk. Am, hogy melyiknek milyen szerep jut és mind megnyilvánulási formái vannak, arról rendszeres kutatások hiányában halvány gyantásokon kívül alig tudunk ma még egyebet. Nagy mértékben gátolja itt az eligazodást az objektív kritériumok hiánya és a vizsgálati módszerek tökéletlensége is. Ez az oka, hogy az idevágó vélemények többnyire nem tárgyilagos megfigyelésekre, hanem inkább a rokonszenv és ellenszenv szubjektív mozzanataira támaszkodnak s a csapongó fantázia számára tág teret nyújt az egyéni megítélések sokféle lehetősége. Pedig éppen ez a pont az, ahol a felvetett problémával a legszorosabb kapcsolatba jutunk, ahol a szó valódi értelmében vett nemzeti tudományról beszélhetünk. Mert fedheti-e valami jobban a nemzeti tudomány fogalmát, mint éppen annak a kutatása, hogy mi az a „nemzeti“? Erről azonban később.

A „tudomány“ és „nemzeti“ fogalmának e rövid elemzése után már most szélesebb alap és több szempont nyílik arra, hogy a szóbanforgó kérdés mibenlétére, fontosabb vonatkozásaira és e téren való teendőinkre rávilágíthassunk.

Megállapíthatjuk mindenekelőtt, hogy a nemzeti jelleg a tudományban nagyon sokféleképpen kifejezésre juthat. Megnyilvánulhat pl. a tudomány tárgyában, céljában, módszereiben, feltevéseiben, általában az egész tudományos gondolkodásban, amire a tudományok történetéből számtalan példát idézhetnénk. Hisz tagadhatatlan, hogy a szellemi munka minősége, lassúbb vagy gyorsabb haladása, keskenyebb vagy szélesebb mederben való lefolyása, felületesebben vagy mélyebben való szántása, színezete, az elvontabb vagy reálisabb gondolkodásra s általában bizonyos irányokra, munkaterületekre való hajlamosság stb. legnagyobbbrészt mind az agyvelő, az idegrendszer minőségével, az abban generációk hosszú során elraktározott örökletes és szerzett tulajdonságokkal kapcsolatos. Az sem szorul bizonyításra, hogy a szellemi munkát lebonyolító, kísérő, befolyásoló sok mellék-tényező, mint pl. az érzékszervek, kedély, vérmérséklet, belső kiválasztó mirigyek, a szervezet anyagcseréje, kémizmusa, a konstitúció stb. szerepe, azt egyfelől az egész szervezettel, a rasszok szerint különböző organizmussal s másfelől az ezerféle környezettel (milió) szoros okozati kapcsolatba hozza. Ezen mit sem változtat az, hogy e kapcsolat részleteit ma még jórészt nem ismerjük.

Kétségtelen tehát, hogy az ú. n. „néplélek“ s még inkább a „rasszpsziche“ kifejeződhetik és igen gyakran ki is fejeződik, nem ugyan az elért tudományos igazság lényegében, de néha annak mennyiségében, legfőképpen pedig az igazsághoz való eljutás mikéntjében, valamint a megismert igazságok alapján való tudományos szemlélődésben. Legyen elég példa gyanánt felhoznunk a fehér, sárga, fekete ember kultúrájának, szellemi termékeinek sajátos vonásait s a kínai, indus, arab, zsidó, görög, német, francia, angol tudományos kutatásoknak, nem ugyan a lényegben, de az elgondolásban, felépítésben, érvelésben, formában, kidolgozásban, színben, zamatban stb. való egyéni megnyilvánulásait. Ezek a megnyilvánulások azonban bizonyos

feltételektől függenek. Ezek között a legfontosabb minden bizonnyal a nemzeti nyelv és a tudós egyénisége. Az előbbi az a szerv és egyben forma, amelyen keresztül és amelyben a „nemzeti“ kifejeződésre jut, az utóbbi pedig az a forrás, melyből a „nemzeti“ fakad.

„Minden nemzet fiának eszejárását az a nemzeti nyelv szabja meg, — mondta Apáthy István, a Magyar Társadalomtudományi Egyesület 1909. évi közgyűlésén tartott ünnepi beszédében,—amelyen gondolkodni tanult s a melyen gondolatait, az igazság kutatása közben, megérlelte: annak a nyelvnek logikája fog sajátos szint és eredetiséget kölcsönözni munkájának, bármely nyelven lát is az később napvilágot.“ Ebből azután tovább az is következik, hogy éppenséggel nem közömbös dolog az, vajjon a magyar tudós munkája megjelenik-e magyarul. Vannak, akik azt hirdetik, hogy elegendő, Im a tudományos értekezések csak valamelyik nagy nemzet nyelvén jelennek meg, mert így a magyar eredmény könnyebben átmegy a nemzetközi tudományos köztudatba s azonkívül nagy megtakarítást is jelent. Ez kétségkívül fontos szempont. De éppen ilyen fontos az is, hogy legyen magyar tudományos nyelv, legyen magyar tudományos szakirodalom és legyenek jó magyarnyelvű kézikönyvek, szakkönyvek minden tudományágban. Mert hogyan fejlődnek magyar tudomány, magyar tudományos nyelv és hogyan nevelődnek magyar tudományos gondolkodás akkor, ha tudósaink csak idegen nyelven írnának s ha az egyetemi hallgatóság és a tudomány iránt komolyabban érdeklődők állandóan csak idegen szakkönyvekből volnának kénytelenek magukba szívni a tudományos adatokkal együtt az idegen nyelv szellemét, gondolkodását stb. Hisz ha a doktori értekezéseket és a fiatal tudósok munkáit olvasgatjuk, főleg olyan szakmákban, amelyekben teljesen idegen irodalomra varrnak utalva, éppen a magyaros szellem az, amit a legtöbbször nem találunk meg bennük. Viszont ha a külföldi tudományos irodalmat nézegetjük, azt tapasztaljuk, hogy a nemzeti jelleg megnyilvánulása a tudományban éppen ott a legerőteljesebb, ahol a nemzeti nyelvű szakirodalom a legfejlettebb. De hogy idehaza maradjunk, gondoljunk csak vissza a múlt század elején megjelent magyar tudományos cikkek és könyvek nagy részére. Magyar szavak azok és mégis jórészt csupa idegen nyelv-szellem, idegen gondolatfűzés, úgyhogy ma szinte alig érthetőek. Avagy kereshetjük-e a nemzeti jelleget a 48 utáni idők tudományos irodalmában ott, ahol a tudomány művelői nagyrészt idegen származásúak s magyarul is alig tudnak? Ellenben a XVII. század magyarnyelvű munkáiból mennyivel több erő, magyar szellem, magyar zamat árad felénk.

Ám mindez még nem nemzeti tudomány, hanem csupán a nemzeti jelleg megnyilvánulása a tudományban. Itt tehát legfeljebb csak arról lehet szó, hogy egyik tudomány tárgyánál, módszerénél, vonatkozásainál fogva alkalmasabb arra, hogy benne a nemzeti jelleg kifejezésre jusson, mint a másik. Azonban az, hogy ez a nemzeti jelleg nyilvánul-e és hogyan nyilvánul meg, már nem annyira magától az illető tudománytól, mint inkább az azt művelő tudós egyéniségétől, nemzeti szempontból való eredetiségétől függ. Éppen azért a nemzeti tudomány szempontjából elsőrangú fontosságú a fiatal tudósgeneráció

nevelése és az az elv, hogy külföldi Collegium Hungaricumainkba elsősorban olyanokat küldünk ki egy-kétéves külföldi tanulmányokra, akik tudós mivoltuknak idehaza már némi jelét adták s akiknek egyénisége már legalább annyira kialakult, hogy a külföldi intézményeket, tudósokat és tanokat magyar szemmel nézván és magyar fejjel bírálván, mentesek maradnak attól a nagyon is elterjedt ragálytól, hogy kritika nélkül mindent helyesnek tartsanak, ami külföldi, csupán azért, mert külföldi és lekicsinyeljék, ami hazai, csupán azért, mert hazai.

Nagy tévedés volna azonban, ha már most azt hinnők, hogy a tudományok nemzeti jellegét erőltetni, mesterségesen fokozni lehet. Jól mondta kiváló publicisztánk, Réz Mihály: „Ha a compilátortól azt kívánjuk, hogy vigye be a tudományba a nemzeti jelleget, akkor azt kívántuk, hogy legyen eredeti gondolkozó; akkor azt kívántuk, hogy változtassa meg egész egyéniségét s ne legyen az, aminek természeténél fogva lennie kell. Ha pedig eredeti gondolkozótól kívánjuk, hogy vigye be a tudományba a nemzeti jelleget, akkor felesleges kívánságot fejtettünk ki, ha az eredeti gondolkozó iránya a nemzeti iránnyal egyező; lehetetlent ellenben akkor, ha az a nemzeti iránnyal ellenkező. Lehetetlen kívánság ez, mert az eredeti gondolkozótól azt kívántuk, hogy ne legyen eredeti, holott az épúgy az ő egyéniségéhez tartozik, mint a compilátoréhoz az eredetiség hiánya s egyik a másik természetét fel nem veheti.“ Majd hozzá teszi: „Ha azt látjuk, hogy valamely nemzetben az eredeti gondolkozók vonakodnak a tudományba bevinni azt, amit a közhit nemzeti jellegnek nevez: azt kell következtetnünk, hogy abban nincs semmi alkalmas a tudomány céljaira s hogy az a subiectivismus inkább üres ábrándozás, mint az igazságnak a körülmények összejátszása folytán intensivebben (s ez által egyoldalúban) átértett valamely eleme. Akkor semmi értéke sincs s csak előny, ha a tudományba bele nem vitetett. A tudóstól eredeti gondolkozást lehet csupán követelnünk; az igazi nemzeti jelleg az eredeti gondolkozásnak szükségképpen eredménye lesz.“

Kétségtelen tehát, hogy a nemzeti jellegnek a tudományban csak addig a határig van jogosultsága, amíg az a tárgyból magából természet-szerűen következik, vagy a tudós nemzeti eredetiségéből fakad s legfőképpen pedig, amíg az igazság rovására nem megy. Mihelyt azonban az a tudományos megállapítások elferdítésében, egyoldalú, céltatos beállításában, hitelesen igazolt tények elhallgatásában nyilvánul meg, már nemcsak nemzeti tudományról, de egyáltalán tudományról sem lehet többé szó, mert hiányzik belőle minden tudomány legfőbb alapfeltétele, a „kritikailag igazolt igazság“.

Nyilvánvaló ezek után az is, hogy a „nemzeti“ jelző elsősorban azokat a tudományokat illeti meg, amelyek a tudós nemzeti egyéniségéből, eredetiségéből fakadó s nemzeti nyelv és logika útján a módszerekbe, tudományos szemlélődésbe belevitt nemzeti jellegben kívül tárgyukban és célkitűzésükben is nemzetiék. Ilyenek pedig mindenképp előtt a magyar embertan, néprajz, régészet, nyelvészet, történelem, társadalomtudomány, a magyar ember, föld, kultúra, természet és azok viszonyainak mindennemű tanulmányozása. Ezek együttvéve

szolgáltatják a nemzeti mivolt megismerését s ha nemzeti áldozatról van szó, ezek igénye jogosult elsősorban a kielégítésre.

Van azonban egy szempont, amelyik a nemzeti tudomány fogalmához még közelebb visz bennünket. Ez pedig a tudományos munka szükségszerű és mindjobban fokozódó differenciálódása, minek következtében a nagy emberi társadalomban való elhelyezkedés minden egyes nemzetre az egyébként egyetemes emberi tudomány területén is bizonyos speciális feladatokat ró, amiket teljes joggal a tudomány nemzeti feladatainak nevezhetünk. Ha a tudományok történetén végigtekintünk, azt tapasztaljuk ugyanis, hogy az egyes tudományágak keretei annyira kiszélesedtek, a megoldandó problémák annyira felszaporodtak, hogy nem foglalkozhatik ma már mindenki, sőt minden nemzet sem behatóan minden tudományos problémával, mert különben ereje szétforgácsolódik s anyagi és szellemi erőit felülmúló nehézségekbe ütközik. Fokozott mértékben áll ez a kis nemzetekre, akik a tudományos kutatásoknak és berendezkedéseknek mind költségesebbé válása következtében a nagy, gazdag nemzetekkel a tudomány sok területén úgy sem vehetik fel a versenyt. Ezért komoly eredményeket csak úgy érhetünk el s a nemzetek nagy szellemi versenyében csak az a kis nemzet állhatja meg a helyét, amelyik a rendelkezésre álló anyagi és szellemi erővel elsősorban a saját speciális helyzetéből legtermészetesebben adódó tudományos feladatok megoldásán fáradozik. Ezt parancsolja a jól felfogott nemzeti érdek, de ezt követeli a helyes munkamegosztás elve alapján az egyetemes emberi tudomány érdeke is.

Készséggel elismerem, hogy az egyetemes tudomány szempontjából igen értékes munka az, sőt a nemzeti dicsőség növelésére is szolgál, ha pl. magyar kutatónak sikerülne megállapítania a középfrikai négerek eredetét, vándorlásának útjait és vallásos hiedelmeiknek eredetét és jelentőségét. Az is a magyar név és elme dicsősége, ha magyar tudós mutatja ki, hogy az Odisszeát nem egy, hanem több ember írta, vagy hogy a Wegener-elmélet helytelen. Mégis közelebb áll hozzánk s nekünk magyaroknak sokkal fontosabb a magyarság eredetének, a magyarság faji összetételének, a nyelvjárások kialakulásának, a magyar ház keletkezésének, a magyar búza minőségének, a magyar föld termőképességének tanulmányozása és pedig annál is inkább, mert amíg az előbbiekhöz hasonló problémákat elintézik a nagy nemzetek fiai nálunk nélkül is, addig az utóbbiak megoldása egyenesen reánk vár, sőt tőlünk várja megoldásukat a külföld tudományossága is. Ma már hovatovább mind általánosabb külföldön az a meggyőződés is, hogy az egyes tudományágak ú. n. alapvető nagy problémái majd csak akkor lesznek valójában megoldhatók, ha minden nemzet elvégezte a saját területén az adatgyűjtést és a részletproblémák feldolgozását.

És nem csodálatos-e, hogy ilyesmire igen gyakran idegen tudósoknak kellett bennünket figyelmeztetniük? Eszembe jut itt az az epizódnak látszó, pedig a nemzeti tudomány szempontjából nagyon is tanulságos lecke, amit Török Aurél kapott 1878-ban a párizsi világtárlaton, a kiállítás embertani csoportjának igazgatójától, Broca Páltól. Török jogos magyar felháborodással azt nehezményezte, hogy a világtárlaton

az egyik bécsi professzor gonosztevőkoponyákat állított ki magyar típusok gyanánt. „A dolog valóban nagyon sajnálatos, — felelte a nagytudású és szellemes Broca, — de végül is önök magyarok az okai, mert miért beszélnek annyit és miért nem tesznek is valamit. Hát önök büszke, lovagias magyarok annyira sem méltatják saját fajukat, hogy annak a bűvárlatával foglalkoznának? Mikor Budapesten jártam, nem láttam az önök múzeumaiban sehol sem rendszeres koponyagyűjteményt. Miért nem gyűjtenek önök már rendszeresen? Miért nem küldtek önök maguk ide magyar koponyákat, hogy annak a német tanárnak szemébe vágassák az igazságot?”

Három év múlva pedig, amikor Török Aurél tanulmányútjáról hazatérőben volt, párizsi tanára, Topinard e szavakkal bocsátotta útnak: „Ön szerencsés ember, mert oly országba tér vissza, ahol a föld alatt még régi koponyák és egyéb régiségek vannak, nálunk már mindent felszántottak és felturkáltak.“ Valóban hazánk a léptenyomon található régi temetők és telephelyek révén olyan gazdag a különböző kultúrkörökből származó emberi maradványokban és régészeti leletekben, hogy Magyarországon kellene lennie Európa leggazdagabb embertani és régészeti múzeumának. Azóta immár egy félszázad telt el s a Magyar Nemzeti Múzeumban van ugyan már értékes magyar embertani gyűjteményünk, de annak tervszerű, intenzív működése és jövője ma sincs még intézményesen biztosítva. „Nem kétséges“, — mondja Freiherr von Eickstedt „Gautypen in Ungarn“ című cikkében,—„hogy Magyarország vezető körei előbb-utóbb be fogják látni a magyar antropológia nagy nemzeti jelentőségét és tudományos értékét s az anyagiakban ugyan ma szegény, de természeti kincsekben és népének erejében még mindig gazdag ország meg fogja tenni a magáét Európa rasszantropológiája terén.“

Aligha tagadható tehát, hogy a magyar tudomány legfőbb s legnemzetibb feladata a magyar ember, a magyar nép, a magyar társadalom, a magyar történet, a magyar föld, a magyar kultúra, a magyarhoni természet minden irányú felkutatása, megismerése s azok eredményeinek az egyetemes emberi tudományba való bevitele. Ezek azok a feladatok, amelyek megoldására mi magyarok a tudományban úgy nemzeti, mint általános emberi szempontból elsősorban hivatva vagyunk s amelyek minél tökéletesebb elvégzésére minden anyagi és szellemi erőnket koncentrálnunk kell. Ez az a pont, ahol a nemzeti érdek találkozik a nemzetközivel, a különleges magyar az egyetemes emberivel. Mert minél tárgyilagosabban és alaposabban elvégeztük e speciális nemzeti kötelességeket, annál nagyobb lesz értékünk az egyetemes emberi tudomány ítélőszéke előtt is.

És ha körütekintünk a környező országokban, azt látjuk, hogy éppen a nevezett tudományok terén rendkívül serény munka folyik. Aliért e lázas tevékenység? Bizonyára nem másért, mint hogy a tudományos kutatás révén is iparkodnak igazolni a tőlünk elvett területekhez való jogosultságukat. S itt olyan szempont merül fel, amin érdemes alaposabban elgondolkoznunk. A népeknek, nemzeteknek a létért, hatalomért folytatott küzdelmében nem elég valamely területet vérrel, fegyverrel elfoglalni, hanem azt tudni kell megtartani is. Ebben a meg-

tartásban pedig igen fontos szerepet játszik a kultúra, a szellemi munka, a tudomány. Mert a hatalom, az erő jogán való birtoklás, hódítás mellett van szellemi honfoglalás is. Valóban a mienk, valóban birtokunk csak az, amit a kultúrában, a szellemiekben is birtokolunk, ami szellemileg is sajátunk. Ennek pedig előfeltétele a tudományos felkutatás, megismerés. Íme egy újabb szempont a nemzeti tudomány szükségességéhez, hazánknak s a magyarságnak — értve alatta elszakított véreinket is— minden szempontból való intenzív tudományos felkutatásához. S itt némi rekriminációval élhetünk a múltra nézve. Nem méltattuk kellő figyelemre a szomszéd népek tudományos eredményeit és tudományos köpenybe burkolt politikai agitációját, a saját tudományos eredményeinket pedig nem törekedtünk eléggé a nemzetközi köztudatba bevinni. Azt hittük, hogy gyengeérvelésű állításaiknak a külföld úgyszemint fog hitelt adni. Ám az események megcáfoltak bennünket. Szomorú tanulság, hogy a jövőben másképp tegyünk. A tótságot pl. már a világháború előtt kezdte elhódítani tőlünk a cseh tudomány, a cseh nyelvészet, néprajz, történelem, az erdélyi oláhságot pedig a regátbeli. Mi ebben a küzdelemben jóhiszeműek voltunk, mintsem kellően előrelátók. Ám a beismerés nem gyengeség, hanem erő s az önismeret nemzeti vonatkozásban szorosan hozzátartozik ahhoz, amit nemzeti tudománynak nevezünk. Csak az a nemzet igazán erős, amelyik önmagát, jó és rossz tulajdonságait s összes birtokát egyaránt ismeri, tárgyilagosan értékeli s azokat szellemileg is birtokolja.

Ezeket a vázolt feladatokat az egyes tudományágak: embertan, néprajz, régészet, nyelvészet, történelem, földrajz, társadalomtudomány stb. eddig külön-külön, egymástól többé-kevésbé elszigetelve végezték. Hovatovább mindjobban felmerül azonban a szükségessége annak, hogy ezek a nemzeti vonatkozású kutatások a közös cél érdekében egymással szorosabb kapcsolatba lépjenek és létrejöjjön a nemzeti vonatkozású tudományok szövetsége vagy társasága, hogy a közös vagy érintkező problémákat több szempontból megvitatta, egymásra termékenyítőleg, támogatólag hassanak. A nemzeti vonatkozású tudományoknak ebből a szövetségből, vállvetett, közös munkásságából születhetik meg azután idővel az azok eredményeit integráló, munkásságát egyedül a nemzeti múlt kutatására irányító s a „nemzetre vonatkozó ismereteket rendszerbe foglaló“ külön tudomány, a szó legsajátosabb értelmében vett „nemzeti tudomány“, az, amit boldogult Gragger Róbert a jövőbe vetett erős hittel hungarológiának nevezett el.

Az új tudomány még nincs meg, de körvonalai már bontakoznak. Az, amit a németek „Heimatkunde“ néven inaurálának, s mire „honisme“ címen kísérletek már nálunk is történtek, nagyrésztben ide tartozik s itt az ideje, hogy az ezirányú rendszeres és intenzív munkásságot mi magyarok is minél előbb megkezdjük. Ezt a legsajátosabb nemzeti tudományos munkát nem végezheti el helyettünk senki, mert Hermann Ottó szavaival élve: „mi tudhatjuk meg és érezhetjük is legjobban, mi az: magyar“.

BARTUCZ LAJOS

A NÉPESSÉG HULLÁMZÁSA ÉS AZ ANALFABETIZMUS

–1869 óta–

A MAI vigasztalan helyzetünkől fakadó sok panasz, a nemzet ügyeit intéző körök és kormányhatóságok elé tornyosuló nehéz problémák arra kényszerítenek bennünket, hogy a ködös, bizonytalan jövőbe vezető útunk megvilágításához a múltban keressünk felhasználható tanulságokat. Most persze más szemmel nézzük azt a múltat, amely jelenében soha ki nem elégített bennünket; most titkon vagy hangosan visszakívánjuk, de közbejött szerencsétlen eseményeinket meg nem történtekké tenni nem áll hatalmunkban. Az elmúlt utolsó évtized alatt olyan sokat éltünk, hogy a világháborút megelőző múlt egy egész század távlatába esik vissza tőlünk és mégis úgy érezzük, hogy a jelenünket nem tudjuk fölvenni, a jövőnek nem tudunk nekiindulni, határozott lendülettel, tiszta célkitűzéssel, erős akarattal a nélkül, hogy helyre ne állítsuk előbb valamiképpen a múlttal a folytonosságot. Talán legjobban érzik ennek szükségét a népoktatók, hiszen az ő rendeltetésük, legszentebb hivatásuk, hogy megérezzék és megértsék a nemzeti lélek minden panaszát és óhaját, kétkedését és bizalmát, gyengeségét és ébredő erejét. A ködöt eloszlatni, a világosságot élesíteni, az erőt összegyűjteni, egymásba kapcsolni — az ő kötelességük; érezze meg ez a nemzet, hogy van még életerő benne, mely jogossá teszi hitét, reményét feltámadásához.

Statisztikusaink soha ezelőtt nem dolgoztak annyi szorgalommal, annyi odaadással ennek a megmaradt és jövőt ígérő erőnek a számszerű feltárásán. A pedagógusok, a kultúrpolitikusok s a népnevelők kapva kapnak ez értékjelző számok után, hogy bizonyítsanak, meggyőzzenek általuk, megműveljék és termékennyé tegyék a hit, a remény talaját.

A nemzetnek, az ország vérkeringésének, kulturális és gazdasági életének a középpontja Budapest. Lakosainak száma 1869 óta 243.2%-kal emelkedett 1920-ig s ez az emelkedés, gyarapodás nem akadt fenn 1920 után sem. A következő öt évben — ha nem is sokkal, de 3.4%-kal mégis gyarapodtunk; ez is 32.000 lelket jelent. Az egész mai magyar területünk népessége 1869—1920-ig 59.2%-kal szaporodott, a vármegyéké külön 46.6%-kal, a törvényhatósági városoké 77.7%-kal. Pest vármegye népességének kivételes, 117.5%-os emelkedése is annak tulajdonítható, hogy Budapest körül, a Duna balpartján teljesen összefüggő külváros keletkezett 1869 óta 226.313 lakossal s ezek az új települések 42.3%-át teszik a vármegyéjük lélekszáma emelkedésének. A városok népességének ez az aránytalan növekedése a vidékkel szemben iparunk és kereskedelmünk erős föllendülését, ez viszont az

összes lakosság kultúrigényeinek a megnövekedését jelenti. A vidéki lakosságnak a városokba való özönlése nem csupán kenyérkeresést jelent, hanem újabb munkaalkalmakat is az újabb kultúrigények kielégítésére. Budapestnek 1925-ben összeírt népességéből csak 38.4% a budapesti születésű, 61.6% a beköltözött. Egyes vármegyék tizezrével szaporították a főváros lakosságát; Pest vármegyéből költözött be a főváros összes lakosságának 8.9%-a, Fejér megyéből 3.5%-a, Veszprémből és Zalából 2.2%, Tolnából és Vasból 1.7—1.7%, Somogyból 1.5% és nincsen az országnak olyan vármegyéje, ahonnan legalább 400 ember ne költözött volna fel Budapestre a föllendülés időszakában!

A vidéknek ez a Budapest felé irányuló hullámozása a legújabb időben nem törött meg. Még 1925-ben is a főváros népességének 20—30 év között való korcsoportja volt a legerősebb, az összes népesség 22.5%-a. Ezzel szemben a legelső tíz éves korcsoport csak 10.6%-ot tett ki. Jellemző a helyzetre, ha nagyobb vidéket, pl. a Duna jobbpartjára eső ii vármegye gyermeklétszámát hasonlítjuk össze a székesfővároséval. Míg az előbb említett vidéken az 1920-as népszámlálás adatai szerint a gyermekek létszáma 11 éves korig az ott élő népesség 27.8%-a volt, Budapesten ez a korcsoport összesen csak 16.9%-ot ad. (A fővárosi statisztikai hivatal adatai szerint pedig csak 14.3%-ot.)

Vizsgáljuk meg most már, mit jelent a népességnek ez a hullámozása a városok felé az általános műveltség fejlődése szempontjából. Általánosan elfogadott értékmérője ennek a fejlődésnek az írni-olvasni tudók száma. Aki tud írni-olvasni, az rendszeres iskolai oktatásban is részesült. Ezt a föltevést a kevés kivétel nem dönti meg. Az iskolának pedig még a legelső fokon is az a rendeltetése, hogy rendet teremtsen az emberek értelmi, érzelmi és akaratvilágában, képessé tegye őket ennek a rendnek a megkedvelésére, megőrzésére és fejlesztésére. Amióta tényezővé vált a nép az ország politikájában, csak azóta lett a népiskola gondozása az ország kormányzatának is lényeges feladatává. Téves eljárás volna, ha a népiskola fejlődését az elmúlt századokban is a mai kor szemüvegén át vizsgálnék és megrovással illetnök elmaradottságáért azt a népet, amelynek önrendelkezési joga az állami életben nem volt. Bárány Eötvös József, mai népoktatási törvényünk megalkotója, sokkal világosabban látta ezt a kérdést, mint mi, mert ő a népjogok megalapozásának az idejében élt. Ő emeli a státus elsőrendű feladatai közé a népművelés ügyét s azt mondja az 1871. évi képviselőházi jelentésében: „A népművelésügynek előtérbe helyezését megkívánja az állam biztonsága oly országban, ahol a polgári jogok élvezésére nézve kiváltságok nem léteznek: mert éppen az állam biztonságát semmi inkább nem veszélyezteti, mint mikor legfontosabb ügyeiben olyanok határoznak, akikben az arra szükséges műveltség hiányzik. Ezt az előtérbe helyezést követeli az igazság, mely szerint azon osztályok érdekei veendőek mindenekelőtt figyelembe, amelyek legszámosabbak és együttvéve az állam terheinek legnagyobb részét viselik. Ezt tanácsolja az a körülmény is, hogy azon osztályok, melyek magasabb művelődésre igényt tartanak, nemcsak érzik ezt a szükségét, hanem annak kielégítéséről saját erejükből gondoskodhatnak is, míg a népnek éppen azon osztályai, melyeknek az oktatásra legtöbb szükségük lenne, annak a hiányát nem

is gyanítják és ha akarnák is, a hiányt saját erejükből pótolni nem képesek. Pauler Tivadar a következő évben már ezt jelenti az országgyűlésnek: „A népoktatás ügye kifejlődésének útjában én is ugyanazon akadályokat találtam, melyek az ő (br. Eötvös J.) törekvéseit gátolták: a nép között az iskolába járás és a tanulás iránti majdnem felvilágosíthatatlan nagy közönyt, az iskolák hiányát, a létezők elégtelenségét és az iskolai épületek célszerűtlenségét; a tanítók hiányát s a hivatalban levők képzetlenségét; az iskolák felállítására, a létezők fenntartására, a tanítók fizetési javítására szolgáló anyagi erők elégtelenségét ...“ A felsorolt „akadályok“ között, ha helyesen látta meg azokat Pauler miniszter, az utolsó helyen állót kellett volna első helyen említenie, mert hiszen Eötvös szerint „azok, akiknek az oktatásra legtöbb szükségük lenne, annak a hiányát nem is gyanítják. Először a hiány tudatára kellett ébrednie az alkotmányos jogokban részesített népek és csak a hiány tudatára ébredt nép vádolható a műveltséggel szemben tanúsított közönnel.

Azért bocsátottam előre a népességi mozgalmainkat jelző statisztikai adatokat, mert a kultúrigények föléledése és közgazdasági viszonyaink megváltozása között szoros, szerves kapcsolat látszik. Budapest rohamos fejlődése, népének származás szerint kimutatott összetétele feljogosít arra, hogy benne vizsgáljam elsősorban az egész ország népműveltségének a fejlődését. Ha csupán az ími-olvasni tudást veszem a fejlődés értékmérőjének, ehhez a következő hivatalos adatok állanak rendelkezésemre. 1869-ben a főváros népességének 68.5%-a tudott írni-olvasni, 3.7%-a csak olvasni tudott, 27.8%-a analfabéta volt. A csak olvasni tudók százaléka 1880-ban már 16%-ra esett vissza, 1890-ben és 1900-ban 1.1%-ot mutat ki a statisztika, 1910-ben 0.5%-ot, 1920-ban 0.5%-ot. Az analfabéták száma is folyton apadt: 1880-ban 23.1%, 1890-ben 16.6%, 1900-ban 10.7%, 1910-ben 6.5%, 1920-ban 4.8%. Ebben a számításban nem szerepelnek a 6 éven alul levő gyermekek, akik iskolába még nem is járhattak. Érdemes följegyezni, hogy már kezdetben is a IV. és az V. kerületben jóval az átlagon alul vannak az analfabéták, az előbbiben 10.8% a számuk, az utóbbiban 14.7%; míg a budai oldalon 31.8%, a mai X. kerületben pedig 41.9%, 1920-ban a budai oldal már csak 4.5%-kal szerepel, viszont a X. kerületben most is még 6.5% az analfabéták száma, a VIII. kerületben 5.2%.

A székesfővárosi elemi iskolákkal kapcsolatban már a 70-es évek óta szinte megszakítás nélkül folyik a felnőtt analfabéták oktatása. Legújabbán 1929-ben a főváros tanácsa külön összeíratta a területén tartózkodó analfabétákat, de 9630-nál többet nem sikerült összeírni. Évenként átlag 1000 analfabéta tanul meg írni, olvasni és számolni ezeken a tanfolyamokon; számukat apasztani lehet, de teljesen kiküszöbölni nehéz, mert mindig jönnek újak helyükbe. Az összeírtak között 15 éven aluli csak 19 volt, 50 éven felüli pedig 5913. Nemre nézve 1916 férfi és 7714 nő. Budapesten született közülük 1087, a többi vidékről vagy külföldről költözött be, mégpedig 50.6% magyar vármegyéből, 20.5% a szomszédállamoknak ítélt magyar területről, 6.9% külföldről. A székesfőváros felnőtt analfabétáinak a száma azonban nem 9—10 ezer, hanem 35.425 — akkor is, hacsak a 15 éven felüli

népességet vesszük számításba, hiszen a 15 éves fiatalok is tanköteles még, ha nem tud írni-olvasni és ha egy tanéven át jár iskolába, írni-olvasni-számolni ez alatt az idő alatt is megtanítják a továbbképző iskolában. A 15 éven felülieket azonban már kutatni kell és csak meggyőző érvekkel lehet hatni a legtöbbre, hogy felébredjen kultúrigényük és rászánják magukat a hiányok pótlására. Ezen nem is lehet fennakadni, hiszen foglalkozásuk szerint ezek az összeírt analfabéták a legtöbben napszámosok 1851, ipari vagy kereskedelmi alkalmazott 1018, közlekedési alkalmazott 228, háztartási alkalmazott 620, ismeretlen vagy nem állandó foglalkozást 5913-ról jegyezték föl.

Budapest népessége 1874—1925-ig, tehát 50 év alatt 664.128 személlyel szaporodott, ebből természetes szaporulat 140.598 és a bevándorlások többlete 523.530. A beköltözőitek nem hoznak magukkal valamennyien erkölcsi, szellemi és anyagi értékeket, több a hiány, a szegénység, mint a vagyon abból, amit ide hoznak.

Talán az a körülmény világítja meg legjobban az általuk teremtett helyzetet, hogy Budapesten 1925-ben 647 szoba nélkül való és 112.931 egyszobás lakás volt. Ezekben összesen 427.668 személy lakott, vagyis a főváros népességének 43.4%-a. Ha ilyen borzasztó körülmények között is csak 4.8%-a analfabéta a 6 éven felül levő lakosságnak, ez Budapest átható kultúrfölényére vall. Mert hiszen ha az összeírt analfabétákról megállapítható, hogy 77.5%-uk nem Budapesten született, hanem úgy költözött be ide, ebből szabad arra következtetni, hogy az összesek % része sem a budapesti iskolakerülőkből nőtt fel, hanem jött — a Budapest felé törő néparadattal s új helyzetük a szegénység, a nélkülözések között is arra kényszeríti őket, hogy tanuljanak meg írni, olvasni és számolni.

Vidéki városaink közül egyik sem közelíti meg Budapestet népességének szaporulata arányában. Legközelebb áll hozzá Miskolc, ahol 164.6%-kal növekedett a lakosok száma 1869—1920-ig, ezután következik Debrecen 123.7%-kal. Meghaladják még az országos átlagot: Pécs 99.3%-ával, Győr 90.7%-kal, Kecskemét 72.7%-kal, Székesfehérvár 72.4%-kal, Szeged 67.7%-kal és Sopron 66.6%-kal. Hódmezővásárhely már nagyon elmaradt az országos átlag mögött 24%-os szaporulatóval, Baja pedig csodálatos módon visszaesett a 40 év előtti állapotába s az 1910. évi népességéhez képest 7.8%-os fogyást mutat. A népműveltség szempontjából ezekben a törvényhatósági joggal felruházott városainkban már nem állapítható meg az a lendület, amely a fővárost jellemzi az elmúlt 50 esztendőben. Míg a főváros analfabétáinak a száma ez alatt az idő alatt 243.2%-os népszaporulata dacára 27.8%-ról 4.8%-ra apadt, addig pl. Székesfehérvárt, ahol az 1871. évi miniszteri jelentés szerint már 1869-ben a tankötelesek 96%-a járt iskolába, 1920-ban még mindig 6.9% hat éven felüli analfabétával rója meg a statisztika. Még Sopron 3.9%-os terhe sem talál mentéget, ha igaz, hogy tankötelesei már 1869-ben is 94.7%-ig jártak iskolába. Miskolcnak már sok a beköltözőitje s jóllehet 50 év előtt csak 55.6%-ig járatta iskolába tanköteleseit, 1920-ban már csak 9.1% analfabétát mutat ki terhére a statisztika a 15.2%-os országos átlaggal szemben. Pécs 50 év előtt kedvezőbb helyzetet tüntetett ki Miskolcnál

s most 11.5% analfabétáinak a száma. Debrecen, Szeged, Hódmezővásárhely már nagyon közel állanak az országos átlaghoz, Baja és Kecskemét pedig felül is múlják azt, mert előbbiben 18.9%, az utóbbiban 22.8% az analfabéta.

A vármegyei törvényhatóságok közül az átlagnál jobb a helyzet Sopron, Győr, Moson, Vas, Komárom, Esztergom, Veszprém, Tolna, Baranya, Békés, Fejér és Somogy vármegyékben. Középen áll 15.9%-kal Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye s azután sorban mennek lefelé Zala, Nógrád, Hont, Borsod, Abauj-Torna, Bihar, Hajdú, Zemplén, Csanád, Jász-Nagykun-Szolnok, Bács-Bodrog, Heves, Csongrád, Szatmár és legmélyebben van Szabolcs vármegye 29%-kal.

A sorrendben a vármegye helyét jelző százalékszám valódi értékét, ületve terhét csak úgy tudjuk felfogni, ha megkeressük annak abszolút számát is, amely Pest vármegyében pl. 157.108 analfabétát jelent, Szabolcsban 70.264-et, Jász-Nagykun-Szolnokban 61.382-t s az egész országban 970.000-et a vallás és közoktatásügyi minisztérium által kiadott „Magyar Népoktatás“ (Budapest 1928) című munkában eszközölt kiigazítás után is, anélkül pedig 1,090.000-et! Vigasztaló azonban, hogy ugyancsak az előbb idézett munkában végzett számítások szerint analfabétáink 25.3% még mindennapi tanköteles-korban van, 3.2%-a pedig szintén tanköteles még (12—14 éves), tehát személyenként tartják őket nyilván a hatóságok és szorítják mulasztásaik részben való pótlására, 71.5%-uk azonban már csak az iskolán kívüli népművelés akciója révén vonható be a felnőttek iskolájába; ezek száma 780 ezerre tehető s ha leszámítjuk még a 60 éven felül levők 23%-át, marad 15—59 éves 529.300 egyén.

A világháború előtt az Orsz. Közművelődési Tanács szervezte és vezette az iskolán kívüli népművelés munkáját és 1908—1918-ig 5102 analfabéta tanfolyamon összesen 117.346 egyént tanítottak meg írni, olvasni és számolni. Ha ez a tisztán társadalmi intézmény 6 év alatt — mert hiszen a háború éveiben nem fejthette ki tevékenységét — ilyen nagy számmal tudta apasztani a nemzetnek ezt a teherterét, mennyivel jogosultabb a reményünk, hogy a háború után kormányhatósági szervezettel és irányítással működő, törvényhatóságoként megalakított Iskolán kívüli Népművelési Bizottságok, a kir. tanfelügyelők s az ország összes tanítóinak a bevonásával, akár egy évtized alatt is teljesen feldolgozzák népoktatásunknak ezt a szégyenletes hátralékát. Nagyon valószínű, hogy a legközelebbi országos népszámlálás adatai ezt a várakozásunkat a legtöbb törvényhatóság területén már ki fogják elégíteni. Igaz, hogy a szétszórt pusztákon, majorokban, tanyákon lakó felnőtt analfabétákat nehéz összehozni a munka nélkül való időben is, pedig sok ilyen lakott telep van az országban; 1786 a száma azoknak, amelyek gyűjtő neve alatt több szétszórt tanya értendő s ezen felül még 5000 népesebb tanyát, majort és pusztát sorol fel az országos statisztika. Ezzel szemben a kis- és nagyközségeink, megyei és törvényhatósági joggal felruházott városaink összes száma 3482.

A „Magyar Statisztikai Közlemények“ 69. kötete nyersen nyújtja oda minden érdeklődőnek azokat a népszámlálási adatokat, amelyekből kiki a maga szempontja szerint alakíthat képet a nemzet kultúrképes-

ségeinek az eloszlása, fejlődése s ennek akadályai felől. A közoktatásügyi minisztérium előbb említett kiadványa mintegy megokolása annak a költségvetési előirányzatnak, mely bár súlyos áldozatokat, de ezeket joggal követeli a nemzettől népoktatásunk zavartalan működésének a biztosításához. Δ statisztikának ott összeállított fegyverzetével ellenállhatatlan és kivédhetetlen támadást lehetett intézni azok ellen, akik a Pauler miniszter által felpanaszolt „felvilágosíthatatlan nagy közöny“ képviselőiül szegődtek volna. Azt hiszem azonban, hogy ma már nem ilyen feltételezett közöny legyőzésére van szükség, inkább a megrendült önbizalmunk felélesztésére és jövőnk felé irányuló hitünk megerősítésére.

Ha az ország különböző vidékein az álló népesség ugyanazon korcsoportjait összehasonlítom egymással s azt találok, hogy Pest vármegyében a 6—ii éves korcsoport 1920-ban az összes népesség 15.1%-a volt, Sopron vármegyében 15.8%, Szabolcsban 15.5%, Szatmárban 15.2%, Borsodban 15'1%, Kecskeméten 15%, Debrecenben 13%, Szegeden 12.6%, Miskolcon 11.9%, Budapesten 9% s ugyanezt a következetességet látom a 3—5 éves korcsoportnál, melynek százalékszámát a felsorolt vármegyékben 4.4%—4.8% között váltakozik, Kecskeméten ugyancsak 4.6%, Miskolcon 3.9%, Debrecenben 3.8%, Szegeden 3.5% és Budapesten 2.8%, — önkénytelenül is felvetődik az a kérdés, micsoda szabályozó erő működik itt közre, hogy az annyira eltérő közgazdasági és kulturális viszonyok között a népesség természetes szaporodásában alig észrevehető a kilengés s a nagyobb arányú beköltözéseknek kitett városok is minden vonatkozásban elárulják ezt a vidéket felszívó képességüket? ... Miért mutat hát a népműveltség értékmérője, az ími-olvasni tudás oly nagy kilengéseket!? ... Érthető és megfejthető-e, hogy Pest vármegye északnyugati sarkában 9% az analfabéták száma, a délkeletiben 33.5%? Az ország északnyugati sarkában 8'1%, az északkeletiben 43.1% (Nyiradony vidékén, Szabolcsban)!? Mi lehet az oka annak, hogy amíg Békéscsabán csak 9'8% az analfabéták százalékszámát és nyugati szomszédságában Orosházán már 14.9%, a másik oldalon Gyulán 18% s a déli közvetlen szomszédságában meg éppen 25.6%? ... A kultúrigény nem lehet valami erőszakosan kifejlesztett lelki tulajdonsága az embernek, és ha feltételezhető is ilyen nagy különbség a kultúrigény tekintetében az ország északnyugati és északkeleti szélén lakó népesség között, de nem lehetséges, hogy az egymás állandó és kölcsönös hatásának kitett ugyanolyan természeti viszonyok között élő, csak a közigazgatás terén elhatárolt népcsoportok között legyen ilyen nagy eltérés. De ha az nem lehetséges és a statisztika ténymegállapításai mégis igazolják ezeket az eltéréseket, ebből arra kell következtetni, hogy az ími-olvasni tudás mégsem oly megbízható értékmérője a népműveltségnek, mint a kilogramm a súlynak, a méter a hosszúságnak.

Tény az, hogy amely vidéknek kevés az iskolája és sok a be nem iskolázható tankötelese, ott kell keresni a legtöbb analfabétát. 1869-ben az ország tanköteleseinek csak 47.8%-a járhatott iskolába, 1870-ben 52.2%-a, 1871-ben 56.6%-a, de volt olyan tankerület is, ahol az iskolába járók száma csak 10.7%-a volt a tanköteleseknek. Ez a számítás azonban

nagy tévedésen alapult, mert a tankötelemek számának a megállapításához 17%-os kulcsot használtak s így Budapest rovására is 50% be nem iskolázott tankötelest írtak. Az előbb említett 3.éves fokozat csak annak a feltüntetésére alkalmas, hogy népoktatási törvényeink első három évében mindjárt 9%-os javulás mutatkozott a beiskolázottak számában. Az analfabéták számára nézve ebből az időből biztos adataink nincsenek, de ha számarányuk úgy fogyott az elmúlt félszázad alatt, mint Budapesten, akkor feltehető, hogy 1869-ben még 79%-a volt analfabéta az ország hat éven felüli lakosságának. De ezt csak azért említem meg, hogy rámutathassak arra, hogy a tankötelemek közül tényleg iskolába járók számaránya nem elég hozzá, hogy ebből állapítsuk meg az analfabéták számának a fogyását vagy emelkedését, mert ha kiigazítjuk az 1869-ben tényleg iskolába járó tankötelemek százalékszámát 74-re, amely szám valószínűbb az abban az évben kimutatott iskolába járók abszolút számát tekintve, akkor az 1920/21 tanévi 85,5%-os beiskolázottságból éppen nem magyarázható meg az analfabétáknak csak 15,2%-ra történt lepadása. S ez érthető is, mert ha valami jól alkalmazott közigazgatási nyomással s elegendő számú iskolahelyiség előteremtésével egyik évről a másikra 100%-ig megvalósítanók a teljes beiskolázást, akkor is évtizedek munkájába kerülhetne még a 15 éven felül lévő analfabétáink számának a kiküszöbölése.

Tehát az iskolán kívül még más tényezőknek is kell közrehatni az analfabétizmus megszüntetésénél, amely tényezők hatását nem tisztán lelki motívumok váltják ki. Van a népműveltségnek olyan értékálló-mánya is, amelynek nem az írni-olvasni tudás a mértékegysége; az írni-olvasni tudás szükségérzetének a kiváltásához belső lelki motívumokon kívül más külső motívumoknak is kell közrehatniok. Legvilágosabban a harcéri tapasztalatok, a háborús viszonyok tárják fel ezeket a keresett külső motívumokat. A hadrakelt seregnél száz ember közül mindig akadt — nem 15, hanem 25 is, aki nem érezte azelőtt elég tudatosan az írni-olvasni tudás szükségességét, mert olyan zárt körben élt, ahol élményeit élő szóval is közölhette mindazokkal, akik őt érdekelték. Vágyainak, akaratának a kielégítéséhez nem kellett közvetítő eszköz, megszokta a közvetlenséget s a legrövidebb, az egyenes utat. Amikor kivált ebből a szűk, zárt körből, a 36—40 éven át megszokott közösségből és reá nézve határtalanul tág, új területen kezdett szövédni új érdekköre, szembetűnő kínlódással kereste az elszakadt mindennapi kapcsolatok szárait. Az első időben csak sóhajokat menesztett a még nyilvántartott irányban — hazafelé, később elvesztette a tájékozóképességét is. Nem maradt más hátra, kézbe kellett venni azt a táborig levelezőlapot, hogy kiöntse reá lelkének túlsúlyát, vigye haza, abba a mindenét magában foglaló zárt körbe. Az érdektelen cenzor nem olvasott le erről a lapról egyebet, mint — „Én hála Istennek egészséges vagyok. — Tisztelem a szomszédokat, sógorékat, komáékat.. Otthon — egy egész napra, egész hétre való társalgást nyitott meg ez a szükségzavú táborig lap, melynek középpontja az elküldője volt. Az a kínlódás, mellyel ennek az egynéhány szónak a leírása járt, otthon arra bírta volna rá az íróját, hogy inkább lemond a dicsőségről, melyet írni-olvasni tudása biztosít neki, analfabétának vallaná magát az a 36—40

éves férfi, aki egyébként járt iskolába és tisztelettel emlékszik vissza tanítója minden szavára. A harmadik, ötödik,... tizedik lapnak a megírása már nem járt verejtékezéssel, több is került reá a megemlékezéseknél, nagyra értékelt figyelmeztetés: „Miska fiamat pedig szorítsátok, hogy el ne hanyagolja az iskolát!“ Most már szégyenlené az öreg népfelkelő, ha szemére vethetné valaki, hogy írástudatlan.

Ezt a nem sokat mondó megfigyelésemet használom fel, amikor azon tépelődöm, miért oly tarka, sok helyen élesen határolt Magyarország analfabétáinak járásonként színezett térképe? Hiszen Kecskemétnek 42.8% beiskolázásán tankötelest ró terhére az 1920/21. tanévi statisztika, Szabolcs-Ung vármegyének meg 28.4%-ot és mégis Kecskeméten 6.2%-kal kevesebb az analfabéta, mint a nevezett vármegyében. Vagy talán Kecskemét csak az utóbbi időben esett vissza népoktató kötelességeinek ellátása terén? Nem, mert inkább a természetes szaporodású városok közé tartozik, mint a vármegyék. Nem találok reá más magyarázatot, mint hogy Kecskemét népességének újabb időben kitágult az érdeklődési köre, új kapcsolatai keletkeztek messze a város határán túl s ehhez szüksége van írni-olvasni tudásra s a megszerzett készségek gyakorlására... Szabolcs-Ung még ma is zártabb, önmagára utalt egység, érdeklődési köre nehezen tágul a zárt községek s a szétszórt tanyák lakóinak. A „nem írok, nem olvasok“ nem annyira bűnük, mint inkább önmagukra utaltságuknak a jele. Nincs hová, kinek, mit ímiok.

Bonyhád és vidéke szembetűnő világos folt ezen a térképen, mert csak 8.8% analfabétáinak a száma a környező vidék 14—15%-ával szemben; talán azért, mert németek a lakói? Inkább azért, mert a híres bonyhádi tájfajta tehéngazdasága révén széles érdeklődési kört alakított magának, melyet előszóval, közvetlen érintkezésekkel nem tud többé betölteni. De hát mi avatta kimagasló írástudókká Békéscsaba, Szarvas felemagyar, feletót népét, hogy ott is csak 9.8, illetve 11.4% az analfabéta? Hiszen 1869-ben még a 21. helyen szerepel a vármegye tanköteleseinek beiskolázása tekintetéből a mai 25 vármegyei törvényhatóság között, pedig népének nemzetiségi és vallási megoszlása akkor is olyan volt, mint ma. Szabolcs vármegye pl. akkor még előnyösebb helyzetben volt ebből a szempontból, mint Békés, mert a 19. helyet foglalta el. Ami pedig a két összehasonlított vármegye részéről 1928. évben kimutatott tanteremhiányt illeti, Békés vármegye itt sincs sokkal előnyösebb helyzetben Szabolccsal szemben, mert az előbbinél 128, az utóbbinál 216 terem szükséglete mutatkozott s az előző három év alatt Békés 119, Szabolcs 143 új tantermet építtetett. Békésnek is 1920/21-ben 20.6% be nem iskolázott tankötelese volt, Szabolcsnak 28.4%. Mi lehet az oka tehát, hogy Békés vármegyében a lakosság aránya szerint félfannyi analfabéta sincs, mint Szabolcsban, Békéscsabán és Szarvason pedig a szabolcsi 29%-nak csak $\frac{1}{3}$ része a számuk? A helyes magyarázat csak az lehet, hogy Békés vármegye népét az utóbbi évtizedek alatt sokkal több közgazdasági és társadalmi mozgalom izgatta, mint a Nyírségét. Ha egyébire nem hivatkozhatom, csak a Berettyó és Sárrét vidékének a csatornázására gondolok, a társadalmi nyugtalanságokkal kapcsolatban Achim András nevét említem

meg s a helyi viszonyok részletesebb ismerete teljes világosságot vetne arra, hogy miért tágult a békési falvak, puszták és tanyák népének az érdeklődési köre egyaránt jóval messzebb a lakóhely határainál és megnövesztette bennük az írni-olvasni tudás igényét, fejlesztette ennek a készségnek a gyakorlatát. A Nyírség népének a zárt egységét évtizedek óta nem szakította át semmi mozgalom, békés nyugalmát nem zavarta semmi olyan jelenség, mely érdeklődést keltett volna benne a lakóhelyén túl történő események iránt. Közismert dolog, hogy a Nyírség földrajzi és közgazdasági szempontból is olyan zárt és kielégítő egység, mely az egyszerűbb élet természetes igényeit mind kielégítheti. Nem merem azt mondani, hogy valami „felvilágosíthatatlan nagy közöny“ állja útját Nyírség vidéke népének, ezért nem fejlődik nála a népoktatás ügye és tartózkodás nélkül vallja magát még ma is sok fia-lánya analfabétának, hanem „vágyainak, akaratának a kielégítéséhez neki sem kell közvetítő eszköz, megszokta a közvetlenséget s a legrövidebb, az egyenes utat...”

Vizsgáljuk meg most a rendezett tanácsú vagy megyei városok között utolsó helyre került Kiskunfélegyházát, amelynek népét 33⁵%-os analfabétizmus terheli. Mindenekelőtt számításba kell venni azt a súlyos körülményt, hogy ennek a városnak a népe majdnem felerészben — 47.6% — a 66.421 kát. holdat kitevő külterületen, szétszórt tanyákon lakik. A gyermekek létszámának több mint 50%-a esik a külterületre, 10.172-ből 5452, csak a 0—6 éveseket számítva. A tanyákon lakó népesség 6 éven felüli részének 40.9%-a analfabéta, a városban lakók közül csak 10⁵%. Ilyen átszámítással tehát Kiskunfélegyháza összehasonlítható Zalaegerszeggel, amely városnak lakott külterülete alig van és 6 éven felül levő analfabétáinak a száma io⁶%.

Kiskunfélegyháza tanyavilága 1925. évben csakugyan 29 tantermet igényelt még a meglévőkhöz. Ez a körülmény arra vall, hogy itt könnyű volt elfelejteni az írás-olvasást, mert gyarló lehetett a gyermekkorban is annak a készsége. Ezen a vidéken 8 éves koruk előtt embertelenség lenne a gyermekeket rendes iskolabajárrásra kényszeríteni az úttalan utakon, zimankós, hideg időben. Azután — ahány tanya, annyi pásztorra van szükség, mert közös legelőkről itt szó sem lehet — akolban, istállóban nem nevelhetik fel a jószágot, körül nem keríthetik sem a jószágnak szánt, sem a megművelt földjüket. Ki őrizze, terelgesse a szabadjára engedett jószágot, ha nem a gyerek? Lehet-e ezért még ma is „felvilágosíthatatlan közönnyel“ vádolni ezt a becsületes tanyai népünket? Kiszállnak ők is vertfalú kis tanyájukból, de csak egy irányban viszik és hozzák az élelmet és egyéb szükségletet — a félegyházi piacig terjed az érdeklődésük. Kinek, mit írjanak, hiszen ide az írást is maguknak kellene bevinniük.

Az írni-olvasni tudók száma szerint élen álló öt vármegye egymás mellett: Sopron, Győr-Moson-Pozsony, Vas, Komárom-Esztergom és Veszprém. Lakott külső területeik jelentéktelenek, viszont a községek aprók, egymástól nem messze esők. Sopron vármegyében 93, Vasban 233, Veszprémben 182 községnek ezren alul van a lélekszáma, ezért szociális és gazdasági szempontból egyik sem alkothat önmagában teljes, önálló egészet. Érdekeik átszövődnek egymásba s ez a folyamat

sohasem áll meg, nem alakul ki megszabott határa egy-egy érdekkörnek, ahol megtörnének közéletük hullámai, sőt átcsapnak az ország határán is. Ez a hullámzó élet nem enged megállapodást, mindig több és több erőt igényel, nem szünetelteti a megszerzett készségeket, foglalkoztatja azokat, mert a mozgó élet hullámai mindig hoznak és visznek valami újat, egyik község sem zárkoztatik bele évszázados megszokottságába. Nem is tudatos talán az a kollektív munka, amely itt folyik; olyan lehet az, mint egy testszervezetnek az emésztési folyamata, szükségszerűen vonja bele a közös munkába egyik szerv a másikat.

Ha nem is tudatos ez a kollektív élet, eredménye mindenesetre olyan, amelyen fenn kell akadnia és gondolkoznia lehet mindenkinek, akit érdekelnek hazánk népműveltségi viszonyai s azokat az ími-olvasni tudás mértékével értékeli. Ennek a műveltségnek az elosztóhelye kétségen kívül a népiskola. Az első és legszükségesebb feladat annyi népiskolának a létesítése, hogy mindenki hozzáférhessen ehhez az elosztóhelyhez. Amit azonban az iskola nyújt, az csak nemes vetőmag, az még nem maga a műveltség, ezt az élet termeli abból az elvetett magból. Gondoljunk csak a bibliai magvetőre, hányféle eredményre figyelmeztet az bennünket és szembetűnő ennek a kétezer év előtt elmondott példabeszédnek az igazsága még mai is. A statisztika nem ad választ arra a kérdésre, hogy nagyszámú felnőtt analfabétánk közül hány tudott már ími-olvasni gyermekkorában és hányán jutottak hozzá csak felnőtt korukban a műveltség megszerzésének és ápolásának az elemi eszközehez. Amint az egyik csoport nem oka annak, hogy senki sehonnán nem kereste, nem igényelte a beléjük vetett mag első terméseit, úgy a másik csoport sem tehet róla, hogy nem gyermekkorukban jutottak hozzá az elosztóhelyhez, hanem csak később, amikor már az élet sodorta őket oda.

Az állam eszméje magába zárja azt a gondolatot is, hogy céltudatos akaraterő uralkodjék benne. Nem nyugodhatunk bele az egyszerű megfigyelésbe és megállapításába annak, hogyan sodródik az állam népe egyik vagy másik közgazdasági és kulturális gócpont köré, hogyan alkalmazkodik természetes ösztöne vagy a helyzet kényszere folytán az ott talált viszonyokhoz, hányán buknak el és hányán győzedelmeskednek a megváltozott helyzetben, ez nem árulja el azt a keresett „céltudatos akaraterőt“. Az állam nem lehet csak keret vagy körülhatárolt meder, amelyben úgy hullámszik a beléje szorult néptömeg, ahogyan a mélységében fakadó esetleges források, titkos erők vagy a fölötte kavarodó légáramlatok verik föl és hajtják hullámaikat. Az állam szervezet is, mégpedig célirányos és öncélú szervezet, amelyben a legapróbb részek, az egyedek élettevékenységének is e cél felé kell irányulniuk. Feltétlenül egészségtelen állapot az, ha az egységes szervezet egyik részén szinte elhal az élet, a másikon meg lázas tünetek közt vívódik. Az analfabétizmus ott, ahol magas százalékszámmal jelentkezik, az illető vidék elhalását, elaléltságát jelenti az egész nemzettest szempontjából, az a céltudatos akaraterő ide valahogy nem hat ki és nem kapcsolja bele ezt a testrészt az egész szervezet célirányos életműködésébe.

Az ími-olvasni tudás elosztóhelye ezután is a népiskola marad,

de nem szabad ezt az alapvető munkát, annak közvetlen eredményeit később elhanyagolni, a vetést tisztán a Gondviselésre bízni. Az állam, vagy melegebb kifejezéssel — a nemzeti társadalom szervezet és nem keret csupán. Ha szervezet kapcsolja bele az egész testét életműködésébe, tűzzön ki minden egyes résznek feladatot, amelynek a megoldása nemcsak szűkebb helyi érdek, hanem a köz érdeke is. Ne éljen csak önmagának sem az egyén, sem a család, sem a falu, sem a város, hanem a nemzetnek is, akkor ími-olvasni tudását mindenki úgy fogja megbecsülni, mint az egész nemzet életébe bekapcsoló idegszálát, amelynek elsovadása az ő kiválását, száműzetését jelentené a nemzet életéből. Ezért oly örövendetesek a népiskolák számának az utóbbi években történt hatalmas emelése mellett a népművelésnek különböző irányokból újabban megindult, s az államtól is erélyesen pártolt törekvései.

PADÁNYI ANDOR

A HALDOKLÓ FRANCIA FALU

A FALU fejlesztése ma már világjelszó és nemzetközi program: azaz nőtte ki magát, különösen a háború utáni évek folyamán, s célja, hogy a városok hatalmas fejlődése, az industrializálódás gyors üteme s az ipari munkásoknak kedvező szociálmunkás elvőrtőrése miatt háttérbe szorult és sorsára hagyott falut, melyet a mezőgazdasági válságok, a hitelellátás krízise, a szakadatlanul tartó népességcsökkenések amúgy is elgyengítettek és elerőtlenítettek, előbbresegítse, a törvényhozás, a kormányzat és a társadalom együttes közreműködésével fejlessze, járuljon hozzá minden téren való gyorsabb haladásához s a lakosság, a falusi rétegek életviszonyainak javításával az elvándorlás ütemét meggyengítse s végül is teljesen megszüntesse.

A Magyar Szemle egyik legutóbbi számában¹ Radnóti látván beszámolt ennek a mozgalomnak Németországban elért eredményeiről s a Sohnrey Henrik indította falufejlesztési akció nagy sikeréről. A nagyszerű német aktíva mellett a franciaországi falufejlesztés egyelőre még csak szerény passzívumot mutat fel: ott ez a mozgalom ma még alig ért túl a kezdeti, gyermekcipős stádiumon. Történtek ugyan ez ideig is bizonyos elszigetelt kísérletek a francia falu megmentésére, de ezek az experimentális segítségek már megrekedtek a kezdetnél, ahelyett, hogy valamit is sikerült volna orvosolniok. A kérdésnek inkább nagy irodalma van Méline minisztertől a legutóbbi Jean Yoleig, gyakorlati kivitel, erőteljes akció azonban annál gyérbb számban s annál jelentéktelenebb minőségben. Franciaországban, be kell vallani, egész a háborúig alig is volt valami érdeklődés a falu, az ottani lakosság s a törpebirtokos parasztság iránt; inkább csak a munkáskérdés, az ipari munkásság szociális helyzete érdekelte és uralta a sajtót, parlamentet, közvéleményt. Pedig a falu s a paraszttosztály nagyon is rászorult volna az állam támogatására s egy céltudatosan munkálkodó falufejlesztés védelmére és protektorátusára. Sok és nagymérvű visszafejlődést kellett volna megakadályozniok s megakaszthatták volna azt a folyamatot is, mely nyolcvan esztendő óta apasztja a falu lakosságát. Bizonyos, hogy kezdetben nem is kísérte volna a fáradozást kiteszőbb eredmény, azonban a kirajzás és az elvándorlás ütemét meggyengíthették volna egy pontosan átgondolt, jól megkonstruált falu-politika alapján.

A francia falu mai helyzetképe vérszegény és érődén beteg benyomását kelti, egy fokozatosan gyengülő betegét, akinek még meg-

¹ Radnóti: Falufejlesztés Németországban, 1930. 10. kötet. z. sz.

maradtak hajdani életkeretei, de ezeket a kereteket már nem képes megtölteni étellel, súllyal és tartalommal. A régi helyzet már veszendőbe ment, nagysága, ereje, biztos fölénye a város fölött már réges-régen a múlté; az a réteg, melyre legfőképpen támaszkodott, mellyel élt vagy halt, ma már nagy tömegeit elveszítette, harcaiban alulmaradt, elvérzett s még meglévő híveiből és partizánjaiból is kivesszett minden kedv, ambíció és energia a „métier“ iránt. A francia paraszt, ellentétben a magyartól, már fut a földjétől, régen ellenséget lát benne, válságos helyzetének előidézőjét és okozóját s mindenkinek, aki sorsa felől érdeklődik, pesszimista kézlegyintéssel feleli: „C'est un métier perdu!“ A fiatalságot pedig már éppen nincs, ami a földhöz kötné. Hidegen hagyja el a falut, özönlik a városokba más szerencsével megpróbálkozni vagy beáll a gyárvárosokba ipari munkásnak. A lakosságot ezek a gyártelepek, ipari centrumok szívták föl, amellettt megtizedelte őket a természetes szaporodás ijesztő csökkenése s eléggé megritkította a világháború is.

A múlt század óta ezek a franciaországi falvak, különösen az Ile de France-tól távolabbeső országrészekben, alig változtak meg külsőleg. Az idegen, aki látta Párizst, az óriási fővárost, nagyarányú fejlődését s gigantikus városi életét s aki megcsodálta átutazásai alkalmával a csinos német falvakat, a ragyogó svájci házakat, bizonyára nagy csalódással látja a legkirívóbb árnyoldalt, a mai francia falvat, mely a mai roppant arányú fejlődésben, technikai haladásban, ipari evolúciók korában úgy hat, mintha egy nagyon távoli, a középkorral letűnt század hagyta volna itt emlékbe és örökségnek. Valóban: azóta alig változott itt valami. Külsőbb felőlőbb változás legfeljebb annyi van, hogy némely házat úgy-ahogy kitataroztak, némelyikhez új, dépendence-szármag épült, azután a falu elején idegenforgalomra gondoló kék táblák adják tudtul, hogy a faluban műyen és mennyi antikvitás látható; változás az is, hogy sok falun kitűnő autótút fut keresztül, az állam kitűnően karbantartott route nationale-jai, de ezeket az utakat egy fejlődésben régen elakadt, ódivatú háztábor öleli át: ugyanazok a régi, lapostetejű házak olasz mintára cserepezve, melyek egy emeleten alul azonban nem adják; ugyanazok a szűk, lélekzetnélküli utcák, pedig itt, a vidéken telt volna szélesebb utakra is 3 ugyanazok az agyonzsúfolt házak, ugyanazok a régimódi formák és stílusok mindenben, ha ugyan ezen a fokon még stílusról lehet beszélni. A modern kényelemnek, a technikai „vívmányok“ felhasználásának semmi nyoma, az egyetlen elektromos világítást kivéve. A lakáskultúra még ma is hihetetlenül primitív, tradicionális fokon van, a „nyugati“ jelzöt bizony komikus volna használni. Micsoda csodálatos különbségre akad ezzel szemben az ember, ha például Németországba utazik át: emitt még, francia területen a fejlődő városok, nagy ipari telepek árnyékában alvó, kihalt kis falvak képét hozza eléje a vonat. Elzász-Lotharingiában már felöltik valami változás, a német falukultúra egynémely jele összevegyülve a francia alapkarakter tradicionális jelenségeivel; a változás főleg akkor Őtíik szembe, mikor a vonat befut a mai Németországba: csinos, takaros falusi házak sorozatai, rengeteg új ház, tükörként csillogó ablakokkal; a régi házak takarosra, tisztára átfestve; tiszta utcák, eleven élet, a

környéken gyönyörűen megmunkált szántóföldek. A francia falvakban viszont, kivéve a Párizshoz közelebblevőket, új ház, modern hársor aligha kerül a szemlélő elé. Miért is kapnának kedvet az építkezéshez, a vállalkozáshoz, mikor ma mindenki inkább elhagyja a falut, semhogy új jövevénynek szegődjék be? A változás tehát csak passzív: az élet némelyik faluban mintha teljesen kihalt volna, üres házak, omladozó udvarházak eléggé sűrűn bukkannak fel, gazdáik elhagyták, a városba költöztek, eladniok nem sikerült a visszamaradó hajlékot s úgy maradtak ott ezek, elárvalva, lakatlanul, mintha szomorú szimbólumait akarták volna megőrizni az elsorvadó falunak.

A falu belső elváltozása — alig hatvan-hetven év következménye — még sokkalta szomorúbb, mint a külső keretek látszólagos megmerevedettsége: megszűnt az a régi, kedves, idillikus élet, mely annyira vonzóvá és csábítóvá tette a falvakat. Nyoma sincs a megelégedettségnek és a nyugodt munkának. A lakók száma az elmúlt évtizedek folyamán nagyon megcsappant, néhol, akár Kelet-Franciaországot nézzük» akár a déli, nyugati, északnyugati részeket, egész falvak néptelenedtek el, úgyannyira, hogy két-három községet kellett összevonni egy közigazgatás alá. Akárhány plébániát idézhetünk, amelyeknek kilenc-tíz olyan falut adtak, ahol még tíz-húsz évvel ezelőtt rendes plébánia és állandó mairie volt. A kisbirtokok egész sora cserélt gazdát, némelyik nyolc-tíz kézen is átment egy évszázad folyamán, néhol az apróbb törpebirtokokból nagy domíniumok nőttek össze egy-egy nagyiparos kezében; a túlnyomólag kisbirtokosból álló francia parasztság jelentős része mondott le földjéről, a földművelésről s váltotta át élete sínjét más foglalkozásra; városi lakos lett s vagy az ipari munkásság számát szaporította, vagy pedig kiskereskedő, földügynök, telekspekuláns, kocsmáros, adóbeszedő stb. lett belőle, a földhöz azonban már többé sohasem tért vissza: mindenképpen rontott a falu egységén és nyugodt prosperálásán. A mai helyzetre legjobban rávilágít az a statisztika, melyet az idej párizsi mezőgazdasági kongresszuson ismertetett egy cöte d'ori képviselő, akinek a kerületében a falvak ugyanennek az epidémiának a hatását sínylik. Az utolsó nyolcvan év statisztikai adatai valóban nagyon is lesújtó eredményeket tartalmaznak: 1846-ban Franciaország még par excellence agrárjellegűt mutat, hiszen össznépségéből több, mint kétharmad él falun s foglalkozik földműveléssel, pontosan 75,6 százalék. A közben nagy erővel meginduló áramlás a város vagy a nagyobb ipari centrumok felé gyökeresen megváltoztatta a népesség eddigi eloszlását. 1911-ben például már a városi lakosság száma kétszeresre emelkedik, s az 1846-i 24,4%-ról 44,2%-ra szökik fel. Tizenöt év múlva pedig már a népesség 49,6 százaléka lakik a városokban. 1929-re ez a különbség is teljesen eltűnik s a falusi lakosság száma, az össznépséghez viszonyítva, már 46,2%-ra esik vissza. Ilyen nagymérvű eltolódásra egyetlen európai államban sincs példa, legfeljebb Németországban, ahol az utóbbi félszázad alatt ugyancsak teljesen felcserélődtek a városi és a falusi lakosság erőviszonyai: az előbbi már 64 százalékkal van túlsúlyban a falu felett. De tekintetbe kell venni, hogy a világháború kitöréséig a két állam népesedési viszonyai mennyire eltérők egymástól: a növekedés index-

száma amennyire hanyatlak az egyik oldalon, olyan nagy mértékben nő a másikon: Németországban ötven év alatt a lakosság száma 27 millióval emelkedett, ami 64—65 százalékos gyarapodásnak felel meg, míg Franciaországban ugyanennyi idő alatt csak 14 százalékos gyarapodást mutat fel a statisztika. Él kell tehát ismerni, hogy a franciaországi helyzet jóval súlyosabb a németországinál s hogy az előbbi állapota sokkal figyelemreméltóbb, a francia falvak vérvesztesége s nagy háttérbeszorulása sokkal inkább megdöbbentő, mint a német falvaké, ahol azóta különben már a falufejlesztés gyors iramban megindult munkája, a telepítések és egyéb akciók is nagyon sokat lendítettek a helyzeten, míg itt, a francia területen ezideig még alig történt komolyabb lépés a haldokló falu érdekében.

Hogyan ment végbe ez a nagy eltolódás a falu kárára? Milyen motívumok és milyen sajátosságok körülmények játszottak közre előidézésében? A legfontosabb ok közismert: nem más ez, mint a falusi lakosság évtizedekkel ezelőtt megindult nagy városbaáramlása. Ezt a folyamatot minden ország ismeri, de a franciaországi faluproblémánál azért fontos bővebb részletezése, mivel egészen sajátos viszonyok és körülmények között indult meg s főleg az a réteg, mely máshol még görcsösen ragaszkodik földjéhez és eredeti foglalkozásához, lett hűtlen a földhöz és a faluhoz.

A múlt század közepetáján az erős ütemben megkezdődő industrializálódás a nagyipari termelés fokozatos kiépítésével s a termelési lehetőségek nagyarányú fejlesztésével egész Európában azonos hatást váltottak ki: a városok rohamos megnövekedését és a falusi rétegek, elsősorban az itt elhelyezkedni nem tudó vagy rossz életlehetőségek közt lévő mezőgazdasági munkásság nagymérvű áramlását az ipari munkára s a városi életbe, ahol a megélhetés sokkal könnyebbnek látszott, a kényelem, az életnívó jóval dúsabbnak tetszett, mint a magáramaradt falusi környezetben, az egyszerű vidéki viszonyok középett. Franciaországban azonban nemcsak ez a munkásréteg igyekezett jobb elhelyezkedést találni a nagyipari termelésben, hogy a mezőgazdasági üzemekben lévő alacsony munkabért felcserélje az ipari üzemekben elérhető nagyobb munkadíjjal s a relatíve könnyebb megélhetéssel. Nemcsak a földnélküli kisparasztság s a bérletekkel balul próbálkozó földművesek özönlöttek mindig többen és többen a város felé, hogy ott akár csak mint egyszerű munkás, akár pedig mint „employé” vagy „tisztviselő”: altiszt, hivatalszolga stb. helyezkedjenek el,¹ de magából a birtokosparasztság soraiból is rendkívül sokan kerestek a városban új pályát és más foglalkozást. „A mezőgazdasági lakosság a kérlelhetetlen végzet egy nemének hatása alatt folyvást hanyatlott” — írja már a múlt század második felében Meline „Le retour à la terre” című munkájában. A mezőgazdasági munkás elhagyta a földet, mert az neki sok munkát és sok nélkülözést okozott; inkább ment

¹ Jellemző képe a városba özönlő falunak az a múlt század végén megtörtént eset, melyet Meline idéz: a párizskömyéki kerület prefekturája 400 állásra hirdetett pályázatot s erre a pályázatra azután 50.000, legtöbbször vidéki és falusi ember nyújtotta be kérvényét: 35 ezren pályáztak útkaparónak, 7 ezren hivatalszolgának, 5 ezren iskolaszolgának stb. Más irányban jellemzőek a párizsi L'Illustration c. folyóiratnak a múlt évben közölt fényképei az elhagyott francia falvokról, a „romokról”.

a gyárba, mert ez neki kevesebb munka árán biztosított nagyobb munkabért és rendes, állandó életmódot.¹ Legelőször tehát a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkásnép vált hűtlenné a faluhoz, példáját követte a fermier is, aki kisebb birtokegységet bérelt ki, számításai azonban valamilyen ok miatt nem váltak be s a meggazdagodás helyett a teljes leszegényedés jutott ki osztályrészül s így inkább a városban, ahol mégis számosabb munkaalkalmat lehetett találni, próbált új existenciát teremteni magának. Végül erre az útra lépett a propriétaire is, a birtokkal rendelkező parasztgazda is \$ ez jelenti egyúttal a francia faluprobléma mélypontját. Mert az még teljességgel érthető, ha a mezőgazdasági munkásság keresett a városban a nagyipari termelés fellendülésével több munkaalkalmat és jobb megélhetést. De a birtokos gazdaréteg városbaözönlése, főleg olyan mértékben, ahogyan az Franciaországban történt, nem magyarázható meg ilyen könnyen: egész más motívumok mélyítették közte és a föld között azt a nagy és még ma is áthidalhatatlan szakadékot, mely előtt teljesen érthetetlenül és meglepetten áll az állam s az illetékesek s majdnem lehetetlennek tartják orvoslását és megszüntetését.

A francia propriétaire-osztály válsága, mely a falu válsága is egyúttal, még a múlt század végén kezdődik el, mikor a mezőgazdaság nagyszerű helyzetét („une ère de prospérité incomparable“) egy hirtelen kitoró gazdasági krízis dönti meg: az új kontinensek színrelépésével s az idegen konkurrenda előtérbe kerülésével a belföldi piacokon a mezőgazdasági produktumok ára hihetetlenül leesik, nagymérvű eltolódást okoz a földbirtokok értékelésében is: a telekárak több, mint 40—50 százalékkal alacsonyabbak lesznek, a mezőgazdasági munkásság elpártolásával nőnek a munkabérek, a main d'oeuvre drágasága nagyon is érezhetővé válik, az értékesítés nehézségeit egyre jobban és jobban érzik, egyszóval a mezőgazdasággal foglalkozók felett mindig nagyobbak lesznek a terhek s egyre elviselhetlenebbekké válnak a nehézségek. A francia falu itt kapja az első, szinte kiheverhetetlen csapást, a földbevetett hit ekkor rendül meg legelőször a parasztságban s a kétség, a kiábrándulás azóta mégcsak fokozódott. Fokozta ezt a kiábrándulást, hogy az állam és a törvényhozás részvédenül haladt el a panaszok mellett s a társadalomban inkább a munkásság, a szociális áramlatokban dsőrendűvé deklarált munkáskérdés iránt volt egyedül érdeklődés. Ma, amikor a haldokló falu s az elnéptelenedett vidék már túlon túl nagy nemzeti veszedelemmé ért, mindenfelől feszült figyelemmel kísérik és panaszozzák ezt a kórt, egyszerre mindenki segíteni szeretne s a sajtóban, a törvényhozás házaiban folyik a polémia, hogy hogyan lehetne visszaadni a falu egészségét, de akkor, mikor még játszva elejét lehetett volna venni a bajnak, a faluval senki sem törődött. Pedig akkor még a parasztság erősen ragaszkodott birtokaihoz, igyekezett azokat mindenáron megőrizni és szaporítani. S bár a gyárak, a nagyipari termelés elvonta tőle munkásait, a megmaradotakat pedig rohamosan megdrágította, úgy segítette magán, hogy minden munkát a család keretein belül végeztetett el, inkább a gyermekei-

¹ Meline: Le retour à la terre, Paris, 1906. 4. kiadás, 99.1.

nek fizetett, de nem használta és nem vette igénybe az idegen kéznapszámot. A következő generáció alatt azonban már a birtoktest nagymérvű szétforgácsolódásával, feldarabolódásával, melyet az elavult francia örökösödési törvény nemcsak hogy eltűrt, de elő is segített, az egyensúly felborult, a birtokrész örökösei egyideig még törték magukat, dolgoztak, de végül is többé-kevésbé belefáradtak a nagy iramba s a nehéz dologba, mely kielégítő eredményt már alig hozott, átengedték más javára földjüket vagy eladták, s a városban vagy a szomszédos bourgban próbálták erejüket és megmaradt pénzeszközüket hasznosítani. Hasonló folyamat ment végbe akkor is, mikor az újabb nemzedék már nem a mezőgazdaságban akart érvényesülni; a nagyobbik fiú elhagyta a falut, más foglalkozást keresett magának s a földhöz akkor sem tért vissza, amikor már ő vehette volna át felette az uralmat. Közben a birtok már talán a negyedik vagy az ötödik kézbe ment át, bérlet lett belőle, vagy szétparcellázták, de gyakori sorsa volt az is, hogy egy városi kisbourgeois vásárolta meg nyaralónak, vagy talán kertgazdaság céljaira váltotta át valaki, több esetben valaminő ipari vállalkozás, nagyipari üzem vette meg az eladó területet. Bárhogyan is történt, a mezőgazdasági művelés alá vont területek száma egyre fogyott, a mezőgazdasági termelés egyre kisebbéidit s mai eredménye ennek a folyamatnak az, hogy a valaha sokat exportáló Franciaország ma már képtelen sajátjából fedezni hiányzó szükségleteit, igen jelentős behozatalra szorul, főleg kenyérmagvakban és egyéb mezőgazdasági terményekben.

Az imént említett mezőgazdasági krízisen kívül még más körülmény és más ok is jelentékenyen mélyítette a kisbirtokos francia paraszt és a föld közötti szakadékot: e félévszázad alatt a francia parasztság gondolkodása is gyökeres elváltozáson ment át s teljesen az ellenkező végletbe toldott el. Ma már igen elenyésző azok száma, akik minden erővel, vállalva a legnagyobb nehézségeket is, ki akarnak tartani a falu és a föld mellett. A legtöbb propriétaire azonban már régen kárba veszett fáradságnak tartja a földművelést, ahol szerintük a sok és nehéz munka, rengeteg kiadás és többszörös befektetés eredménye nem más, mint a leggyakoribb ráfizetés. A francia paraszt lelkében egyébként is mindig volt valami titkos vágyódás, megnevezhetetlen nosztalgia — latin népek öröksége és jellemvonása — a városi élet után s mindazon dolgok felé, melyet ez az élet jelent; a francia amúgyis inkább városlakó nép, — hogyne cserélte volna fel hát szíves-örömmel a falusi életet, a nehéz munkát a városi kényelemmel s valami könnyebb foglalkozással? Régi, tradicionális élethivatásából kiábrándult, szegényli is: a földművelés a leglenézettebb foglalkozásnak számít. Csak idők kérdése volt, hogy mikor fordít hátat neki véglegesen. A francia falvokról valóban el lehet mondani André Chevrillonnal: „Nous passons du règne de la tradition au règne de l'opinion. A francia paraszt mindenképpen hasonlatos akar lenni azokhoz, akik a városban élnek: vakon utánoz mindent, ami a város felől jön; a demokrácia és a liberté-égalité-fraternité-közársaságában ő sem óhajt egyszerű „paysan“ maradni, hanem „monsieur“, mint a többiek s nemcsak címzésben és megszólításban, de a való élet keretei

között is. A nagy hasonulás vágya dobatta el vele már régesrég a népviseletet, ezért szállt autóra vagy legalább is motorbiciklire ő is; házában szeretné tudni mindazt, ami egy kisbourgeois városi otthonában fellelhető. A mezőgazdasági gépeket: traktort, vetőgépet, boronálót, aratómasinát sem azért vásárolja tulajdonképpen, hogy az emberkéz munkáját helyettesítse velük, hanem mivel már a faluban is van több ismerősének belőlük s a gépi munkával talán előkelőbbé lehet tenni a lenézett foglalkozást. Különösen nagy fejhosszal vezet mindeme modernizálódási és asszimilálódási lázban a fiatalság, itt is főként a leányifjúság. Fiatal parasztasszony nonsens a mai francia faluban: éppen olyan dámát alakít ő is, mint a városbeli honfitársnője.

Rá kell mutatni e két főokon kívül arra a közismert kórokozóra is, mely évtizedek óta a francia családok nagy betegsége: a gyermekáldás megakadályozására s a természetes szaporodás ijesztő csökkenésére. Pótolhatatlan vesztesége ez a mai Franciaországnak s a haldokló falvaknak is. Természetesen a nagyvárosokban jóval mélyebb esést mutatott mindig és mutat ma is a születések száma, de azért a statisztika a falvakban sem érte el soha a relatív arányt. A bretagnei falvak kivételével mindegyikben nagy hanyatlásról számol be.

Hogyan fogja megmenteni Franciaország haldokló falvait s hogyan akarja pótolni az elhűtlenedett rétegeket? Ma még senki sem tudná megmondani. Orvosszerekben eddig sem volt hiány s azok, akik e dekadenciával szemben régóta hirdetik a gyógyítás és a fejlesztés szükségességét, számos gyógymódot ajánlanak. A mai francia falu nem egy, de nem is két baj szövevénye, hanem egy egész problémakomplexumé, melyet végig meg kell oldani, hogy a falu egészsége és nyugodt prosperitása helyreálljon. Nemcsak a falvak miatt, hanem a bajbajutott mezőgazdaság miatt is. Mindenesetre az orvoslás útját nem abban az irányban kell keresni, amelyen azt egy francia képviselő megjelölte. Szerinte „ha meg akarjátok állítani a falu elnéptelenedését, teremtetek birtokosokat“, ami elméletben talán tetszetős, de a gyakorlatban itt nem sokat segít, márcsak azért sem, mivel a telepítés és a földhözjuttatás nem állítaná meg a falu elsorvadását, hiszen itt éppen a birtokos parasztság az, amely menekül a földtől, tehát az a réteg, melynek földje, beruházása, gazdasági felszerelése már megvolt és érvényesült. De ha mégis a földtelenség lenne a faluprobléma sarkpontja, a birtokosítással csak egyetlen kérdést sikerülne elintézni. Holott a haldokló francia falu sok, sok dologra szorul rá: így elsősorban javítani kellene életviszonyait, meg kellene szervezni a mezőgazdasági termelést, az értékesítést, rendezni a hitelellátást, az örökösödési törvényt, emelni a falu életszínvonalát, fokozni a parasztrétegek öntudatát, ellenállását, a fiatalságot visszavezetni a földhöz és a faluhoz. Csak egy olyan munkaprogrammal akadályozhatják meg a franciák a további dekadenciát, mely mindent orvosolni fog és mielőbb megkezdí azt a földművesgondozó munkát, melyben más népek, így a németek, s nem utolsó sorban mi magyarok is már előttük járunk.

CSISZÁR BÉLA

SZÉPPRÓZÁNK LEGÚJABB IRÁNYAI

– Nyíró József–Tamási Áron–Kodolányi János – a „Zátony” –

Az alábbi kísérlet, mely szépprózáknak a háború utáni években jelentkező irányait kívánja meghatározni, elsősorban a korábbi fejlődés határvonalát tartozik fölvezetni.

Természetes, hogy amikor egy önkényesen kiszakított s még hozzá nagyon is rövid időköznek szűk kereteibe próbáljuk belefoglalni az irodalmi folytonosság, tehát egy élő organizmus bizonyos szakaszát, — ez az elkülönítés távolról sem alkothat merev geometriai határvonalat; ahogy egy ákác sor határozottabb útvonalat képez, mint a szabályosra nyírt glicínia-bokrok, bár lombjai átnyúlnak jobbra is, balra is, — úgy a rendszerezésnél is a törzseknek meg kell tartaniuk teljes terebélyes koronájukat, nehogy a sudártól elszakítsunk, mesterségesen kisajátítsunk az előbbi fejezetből a kijelölt évekbe csupán átnyúló lombokat...

Amikor tehát a legutóbbi évek magyar szépprózájának irányáról szólunk, éppen hogy kijelöljük, de nem foglalkozhatunk Herczeg Ferenc, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Babits Mihály vagy Kosztolányi Dezső ez évkörbe eső munkáival; Az élet kapuja, a Tündérgert, a Légy jó mindhalálig, az Elsodort falu, a Csodálatos élet, az Ölj!, a Halálfiak és a Véres költő gazdag „nyereség-listájától” teljesen el kell tekintenünk.

A régi lombok továbbfolytatódnak, a friss gyökerek új virágokat hajtanak, újízű gyümölcsöt érlelnek, a fejlődés útja kiszélesedik, korábbi irányától el is hajlik, — ám, hogy ezeket az új irányokat, színeket és törekvéseket világosan és tisztán láthassuk, kell, hogy előbb regisztráljuk a reprezentánsok körül fölzendült vegetáció parcelláit, hogy azután élesen elkülöníthetők legyenek azok a különálló tehetségek, akik a közös gyökerekből felfakadva ismét az újság, eredetiség, egyéniség többletével jelentkeznek.

Sajátságos tünet, hogy míg Babits analitikus regényei, minő a Gólyakalifa, s nemzedékregénye, a Halálfiak, valamint Kosztolányi rendkívül finoman megkonstruált regénye, a Véres költő szinte hatástalanul maradtak fiatalabb regényíróinkra, addig Móricz Zsigmond és Szabó Dezsőnek egész iskolája támadt, akár korábban Herczeg Ferencnek,

Herczeg Ferenc megvesztegetően könnyed elbeszélő hangja érthetően követésre és utánzásra csábította a súlyosabb és kényesebb problémáktól húzódozó íróinkat; sajnos azonban, a könnyed hang mögött meghúzódó komoly írói értékek, a Pogányok és Simon Zsuzsa történelmi, illetve aktuális korrajzának, és az író jellemző erejének

kiválóságai—követőire nem gyakoroltak hasonló ösztönző hatást. Herczeg írói hagyományainak éppen leghűségesebb másolói teljesen leszakadnak a kor rohanó vonatáról, még mindig a múlt századvég olesó romantikáját variálják,— ha pedig netalán mégis aktuális témához nyúlnak? úgy egyszeriben megfélekednek híven ápolt tradícióikról s nyugodt lélekkel a „kávéházi“ és „kabaré“ irodalomhoz fordulnak rövidlejárátú kölcsönért... Pedig éppen ez az ú. n. „pesti“, „körúti“ irodalom az, melynek nem is olyan régen harsonával és nagydobbal hirdetett „remekeit“ seperte el szinte egyik napról a másikra az új idők szele...

Irodalmunk mai reprezentánsai közül kétségtelenül Móricz Zsigmond és Szabó Dezső gyakorolt legélénkebb befolyást az új generációra, az ifjúságnak mondhatni majd minden kollektív és individuális megnyilatkozásában: szociális és irodalmi tekintetben egyaránt. Az ifjúság szociális mozgalmaira kiható erejük ugyan inkább csak a legutóbbi évek óta vett élénkebb lendületet, — irodalmi befolyásuk azonban úgyszólván a halott kortárs Adyével egyidejű.

Ez a hatás az általános felfogást túlszámalyóan e korosztálynak nemcsak szép-, de majd minden tudományos-irodalmi munkásságára kiterjed. A szépirodalomban sokszor a legellentéesebbnek hitt elemekkel vegyül; hol egy-egy Gárdonyi vagy Jókai reminiszenciával karöltve jelenik meg, hol stílusban, hol tárgyválasztásban árulja el genealógiáját.

Móricz Zsigmond követőiben főleg a népieskedés túlzásai követelik meg a maguk áldozatait.

A Szabó Dezső nyomain indulókat viszont inkább a „túlduzzasztott“ hang sodorta el.

Ha az érintett irodalmi csoportosulások mellett megemlítjük azoknak a szűkebbkörű irányoknak egyik-másikát, melyek a hazai talajtól elszakadva, inkább külföldi írói nagyságok naprendszerébe kapcsolódnak, vagy a szintén külföldi impulzusra felburjánzó háborús irodalmat, — körülbelül világosan előttünk a térkép, mely az utóbbi tíz esztendő magyar szépprózájának területét méri föl.

Az ilyképpen önkényt csoportokba sorozható írók és könyvek vázlatos rendszerezése után, visszatérve kiindulási pontunkhoz, mikor is a csoportokon kívül — tehát egyúttal felül is álló írói egyéniségeket kívánjuk ismertetni — újból csak Móricz Zsigmond és Szabó Dezső nevéhez kell visszatérnünk. Azok az írók, akiknek portréját az alábbiakban megkíséreljük összefoglalni, a szó szoros értelmében nem tekinthetők Mórira Zsigmond vagy Szabó Dezső-tanítványoknak. Viszont elindulásuk határozott jeleit s egyéni erejük külön szépségében is a gyökérhatások alapszövetét föl nem ismerni, észre nem venni, — teljességgel lehetetlen.

Nyirő József, Tamási Áron és Kodolányi János regényeit és elbeszélés-köteteit válogattuk össze, amikor a közelebbi évek magyar szépprózájának sajátos, jellemző terméséről kívántunk beszámolni. Előre kell bocsátani: csupa olyan könyvet, melyről ha pusztán merev esztétikai paragrafusok szerint ítélnék: még csak annyit is bajos volna megállapítanunk, hogy „jó regények“, vagy „sikerült elbeszélések.“

Ám az írott törvények non örök törvények. Az új mondanivalók szétfeszítik a régi formákat, s midőn műalkotás és műbíráló homlok-egyenest, merő ellentétbe kerül egymással, akkor minden bizonytalansággal az utóbbi az, mely szoros pántjaiból engedni tartozik...

Könyveik a könyveknek ahhoz a fajtájához tartoznak, melyekhez nem lehet merev, paragrafikus esztétikai definíciókkal és szempontokkal közeledni. Író és írásmű ösztönösen vagy tudatosan, eleve elzárkózik minden norma, dogma és séma elől, úgyannyira, hogy ezeknek erőszakos alkalmazása föltétlenül téves és helytelen megállapításokra vezet. Elég lesz e tekintetben, mint legközönségesebb példát, Gyulai Pál Jókai-kritikáit említenünk, melyeknél a lélektani ábrázolás követelményeinek kizárólagos alkalmazása oly igaztalan eredményekre vezetett, hogy azokat irodalomtörténetünk nem győzte eléggé sietve revideálni és korrigálni. De szubjektív kritikát sem igényelnek az ilyfajta könyvek. A szubjektív kritika ellentétes véglete az előbbi, dogmatikus kritikának. Nem egyéb tehát ez, mint aktualizált, hogy ne mondjuk: ad hoc kritika egy bizonyos alkotással kapcsolatban, melynek élvezete közben a dilettáns lelke teljesen felolvad, az alkotóval azonosul, miért is impresszióinak kifejezése eleve nélkülözi a kritika egyik alapfeltételét, ama bizonyos objektivitást.

A kritika igenis kell, hogy bensőséges találkozási legyen művészek és műélvezőknek, mint a „műalkotás” sub specie aeternitatis közös értékteremtőinek. De nem tűr meg semminő alkalmazkodást, illeszkedést, inkább egyszerűen magához a műhöz mért, az új törekvésekkel számoló értékelést, progresszív jelleget követel.

Ilyen esetekben sokszor szinte lehetetlen az esztétikai és tudományos kritikai frazeológia szószerzetén szigorúan belülmáradni; hiszen a mű sajátos természetét, újságát feltáró törekvés, egy árnyalattal közvetlenebb kifejezés már súlyos vétség a kritikai illetetlenség ellen, már a kristályos tárgyilagosságból a szubjektív elemzésbe való áthajlás veszedelmes látszatát kelti.

Hagyján! A kritikusnak ne essék nehezeére föltárni a hibákat, tévedéseket, fogyatkozásokat, de felismerve az író új szándékait és eredményeit, azokat minél teljesebb mértékben kifejezni is tartozik.

NYÍRÓ JÓZSEF volt az elszakítás után kibontakozó erdélyi szépprózáinak első, értékes ígérete.

Akik a válságos évek kezdete óta figyelemmel kísérték az erdélyi magyar irodalom fejlődését, jól emlékeznek a kibontakozás útjára. Az első periódus általános képét tükrözte a széppróza is akkor, amikor a magáramaradt Erdély legfőbb gondját az utánpótlás problémája alkotta. Érdemes, derék munkásokkal rendelkezett még Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad s a magyar kultúra többi apró szigete, de nagyobb részben egy háborúelőtti generációnak, az apák, sőt nagyapák generációjának előbb-utóbb kidőlni kényszerülő munkásaival.

Amikor 1924-ben megjelent Nyíró József „Jézusfaragó ember” című novelláskönyve, a gyűjteménybe foglalt elbeszélések már imponáló dokumentumai voltak egy tragédiából sarjadt új életforma különös szépség-világának.

Pedig Nyiró József voltaképpen nem tett egyebet, mint visszatért népe, a székelység legszebb múltbeli szellemi örökségéhez, a balladákhoz. Júlia szép leány, Kádár Kata, Kőműves Kelemen, Kerekes Izsák, meg a többi székely népballada tragikus alakjaira kell gondolnunk Nyiró elbeszéléseinek olvasásakor. Nem olyan értelemben, hogy ballada és néprege-feldolgozásokra találunk elbeszélései között, de alakjainak beállítása, az esemény előadásmódja, zord háttere, misztikus megvilágítása — tisztára ballada-költészet. A címadó elbeszélés komor színhatása, mesteri befejezetlenségével, a „Hull immár a fenyőtoboz“ c. novella csodálatos hamvasságával, csak a ballada mértékével mérhető, a novelláival bajosan.

Amily kiváló érdeme Nyiró novelláinak a balladai zártság, oly feltűnő s ügylátszik feloldhatatlan hibája regényeinek.

A regény más szemléletet követel, mint az elbeszélés, s még inkább mást, mint a Nyiró-féle novellisztikus ballada. Regényei a dolog természeténél fogva önálló képek soránál egyebek nem lehetnek, melyeket nem szélesen hömpölygő regényfolyammá, de még egységes körképpé sem oldhat a legszigorúbban végigvezetett tartalmi folytonosság sem.

Könnyű átlátni, hogy ilyen körülmények között egy Nyiró-regényt boncolni, szerkezeti hibáit részletezni, mesevezetésének primitív hibáit taglalni, — felette csábító, hálás „kritikai“ feladat.

Aki akár A sibói bölény-t, akár az Isten igájában című regényt kezébe veszi, mondjon le a regény szokványos követelményeiről.

„A sibói bölény“ az idősebb Wesselényi Miklós regénye két asszony: Cserey Heléna odaadó hitvesi szerelmének és Nemes Zsuzsa grófnő érzéki lobogásának ütközője között.

A regény első felét túlnyomórészt ennek a szerelmi konfliktusnak hullamai töltik ki, míg a második rész új konfliktus színterévé válik. A szerelmében sértett Nemes Zsuzsa grófnő, már mint császári maitresse, II. József bosszúját veszi igénybe — így kerül szembe Wesselényi a császárral. Mindkettő külön-külön is izgató írói probléma s ha Nyirónak sikerül a kettőt összekapcsolva egységes cselekményt formálni, hol a szív szerelmi örvényei mögött az eszmék küzdelme zajlik: A sibói bölényről mint legkiválóbb regényeink egyikéről szólhatnánk. De Nyiró sem fokozatosan kiépített cselekményt, sem a lélek-ábrázolásban töretlen vonalvezetést nem nyújt. Az érdekes bonyodalmat s a történés belső fejlődését szereplőinek lelki alkata szinte teljesen kizárja: Heléna csupa anyagi jóság, Nemes Zsuzsa örök-egycú démon, Wesselényi egyetlen izzó szenvedély. Alakjai között még József császárt rajzolja legemberibb vonásokkal, minek következtében viszont a császárnak különben is nagy szerepet juttató második részben a főhős Wesselényi szinte teljesen háttérbe szorul.

A primitív, klisészerű emberábrázolás mellett a regény anakronizmusai,¹ szerkezeti töredezettsége: fejezeteinek novellákba merevedése „A sibói bölény“ legfeltűnőbb fogyatkozásai.

Nyiró József első regénye tehát nem váltotta be a hozzá fűzött várakozásokat. De csalódást sem hozott, elnagyoltsága, részaránytalansága ellenére is újabb regényirodalmunk figyelemreméltó termése. Fokozott mértékben tünteti fel ugyan Nyiró regényírói és elbeszélői fogyatkozásait, — de nem homályosítja el érdemeit, erősségeit. Feje-

¹ Lásd: Mályusz Elemér cikkét Magyar Szemle 1930. VIII köt. 3. sz.

zetei külön-külön a fametszetek kemény, éles, zord szépségét mutatják. Ilyen remekbe készült önálló képet nem egyet találunk regényében; elég lesz azt a jelenetet említenünk, amikor József császár az olmtüzi börtönben falhoz bilincselte magát, vagy azt a pompás villanású képet, amikor Wesselényi szabadjára eresztett ménese közepén menekül elfogatása elől.

Alább látni fogjuk, hogy A sibói bölény a novellairó Nyirő fejlődésének egyenes vonalába esik ugyan, kifejező ösztöne azonban csak következő regényével, az „Isten igájában“ c. regénnyel jut el első, igazi állomásához.

A regény egy apostszta pap élettörténete a szemmárinmbalépés percétől a papságból való kilépés és új életkezdés fejezetéig. Nyirő az első fejezetekben elmondja azokat a külsőleg ható körülményeket, melyek az érettségizett diákot hajlama, hivatottsága nélkül a szeminárium falai közé kényszerítették. A papnövendék újra meg újra küzd a kényszerkörülmények ellen, s a legnagyobb erőfeszítések árán sikerül is legyőznie önmagát; fogadalmát híven állja s bár az utolsó pillanatban is visszalépne, végül is a szegénység, anyja kétségbeesett reménykedése, árva testvéreinek sorsa, a szégyentől való félelme legyőzi: fölszentelteti magát. Így kerül ki az életbe. Az élet mindjárt a világháború nyomorúságaival és borzalmaival jelentkezik. Az eddig négy fal közé szorított lélek most egyszerre az emberi bűnök fertőjébe kerül. A nagynek, nemesnek, tisztának, jónak hitt eszményekből kiábrándultán, egy akaratlanul felgyújtott női szív melege, fénye marad csupán a kétségbeesés lejtőjén, a feléje nyújtott leánykézbe kapaszkodva tűnik fel csak ismét az élet jóságába, szépségébe, értelmébe vetett hite...

A regény önvallomás. A regény hőse, Hargithay József, maga a szerző. E tény az író fejlődésének kulcsa. Ennek a regénynek előépítkezése, állványozása, részletrajza volt Nyirő minden eddigi írása: egyes fejezetei előbb csak mint önálló elbeszélések jelentek meg,—így egyik legfigyelemreméltóbb műhelytanulmányaképpen novelláskötetnek „Gépindítás“ c. novellája. Ez volt a keresett feladat, mely évek óta lenyűgözte, mely most végre feloldódott a minden valószínűség szerint meghatározza Nyirő fejlődésének további irányát.

Ebben az önéletrajzi regényben adhat az író először teljes mértékben, fék- és gátlás-nélküli lírai alaptónust. Már pedig a líra Nyirő írásművészetének *conditio sine qua non*-ja. Az olvasó aligha talál még egy regényt, mely annyira egy hatalmas lírai költemény érzésével töltené el, mint Nyirő „Isten igájában“ c. regénye. A lírai kiáradás közvetlen, szívből-szóba testesülő közvetlen inkamálódásának elsőrangú példája a könyv.

Amit Nyirő lírai alaptermészetéről, mint legszubsjektívebb megnyilatkozása forrásáról elismeréssel mondtunk, ugyanazt kell ismételnünk akkor is, amikor e lírai alaprteg árnyoldalaira kívánunk rámutatni.

A puszta őszinteség nem írói, nem művészi érdem. Az az író, az a művész, aki nem őszinte, ab ovo nem író és nem művész. Ha mégis Nyirő új regénye egyik legkiválóbb érdemének éppen őszinteségét tudjuk be, az nem a tények leplezetlen feltárásában, mint inkább igazságuk meggyőző erejében, tehát művészi ábrázolásuk módjában rejlik. Ugyanakkor azonban nem lehet hallgatással kitérnünk más fejezetek mellett, melyek bár kétségtelenül ugyanilyen konfessziószerűek és az íróra nézve fontosak, jelentősek, — az olvasó szempontjából élénk kifogás alá vehetők: mert hiányzik igazságuknak, őszinteségüknek és

szükségyszerűségüknek művészi meggyűző ereje. E helyen különösen áll a régi mondás: kevesebb több lett volna.

Az író — emberileg érthetően — túlságosan elfogult hőseivel, Hargithayval szemben. Jókai Kárpáthy Zoltánjára, Áldorfay Vincéjére és többi mesebeli királyfiára emlékeztető, túlidealizált alaknak rajzolja az egyensúlyozó árnyékolás törekvései mellett is... A második, befejező szakaszban a lírai kiáradás valósággal elhomályosítja a főalak körvonalait, a szerelmi kibontakozás rajzában a líra felborítja a mese egyensúlyát, a kicsorduló szubjektív folyamnak nincs meg a maga epikai ellenárama. Az író tévedése megismétlődik: érzése igaz és költői, mint érzés, — de nem az, mint expresszió. Van költészet, mely csak addig költészet, míg a lélek mélyén cseng — papíron kifejezéstelen, üresen kongó szürke szó ...

Am az „Isten igájában“ nem pusztán autobiográfia, regény is egyúttal. A két műfaj, ha nem is szervesen, de elválaszthatatlanul összeforrt egymással. Ahogy „A sibói bölényben“ az egyéni élet történései mögött egy magasabbrendű eseményréteg kontúrjai bontakoznak ki, az „Isten igájában“ is az önéletrajz ablakán keresztül a világháború nyomorúságaiba világít s ebben szűkebb pátriájának, Erdélynek, s vérének, a székelységnek élet-halál harca elevenedik meg. A szubjektív fejezetek vallomásainak lírájával egyidejűleg az erdélyországi események széles-sodrú epikus árama hömpölyög. Azok a lapok, melyeken az 1916-i menekülés borzalmairól emlékezik meg s az otthonavesztett székely szekeresek céltalan népvándorlását festi, a magyar próza legszebb lapjai közé tartoznak. Íme, egy mesteri részlet:

„— Helyet! Helyet a Somlyói Boldogságos Szűz Máriának — hallszik. A rémülettől egy pillanatig megáll a menet.

— Hát már a csodatévő somlyói Szentszűz is menekül... Akkor végünk van! — zokogják az asszonyok.

A szekérsort nehezen félreszorítják, utat csinálnak Máriának. A szenvedő, drága nép lerántja fővegét, amíg lassan elmegy mellette a Mária szekere. A hatalmas alakú szobor mosolyogva emelkedik fölübük, egy természetes barát átkarolva tartja, meztelen fővel. Valakiből kicsordul az ének:

„Boldogasszony anyánk

Régi nagy pátronánk . .

... . Ne feledkezzél el szegény magyarokról.“

Mária pedig mosolyog, a két kemény fekete ló tüzesen viszi előre az embertömeg feje fölött, s mire a kanyarulatnál eltűnik, már új legenda támad a nyomában. A nép szinte borzalommal beszél:

„A Tolvajos-tetőn a Mária lovai hirtelen megállottak. Hiába ostorozták, egy lépést sem mentek előre. Ekkor a Szűzanya lassan megfordult, hiába tartotta az a kemény barát... Megfordult, s mégegyszer visszanezett Csíkra, s a két szeme megtelt könnyel... A barát is látta, sokan látták és ha kell, megesküsznek rá . .

Ha tehát végeredményben e regényben is, akárcsak a Sibói bölényben részletszépségekkel kell szintén beénnünk, a részek szépsége, finomsága, csipkeomamentikája és megrázó fensége feledteti az egész elnyomottságát, egyensúlyozatlanságát.

A novellas kötetében ritka és kivételes írói képességekkel jelentkező Nyíró József, egy elhibázottságában is figyelemreméltó történeti regényen át, a szintén komoly kifogások alá vonható „Isten igájában“ c. autobiografikus regényével a magyar széppróza képviselőinek első soraiba érkezett.

NYIRÖVEL látszólag rokon, alapján véve azonban éppen ellen-
tées tehetség Erdély másik fiatal székely írója, Tamási Áron.

Nyirő tudatos művész. A zord, fenséges, rendkívüli tárgyat ked-
veli, képei a fametszetek komor szépségével hatnak, — írásai a balladá-
ból sarjadtak ki.

Tamási művészete ösztönösebb. Jókedvű garabonciás, világjáró
székely, vidám tréfacsináló ő, akinek mindig van egy-egy derűs törté-
nete. Elbeszélései lazábbak, mint a Nyiró'ei, szertelenebbek is, zsánere
valahol a falusi történet és népmese világában gyökerezik.

Tamási szívesen hajlandó írásai derűjét muszáj jókedvnek vallani
(„Lelkem-istenem, be jól tetted, hogy tréfára fogtad a dolgot, mert
ennek köszönhetjük, hogy még élünk“), ám aki könyveit elolvassa,
könnyen rájön: mennyire szívből fakadó, természetadta, vérbeli őshu-
mor nyilatkozik meg elbeszéléseiben. Kifogyhatatlan a jóízű, tréfás
történetek előadásában s bár meséinek magja majd mindenkor komoly,
vagy éppen a tragikum szelét hordozza, — hangja örökké derűs,
mulatságos. Nem a készenkapott vagy kiszelt história, — a spontán
kibugyanó mesélő kedv determinálja Tamási írásait. Alig is akad
elbeszélései között kerekre kiszabott „téma“; egy hangulat, közelebbről
alig meghatározható impulzus indítja meg a mesét, amely aztán
csörgedez, folyik, míg az író kedve tart s egyszer csak váratlanul,
minden előkészítés nélkül megszűnik.

önként következik, hogy csak addig terjed Tamási elbeszélő
tehetsége, amíg ebben a zsánerben marad. Amint a jellemzés ösztönös
eszközeit tudatos, írói eszközökkel cseréli föl, előáll a törés: jelzöt
jelzőre halmoz, hasonlatokat zsúfol s nyelve frissességét mesterként
előadás rontja meg.

Tamási igazi területe tehát a zsánerkép. Fajtájának vér- és lélek-
szerinti ismerője, reális megfigyelő, friss, közvetlenhangú mesemondó.
Írásművészete Mikszáth palóc-rajzaival, Tömörkény szegedi képeivel
rokon.

Tamási Áron íz-ig-vérig székely író; székely gondolat- és érzés-
világában, egész világszemléletében, tipikus kifejezője fajtájának, úgy-
annyira, hogy amint ettől a determinációtól eltérni próbál, — mintegy
élete szerepéből esik ki. A székely havasok világa teljesen betölti lelkét;
csak valami szent lelki vaksággal magyarázható meg az a körülmény,
hogy ez a fiatal székely, hősei módjára, egy nap nyakába kerítve a vilá-
got, megjárja Amerikát, Amerikában is csak a székely falut látja, s a
felhőkarcolók között, úgy írogatja tovább székely históriáit, mintha
csak szülőháza ablakán tekintene ki. Amerikáról írásaiban egy árva
szava nincs.

Tamási Áron elbeszéléseire csak részben vagy egyáltalán nem
alkalmazható a novella definíciója. Szabályosan tagozódó, egységes és
csattanóval lezárt novellatémát elbeszéléseiben kár volna keresni.

Egyik legsikerültebb elbeszélése, a *Ha igazsági harmatozzék* című, alap-
jában véve merő tagadása a konvencionális sablonnak. Sovány, szinte érdek-
telen mese, de teli kitűnően megfigyelt és rajzolt figurákkal, egészében
pompás, eleven frissességű zsánerkép.

Ugyanilyen a *Sóvidéki társasjáték* című. Unokaöccs és nagybácsi egy-
mást nem ismerve, megtréfálják egymást; egyik jobban érti a mókát, mint

a másik s csak a heccelődés végén derül ki az atyafiság. Mindaddig tehát, míg Tamási saját terrénnumán marad, — fölényesen, biztosan mozog.

De mesélőkedve tüstént elapad, elbeszélésének szabad ívelése rögtön törést szenved, amint az öncélú mesét, a természetes történetst erőnek erejével szimbolikus tartalommal, szélesebb, tágabb jelentéssel igyekszik felruházni, vagyis amikor az irodalmi hatás fölébe kerekedik a mesemondó igénytelen, közvetlen eszközeinek.

Fokozott mértékben állnak az itt elmondottak Tamási Áron regényére, a „Szűzmáriás királyfidra.

Csórja Bódi, a harisnyás székely gyerek az udvarhelyi gimnáziumba iratkozva, mindjárt az első napokban összeütközésbe kerül tanáraival és tanuló-társaival. Ellenséget lát bennök, nem tud beletömi az iskola szabályaiba; fel is használ minden alkalmat, hogy tágítson a szigorú regulákon. Így napokig kóborol egy kis csavargó barátjával hegyeken-erdőkön, verekedésekbe sodródik, s bár az iskola most még visszafogadja falai közé: tanuló-pályájának sorsa meg van pecsételve, pár év múlva kicsapják a gimnáziumból. Meggyölöli a várost, az urakat, hazamegy parasztnak, misztikus révületbe esik, Szűzmáriának lesz rajongója, megfesti a világ legcsodálatosabb Mária-képét, ezt azonban a pókhálós lelkek nem értik meg, mire Bódi népével is meghasonlik. Végül aztán sűrűn váltakozó kusza jelenetek után egy utolsó verekedésben halálát leli.

Csórja Bódi alakja, addig míg a reális élet keretei között mozog, egyetlen darabból megmintázott, pompás, életteljes figura. Amint azonban kihull a való élet kereteiből, népe apostolává, meg nem értett zsenivé, királyfivá válik, szertelenségbe vesző alakja irracionális ködképpé foszlik szét.

A regény két nagy fejezete voltaképpen két különálló könyv. A második részben a főhősnek már csak a neve a régi. A verekedő, sűrűn bicskázó, hirtelenmérgező kis székely gyerek csínyjei gyönyörködtetnek, az apostollá serdült Bódi tettei alig kötik le az olvasó érdeklődését. Hiszen kiválóságát, nagyrahatottságát, rendkívüliségét csupán az író hangoztatja — s nem a hős egyénisége.

SZÜKSÉGESNEK látszik közbevetőleg fölvázolni újabb szépprózánk általános problémakörét, valamint azokat a külső körülményeket, melyek fejlődésére s irányváltozására lényeges befolyást gyakoroltak.

A legújabb magyar líra eredményeinek összegezésekor e folyóirat hasábjain¹ rámutattunk e líra legjellemzőbb sajátására (egyben leg-súlyosabb hibájára), arra t. i., hogy míg tartalomban lelkiismeretesen pontos szeizmográfja az új generáció gondolat- és érzéshullámainak, addig külső kifejezésben korántsem találta meg a megfelelő új formákat, röviden: a már-már kollektív programmá aktualizált tartalom elavult, elcsépelet kifejezési formákba gubancolódik.

Ezzel szemben első tekintetre úgy tűnik fel, mintha legújabb regénytermésünk a tartalomnak az aktuális étettel való teljes részvétlenségét mutatná. Úgy tűnik fel, mintha a modem magyar regény teljesen kiszakította volna magát a környező ételtől; vagy a háborúelőtti szűk témakörben reked meg, vagy — és az a gyakoribb — a történeti eseményekhez tér vissza. Az új idők szinte évről-évre ontják a csodákat, korunk a technika szárnyalásának, a tér távolságait s az idő akadályait

¹ Magyar Szemle, Σ930. IX. köt. 3. ez.

nem ismerő száguldásnak kora, a számok és tömegek monstrumait mozgató erők epokája; — s a magyar regényíró továbbra is a multszázadvég áldzsentris vidékének kúriáit látogatja, olesó romantikát gyárt, a múlt ittfelejtett rekvizitumait böngészi, anekdotázik s közbe-közbe nagyokat sóhajt.

Pedig a magyar viszonyok az érintett egyetemes témahálózaton belül a speciális problémák egész seregét tartogtják; társadalmunk ezer baja, háború utáni ifjúságunk lelki képének gyökeres átalakulása, a csonkahazának túlsúfoltságából eredő betegségei s ugyanakkor az elszakított területek külön tragédiái, — mind új árnyalatot jelentenek a nagy spektrum kerekén. Vak, süket, érzékeden-e ez az irodalom a legmerészebb költői képzeletet felülmúló ilyen valóság-képekkel szemben? Vájjon regényirodalmunk teljesen szakított múltbeli hagyományával, mely élet és irodalom mindenkori legszorosabb kontaktusáról tanúskodik?

A kérdésnek a csonkahazát illető részével ezúttal nem kívánunk foglalkozni. Az elszakított területek irodalmát tekintve azonban kézenfekvő a magyarázat.

Az a kisebbségi író, aki rendőri hatóságok nyüt vagy titkos kém-szervezetében él, hogyan nyúlhatna hozzá az aktuális élet témáihoz, mikor a jelen minden problémája egy-egy panaszt, visszafojtott indulatot, lázadást ver föl? Kénytelen tehát a múltba menekülni s a történelmi szín háttérében, az allegória és szimbólum fátyla mögül fejezni ki a jelen vívódásait. Kialakul a történelmi regény speciális válfaja, mely a múlt eseményeinek rajzában kölcsönösséget tart fenn a jelen eseményeivel. Testvére a Bánk-báni drámának, mely a XIII. századról a XIX. század magyarjához szól, testvére Jókai történelmi regényeinek, melyek a múlt fényes tablóihoz vezették a jelen csüggedő tekintetét, ez az a műfaj, mely vers, regény vagy dráma formájában minden kisebbségi sorsban, elnyomatásban írt történelmi tárgyú költői alkotást testvérül egyesít: a múlttól regél, de a jelenhez szól.

Természetes, hogy ilyen körülmények között az író könnyen sodródik abba a hibába, hogy az események és párbeszédtek túlságos aktualizálásával a művet mindjobbban megfosztja történelmi hűségétől, korszerűségétől. Lehet, hogy az ilyen regény ahisztórikussá, az ilyen dráma szimbólumokkal túlterhelné válik, — műfaji jellegéből azonban akkor sem esik ki, lényegét akkor sem tagadja meg, egyszerűen megteremti regényben és drámában is lírai pendantját, az allegóriát.

Ugyanakkor, amikor az erdélyi regény műfajilag új mederbe kényszerül ágyazódni, problematikája a csonkahazai irodalmi törekvésekkel teljesen egybeesik.

Napjaink lírájának ánekintésekor kiemeltük uralkodó jellegének, az új irodalmi népiességnek összetételét, t. i. a népi tárgynak, népi formának s a magyar paraszt mint magyar életeszmény gondolatának hármasságát. Szépprózánk területén ugyanezzel az új népies törekvéssel találkozunk. Fiatal regényíróink általános irányeszméje a közismert klisé: a történelmi osztályok kora lejárt, a nemzet vezetőszerepét a falu paraszttársadalmának kell átvennie.

Nyirónél e tendenciával alig találkozunk, Kodolányi alább bemu-

tatott regénye azonban már harcos fegyvere e törekvésnek, Tamási könyveiben pedig szintén számos nyomára bukkanunk. Említettük: a „szűzmáriás királyfi“, Csórja Bódi mint úrgyűlölő tér haza szülőfalujába, amint már az első nap is „villanásszerűen úgy érezte“ a gimnáziumban, mikor diáktársai ellene tartottak, hogy „most a város támadja meg a falut“.

E divatos vezérmotívumból fakadt Tamási elbeszéléseinek remekbe készült jelenete is, a „Hajnali madár“ finisze: A papnál megszállott állásvesztett alispán és főszolgabíró társaságába, amikor azok éppen az elvesztett Erdélyt temetik, egyszer csak beállít a régi világ harmadik képviselőjeként Várfalvi Török Tóbiás, a „nemzeti költő“, s egy óvatlan pillanatban a kéznél heverő revolverrel föbelövi magát. „Odafutottak s ahogy megdöbbenve körülállották a halálba zuhant költőt, ünnepi ruhában egy székely lépett bé az ajtón. Köszönt, megnézte alig a halottat, aztán az asztal mellé állott és úgy jelentette az örömhírt a papnak: — Fiam született. A plébános elévette az anyakönyvet. — Milyen névre akarja kereszteltetni? — Úgy gondolom, hogy lenne György, Dózsa György — mondta a székely. — Az már volt egy — lehelte a férfiút szembe a pap. A szikla nyugalmaival vette a székely a szót. — Vót — mondta. E lesz a második.“

Szépen elmondott jelenet. De ugyancsak Tamásinál a „népsors“-nak, „néptragédiának“ oly indokolatlan alkalmazásaival találkozunk, melyek a központi népi gondolat káros irodalmi túlzásaira világítanak, (pl. az „Országos góbé“, »Erdélyi csillagok“ c. novellákban).

Tomásinál további veszedelmet rejt az említett „népsors“ motívumnak a székelység árvaságára, számkivettségére való szűkebbkörű vonatkoztatása. Ez vezetett például a „Szűzmáriás királyfi“ súlyos hibáira, melyek kisebb elbeszéléseiben is minduntalan kiütköznek.

De az új népiességnek Nyirő és Tamási szépprózáján végigvezetett értékelésében a nyelvi szempontok jelölik a legtisztább eredményeket.

Legújabb szépprózánk nyelvi szempontjainak erőteljes érvényre-juttatása egyfelől a népi tárgyválasztásból, a paraszt-eszmény irodalmi kihangsúlyozásából, másfelől pedig az álcás feldolgozásból következik. A népies téma a nép nyelvéhez vezet vissza az író, a szimbolikus beszéd pedig az árnyalati finomságok kiművelésére szorítja, Tamási Áron pompás kifejezésével élve, hivatásként állítja eléjük a feladatot: „pengőbbre verni a szót.“

Az irodalmi szempontokon túl azonban egyetemesebb faji szempontok is érvényesültek; a kisebbségek nyelvének veszélyeztettségét az illetékes körök idejében felismerték s a nyelv tisztaságának védelmét annál inkább igyekeztek szolgálni, minthogy a hatóságok új iskolai és egyházi törvényeinek nyelvrontását a filléres, irodalom- és stílusmentes magyar nyomdatermékek is fokozták.

A nyelvi kifejezés ízes szépsége, tősgyökeres tisztasága, hamvas bája, zord fensége, szilaj ereje: Nyirő József írói egyéniségének legjellemzőbb sajátága s legkitűnőbb értéke. Nyirő József könyveit ismertetve, tulajdonképpen erről a gazdag költői nyelvről kellett volna elsősorban szólnunk. Ady Endre „böven zengő igéi“, Szabó Dezső szélessodrú szóhullámai mellett Nyirő József harmatfrisseségű székely beszédében stílustörténetünk újabb jelentős állomásához érkezett. Stílustörekvésének nem egy helyen mutatkozó s különösen A sibói bölényben érezhető túlságai aztán már inkább a kezdemények alaptermészetében gyökereznek. Így történik, hogy Nyirő inkább kirívó

anakronizmusba esik, csakhogy a fentvázolt nemzeti és írói célok érdekében Wesselényi ajkára adhassa a regénye mottójául illesztett elégiát:

„Isten veled szentséges, meggyalázott, drága magyar nyelv ...

Isten veled megszűnő szép magyar dalunk l

. . . Rátok bízom mezők madarai, erdők vadjai... Siessetek megtanulni, mielőtt mi elfeledjük! — Hol vagytok hát szófigyelő, szántóvető pacsirták, okos fülemilék, bujdosó társaim: rigók, kékszárnyú szajkók, e drága földnek minden oktalan állati? Szedjétek fel minden elhajtott édes szónkat, hogy valamikor — ki tudja mikor — visszaadhassátok..

Visszatérve még egyszer a legújabb líránkkal való egybevetéshez, le kell szögeznünk: míg a legújabb líránk egy elhasznált formanyelv élesztgetésével kísérletezik, szépprózánk felismerte az előző generációtól nyert örökségével járó feladatokat s ha tárgyban és koncepcióban nem is igen haladt előbbre, nyelvi tekintetben oly figyelemreméltó lépéseket tett, hogy azokat újabb regény és novella-irodalmunk legértékesebb eredményének tekinthetjük.

AZ ÚJ IRODALMI TÖREKVÉSEK jegyében találkozunk a két erdélyi, székely íróval szűkebb hazai irodalmunk fiatal generációjának ígéreteken már túljutott reprezentánsa, Kodolányi János.

Móricz Zsigmond útjain indult s mai napig hűséggel kitartott a naturalizmus mellett. Két könyvből, melyet közelebbről alkalmunk volt megismerni (Futótűz, Két lányarc), mint közös sajtóságok emelkednek ki: kerekén megkomponált meséi, kitűnően megrajzolt alakjai, és általánosságban is egyéni írói hangja. Kodolányi ellensége minden Part pour Part-os mesterkedésnek. A Futótűz előszavában ki is fejezi regényírói elveit: harcos, aktív irodalmat követel, az irodalomnak az életbe való irányító bekapcsolását.

A Futótűz mesefolyama is a közös, központi tételt hőmpölygeti s fejti ki: a régi rongyokat takargató, a régi jólét mázait egyik napról a másikra átmenteni igyekvő, tehetetlen birtokos középosztály-társadalmat az egészségesen gondolkozó és keményen cselekvő paraszti társadalomnak kell felváltania.

Kodolányi János ma egyike legélvezetesebb hangú elbeszélőinknek. Pedig mondanivalóinak súlya van és elgondolkoztató, lelkünkbe itató ereje. Írásművészetének jelentős értéke a magyar alföldi és dunántúli falusi élet, a szelíd lankák, sima búzaföldek, tarlók és kopár területek egyéni látással kivetített, érdekes, színes leírása. Hasonló éles megfigyeléssel és közvetlen realizmussal rajzolja a mai fiatal, harmincév körüli társadalmat, a háború utáni letört, kínlódó, kegyetlen erőfeszítések árán is alig-alig boldoguló generációt. E generáció problémáinak örvénye sodorja unos-untalan ellentétbe az apák generációjával, ez teszi ezt a szemlélődő, érzékeny kedélyű írót olykor kegyetlenül cinikusná, maró gúnyt, szatírárt ez ad a tollára.

Nyelve a hétköznapi beszéd nyelvétől alig különbözik; életszerűségét fokozza az aktuális kifejezéseknek, a nyelv frissen adaptált szókincsének jelentős szerepe.

Helyénvalónak látszik megemlíteni, hogy Kodolányinak sohasem hányták szemére a tájszavak gyakori használatát, nem fogták rá a

regionalizmus vádját, pedig ráérő filológusaink nála is nagyszámú tájszót és kifejezést szedegethették össze (habog, cuppog, caplat, kezére adta a kenyeret stb.), olyan kifejezéseket, melyek pedig egy erdélyi magyar előtt például sokkal idegenszerűbbnek tűnnek föl, mint Nyiró vagy Tamási legmerészebb székely tájszólása. Az irodalmi nyelv csak a nép nyelvéből újulhat meg, csak abból meríthet, gazdagodhat, terebélyesülhet. Különösen ma, amikor a százezerszámra termelt kolportárszövegek, hátborzongató detektívregények, fordítások a ponyva ijesztő terjeszkedését mutatják, — szépirodalom tartalom, stílus és forma nélkül —, amikor előkelő tudományos társulataink és intézményeink hatalmas kézikönyveket, „alapvető rendszerezéseket“ adnak ki a szellemtudományok széles területéről, hol a fogalmazásnak kétségbeejtő pongyolaságával, a magyartalanság mételeyével, nyegleséggel párosuló nyelvgyilkolással találkozunk, — örömmel kell üdvözlőnk azokat az írókat, akik mint Nyiró, Tamási és Kodolányi a magyar nyelv hamvas szépségeinek új kincsesházát fedezik fel s a költői és népi nyelv érintetlen tárházait nyitják meg. És azzal a közvetlenséggel plántálják könyveikbe ezeket a szépségeket, hogy azok megtartják eredet frissességüket, hímorukat, illatukat s nem lesz belőlük préselt virág vagy hamutartóaljba szorított, tépett pillangószármag...

Mindent összevetve: bár Nyiró József regényei képekre töredeznek, Tamási Áron írásai szertelenségbe vesznek, Kodolányi János könyvei pedig egy korábbi stílusforma kötelezőnek vállalt terheit cipelik: az új magyar mondanivalók, az új magyar generáció lelkiessége és törekvései az ő regényeikben, elbeszéléseikben, rajzaikban nyer legművészibb kifejezést.

AMIKOR nagy vonásokban körvonalaztuk szépprózánk legújabb fejlődési irányát, uralkodó eszméit és stílustörekvéseit, — nem tehetjük, hogy egyúttal meg ne emlékezzünk könyvpiacunk sokat emlegetett legújabb eseményéről, Székely Mózes „Zátony“ című könyvéről. Könyv, amelyre nehezen illenek az esztétikai szabályok, mely nem műalkotás, kevesebb, de egyben több is annál: megrázó emberi tett. Az álcás kortörténeti regényeket felváltó első leplezetlen vallomás.

Ádám, a háborúból megvakulva hazatért magyar földbirtokos, nem adja föl a harcot, hűségesen kitart Erdély földje mellett. Szinte teljesen megfosztják birtokától, fenyegetik, megalázzák, megverik, — mégse mozdul. Megpróbálja nagybátyját is hazahívni Pestről, hogy ezáltal is többet mentessen meg az ősi birtokból. Nagybátyja azonban nem hallgat rá, mert mint diplomata, az egész Erdélyt meg akarja menteni. Szerelmese, Bianka hazamenne, de Ádám lemond róla, mert leendő gyermekeik jövőjét már nem látja biztosítottnak. Kiábrándulva a csonka ország zavaros eseményeinek képéből, hazatér. Otthon a rombolás teljes erővel folyik: a föld után elveszik a magyar iskolákat, templomokat, tönkremegy a kereskedelem, az ipar, lezüllik minden. Végül egy árvíz a meghagyott birtokot is ellepi, semmi sem marad. Ádám öngyilkos lesz. Hűséges kutyája, Wotan, aki az egész eseményt előadja, a kastély új, rabló urainak esik áldozatul.

A regény az oláh csapatok megérkezésével, az új közigazgatás berendezkedésével, a földosztás rablógazdálkodásával indul. A fékjevesztett szenvedélyek tobzódása, gyilkosság, erőszakoskodás, brutalitás, vandalizmus egymást követi, „a képek ismétlődnek, mind visszatartóbbak, mind lehetetlenebbek...“ A magyar birtokokat felprédálják, a magyar parasztokat a földosztásnál kismimizik, az élőket halálra kínozzák, a holtakat meggyalázzák. Sorra fölvonulnak a gyászos metamorfózis szomorú figurái: a főszolgabíróvá avansált brutális

dászkál, a renegát magyar, az agent provocateur, az öngyilkosságba hulló kifosztott magyarok, a hatalmaskodó csendőrök, a fuvarossá vedlett magyar tanár, — ki tudná mind felsorolni Erdély sötét éveinek, a nagy tragédiának minden szereplőjét?

Aki ismeri az erdélyi eseményeket, semmi túlzást, nagyítást nem talál Székely Mózes könyvében, csak ráismer az eseményekre, csak analógiákkal találkozunk, de nem nóvumokkal. Aki pedig nem ismeri, az olvassa el ezt a könyvet, hogy a maga teljes szörnyűségében vonuljon fel előtte mindaz a gyalázat, amit eddig csak olyan közömbös műszavakból ismert, mint kisajátítás, agrár-reform, optánsper, repatriáltatás, kisebbségi iskola- és egyháztörvények, kisebbségi jogvédelem stb. stb.

Szerző egy kutyával mondatja el Erdély tragédiáját, mert „ami itt történt, emberi nyelv ki nem beszélheti. Ilyet csak bomlott agy talál ki.“

Könnyű volna ebben a könyvben esztétikai hibákat keresni s a kifogásokat egyenként felsorolni. De szerző intencióit tekintve, minék az irodalmi szempontok, minék az esztétika pontosan kicirkalmazott tételei, amikor életünk kiszakított darabjáról, mai nyomorúságunk egy újabb, megrázó dokumentumáról van szó? Vétek volna bírálni a segítségért kiáltó szót, azért, mert érdes, mert olykor valóban az állati üvöltéshez válik hasonlónak...

Jóllehet, valamely kiváló tárgy távolról sem biztosítéka a mű kiválóságának, szerző magasztos célja, a figyelemreméltó gonddal egybehordott kortörténeti anyag, írói készsége, mely a lehető legegyszerűbb eszközökkel kísérel megoldani vállalt feladatát, — föltétien elismerést érdemel.

Amikor manapság „odaát”-ról egyre halkabban, egyre ritkábban hallszik át a segítségért kiáltó szó, amikor a hiú kis egyéni érdekek szűk büvkörén kívül egy szép szándékkal, egy nemes kísérlettel találkozunk, — akkor a jövő boldogabb fiára várjon az objektív értékelés. A mi kötelességünk felfogni, erősíteni, terjeszteni, elnémulástól megmenteni a zátonyra jutott hajóról hozzánkforduló testvérek hangját, aminthogy fennebb, összefoglaló áttekintésünkben, a szétmorzsolódó üvegtörmelékek közül igyekeztünk kiválogatni, mellőzésből, megnemértésből kiemelni újabb szépirodalmunk maradandóbb értékét.

BISZTRAY GYULA

A MAI NÉMET LÍRA

MAI német lírát a közvetlen jelen küzdelmeiből és formáló Merőből megértetni nehéz, szinte lehetetlen. Különösen nehéz ha a „mai“ jelzőt, nem az ismert nagy nevekre vonatkoztatjuk, hanem az igazán fiatalokra, akik most indulnak útnak s akiknek költészete még csak nagy ígéretként áll előttünk. Két-három évtizeddel ezelőtt még szinte zárt csoportokban állottak egymással szemben öregek és fiatalok; a különféle stílusok és ízlésformák képviselői élesen elkülönültek egymástól s elveiket, céljaikat félreérthetetlenül lerögzítették. Ma a legellentétebb esztétikai jelszavak fiataljai áttekinthetetlenül szövevényes káoszba vegyülnék a háború előtti nagyságok követőivel. A kilencvenes évek naturalizmusa még ma is tovább él, s a vele szemben támadt három-négy ellenáramlaton kívül szinte minden esztendő új generációt vet felszínre, amely a maga költészeti elveinek egyedül üdvözítő voltát hirdeti.

De van egy fejlődési vond, amely a jelen fiataljait a kilencvenes évek stílusforradalmával egybekapcsolja: az a törekvés, hogy a valóságnak eddig rejtett, felfedezetlen nagy birodalmát meghódítsák a költői szemlélet számára. A német költő a naturalizmus külső valóság-szemléletétől fokozatosan befelé fordul. A 19. század utolsó évei egyeden nagy erkölcsi génuszának Nietzsche-t tartja, s ennek tanításaira hivatkozik — ennek tanításait magyarázza félre — a háború előtti költő-nemzedék legtöbb tagja. Mindenekelőtt *Stefan George*, a szépség kultuszának apostola, aki már a széliem uralmának útját egyengeti, de háború előtti költészetében a materializmus maradványaitól igazán megszabadulni nem tud, — hogy a mai német irodalomnak a szenzualizmus és spiritualizmus szembeállítására szolgáló kedvelt kifejezését használjuk, — mindig több benne a hellenizmus, mint a nazarenizmus. A korlátlan szellemiség, az igazi nazarenizmus hirdetője az expresszionizmus. „Leib, werde wieder der Seele Tempel“ — ez a programmatikus jelmondat, amelyet az expresszionisták egyik legkiválóbb képviselője, *Fritz von Unruh* a világháború legborzalmasabb hadszínterén, Verdun előtt írt le 1916-ban, művészetük minden ízét áthatja. A világháború gigantikus élménye az expresszionista költő számára nem más, mint egy óriási kohó, amelyben a szellemi megújulás megszületik. Az expresszionizmus szellem-uralma mindent átértékel a költészetben, s mindenekelőtt a vallásos és közösségi élmények kultuszához vezetett.

A mai költészet új naturalizmusra törekszik. S amint a háború előtt az expresszionizmus a kilencvenes évek naturalizmusának s a régi

impreszionizmus mindent felolvasztó hajlamának ellenhatásaként született meg, úgy most az új naturalizmus elsősorban a természet elől elzárkózó expresszionizmus ellen fordul, amely éppen túlfokozott spiritualizmusa folytán hovatovább patetikus frázishalmazzá laposodott. De ez az új naturalizmus lényegesen más mint a kilencvenes éveké: mögötte van az expresszionizmus túlfokozott érzelmkultusza, érezzük benne a mai kor rohanó tempóját, a nagy háború utórezgéseit. A mai költők a valóságot keresik, de ebben a keresésükben túlmennek a realitás eddig megszokott határain. Bizonyos fanatizmus fűti őket, semmitől sem riadnak vissza, úgyhogy az ő valóság szemléletük mellett Zola s az ifjú *Gerhart Hauptmann* naturalizmusának „forradalmi“ túlzásai ártatlan semmiségekké válnak. Ez az új valóság szemlélet a képzőművészetből indul ki, elsősorban a festészetre alkalmazta *Hartlaub* műtörténész az egész művészeti irány uralkodó jelszavát, az új tárgyiasság („neue Sachlichkeit“) követelményét.

Ez az immár több mint negyvenéves harc a költészet új, nagyobb valóságbirodalmaért látszólag legkevésbé a lírát érinti. De csak látszólag: a költészet expanzív törekvései itt is éppen úgy megvannak, akár a regényben vagy a drámában. Nézzük csak végig a fiatal *Manfred Hausmann* egyik költeményének („Nacht“) képsorozatát:

Das Stachelbeergebüsch, an seinem Stab sich neigend,
gekühlt vom Mond und wie zu Eis gefroren,
stellt seine Zweige so kristallen und verloren
auf den gehaarten Grund und reift und füllt sich schweigend.
Die Beeren hängen gläsern da und von den Beeren hängen
die Tropfen nieder aus gedämpftem Licht,
und Goldlackblumen, die sich da zusammendrängen
vor Schlaf und Bangigkeit, erheben ihr Gesicht
und sind so purpurn und begreifen noch das Kühle nicht
Und nebenan auf seinem schwarzen Beet
liegt Heliotrop, der schon am Rande fault, und löst sich auf,
und ein Geruch von altem Honig geht
aus seiner Todesangst entsetzlich süß herauf.

A képekben megvan a naturalizmus kíméletlen valóságmohósága, megvan az expresszionizmus eszményítése, s mégis több van bennük: az, ami a kettő összetételéből adódott, egy új, teljesebb valóság. Az új valóság felé való törekvés megvan a lírában is, hiszen a líra élményköre a háború előtti évekkel szemben szintén a végtelenbe tárgult, de ez a terjeszkedés nem a valóság új határai felé tör, hanem arra irányul, hogy a költészet az eddigi határokon belül a megjelenítés összes eszközeinek, a formának, nyelvnek tökéletesítésével teremtsen új, az eddiginél igazabb valóságot. A líra középponti problémája tehát lényegileg a forma maradt, — a szó legtágabb értelmében vett forma. — És csodálatos, hogy éppen a líra váltotta valóra legtisztábban az egymásba kapcsolódó költészeti irányok művészi célkitűzéseit, noha az irodalmi „fogyasztás“ piacán a regénnyel és a drámával szemben erősen háttérbe szorult. A közönség nélkül álló lírikus elhagyatottságának megvolt az az előnye, hogy nem sodródott bele a tömegízlés veszedelmes hullámszámba.

A lírai irányok sokfélesége tehát lényegében a formakultusz sokféleségében érvényesül s a modern költői formakultusz igazi meg-

teremtőjének, *Stefan Georgenak* szellemét ma is mindenütt érezzük. A szellem világába való fokozatos felemelkedés, a nagy, heroikus élet feltárása, a nyelvi kifejezőeszközök értékének az a szinte áhitatos tudata, amelyet George költészete mutat, minden nevelő hatása mellett bizonyos veszedelmeket is jelentett az utána jövők számára. Veszedelmet jelentett George költészetének egész atmoszférájával és költői attitűdjével. Ebből a lényegében vallásos költészetből, amely az emberi lét végső problémáit felölelte, könnyen siklott át a líra az expresszionizmusban a költészetten kívül álló erők, az emberi életközösség kereteinek megváltoztatására irányuló törekvések, sokszor a politika szolgálatába s a költészet megszűnt önmagáért való lenni. Az egyéni öröm, fájdalom, kétely és vívódás hangja elveszett a közösség fájdalomának nagy szimfóniájában s a költő ennek a szimfóniának egyik hangszerévé vált. *Franz Werfelt*, az expresszionizmus nagy lírikusát, az örök jószág fanatikusát az emberi sors közös vágyai hevítik, közös fájdalmai kínozzák, érzelmeinek hullámaival körül akarja ölelni az egész teremtett, élő és élettelen világot:

Warum bin ich nicht durch die Welt gespannt,
Allführend gleicherzeit in Tier' und Bäumen,
In Knecht und Ofen, Mensch und Gegenstand!?

A háború s a háborút követő belső leszámolás éveiben azután a líra túlnyomóan ködös politikai, szociális ábrándok szócsöve lett s az uralkodó költő-típus a megváltó próféta, aki a nagy világégésben csődöt mondott világtrend romjain újat épít.

A mai költő újra visszatért önmagához, újra elmélyedt saját egyéni érzelem- és élményvilágában. Nem kevésbé érzékeny a közösség problémáival szemben mint az expresszionizmus próféta-költője: *Martin Beheim-Schwarzbach* éppen olyan mélyen átérzi a mai ember sorsának egész tragikumát, akár a háborút követő politikai és szociális forradalom bármelyik költői előharcosa:

Ewiglich auf schmalen Brücken,
ewig Übergang und Reise
ziehn wir mit umflorten Blicken:
Tote Werte, falsche Preise
sterben hinter unsem Rücken,
sterben geisterhaft und leise.
Schwindel müsste uns befallen,
blieben wir auf diesen schmalen,
langen, pfeilerlosen Brücken
stehen, um hinabzublicken.

Az expresszionizmus közösség-élménye ma is elég erős, de mégis a költészetten magán van a főhangsúly, nem pedig a költészetnek propagandisztikus erején idegen célok szolgálatában. Sőt most a lírikus legtöbbször magányos daccal áll az emberi sors korlátáival szemben:

Der Wind springt an, er macht zunicht,
was mich als Flammenkranz umflieht.
Doch unauslöschlich blüht das Licht,
das siegreich in die Wälder bricht.
(Fritz Brügel: Lied von Flammen.)

Vissza az egyéni Urához, a személyes vallomáshoz! Ez a mai fiatal német lírikusok ki nem mondott, de mindig szem előtt tartott programja. Az új Ura uralkodó élménye az expresszionisták spiritualizmusának természetes következményeként a vallás, vagy — kedvelt körülírással — az embernek a végtelenséghez, az abszolútumhoz való viszonya. De most ennek a viszonyoknak egyéni vonatkozásai szólnak meg a Urában, a kozmikus magaslatokra való törés, az Istenséggel való küzdelem most nem mint az emberiség, hanem mint az egyén legbensőbb magánügye áú előttünk. Az expresszionizmus pantheista színezetű, vívódó kollektív Istenkeresése után a költő áhítata most egyszerű imában száll a magasba:

Herr gib mir Kraft, dass ich den Tag besteh
 einsam doch tapfer bis ans Ende geh,
 dass mich kein Schein der Heimat jemals rührt
 kein Glück zur Ruh lockt, die mir nie gebührt,
 dass ich nicht weine, wenn es abends still
 im Hause wird und nichts mich trösten will,
 dass ich nach DIR allein und allzeit schweife
 und DEINES Lichts zuweilen einen Schimmer greife.

(Hanns Jobst: Gebet.)

Az új lírikus, akinek a végtelenséghez való viszonya legszemélyesebb belső ügye lett, egyéni, új formákat, mintegy saját mitológiát teremt ennek a viszonyoknak a kifejezésére. *Fritz Diettrich* és *Arthur Fischer-Colbrie* Mária-alakjai különösen jellemzőek erre az új vaUásos lírára. Erősen érvényesülnek benne a katolicizmus szimbólumai s természetes, hogy leghivatottabb képviselőit éppen a pozitív katolicizmus alapján álló költők között találjuk. JeUemző, hogy egy hamburgi születésű katolikus költő, *Ruth Schaumann* versei tükrözik leghívebben ezt az egyéni vallásosságot. Halkszavú, egyszerű, szorongó gyönyörrel, vagy reményteljes örömmel teU dalai emlékeztetnek Brentano mesedalaira és a romantika népdalszerű Urájára s mégis minden szava, képe, hangja a legegényibb alkotása. A teremtés áU szemei előtt, minden csodájával és gyönyörével, melyet az egyén számára nyújt, a Teremtőt és Megváltót dicsóíti mint a „corpus mysticum“ alázatos szolgálója. Nem ilyen tiszta és közvetlen egy másik nagy katolikus költő, *Gottfried Hasenkamp* Istenhez való viszonya. Az ő áhítata a Hölderlinével és a romantikus misztikusokéval rokon. Költészetéből hiányzik a költői érzékeltetés minden varázsa, az élménykifejezés minden rábeszélő ereje és szuggesztíója. Lírája kultikus himnuszokból áU, melyek minden bizonyító és igazoló meUékgondolat nélkül a hit valóságában imádják Istent s ezért még bensőségesebben katolikusnak látszanak, mint Ruth Schaumann dalai:

O Quelle, Selber quellenlos,
 Du hast des Wassers Kreatur
 Erwählt zum Throne Deiner Kraft
 Zur Woge rollend aus dem Licht

O Quelle, Selber quellenlos,
 Drei Meere, ewig nur ein Meer,
 Ein Quell und eine Mündung nur,
 Tränke auch unsres Kreuzes Baum.

A kozmikus vagy Novalis szavai szerint a „sziderikus“ embert a mai lírában a valóság talaján álló ember váltja fel, aki csendes magányában fohászodik Istenhez. Ez a „földi“ ember nem szegényleni egyéni örömeit, bajait, érzelmeit sem feltárni. A mai költő viszonya a külső- és belső-világ ezernyi jelenségéhez megint a maga egyszerű, konkrét valóságában áll előttünk, akárcsak Goethénél, Eichendorfhál vagy Mörikenél. Különösen szembetűnő az eltérés az expresszionisták s a mai fiatal lírikusok szerelmi költészete között. Az expresszionizmus az erotikum műzsája helyébe egy új női eszményt állított, a férfinak a szellem teremtő munkájában legmagasabb értelemben vett osztályosát és munkatársát. Ez új női ideál megteremtésének egyik legfőbb indítéka a részvét, amely az expresszionizmusban újra erősen „érvényre jut, hiszen az expresszionisták Nietzsche „Herrenmoral“-jától öntudatlanul a részvét bölcséhez, Schopenhauerhez térnek vissza. Ez a női eszmény a férfi „Unendlichkeitsdrang“-jának hordozója, érzékieden, absztrahált lény, akihez testi vágyak nem fémek. A mai költő viszont megint leplezetlenül örül a tavasznak, napsugárnak, virágnílának, csóknak s az emberi sors minden nyomorúságának tudatában is önfeledten öleli magához kedvesét:

Nun raub ich mir den dunklen Tag
 noch einmal heiss von deinen Lippen
 im letzten Kuss. Dann geh ich stUl und grau,
 ein Schatte zu den Schatten.. .

(Martin Kaubisch: Liebesode.)

Még a mélyen pesszimista, fájdalmas emlékein gyöttrődő *Manfred Sturmam* is diadalmasan zengi az „élet dalát“:

Wir wollen wandern,
 Hinfliegen über die
 Glühenden Strassen des Sommers,
 Des Nachts bei einander liegen,
 Und das Gelächter
 Unserer Leiber
 Scheucht den Eulenflug
 Im Gebälk.
 (Lebenslied.)

A mai lírikus önmagáé. S mert önmagáé, mert — az expresszionizmus lényegszemléletét ismerve — megvolt a bátorsága ahhoz, hogy a jelenségeket a maguk új konkrét valóságában lássa, nyelvi kifejezőeszközeinek értékelésében is éhhez az új konkrét valósághoz igazodhatott. Stefan Georgenak, a nagy nyelv művésznek, a nyelvi kifejezés nagy fegyvelmezőjének példája az utána jövő költő-nemzedék számára éppen olyan veszedelmes volt, mint költői attitűdje, ő megelégedett azzal, hogy a szavak egyszeri és soha vissza nem térő jelentését vizsgálta, hogy bennük érzelmeinek és gondolatainak legmagasabbrendű valóságát kereste. Követői tovább mentek; a szó lassanként önálló életet kezdett élni, nem volt többé eszköz, hanem öncél, csengő-bongó játék, amely a gondolattól mindinkább eltávolodva a maga saját táncát járta. Georg Trakl, Gottfried Benn, Bert Brecht és Jakob Haringer lírája világosan mutatják a költői nyelv fejlődésének ezt az irányát.

És ma? Elég egy-két példát idéznünk, hogy a mélyreható változást illusztráljuk. A szavak visszanyerték egyszeri, konkrét értelmüket és ismét engedelmes szolgálóivá lettek a költő gondolatainak és érzelmeinek. Vájjon ki merészelt volna tizenöt esztendővel ezelőtt olyan népdalszerű strófákkal a nyilvánosság elé lépni, amilyeneket *Richard Billingernél* olvashatunk, anélkül, hogy nevetségessé tette volna magát:

Ich wollte heute wandern
aus meinem engen Haus.
Wandern, ja wandern
wohl in die Welt hinaus.

Wie ich so mächtig schreite
am Weltenwanderstab,
irrt aus der stolzen Weite
mein Auge feldein ab.

Goldstäubend duften die Ähren.
Rothäuptig woget der Klee.
Ein Blühen, *ein* Honiggewähren,
wohin ich jubelnd seh.
(Weite Reise.)

Vagy itt van *Paula Grogger* halk, biedermeieres, Lenau-reminiscenciákkal teli „Mailied”-je:

Schwalbe kommt bei mir zu Gast
Und die Himmelkühe
Und ein wilder Kirschenast
Zittert voll der Blühe ...

Süsse blaue Veigelein
Sind an meinem Zaune
Und der liebe Sonnenschein
Fragt mich, ob ich laune.

Nem kétséges, hogy a mai líra éppen ezzel az egyszerű, dísztelen, szinte szegényes költői nyelvvel távolodott el legmesszebb az expreszszionizmustól. A költő — noha olykor engedi magára hatni az expreszszionizmus „sziderikus” világát — leszállt a fellegekből, visszatért a közösség nagy birodalmából önmagához, meglátta újra a közeli dolgokat és megtanulta újra régi nevüket. Igaz, hogy ez csak néhány jellegzetes vonás a mai költészet ezerarcúságából, melyhez mindenki száz meg száz újat tehet hozzá. Hiszen a mai fiatalok maguk sincsenek tisztában céljaikkal, maguk sem látják azt az irányt, melyben haladniuk kell. „Glauben wir uns über die Richtung auch noch im unklaren zu sein — verbindend ist auch die Richtungslosigkeit, wir sind eine Generation, und sei es, dass uns nur unsere Verwirrtheit vereine“ — írja *Klaus Mann* egy anthologia utószavában. Hogy elindulásuk hová visz, hogy az ígéretet beteljesülés követi-e, azt nem tudjuk, egy azonban bizonyos: a német líra a mai fiatalok költészetében erősen visszatérőben van azokhoz a hagyományokhoz, amelyektől a kilencvenes évek stílusforradalma elszakította.

PUKÁNSZKY BÉLA

II. MIKLÓS OROSZ CÁR ÉS A CSEHEK

EURÓPA szláv népei mindenkor reményteljes büszkeséggel tekintettek Oroszországra és ha a pánszlávizmusnak orthodox eszméi az erősen kifejlődő nemzeti eszmék, valamint a szocialista gondolkodás terjedése következtében sok helyen elhalványultak is, mégis a szláv rokonság, testvériség és a folyton hangoztatott szláv „vzajemnost”^c azt a szláv mentalitást nevelte, mely az óriási szláv tömb szerves megteremtésében látta a jövő nagy feladatát. A hadüzeneteket megelőző izgalmas napokban Oroszország sajtója intenzív módon csinált propagandát Oroszország felszabadítói hivatásának hangoztatásával. Az ellenséges államokban és így az Oroszországban élő osztrák-magyar monarchiabeli alattvalókat is eleinte aggodalom töltötte el, de a monarchiából származott szlávok ravasz életrealizálással a pánszlávizmus révén csakhamar kiszabadultak a szorult helyzetből. Egyesületeik amúgy is mindig az orosz pánszlávizmusnak a monarchia ellen irányuló tapogató csápjai voltak, melyek az orosz eszméket közvetítették. Midőn a háború Oroszországban elkerülhetetlennek látszott, a szentpétervári szláv jótékonyági egyesület cseh szakosztálya („Petrohradsky cesky vypomoény spolek”^c) július 25-i ülésén elhatározta, hogy az orosz külügyminiszternek, Szaszonovnak, egy memorandumot (dokladnaja zápiszka) fog átnyújtani a cseh királyság felszabadítása kérdésében. Ebben a memorandumban, melyet a szentpétervári cseh Klecanda György szerkesztett,¹ felajánlották a szentpétervári csehek szolgálataikat. Klecanda a cseh állam önállóságát kérte a memorandumban. Déli határát a Dunavonalban állapította meg és Bécsset is követelte a cseh állam részére, azzal az indokolással, hogy a városnak félmilliónyi cseh lakosa van, ami szintén cseh háborús fantázia terméke volt. Dedina F., a kievi cseh kolónia egyik vezető tagja a memorandumra és a Szaszonovhoz meg a cárhoz indított cseh küldöttségekre vonatkozó visszaemlékezéseiben² azt írja, hogy Klecanda memoranduma az egész Lausitzot, Magyarország északi felét egészen Vádg javasolta az új államba bekebeleztem!. Ruszinszkrét nyugati és déli irányban sokkal nagyobbnak kontemplálta. Azonkívül tervbe vette már ekkor a cseh-szerb korridort. Klecanda az orosz előrenyomulás ezen napjaiban azt ajánlotta, hogy Ausztria megszállása után ismerjék el a „Cseh

¹ Klecanda György 1890-ben született Prágában. A szentpétervári egyetemen abszolvált és azután 1914-ben Prágában a filozófiai doktorátust akarta letenni. Július hónapban ismét Szentpéterváron volt, ahol mint a tudományos akadémia segédhivatalnok tartotta fenn magát. Apja prágai szerkesztő volt.

² Fr. Dedina: Ze vzpominek predáka ruskych Cechu. Národní Listy (Veéemik) jen. 37. 1928.

Nemzeti Tanácsot“ kompetens testületnek.¹ A cseh nemzeti tanács a Kramar és Kľofáč-pártnak egy szervezete volt, mely a ruszofil irányzatot képviselte. Kiecanda valószínűleg e szervezetnek fenti memorandumban kifejtett utasításával tért vissza 1914 júliusában Oroszországba. A mozgósítás folyamán az orosz lapokban több cseh javaslat látott napvilágot „huszita légiók“ szervezésére vonatkozólag. Dacára annak, hogy Oroszország nem volt a háborúra teljesen elkészülve, a francia és angol beavatkozásra számítva általános volt a felfogás, hogy az oroszok az osztrák-magyar monarchiát rövidesen lehengeterik. Ennek is, tehát nem csupán existenciális érdekeknek, lehet tulajdonítani azt, hogy a csehek mindenütt résztvettek az orosz háborús manifesztációkon és nagy reményeket fűztek az orosz háborús nyilatkozatokhoz.³ Ezek ugyan mindig a velük közös hitű szlávokról beszéltek, az oroszországi csehek között azonban általános volt a felfogás, hogy a felszabadítás érdekében szívesen kiszolgáltadják nemzetüket a görög-keleti hitnek. Az orosz cári kormány szívesen látta a cseh ajánlatokat, mert azt hitte, hogy Csehország megszállásánál a cseh közreműködésre szüksége lesz.

Három nagyobb cseh emigrációs kolónia volt Oroszországban és pedig Szentpéterváron, Moszkvában, Kievben. Azonkívül Varsóban is, ahol néhány tót kivándorló is letelepedett. Mielőtt azonban ezek a kolóniák munkához fogtak volna, Cervinka Jarosláv cseh nemzetiségű, nyugdíjas orosz császári tábornok Péterváron a vezérkar főnökénél, Archangelszkij tábornoknál, reaktíválás céljából jelentkezett és hivatkozott az 1877—8-iki orosz-török háború folyamán kapott cseh vonatkozású instrukciókra, melyek osztrák-magyar beavatkozás esetén a cseh területek megszállására és egy cseh felkelés szervezésére adtak utasításokat.³ Ugyanakkor egy memorandumban javasolta a cseh légiók szervezését részint oroszországi csehekből, részint pedig a cseh nemzetiségű hadifoglyokból. Javasolata, valamint a cseh királyság felszabadítása és orosz uralom alá való helyezése érdekében reaktíválása előtt az orosz sajtóban több cikket írt, melyek nemcsak az orosz közönség, hanem az illetékes körök, sőt a cári figyelmét is felkeltették.⁴ Cervinka javasolatait Archangelszkij tábornok ugyan elfogadta, a reaktíválás azonban egyre késett, bár mindenütt már megkezdődött

¹ Otakar Cerveny: Druhé slySeni Cechoslováku u cara Nikolaje II. — Národní Listy 1924. szept. 14.

³ Az orosz háborús manifesztum (aug. 2.) a vér és hitbeli kötelekek révén rokon szlávokról beszélt. A cárnak a dumához intézett beszéde (aug. 9.) hangoztatta „a szlávok teljes és elválaszthatatlan egyesítését Oroszországgal“, a moszkvai háborús manifesztáción (aug. 18.) a cári ismét a szlávok védelméről beszél. — Masaryk: Weltrevolution 17. L

⁴ Cervinka Jaroslav (szül. 1848-ban), miután 1866-ban az osztrák-német háborúban résztvett, 1878-ban Rieger László dr. protekciójával belépett az orosz hadseregbe (orosz ajánlói voltak: Anenkov, író, Lamansk' egyetemi tanár, Ignátiev tábornok, Miljutin hadügyminiszter stb.). Dubno körül (Vohyniában) néhány cseh telep van. Cervinkának, akit beosztottak egy dubnoi ulánus ezredhez, feladata volt a cseh telepeket megszervezni az orosz kémszolgálat és egy cseh felkelés céljára. Cervinka 1908-ban tábornoki rangban nyugalomba vonult. — Cervinka J.: Cestou našeho odboje, Prispěvek k historii vyvoje formáči ceskoslovenskeho, vojska na Rusi v role 1914—18. Praha, 1920. 32. 1.

⁵ Így a „Ruszkij Invalid“ „Vojemnyj Szobomik“ „Oficerszkaja Zían“ c. lapokban. i. m. 33. 1.

a cseh légió részére a toborzás, melyet a három cseh kolónia egymástól függetlenül megkezdett. A moszkvaiak a nagy háborús manifesztáció után, melyben testületileg résztvettek, augusztus 22-ikén, audiencián jelentek meg a Kremlben a cárnál. A küldöttség tagjai Konicek Svatopluk, Touček Alois és Hrabe Antal moszkvai csehek voltak.¹ Konicek a következő beszéddel üdvözölte a cárt, aki egész suite-je jelenlétében fogadta a cseheket:

„Hatalmas Uralkodó! A csehek a szláv egyesülésnek mindenkor előharcosai voltak. Most, midőn a trón magasságából a cárnak a szlávok egyesítésére vonatkozó szavát először hallottuk, szíveinket a legnagyobb öröm tölti el. A cseh tartományoknak régóta várt és számunkra szent pillanata közeledik. Testvéreink kiáltása hazánkból, Csehországból, melyet ellenségünk elnyom, most a szent Oroszországot el nem érheti és mi, oroszországi csehek, Felsőged hű alattvalói, akik itt állnak a lovagias orosz testvérem uralkodójának felszentelt személye előtt és határtalan odaadásunk és szeretetünk érzelmeinek adunk kifejezést, annak a reménynek bátorkodunk kifejezést adni, hogy annak a műnek befejezése, mely dicsőséges emlékü nagyatyja által a délszlávok felszabadításával elkezdettetek, az összes nyugati szlávok felszabadítása által a gondviselés révén Felsőgedre, Hatalmas Uralkodó, bízott.

A mindenható Isten segítse meg Felsőgedet a szláv eszmét megvalósítani és a felszabadított szláv népek családjába a mi csehtőt törzsünket és történelmi jogai alapján történelmi és etnográfiai határain belül beiktatni.

Szent Vencelnek szabad és független koronája ragyogjon fel újra a Romanov korona fényében!“^a

A cár röviden megköszönte ezt a hűségnyilatkozatot. A moszkvaiak tehát cseh királyságot akartak Romanov dinasztia alatt. Figyelemreméltó az, hogy ez a három cseh kivándorló a tótok megkérdezése és részvétele nélkül máris a cseh-tót törzs felszabadításáról beszélt. Ennek oka korántsem az, hogy ők a cseh-tót nemzetegység létezésében hittek volna, hanem mert tudták, hogy az orosz illetékes körökben nem annyira a csehek, mint inkább a tótok iránt érdeklődnek hadművelési és területkibővítési szempontból. A cseh területeket az oroszok bizonyos tekintetben izoláltaknak tartották és közelebbálló eshetőségnek hitték a rutén és tót területek felé való területi eltolódást. Ennek tudatában a moszkvai csehek az oroszokkal való szomszédságra a csehtót nemzetegység révén törekedtek és így akarták céljaik részére az oroszok figyelmét felhívni. A moszkvai csehek az oroszországi cseh kolóniák között a cseh-kérdés orosz megoldásának legexponáltabb képviselői voltak, akik mindenképpen az orosz cárizmus, pánszlávizmus, sőt a „feketék száza“ sötét céljait szolgálták. Koniéek ezen orosz körökben nemcsak bejáratos volt, hanem jó lábon állt Sztolypinnal, majd Szaszonowal, Szuchomlinovval stb. Az orosz forradalomnak 1917-iki kitörése után bebizonyosodott, hogy az oroszországi cseh mozgalom tagjai között voltak olyanok, akik a szörnyű „Ochra“

¹ Konicek Svatopluk, aki nevét Horsky és Gorkij Istvánra is változtatta, bécs születésű moszkvai cseh, aki egy hirdetői iroda tulajdonosa volt. Az ottani cseh és pánszláv egyesületi életben vezető szerepet játszott. Titkára volt a moszkvai szláv jótékonyági egyesületnek, a moszkvai „S la via“ egyesület elnöke, ugyancsak elnöke a moszkvai „Hús János“ segélyegyletnek. Koniéek a legreakciósabb pánszlávizmus kreatúrája, akiről Masaryk azt állítja, hogy a hírhedt „feketék száza“ híve, a legdurvább anyagból gyúrva. — Masaryk i. m. 54. 1.

Touček Alois (sz. 1887. Prerauban) 1911 óta a Laurin és Clement automobilgyár moszkvai fiókjának igazgatója.

² »Das Verhalten der Tschechen im Weltkrieg« — Wien, 1918. 270—1. 1.

és Protopopov szolgálatában állottak.¹ Ezek valószínűleg a moszkvai kolóniához tartoztak.

A moszkvai cári audiencia után a moszkvai csehek augusztus 23-án a cseh klub helyiségében (a Bogoslowskij Perenek-en) gyűlést tartottak, melyen beszámoltak az audienciáról és felolvasták az augusztus 22-én kibocsátott moszkvai cseh kiáltványt, mely a huszita önkéntes légióba való belépésre hívta fel a külföldön tartózkodó cseheket:

„Csehek! Közöttetek az összes fegyverképesek, különösen az osztrák hadsereg tartalékosai, erkölcsileg kötelesek a cseh önkéntesek soraiba lépni.

A győzelmes orosz hadsereg most hősiessé indul a szlávoknak a vérszomjas német fenevad karmaiból való felszabadítására, tehát sokat szenvedett csehtót népünkért is harcol.

Oroszországnak örök ellenségeink feletti győzelme meghozza nekünk a régen óhajtott szabadságot és állami függetlenséget.

Testvérek, bizonyítsátok be, hogy a mi egykori győzelmes huszita hadseregeink emlékéhez méltóak vagytok, melyek előtt az egész német-római Európa reszketett és melyeknek hatalmas „Bozi vojovnici“ éneke a német hordákat futásra készítette.

A moszkvai és pétervári cseh komiték a haza iránti szent kötelességérzettől áthatva a hatóságok elé egy cseh önkéntesosztag szervezésére vonatkozó kérelmet terjesztettek, mely — az orosz hadsereggel karöltve, — az adott pillanatban a cseh korona országaiba nyomul és a hazát, mely a XVI. század óta a Habsburgok igája alatt nyög, ellenségeitől meg fogja szabadítani.

Kérésünket teljesítették!

A cseh komité.“

Az önkéntes csapat toborzását megkezdték. Toucek, Konicek, valamint Ámost Vlastimil orosz városokba, melyekből csehek laktak, toborzó propagandaútra indultak. A toborzott pétervári és moszkvai önkénteseket később Kievbe indították, ahol a cseh légióba beosztattak. A moszkvai komité táviratilag felhívta az amerikai cseheket is támogatásra, akiknek nevében a csikágói „Hlasatel“ válaszolt.³

Az orosz kormány elfogadta Cervinka tábornok javaslatát egy cseh légió felállítására vonatkozólag. Cervinkától függetlenül közbenjárt az orosz kormánynál a moszkvai Konicek és a pétervári Reimann Zdenko is,⁴ aki Szuchomlinov hadügyminiszterhez a cseh légió engedélyezése érdekében küldöttséget vezetett. Cervinkát augusztus végén reaktiválták vezérmagyi ranggal és speciális szolgálatra a kievi katonai kerület vezérkarához osztották be. Ez a speciális szolgálat a cseh légió, mely a „Ceská družina“ nevet kapta, szervezésének orosz katonai részről való vezetése és az egész mozgalomnak orosz katonai szempontból való ellenőrzése. A hadügyi kormány Kievet jelölte ki a cseh légió szervezési centrumául és ezért a pétervári önkénteseket, valamint a Moszkvában Lotockij orosz alezredes által szervezett huszita légiót is Kievbe indították.

Kiev cseh kolóniája ezen orosz kormányrendelet következtében az oroszországi monarchiaellenes cseh mozgalomban a vezető szere-

¹ Masaryk: i. m. 166. 1.

² Das Verhalten etc. 270. 1. (A felhívás megjelent a „Ruszkoje Szlovo“ 1914. 1922 aug. számában.) A cseh légió történetét legújabbban magyar nyelven megírta Rátz Kálmán: Az oroszországi cseh-szlovák légió története.

³ „Felhívásukat megkaptuk. Az amerikai csehek mindent el fognak követni, ami erejükből kitelik.“

⁴ Reiman 1880-ban szül. Teplitzen és 1891 óta Pétervárott ékszerész volt.

pet magához ragadta.¹ A pétervári és moszkvai komiték előkészítő működése után felhívta a kievi komité a varsói, pétervári és moszkvai cseheket, hogy közös konferenciára gyűljenek össze augusztus 28-án Pétervárott. A konferencián megjelent a moszkvai Konicek és Touéek, a kievi Cervený Otakar, Dedina Ferenc és Paul Ferenc. A varsói megbízottak csak szeptember 2-án jelentek meg a gyűlésen, amikor a főkérdésekben már megállapodtak. Varsói megbízott volt Hampel J., Hromadký V., és a tót származású Ország J. M. A péterváriak részéről Cermák Bohumil Osipovic és Klecanda György.² A konferencia elhatározta, hogy „Oroszországi cseh tanácsa” címmel egyesületet létesít, melynek elnöke Cervený, alelnöke Paul és titkára Dedina lett. A tanács alapszabályait rögtön be is nyújtották. A memorandumot közösen megszerkesztették és szeptember i-én kihallgatást kértek a hadügyminisztériumban. Szaszonov 2-án fogadta őket. Arra kértek, hogy a konferencia 16 tagját fogadja a cár kihallgatáson. Majd közölték vele, hogy Cseh-Morvaországból, Sziléziából és Felsőmagyarországból független cseh királyságot akarnak alakítani. A cár Szaszonov közbenjárására szeptember 4-én déli 12 órakor fogadta Carszkoje Szelőbán a konferenciának Szaszonov által kijelölt négy tagját: Klecandát, Cervenýt, Koniceket és Országot. A kihallgatási teremben levő billiárdasztalon Ausztria-Magyarország térképei voltak kiterítve. A cár Reáin ezredes adjutáns jelenlétében hallgatta meg a deputádót, melynek szónoka Cervený a következő beszédben kérte a cár támogatását:

„Császári Felség! A germán és szláv harc jelen történelmi napjaiban bátorkodunk, mint Szentpétervár, Moszkva, Kíev és Varsó cseh lakosainak delegátusai és mint az oroszországi cseh és tótok vezetői Császári Felségedhez, mint az egész szlávság dicső védőjéhez, jelen emlékiratunkkal fordulni. Most amikor a cseh nemzetnek legértékesebb férfiai Ausztriában vagy fogságban vannak, vagy pedig más módon elhallgattattak, amikor a tízmilliónyi csehtót nemzetnek, mely a szlávság iránt a legnagyobb szeretettel és a hatalmas Oroszország iránt a legnagyobb tisztelettel viseltetett, nincsen alkalma, hogy kívánságainak kifejezést adhasson, most bátorkodunk ezen memorandumunkat Császári Felséged elé terjeszteni azzal az alázatos kéréssel, hogy Császári Felséged kegyeskedjék figyelmét a cseh nemzet szenvedései felé irányítani, melyeket évszázadok óta úgy kulturális, mint gazdasági tekintetben elviselt. Az előmunkálatok, melyek az összes politikai pártokban végeztek, adják nekünk az erkölcsi jogot ahhoz, hogy emlékiratunkban kijelentsük, miszerint a nyers német és magyar iga alatt nyögő tízmilliónyi csehtótság álmainak megvalósulását jelentené a felszabadítás, ez a tízmilliónyi nemzet nemcsak tud, de akar is dolgozni úgy saját népének üdvéért, mint az egész szlávságért és kéz a kézben a hatalmas Oroszországgal.

Istenhez fohászkodunk, Goszudar (Felség), dicső seregét segítse meg, hogy a Felséged akaratából megkezdett nagy felszabadítási munkát és az összes szlávság egyesítését befejezhesse.

Kívánságainkat, melyeket megbízottaink bátorkodtak Császári Felségednek már Moszkvában előadni, ismételjük. Szent Vencel szabad és független koronája ragyogjon fel a Romanovok koronájának dicső fényében. Isten ortalazza meg, Goszudar és dicső családját sok éven át!”

¹ A kievi kolónia augusztus 18-án proklamációt bocsátott ki, melyben felhívta a cseheket és szlávokat, hogy az ősi ellenség dien jelentkezzenek, mert „„nagyszláv anyánk élethalál harcot folytat.” A kiáltvány aláírói voltak: Andrlé O., Cervený O., Dedina F., Gírsa F., Herman F., Jíndrisek J., Glos J., Kutman A., Moser J., Paul F., Svihovsky V., Vondrák V. dr., Zumann F. — egyetlenegy tót sem volt köztük, ³ Cervený Ottakar Vencel sz. 1850 Könígggrätzen, 30 év óta Kíevben hangszerkereskedő volt, Dedina Ferenc mérnök, gépgyáros, Paul Ferenc mérnök, Ország József kereskedő Varsóban, Hromadko, elektrotechnikus.

A cár figyelemmel hallgatta meg Cervenyt, majd átvette a fehér bőrbbe kötött emlékiratot és beszédbe elegyedett a küldöttség tagjaival következőképen:

II. Miklós: Mindez érthető, mindez Uraim, nagyon szép, ugyebár, ti oroszországi csehek vagytok, de mit szólnak ehhez testvéreitek Csehországban? A határon túl?

Klecanda: Engedje meg Felség, hogy ebben az ügyben felvüágositással szolgáljak. Nemrég érkeztem a cseh Prágából, ahol résztvettem a Cseh Nemzeti Tanács ülésén. Ott ezt a kérdést megtárgyalták és különbség nélkül valamennyien megegyeztek abban, hogy Felségedhez deputáció küldessék, mely kérje Felséged támogatását. Kramárnak kellett volna a Cseh Nemzeti Tanács üzenetével Oroszországba utaznia, útközben azonban állítólag letartóztatták és hogy azután mi történt vele, nem tudjuk.

II. Miklós: És hogy tudtak az ülésen ilyen nyíltan beszélni?

Klecanda: Az ülés titkos volt.

II. Miklós: Most már értem.

Cervenyt bemutatja Országh Jánost: Varsói küldött, Országh, magyarországi tót.

II. Miklós: Hát hogy megy a dolguk Magyarországon?

Országh: Felséged, nagyon rosszul, még tótul sem engednek beszélni. Én magam külföldön, Szófiában és Bukarestben tanultam. Örülök, ha hazautazom, a szívem repes az örömtől, mihelyt azonban hazatérek, a szívem vérzik. Ha ez az állapot Szlovenszkon még egy emberöltőig eltart, így belőlünk, tótokból aligha marad valaki.

II. Miklós: És ti, tótok, kívánjátok a csehekkel való egyesülést?

Országh: Igen, Felség, forrón kívánjuk azt, hogy cseh testvéreinkkel egyesülhessünk.

II. Miklós: Mutassa csak meg a térképen, hogy országuk hol határos a csehekével.

Országh és Klecanda erre közösen megmutatták a tótoktól lakott területeket és az egész cseh-tót részt. Majd mikor a kért csehtót állam ausztriai határa iránt érdeklődött, megmutatták neki a Duna-vonalat, mire a cár kérdé: Mit kívánatok még magatoknak?

Cervenyt: Felséged, mi Bécsset is kívánjuk.

II. Miklós meglepődve nézett a küldöttekre.

Cervenyt: Igen Felséged, Bécsben félmilliónál több cseh lakik és ha a miénk lesz, egy esztendő alatt millióra rúgna a számuk.

II. Miklós: Hogyan értsem ezt?

Erre megmagyarázták neki, hogy a bécsi csehek többsége a népszámlálás alkalmával németnek lett bejegyezve.

II. Miklós: Ha tehát mindez így történnék, mint azt kívánjátok, úgy országotok Oroszországgal lenne határos.

Klecanda: Igen, Felséged, mintegy 25—30 versznyi hosszúságban lenne Oroszországgal közös határunk.

II. Miklós: Hát ez nagyon szép lenne. — Köszönöm Uraim,

információikat, remélem, hogy Isten megsegít bennünket¹ és hogy kívánságaik beteljesülnek.

Cervený: Császári Felséged, kegyeskedjék legmélyebb hálánk kifejezését fogadni kegyteljes szavaiért, melyekkel az általunk előadottakat figyelemre méltatni kegyes volt.²

A küldöttség részére Carszkoje Szelóban, a császári palotával szomszédos épület egyik termében ebédre volt terítve. A cár ReSin ezredes útján Országhtól Felsőmagyarország etnográfiai térképét kérte és egy külön memorandumot Szlovenszkórol.³

A cári kihallgatás tehát tulajdonképpen semilyen konkrét ígéretet nem produkált. A küldöttség tagjai, mint a fenti idézetekből látjuk, hazugságokkal dolgoztak, hogy a cár bizalmatlanságát és kételkedését eloszlassák. Így mindenekelőtt Klecanda a Cseh Nemzeti Tanács titkos ülésére hivatkozik és Kramár missziójára, sőt elfogatására, holott 1914 szeptember 4-én Kramár elfogatásáról szó sem volt, sőt ő volt ekkor Stürkgh osztrák miniszterelnöknek egyik bizalmas tanácsadója. Klecandának nyilatkozatával hasonlószerű volt Országh János sóhajtozása. Országh apja, aki egy túród és árvái gyolcsos családból származik, mely különösen Oroszországba exportálta a tót gyolcsosárut házalók útján, a tót házalókereskedelem intenzívebb kihasználása céljából Varsóban letelepedett és ott nagykereskedést nyitott a házaló kereskedelem részére. Ilyen tót vállalatok létesültek Szófiában és Bukarestben is. Ezek majdnem mind az Országh és Polónyi család kezén voltak. Ebből magyarázható, hogy Országh Szófiában és Bukarestben végezte tanulmányait. Egy dorozsosodott, idegenné vált tót, aki minden tekintetben orosz célokat szolgált és egyáltalán nem lehetett hivatva arra, hogy a tót nemzetet képviselje. Mindenképpen kiemendő az, hogy a pétervári konferencia 16 tagja közül csak egyetlenegy tót származású orosz volt, aki csak szeptember 2-án jdent meg a konferencián, amikor a konferencia az „Oroszországi Cseh Tanács“-ot már megalkotta és a memorandumot megszerkesztette. Ez a cseh tanács a tótok hozzájárulása nélkül kívánta Szlovenszkót bekebelezni a Romanov-dinasztia alatt alapítandó cseh királyságba, tehát a csehek a tót nemzet megkérdezése ndküli annexiót hirdettek, amikor pedig Országh megjelent, természetesen szintén mint a Romanov megoldásnak és nagyszláv ideának híve, nem beszélhetett az ellen, „hogy Szent Vened koronája a Romanov-házból származó király fején ragyogjon“! — amint ezt Konicek Moszkvában és Cerveny Carszkoje Szelóban hangoztatták. Országh azonban mégis szükségesnek tartotta, a konferencián kifejtetni azt, hogy a tótok csak azon fdtétel alatt vehetnek részt ebben az új királyságban, ha nemzeti és nyelvi jogaikat respektálják és Szlovenszkónak teljes autonómiát adnak, amit a jelenlevő tizenöt cseh minden további nélkül meg is ígért, mert hiszen ez az ígéret nem volt kötelező. A csehek a háború alatt mindent megígértek.⁴ A cár és környezetének felfogása a tót

¹ Cervinka szerint a cár búcsúszavai így hangzottak: „Köszönöm, Uraim, információkat, remélem, hogy Isten megsegít Titeket és hogy etc....“

² Cerveny: i. közi.

³ Masaryk: i. m. 146. 1.

⁴ „Slovák“ 1923. ápr. 24.

kérdésről a cseh-tót megoldástól eltérő volt. Oroszország nem gondolt a cseh területek megszerzésére vagy felszabadítására, hanem ténylegesen csakis Felsőmagyarország keleti és középső részét kívánták különösen az orosz szlavofilek bekebelezni.¹

Oroszországban tehát a cseh-tót egyesülésnek nem igen volt népszerűsége és ez csakis a háború fordulatának nyomása alatt került az orosz kormány és hadműveletek programjába. A russzofil tótok, akik Oroszországban éltek és akik igen kis számban voltak, kezdetben hallani sem akartak a cseh megoldásról. Így Kvacala János dorpáti egyetemi tanár² a cseh mozgalomtól teljesen különállóan akarta a russzofil tót mozgalmat megszervezni és Kiebben egy ilyen tót önkéntes szervezetet létesített is, mely mint szabad csapat működött volna és a Felső-Magyarországba bevonuló orosz hadsereg mellett russzofil propaganda munkát fejtett volna ki. Kvacala a cseh-tót nemzetegységi mozgalomnak ellenzője volt és az egyesülésből a tót nemzet romlását jósolta meg. Ebben az értelemben memorandumot is nyújtott be az orosz kormányhoz. Sikerült is neki az oroszországi tótok nagy részében a cseh tervekkel szemben jogosult bizalmatlanságot felkelteni.³ Kvacala nézeteit, aki szlavofil körökben tudományos működése következtében ismert volt, a kormány és a cár is ismerte. Ennek tulajdonítható az, hogy a cár kételkedését fejezte ki afelett, hogy a tótok a csehekkel való egyesülést kívánják és csak amikor Ország a cárt megtévesztette, foglalkozott a kérdéssel, a nélkül, hogy kötelező ígéretet tett volna. Már a Szaszonovnál való kihallgatás alkalmával is orosz részről kifejezték az egyesítés iránti szkepticizmust. Az orosz külügyminiszter ugyanis azt kérdezte a küldöttektől, hogy miként képzelik a katolikus cseh nép viszonyát egy óhitű Romanov uralkodóhoz? Erre a küldöttség tagjai a cseh toleranciára hivatkoztak ugyan, azonban amint az oroszországi cseh mozgalomnak azon tendenciája mutatta, hogy nemcsak a druzinában résztvevők, hanem a cseh kolóniák tagjai is csoportosan áttértek az óhitre, a cseh népnek az óhitre való áttéréséből nem csináltak volna fontos lelkiismereti kérdést. Szaszonov a cártól eltérően csakis cseh kérdéssről és a cseh kérdés megoldásáról beszélt: „Ha Isten az orosz fegyvereknek döntő győzelmet fog küldeni, akkor a teljesen önálló királyságnak felújítása az orosz kormány szándékainak meg fog felelni; ez a kérdés már a háború kezdete előtt és alapjában véve a csehekre kedvező szellemben eldöntetett.”⁴ Szaszonov nemrég megjelent emlékirataiban megemlíti, hogy a cár és ő, valamint az orosz közvélemény a háború kezdetén Csehország függetlenségét a háborús célok egyikének vallották, azonban a terv tényleges megvalósítását magára a cseh népre akarták reábizni. Szerinte ennek tudható be, hogy az orosz kormány a cseh államalakításra vonatkozólag nem volt programja és terve. A cseh küldöttség audienciájáról említi,⁵

¹ Masaryk: i. m. 149. 1.

² Kvacala sz. 1862-ben a bácsmegyei Petrőcön, a dorpáti egyetem teológiai fakultásán az egyháztörténet tanára, aki Comenius Amos Jánosról hatalmas német munkát írt és egész életét Comenius tanulmányozásának szentelte.

³ Kvacala, aki Kievből visszatért hazájába, ezért nem lehetett a tót „Matica” titkára. Ez volt a bosszú.

⁴ Masaryk: i. m. 147. 1.

⁵ Óervinka: i. m. 42. 1.

hogy „a cár a küldöttséget kegyesen fogadta és egy térkép alapján a jövőbeni cseh-tót állam határait részletesen megbeszélte, amint ezeket a küldöttek maguknak elképzelték.“ Ámbár Szaszonov emlékirataiban azon fáradozik, hogy a cseh-tót államalakításra vonatkozó orosz politikát a csehek előtt kedvező színben feltüntesse, úgy ő, mint a cár csupán Istenre és a győzelemre hivatkoztak és konkrét ígéretet nem tettek. Szaszonov a cseh-tót egyesülést nem említette. Valószínű az, hogy a nagy cseh területi igények nem tetszettek Pétervárott. A cseh memorandum a cseh államot, amint azt említettem, Alsó- és Felső-Ausztria jelentős részére is ki akarta terjeszteni, úgyhogy Linz és Bécs csehországi városokká lettek volna, amin a cár a kihallgatáson nevetett és Cervinka tábornok szerint humorral jegyezte meg: „Tehát ehhez mindjárt Bécset is hozzá kell csapni?“¹ A cseh területi kapzsiságnak háttérében az orosz fegyverek győzelmében vetett feltétlen bizalom állt. 1914 szeptembere az osztrák-magyar haderő nagy visszavonulását hozta. Lemberg és azután Galicia legnagyobb része majdnem Krakóig orosz kézbe került. A szlávok azt hitték, hogy a következő orosz előnyomulási akció végleg felborítja a monarchiát. Az oroszországi csehek ezért emeltek már ekkor igényt Német-Ausztria nagy részére is. A cári kihallgatás után valósággal mámorosak voltak hivalkodásukban, ámbár erre okuk nem volt. Csak azt látták, hogy az orosz kormány és a cár kedves szavakat intéz hozzájuk és ezt készpénznek vették, bár, mint Masaryk állítja, sem a cárnak, sem Szaszonovnak semilyen pozitív nagyszláv, annál kevésbé cseh-tót programja nem volt és csupán eszköznek használták a cseh propagandát.

STEIER LAJOS

¹ S. D. Sasonoff; Sechs schwere Jahre. Berlin, 1927. 333. 1.

AZ ALSÓRÁKOSI RÉTEK

— Adatok a fővárosi lakáskérdés megoldásához —

A SZÜKSÉGMUNKÁK gyors megindításával kapcsolatban a főváros bizottsági ülésein ismét napirendre került a halálsorompók megszüntetésének évek óta vajdó kérdése. Ez aktuálissá tette az alsórákosi rétek egész problémáját. Fokozta még városfejlődés szempontjából e kérdés jelentőségét a parlamentben az Országos Lakásépítési Hitelszövetkezetről egyidejűleg folyó vita, mert a halálsorompók ügyén kívül ez is élénken érinti e fejlődő és fejlődésre hivatott mostoha városrész jövőjét.

Ha ma valaki elvetődik erre a vidékre, a zuglói villamosvágányok végződésénél azt hiheti, hogy itt már élet nincs tovább. Nyáron hatalmas porfelhők borítanak el mindent, tavasszal és ősszel pedig az egész vidék sártengerré változik, sőt az alacsonyabban fekvő részeket nem egyszer víz önti el. Pedig az itt kezdődő „átokverte birodalom“, — ahogy nevezik — több mint 1600 holdon — három kerület közigazgatásában terül el. Kétezeröttszáz lakóház van rajta, közel harmincezer lakóval. De amíg e számok azt mutatják, hogy itt az élet ereje tört fel és a kisemberek otthonvágya egész várost varázsolt elő, addig sajnos látnunk kell, hogy a csatornázás és egyéb közművek, kövezés nagyrészt ismeretlen fogalmak e vidéken. A legmostohább viszonyok főleg a Rákosrendező pályaudvar és az Erzsébet királyné-útja közt elterülő vidékeken tapasztalhatók, ahol az utcák teljesen elhanyagoltak. Mindennek ellenére a kis házak, viskók gombamódra nőttek ki itt a földből; az építetőknek több mint a fele engedély nélkül hordta össze a maga kis putriját. Ha tovább nézzük a vidéket, mindenütt ezeket a fejlődést gátló viszonyokat tapasztalhatjuk. Az Erzsébet királyné-útja másik oldalán a Kerékgyártó-, Ilosvay- és Istvánfiy-utcáknak a Rákospatakhoz közel eső része erősebb esőzés esetén víz alatt áll. Ugyanígy az Egressy-út vidékén a Répássy- és Benkő-utcák környéke, a körvasút felé pedig a Mogyoródi-, Gróf Gvadányi- és Bonyhádi-utcáktól határolt vidék. Közlekedés teremtése is, amely kultúrát vinne a vidékre, egyelőre lehetetlen, mert az utcák autóbuszjáratokra használhatatlan állapotban vannak.

Ezek a megállapítások nem hangulatkeltő színezések: rideg valósága ez ennek az „átokverte tájnak“. Pedig ha Pest fejlődési lehetőségeit vizsgáljuk, szembeötlő, hogy a város mindenfelől körülzárt területe egyedül éppen az alsórákosi rétek felé, a Keleti és Nyugati pályaudvarok közötti sávban tudna akadályok nélkül továbbterjeszkedni. Az alsó összekötő vasúti hídnál mindjárt a Közvágóhíd és a Ferencvárosi

állomás zárják el a város fejlődését; majd a Népliget, a Józsefvárosi pályaudvar és a Köztemető a Keleti pályaudvarral teszik lehetetlenné a továbbterjeszkedést. Ha pedig a Duna felső részétől indulunk el, azt tapasztaljuk, hogy csupán közvetlenül a Duna mellett van lehetősége a városnak egészséges folytatására, ami a Külső-Lipótváros gyors fejlődésében jelentkezik is; a Terézváros már ismét beleütközik a Nyugati pályaudvarba, majd a Városligetbe. Így, ismételjük, az egészséges továbbfejlődésre lehetőség egyedül az István- és Kerepesi-utak között elterülő Istvánmezőn keresztül van az alsórákost rétek felé. Ámde ezt a fővároshoz legjobban kapcsolódó hatalmas városrészt is, mely Angyalföldtől Rákosfalváig egy nagy egységben terül el, a ceglédi vasútvonal a maga hírhedt halásorompóival választja el a főváros testétől. Ha mégis állítjuk, hogy ez a sáv a legalkalmasabb a fejlődésre, ennek oka az a szerencsés körülmény, hogy egy vasútvonalat aránylag sokkal könnyebb kiküszöbölni, mint egy pályaudvar, vágóhidat, vagy más üyen nagy területet elfoglaló, hatalmas építményeket, aminőket az előbb soroltunk fel a város körvonalának megrajzolásánál. Azt a lehetőséget, hogy a vasútvonalakat el lehet vezetni másfelé is, annál inkább fel kell használni, mert a város testébe ékelődő vasút mindenütt akadályt jelent még akkor is, ha a sorompók helyett alul- vagy felüljáróval oldják meg az átmenő forgalom kérdését, mert a közlekedés így néhány forgalmasabb útvonal átjárói felé irányítódik. Az utcák nagyrészét a vasút kettévágja és mint abroncs zárja el az útvonal két szakaszát egymástól. A városok vérkeringése azonnal megérzi az ilyen testét szorongató vaspántokat és a fejlődés azokban az irányokban, ahol erei le vannak kötve, megszűnik. Érdekes példát nyújtanak erre a sokkal rugalmasabb anyagú, könnyen áttörhetőnek látszó ligetek, sőt bizonyos mértékben a folyók is. Ahol egyszer a kereskedelmi élet elakad, ahol üzleti utak nincsenek, ott a terjeszkedés nyomatéka megszűnik, vagy legalább is ellankad. Vasútvonalnál egyetlen megoldás — ha már feltétlenül át kell vezetni a város valamely részén — magas, vagy mélyített vasút építése, amikor minden egyes utca megszakítás nélkül vezethető rajta keresztül.

Alsórákost a ceglédi vonal halásorompóinak megszüntetésével azonban most újabb veszély fenyegeti, mert ezek eltávolítását a töltés felemelésével óhajtják megoldani. Ezt a tervet pedig nem szabad megvalósítani, mert így csak újabb kínai falat építenénk, akkor, amidőn erre semmi szükség nincs. Az egész vasútvonalat ki kellene telepíteni innen és a megmaradó többi pályatest okszerű felhasználásával lehetne a végleges rendezést megoldani. A várost átszelő vonal megszüntetése esetén a ceglédi vonatokat Kőbánya-Kispest állomás után új irányban a kőbányai sertéshizláló teherpályaudvar felé lehet irányítani, ahonnan további vasútvonal vezet már a Keleti pályaudvarra. Az ugyanannyi vonatpárt jelentő hatvani forgalmat pedig a körvasúton keresztül a Nyugati pályaudvarra irányítanák. E felcserélés folytán sem nem zsúfolódnék, sem forgalmából nem veszítene egyik pályaudvar sem. E megoldás üzemi fenntartásban sem okozhat jelentős különbséget a mai helyzettel szemben, mert amíg a hatvani vonal négy kilométerrel hosszabbodik, ugyanakkor a ceglédi vonatok viszont három kilo-

méterrel rövidebb pályát futnának be. Így a hírhedt „ceglédi vonal“ eltávolításával a város testétől mostanáig elvágott rákosi rétek mostoha sorsát egyszerre megváltoztatnék, hogy itt hatalmas munkástelepek, új villa és kertvárosok létesülhessenek. Hangsúlyoznom kell, hogy ehelyütt a fővárosnak csak a pesti partjáról szólok, mert azt igen jól tudjuk valamennyien, hogy lakótelepek, főleg kertvárosok céljaira sok-Imi kedvezőbb a budai hegyvidék és a helyes várospolitikának természetesen az óbudai, szemlőhegyi és az Istentől is kertváros céljaira teremtettt vidékeket kellene elsősorban beépíttetnie. Figyelemmel azonban arra, hogy a városok természetes fejlődése mindenkor gyűrűszerűen történik, egy-egy városrész érdekében nem szabad más negyedeket elhanyagolni vagy erőszakkal a fejlődésüket megakadályozni. Az alsórákost rétekeknek, mint munkásnegyednek van jövője. Hogy helyzeténél fogva mennyire hivatott erre, bizonyítják a kis házak ezrei, amelyek minden nehézség ellenére eddig is gombamódra épültek e vidéken. Főleg a környékbeli gyárvasosok munkásai telepednek le szívesen e vidéken, mert sok gyár és ipartelep közvetlenül itt terül el a város jelenlegi övezeti beosztása folytán.¹ Fekvése folytán közvetlen közlekedési vonalakat lehet majd létesíteni a pestkörnyéki gyárvasosok felé, anélkül, hogy a város amúgy is megterhelt centrális vonalain a forgalom növekednék. Ez például a budai hegyvidéknél egyáltalán nem így van, eltekintve magának az úrnak is jelentősen hosszabb voltától. (Sajnos Budapest területén a nagy gyámegyedek fejlődése jelenleg inkább csak elméleti jellegű, mert az egy-két meglévő ipartelepen kívül az építésügyi szabályzat övezeti beosztása szerint gyártelepek létesítésére engedélyezett területek mind a főváros tulajdonában vannak. E területek eladása esetén az itt létesülő gyárak munkásainak egy része szintén feltétlenül az alsórákost réteken fog elhelyezkedni.)

E munkástelepeket természetesen meg lehet szakítani szebb tisztviselői kertvárosokkal és villanegyedekkel. Ezért igen fontos, hogy most a tavasszal az állam által támogatott és valószínűleg jelentékeny mértékben meginduló családiház építkezést a főváros műszaki adminisztrációja kellő felkészültséggel várja, nehogy ennek az akciónak is az legyen az eredménye, hogy ismét csak a fővároskörnyéki telepek fejlődjenek, ugyanakkor amidőn Budapest területén üres síkságok terülnek el. Ezek a homokszivatok bizonyítékai annak, hogy az utóbbi évtizedek várospolitikája milyen abnormális állapotokat tudott teremteni. E helytelen telekpolitika eredménye, hogy akkor, amidőn Budapest területe a többi európai fővárosokénál közel háromszor nagyobb és viszont lakosságának száma csak egyharmada, ugyanakkor a pestkörnyéki falvak egymásután fejlődnek a főváros rovására. Ezeknek a környékbeli településeknek virulása a helytelen városirányítás és rendezés következménye. A főváros politikai határain belül ma is — sajnos — oly nagy pusztaságok vannak, hogy a környező városokat és falvakat, mint Újpest, Pestújhely, Rákosszentmihály, Kispest, Pest-

¹ A budapesti építésügyi szabályzat a főváros területét általános városrendezési szempontból nyolc övezetre osztja. Az egyes övezetekre más-más beépítési mód van engedélyezve, illetőleg előírva. Így pl. az I. és II. Övezetben zárt sorban és meghatározott magasságokban lehet építkezni, stb.

erzsébeti Albertfalva és a többi mind-mind kényelmesen betolhatnánk Budapest be nem épített részeire. Ezért kell Budapest városi vezetőségének szakítania avval a tervtelen politikával, amely a székesfővárost belső struktúrájánál fogva annyira jellemzi. Ne az egyes pártok, vagy pártvezérek befolyása érvényesüljön egész városrészek kialakulásánál. Szomorúan kell nap-nap után éreznünk, hogy sokszor a kicsinyes egyéni érdekek okozták igen fontos városrendezési esetekben az egész várost helyrehozhatatlanul érintő helytelen megoldásokat. Ezek ellen a sokszor lehetetlen állapotok ellen igyekeznek küzdeni a szakemberek közel két emberöltő óta. Első lépés volt ily irányban az 1870: X. t.-c. megalkotása, amely a fővárost — melynek fejlődése és ereje az egész nemzet egyetemes érdeke — egy magasan álló fórumnak, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának irányítása alá helyezi. Fontos lenne ezt az intézményt a mai időkben sok tekintetben erősebb és aktívabb hatalommal felruházni és hatáskörét feltétlenül mintegy 30 kilométeres körzetben kiterjeszteni. Tudjuk és látjuk ma már, hogy a nagyvárosnak hatóköre mily erős, messzeterjedő. E körben pedig a város fejlődésére és életére a legkülönbözőbb tényezők hatnak: közlekedési, élelmezési viszonyok, telekárak, adóteher, közegészségügyi és számtalan más körülmény befolyásolja a szervesen hozzátapadó környék alakulását. Teljes irányítást csakis minden tényezőnek magasabb szempontból való összefoglalása révén lehetne gyakorolni. Szükséges volna természetesen, hogy e tényezők kialakulásának mélyéig le lehessen nyúlni. Éppen ezért örömmel üdvözölte mindenki Padányi Gulyás Jenő tollából a Magyar Szemlében eddig megjelent tanulmányokat, amelyek világosan és a tények súlyával mutattak rá arra, hogy a székesfőváros érdekében a Fővárosi Közmunkák Tanácsának a hatáskörét minél hamarabb terjesszék ki Nagy-Budapestén túl egészen addig, ameddig a főváros életének gyűrűzése elhat. Minden egyes nappal nemcsak késünk, hanem egy-egy időközben történő helyrehozhatatlan lépéssel a város jövőjét engedjük elrontani.

Mint láttuk egy városrész továbbfejlődése mindig a környező városrészekkel egybefolyó és számtalan hatásnak kitett körülménytől függ, így a fejlesztés programja is a helyzet teljes ismeretét, a szétágazó szálak egybefogását kívánja. Enélkül egyetlen városrész rendezéséhez sem szabad hozzányúlni.

Az alsórákost réteknél is sorba kell vennünk az Összes város-szabályozó tényezőket és elsősorban megfontolt tervek alapján az egész városrésznek a mai időket kielégítő modem szabályozási módosítását kell megteremtem. Az övezeti beosztás módosításával meg lehet adni az egészséges terjeszkedési lehetőségeket: nagyobb, kereskedelmi célra alkalmas útvonalak kiépítésével lüktető életet lehet teremteni e vidékeken, amely maga után vonná a környező utcák gyors fejlődését. Kaffka Péter — nemrégiben a Magyar Szemlében mondotta ki Budapestről írt modem városrendezési fejtegetése során, hogy ha valamely városrész nem kap a város centrumából kiinduló megszakítatlan kereskedelmi útvonalakat, annak fejlődése megáll. Nem szabad pusztá nagy kertvárosokat emelni; az ilyen telepeket a város életereivel, zárt sorú, kereskedelmi életre alkalmas útvonalakkal kell keresztülszelni. Ennek

gyakorlati megnyilvánulását különben Budapesten, főleg a budai oldalon gyakorlatban is megfigyelhetjük. Az alsórákost réteken is három-négy üzleti útvonalat kellene keresztül vezetni, amely a város életét egészen a Rákosszentmihály határában vonuló körvasútig vinné ki, hogy a közben elterülő mezőségeken a telepedésnek lendületet adjon. Egyik útvonalnak természetszerűleg kínálkozik a Thökölyi-út és folytatása. Itt kisajátítással meg lehetne szüntetni a jelenlegi előkerteket úgy, hogy egy kiszélesített szép széles utat nyernénk, amely méltó fővonala lehetne Alsórákosnak. Ezeket az utakat feltétlenül az első építési övezetbe — amely építési mód jelenleg a Nagykőrútig és az egyes kiágazó főútvonalak mentén van megállapítva — kellene sorolni, esetleg az épületmagasságok korlátozásával. Es ez természetszerű is, mert éppen úgy, mint ahogy a Rákóczi-út, a Baross-utca, az Üllői-út stb. kiágazólag idesoroltattak, a jövőre gondolva kell ezeket a fontos közlekedési fővonalakat is kiépíteni, evvel egyben megtakarítva a későbbi átalakítás nehézségeit és költségeit. A másik fővonal a Béke-utca lehetne. Így e két közlekedési vonal a fejlődés szempontjából akadályt jelentő Városligetet körülölelve, annak bénító hatását erősen csökkentené. A Nyugati pályaudvart — már nem egy terv készült erre nézve—le kell süllyeszteni és az odavezető vonalakat mint mélyvasutat kell vezetni, hogy a kereszt-utcákat megszakítás nélkül vezethessék át a vasútvonalon. Az Andrassy-út meghosszabbítása — a közlekedés folytonosságának a ligeten át való megteremtésével — szintén jelentékenyen hatna a környék fejlődésére. Ha mindezek megvannak, akkor a Dunától a Keleti pályaudvarig egységes továbbfejlődésre alkalmas megoldást sikerült teremteni. Ily módon, közlekedési fővonalakkal részben átszelve, részben körülfontva, a Városliget is megszűnne további akadály lenni.

Igen lényeges volna azonban a közlekedési programnak tervszerű megállapítása is, mert ma, amidőn a közlekedés a lakosság egyik legfőbb életfeltételévé vált, a legkisebb hiba is azonnal érezteti hatását és egyetlen helytelen megoldás egész városnegyedek életét sorvaszthatja el.

Az alsórákosirétek egész fejlődésében azonban legfontosabb szerepet a telekpolitika fog játszani. Ez kényes és nehéz kérdés. Vigyáznunk kell, hogy jól fogjuk meg, mert ezen múlik a telepítés sikere. Ma a szegények, a kisemberek a legelhanyagoltabb helyeket keresik fel, ahol részben a telek ára is olcsó, másrészt az építkezéseik is egyszerűbbek lehetnek, az engedélyezéseket pedig nem veszik oly szigorúan. Ennek az állapotnak káros volta ott jelentkezik, hogy így állandóan új és új helyeken épül pár házikó, s mihelyt ez a kismértékű telepítés némileg már szintén e^neli a telekárakat, a következő építők ismét továbbmennek. Természetesen ez egymástól nagy távolságokban fekvő apró házakat a város nem láthatja el közművekkel, viszont a vidék lakosságánál ez állandó panasz forrásává lesz. Ezzel szemben egyetlen mód van: az építési tilalom bevezetése. A város egyes telektömböket, vagy városnegyedeket ellát közművekkel és építkezési engedélyt csakis ezen területekre ad ki, a város többi részére pedig egyelőre építési tilalmat rendel el. Ily módon a várost fokozatosan lehet fejleszteni. Bizonyos, hogy ennek viszont káros következményei jelentkezhetnek, az ilyenkor fel-

lépő telekspekuláció révén s a város lakossága inkább a környékbeli községekbe húzódik ki, ahol ilyen gátlásoknak nincsen kitéve, mint az nem jelentéktelen mértékben már eddig is tapasztalható volt. Már pedig egészségtelenebb állapot egy közületet nem érhet, mint hogy tagjai, akik az ő városában dolgoznak, onnan merítik jövedelmüket, ezt a közület területeiről naponként kiviszik és határain kívül költik el, más közület fogyasztói lesznek. A telekárak emelkedését, illetőleg a spekulációt ellensúlyozni lehetne telekértéknoelkedési adóval, mely az eladás időpontjában válnék esedékessé. Ennek az adónak kellő mértékben való alkalmazása tárgyaltanná tenné a spekulációt.

Egyébként pedig az építési tilalom jobb az építetők szempontjából is, akik kész utcákat és közműveket kapnak. Olesőbb az építkezés költsége is, nem szólva a rendezett környékben való élet előnyeiről. De ha elvi, vagy egyéb okokból akadályát látnók is a kifejezett tilalomnak, ahhoz mindenesetre joga volna a közületnek, hogy kedvezményekben, aminők pl. az adómentesség, csak a kijelölt területeket részesítse.

Sokan vannak, akik támadják az állami segítséget, pedig a lakásépítkezést ma már nem lehet tisztán üzleti szempontokból elbírálni. A lakáskérdés ma már nemcsak az egyénnek, hanem az egész nemzetnek, valamennyi társadalmi osztálynak kérdése. A gyermekhalandóság, a fertőző betegségek, a járványok, a zsúfolt, egészségtelen tömeglakásokból indulnak ki és lesznek veszedelmessé az egész országnak. Mert a nagy kaszás, a halál nem áll meg, a járvány terjed és éppúgy ott lesz a paloták termében, mint a napot sohasem látott pincelakások nyirkos odúiban. Kovrig Béla a rachitist, a rheumatikus fájdalokat és legfőképpen a gümőkórt kifejezetten lakásbetegségeknek tartja. De emellett rámutat arra is, hogy „a tömeglakás — közös árnyékszékeivel — minő jelentékeny módon segíti elő a tífusznak, a kanyarónak, skarlátnek, difteriának terjedését.” A leromlott lakásviszonyok káros hatásait azonban ott látjuk a kulturális és kriminalisztikai statisztikák számsoraiban is, itt fakadnak a társadalmi betegségek csirái is. Elképzelhetünk-e munkás, nyugodt életet a lakásoknak csúfolt nyomortanyákon? Nem természetes-e, hogy ez kergeti a munkások ezreit a kocsmázásba? Ott akarunk hazaszeretetei látni, ahol még a hazaszeretet alapját, az otthon szeretetét sem ismerik, mert nem is ismerhetik? Ott akarunk egészséges nemzedéket nevelni, ahol egy szobában hatan, tízen, sőt még ennél is többen laknak keverve, a fertőző betegek a még egészségesekkel? Ezt a szomorú helyzetet bizonyítják a legutolsó 1929. évi statisztikai adatok is. Budapesten pl. még mindig 9255 olyan lakást találunk, ahol egy-egy szobában hat ember alszik és 618 azon lakások száma, hol szobánként 10 ember alszik, sőt a VIII. kerületben találunk szobát, melyben a lakóknak száma 22 volt. Tehát 60.000-en vannak azon szerencsétlenek, kik hatodmagukkal, 6000-en, kik tizedmagukkal laknak, — ha ugyan lehet ezeket a nyomortanyákat lakásnak nevezni — egy szobában. Sőt ez a szomorú kimutatás fokozódik — mint előbb is említettem — egészen a 22 ember által lakott szobáig.

Ezzel a pár kiragadott adattal csak illusztrálni óhajtottam a mai hazai, különösen a budapesti lakásviszonyokat. Egyben igyekeztem

feltárni azt a helyzetet, mely kényszerítette és kényszeríti a közhatalmakat a gyors és szükséges intézkedések foganatosítására.

Sok más tényező is kívánja a lakásépítkezés elősegítését, a lakáskérdés megoldását, a közéleti szervek segítése révén. Igen fontos, hogy a nagy tömegek előtt nyitva álljon a saját családi otthon létesítésének lehetősége. Így előzheti meg többek közt és teheti talajtalanná az állam preventív úton a marxizmus agitációs munkáját, tulajdonhoz juttatván a munkásságot és mind azokat, kik munkájuk gyümölcseként otthonhoz akarnak jutni. De a legfontosabb szociális, továbbá egészségügyi, kulturális stb. szempontok mellett gazdaságilag is érdeke az államhatalomnak kellő irányítással a saját otthon gondolatát és intézményét helyes útra terelni, mert a nyugodt családi élet, melynek alapja az egészséges otthon, erősen fejleszti a munkakedvet és képességet, elérésének lehetősége pedig az eleve meghatározott cél érdekében takarékosagra és szorgalomra nevel, tehát a gazdasági élet alapját és motorikus erejét fokozza és erősíti.

Ezek a szempontok kényszerítették az államhatalmat és a közéleti szerveket arra, hogy a lakáskérdés érdekében sorompóba álljanak, különösen, amióta a lakásszükséglet a magántőke visszavonulásával hatványozott mértékben jelentkezik.

Egész a háború kezdetéig a nagy városok lakásszükségletének kielégítése építési kölcsön igénybevételével történt. Amíg a tőkének a bércaszárnyák építése jó jövedelmet biztosított, szívesen nyújtott építkezési hitelt. Később azonban a telekspekuláció, az építőanyagkارتel árfelhajtó tendenciája úgy megdrágították a lakásépítkezést, hogy a bérlők keresetének 15—20%-a — amely egészséges életszínvonal fenntartása mellett a lakbérre költhető összeget jelent — nem volt már elegendő a házakban fekvő tőke kamatjára és amortizációjára. Ezzel szemben jobb elhelyezkedést talált az iparban, ahol a kapitalisztikus fejlődés minden termelést lehetőleg koncentrálna a tőkének nagyobb jövedelmet tud biztosítani, mint az építőiparban, mely mindig több és több különféle anyagelőállító és készítő vállalatra bomolva, még ma is a kézimunka fejletlen módszereivel dolgozik. A decentralizált és szervezetlen építőipar az életképtelen kis építkezési vállalatok feleslegesen nagy számát teremtette meg, amelyek kénytelenek egy-két véletlen és bizonytalan megrendelésért egész éven át üzemben tartani irodájukat és az így keletkező rezszi költséget az építetőkre hárítják.

Ezeket a háború előtt is mutatkozó nehézségeket a háború óriási anyagpazarlása, a bekövetkező infláció s az általános gazdasági válság annyira fokozták, hogy az építőipar teljesen csődbe jutott. Ehhez járult a lakbéremelés állami korlátozása, amely a tőkét bizalmatlanná tette a bérházépítkezéssel szemben. A véletlenül és konjunktúrára váró, stagnáló vállalatok és a folyton növekvő kartellárak olyan állapotokat teremtettek, hogy semmi valószínűség nincs arra nézve, hogy valaha is sikerülni fog a békebeli árviszonyokat visszahozni.

Viszont a rentabilitással dolgozó magángazdaság szerint a lakások építési költségeinek arányban kell állniok a kereseti lehetőségekkel, tehát a tömegek jelenlegi kereseti viszonyait kellene alapul venni. A háború előtt az egyszerű munkáslakás bére a munkás keresetének

ca. 15%-át jelentette és emellett az építésbe fektetett tőke 6%-ot kamatozott. A háború után azonban az építési tőke kamatszolgálat alapján számított lakbér a munkás keresetének 35—40%-át venné igénybe, mert míg a munkabérek aranyparitáson, vagy annak alatta maradtak, addig az építési költségek 40%-al, a kamat pedig 60%-al drágult meg.

A mai kisexisztendák keresetének tőkésített 20%-a tehát Európa egy országában sem elégséges arra, hogy egészséges követelményeknek megfelelő lakást elő lehessen állítani. Így a nyereszkesedésre dolgozó bérházépítő vállalatok irreálissá váltak, mert a kislakásépítés nem biztosít megfelelő nyereséget a magántőkének. A tehetősebb társadalmi osztályok részére épült lakásoknál még mutatkozik a tőkének bizonyos fokú érdeklődése, jobban tudván elhelyezkedni ott, de a kislakásépítést már teljesen mellőzi.

Az anyagi szempontokon kívül vannak erkölcsi tényezők is, melyeket tekintetbe kell venni. A lakás, az otthon problémája mélyen belevág az ember lelki életébe is, mert a keresztény erkölcs tan magasabb követelményeinek teljesítése csak akkor várható az átlagembernél, ha valláserkölcsei élete számára annak külső előfeltételei, rendezett életviszonyai is megvannak. A legfontosabb előfeltétel pedig a rendezettség otthonon. Az elégtelen helyiség, — írja Johann Nickler főesperes „Die Wohnungsfrage und wir Katholiken“ című röpiratában, — nem utolsó oka a valódi erkölcsös házasság kérdésének, sőt gyakran ad alkalmat a gyermekek és felnőttek faji elkorcsosodására is. De a szexuális veszedelem csak egyike annak az erkölcsi veszedelemnek, amelyet az elégtelen lakóhelyiség magában hord. A zsúfolt lakásokban könnyen szétrombolódik az atyai és anyai méltóság, amellyel a kereszténység őket felruházza, a családi élethez szükséges szülői tekintély teljesen szétzilálódik. Mily gyakran lehet megfigyelni azt is, hogy a túlságosan szoros együttlét és testvéri békeség és a családis szeretet megzavarója. Hozzátehetjük mindehhez, hogy a nyomorúságos lakásvizonyok között a lélek rugalmassága, felfelé törő lendülete is elvész és kedélyfáradttá, erkölcsileg is közömbössé válik. Tehát nem lehet azt mondani, hogy a lakás kizárólag testi dolog, törődjenek vele az államférfiak, gazdaságpolitikusok, az orvosok vagy a hírlapírók, de a vallásnak semmi köze hozzá. A lakás nemcsak fizikai jelenség, hanem legszorosabban összefügg a lelki és szellemi élettel. De ha valóban csak testi dolog volna, akkor is elég oka lenne a vallásnak, hogy törődjön vele. A közismert mondás: „Ép testben ép lélek“ régi öröksége a kereszténységnek. Az Úristen nem azért teremtette az embereket — mondja továbbá Nickler — hogy rútan és betegen másszanak az életen keresztül, hanem azt akarja, hogy mint legkiválóbb földi teremtmények, egészséges és szép testtel, az Isteni mindenhatóságnak és szépségnek kifejezője legyenek. Azért gondoskodott a középkor annyi kórház és fürdő létesítéséről. Azonban mit használ ma már a legmodernebb kórház és üdülőhely, mindenfajta emberbaráti berendezés, ha nem gondoskodunk a betegség forrásainak megszüntetéséről, illetőleg csökkentéséről? És vajjon számos betegségnek nem éppen a lakás az oka? Sok bajt egyenesen lakásbetegségnek kell nevezni.

Régi mondás: „Ahova nem jut el a nap, oda eljut az orvos.“ Ezt az öreg közmondást minden idők lakásínsége igaznak mutatta és nem minden igazság nélkül tették az: „ép testben ép lélek“ mondáshoz hozzá „egészséges test egészséges lakásban.“ Valóban az egyik megköveteli a másikat. Hány eset van, mikor még erős és robosztus testűek is tönkre mennek a szűk, nedves és sötét lakásokban. Hány gyenge gyermektest fogadja magába az ilyen nyomorlakásokban a halál csiráját, amiről a nagyvárosok sok-sok gyermeksírja tanúskodhatok. Ezért kell a keresztény szamaritánus szellemnek a hivatásos államférfiakkal és közületekkel együtt a tervszerű lakás gondoskodás útjára lépni. A keresztény erkölcs nagyvonalúsága megköveteli, hogy ne csak parancsokat írjon elő, hanem az életviszonyok átalakításával az embernek aktíve is segítsen kötelességeit teljesíteni. Ha a kereszténység meg akar maradni annak a nagy szociális és morális intézménynek, amilyennek századokon át mutatkozott, akkor most a XX. században, a nép lakáskérdése mellett sem haladhat el figyelmen kívül.

De a kereszténységnek még egy alapos oka van, amiért a településsel és lakáskérdéssel foglalkoznia kell. Ez pedig az, hogy az állami közösséget Istentől adott rendnek tekinti és ezért céljává teszi, hogy az embereket jó állampolgárokra nevelje. Ez a nevelési munka, amelyet a keresztény politikusoknak lelkiismereti kérdéssé kell tenniük, természetszerű ellenérzéssel találkozik azoknál az embereknél, akik a sivár és zsúfolt lakásokban az állami és emberi közösségből egyenesen kiközösítve érzik magukat. Az összezsúfolt, nyomorúságos lakásokban, a sötét, piszkos nagyvárosi utcákban nagyon könnyen fejlődik ki egy különös lelki-szellemi állapot, amely gyakran az állami rend elleni elkeseredett dacban nyilvánul meg. De hogy is érezzék magukat ezek a polgárok népükkel és államukkal nemzeti érzésben összekötve, ha nincs tető a fejük fölött, nincs talaj a lábuk alatt, gyakran még ágyuk sincsen, ahol megpihenhetnének. Mikor egy népnél ilyen proletariátus fejlődik, az könnyen válhatik a rendezett államélet örökös veszedelmévé. Bár ennek elhárítása mindenekelőtt az állam feladata, mégis a kereszténységnek — az előbb említetteken kívül — mint a keresztény államgondolat hordozójának szintén kötelessége ezekkel a kérdésekkel szembenézni és az államban meg az államon keresztül dolgozni megoldásukon. Rendezett államéletben, ahol minden ember valóban polgárnak érezheti magát, tudja a vallás emberiségszervező feladatát leginkább teljesíteni.

E gondolatok után láthatjuk, hogy az alsórakost rétegek beépítése nem csupán a tégláknak egymás fölé helyezését jelentené, hanem jelentené egyetemes társadalompolitikai szempontokból, — az alkotó egyedek otthonalapítása okán — a nemzeti élet megszilárdulását és erősbázisú fejlődését. Az új házak, családi tűzhelyek hirdetének a telepítés nyomán fakadó új magyar életet. A mai „átokverte birodalom“ helyett virágos, kertés munkástelepek rajzolódhatnak elő, melyekben az államnak, városnak és egyháznak létük alapjáért és céljuk teljességéért: az emberért folyó munkájuk eredményét érzem. Szemem előtt kibontakoznak a semmiből teremtett nyugat-németországi katolikus építészeti vezérelvek települései kontúrjai. Ezeket nem

a spekulatív nagy tőkék teremtették, hanem a kisemberek akarata és családi otthon utáni vágyuk mellett a katholicizmus etikai tartalmának hatalmas lendítő ereje. Hazai vonatkozásban — ahol a katolikus klérus oly hatalmas vagyoni felett rendelkezik — követendő példa lehetne ez, hogy a kisemberek a maguk erőfeszítése mellett láthassák az egyházuk támogatását. Így lehetne az egyházi birtokokat gyümölcsözőbbé tenni, Isten országának, a hívő emberek vallásos lelkivilágának birtokát gyarapítani.

Gazdasági szükség, politikai okosság és erkölcsi eszme egyaránt követelik a lakásprobléma megoldását, hogy szilárd alapra helyezhessük az otthont és védőfalai között megerősíthessük a családot, amelynek lelki és testi egészsége az állam épsége.

ACSAY LÁSZLÓ

FIGYELŐ

A KÖZÉPEURÓPAI KÉRDÉS — ANGOL SZEMMEL

A VILÁGTÖRTÉNET tanúsága szerint minden békeműnek eljő az enyészete. A hatalmi viszonyok és csoportosulások, melyek a békét a legyőzöttekre ráparancsolták, eltolódnak, s az új hatalmi egyensúlyban a békemű ethikopolitikai frazeológiája — az erősebbnek öngazolása — elerőtlenedik, majd önmagában omlik össze. Ha egyszer a frazeológia varázsereje megszűnt, a békemű eszmei alapjai megrendültek, s a hatalmi térkép merőben átalakult: eljön a revízió „lélektani pillanata“ is.

Az 1919. évi párizsvidéki békék természetrajza e tekintetben nem különbözik a történelem egyéb békekötéseitől, eszmeviláguk azonos minden térkép-rendező békekongresszusával, sorsuk sem lehet lényegében más.

Ebből a szempontból kísértük figyelemmel az elmúlt években a Magyar Szemle lapjain az angol közvélemény változásait,¹ mert a francia szellemben, de angol szolidaritással épült békemű ellenálló erejét legjobban az angol publicisztika bírálatából véltük megmérhetőnek. Szemben többé-kevésbé vérmes reményekkel, melyekkel Magyarországon egyes barátságosabb nyugati hangokat fogadtak, évről-évre meg kellett állapítanunk, hogy az angol hivatalos és félhivatalos közvélemény még változatlanul a békekötések szellemében gondolkodik, s ha a Párizst Londonnal összefűző szálak a statusquo fenntartása tekintetében folyvást vékonyodnak is, a világháború s még inkább a „világbéke“ által teremtett szolidaritás arra készítette egy évtizeden át Angliát, hogy törhetetlen fegyverbaráti hűséggel álljon Franciaország oldala mellett.

Ez a francia-angol szolidaritás a párizsi békemű védelmére mintha esztendeje némiképp megingott volna. A kisantant államainak hivatalból kijáró csodálat helyét többé-kevésbé keserű kiábrándulás váltotta fel. Romániának ugyan mindig kitűnő angol „sajtója“ volt, főként, mióta az oláh liberálisok Monroe-izmusát a Maniu-kormánynak az idegen tőkével szemben türelmesebb gazdaságpolitikája követte. Már a Maniu-korszak ingadozásai, utóbb a Károly-puccs alaposan megingatták a stabilitásba vetett hitet, s a súlyos gazdasági bajok, mikkel Románia manap küzködik, mind óvatosabb ítéletre készítetik az angol publicisztikát. Fokozottabb mértékben áll ez a csalódás Jugoszláviára nézve, melytől — mióta a diktatúra jármában tudják — leghívebb barátai is elfordultak; Seton-Watson pálfordulásával ugyancsak ezeken a lapokon foglalkoztunk.¹ A legjobb megítélésben még mindig Csehszlovákia részesül, melynek kiváló személyi kapcsolatai a londoni hivatalos körökkel, ügyes és rugalmas, a „demokratikus“ frazeológiával operáló propagandája, jelentős művelődési múltja és tetterős gazdasági jelene különleges helyzetet biztosítanak a kisantant államainak csoportjában.

De a békemű nemcsak a kisantant szemszögéből veszített stabilitásából. Az olasz-francia érdekellentétek a fasiszta Olaszországot már évek előtt az „elégületlenek“, a sérelmet szenvedettek csoportjába állították; az egykori

¹ Magyar Szemle I, 76; II, 58 l. III, 269 l. IV, 68.

² Magyar Szemle VIII, 222.

nagy antant ezzel megbomlott. A súlyos gazdasági és társadalmi problémák és gondok Európa, sőt a világ gazdasági egységének eszméletére bírták azokat is, akik eddig zavartalan élvezték pompás elszigeteltségüket: az angolokat. A brit birodalom tengerentúli részei nem nyújthatván Angliának az óhajtott piacokat, London mind izgatottabb figyelemmel fordult a vásárlóképességében oly félelmetesen meggyengült európai kontinens felé, s kénytelen volt felismerni, hogy a francia hegemonia s a belőle fakadó kisantantfelsőbbiség nem biztosíthatja Európa nyugalma, rendjét, prosperitását, — nem ígérheti azt a lelki és anyagi békeállapotot, melyben az angol-szász tömegek termelte árúk vevőkre találnak. Fermentáció a kontinensen: nyughatatlanság a szigetországban is, — ez volt az utolsó évek keserű angol felismerése. A birodalmi konferenciák rámutattak, hogy az Empire egysége korántsem elég erős ahhoz, hogy Anglia Európán kívülinek érezhesse magát; ellenkezőleg, — Angliának fel kellett ismernie, hogy az európai kontinens egyik része, sőt, az európai kötelékek mind szorosabbak lesznek:

„Európa békerendje még távolról sem megállapodott. A leszerelés problémája még gyermekcipőiben van. Kelet-Európa politikai helyzete még mindig kényes. A láthatár megett ott setétlik a szovjet-felhő. Mind e gondokban Nagy-britannia mélyen és közvetlenül érdekelt. Fel kell ismerni, hogy képtelenség e kérdések bonyolult szövevényéből kiemelni a — tengeri leszerelés ügyét és megoldani mintegy a légtüres térben, függetlenül számtalan más megfontolástól,“

írta nemrégiben a Fortnightly Review Augurja „Anglia és Európa kapcsolatairól.

E MEGVÁLTOZOTT helyzetet s a nyomában átalakult angol közfelfogást tükrözik a legutóbbi heteknek azok az angol szemle-cikkei, melyek a közép-európai viszonyokkal részletesebben foglalkoznak. Első helyen áll ezek között a rendkívül tekintélyes Nineteenth Century and After című szemlének Major E. Polson-Newman tollából származó tanulmánya, mely. „Közép-Európa olvasztótégelyeiről szól.

Közép-Európa olvasztótégelye, a cikk írója szerint, a feldarabolt magyarosztrák monarchia területén kialakult új államok összessége; ezeknek szerkezete és főként nemzetiségi felépítése olyan, hogy mindegyikükben figyelemre-méltó erejű nemzeti kisebbségeknek beolvasztásától függő az állam léte, rendje, szomszédainak, sőt egész Közép-Európának nyugalma és biztonsága.

Polson-Newman úgy látja, hogy az elmúlt évtized bizonytalan, sőt tartalmatlan frazeológiát teremtett Közép-Európa annyira súlyos politikai problémái körül, s kétségbe vonja, hogy bárki is megérthetné Benesnek programját, mely arra irányul, hogy „Közép-Európában új erkölcsi egységet teremtsen, melyet talán Európának új politikai tájékozódása kísérjen, — az együttműködésnek új politikai és gazdasági rendszere“.¹ Ez a kaotikus frazeológia találóan jelképezi azt a valóságos káoszt, mely a monarchia örökösének államaiban ma uralkodik; az egykori Magyarország-Ausztriát ma már nemcsak Angliában, hanem lassan-lassan Franciaországban is olyan államszervezetnek kezdik tekinteni, melyet a párizsvidéki békékkel felbontani vétkes könnyelműség volt s amelynek pusztulásából ered Közép-Európa mai teljes politikai és gazdasági egyensúlytalansága. Polson-Newman utal Pétaín tábornagnak felfogására, melyet Jean Pierrefeu útján ismert meg a nyilvánosság, s amelyből kitűnik, hogy a francia vezérkar voltaképpen nem gondolt a monarchia feldarabolására, ellenkezőleg azt a nézetet vallotta, hogy „egyedül a monarchia képes a természet szerint egymással ellenséges népfajok közt egységet és rendet fenntartani; e népfajok, magukra hagyva,

¹ Benes szavai a Nemzetek Szövetségének X. közgyűlésén.

állandóan hadiállapotban lesznek egymással és szüntelenül meg fogják zavarni Európa békéjét“.¹

Az a zűrzavar (imbroglio), mely ezt az óhajtott rendet napjainkban felváltotta, az angol szerző szerint, a legóvatosabb kezelést követeli, ha további középeurópai katasztrófákat meg akarunk előzni.

A Nineteenth Century cikkírója sorra veszi és részletesen tárgyalja Közép-Európa új államait. Ausztria helyzetének ismertetésénél különös melegséggel méltatja Schober személyét és jelentőségét —’ kinek egyébiránt a Contemporary Review külön cikket is szentelt nemrégiben — s hivatkozik a kancellárnak előtte tett kijelentésére, mely szerint Schober Közép-Európa nemzeteit egy szövetségi alapon, de helyi autonómiákkal felépített erős hatalmi egységbe óhajtaná összefoglalni.

Magyarország veszteségeit, politikai és gazdasági gondjait elfogulatlanul, de éppen a tárgyilagosságból fakadó jóindulattal ismerteti.

A középeurópai problémának legfontosabb tényezőit látja Polson-Newman Magyarorszában és az utódállamok magyar kisebbségeiben.

„Nyílt elmével mentem Közép-Európába és azzal a komoly elhatározással, hogy tárgyilagos véleményt formáljak magamnak. De bármim igyekeztem is azon, hogy igazságot fedezzek fel a trianoni ítéletben, erre teljességgel képtelen voltam, s azt találtam, hogy az érdeketlen országok számos államférfia és diplomatája osztja felfogásomat. Bárha a magyarok eddig soha még ajánlatot nem kaptak, szerencsétlennek tartom, hogy sokan közülök olyan álláspontot vallanak, mely szerint a teljesen magyar nyelvű területek visszacsatolását nem fogadhatnák el végleges rendezésnek, s azt állítják, hogy megoldást csupán az egykori Magyarország összes elszakított területének visszaadása jelenthet.“

„Bár a magyar óhajtások talán túlzottak, a magyar lakosságú területek fölött való szuverénítás olyan igény, mely teljes harmóniában van a párizsi békekonferencia által vállalt alapelvekkel és elfogadandó volna esetleges megoldás alapjául.“

Csehszlovákiát „pompás sajátosságai ellenére“ Polson-Newman semmiképpen sem hajlandó nemzeti államnak tekinteni. „A csehek két magas műveltségű faj felett uralkodnak: a németek és a magyarok felett. A magyarok (a highspirited race) és a csehek között lélektani és társadalmi szakadék tátong, melyet nehéz lesz áthidalni. Nem kerülte el az angol utas figyelmét Masaryk elnöknek az ismeretes szokása, hogy külföldi hírlapírók előtt figyelemreméltó magyar szimpátiákat hangoztat, azt, hogy adandó alkalommal szívesen foglalkozik majd a mai határok megváltoztatásával, ám a magyaroknak korábban át kell alakítaniok taktikájukat. Az elnök legutóbb augusztus 13-án, Polson-Newman előtt is ily kijelentést tett. Ám valahányszor hasonló elnöki deklaráció elhangzik, a prágai külügyminisztérium minden alkalommal megcáfolja. „Csupán példaként idézem ezt azokra a módszerekre, melyekkel a nyugati országok közvéleményét zavarbaejtik olyan államok, melyeknek semmi szándékuk sincs, hogy megszerzett területeiket mással megosszák; e kategóriába tartozik Csehszlovákia is“.

Különös figyelmet érdemelnek Polson-Newman cikkének ama részletei, melyekben a romániai kérdéssel foglalkozik. Talán elsősorban olvasható magasrendű és pártatlan angol orgánumban, hogy a . magyar-román probléma kulcsa ez:

„A zavar gyökere nem a románoknál van, kik, azt hiszem, képességeik szerint legjobban törekednének igazságot szolgáltatni, hanem a békeszerződésben s ez a szerződés román uralom alá rendelt olyan magas kultúrájú közösséget, amely a latin-keleti mpdszerekkel semminémű összhangba nem hozható.“

A kisantant államainak és Magyarországnak ily szemléletéből az angol író azt a meggyőződést meríti, hogy az elszakított magyar kisebbségekben

¹ Jean Grandpierre: Grand quartier Général.

hatalmas állambomlasztó erők rejlenek. Magyarország kapcsolatban van az ugyancsak expanzió felé hajlamos Olaszországgal. A középeurópai helyzetet súlyosbítja a lengyel korridor kérdése, mely — nagyrangú európai tekintélyek szerint — Európa békéjének legveszélyeztetettebb és legveszélyesebb pontja. Ha Németországnak sikerül a korridor kérdését felvetni, Magyarország ebben kétségkívül alkalmat fog látni saját igényeinek érvényesítésére. A közép-európai helyzet és az egymásra halmozódó események Magyarország számára két érdekirányt jelölnek ki: északra Berlin irányában, délre Róma felé.

A statusquo kérdéseiben látja Polson-Newman a mai nemzetközi problémák középpontját; egyfelől állnak a statusquo fenntartásáért küzdő államok, — Franciaország, Lengyelország és a kisantant — a másik oldalon az elégedetlenek: Németország, Olaszország, Magyarország és bizonyos fokig Ausztria. „Európa békéje azonban nem függ a dunai vagy balkáni kisállamoktól, hanem a nagyhatalmaktól s attól a befolyástól, mellyel a kis államokra hatnak. Szerbia nem okozta a világháborút s a jövő háború felelőssége sem lesz Magyarországra, Romániára vagy Csehszlovákiára hárítható, bárha az ott uralkodó viszonyokat a nagyhatalmak jóra és rosszra egyaránt felhasználhatják.“

Európa alternatíva előtt áll. Fenntarthatja a mai határokat abban a reményben, hogy előbb gazdasági, majd ennek alapján politikai együttműködésre serkentheti az európai államokat; az alternatívának ezt a felét a válság mindenkorai veszélye fenyegeti. Minden ilyen válságot megelőzhetne az alternatíva másik fele: a békeszerződések általános átrevideálása (general reconsideration), mely friss levegőt bocsátana az egész európai rendszerbe.

Polson-Newman szerint:

„... ez az utóbbi módszer annyit jelentene, hogy felelőn kellene megelőzni súlyos nehézségeket; az erők fejlődését kellene figyelembe venni végül komolyan számba kellene venni, hogy, bár a mai Európa Ünnepelesen lemondott a háborúról, mint kiegyenlítő eszközről, a holnap Európája mindeme kérdéseket más szemszögből nézheti. Olvasóimra bízom, hogy a maguk következtetéseit levonják az előadottakból.“

Annál feltűnőbb a Nineteenth Century-nek ez a nagyfontosságú s igen komolyhangú cikke, mert Ugyané folyóiratnak egy hónappal korábbi számában Hodzsa Milán új s egészen fantasztikus középeurópai alapvetését tárta fel az angol nyilvánosság előtt. Hodzsa felfogása szerint Európa keletén csupán egy, agrártermelésen nyugvó, többé-kevésbé panszlavisztikus gazdasági központosítás teremthet egységet a széthúzó érdekek között; ebbe a halványan körvonalazott szövetségbe hajlandó volna Hodzsa Magyarországot is felvenni, ha ugyan Magyarország politikai és társadalmi struktúráján kész lesz megejtetni mindama változtatásokat, melyekre Hodzsa csak céloz, de ki nem fejt.

STEPHEN GWYNN, a Fortnightly Review novemberi számának havi politikai szemléjében megfontolt és barátságos szavakat szentel Magyarországnak, ugyanúgy, mint Polson-Newman, a revízió szellemében. Magyarország szerinte is Európának egyik sebes pontja, de egyben a legnehezebben gyógyítható is. A gyógyulásnak semmiesetre sem útja az a francia felfogás, mely még legutóbb is a Nemzetek Szövetségének közgyűlésén érvényesült: a franciák a párizsvidéki békéket egyszerűen szentnek és sértetlennek tekintik, és ugyanilyen szentek a belőlük folyó összes kötelezettségek. Gwynn annak a gyanújának ad kifejezést, hogy Anglia, nem fogja mindörökké tekintélyével és erejével támogatni a francia álláspontot. „A magyarok Angliától várnak védelmet, melyre ígéretet kaptak azokban a szerződéseken, miknek létrehozásában Anglia oly jelentős szerepet vállalt. Hogy Anglia mily mérteiben tud majd Magyarországon segíteni és

mily mértékben tudja majd enyhíteni az igazságtalanságnak azt az érzését, mely ma uralkodik, nagyban attól függ, mennyire biztosan számíthatnak a franciák Angliára az 1919-ben megteremtett békemű védelmében, ha egyszer vitális részeiben veszedelem fenyegeti“.

Mind e hangok azt bizonyítják, hogy Anglia közvéleménye fordulat előtt áll, s ha a közelebbi hónapokat kétségkívül domináló revíziós jelszó elsősorban a német pénzügyi kötelezettségek felülvizsgálatát is fogja jelenteni, számíthatunk rá, hogy a magyar területi revízió kérdése is előbb-utóbb meg fog érni, — legalább annyira, hogy a nyugati államokban komoly vita indulhasson meg fölötte.

BALOGH JÓZSEF

A SZEGEDI TANYA PROBLÉMÁI

ÉPPEN egy esztendeje számoltam be a Magyar Szemle lapjain a szegedi Bethlen Gábor Kör tanyamozgalmának egy újabb állomásáról. Akkor indult meg az akció a tanyai agrár-settlement eszméjének megvalósítása érdekében. Azóta a settlement formailag is megalakult, önállósult és az újpesti Főiskolai Szociális Telep igazgatójának, Erődi-Harrach Béla szociálpolitikus professzornak és adjunktusának, Hilscher Rezső egyetemi magántanárnak becses tanácsai és buzdítása nyomán teljes ambícióval, de sajnos a szűkös anyagiak miatt nem a kívánatos keretek közt, munkáját megkezdte. Igazi settlementet létesíteni, kitelepülni a tanyák közé nem lehetett, olyan munkát, ami anyagiakat kívánt volna — mint orvos, gyógyszer, könyvek stb. —, nem végezhetett, ellenben állandóan folytak kora tavasz óta a tanyai kiszállások, amikor négy-öt fiatalember, néha több is, útra kelt, s ilyenkor egyrészt megfigyeléseket gyűjtöttek, másrészt barátkoztak a tanyaiakkal, ha tudtak, Segítettek rajtuk, tanáccsal vagy úgy, hogy ügyes-bajos dolgaiknak a városban való utánanézését vállalták, \$ az eredményt hírül vitték. Nemrégiben a földművelésügyi minisztériumtól vetítógépet és diapozitíveket kapott kölcsön a settlement, ezentúl „mozielőadások“ rendezését is programúiba veheti, melyeknek különösen nagy a vonzerejük a tanyák közt. Az eddigi munka eredménye a gyakorlati munka terén az, hogy bármikor, a szegedi határ bármelyik részébe mennek is a settlement munkásai, örömmel és bizalommal látott vendégek; a kutató munka eredménye pedig az az adattömeg — feljegyzések és fényképfelvételek —, melynek — legalább az erre már alkalmas anyagnak — a feldolgozása most folyik. Az eredmények nyilvánosságra került jele pedig az a füzet, mely „A szegedi tanya problémái“ elmen Buday György, az egész mozgalom elgondolója, megszervezője és vezetője tollából nemrégiben jelent meg.

Ez a könyvecske, mint dme is mutatja, azokat a kérdéseket mutatja be, melyek a szegedi tanyavilágban felderítésre várnak. Tehát a kutató munka programját tartalmazza. Ez a program azonban már hosszú és gondos munka eredménye. A problémák, melyek itt felvonulnak, nem írószobában, általános teoretizálással kigondoltak, hanem olyan ember kezenyomát mutatják, aki sokat és nyitott szemmel járta azt a terepet, melyen most mintegy vonalhálózatot von, melynek kockáit kell majd ídtölteni. De ő már tudja, hol kell keresni és mit. Ez a probléma-regisztrum már nagy eredmény: azt jelenti, hogy a problémák felkutatása körülbelül megtörtént. Megjelenése helye is érdekes, jellemző és örvendetes. Egy sorozat első száma „dolgozat a M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Sajtótudományi Tanfolyamából“ s kiadója Szabó László magántanár, a tanfolyam vezetője, ki helyes belátással a szegedi egyetemi ifjakat a szegedi kérdésekkel való foglalkozás felé tereli.

Buday füzete azzal a most már talán közvéleménnyé vált gondolattal kezdődik, hogy a trianoni Magyarországon „az Alföld az a döntő jelentőségű terület és népegység, melynek érdekeit az országépítő politikának elsősorban kell figyelembe venni.” (4. 1.) Természetesen Isten őrizzen tőle, hogy most meg olyan egyoldalúság történjen az Alföld javára, a többi országrészek kárával, mint amilyen történt a múltban az Alföld kárával a határszélek javára. De az kétségtelen, hogy az Alföld megoldatlan probléma és ez a megoldatlan probléma az ország nagyobbik fele, közepe és adott esetben „hinterlandja”. Buday az alföldi problémában elsősorban szociális kérdést lát és annak az érzelmi szakadéknak az áthidalását kívánja, mely a városi és falusi-tanyai embert elválasztja. Ha megváltozik a városi ember érzülete a tanya irányában, akkor a kulturális és gazdasági segítség terve és munkája is bekövetkezik, ez bizonyos. És Buday szerint „egyedül az új generáció lehet képes és hivatott erre, mely nem bűnös és nem részes azokban a vétkekben, gyűlölködésekben, melyek a magyar közelet utolsó évtizedeiben a politikában és társadalmi életben egyaránt, úgy jobbról, mint balról, úgy a faluban és tanyákon, mint a városban a bürókban magasra vonták az egymásra utalt emberek között is a kínai falakat és mélyre ásták a minden közeledésre alattomosan leselkedő szakadékokat, farkasvermeket.” Szükséges, folytatja, teljesen új, jóakarató szellem és új módszerek, eszközök alkalmazása, miután a régiek nem váltak be. Erre pedig az első lépés „a tanyai tudományos felvételezés”. Ismerni kell a lehető tárgyiassággal és alaposítással azt a terepet, ahol dolgozni akarunk, akár szociálpolitikai vagy közigazgatási reformokra, akár gazdaságpolitikai — települési, mezőgazdasági, kereskedelmi — tervezetre gondolunk.

Valamely tárgy ismerete tényezőinek az ismerete. Buday is sorra veszi a tanyai élet tényezőit. A tanya földje és a tanya embere, a tanyai lélek elemei, a társadalmi közösség érzése, a tanya és a város, — ilyen fejezetei vannak művének. E fejezetekre tagolás lehetett volna szisztematikusabb, de ezekben a fejezetekben is helyet foglal belső szisztémában minden kérdés, amely a szegedi tanyákkal kapcsolatosan szóba jöhet. Mert ez a munka, címének és a settlement működésének megfelelően, a szegedi tanya vonatkozik. „Mivel tudatában vagyunk annak, hogy szintetikus eredmény nem érhető el addig, míg azt meg nem előzi a területi és fogalmi egységek analitikus feldolgozása, ezért rendszeres vizsgálódásainkat egyelőre a szegedi tanya világára irányítottuk. Az érzelmi és területi kapcsolatokon kívül méltóvá teszi a szegedi tanyákat erre az is, hogy alsó- és felsőtanya a maga központjaival, kapitányságaival valóban olyan jellegzetes és egyben sajátos típusa az alföldi tanyavilágnak, melynek kutatása egyúttal az egész kérdés-komplexum megoldásához visz közelebb.” (12.1.) Általános alföldi szociográfiai programot tavaly adott ki a Bethlen Gábor Kör Szombatfalvy György tollából „Társadalomrajzi feladatok az Alföldön” címen.

Buday felsorolását követve, mindenekelőtt vizsgálni kell a földet magát, a tájat, a természeti viszonyokat, melyek a tanyai településre okot adtak, \$ azt alakították. Vizsgálандók a lakásviszonyok is. És mindé materiális tényezőknél a befolyása a lakosság lelkületére. Rendkívül fontos az emberanyagnak az anthropológiai felvétele, származásának kiderítése, fiziológiai életmódjának leírása, — ide tartozik a közegészségügy is. Természetesen elsőrendű érdek a gazdálkodási mód és termelési viszonyok, valamint a szállítási és értékesítési lehetőségek vizsgálata. E kérdések kapcsán a két legfontosabb szegedi példával bővebben is foglalkozik Buday.

Az egyik a paprikatermelés ügye.

„A szegedi alsótanyai és alsóvárosi paprikatermelés a trianonelőtti időkben egyre nagyobb lendülettel fejlődött és igen jelentékeny társadalmi réteg-

nek vált kizárólagos kenyérkeresetévé; akik így tisztos jövedelmükkel tekintélyes tényezőivé váltak gazdasági és társadalmi értelemben egyaránt nemcsak szűkebb környezetüknek; hanem a községi életnek is. A nyugati országokba való exporton kívül a szegedi alsóvárosi és alsótanyai termelő látta maga el, jelentékeny versenytárs nélkül — a szerbeket és románokat is paprikával. A határváltozás és az ezzel járó magas vám ellenben felébresztette az eddig csak szunnyadó konkurenciát, úgyhogy a déli és keleti} elcsatolt területi} torontáli, temesi és bácskai németek és szerbek ma már hatalmasan fellendült paprikatermelésükkel nemcsak a két utódállamnak régi és Magyarországból is hozzájuk csatolt területeinek szinte teljes szükségletét látják el saját maguk, hanem már a nyugati világpiacon is komoly versenytávként jelentkeznek. Ezzel szemben a hazai, szegedi paprikatermelés technikája alig olcsóbbodott, s alig racionalizálódott valamivel és propagandája sem igen javult, a verseny az árakat mégis leszorítja, úgyhogy tekintélyes rétegek teljes anyagi leromlása komolyan fenyeget.“ Pedig a „paprikások“ tönkremenése igen súlyos veszteség Szegeden. A settlement feldolgozás alatt álló gyűjtéséből volt alkalom megtudni, hogy 3—4 évvel ezelőtt még a textilneműek piacán például a legjobb vásárlók a „paprikások“ voltak — mennyiség és minőség tekintetében is. Mai statisztikánk azonban már mást mutat. Éppen ennek a gazdag rétegnek a kereseti viszonyai teljesen megváltoztak, s így fogyasztása is nagyon csökkent.

A másik kérdés a szegedi kisbérletek sokat vitatott ügye.

Buday a legteljesebb elismeréssel ír erről a rendszerről, mely „egyrészt megakasztotta a szegedi tanyai nép délre irányuló kivándorlását és teljesen megszüntette az amerikai kivándorlást, de a Széchenyi által hangoztatott „saját tulajdon varázsával... legalább itt helyhez kötötte a föld után járók földéhes és az Alföld területén belül még mindig észlelhető hullámzó vándorlását“, s amely rendszer „a jövő földbirtokrendszerének csiráit hordja magában“, mint Buday érzi. (22. l.) Ez a kisbérlet-gazdálkodás azonban ma súlyos válságot él át. Egyik példjaként annak, hogy a leginkább lokálisnak látszó jelenségek is mily nagy mértékben függvényei a világhelyzetnek, mind gazdasági, mind politikai tekintetben. A szegedi kisbérlet helyzete ugyanis valóban kritikus, de kritikus a város helyzete is, mely az ügyis agyonterhelt költségvetés mellett jelentékeny jövedelemforrását láthatja veszélyeztetve. Természetesen egyik fél sem „hibás“, ha a teljes elfogulatlanság álláspontjáról nézzük a dolgot. A következőkben megpróbálok vázolni a helyzet képét azoknak az adatoknak az alapján, melyeket ugyancsak a settlement munkásságnak köszönhetünk.

Buday Györgynek, ki a különböző munkatársak adatait összegezte és ellenőrizte, teljesen igaza van abban, hogy nem járunk el igazságosan és tudományosan akkor, ha csak a jelen állapot keresztmetszetét vizsgáljuk és nem nézünk utána e helyzet keletkezése okainak és körülményeinek. Mert ennek a mai helyzetnek az okai is a múltban rejlenek, — hozzászámítva természetesen a mai világgazdasági állapotokat és ebben Magyarország helyzetét. Mint köztudomású, a város mintegy hetvenezer holdnyi birtokát különféle területű részletekben különböző idejű lejáratra bérbe adta (10 évre 6292 kát. hold, 20 évre 964 kát. hold, 25 évre 36.883 kát. hold — főként ezek a kérdéses kisbérletek —, 29—60 évre 1507 kát. hold, 99 évre pedig 286 kát. hold). A bérbeadás árverés útján történt. A huszonöt éves bérletek jórésze már 1924-ben szabadult fel. Ekkor pedig még egészen más volt a magyar mezőgazdaság állapota és a legteljesebb optimizmussal néztek a jövő elé, s így nagy versengéssel rohanták meg az árveréseket, úgyhogy a haszonbér átlag katasztrális holdanként négy mázsa búza lett. Már most bekövetkezett az, hogy az idén a katasztrális áresések mellett is csak 3½—4 métermázsás volt a termés átlagosan, s ez is többnyire rozsban. A bérföldeknek több mint fele pedig szántó. Ilyen körülmények között elképzelhető, milyen helyzetben van ez a néposztály. Hiszen tudjuk, hogy talán egyik osztály életstandardja sem függ annyira a gazdasági élet hullámzásától, mint a tanyai parasztságé, különösen a bérlőké, kik ingatlan magántulajdonnal nem rendelkeznek, tartalékjuk

egyáltalában nincs. Azok a készletek — élelmiszer, ruha, pénz, fűtőszér, sőt az állattakarmány is —/melyekkel a télnek nekimennek, határozottan aggódásra adnak okot, még akkor is, ha tudjuk, hogy a tanyai kiválnalmakat nem lehet a városi ember szemüvegén át nézni. Szegény családok — öt-hat gyerekkel — 4—5 kenyeret sütnék egyszerre átlag egyenként három és fél kiló súlyban. Ezt reggeliznek, leggyakrabban magában, néha tejjel vagy szalonnával. Délben is ezt eszik a krumpli- vagy tarhonyaleveshez és a krumplis tarhonyához, paprikás krumplihoz, kelkáposztához vagy babfőzelékhez. Ünnepnap tésztát is esznek és húst, szárnyast többnyire, vagy a házilag vágott disznó húsát. Hétköznap csak szalonnát esznek. Azonban a legtöbb családnál most még e szerény életmód biztosítottága is kérdéses. A „lelki készletek“ ennek megfelelően alakulnak. Teljes az elkeseredés és a szkepszis a jövővel, sajnos, a segítséggel szemben is, melyet a közhatóságoktól remélhetnek. Valami gyors segítség mindenesetre segíthet, mert jellemzően hirtelen le lehet itt aránylag csekély eszközökkel csendesíteni az elégedetlenséget, s akkor a télnek kétségtelenül komoly veszedelme elhárul békességesen. Ma valóban hajlamos az ellenkezőre is a tanyai parasztságnak különösen a vagyontalan, tehát semmit sem veszthető, felizgatott rétege. Pedig a lázadás és követelőzés nem természete. Sőt éppen ellenkezően nagyon is fatalista és a gondviselésre szívesen bízza magát. De bármily igénytelen is, amikor létét alapjában érzi megrendülni, — meg kell gondolnunk, hogy a magyar parasztot a legirtózatossabb csalódás érte az idén: a föld csalta meg, a búza, melyben feltétlenül bízott — és mivel valami csodálatosan kevés kezdeményező képesség, önrendelkezésre való hajlam és alkalmasság van benne — okait most ne láttassuk —, lélektanilag nagyon megérthető, hogy a közhatóságok ellen fordul. Hogy ebben a súlyos helyzetben mi a megoldás, az a gyakorlati szakemberek dolga. A theoretikus szemlélő csak azt láthatja, hogy a vázolt okok folytán súlyos helyzet állott elő, mely megoldásra vár.

Mindenesetre nagy segítség volna, ha még jobban ismernénk a tanyai nép lelki világát, miután ma már tudjuk, hogy a materiális tényezők mellett milyen súllyal esnek a latba a szellemi tényezők is. Méltán sürgeti hát Buday György ezek kutatását is. Először is a szegedi tanyák népének vallási karakterét jelöli meg problémául, mely itt egészen sajátosságosan alakult. Erre nézve pár vonást már ő is szolgáltat. Hasonlóképpen áll az eset az erkölcsi jellemmel és a jogérzékkel. Itt például megjegyzi Buday, hogy a jogalkotásnak a jövőben alkalmazkodnia kellene a nép sajátosságaihoz is, mert ennek a hiánya az oka annak, hogy a törvény olyan idegen tőle. Lelkiismeretesen és elfogulatlanul kell vizsgálni a tanyai nép érzelmi életét is, melyről annyi ellentétes megállapítás került forgalomba. Ismerni kell a kulturális viszonyokat, és pedig nemcsak a hivatalos viszonyokat, hanem a népkultúra jelenségeit is. Különösen fontos a pedagógiai szellemben történő vizsgálódás, s erre vonatkozólag Buday Imre Sándor: Az Alföld kutatásának nevelésügyi programja című 1927-1 tervezetere utal.

Egy további vizsgálandó tárgy a tanyai nép, mint társadalmi jelenség, összefüggésében és tagozódásában. A társadalomba tartozás tudatának a formája és foka, a nemzeti közösség érzése, a tanyai társadalmon belül is meglevő osztályok egymáshoz való viszonya, s viszonya a többi nagy társadalmi csoportokhoz, a „társasági“ — egyleti stb. — élet, az országos és községi tanyai politika, közigazgatás eddigi eredményei, a parasztság állásfoglalása velük szemben, mindezek ismerete irányítólag használhatók a jövő politikájában. Igen helyesen éryel a szerző, mikor arra hívja fel a figyelmet, hogy „következtetéseinket azután ne csak a szokásos értelemben vett racionális célszerűségre alapítsuk, hanem teljes mértékben ismerjük meg az irracionális

áramlatokat is.“ »Külön tanulmányt érdemelne, mennyire nem vált hússá és vérré például a parlamentáris rendszer a tanyai nép lelkében. . . V i z s - g á l a t tárgyá legyen az is, kik és hogyan vezetik a tanyai népet. Erre, véleményem szerint, kitűnő alkalom éppen ez a mostani kisbérlet-válság.

Utolsó fejezet a tanya és város viszonya. Ezt Buday a lehető legrosszabbnak látja a jelenben. „... fejlődik mindkét réteg a maga útján, de úgy látszik, mintha — örök párhuzamosságra és a találkozás soha be nem következésére volna rendeltetve.“ Ennek a helyzetnek a megváltoztatása végett van éppen szükség egy új generációnak a felnevelésére az intelligencia körében, mely érezze és ismerje kötelességeit a tanyával szemben. Ennek az új generációnak a fegyvertárát kell hogy szolgáltassa a tanyai állapotok kutatása. Az alföldi magyar paraszt most, a háború után lépett a dvilizálódás egy különös útjára. Az újság, a mozi, a kerékpár bevezetésében és a csizma elhagyása jegyében folyik ez. „Hogy ez az út ne a proletáriátus felé vezessen — lélekben is —, hanem igazi kultúra felé, az az új szociálpolitika dolga.“ „E társadalmi politikának a gerince egy a népművelést meghaladó népnevelő Programm lesz, mely nemcsak kultúrát, ismeretet közöl, hanem minden funkciórészcsekjével életformáló, helyes irányba nevelő hatás elérésére törekszik.“ Ebben csendül ki Buday György munkája.

JOÓ TIBOR

A KUBIKOSOK ÉLETE

A KUBIKOS-KÉRDÉS azóta, amióta magyar földmunkásokat — részben a bágerek használata, részben a külföldnek idegemmmkások elől elzárkózása miatt — egyre ritkábban alkalmaznak külföldön, egyik legnehezebb kérdése mai társadalmi életünknek. Hírlapjaink sokat foglalkoznak velük, Steuer György, a kubikosok kormánybiztosa több komoly tanulmányt írt szociális helyzetükről. Az alábbi cikkben egy békésszentandrási kubikost szólaltatunk meg, akinek írásából megtudjuk, hogy maguk a kubikosok milyenek látják helyzetüket. Cikkét minden változtatás vagy stiláris javítás nélkül közöljük.

Magyar hazánk lakosságának van egy eddig alig észrevett és eddig még mellőzött rétege, ezek a kubikosok. Akik az ország szívében lanknak leginkább, a kanyargós Tisza mentén, Békés, Csanád, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok megyékben. A kubikosok, akikre büszkeséggel tekinthet a magyar haza minden polgára, sok és nagy dicsőséget szereztek a világ népei előtt a magyarságnak. Ez az értékes népréteg a gerinces részét alkotja a nemzetnek. Ha a haza hívta, bátran, szemrebbenés nélkül, nézett szembe a halállal, ha kellett életét adta oda, mert ezt az áldozatát a hazája iránt érzett nagy szeretete s kötelessége parancsolta.

Erről tanúskodnak a magyar történelem lapjai is és nevüket az utókor, bátran állítom, sokáig fogja emlegetni.

Békében hangyaszorgalmú, dolgos fiai a hazának, erről beszélnek a Nagy-Alföldön végzett csodálatraméltó vízszabályozási, hatalmas gátépítési munkáik. De nemcsak itt benn az ország határain belül, hanem Ausztria, Csehország, Szilézia, Morvaország, Bosznia, Románia, Törökország, Németország, Franciaország, az Újvilág, Amerika, a Panama-földszoros áttörése, ezek mind-mind a magyar Alföld fiairól, az idő előtt tönkrement, összeomlott, anyagiakban szegény, de akaraterős és munkaszerető fiairól beszél-

nek, akikkel e minőségben a világ bármely munkása sem veheti fel a versenyt, még az a híres kínai kuli sem, mert a magyar kubikos ezeknél is hat-szórta többet termel.

És mégis elismerés nélkül, kellő gondozás hiányában törik le nemzetünk szép viruló koszorúegységének virága. A kubikosok a szellemi fejlődés középfokán állanak, tudásukat a vándorlás alatt sok emberekkel való érintkezésnek, széleskörűen nagy földterületek bejárásának köszönhetik.

A kubikos az országnak egyik anyagiakban legszegényebb munkása. Aki vándorolva faluról-falura, városról-városra földmunkáért, keresi meg a maga és családja számára az életszükségletet,

A munkások, mivel a Tisza mentén laknak, tömegesen ott építenek családi otthont, tűzhelyet, amelynek a családfő csak ritka vendége. Tél-utóján, amikor olvadni kezd, kezdődik a készülődés, a kutatás a munka után. Ilyenkor a közöttük lévő értelmesebb embert megbízzák, adnak részére vasúti költséget és ez aztán bejárja az ország nagy részét, kultúrnémőki hivatalokat és egyéb építészeti irodákat és ha van, elvállal mindenféle föld- és ezzel kapcsolatos munkákat. Amelyet aztán társaságban, közösen megcsinálnak. Amikor a munka el van vállalva, hazamegy falujába és közli társaival a munkával kapcsolatos dolgokat, pl. milyen a munka, milyen szerszám kell, mi az ára a munkának, mennyi időre való az, lakás, tüzelő, világítás van-e és az útiköltséget a munkaadó adja-e vagy nem. E dolgok megtárgyalása után következik a készülődés az indulásra. Ilyenkor aztán előkerül a szerszám, talicska, ásó, lapát, csákány; míg a férj ezekkel foglalkozik, addig az asszony előkészít tarhonyát, siflit, lebencset, lisztet, sót, paprikát, egy 5—6 kg-os kenyeret, ha van szalonnát és egypár szükséges alsóruhát; ezek aztán sorrendben előkerülnek és berakódnak egy zsákba, előkerül a bunda, vagy pokróc, a hám, amely megkönnyíti a talicska tartását és megkezdődik a legszomorúbb, a búcsúzás.

Búcsút kell mondani a békés, csöndes, szerény kis családi körnek; ahol a szükség miatt oly kevés örömben, boldogságban volt része; ott kell hagyni nejét, gyermekeit és bízva a jövőben, reménykedő szívvel útrakel. Bizony sokszor göröngyös az út, szenvedésekkel, nélkülözésekkel van tele, van azután hogy jól sikerül, mely az otthonhagyott család boldogulására vezet.

Megérkezve a munkahelyre, első teendő az, hogy egy levelezőlapon az otthont, a családot megnyugtassa, hogy szerencsésen megérkeztünk, nincsen semmi bajunk stb. Megkezdődik a lakás, a kunyhó felállítása, ahol 10—12 ember együtt lakik, de leginkább mind külön-külön él, külön kosztol, csak itt-ott kerül, hogy 3—4-en együtt gazdálkodnak, együtt kosztolnak.

A munkát közös erővel együttesen végzik a legképzettebb társuk irányítása, vezetése mellett. Amikor eltelt egy hét, a csoportvezető felméri az eddig teljesített munkát és a munkaadótól átveszi a pénzt, aminek későbbem szétosztása után megszűnik az egybekapcsolás és kiki pénzével önhatalmúlag intézkedik. Ilyenkor hétfő reggelig szabadon, függelem nélkül cselekedhet mindenki. A munkát szombaton 12 órakor végzik. Utána tisztálkodás, cipő-, szerszám- stb. javítás, míg vasárnap korán a piacra mennek és egész hétre bevásárolnak, ugyanekkor küldik haza a családnak azt a pénzt, amit megtakarítottak, ami a vásárlásból megmaradt.

Bevásárlás után mindenki a lakóhelyére siet és hozzáfognak az ebéd-főzéshez, ki ilyet, ki olyat főz, van ottan túrósgaluska, paprikáskrumpli, na meg aztán, ha jó a kereset, még birkahús is föl némelyik bográcsba. Hétköznapokon amennyire súlyos, nehéz a munka, annyira kevés, sovány a kubikos kosztja. Reggel leginkább nyárson sült szalonna, nem olyan sok, hogy gyomrát megterhelje, hanem annyi, hogy a következő ételt már farkasétvágygal

egy. Délben vagy öregtarhonya, vagy paprikáskrumpli, vagy galuskaleves, vagy öregmakranc.¹

A vacsora szintén ilyen változatos: egyik gombócot főz, a másik puliszkát, a harmadik kubikosfánkot süt, ez így megy hétről-hétre, hónapról-hónapra. Úgy-e, magyar testvérem, sovány koszt ez, és mégis milyen csodálatos, hogy ilyen sovány koszt mellett is milyen kővér védgátak, vasúti töltések, melyek 4—5 méter magasak, milliméterpontossággal emelkednek, épülnek meg.

Az 1880-as években kezdett ez a munkáskategória jobban feltűnni hazánkban, az akkor még elhanyagolt vízszabályozási munkáknál és töltés-erősítéseknél. A m. kir. államvasutak elég komplikált, nehéz vonalai, mind, mind ennek az igénytelen néprétegnek keze nyomán haladtak napjainkig, fejlődtek ennyire. A kubikosok családjaikkal egyetemben körülbelül fél-millió lelket számlálnak.

A Tisza mentén lakó népréteg a XIX. század utolján az uradalmak terjeszkedése és a középbirtok fejlődése következtében mindegyre szegényebb lett. A nagyszámú földművelő nép a birtokosoknál elhelyezkedni nem tudott, a mindegyre szükségesebb vízszabályozások és az ezzel kapcsolatos földmunkák magukhoz vonzották a felesleges emberiséget, így születtek meg, így alakultak ki a kubikosok. A kubikos régen nem ismerte a politikát, nem törődött ezzel, a hajnalcsillaggal kelt, állt munkába és folytatta estig, míg be nem állt az alkony, ezt az időt használta fel vacsoraidőnek és amit nappal ásott, azt a fiastyúkkal kaparta ki a gödörből és csak azután feküdt le, hajtotta gondterhes fejét pihenőre. Szövegetve álmaiban terveit, hogy meddig kell még neki az öregtarhonyán dolgozni, mikor fog ettől a baromnak való munkától megszabadulni, és hogy mikor fogja már őt ló felváltam.

De ez a gondolat vezeti, lelkesíti munkájában nappal is, hogy lássa a világ: milyen szerényen élek és mégsem bírok semmire sem haladni; legalább annyit tudnék keresni, spórolni, hogy egy lovat, kordét tudnék venni, ezzel aztán minden rendbe jönne, élnék magam is és tudnám nevelni a gyerekeket is. De 12 krajcár a köbméter, ezt ugyan meg kell koplalni nekem is, a gyerekeknek is, ha azt akarom, hogy helyettem a ló dolgozzék.

Előkerül a ló, kordén hordja már a földet, de a kubikos nem gyönyörködik benne. Mert testileg összeomlik, jön a kaszás ember, elérkezik a vég, az álom teljesült, de ő akkor már pihen kinn a temetőben.

Így volt ez régen, így van ez ma, azért mégsem egészen: mert ma az egész világon érezhető gazdasági harcnak ezen a téren is megvannak a nyomai. Nyugodt életmenetünket megzavarta az 1914-ben kitört világháború. A fiatalok, az arra valók, hadba szálltak; az itthonmaradtak, bár küzdve az életért, elindultak még mindig jót remélve, a gazdasági összeomlás felé.

Folytonosan lefelé haladva a lépcsőn, ma már odaértünk, hogy a kubikos nem keresett munkaerő többé. A technika folytonos fejlődése következtében ma már egészen háttérbe szorulnak. A régebbi tűrhetőnek mondható állapotokat nyomor váltja fel. Hiába kutat ma a kubikos, nem kell munkára, mert egy oldalról a gépek, más oldalról a veszített háború következtében nyakunkra szakadt rossz gazdasági helyzet a munka piacán megállítanak mindent.

A külföld kapui is zárva állnak előttünk. És így könnyen megállapítható kilátástalan, rossz helyzetünk. Ma a legsilányabban kosztol a kubikos, nincs munka, napokig még krumplira sem jut, a gyerekek éhezve, rongyosan kun-

¹ Megfőzött s a víz elfővése után a bográcsban megforgatott, zsíron megpirított tarhonyás tészta.

csorognak az utcán. Egy ideig még volt hitelképesség is, de ma már az is kimerült, szükséges fedezet hiányában. Nem telik semmire sem. Maholnap már a lakásainkból is kiteszik gyermekeinket. Így aztán mindnyájan az ég alá kerülünk. Mert a mai munkaviszonyok mellett nem tudja kifizetni ez a szerencsétlen ember azt a 80—100 pengőt, amit a háztulajdonos haszonbér fejében egy évre szólóan követel falun, hát még a városban? Az ott lakókra még szomorúbb a gazdasági helyzet.

Be kéű látni a hatalmon levő tényezőknek, hogy itt valamit tenni kell. Törvényszerűen, szociálisan oldják meg a megoldandó nehézségeket, a boldog segítsen a boldogtalanon, az erős a gyengén, mert tudjuk és tudja mindenki, hogy szaporodás tekintetében nemzetünk az ősi televényre támaszkodhatik. Tehát ne jöjjön el az az idő, hogy a falu iskoláit bezárják azért, mert a munkásnyák nem adnak fiakat a hazának. Meg kell találni a segítség módját, krisztusi szeretet költözzön az elzárkózott, fásult szívekbe, melyek a szenvedőkön esett sérelmeket begyógyítják, a nyomorúságos időkre fátyolt vonnak, akkor bizton várhatják a még nyomorgó, szenvedő földmunkásoktól, hogy segítenek hazánk testéből, térképéről azt az átkos fekete vonalat kitörölni és csak velünk együtt mondhatják, hogy a Kárpátoktól a kéklő Adriáig uralkodik újra a magyar.

IFJ. KISS JÁNOS

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *Az amerikai parlamenti választások, Hoover kudarca — A negyedik latin-amerikai forradalom, Braziliában — Az osztrák választások — A bolgár-olasz házaság — Az ankarai események, Venizelosz és gróf Bethlen István látogatása — A labour-kormány gazdasági tehetetlenségét a birodalmi konferencia. —*

AZ amerikai alkotmány nehézkes és körülményes szervezete értelmében a szövetséges Képviselőházat kétévenként, a Szenátus egyharmadrésztét egyidejűleg hat évre, az elnököt pedig négyévenként választják. Mindezek a választások a páros évek november hónapjaiban mennek végbe. Az ezévi választásoknak különösen azért volt rendkívüli jelentőségük, mert a köztársasági pártnak Hoover választásakor aratott nagy győzelme után az amerikai közvéleménynek ez volt az első megnyilatkozása. Nehéz lenne tagadni, hogy Hoovert csak bizonyos csekély mértékig terheli nagyobb felelősség az utolsó 14 hónap gazdasági válságában, amely az Egyesült Államok lakosságát sújtja, mint amennyi érdeme volt a szerencséskezű Coolidge-nak a proszperitás fényes fejlődésében. Kétségtelen viszont, hogy Hoovemek elhatározó része volt a védvámok jelentékeny emelésére vonatkozó törvényjavaslat keletkezésében és a Kongresszuson való kereszttulhajszolásában. Hoovert egyes középnyugati agrár-államok republikánus pártja vezetőségével szemben választási ígéretük kötötték ebben az irányban. A legsúlyosabb szemrehányás, amellyel tehát az elnököt illethetik, az, hogy Hoover a pártérdeket, sőt a választási érdeket fölébe helyezte a nemzeti érdeknek. Az Egyesült Államok exportja az 1930-as év első kilenc hónapjában 1200 millió dollárral süllyedt: a Tariff-bill ugyan csak augusztus óta van érvényben, de hatása már előre érezhetővé vált. Az export csökkenése természetesen visszavezethető az import-államok megcsappant vásárlóképességére, de arra is, hogy a vámemelési javaslat hatása alatt egyes államok siettek feljebb emelni vámfalaikat az Egyesült Államok áruival szemben, másrészt exportjuknak igyekeztek új piacokat találni. A védvámok emelése

következtében az európai export volumenjének hanyatlása mindjobban megnehezíti az Amerikával szemben fennálló adósságok törlesztését, aminek konzekvenciáit az úgyszólván válságban levő amerikai pénz- és áru piac egyaránt megérzi.

A védvamos politika erősödő ellenzékével együtt az utóbbi év folyamán rohamosan növekedett a republikánus adminisztráció csökönysnek látszó prohibíciós politikájának ellenzéke is. A kriminalitás ijesztő emelkedése az Egyesült Államokban, főként a nagy ipari centrumokban, kétségtelenül az alkoholcsempészetnek, mint üzletágnak, óriási jövedelmezőségére vezethető közvetlenül vissza. Egyrészt a prohibíciós törvény megszegése, amelyben legalább is passzíve az Egyesült Államok polgárainak nagy átlagban 99%-a résztvesz, erkölcsileg aláássa a törvény tiszteletét; s ha az egyik törvény megszegése nem váltja ki a törvénytisztelő polgárok egyhangú tiltakozását, vajjon miért részesüljön nagyobb tiszteletben az Uniónak vagy egyes államainak bármely más törvénye, amely mondjuk — legalább is papíron — a lopást vagy gyilkosságot büntetendő cselekménynek minősíti? Másrészt az alkoholcsempészet óriási jövedelmezősége hatalmas érdekcsoportok kifejlődését eredményezte, amelyek élén közismert rablógyilkosok és bandavezérek állanak, akiket a törvény sújtókeze nem érhet el, először is: mert gazdagok és mindenkit, elsősorban a hatóságokat — rendőrt éppúgy, mint bírót vagy ügyészt — megvásárolhatnak, másodsor pedig: mert senki sem mer ellenük tanúskodni. Ez az oka annak, hogy Csikágóban vagy New Yorkban naponta átlag három gyilkosság történik és hogy csak az olyan gyilkosságoknak tudnak nyomára jutni, amelyeket nem szervezett organizációk tagjai, hanem szerény amatőrök követnek el. Minthogy pedig a köztársasági adminisztráció részben a választásnál Hoover nyilatkozataiban, részben különböző parlamentáris akciók folyamán határozottan leszögezte magát mind az Eighteenth Amendment, az alkotmánynak az alkoholtilalomra vonatkozó pótcikkelye, mind a Volstead Act, azaz a végrehajtó törvény mellett, az anti-prohibicionista áramlat természetesen inkább a demokratákat erősítette — bár a republikánus párt idejében észrevette a prohibíciós küzdelemben rejlő veszélyeket és jelöltjei egy része már nyílt prohibíciós programmal lépett fel.

Már a tavasz óta nyilvánvaló volt tehát, hogy az őszi választások élesen a republikánusok, elsősorban Hoover ellen fognak megnyilatkozni és hogy a prohibíció ellenesei, akik addig a Kongresszusban csak egy-két emberre szorítkoztak, rendkívül erős segédcapatokkal fognak megjelenni a Szenátusban éppúgy, mint a Képviselőházban. A november 4-i választások teljes mértékben igazat adtak ennek a várákozásnak. 32 szenátort és 435 képviselőt választottak s az eredmény mind a két házban megszüntette a republikánus párt túlnyomó többségét. November 4-éig a republikánusok 17 főnyi többséggel rendelkeztek a Szenátusban és 104-gyel a képviselőházban. A választások után a Szenátusban a legközelebbi új 72. ülészek összeállításakor — előreláthatólag 1931 márciusában — 48 republikánus, 47 demokrata és egy független farmerpárti fog résztvenni, tehát a köztársasági pártnak gyakorlatilag már nem lesz többsége; a képviselőházban pedig 218 republikánus, 216 demokrata és szintén egy farmerpárti fog ülni, ugyanakkor, úgy, hogy itt egy főnyi többsége lesz az uralmon lévő pártnak. Az amerikai végrehajtó hatalom független a parlamenttől; az elnököt a nép választja, a minisztereket az elnök, ezek csak neki felelősek; a kormány tehát akkor is helyén marad, ha közben elveszítette is a törvényhozás bizalmát. A következmény csak az, hogy az utóbbi esetleg megakadályozhatja a kormány törvényjavaslatának törvényerőre való emelkedését; az elnök pedig vétője gyakorlásával blokkírozhatja a neki nem tetsző törvényhozást. Ennek a kényelmetlen

helyzetnek mind a belpolitikában, mind pedig, sőt talán még inkább a külpolitikában, meglesznek a káros következményei. A demokrata vezérek ugyan kijelentették, hogy az adott gazdasági helyzetben az ország jóléte érdekében hajlandók közreműködni az uralmon levő párttal, de hogy vajjon ennek milyen értéke lesz, ha olyan törvényhozási ténykedésre kerül a sor, amely nem népszerű — az más kérdés. Ebben az esetben az a párt, amely a kormányzásért nem felelős, igyekszik a választópolgárokat magának megnyerni, s könnyen elfeledheti szolidaritási ígését. A külpolitikában pedig nyilvánvaló, hogy az Egyesült Államok fellépésének biztonsága nem nyert azáltal, ha nem rendelkezhetik a parlament, de különösen a Kongresszus Felsőházának feltétlen támogatásával. Ennélfogva sem a lefegyverezés, sem a háborús adósságok kérdésében nem várható elhatározó kezdeményezés vagy változás a washingtoni kormány részéről. Hoover adminisztrációja a következő két évet állandó védekezésben fogja eltölteni és, hacsak gazdaságilag valamely újabb, szerencsés jóléti hullám nem mozdítja el a zátonyról megfeneklett hajóját, vagy valamely esemény nem szerzi vissza az elnöknek veszendőben lévő (vagy talán már el is vesztett) népszerűségét, alig kétséges, hogy Herbert Hoover, az igen kiváló mérnök és gazdasági szervező, de kétségtelenül nem szerencséskező politikus az Egyesült Államoknak úgynevezett „one term“ azaz csak egy cikluson át szolgáló elnöke marad.

EGY SZELLEMESES svájci publicista az amerikai választásokról szóló kommentárjában Hoovert még viszonylag igen szerencsésnek minősítette, mert — úgymond — nem Brazíliának vagy Argentínának az elnöke. Valóban alig van benne kétség, hogy latinamerikai állam a lakosok heves vérmérsékleténél fogva már gyors és hatásos forradalomban adott volna kifejezést annak az elégedetlenségének, amely a novemberi választásoknál az északi köztársaságban döntetlent erőszakolt ki. Brazíliában az elmúlt tavaszi választásnál még, legalább is látszólag, a kormányzópárt győzött. A legyőzött ellenzék vezére azonban, dr. Getulio Vargas, már akkor megígérte, hogy november 15-én, amikor a megválasztott új elnöknek, Julio Prestesnek, Washington Luistól át kellett volna vennie az uralmat, már övé és pártjéé lesz a hatalom. A kávé árának rohamos csökkenése, amely a leggazdagabb déli állam, Sao Paulo — az elmúlt kormány legerősebb fellegvára — pénzügyi erejét aláásta, alapjaiban rázta meg az uralmon levő pártot. A szegényebb északi államokban pedig — Parahyba, Rio Grande, do Sul—rohamosan növekvő munkanélküliséget okozott. Tehát innen, mint az ellenzék szervezési központjából indult ki a forradalmi mozgalom, amely alig néhány hét alatt véget vetett a Sao Paoliak évtizedes diktatúrájának. Minthogy a felkelők főként az állami rendőrségekre és milíciákra voltak utalva az igen jól megszervezett, felfegyverkezett s hosszabb ideig hűségesnek látszó szövetséges hadsereggel szemben, még a legjobban informált külföldi hatalmaknak is az volt a benyomásuk, hogy végeredményben a Rio de Jandro-i kormány győzelme kétségtelen. A rendszerint igen tartózkodó washingtoni kormány annyira ment, hogy a felkelőket lázadóknak minősítette s az Egyesült Államok hadi ipara részéről a felkelőknek küldendő esetleges hadianyagra embargót mondott ki, míg a szövetséges kormány által rendelt hadianyagot szabaddá tette. Két nappal a Fehér Ház eme nyilatkozatának megjelenése után előbb a bahiai, azután a rioi szövetséges csapatok felmondták az engedelmisséget s az utóbbiak október 24-én kierőszakolták Washington Luis lemondását. Egyideig ugyan úgy látszott, hogy egyrészt a különböző szövetséges tábornokok között, másrészt ezek s a forradalom vezetője, Getulio Vargas között, a végrehajtó hatalom átvétele tekintetében viszály tör ki.

Akár a Vargas iránt döntősüllyal bíró államok részéről megnyilvánuló közbizalom, akár a tábornokok meglepő józansága vezetett is az eredményhez, annyi biztos, hogy mire a tavaszi választásokon megbukott elnökjelölt megérkezett a fővárosba, a lázadók már mind hajlandók voltak őt, mint a végrehajtóhatalom vezetőjét és kormányát elismerni. Minthogy a kormány, melynek külügyminisztere a nálunk népszövetségi tevékenysége következtében nem éppen előnyösen ismert Mello Franco, sietett kijelenteni, hogy Brazília pénzügyi kötelezettségeinek eleget fog tenni és minden állammal továbbra is fenntartja a tradicionális jó viszonyt, s minthogy nyilvánvaló volt, hogy a legyőzött Sao Paolo-iak jó időre fegyverképtelenné váltak, a nagyhatalmak követték az eddig a perui, bolíviai és argentinai forradalmaknál felállított precedenst és sorra elismerték Getulio Vargas forradalmi kormányát. Ez a negyedik latinamerikai forradalom, amely az utóbbi hónapok folyamán győzedelmesen magához ragadta a hatalmat. A délamerikai alkotmányos diktatúrák rendszere mellett, amely — a washingtoni alkotmány mintájára — a természetesebbnek látszó parlamenti váltógazdaságot nem ismeri és nem engedi meg, a fennforgó és egy év óta állandóan súlyosodó gazdasági válság folyamánként előálló elégtelenségnek nincs más útja az érvényesülésre, mint a fegyveres forradalom. Az aztán más kérdés, vajjon a forradalom útján uralomra került ellenzék jobban tud-e boldogulni a tornyosuló gazdasági nehézségekkel, mint az elkergetett kormány.

Az ÓSDI EURÓPÁBAN, ahol a legtöbb államban még az angol parlamentarizmus és a francia harmadik köztársaság alkotmánya kombinációjából létrejött államforma és politikai rendszer van uralmon, jórészt a parlamenti váltógazdaság dívik. Amennyire könnyen határozzák el magukat a latinamerikai államok a forradalomra, annyira igyekeznek az európai államok ezt a katasztrofális lávakitörést ritkább eseteire korlátozni. A nagy pártpolitikai és világnézeti ellentétek dacára meglepő csendben és rendben lezajlott osztrák választások szintén bizonyítékai annak, mennyire óvakodnak az európai közületek a sötétbeugrástól, a forradalom nagy ismeretlenétől. A kisebbségi Vaugoin kormány, amely Schober kezéből szeptember folyamán kiragadta a hatalmat, november 9-ére írta ki a Nemzeti Tanács újválasztását. Rendkívül heves agitáció előzte meg ezt a napot és ebben a választási küzdelemben csak az volt a sajnálatos, hogy a különböző polgári pártok — az egyik oldalon a keresztényszocialisták s a velük együttműködő, de zavartejtően különböző nevek alatt szereplő Heimwehr, Heimatwehr, Heimatblock, a másik oldalon a Schober vezérlete alatt álló polgári közép-block, mely főként a Landbund és a nagynémetek koalíciójából jött létre, — erejüket az egymással szembe fordított küzdelemben adták ki, ahelyett, hogy, ha külön táborban is, de a szocialista párt s a vörös uralom ellen koncentrálták volna. Ha ehhez az anomáliához hozzáadjuk az osztrák választási rendszer hiányosságait, akkor egyáltalában nem lepődhetünk meg az eredményen, amely a főbb vonalokban nem hozott változást, hanem csak a részletekben. Az osztrák választói törvény ugyanis lehetőleg meg akarta óvni a parlamentet a szétforgácsolódástól s ezért az egy-egy kerületben bizonyos szavazatszámot el nem ért pártoknak nem juttat mandátumot. Ez a rendszer ahhoz a visszássághoz vezet, hogy pl. olyan párt, amely az egész országban együttesen össze tudott szedni 100.000 szavazatot, amelynek tehát a mandátumkvóta alapján legalább is 5—6 képviselőt kellett volna a parlamentbe küldenie, egyetlenegy képviselőt sem kapott, mert egy kerületben sem érte el a kiszabott minimumot. Ez lett a sorsa az osztrák nemzeti szocialistáknak s így míg az Ausztriából importált eszmének a német birodalmi parlamentben 107 hordozója van, addig Hitler őshazájában egyetlen nemzeti szocialista sem tagja a parlamentnek.

A 165 főnyi Nemzeti Tanácsban a feloszlatás előtt 73 keresztényszocialista, 9 agrárius, 12 nagynémet és 71 szocialista ült. Az új választás után 66 keresztényszocialista, 8 Heimwehr, illetve Heimatblock, 19 Schoberblock és 72 szocialista képviselő került be a Nationalratba. A keresztényszocialisták tehát hetet veszítettek, a velük szövetséget kötött párt ellenben 8 mandátumot nyert s így a kormánytámogató két párt eggyel több mandátummal bír, mint amennyi képviselő a választás előtt a kormány híve volt. A két másik polgári párt új formájában két mandátumot veszített, azonban a Schober-block pozíciója, mint középpártté, amely nélkül nem lehet többséget alkotni, kétségkívül igen erős. A szocialisták viszont egy mandátumot nyertek ugyan, de ezt csak a polgári pártok közt dülő meghasonlásnak köszönhetik: a választóközönség határozottan a polgári kormányzás mellett és ellenük foglalt állást. Ami a kormányzási lehetőségeket illeti, a kilátások egyelőre bizonytalanok: lehetséges a kisebbségi kormányzás fenntartása a polgári középpártnak, avagy egyik vagy másik frakciónak esetéről-esetéről szóló támogatásával; azonban, dacára az éles, gyakran személyes választási küzdelemnek, nincs kizárva a koalíció lehetősége sem Seipel és Schober között.

EURÓPA KELETJÉNEK politikai horizontján két, külsőségeiben is kimagasló eseménynek van messzebbreható politikai jelentősége. Az egyik Boris bolgár királynak, Giovanna savojai hercegnővel, az olasz király leányával Assisiben október 25-én kötött házassága. A régen húzódó házassági terv elé, mely hivatva van szorosabbá tenni a két ország között fennálló baráti köteléket, eddig elháríthatatlannak látszó vallási, illetve egyházpolitikai akadályok tornyosultak. A bolgár alkotmány értelmében a királynak, s ennek következtében a trónörökösnek is, az államvallást kell követnie, tehát görög-keleti orthodoxnak kell lennie. Ebben a vallásban nevelkedett Boris is. A római kúria pedig vegyes házassághoz tudvalevőleg csak úgy adja beleegyezését, ha mindkét házastárs egyező kijelentése szerint, a gyermekeket a római-katolikus vallásban nevelik. Olaszország katolikus királya viszont nyilvánvalóan nem adhatta leányát a kúria beleegyezése nélkül férjhez. A másik oldalon a bulgáriai görög-keleti orthodox egyház szigorúan ragaszkodott az alkotmány betartásához. Olyan görög keleti vallású hercegnőt, akit a bolgár nép szívesen látott volna, nem tudott találni a fiatal király, akit különben is állítólag meleg vonzalom fűzött kiszemelt arájához. Hogy ebből a dilemmából milyen diplomáciai kivezető utat találtak végül is, azt már csak az események fogják — az eljövendő trónörökös születése alkalmával — esetleges diplomáciai indiszkrétciók híján felderíteni. Elég az hozzá, hogy Giovanna hercegnő férje nevében is kijelentette, hogy gyermekeit katolikus vallásban fogják nevelni, továbbá, hogy a Szent Atya dispenzádót adott a házassági akadály alól, megengedte, hogy az Assisi Szent Ferencről elnevezett katedrálisban történjék a házasságkötés és hogy az Szófiában görög-keleti rítus szerint kivételképpen újból megáldassék. Hogy a szófia metropolitát mivel nyugtatta meg Boris király s a bolgár kormány, ez az éppen, ami ma még diplomáciai titok. Kétségtelen, hogy az Olaszország részéről e házassági frigy létrejötte körül nyilvánult baráti érdeklődés, mely Bulgáriára határozott és jótékony fényt vetett, bizonyára lényegesen megerősítette Olaszország pozícióját a Balkánon.

A másik, európai perspektívában is nagyjelentőségű esemény Bethlen István gróf látogatása Ankarában, a török köztársaság kikiáltásának hetedik évfordulóján, találkozása Musztafa Kemal pasával és ezzel időben egybeesően Venizelos görög miniszterelnök látogatása s a török-görög barátsági szerződés aláírása. Minden részről hangsúlyozták, hogy a magyar és görög

államférfiak egyidejű ankarai időzése nem egyéb pusztá véletlennél, ami nyilván úgy értelmezendő, hogy a két látogatás egybeesésében nem volt semmi célzatosság, azaz hogy közös politikai terv nem vitte őket ugyanazokban a napokban Ankarába. A görög miniszterelnöknek ilyen értelmű s valószínűleg részletes bizalmas kijelentései, melyeket egyes hatalmak athéni képviselői előtt tett, kik nyugtalanná váló kormányuk nevében kérdéseket intéztek hozzá, nyilván sikerrel oszlatták el az aggodalmakat. Venizelos látogatásának jelentősége elsősorban abban áll, hogy ő a független Görögország létezése óta az első vezető görög államférfi, aki a török kormánynál látogatást tett és az első, aki Kemalnak a Sacharia folyó mentén kivívott óriási győzelmei után immár végérvényes békejobbot nyújt a 600 éves ellenfélnek. Minthogy már előbb sikerült a görög-török lakosságok kicseréléséről szóló egyezményeket megkötni s a fennforgó ellentéteket elsimítani, nyitva állott az útja a két ország gazdasági, sőt esetleg politikai kooperációjának is az aegei tengeren és a Balkánon. Ennek a lehető közreműködésnek útját egyengeti az ankarai szerződés, amely nem irányul senki ellen, és megfelel annak a pozíciónak, amelyet Törökország, mint európai területeknek ura, a Balkánon bír.

A magyar miniszterelnök látogatásának célja pedig a már Tefvik Rusdi bey török külügyminiszter budapesti látogatása alkalmával megkötött barátsági szerződés politikai tartalmának kimélyítése volt. Az a fény és melegség, amellyel a török kormány s a török nép Magyarország miniszterelnökét fogadta, megnyugtató bizonyítékai annak a megértésnek és politikai indokok által is támogatott barátságnak, mely a két rokonnépet, évszázados nehéz küzdelmek dacára is, egyesíti. Jóleső bizonyosság és támogatás számunkra Musztafa Kemal és Izmet pasa kormányának aktív barátsága: a ghazi pasának saját erejéből sikerült a Törökország számára megalázó sevresi szerződést darabokra tépni. A török kormány mindazonáltal természetesen természetesen szemmel nézi a revíziós gondolat fejlődését és, bár közvetlenül érdekelve nincs benne, kétségtelen, hogy minden revíziós törekvés az ő jóakarátú és jelentékeny támogatására számíthat. A Balkánon, mint ezt Bethlen István gróf kijelentette, csak defenzív érdekei vannak Törökországnak és Magyarországnak, de éppen ezek az azonos, bár csak védelmi érdekek teszik a közös politikai vonalvezetést lehetővé.

KEVÉS KORMÁNYNAK kellett, még a Britbirodalom vezetői közt is, rövid idő alatt oly súlyos és messzekiható jelentőségű problémákkal megküzdenie, mint a MacDonald kormányának 1929 júniusa óta és kevés kormány tudott, mint ezt a kiváló liberális politikus, Sir John Simon, a liberális-párt vezéréhez, Lloyd Georgehoz intézett politikai levelében kifejtette, ennyi balsikert balsikerre halmozni, minden téren, amelyen a megfelelő megoldást keresnie kellett volna. Nagybritannia belső problémáinak terén nemcsak, hogy nem sikerült megoldania a munkanélküliség kérdését, hanem a legszédítőbb ígérekkel telt választási kampány után, amely a labour-kormányt uralomra segítette, ma egy millióval több a munkanélküliek száma, mint a labour-párt uralomrajutásának idején. Még csak a jelenség enyhítésére sem tudtak eszközt találni. Minden invenció és minden reform-javaslat nélkül szinte dermedt ijedtséggel nézi a kormány az áradat emelkedését. A közvélemény megnyilatkozó kívánságával, amely, valószínűleg jobb híjján, a védvámokban, birodalmi vámunióban vagy birodalmi preferenciába rendszerben véli a megoldást megtalálni, a kormány, szabadkereskedelmi teóriái hálójában, a non possumust helyezi szembe. MacDonald kabinetjének ez a merőben negatív állásfoglalása gazdasági téren teljesen meddővé tette a brit birodalom tagjainak november 14-én hatheti tanácskozás után végetért konferenciáját. A konferencia a gazdasági együttműködés kérdésében csak

arra az eredményre jutott, hogy majd legközelebb remélnek eredményhez jutni. A remény a Dominionok delegátusai részéről különösen arra irányul, hogy a kanadai miniszterelnök indítványára és meghívására tizenkét hónapon belül Ottawában összeülő birodalmi gazdasági konferencián már új — értsd: konzervatív — kormány fogja Nagybritanniát képviselni. Közben aggal a sovány eredménnyel térnek haza, hogy Snowdentől ígéretet csikartak ki aziránt, hogy a brit kormány a már fennálló preferenciális vámokat három további évre fenn fogja tartani. A Dominionok gabonájának még azt a kedvezményt adta meg az anyaország kormánya, hogy 55%-os örlési kvótát engedélyezett s ezáltal közvetett preferenciát nyújt. A legfontosabb, sőt életbevágó fontosságú kérdés tehát megoldatlan maradt. Viszont a politikai és jogi problémákkal foglalkozó bizottságoknak sikerült a napirendben levő alkotmányjogi kérdéseket megoldaniok. A legfontosabb a Domini önöknek egymás között vagy a Dominionok és az anyaország között felmerülő jogi természetű viszályoknak megoldására hivatott döntőbíráskodási rendszer megalkotása. A birodalom vagy egyes részeinek idegen államokkal felmerülő jogviszályai elintézésére az anyaország s azok a Dominionok, amelyek tagjai a Népszövetségnek, aláírták a hágai döntőbírási státútumnak a kötelező döntőbíráskodásról szóló záradékát. Azonban azzal a fenntartással, hogy ez a birodalmon — a Brit Nemzetek közösségén belül felmerülő viszályokra nem bír érvénnyel. A birodalmi konferencia által elfogadott megoldás értelmében a régi hágai Cour Permanente d'Arbitrage működéséhez hasonló szervezetet állítanak fel és a birodalom legkiválóbb jogászaiból egy lista készül s a felmerülő viszály esetén mindegyik fél két-két döntő bírót jelöl ki, akik aztán megválasztják elnöküket. Ez az ötös döntőbíráóság lesz hivatott a jogi vitákat eldönteni. Megoldást találtak még a brit nemzetiség és állampolgárság eléggé komplikált kérdésére és a Dominionok kormányzója, azaz a király képviselője kinevezésének módozataira vonatkozólag. A birodalom részeinek miniszterelnökei azonban kedvetlenül és csalódottan hagyták el Londont. Messziről jöttek, van olyan közöttük, aki a Londonban töltött hat hét miatt közel négy hónapig volt távol szűkebb hazájától és joggal úgy találták, hogy a brit kormány sajtóságos passzivitása következtében aránylag sovány eredménnyel térnek haza. A brit uralom szempontjából ez a balsiker annál sajnálatosabb, mert így az éppen összeülő indiai konferencián a birodalom nagy érdekeit egy politikájában bizonytalaná váló, tehát nem teljes tekintéllyel védekező kormány fogja képviselni.

A DUNAI NEPEK FAJROKONSÁGA.¹

FAJTA alatt — politikai értelemben — egy nép faji és típusbeli alkotóelemeinek eredőjét értjük. A fajta kialakulását természeti erők mellett a fajbéli, népi, kulturális keveredés aránya, ezeknek, továbbá a társadalmi osztályoknak helyzeti energiája, a történelmi és politikai fejlődés hatása, végül a nép- és államalkotó szuggesztio eredete és minősége befolyásolja. Vizsgáljuk meg, vajjon a dunavölgyi népeket nem kapcsolja-e össze ezen jellegek valamelyike. Továbbá keressünk választ arra a kérdésre is, hogy a német-cseh iskola egyoldalú és tudákos tanítása, mely szerint a nemzeteket nyelvi alapon kell egymástól szétválasztani, csakugyan olyan gyökerükben különböző lelkiségű népeket tett-e ádáz ellenségekké, mint ahogyan azt kitartó propagandával elérniük sikerült.

A magyarok rasszbeli eloszlása arányszámszerinti sorrendben a következő: keletbalti, dinári, turáni, alpesi, északi és mongol. A honfoglalás idején a turáni, vagy másképp mongolkaukázusi faj vezetett és pedig 40% arányban. Az ő sírjaikban vannak a leggazdagabb leletek. A keletbalti sírok közepesen gazdagok, míg a dinári, földközi és alpesi típusok csak a szegény sírokban fordulnak elő. (Bartucz.) Ugyanúgy mint a nyugati népeknél a vezető réteg északi fajú, a magyarság vezetői a múltban és ma is többé-kevésbé turániak.

Minden népnek megvan a maga vezető faja, rasszbeli szépségideálja, amely a maga faji jellemének bélyegét egész történelmére, politikai és társadalmi szervezetére sajátos típusában reányomja. A magyarok szépségideálja a turáni faj. Legfeljebb a keletbaltival lehet keverve. Ha valaki ilyen faji típusú, akkor azt mondják, hogy: „jó magyar arcú“ (Bartucz). Szőke semmi esetre sem lehet, mert akkor „nem igazi férfi, mert szőke“. Csak a nő lehet szőke, mert a „szőke

¹ Mutatvány a szerzőnek e napokban „Rassenverwandschaft der Donauvölker“ című, s az „Amalthea Verlag“, Zürich—Leipzig—Wien, 1931. kiadásában megjelenő könyvéből, melyre szívesen felhívjuk olvasóink figyelmét, már csak abból a szempontból is, mert a szerző a Dunavölgyében lakó népek közt közös sajátságokat keres, melyek magukban véve is a magyarságnak központi, vezető szerepet biztosítanak. Elgondolása sokban érintkezik tllik László munkatársunknak folyóiratunkban többször kifejezett Új-Hungária gondolatával. Itt egyúttal meg kell jegyeznünk, hogy a szövegben előforduló „turáni“ fajta nem egyéb, mint az újabb rasszkutatóktól „mongol-kaukázusinak“ nevezett faj, a szerző a turáni kifejezést egyszerűen rövidség okáért használja, anélkül, hogy ezzel a nálunk még mindig kísértő ködös „turанизmushoz“ szándékoznék csatlakozni. Vezető szempontja a fajrokonság kutatása lévén, ebből magától adódik, hogy kulturális, gazdasági, s általában történelmi fejleményeket gyakran alá is rendel saját szempontjainak. Munkája azonban, még mint első kísérlet is, igen érdekes és tanulságos.

nőies“. Szőke a magyar csak olyan mértékben lehet, hogy az igazi magyar fajtánál, a „se nem szőke, se nem bamá“-nál ne legyen világosabb, s a keletbalti rassz a kaukázusi markáns vonásokat ne puhítsa, vagy közönségesítse el. Ez a szépségideál annyira uralkodik a magyarság lelkén, hogy a nép ennek a rassznak a férfiak öntudatlanul maga fölé emeli. Gyakran hallani: „milyen jó magyar arca van! Jó alispán lesz belőle“ vagy „igazi főszolgabíró arca van“. Ha a nép jó magyar arcról beszél, feltételezi, hogy tehetséges vezetőről, okos, becsületes, hazafi és igaz magyar emberről beszél. S csalódottnak érzi magát, ha nem így van. Faluban csaknem mindenütt ezt a törökös típust találjuk a vezetők közt. Gárdonyi Géza ismert magyar paraszttípusok karikatúráit adja. A széles arcú, Göre Gábor bíró úr fekete, vagy sötétbarna hajjal, vastag nyakkal, markáns orral, s közepes mokány testalkattal a falu esze, turáni rassz. A magas, hosszú arcú, jóakarátú, de darabos Durbints sógor törvénybíró egészséges, őszinte gondolkozásával, de kevesebb szellemi képességével dinári fajú. A falvak népével érintkező ember előtt már szinte komikusán feltűnő, hogy a magyar falvak túlnyomó részében ezt a két típust találjuk a vezetők közt, még pedig ilyen rangsorban. A vezetésnél a keletbalti s az alpesi fajú csak másodsorban jön szóba, mert „nem olyan a külseje, hogy bíró lehessen“.

Népi keveredésben a sorrend a következő: finnmagyar, török, szláv, azután illir-kelta-római maradvány és német. Ezeket a népelemeket a valószínűség sorrendjében említettük. Legelőre a finnmagyarok kerültek, bár anthropológiai okokból valószínű, hogy a török és szláv elem több, mint a finnmagyar. De miután ez csak feltevés, a nyelv miatt a finnmagyarokat említjük első helyen. Idők folyamán ez a hármas népkveredés a magyar nyelvben találta meg érintkezési eszközét, úgy, mint másutt a hasonló keveredés a tót, horvát, szerb vagy román nyelvben.

A magyar kultúra főként nyugateurópai örökség, melyet a németek közvetítettek. Ezért jellege elsősorban kereszténygermán. Tagadhatatlanul élnek azonban a huntörök kultúrmaradványok az úri kultúrában és a népművészetben, amelyek az általános magyar kultúrának sajátos magyar jelleget adnak. Hogy az úri kultúra, a magyarság ősi politikai, katonai és társadalmi szervezete török, ez már történelmileg be van bizonyítva. Nemcsak abból, hogy helyneveink nagyrésze török és az Arpádházi fejedelmi család török volt, a nevek után ítélve (Németh), hanem Anonymusból is tudjuk, hogy a honfoglaláskor a legfontosabb adományokat „kun“ főurak kapták. A kun jelentette ugyanis Anonymus idejében a török ethnikumot. A népi kultúra azonban szintén török eredetű. Eddig még nem tűnt fel, hogy népművészet és tájtypus csak ott van, ahol az őstörök települések jelentékenyebb számban kimutathatók. Így pl. a világhírű mezőkövesdi „matyók“ fekete kunok voltak. (l. Bodor: Mezőkövesd leírása, Föld és Ember 1921). A palóc név fehér kunt jelent. (l. Kossányi: Az uzok és kománok történetéhez. Századok 1924.) A székelyek ősidők óta a hunok utódainak tekintik magukat. Az ugyancsak világhírű kalotaszegiek Erdélyben székely-besenyők. (Győrffy: Földrajzi közlemények 1914). A hódmezővásárhelyi kultúrát avar eredetűnek tartják (l. Hódmezővásárhely monográfiája.), a göcse-

jieket pedig székelyeknek (1. Gönczi Ferenc: Göcsej). A csallóközi típust avarnak vélik. (1. Komárom vármegye monográfiája.) A Nagy- és Kiskunság az eredeti népvét is megtartotta. A jászok nyelvileg osztét-irániak voltak, fajilag azonban szintén törökös típusúak. Az Ormányság lakói Baranyában besenyők voltak. A sárközi típus jellege feltűnően mongolos. A Mezőség települői Fehérmegyében besenyők és kunok stb.

A magyar szociális szépségideál a földbirtokos úr. Az ő életmódja, szokásai, erkölce, nagyúri viselkedése minden magyar példaképe. A hanyatló nemesség szokásait a polgár és kigazda is utánozza, egészen a vagyon eltékozlásáig. A megvagyonosodott svábok és zsidók sem képesek magukat ettől a szuggesztíótól függetleníteni. Az úri ideált azonban nem úgy értjük, hogy a nemesi réteg uralkodik és életmódját másokra szuggerralja, hanem hogy minden szociális réteg úri jellemű és akarató. Ezt nem lehet megváltoztatni. Forradalom, a nemesség megsemmisítése semmi változást nem hozna. Legfeljebb az új urak ügyetlenebbül utánoznák a régi urakat. A magyar bolsevistaterror idején a falu szegénye olyan úri öntudattal ült a forradalmi törvényszéken, mintha egész életén át táblabíró lett volna. Ugyanúgy, mint ahogy Angliában a munkáskormány uralma a gentleman jellegét semmiben sem érintette, a magyar állam és társadalom úri jellege fajtabelileg meghatározott. Ezen a jövőben nagyobb befolyáshoz jutó kigazda-társadalom vezetőszerpe sem fog lényegesen változtatni.

A magyar államszervezet nem öntudatlan ősalapítás. Az Árpádház a hunbirodalom tradícióival jött az országba. Misztikus erejének gyökerei az ázsiai huntörök birodalomba nyúlnak vissza. A magyar állameszme igazi megalapítója Szent István, aki céltudatos és kérlelhetetlen energiával a törzsek közös vagyonát királyi magántulajdonná sajátította ki. Ezek főként várföldek és a nagyterjedelmű hegyvidékek voltak. Ezzel a nomád pásztorkodó letelepülésre kényszerítette, s a bátor, de fékezhetetlen népet megtudta zabolázni. A szent korona mérhetetlen nagyságú anyagi javainak hatalmas szuggesztíója idővel állandó államközösségtudattá fejlődött, amely a tömeglélektan törvényei alapján a népet érzelmileg hódította meg.

Fentieket összegezve a magyar fajtához tartozónak kell tekintenünk rassz, nyelv, vallás és szociális helyzetkülönbség nélkül mindenkit, aki a kaukázusi fajt legszebbnek, a keresztény germán kultúrájú úriember jellemét etikailag nemesnek, s ezen típus társadalmi és politikai fejlődési törekvéseinek a magyar állam keretében való kiszélesítését igazságosnak érzi.

A tótok ugyanazon rasszelemekből tevődnek össze, mint a magyarok. Csak a keletbalti gyakoribb, s a turáni kevesebb. Emiatt az általános tót átlag valamivel szőkébb. A különbséget az okozza, hogy a nomádpásztorkodó turániak végleges letelepedésükkor inkább a síkságon maradtak, mint a hegyeken. Ezeknek későbbi irtásain pedig nagyszámmal telepítettek szolgáló keletbalti rasszelemeket. Ezenkívül a tót terület úri rétege magyar, s a törökös paraszttípus a magasabbra értékelt magyar ethnikumhoz vonzódik, s nem a tóthoz. Ugyanígy a magyarság szolgáló rasszelemei inkább tótosodtak. Feltűnő például, hogy egy

állandó déli irányú vándorlás következtében a tót nyelvhatán nyugati és keleti részein, századról-századra délebbre nyomul, inig a palócvonal erősen törökös jellegével évszázadok óta változatlan. A palócterületekre került tótok megmagyarosodtak. Ott, ahol a tót nyelv elterjedt, azok a szigetek őrizték meg legtovább a magyar nyelvet, amelyek erősebben turáni faji típusúak. Feltűnő pl. Magyarböd Abaujban, vagy a nyitrakörnyéki magyar falvak. Ugyanezt a jelenséget figyelhetjük meg a román nemzetiségi területen is. A tót nép ethnikai keveredése ugyanaz, mint a magyaré. Mindenütt szláv-magyar és török elemekből, ittmaradt őslakókból, s későbbi német telepes szórványokból tevődött össze.

A tót távolról sem egységes nemzet. Még nyelvileg is tipikusan átmeneti nép. Sajátos tót terület csak az északnyugati. Csak itt lehet önálló tót népről szó; másutt mindenütt a szomszéd népekbe megy át. A nyugati részen, ahol cseh-morva települések voltak, nyelvileg a morvákhöz közel áll. Az egész hosszú déli nyelvhatár mentén tót nyelve ellenére is magyarnak tartja magát. Százezerszámra laknak itt az úgynevezett „nyijaki“-k, ahogyan őket a csehek, nevezik, akiket ugyanúgy lehet magyaroknak, mint tótoknak tekinteni, mert úgy tudnak magyarul, mint tótul, vagy helyesebben sem így nem tudnak jól, sem úgy. Északon a tót a lengyelbe észrevétlenül olvad át. Legfontosabb átmeneti tájtípusát, a gorálokat kb. százezer főre lehet becsülni. A nép kisebb keleti felét, amelyet a „Zipser“ németek elvágnak a nyugati tóttól, csaknem különálló néznek lehet tekinteni, amely nem szlováknak, hanem szlovjáknak nevezi magát. A nyelvük közelebb áll a lengyelhez, mint a cseh-morvához, erős magyar nyelvi keveredéssel. A szlovjások a csehektől lelkileg már olyan távol állanak, hogy egyetlen született szlovják sem vállalt a csehszlovák államalakításban részt, vagy benne vezető szerepet. A cseheknek itt strohmannokkal kellett megelégedniük. Ők még kevésbé választhatók el a magyaroktól, de a kárpáti oroszoktól sem. Ez utóbbiaktól a görög-katolikus vallás figyelembevételével szokták megkülönböztetni. Nyelvhatárt azonban nagy területen nem lehet vonni. Emiatt a kárpátaljai oroszokat kisebb lélekszámuk miatt a tótokkal együtt vesszük figyelembe. A ruszinok közt három réteget különböztetnek meg. A déli, a legősibb település teljesen magyarral kevert, a határ még a vallás útján sem vonható meg. A középső réteg szintén magyar keveredéssé, de már szlávosabb. Az északi a lengyelországi ruténhez csatlakozik. A kárpáti oroszok legnevezetesebb tájtípusa a huzul, azaz „uz'-kun származék. Ez a típus a román népbe megy át. Nagy területen román a viselet és életmód, csak a nyelv rutén. Ezeket a rutén nyelven beszélő, de oláh viseletét hordó átmeneti típusokat Máramarosban „blyácha“-knak nevezik.

Kultúrában a tót ugyanaz, mint a magyar, törökös alapokon kereszténygermán. Az ő néprajzilag érdekesebb tájterületeiken is törökös szabad parasztok telepedtek le valamikor. A Fehérhegység körül székelyek telepedtek. Nyugat-Nyitrában besenyők, Dél-Trencsénben és Barsban kunok. A gyetvai turáni hegyipásztor típus. A tót szépségideál gyakoribb szőkesége ellenére is a turáni fajhoz tartozó úr, aki legfeljebb szőkébb lehet, mint a magyar. A tót értelmiség többsége

megmagyarosodott. Egy kisebb rész, amely a nyelvileg értelmezett nemzeti eszme hatása alatt a csehszlovák államalkotásban résztvevő, valóságos honvággyal gondol a magyar úri jellem vezető szerepére. Ezt csak letagadni lehet. A nyárspolgáriasan demokratikus csehek és a tótok úri természete közti súrlódások áthidalhatatlanok és gyógyíthatatlanok.

Tót, vagy szlovák népről csak ma, a nyelv konjunktúrája idején lehet beszélni. Soha egységes közösséget, népiséget, vagy államot nem alkotott. Nyelve is csak a XIV. században alakult ki. A IX. századbeli avar-marahán, az úgynevezett Szvatopluk-birodalomnak semmi összefüggése sincs a mai tót néppel. Különben is csak a mai tót terület nyugati részére terjedt ki. Merő irodalmi találmány az a törekvés, amely a tót népet ezzel az államalkotással akarja kapcsolatba hozni. A nép emlékezetében semmi nyoma nem maradt ennek az államszervezésnek. Öntudatlegitimitásról szó sincs. Tót népi tudat vagy önálló államkarat sohasem volt, csak a magyarokkal közösen. A nyelvi konjunktúra megszűnésével a tót népi közösségtudat is meg fog szűnni.

Ugyanazt az anthropológiai eloszlást találjuk meg a horvátok, mint a magyarok között. Ez még jobban egyezik a magyarokéval, mint a tótok eloszlása. Ennek az az oka, hogy a horvát úri és szabadparaszt rétegek nem magyarosodtak meg, illetve az utóbbi 80 év folyamán vissza horvátosodtak. A turáni rassz itt ugyanolyan gyakori, mint a magyarban. A dinári rassz a hegyekben sűrűbb, s a földközi rassz, — amely a magyarban csaknem hiányzik, — gyakoribb az adriai partvidéken. A dináriak azonban nem olyan nagy százalékban szerepelnek náluk, mint ahogy általában vélik. Magában Boszniában sem gyakoribbak, mint a magyarok közt. Ez az ősi thrákillir-típus itt a régi sírok 66% arányáról ma 15%-ra csökkent (Truhelka). „Az irodalomban sokszor találkozunk azzal a téves felfogással, hogy a jugoszláv népesség túlnyomó vagy nagyobb része dinári. Ez határozottan téves. Legtisztabban s legeredetibben Dél-Hercegovinában és Dél-Dalmáciában találkozunk ezzel a típussal“ (Lebzelter).

Természetesen a horvát nép sem választható el a magyartól, csak ott, ahol szociálisan — tehát rasszbehleg is különböző típusként mint cseléd s más szegény elem jelenik meg. Százazrekre megy a különböző — bunyevácnak, sokaének nevezett s egyéb — átmeneti tájtípus, akiket a magyarok részben magyaroknak, részben önálló nemzetiségnek, s a jugoszlávok szerbnek vagy horvátoknak könyvelnek él. Nagy lélekszámú a horvátul beszélő, s magukat magyarnak tartó táj területek népessége is. A horvát nép három dialektusra oszlik. A kajhorvátot, az ősi szlavón népet a török hódoltság akadályozta meg, hogy már régen nyelvileg is teljesen magyarrá váljon. Csaknem átmeneti nyelvjárásnak lehet tekinteni, amely ellen telített hungarizmusai miatt valóságos irodalmi harcot folytattak. A tulajdonképpeni horvátság nyelvjárása a stohorvát Dalmáciában, Dél-Horvátországban és Boszniában. A csohorvát nyelvileg már teljesen egyező a szerbvel. Népileg új a horvátok közt a római-olasz elem, de ez nem általános, s csak Dalmáciában és Fiume környékén fordul elő.

Kultúrában a horvát a magyarral azonos. A legősibb kortól a

30-as, 40-es évekig a horvát kultúra a magyarnak kiegészítő része. Vezető rétegük avar-török volt. Letelepülésük idejéből feljegyzett törzsfőnökök nevei törökök (Mikola). „Ezektől származnak a horvátok vezető urai, s a nemesség előkelői“ (Sisics). A tájtipusok itt is törökösek. Turapolje, amelyik ugyanúgy Turkopolje, mint magyar megfelelője Törökmező-Mezőtúr, még nevében is megőrizte emléküket. A horvát szépségideál hajszálnyira egyezik a magyarral. A horvát parasztpárt vezetőszerepe a horvát közélet úri jellegén mit sem változtatott.

A külön horvát öntudatot a hét horvát törzs összetartozási érzésből magyarazzák (Sisics). Valójában Tomiszlav királyságának emléke tartotta fenn. Amióta Horvátország Magyarországhoz tartozott, a horvát szabad réteg a magyarral egybeolvadt, s a magyar népközösség-öntudatot vette át. Ez idő óta nincs horvát, csak magyar állam- és népközösségtudat. A horvátok előtt egész természetes volt, hogy a tiszai török államszervezés kiegészítő tagjai legyenek. Az önálló horvát öntudat csak mint táj és nem mint néptudat élt tovább. Csak egy évszázad előtt ébredt fel, a nyelvi nacionalizmus következtében. A hordátokhoz számítjuk a katolikus bosnyákokat. Itt említjük meg a bosnyák mohamedánokat, akiket ozmán kultúrájuk különböztet meg tőlük, s az hogy az úriideál ott sokkal erősebben áll, továbbá az, hogy a turáni és dinári rassz köztük még gyakoribb.

A szerbek anthropológiája is ugyanolyan összetételű, mint a magyaroké. Legnagyobb arányban szerepel a keletbalti és nem a dinári (Erdélyanovics, Lebzelter). A turáni fajt még nem tanulmányozták itt át, s többnyire dinárinak veszik fel. Günther és Erdélyanovics Szerbiában északi elemet is említenek, ez azonban tévedés, mert amiként Lebzelter megállapítja legújabb kutatásai alapján, „a szerb-horvát nép összetételében az északi típusnak semmi része sincs.“ A jóakarát, amely fajilag akarja az indogermán nyelvű szerbek imperializmusát megindokolni, vitte az említett írókat erre a kegyes fordításra. A szerbek szépségideálja a barna vagy fekete turáni, amely dinárral lehet keverve. A szerb népdalban a legény vigasztalja kedvesét, hogy „ne búsuljon amiatt, hogy csak szőke“. A keletbalti rassz, többsége ellenére, nem szép. Így északi vezetőrétegről szó sem lehet.

Népileg a szerbek is ugyanazon elemekből tevődtek össze, mint a horvátok. Ők is avarszláv származásúak, csak a bolgár úri réteg terjeszkedett el rajtuk, akik a bolgár egyházba szervezték meg őket. Azonkívül sok oláh és albán elemet asszimiláltak, s az ozmán-török vér jelentősen nagyobb arányú. Az a nép, amely ma szerb, valamikor nagy részben besenyő, kun majd különösen nagy számban magyar volt. Ennek ellenére elég élesen különböztethető meg a magyartól, nemcsak görögkeleti vallása révén, hanem főként annak következtében, hogy határterületük, a Bácska és a Bánát lakossága, az ozmán hódoltság idején csaknem teljesen kipusztult. Ide különböző területről különböző, már kialakult típusú népcsoportok települtek, amelyeknek két évszázad alatt a nyelvi nacionalizmus virágkorában nem volt idejük még összeolvadni. A szerbek a horvátoktól nyelviileg nem választhatók el, s az ellentét köztük mégis szokatlanul erős. Ennek nem annyira a vallás és írásmódkülönbség az oka, amint általában vélik, hanem az, hogy az

a szerb nép, amely a horvát területen megjelent, mint az ozmánság szolga és harcos eleme tűnt fel, amelyet az ozmánok mindenütt a horvátok kiszorítására használtak fel. Ezt pedig elviselni az őslakosság soha sehol nem bírja. Kultúrában a szerbek tulajdonképpen bolgárok. Ilyenben nevelte őket a bizantin iskolázottság, bolgár szervezettségű görög-keleti papság.

A szerbeknek külön szociális ideáljuk van, amely a magyarok közt sem teljesen ismeretlen: a harcos paraszt. Ugyanis a szerbek avar úri rétegét a 9. században a bolgárok vetették uralmuk alá. Az alsóbb szociális fokra süllyedt elemekben ébrenmaradt a bolgárgyűlölet, amely nyilvánvalóan forrása a mai gyűlöletnek is. Ez a szerb nemesség az ozmán uralom idején teljesen tönkrement és elparasztosodott. További múltjuk állandó háború magyar, ozmán és Habsburg zászlók alatt, már amint az idők követelték. A harci kedv így konzerválódott bennük, s az ideál a paraszt és állattenyésztő típusában demokratizálódott. „A montenegróiak csak nyelvben szlávok, népileg románoknak (?) és albánoknak számítanak“ véli Peisker. A szerb népi és államideál az ősvár és bolgár uralom — tehát két török szervezettségű nép — diszharmóniájából fakadt ki. Megvalósítója a nagytehetségű Dusan cár, akinek uralmi emlékét az elnyomatás századaiban az Önállóvá lett ipeki patriarchatus és ennek papsága mint aranykort őrizte meg a nép szemében.

A régi rómaiak vezető faja az északi volt. A román nép között — Lebzelter megállapítása szerint — az északi rassz eltűnt. Ahol azonban valami soha nem volt, onnan nem is tűnhet el. Csak a földközi elem mutatna délnyugati származásra, ez azonban nem latin maradvány, hanem annak az ősi földközi típusnak maradéka, amely még a bronzkorszak előtt egész Középeurópában szétszóródott, s máig jelentős részét alkotja a lengyel és ukrán népnek. Sőt Lebzelter megemlíti, hogy a földközi rassz éppen a román nép között ritka, gyakoribb a többi délbalkán államban. Sok esetben az úgynevezett kurganrasszról van szó. Magyarországon is élt ez a faj a történelemelőtti időben, de a népvándorlás országútján az anarchisztikus időkben kihalt. A románok közt is a keletbalti elem vezet, azután a dinári és turáni elem következik. A móc típus a dinári rassznak különleges tájfajtája. A meglo-oláhok Weigand szerint elsősorban kaukázusiak, vagyis turániak. A mongol elem a Duna völgyében a románok és bolgárok közt a leggyakoribb. A román szépségtípus szintén a turáni, amely dinári beütéssel magasabb és erősebb mongol és mediterrán, helyesebben kurgan keveredés révén feketébb lehet.

Az oláhok eredetükben latinizált bulgárok és eloláhosodott kunok. A szerb, a bolgár, de különösen a horvát népben kétségtelenül több római-latin népelem van, mint a román népben. Új népelem bennük a nagyszámú tatár keveredés. A román a magyartól elválaszthatatlan. A falvak ezreiben élnek együtt a legnagyobb egyetértésben mint átmeneti nép. Ez az együttlaks nem békés ott, ahol a román mint szegény elem folytonos izgatásra az őslakó magyarságot ki akarja otthonából szorítani. Különösen éles a helyzet ott, ahol erősen turáni típusú nemes és szabad magyar parasztelem túlzott

faji és szociális öntudattal állt a szolgáló rasszokhoz tartozó oláhokkal szemben. Mesterségesen, a vallási különbségek révén, vertek éket közéjük, úgy hogy inkább vallási, mint népközösségöntudatról kell itt beszélni. Ez a megkülönböztetés természetesen elégtelen, mert nagyon sok magyar van, aki görög-szertartású, s oláh viseletét hord anélkül, hogy egy szót is tudnának románul. Ezzel szemben sok helyütt a románok megőrizték a magyar népviseletet ott, ahol a magyar — sajnos — városi ruhát hord. Átmeneti elem inkább a románok közt van, mert a görög-katholikus és keleti magyarság a román egyházakba van szervezve, s ezek az egyházak a román népi öntudat konzerválói. Ezzel szemben a protestáns románokat Mária Terézia végkép katholizálta a görög-katholikus román egyházba. Szerb-román átmeneti nép a Timok partvidékén lakik néhány százezernyi számban. A kisoroszok felé Bukovina és Besszarábia átmeneti országok. A románok országa kulturállami és népalkotó ereje nem római, hanem bolgár-kun-tatár eredetű, gyökerei a kim népbe, melyből a bolgárok, az újgurba, melyből a kunok, s a magyarba nyúlnak vissza, mely utóbb irányadó volt. Neveltetésük bizánci. Társadalmi szépségideáljuk a bolgár-kun-magyar úr, ez utóbbi, ha részben gyűlölt is, mégis minta. A parasztideál ezideig nem tudott náluk sem keresztültömi. A román népközösségtudat alapja a dákoromán tévedés és a nyelv konjunktúrája.

A mediterrán rassz gyakoribb a bolgárok, mint a románok közt. A keletbalti rassz itt éri el legdélibb területét, s dél felé haladva megritkul. A turáni rassz itt is a vezető elem. Már Jirecek felismeri, hogy „a bolgárok közt örmény és kaukázusi emberek vannak nagy orral, nemcsak a városlakók közt. A széles, csaknem felfúvódott arcok kis orral, s kiálló arcesonttal Östörök, kun és besenyő származást árulnak el.“ „A szláv bolgárok nagy része közt aránytalanul feltűnőbb a mongol típus, mint maguk az ozmánok közt“, mondja Peisker. Különösen gyakori a turáni rassz Macedóniában. A folytonos nyugtalanság itt a besenyő és kun eredetű turáni rassz aktivitásának következménye. Északi elemet is gyanítanak Macedóniában (ösgörögök), de ez beigazolva nincs.

A bolgár nép az egyetlen, amelyben a görög-római keveredés nagyobb arányú. Az avar betörés idején ugyanis csak Északbulgária és az Adriai tenger partvidéke volt latinrómai. A bolgár a szerbtől és az oláhtól egyaránt elválaszthatatlan. Egész Macedónia, sőt Szerbia Nisig ilyen átmeneti terület még nyelvi értelemben is. A románokkal szemben nyelvi alapon keresik a megkülönböztetést, de szintén csak papíroseredménnyel.

Bulgária török államalkotás, melynek misztikus ereje Attila fiának, Imiknek bolgár királyságában gyökerezik. Ennek szuggesztivitását Borisz király konzerválta a bolgár egyház megalapításával. A bolgár az egyetlen dunai nép, mely sohasem állott magyar uralom alatt, csak Viddin környéke volt egyideig a magyar korona tartozéka. A bolgár szépségideál szintén a turáni és pedig az úri típus. A bolgár urak ugyanis nem szegényedtek le úgy, mint a szerb terület urai. Ok felvették az izlámot és megtartották vezető szerepüket. Az új

bolgár állam nem űzte el mohamedán úri rétegét úgy, mint a szerb, mert a maguk véréről volt szó, az úri réteg pozícióját megtartotta, de a kedvezőtlen kiválasztás miatt száma apad. Azt is tudjuk, hogy a bolgár mindenütt elismeri a török nagyobb értékességét. Uralkodó maradt itt úri ideáljuk, amely az ellenforradalomban belső erejével a szerbekkel szövetkezett Sztambulinszkinak paraszturalmát meg tudta dönteni.

Összefoglalva az elmondottakat: a hat dunai nép szépségtípusa ugyanaz, a mongolkaukázusi, vagy turáni úr vagy gazda, akit tájtípusaiban testileg, lelkileg, szokásaiban mindenütt mint utánozandó ideált ismernek el. Ezt a fajt keletbaltival és dinárral kevert korcsaiban is törökös típusnak lehet tekinteni, mert a hun és egyéb nevű török nomádpásztorok hozták Európába. Allamideáljuk, misztikus kollektív erejük az ázsiai és európai hun államokban gyökerezik. Amiként nyugaton a római császári korona minden tehetséges uralkodó életcélja volt, úgy élt keleten Motun és Attila nagy állam-ideálja a bolgár, türk, avar, kazár, magyar, besenyő, hun és tatárok-nál tovább. Ezek az erők fejlesztették ki a horvát, szerb, román népiségeket, a marahán államot és legalább részben a lengyel és cseh államokat is. Ez utóbbiakat azonban a német-római államideál hatékonyabban befolyásolta. Természetesen az európai török államok sem nélkülözték teljesen az ősrómai államideál eszmei hatását, ugyanúgy, mint a bizánciét. Ez utóbbit azonban idők folyamán a török vér erősen átította.

Valamennyi dunai nép vezető eleme a különböző nevek alatt feltűnt hun-török népek, a bolgárok, avarok, kazárok, kunok, tatárok. A passzív népi elemek is nagyon hasonlítanak egymáshoz és sehol sem tűnnek fel anthropologiai, népi és kulturális tekintetben különbözőbben, mint ugyanannak a népnek tájtípusai egymástól. Valamennyi ugyanaz a keveredés: huntörök, szláv, finnmagyar és különféle őslakos maradványok. A többi keveredés, mint a német, albán, római, görög, ozmán legfeljebb a helyitípusokat befolyásolták. Nem sokat jelent az, hogy a mediterrán rassz a három keleti népnek sötétebb tónust adott. Lényeges különbség e népek közt ma is az ősi avar-bolgár elkülönülés kettősségében gyökerezik. Az avar terület lakói a magyarok, horvátok, tótok, kereszténygermán kulturájúak, a bolgár jellegű szerbek, románok, bolgárok turko-bizantin kulturájúak. Előbbiek római katolikusok és protestánsok, utóbbiak ortodoxok. Előbbiek jóval kulturáltabbak, utóbbiak fajtisztábbak. Előbbiek nyütak és őszinték, utóbbiak többé-kevésbé megbízhatatlanok, de nagyobb fanatizmusuk nagyobb tömeget tud kifejteni.

KASZONYI FERENC